MINEVIKU-PÄRANDIT HÄÄDE-MEESTELT

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Koostanud ja toimetanud Helju Kaal, Eevi Ross

Kujundanud Kalle Toompere

Kaas Emakeele Seltsi korrespondentide tekstiköidete kujunduse järgi

Tekstid sisestanud Helju Kaal

Küljendanud Esko Oja

Raamatu väljaandmist on toetanud
Riiklik programm "Eesti keel ja kultuurimälu (2009–2013)"

Minevikupärandit Häädemeestelt
Valimik korrespondentide murdetekste VIII
Kogunud Marta Mäesalu
Tallinn 2012

Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts
Roosikrantsi 6
10119 Tallinn
es@eki.ee

© Emakeele Selts

ISBN 978-9985-9421-5-4

Minu emaema `ol'li minu emal seda lugu `rääkinu, ema `rääkis minul ja mina olen ta sinul `rääkinu, vanemate pärandust.

SAATEKS

Emakeele Seltsi korrespondentide kaheksas murdetekstide valimik ”Minevikupärandit Häädemeestelt” peegeldab üht osa auväärse kirjasaatja Marta Mäesalu (19. 01. 1893–2. 04. 1984) tööst, mida ta aastakümnete jooksul tegi oma sünni- ja kodukihelkonna Häädemeeste rahva elutava, keele – Häädemeeste murraku – ja muu vaimse ning ainelise kultuuri jäädvustamisel. Ta saatis hinnalist aegumatut kaastööd nii Emakeele Seltsile, Eesti Rahvaluule Arhiivile kui ka Eesti Rahva Muuseumile.

Esimene Marta Mäesalu kirjapandud Häädemeeste tekst pärineb 1940. aastast, kui selts esmakordselt korraldas oma hiljuti loodud kirjasaatjate võrgule murdekogumisvõistluse (Keem 1976: 79–93). Kuidas see töö algas ja kulges ning mis kõik sellega kaasnes, selgub murdekoguja kirjadest seltsile (vt lk 335–354). Tema viimased tekstileheküljed on pärit aastast 1978 ning kokku on neid murdearhiivis üle tuhande.

Pika aja vältel küsitles Marta Mäesalu murraku kõnelejaid-keelejuhte ning lisaks mitmekülgsele endisaegse elu jutuvarale kirjutas neilt üles ka hulgi murdesõnu ja -väljendeid, kohanimesid ja rahvatarkust. Paljud sõnateated ja kohanimed sisaldavad omakorda peale otsese info huvitavaid lugusid ja pärimusi, millest üksikuid leidub siin tekstide seas. Lisaks on mõne väga olulise teema kirjapanekud (leib, kosjad-pulmad, naise intiimelu) ”laenatud” Eesti Rahvaluule Arhiivist, kus Marta Mäesalu saadetud rahvapärimusi on üle 7000 lehekülje.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

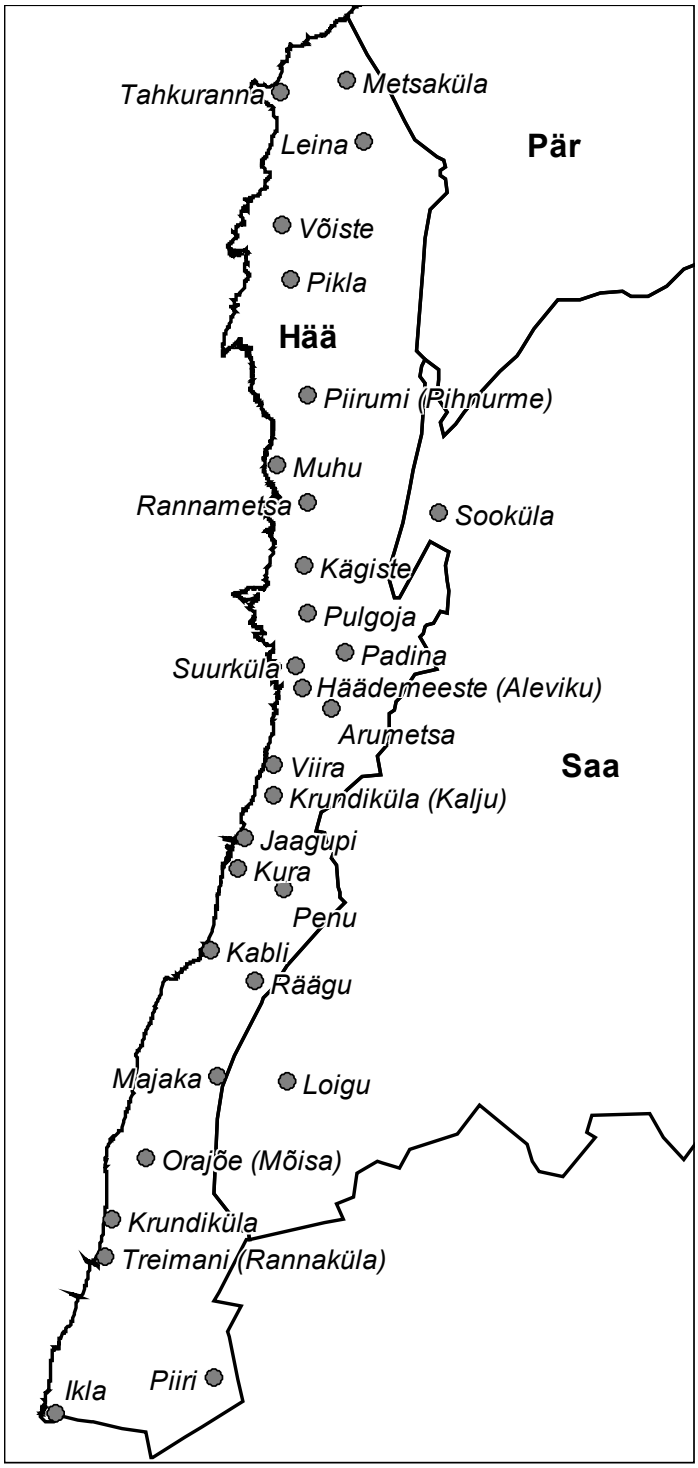

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Tekstid on raamatus liigendatud kuude peatükki: I. Endisaja elu ja olu, kohti ja inimesi. II. Põllupidamisest. III. Meri ja kalapüük. IV. Meeste käsi- ja tarbetöö. Ehitamine. Saun. V. Naiste käsitööst ja rõivastest. VI. Rahvasuust.

Igas peatükis on lood järjestatud kronoloogiliselt, s.t vastavalt seltsi arhiivi laekunud aastale; ERA tekstid järgnevad seltsi omadele. Mõnel üksikul juhul on ülevaatlikkuse huvides palasid temaatiliselt ühendatud, tehtud ümberpaigutusi või väikesi kärpeid. Teksti(de) lõpus esitatakse keelejuhi nimi, sünniaasta ning külanimetus. Kõik raamatus esitatavad joonised ja käsitööproovid pärinevad Marta Mäesalu lähetatud kogudest, millest mustrite skeemid on teinud kirjasaatja ise, tööproovid enamasti tema keelejuhid.

Tundmatute sõnade tähendused leiab lugeja murdesõnade sõnastikust (vt lk 283–311). Väga paljudel puhkudel põhinevad need kirjasaatja enese selgitustel. Rahvaluulelise ainese puhul esitatakse ainult Marta Mäesalu või tema keelejuhi selgitused. Nii tekstis kui ka murdesõnade loendis on kasutatud murdekeele hääldust hõlbustavaid diakriitilisi märke (kolmas välde, palatalisatsioon jm; vt Murdekeele märkimisest lk 315–317).

Enamik keelejuhte on sündinud 19. sajandi teisel poolel ning emakeelena omandanud oma kodumurde. Sellist Häädemeeste murrakut, milles tekstid kirja pandud, räägiti praeguste Tahkuranna ja Häädemeeste (kuni 1950 Häädemeeste ja Orajõe) valdade alal. Koos Saarde murrakuga kuulub Häädemeeste läänemurde lõunarühma, milles on mõningaid ühisjooni lõunaeestiga, eriti Mulgi murdega. Häädemeeste murrak ise jaguneb põhja- ja lõuna keelevariandiks, kus peale sarnasuse on mõlemas oma eripära. (Juhkam, Sepp 2000: 61; Pajusalu jt 2009: 140–141.) Marta Mäesalu on korduvalt oma kogudes osutanud, et Häädemeeste ja Orajõe valla keelepruuk on omavahel sarnane, Tahkuranna oma sellest erinev. Murdekoguja on iga oma keelejuhi puhul määratlenud tema keelekasutuse, kusjuures läbiv joon on, et peaaegu kõigil on ilmseid kirjakeele mõjustusi (vt Keelejuhtide nimestik lk 318–323).

Ajalooliselt on Häädemeeste murrak olnud liivi keele kontaktmurrak ning mitmed keeleiseärasused seotud liivi asustuse ja keele otsese mõjuga (Pajusalu 2010[A]; 2010[B]: 421–425). Kuid aegade jooksul kuni hilise ajani välja on sellel pikal kitsal Liivi lahe kaldaäärsel elanud rahval olnud nii maa kui mere poolt kokkupuuteid teistega, lähimatest kihnlaste, saarlaste, mulkide ja muidugi teiste Pärnumaa inimestega. Lisagem, et Häädemeeste kihelkond moodustati alles 1862. aastal, varem oli ta seotud Saarde, Pärnu ja koguni kahel korral Toriga. Ühine läbimisala on olnud Lätiga, liikumise sihtpunktid *linn,* s.t Pärnu, ja tähtis keskus Riia. Keele seisukohalt pole tähtsuseta, et maakohta on laastanud sõjad ja haigused ja rahvast on mujalt rohkesti sisse rännanud. Lähemalt Pärnumaa murrakute kohta vt Ziius 2010: 426–448, mõnede Häädemeeste murraku keelejoonte kohta vt ”Murdekeele märkimisest” lk 315–317.

Keelejuhtide jutustused peegeldavad tahkurandlaste, häädemeestlaste ja orajõelaste elu ülemöödunud sajandi teisel poolel ja möödunud sajandil. Eelmiste põlvede mälestuste või pärimuste kaudu jõutakse kaugemassegi minevikku. Selle maakoha inimestel oli viljelda viletsapoolne põllumaa, mitmel puhul – usuvahetuse vm

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

põhjusel – väikeste kruntidena moodustatud külad ei soodustanud põllumajanduse edenemist, paljud inimesed olid sootuks maatud, nn lahtised. Samas pakkus lisaelatist metsatöö ja muu sellega seonduv tegevus, k.a parvetamiseks vajaliku Timmkanali kaevamine ja Waldhofi tselluloosivabriku varustamine puiduga. Pikk rannajoon võimaldas kalapüüki ja -kaubandust ja ranna uhkust – laevaehitust, ning kaubaga pääsu kaugematessegi sadamatesse.

Peaaegu 40 aasta jooksul on Marta Mäesalu oma keelejuhtide jutustatud lood Emakeele Seltsi arhiivi kandnud ning abstraktne ajaperiood on nii saanud inimliku sisu kindlas ajas ja kohas. Rahvapärimus, mida raamatus on rohkesti esitatud, on aga köitnud tulevast kirjasaatjat lapsepõlvest peale. Oma kirjapanekutes on ta kogu aeg püüelnud nii sisulise kui ka kirjapandud murdekeele täieliku usaldatavuse poole. Tema Häädemeestelt kogutu vääriks täies ulatuses avaldamist, mis oleks suurim tänu ja austusavaldus temale ja tema abilistele, teadjatele keelejuhtidele ja rahvaluule ning etnograafilise teadmuse informantidele. Täpsemalt Marta Mäesalu elu ja tegevuse kohta vt Lisad. II, lk 329–334.

Toimetajate siiraim tänu kõigile, kelle abivalmidust ja vastutulelikkust oleme kasutanud, sh Eesti Rahvaluule Arhiivi juhatajale Risto Järvele ja assistent Katre Kikasele ning folkloristika osakonna toimetajale Rein Saukasele, kelle kaasabil õnnestus saada olulist lisa Marta Mäesalu ESi tekstidele. Palju tänu lahke abi eest EKI vanemteadur Peeter Pällile end Häädemeeste kihelkonna kaardi eest, Häädemeeste muuseumi juhatajale Tiiu Pukile M. Mäesalu eluloo- ja muude andmete täpsustamisel, assistent Esta Pranglile EKI digitaliseeritud murde- ja kohanimekogude kasutamisel, Riigiarhiivi ja Eesti Ajalooarhiivi töötajatele meile vajalike arhiivimaterjalide kättesaadavaks tegemisel. Lõpuks olgu südamest tänatud raamatu küljendaja Esko Oja ning kunstiline kujundaja Kalle Toompere.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

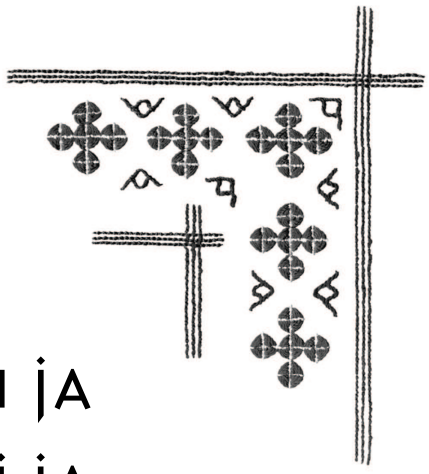

I. Endisaja elu ja olu, kohti ja inimesi

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1940. ES KT 14: 14–17

Elust rehetoas. Lapsed laudil ja lõuka peal

Sa jumal, nemad `ütlevad, kudas ma sii `väikse majas oleva ära elanu ... Mis sii viga – tal ju korsnas pääl. Mia ole rihituas `süńdinu ja kasunu. Just rihituas `süńdinu, vanasti küll `saunes süńnitadi, aga isal põle sel ajal `sauna olnu. Rihituba `ol'li olnu ja üks `väike aidaraasike ka – kõrulene inimene, mis si̯i̯ käte`päälne ära saab, ja suur pere kah. Rihituas `ol'li kõik elamene ja olemene. Pu̯u̯l rihialust `ol'li loomade jauks ja pu̯u̯l `ol'li inimeste jauks, `aidu `ol'li vahel `tehtu. Suitsu aeg `kańti asemad rihi alla, et väga suitsuga kibedaks ei lähe, ja `seuksed vanad `riided `ol'lid `jälle, mis üle asemate `lautadi. Me rihituas elasime, partsil `vihtlesime ja partsil magasime kah, ku õige külm `ol'li. Isa lükkas parred kõik kokku, `ulka `parsi `ol'li, õled ja kotid-tekid-pad'ad üles, sis magasime. Ahe `köeti varemeni ära, et väga `vingu ei olnu.

Sa jumal küll, meid `ulka `lapsi `ol'li, rihituas elasime ja kasusime, mõni üksteist last `ol'li, seidse on üles kasunu. Talve külmaga, ku ema akkas `ahju `kütma, sis kõik ennem `säädis meid `riides ja toimendas üles laudi pääl põhudes. Sääl `ol'lime nii kavva, ku tuli `ol'li poolest põlenu, sis `tu̯u̯di meid `alla. Suuremad `tul'lid isi, vähemad `tu̯u̯di, aideti `alla. Sis `istusime `lõuka pääl, jalad `koldes, igalöhel oma ork käes, `kartuli küpsetasime – viletsust küll näinu. Ikki `lõuka pääl `istusime, `jalgupidi `ol'lime `koldes. Lõugas `ol'li `seuke suur kivikol'lard, mitu kivi kokku `pantu, et `istuda sai, pengi `mu̯u̯di. Ülevel `ol'lime ära külmetanu, sis nii armas `ol'li, ku `jälle `alla `su̯u̯ja sai – `täädnugi paremat. Ülevelt `vaatasime, ku suits `ki̯i̯rles all parrede all jusku `lained, jusku mere`lained. Ja magama jäime vahel, külmaga pugesim põhudes ku kaśsipojad. Ja ku ää mi̯i̯l sis `ol'li, ku `jälle `alla sai ja `kartulesi küpsetama.

- - -

Lätis rehetoas surmaga silmitsi

Mia ole rihituaga surmaäda ka ära saanu. Mia kaksteist `aastat `ti̯i̯nisi Lät'tis. Kus suur talu `ol'li, kuus tüdrikut `ol'li `aasta läbi! Ka rihituas magasim, peremehe pere magas `kamres. Levaahe `ol'li ka rihituas, ahjusuu; `siivrega käis `kińni ja `siiver `ol'li ka rihituas. Sügisilt `köeti `ahju ja `pańnim ikki `kaalisi `ahju `küpsema. Sis pidi `kangesti pääl `paśsima, et `ahju vara `kińni‿i pane, sis `tul'li `pehmed `auru või läppu `sisse, tegi pääst juhmiks. Öhekorra `ol'li, meie tüdrikud pidasim kõik ämarikuaega, `ol'lim sojaga uniseks jäänu ja poisisiga, kuradi `mol'kus, `ol'li `siivre `kińni lükkanu. Inime `ahju ei `vaata ja lükkab `siivre `kińni – ullu asi! Jumala õńn, et perenaine

`vaatama tulnu, mis tüdrikud nii vakka teevad: tüdrikud juba viimatse veerendi pääl ... Sis ruttu-ruttu uksed-augud `lahti ja `õeruma ja `mässama ja äratama – ära sis sai enge `sisse jälle. Mitu `päeva `ol'lim `aiged kõik kuus tükki.

Ku sa `mõtlema akkad, si̯i̯ elu põle ju sitta väärt olnu – igaüks tääb, mis miu elu on olnu, jumala i̯i̯st, ku ma isi `ütle, et mitte põle sitaväärilene –, aga `seukest õnnetuma `surma küll ei tahaks.

Maria Lepp, s 186[5]. Kabli k

194[2]. ES KT 15: 1, 5–8

Naise elu ja perenaise tööpäev

Naśte `tü̯ü̯päe, jumal ... `tõmma öhest pimedast `teise, kas sääl‿s mõni tuńniaru `ol'li. Naśte päeval põle kunagi `õiged pikkust ega `tuńdi olnu. Päeva ju̯u̯sk akkas kõigepäält loomatal'litamesega, lehmalüpsmene ja `süia `andmene. Siśs `vaata perekonnal, mis ette anda `süia. Ku si̯i̯ jäńt läbi `ol'li, siśs `nõude loputamene, siśs kas põllal `minna või einamaal, või `laeva `laadima või kus. Nõnda on ta minul olnu, mina‿i tää, kudas teśtel. No tüdrikul `ol'li ikki terakse teisem: tema `piśtis jalad teise lavva `alla, aga perenaine piab `täädma, kust `senna lavva `pääle tuleb. - - -

Naśte elu, või ta‿s `kiita `ol'li. `Laupased päevad, ni̯i̯d `ol'lid vi̯i̯l kõige `raskemad. `Väiksed lapsed `ol'lid, ku sa neil pidid `riidi pesema ja pärast vi̯i̯l neid ennatsi vańnitama, muud tü̯ü̯d-teud ikki oma`mu̯u̯di, siśs pailu naśteinimesi `ütlesid, si̯i̯ `laupane päe võinu küll olematta `olla. Kunas si̯i̯ naśteinimese elu `kerge on! Oma tü̯ü̯ tiha, pääasi `ol'li si̯i̯, ku ta aga `tehtud saab. Ku mi̯i̯s ää `ol'li, siśs `ol'li lõbu tü̯ü̯d tiha, ku mi̯i̯s alb, siśs sai südametäiega ka `tehtu. - - -

Söögist. Rasvasupp

Si̯i̯ söögiküsimus `ol'li nõndasamma kudas kellegis kuhas või kudas. Mina oma kodu `näl'ga küll ei näinu, aga `praadi ka ei saanu. Rasvasupp `ol'li talvetse aja päätoit: `õhtaks pajatäis `val'mis, omiku `soenda, `leiba ka; lihanatuksed `ol'lid jaupärast, välilesed said siśs `rohkem, kis `metses käisid ja. Ta napim küll `ol'li, ku me `praegu oleme `arjunu, aga‿s minu `nähtaval päris `puudust änam ei olnu. Sa jumal küll, maatükk `ol'li oma päralt ja oma aeg `ol'li, põlnu ju änam `mõisas käia, kudas isad-emad `rääkisid!

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Mõisahärra ja -proua omavaheline võitlus loomade pärast

Minu isa ja ema `ol'lid mõlemad oma noorel ajal päris `mõisas `ti̯i̯ninu vana Timmi* (Häädemeeste mõisa rentnik Voldemar Alexander Thimm, 1808–1862) *juures. Isa olnu ärral tuapoisiks, ema muidu tal'litajaks tüdrikuks. Sääl olnu‿s sedavisi, et ärra `oidnu ikki obuste jauks paremad einad, riśtikeinad ja, lehmadel põle lasnu anda. Provva `jälle, ku ärra kodust ära läinu, lasnu lehmadel ette kraameldada.

Ärra `ol'li seda ära `aimanu, ja ükskord `jälle sõidab kodust ära ja võtab tuapoisi ligi, nägu ei tää kus `ütlemas ära läheks. `Sõitnu kaks `versta ära, siśs `ütlenu tuapoisil*: ”*Sa, Jaak, mine õige `vaata, mis nad säl kodu `jälle teevad!*” *Sa tainas küll, ku si̯i̯ Jaak siśs tulnu ku välk üles laudil ja tüdrikud olnu parajasti riśtik`einu `alla ajames! Teised pugenu i̯i̯st ära, kus üks, kus teine, minu ema jäänu nii julgesti augu ääre‿bäl `seisma: *egas ta‿s minul ikki midagi‿i ti̯i̯ – neil olnu oma jutud juba omavahel ära räägitu. Aga kus Jaak tulnu ja `käännu ta `alla ku takutuustaka. No si̯i̯ olnu vi̯i̯l si̯i̯ jumala õńn, et `einu juba all olnu, siśs päris suurt viga põle saanu. Mina mäleta vi̯i̯l, ku me lapsed `ol'lime ja seda lugu vahest räägiti, ema naeris, et isa `tahtnu tend enne`aegu ära ängastada, isa `jälle `piśtis `vasta*: ”*Jaa, missa‿s val'tskust tegima läksid!*”

Maria Kallas, s 1871. Kura k

194[3]. ES KT 138: 1–2

Meeste tööpäev. Hobuse eest hoolitsemine

Tü̯ü̯päe `ol'li päevatõusust päevaveeruni. Olgu ta laevatü̯ü̯mehed või põllutü̯ü̯s, ikki päevatõusust pidi `plat'sis olema. Siś `ol'lid oma söömatuńnid ka – omiku üks, lõuna kaks `tuńdi. Tubast tü̯ü̯d `tehti talveld.

Talveld ku `metses käisid, kella viiest-kuuvvest läksid kodund ära, kudas mets `kaugel `ol'li, obusega vidamas kella kuuvvest-`seitsmest. Kell neli obust `sü̯ü̯tma. Obune tahab ikki kaks `tuńdi `süia, si̯i̯ on tema kurss. `Õhta `tulles ikki obune enne ära `panna, siś saad isi `sisse ja `sü̯ü̯ma. Sii `ol'li `seuke sõna: ”*Jusku juńnumi̯i̯s,*” *ku mi̯i̯s enne `sü̯ü̯ma akkas ja obusel ei `annu. `Juńlased, ni̯i̯d on takka `Pärnu mehed. Neil olnu moeks – obune ükstakõik, ja isi `sü̯ü̯ma.*

Ott Kallas, s 1865. Kura k

1950–1956. ES KT 139: 1–4, 33–35, 53–54

Talu rajamise raskustest

Akatuses `ongi `esmalt saunake üles `tehtu, ku talud `metsa `aṅti. Enne on metsalaan olnu, ku akatused on `alganu, ja mäda ja org. Minu vanaisa ja vanaema `rääkisid.

Raha põle olnu ja obust põle olnu. Oma taga on `atra vidanu, seda ma nägi isi ka ära. Pisiksed põlluksed `ol'lid, üks lapike sii, teine sääl. Mi̯i̯s vidas i̯i̯st, naine `oidis `atra. Pael `pańti rinna i̯i̯st läbi, siś `jõuga vidas.

Saunik, pops, putnik

Saunik `ol'li ta vanast aast. Pops, si̯i̯ juba nägu peenemalt. - - - Uulu `mõisal jah vat `ol'lid ni̯i̯d put'nikud sääl ti̯i̯ `ääres, mitu väikest put'kat `ol'li sagaras ku̯u̯s, ni̯i̯d `öel'di Uulu put'nikud, aga parun `laśsis ni̯i̯d ära `lõhkuda, et põle ilus `seuksed `näutud korjused sääl ti̯i̯ ääre pääl.

`Suuri pahandusi sauna`rahva ja pere`rahva vahel ma‿i tää. Saunanaśtel `aṅti kedrata, `ketrasid ja kudusid sukki-`kindi. Kel `jõudu ja `jaksu `ol'li, käisid sui põllutu̯i̯s oma talus ja teśtel ka, ku oma peremehest `aega üle jäi. Kui pailu nad just sauna i̯i̯st tegid, ei saa ütelda: si̯i̯ aeg on `mu̯i̯da läinu ja nende inimeste suud on `mulda täis. - - -

Veera Tähendus, s 1873. Kägiste k

Saunikud, putnikud. Keisri külaskäik. Uulu mõisahärra tegemistest. Kuivajõe kaevamisest

Ni̯i̯ `ol'lid `jälle `seukse suure talude pääl saananaised ja `saunikud. - - - Suure talude kuhal jah `ol'lid saananaised ja `saunikud, sii `väikse kuhade pääl seda põlnu. Muidugi käisid tu̯i̯s jah, oma `päivi [tegemas] *jah.*

- - - Uulu `put'nikud, ni̯i̯ `ol'lid `mõisa ajal. Siś `ol'li kahessa`kümnendal `aastal, ku `keiser sii käis* (tegelikult 1879, tulevane keiser Aleksander III)*, `keiser `ol'li küsnud, mis put'kad või majad ni̯i̯ sääl ti̯i̯ `ääres on, vana Uulu (parun Reinhold Stael v. Holstein) *`ütlenu: "Ni̯i̯ on armuleeva`su̯i̯jad." Aga orjad `ol'lid, `mõisa orjad: kolmsada `päeva tegid selle pesakuha i̯i̯st `mõisal `aastas, inimene piab iga päe väl'lal olema, teeni siś omal `leiba ja teeni kodupesa i̯i̯st. Nat'ike maad, mis neil sääl `ol'li, liivaküngast mõni vakamaa.*

Uulu `mõisal `öel'di oleja olnu üle `terve `Eeśti kõige viletsamad maad, aga `mõisa `ol'li mailmatu lośs, mõni seet'sekümmend tuba pidi olema.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Orjadega vana Uulu `kaevas selle jõe ka, Kuivajõe, kus nüid raha `maetaks, `ilmlikku tu̯u̯d `tehtaks, aga seda jõgi ei `saagi `rohkem kaevata, vi̯i̯ `lu̯u̯mus ei luba, merest akkab `vasta `ju̯u̯sma.

Uulu ärra, tää, mis ta linnaga `riidu läenu, linna `veśki, Reiu `veśki `ol'li Reiu jõe pääl, tema `tahtnu selle `veśki kuivaks lasta, et es saa `tu̯u̯tada. `Mõisal `ol'lid kaks `veśkit, Uulu ja Laadi vesi`veśkid, et siś Reiu jõe Uulust alla lasta, et linna `veśki ei saa `tu̯u̯tada. - - -

Minu isa rääkis, ku nemad `siia asunu, `Tahkuranna vene kiriku ehitamise `juure on siit pal'gid `viitu: tüid `viitu ära, ladvad `jäetu maha. Siś, ku asunikud `siia tulnu, ehitama akkanu, siś nende ladvadest siitsammalt oma maa päält on `esmalt `u̯u̯ned üles ehitanu. Kellel jälle, nägu sääl allpu̯u̯l, kuusepuid, okaspuid ei olnu, lepapal'gidest ehitasid `kõiki `u̯u̯ni.

Vene õigeusulistel `aṅti ni̯i̯ kruṅdid, teśtel es `anta.

Minu isa `rääkis mitu `korda, `seuke vägev mets olnu ja `pehmed mädasoṅnid. Tema ja sinu Jaani (Jaan Martinson-Mäesalu) *isa tulnu seda `kohta `esmalt `vaatama, `astunu säält al'lika tagant nukast alla, pükśi`värdlest saadik vajunu `sisse. Sii on, kurat, `seuke igavene keede, igavene abajas, pehme maa.*

Nikolai Abaja, s 1880. Kägiste k

Saun ja saunikud

Poṕsimajad `öel'di kah saunad ja nemad isi on saunikud, aga nende majades ei vihelda, vihusaun on isi.

Saunikud, poṕsid on `seuksed `laḱtised inimesed, kiśsi talu maa pääl `kuskel kügelesid, tegid talul tu̯u̯d, kudas nad kokku lepivad.

Saunik võis igas pu̯u̯l tu̯u̯s `käia, aga kui ta siś mojal läks, ku oma peremehel taris `ol'li, siś `ol'li kuri `karjes. Selle i̯i̯st said makstud, mis ta oma talus rohkem tegi, kui kaup `ol'li, aga sa pidid sääl iga tuṅd olema nägu `varnast võtta.

Saunik pidi `kõike tu̯u̯d tegima, mis talus ette `tul'li, kus abi `võeti, põllul, einamal ja. Mehed käisid `künmas, `äästamas. `Niitmas, `vil'la `võtmas, rihil käisid mehed ja naised. `Ol'li talus looma`tapmene ja abi `tarvis, `lamba`niitmene või, ja `kangavanutsel vanasti, mis isi kodus `teḱti.

Maria Kallas, s 1871. Kura k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1956. ES KT 140: 2–5, 7–8, 20–37

Muhu nimest ja kodutalu saatusest

Kust si̯i̯ Muhu talu nime sai, seda küll ei tia, võib `olla ka sellest, et si̯i̯ maa sii `muhkus on, si̯i̯ kivine küngas, kus mede `u̯u̯ned pääl on. Muhud on vanad `Tahkuranna `mõisa talud, kaks talu. Enne `ol'li sii kaks pamiili (perekonda)*, Jaansonid ja Strandsonid, nüid on nimede `eeśti `ki̯i̯le `võtmisega* (eestistamisega) *ennast `metmeks ära `muutnu.*

Jaansonid `ol'lid `teises talus ja sii, kus mede pamiil' on, sii on kaks mi̯i̯st enne seda talu pidanu ja ikki on ära läinu, et põle omaga `väl'la tulnu, maad alvad ja lapsed kajus ära uppunu ja mis neil vigaks olnu. Minu vanaisa on `siia kolmas pidaja tulnu ja tema on siś `siia jäänu. Tema `ol'li enne `Tahkuranna `mõisas rehipapp olnu, kui `siia tulnu ja `mõisnik on tend `su̯u̯vinu `siia talu pääl. Ja ni̯i̯d vanad `u̯u̯ned, rehituba ja rehialune, ni̯i̯d on enne tend sii olnu ja `praegu vi̯i̯l ümargused pal'gid kõvad ku kõlisevad, kirves ka ei akka pääl; `kamred on otsa uuesti teh́tu.

Vanaisa `ol'li sada neli või sada viis `aastat vana, kui ära `surri, mina `ol'lin juba üle kolme`kümne `aasta, täismi̯i̯s. Tema `rääkis, et on siś kakskümmend neli `aastat vana olnu, kui `Prantsus on sõjaga `Moskva pääl tulnu, ja sellest `võt'sime tema vanaduse üles, `uurisime kale·ndre `järgi, kale·ndres `ol'lid `täh́tsamad aśjad üles `pantu ja `Prantsuse tulemine `ol'li ka.

Tema `rääkis küll seda omaaja `mõisaelu, kudas mi̯i̯s ja obune `aasta läbi `mõisas teul olnu ja `tul'li sui, kui `ań́ti oma eeńamaatükid, põllutükid tiha, pidi kodust pere appi `võtma. Rehipaṕi ajast ei olnu midagi isiäralikku, tema ei `rääkinu.

Vanaisal `ol'li kaks `poega, minu isa ja teine. Minu isa `surri enne ära, mina `ol'lin `seitsme`aastane, kui vanemad ära `surrid, ja minu vanem vend `ol'li kuueteist`aastane, kui vanaisa talu ära jagas. Si̯i̯ mede Muhu talu on enne seitsekümmend viis vakamaad suur olnu ja ta on nõnda jagatu, et üks pu̯u̯l kolmkümmend kolm vakamaad ja teine pu̯u̯l nelikümmend vakamaad ja õuealune küngas, siit oonete alune jäi kokku `pruukida, nõnda kui ta `praeguni on.

Si̯i̯ pisem pu̯u̯l olnu nägu `kõrgem või parem, siś `senna jääb vähem maad, ja teine pu̯u̯l madalam, vesitsem ja eeńamaa olnu `neuke arjakaväli, siś selle i̯i̯st suurem. Suurema poole vanaisa on `su̯u̯vinu oma pojal, minu onil, ja pisema poole selle kuueteist`aastasel pojapojal, minu vennal. Poeg põle rahul olnu, `tahtnu omal seda `kõrgemad pu̯u̯lt ja viimandi läinu niipal'u `vaidlema, et vanaisa ja maamõõdud (-mõõtjad) *`pańnid nad `lu̯u̯sima* (loosima),

`nummert `võtma ja `numrega `tul'li ka pojapojal si̯i̯ parem pu̯u̯l. Mina määletan ära, kui maamõõdud `pańnid loosid või `numred müt'si `sisse ja müt'sist tõmmati. Oni on `tahtnu siś kokkulepega ära vahetada, aga vanaisa on `ju̯u̯ni `annu ja si̯i̯ kuueteist`aastane on `ütlenu: *"Kui ta minu õnneks on tulnu, mis minagi̯s tast ära `põlgan," ja nõnda jäänugi vanaisa `tahtmise `järgi.*

Pisem peremi̯i̯s ehitas omal uued elud-majad, aga õuemaad on `praeguni kokku ja on ka kisumist selle kallal: *teeśe loomad käivad teeśe ukse ette ja ... - - -*

Vanaisa jagas oma talu kaheks [u 1870]*, aga nüid on ta juba kahessamaks ära jagatu. Ni̯i̯d kaks esimist pu̯u̯lt `ol'lid vi̯i̯l päris Muhu nimega, aga kui neid jagusi juba niipal'u pailu sai, nimed läkśid segamini, siś iga uus jagu pidid omal uue nime `võtma ja `võt'sid ka, aga ni̯i̯d on tokume·ńdides, neid ki̯i̯gi ei `tiagi, `üitaks ikki Muhudeks.*

Minu oni `surri, `tõsta`meńti ei teeńu, koht jäi pärijate kuhaks, siś jagasid pojad-`tütred omavahel ära, igaüks sai viis vakamaad, aga mõned läkśid `väl'la, ni̯i̯d müisid oma osasi teśtel ära ja nõnda said ni̯i̯d praegused kuhad, mis nad sii on.

Mart Tormilind, s 1862. Muhu k

Peremeeste ja teenijate vahekorrast. Soola kaevu. Soolikasupp. Õunad ainult müügiks

Et `ääduse pärast pööripäe või kunagi `su̯u̯la kajus visataks, ei tää, põle näinu, põle `kuulnu. Aga südametäiega ma ole ära näinud, ku Talil `ti̯i̯nisi.

Soka `Villem `ol'li suur peremis ja kange oma pu̯u̯l `kiskuja. Ei `maksnu sulasel `kõike `palka `väl'la, kõik adrapuud ja vikativarred ja, mis kat'ti `ol'lid läinu, `arvas sulase palgast maha. Sulane `ütles: *"Ma taha tal öhe tük'i tiha, mis tükk on." `Ol'li, ma̯i tää, mitu `puuda `su̯u̯la `ostnu ja vanal `ü̯ü̯si kajus `säukanud. No sa ull küll, ei ole änam vett, vesi on, aga ta ei süńni kogu`ni·śti. Puhastadi küll mitu `korda, aga ei saanu `aśja. Suured ükśikud talud üksteisest kus `kaugel ära, saa külast ka `tuua. Vanal ei `aitanu muud ku `laśsis uue kaju kaevata. Vana `aeti `kińni, obustega tõi, `laśsis kivisi `sisse ajada. `Vaata siś, mis sulase palk tähendas*: *`sül'ga või süda suust `väl'la. Ega tema palgaga ükśi, tema `nü̯ü̯kis söögiga kah. Mina kuus kuud `ti̯i̯nisi sääl `suilene. Teised peremed küsisid*: *"Kas `Villem teil soolikasu̯ppi ka annab?"*

`Villemi isa `ol'li nõnda teinu. Soolikad soolast `väl'la raputadu ja ära kuivatadu, siś nööriga `kimpu `siutu ja paja koogu `kül'gi rippu. Kaks `korda

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

on niivisi supi ära keedetu, kolmanda korra lõigatu tük'ideks, keedetu `kartuldega, siś said nii̯d soolikad liha ii̯st ära `süia.

Enne on sigu vähe olnu, metsaloomadega on inimesed elanu. Põle ju `põldu olnu, terved maad on olnu, üles arimatta.

`Villem ka, ku mina sääl `ti̯inisi, suur õunaaid `ol'li, aga sina_i tohe `ühte saada ega `süia. Aida`päälne `ol'li `õuni täis, raudrel'lid `ol'lid `aknal i̯i̯s, sulane kangutas kivi `lah'ti, raudrel'li ots `tul'li `väl'la, tõi omal `õuni.

Peremis läks kahe obusega Kilingi (Kilingi-Nõmme) *laadal `õuni `müima, isi ühe obusega, naine teisega. Sulast ei võinu ju obuse pääl `panna, et sulane sü̯ü̯b `õuni, sulane läks jala. Sulane vidas sõnikut ja `kaevas õuna`aukusi, särk märg `sel'las, aga `ühte `õuna `ti̯inijatel ei `antu, siś sulane tõi omal isi, nägu ma `rääkisi.*

Sokasaadu `ol'li selle talu päris nime, Tali `valdas, aga Sokaks kutsuti. Mina `ti̯inisi sääl Soka`saatus öesàsateist ära, kahe`kümne [eluaasta] *si̯i̯s* (s.o 1893. a).

Küünlapäeval (2. II) kaubeldi peret. Mokalaadad. Küünlasõit ja küünlapuna

Sii ranna `ääres ei olnu, aga Talil `ol'li pere`reńtimine. `Küinlapäe `ol'li Talil, Tali `kõŕtsis ja Kilingi-`Nõmmes, `vastlapäe `ol'li Marinas, Marina `kõŕtsis, ikki kõŕtsides. Mokalaadad kutsuti, peremed, `ti̯inijad käisid kokku. Suur `kõrge laud `ol'li, kus peremis läks üles nägu `kantsles, et kõik ära nägid, `meuke ta on, ja küsis, mis tal `tarvis `ol'li, kas sulast ehk tüdrikut, ehk karjast, ehk siakarjast ja palga ja. Kis `arvas, si̯i̯ `astus tal `vasta, akkasid `kaupa tegima ja teine `astus `jälle laua `otsa kuulutama. Kis kaubad kokku said peremis ja `ti̯inija, ni̯i̯d `istusid `lauda, peremis `ośtis ette õlut ja `viina ja, lauad `ol'lid selle jauks, öhed `tul'lid, teised läkśid.

Vana `ti̯inija kuha pääl paigal jäi, siś igakord `kõŕtsi ei läinu – vahest `läh'ti ka, kui ilus ilm ja ilus ti̯i̯ `ol'li, `küinla`sõitu tegima –, `tu̯u̯di viin kodu, punane viin. Paigal räägitu `ol'li, `öel'di: "Nüid joome `küinlapuna ka." Si̯i̯ `ol'li au, kellel peremel `ti̯inijad mitu `aastat paigal `ol'lid, peremis nii jusku `tõśtis ennast teśte i̯i̯s sellega: näe, kus minul `ti̯indred mitu `aastat paigal.

Puna `ol'li punane viin. Enne_s viin pudeldes ei olnu, `suures `vaatis `ol'li `valge viin, toobiga osteti, kallati pudelisse; `väikste laaside si̯i̯s `ol'li, osteti punast `juure, siś sai punane. Mõnikord kõrvetadi `suhkurt `juure, siś sai `seuke pruun, `kõrbenu `värvi.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Rändamine maarja- (25. III) ja jüripäeval (23. IV)

`Maarjapäe `ol'li pere `lahkumise päe, teraksed ja `reńtnikud läkśid uue kuhade pääl, sii `ol'li ikki Tali `kańtis ja `Jäärjas ja Laiksaris* (Laiksaares). *Juripäe jäid `il'laks, siś `ol'lid juba põllutüüd. Ja `tiidel `ol'lid viil põĺjad all kah. Sääl`kańtis on savitsed maad, enne juri`päeva `ol'lid tiid alles märjad, põĺjata, ei saanugi kolida, ikki `maarjapäe vahetasid: öhed läkśid, teised `tul'lid, vahest `ol'lid kahed korraga õue pääl, ku uued enne `sisse `jõud'sid, ku teised `väl'la läkśid. Talutiid `kitsad `ol'lid, üks vuur `uutas tii otsa juures, ku teine `müüda sai.

`Reńtnikul, ku tal `ol'li midagi ligi tuua olnu, looma`põhku või, siś sai ära `minnes kah, aga muidu läks tühjalt, võt'tis oma lapsed ja lehma ja.

Veel teenijate elust. Vaba heinamaarjapäev (2. VII). Heinategu. Vastastikune abistamine, talgud. Munadepühad

`Küünlapäevast `maarjapäevani seitse nädalt `ol'li aasta`tiinijal aeg oma tüüd teha, nõnda `ol'li `endene kurss. `Ańti linapund kätte, mis tal palga siis `ol'li, ehk villad.

Eina`maarja`päeva ei pühitsedu, muidu nime `ol'li. Talil ja `Jäärjas `ol'li nii, et peremehe tüüd selle päeva ei teinu, `ańti `tüülistel einateu päev, nägu moonakatel, alameeśtel, `reńtnikudel. Miis pidi iga päev talus tüül `käima, `ol'li tal naine `aige ehk `väiksed lapsed, `saagi lehma`eina tiha, siś `ańti sii päev selleks. Peremis `ańdis oma sulased-tüdrikud abiks, peremed isi `sõit'sid sel päeval, kus neil `sõita `ol'li oma `aśju ajada ja ku `seuke peremis `ol'li, võt'tis isi ka vikati, läks apṕi.

Ein maha niidetu `ol'li, naine või suuremad lapsed kuivatasid ta ära, siś pühapäe akati `kuĺja `luuma. Sii `öeldaks kuĺjategimine, aga Talil `öel'di kuĺja`luumine. Kuĺja`luumiseks `jälle läkśid `tüülised üksteisel apṕi. Pühapäe `ol'li, siś peremis ei saanu `tiinijasi `suńdida, sii `ol'li kauba siis ära `tehtu, et pühapäe prii, isi läkśime vabalt apṕi.

Linakakkumise `talgused `jälle. Peremeśtel `ol'li mõni viisteist-kuusteist vakamaad lina maas, ei `jõudnu ära kakkuda, tegid `talgust. `Talgust `teĺti ikki pühapäe, siś peremis oma `tiinijasi `suńdida ei saanu, aga noh, kudas sa minemata jääd, oma peremiis tiib. Või `jälle `teises talus `talgused, sai apṕi `mintud, oma sõbratüdrikud `ol'lid, tal ka siś `kergem natuke, ku linad rutem kakutu. Õlu `ol'li ikki põllu pääl ja vaheoodikut `ańti, aga `viina ei `antu enne kui `õhta, viinaga lähevad ulluks, tüü jääb kat'ti.

Kui mina nuur `ol'lin, `tiinisin, sel ajal `ol'li munadepühade aeg nõnda: mis kanad pühadeaeg munesid, nii munad said tüdrikud omal, perenaised ei

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`võtnud neid. Kümme-kaksteist kana `ol'li, tüdrikud said kiigu pääl `käia ja muna anda.

Tulest. Külast tuld toomas. Tule hakatamine. Tuletikud. Tikuvakad

Mina mäletan küll, mitu `korda käisin külast tuld `tu̯u̯mas, ku ma laps `ol'lin ja me alles Naarismaa `metses elasime. Puust `väike kapp `ol'li, lauatükk `pańti pääl ja `riidetükk üle, et tuul tuld ära‿i lõõtsu.

Enne ju tikkusi põlnu. `Õhta `maeti sööd unikus `kińni `koldes, et omikuks tuld `ol'li võtta. Puulabindas `ol'li, [söed] *`maeti `kińni. Raudlabindi, pailu neid `ol'li. Sepal `teḱti, `rasked raudpantsakad `ol'lid, `seukśi labindi põlnu, kui `praegu on. Ostelabindi kui `ol'ligi `kuskel, kis neid `osta sai. Raha `ol'li vähe ja tend `oiti nii irmus.*

Tikkusi põlnu, tulerauaga ` lü̯ü̯di kivi kül'lest sädemed kõb́jase `sisse, säält õõgutadi tuli akatse `kül'gi. Sal`pi̯i̯tert `tu̯u̯di, kõb́jas `pańti sal`pi̯i̯tre `vi̯i̯sse, siś võt'tis ruttu tule `otsa. `Paprega akatadi ka, paper `pańti sal`pi̯i̯tre `vi̯i̯sse, kuivatadi ära, `lü̯ü̯di tuld `otsa. Särises ilusti.

Tikud akkasid pärast, `esmalt `ol'lid kentsakad suure jämeda `pääga ja igaspu̯u̯l sai üles tõmmata. Punased suured pääd `ol'lid, ni̯i̯d `tu̯u̯di väl'lamaalt, laevamed* (-mehed) *tõid. Egas `seuksed tikutoṕsid põlnu ku nüid, tikuvakad kutsuti, ümargused tońnid `ol'lid nägu õlleklaasid `püśti ja tikud `püśti si̯i̯s. Tema akkas igal pu̯u̯l põlema, kas sa `tõmmad laua pääl ehk seina pääl ehk pükśikintsu pääl. Seinad `ol'lid ära kaabitu kõik, meeśtel `ol'lid pükśikintsud `valgeks kaabitu. Ku `tõmmasid, üks käärr-käärr-käärr-käärr-rak-rak-rak-rak! Kui mina tüdrik `ol'lin juba, siś akkasid `seuksed toṕsid, mis `praegu on.

Tulevalgus ja kukelaul äratajana

Kõb́jaga sai tükkisi `tehtu. Pośte nali `ol'li, `päeva õõgutasid kõb́jasel tule `sisse, `pańnid pośti `otsa, `ü̯ü̯si akkas paistma, tüdrikud nägid tuld – ruttu `väl'la, et peremis juba lauda juures –, põle midagi ... Tuńni`kella‿i olnu, peremis `tal'li läks `latretulega, siś tüdrikud tääd'sid, et tuleb `tal'litama `minna. Poisid tegid vigurisi, tüdrikud ei saanud magada. Si̯i̯ `ol'li pośte nali, ku mina laps `ol'lin, Naarismaa `metses alles elasime [1880. a paiku].

Enne‿i olnu ju tuńni`kella. Sulased vahest tegid peremeśtel `nal'la. Nü̯ü̯r kasteti `lambarasva ehk petroolijumi `sisse, `pańti kahe `pilpa ehk orgi vahel `kuskel aia `otsa põlema. Peremis nägi – `teises talus juba tuli ülevel, ma olen il'laks jäänu, põle `kuulnu, kunas kukk ära `laulis – ruttu `väl'la ja `lauta ja.

`Karjas käisime, ikki sääl Naarismaa metsa kruńdides, suur al'l kivi `ol'li, selle `ümmer `mängisime. Poisikantsakad tegid `ku̯u̯tsu, `kańdsid `tuŕbli

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

kivi `otsa, `pańnid põlema, jusku sil'm `paiśtis `ü̬ü̬si, naised `ol'lid äba`usklikud, et vanapagan põletab raha. Peremed `jälle `ol'lid irmul, et omiku juba, tuled juba ülevel.

`Ü̬üsist `aega kuulatadi kukelaulu `järgi. Kell üks laulab kukk esimest `korda – enne `jõulu laulab kukk tuńd `aega varem, siś `öel'di, kukk `u̬u̬tab `jõulusi –, kell kaks `laulis teist `korda ja kell kolm, ku kolmat `korda `laulis, siś `tõuśti üles.

Teise laulu `järgi `aeti ni̬i̬d üles, kis raha i̬i̬st tegijad `ol'lid, linategijad; oma `ti̬i̬nijad `aeti kolmanda laulu `järgi.

Keelejuht oma elust: karjalaps, lapsehoidja, teenija. Teenija palk. Iseseisev elu

Mis elulugu mul ka on? `Vaese inimese elu ole elanud. Orajal* (Orajõel) *Naarismaa `metses olen `sündinud `seitsme`kümne kolmandamal `aastasajal (s.o 1873. a). *Kahe`aastane `ol'li, ku isa on `mulda `viitud. Ema elas poja juures minuga. `Seitsme`aastane `ol'lin, ku Pi̬i̬t naise võt'tis. Vennanaine `pillas meid ära. Oleks vend isakuha pääl edesi elanud, meil oleks ka ase olnud, aga ta müis kuha ära. Si̬i̬ kolmkümmend vakamaad `ol'li temal `raske ära arida. Ema süda `lõhkus küll valutada, aga Pi̬i̬t `ol'li peremis ja asi `seuke.*

Mind `pańti Laiksaris* (Laiksaares) *`karja Joośti Ot'i ja Leenu `juure `Mõisakülas. Sääl ma `ol'li kõige esimene* (*`esmalt), *ku venna juurest ära `aeti. Kellel `nüitse lastel on viletsust, mis mina sääl nägi! `Takne kördijupakas `ol'li `sel'gas, `taksed rät'ikud ja viisad `ol'lid `jalgas. Õel perenaine `ol'li. Võid ei `antu leva pääl muidu ku pidi lehmadel* [rohtu] *kakkuma. `Takne põhutekk `ańti kodust ligi, anger`püśsisi kakkusi ja muid `rohtu ikki lehmadel, ikki lehmadel. Miśsi `seitsme`aastane ära `jõudis kanda, aga sa pidid.*

`Metses `ol'li `käia, märg ja pasane* (porine) *alati, jalasäärеd `ol'lid ilmast `ilma verised, ära `õerunud – `takse kördi äär `ol'li ju kare.

Säält `viiti mind sügisi vennakodu talveks lapse`oidjaks. Aga vennanaine `ol'li tige ja `pekśis pailu, vanem õde kuulis seda ja tõi mind oma `juure `siia Uuejõe (s.o Timmkanali) *`ääre, siś ma `ol'li kahessama`aastane. Akkasi õe juures `karjes `käima ja `ku̬u̬lis. Kolm talvet käisi valla`ku̬u̬lis, aga puudulikult, kehvalt, iga nädali kaks-kolm `päeva. Õde `ol'li kehva, mi̬i̬s `ol'li tal `aige.*

Õe juurest ma läkśi Pajupäral kaks `aastat karjane, teine õde `ol'li sääl tüdrikuks. Kaks `aastat `ol'li Pajupäral karjane `aasta läbi, talvel `ku̬u̬risi `kartuli, `aitasin vett `tuua, tuld paja `alla ja [olin] *käsikannel perenaisel.*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Säält ma läksi `Tahku`randa Käära Aadu `juure kaks `aastat. Sääl väl'latʊ̆ʊ̆d ei olnu, neil `ol'li koht reńdi pääl `antu, `ol'lin perenaisel käsikannel, `aitasin kodustes `tʊ̆ʊ̆des.

`Esmalt `tʊ̆inisi ikki `aasta pääl Kääral, Mättal ja Tali `Pihkes. Tali `Pihkes `ol'li rahapalk kolmkümmend kuus rubla `aastas, prii pesusʊ̆ip ja prii `pastlad, siś ma `ol'li `seitsmeteist`aastane.

Enne seda `ol'li `riidepalk: kaks üli`konda `riidi – kõŕdid ja `kinnesed jakid, lõõtsadega jakid nägu sel ajal `teĺti – ja kolm `särki ja `saapad ehk kolm rubla `saaparaha ja vʊ̆il kuus rubla raha`palka, prii pesusʊ̆ip ja prii `pastlad jalas – mina neid ei `paikanud, ku peremis `taĺtis, siś `paikas – ja kolm `naela `villu, suka-`kinda villad. Kaks `aastat ühes kuhas, teine `aasta sai pʊ̆ʊ̆mvilladega palitu kahe ülikonna asemel.

Pärast akkasin kuide pääl, kuus rubla kuus ja teise `aasta suuremas talus sai kahessa rubla kuu. Ja vahest `ol'li oma pääl, käisi tʊ̆ʊ̆s. Linakakkumine `ol'li seitse kopikut sada (100 linapeo eest).

Kahe`kümne kahe `aastane `ol'lid mul pulmad. `Esmalt oma kotust ei olnud, elasim minu õe juures. Mʊ̆is käis sügisi ja talve ülevel `Mul'kis* (Mulgimaal) *linu tegimas, siś akkas "`Valtohvi" metsatʊ̆ʊ̆s. Kevadi sii jõe `ääres `kʊ̆ʊ̆risime ja tahveldasime puid, ku linategimine `otsas `ol'li. Laps `ol'li palakaga vibu `otsas, tuul kiigutas, isi `kʊ̆ʊ̆risime puid. Maad ei olnud, `lehma ei olnud, viis ja kuus kopikut `ol'li rõõsapiima tʊ̆ʊ̆p, kolm kopikut apupiima tʊ̆ʊ̆p.

Siś akkasim maja ehitama, õde `aṅdis plat'si `siia oma krundi nurgaksel. Kudas me tükkisi ja `tompisi `korjasime ja kogusime, sel'laga sai `kantud ja, ja ära tegime. Mul `praegu sʊ̆isamu katus pää pääl ja seinad `ümmer.

Nel'lateist`kümnel `aastasajal (s.o 1914), *kui mʊ̆is `surri, `ol'li neli last, kõige noorem tüdar ei olnu vʊ̆il kolme`aastane, vanem `ol'li kolmeteist`aastane, sʊ̆i `ol'li ka tüdar, kaks `poega on vahe`päältsed. Kõik olen isi koolitand ja elatand, `kõrgemas `kʊ̆ʊ̆li mina neid ei `jõudnu, valla`kʊ̆ʊ̆lis käisid. Noorem poeg `ol'li lapsest saadik nigel ja `kõõksus, talutʊ̆ʊ̆d ei `jõudnu teha, siś ma `laśsi rätsepaks õp̆pima. Õp̆pimise juures `makśis ligi ja oma sʊ̆ʊ̆k pidi olema. `Palka – kis koer sul seda annab! Kolm `aastat käis oma õpetajaga külas `õmlemas. Ei `näitagi lõiget, kade, et poiss akkab isi tegima.*

Vanem poeg on `surnud ja noorem tüdar on `surnud. Poja ja minia `sel'tsis ma elan, oleks sʊ̆i noorem poeg mul olnu abi, aga ta on isi vilets. `Korjan sui `marju ja `sʊ̆ini ja levaraha teenin ikki isi, sʊ̆i on üks mis kinnel. Koloosi peremis (esimees) *on ka `eite `mʊ̆ʊ̆les pidanud.*

Veera Tähendus, s 1873. Kägiste k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1956. ES KT 141: 6–12

Mälestusi 1905. aastast

Mina põle muud inimeste `peksu `kuulnu, mis minu isa `rääkis, ku tema `vańgis `ol'li. Si̯i̯ `ol'li tuhat üheṡsasaja viienda `aasta `jäŕgi, ku ni̯i̯d suured treigid (streigid) *`ol'lid. Püśsi pärast sai tema `vańgi.*

Siiś käis käsk läbi, et sõja`riiśta ei tohe kodu `olla, ei tohe oma juures pidada, piab vallamajas ära `anma. Minu isal `ol'li ka üks tukk, tema ei `pannu tast tähelgi, ja vana Tamme Jaak tõi oma jau ka `siia parandada, põlnu teist vi̯i̯l katsutu ega vaadatugi, kas tal viga või mis tal viga on. Isa `ol'li sepp ka.

Aga siiś `ol'li seuke asi. Sii `ol'li si̯i̯ vana Viir, pidas `pu̯u̯di. Mede papa, Jõe papa, Lepa papa, Annemaa oni ja ma‿i määleta, kis vi̯i̯l, käisid ku̯u̯s nõu pidamas, et asutavad isi `siia sel'tsipoe, et Viiril si̯i̯ `kauplus `väike ja kal'lis ja `kaupa vähe. Aga Viir võt'tis vihaks.

Noh ja sai `küinlapäeva`laupa `õhta – Viir meil ja `rätnikud ka mõni kümme tük'ki, nägu sel ajal `ol'lid `rätnikud ni̯i̯d politsei·d, et `seuke asi, et kas teil on sõja`riiśta kodu. Põlnu sääl `ot'simist ega kedagi; isa võtab kaṕi otsa päält: "Si̯i̯ on minu tukk ja si̯i̯ on Tamme Jaagu tukk." Jah, ää küll, võtavad ligi ja lähvad minema, aga isal es lausu midagi.

Saab `küinlapäeva lõuna, `Tahkuranna `rätnik oma obusega mede ukse i̯i̯s – `rätnik `sõitis ikki oma obusega `rińgi –, et mede isa piab temaga `kaasa tulema, aga ei `ütle, kus `kohta. Mede ema akkab `ütlema, et meil on omal ka obune, et ta võib ju oma obusega `sõita, mispärast ta siiś just piab teise obusega `sõitma. Noh, ää küll, tulgu siiś oma obusega. `Pańti obune ette ja `naabremi̯i̯s, vana Kivi Juri läks `viima, et omiti näeb, kus ta jääb.

`Pantu vallamajas put'kas. Üks nädal `aega `ol'lid `Tahkuranna vallamajas `kińdi mede papa ja Jõe papa ja Lepa papa ka. Nädali pärast `ol'li neid `Volpedis* (Voltvetti) *`viitu ja säält rońgiga `Pärnus `suure vańgimajas (s.t mitte arestimajja). *Sääl vaḃriku intsenerid `ol'lid Jõe papa oma käe pääl `väl'la `võtnu, tema `ol'li sii jõe `ääres vabriku `puträt'sik, ja Lepa papa `ol'li oma rahadega ennast `väl'la toimendanu, mede papa jäi siiś siit meeśtest ükśi `senna.*

Siiś Jõe Nikulai ja Lepa Aleksander `tul'lid meil ja `rääkisid, et nende isad on nõnda`viisi `laḣti saanu, et `katsugu me oma isa ka `väl'la saada, et `preestrel pidaja kah selle `kohta midagi `võimu olema, ja `katsugu viiśkümmend rubla raha ka saada, et kautsjon on viiśkümmend rubla.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Mede ema läks siiś küla `mü̯ü̯da lükkama*: *Annemaalt `ol'li kakskümmend viiś rubla lainata saanu, mujalt ka vi̯i̯l, niikaua ku si̯i̯ viiśkümmend rubla kokku sai, ja läks `Tahku`randa `preestre `juure, meie `ol'lime ju `Tahkuranna `järgi.

`Preester, vana `Kreptov (Aleksander Hreptov)*, olnu kodu ja Ädemeśte Saar* (Peeter Saar) *ka sääl. `Kreptov põleja* (polevat) *`esmalt sellest uvitatud olnu, aga Ädemeśte Saar `ütlenu, et ku `seuke asi on, siiś piab inimest ik'ki `aitama. Siiś vana `Kreptov `ütlenu kah, et vańgiülemus on tema koolivend, et lähme teeńe päev, tulgu teeśe omiku kell viiś obusega tema ukse ette, `seukse obusega, mis merd sõidab, et lähme otse üle mere `linna, kell kümme oleme suure vańgimaja juures, ja raha olgu ka ligi, ku läheb `tarvis, siiś läheb, ku ei, siiś ei.*

Mede ema läks siiś teeśe omiku `jälle vana Kivi Juriga `senna, siiś Juri `sõitnu vana `Kreptoviga i̯i̯s ja ema `sõitis Kluḱviga (köstriga) *järel.*

Isal olnu just `süia `tu̯u̯du, `ernesuṕi kopp, ku tend `väl'la kutsutu. Isa jäänu kõvaks: *nüid `viitaks `peksa `saama, kopp kukkunu käest maha kõige suṕiga. Tulnu kalidori, nääńu, vana `Kreptov ja vańgiülemus sääl ja `Kreptov `ütleb, et meie oleme nüid seda teeńu ja ette `võtnu, et sina saad `väl'la nii kaua, ku kohus tuleb. `Tul'ligi isa `väl'la, `õhta `ol'li kodu.*

Siiś läks aega poole `suini, siiś `tul'li kohus ja isa mõśteti pu̯u̯lteist kuud `vańgi. Kolm kuud oleks olnu, aga `preestre `palve pääl `jäetu pu̯u̯l maha.

Aga mede isa jäi sellest irmutamisest ja vintsutamisest põdelikuks ja `surri varśti ära. Tuhand ühes̀sasaja `kümnendal `aastal ta `surri ja `ol'li siiś nel'la`kümne `aastane alles. Jõe papa ja Lepa papa elasid küll vanaduseni, nemad `ol'lid `kangema vaimuga ja said rutem `väl'la, ei nääńu `kõike seda `peksu nii.

Isa `ütles, ku tend vańgimaja oovist läbi `viitu, seeńa `ääres olnu peńk ja vitsad, kolm katuse`vitsa kokku pal'mitu ja peeniksed traadid si̯i̯s – `latvas peenike traat' ja kesk`paikas traat' ja `tüikas traat', sellega on inimesi lõhutu.

Kui isa `sisse läinu, naride pääl olnu mitu verist lihatük'ki i̯i̯s* (veriseks pekstud inimest) *ja iga päe `viitu mõni `jälle `väl'la ja neid on peksetu, teise korra pääl `kostnu jusku maa alt ümin läbi topeltakende, mõni tulnu oma jalaga `sisse, mõni `tu̯u̯du ja si̯i̯ olnu nii irmus jäle.

Vańgivahid teeńu vi̯i̯l iga omiku `irmu kah, omiku `üidnu kõigel: *"Pange, poisid, kuued `sel'ga ja müt'sid pähe, ehk tuleb `väl'la `minna, siiś põle aja`viitmist."*

Seda olnu ka tääda, et linna ligidal `metsa oleja `seuke koht `säetu, kus inimesi maha `lastu. `Siutu `sel'gapidi puu `kül'gi ja `antu `kuuli – oh küll si̯i̯

`ol'li üks irmus aeg ja mede isa läks selle `inda, just tühja aśja, koera naeru pärast.

Ku ta si̯i pu̯ulteist kuud `vaṅgis `ol'li, siiś käeńu tu̯u̯s ka, puid `saagimas ja `lõhkumas. Siit Aadamsoni memm elas siiś `Pärnus, tema viiś mede isal `süia. Tema mi̯i̯s `ol'li siiś `Pärnus "Valt`olḱvis" tu̯u̯s. Mede ema viiś toidukraami `Pärnu, siiś Aadamsoni memm `ki̯i̯tis `val'mis ja viiś iga päe mede isal kätte iga `lõuneks.

Maria Martinson, s 1891. Rannametsa k

1957. ES KT 142: 18–22

Kihnlased metsatööl ja peres ööbimas

Ku `kihnlased `siia metsatu̯u̯s käisid, siś nemad `taḥtsid ka ik'ki õhes peres `ol'la. Meil `ol'lid nad ik'ki iga talve, kahelt rialt magasid `suures tuas maas, õled `tu̯u̯di `sisse. Ku obuse viisid vahest teise pere `lauta, et õhes kuhas `ruumi‿i olnu, aga inimesed magasid ik'ki õhes talus.

Minu kasuaeg `ol'li, ku mina laps `ol'lin, siś käisid `siia omal puid tegima, `laagrepuid, ja siś vidasid omal üle mere `Kihnu.

Ku puid tegima `tul'lid, siś `tul'lid üle mere oma `ku̯u̯rmaga: obusemu̯u̯n, levakoť id, tu̯u̯riiśtad, naised varrastega, taarilaśsid. Naised kudusid `õhta `vardi, kudusid kampsonisi, nad isi `ütlesid: `troisi, sok'isi, ja `kindu.

Mede isal `tu̯u̯di ka iga kord kiṅgitust, kas paar kihnu `kindi või sok'isi või, isa käis siś neil `metsas abiks, puujuhiks ja. `Kihnlastel omal `ol'lid meeśtel al'lid kampsonid, kihnu troid.

Õlletaar `ol'li ligi suurte `lähkritega, `su̯u̯visid ik'ki: "Jooge mede `tuargast kua, lapsed!" Meie käisime ik'ki oma toṕsidega kihnu `tuargast `saamas.

Suitsukraam `ol'li ik'ki neil levakõrvatseks: suitsuvasikaliha, suitsuahunad ja, mõnel `ol'li suitsu`ül'geliha kah. `Aṅti meil, lastel, ka ik'ki `katsuda.

Leib `ol'li neil rukkileib, neil muud `leiba es ole, suured päť sid `ol'lid kah. Neil `ol'li vähe puid ja ku nad `leiba tegid, siś tegid ik'ki suure teu. Nemad‿s nii `tiḥti `aḥju kütta ei saanu, mailma suured levad `ol'lid ku suured tõllarattad.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Meil `ol'li ükskord, nemad `õhta metsast `tul'lid, `kartuli `ol'li keedetu ja ema tegi seenekastet kah, `pańni laua pääl. Kihnu naine küsis: ”*Kas si̯i̯ on `teitel näl'latoit või, si̯i̯ metsaal'litus?*”

`Kihnlased `si̯i̯ni ei sü̯ü̯, on küll Kihnu metsa all ilusi `si̯i̯ni, päris armust tu̯u̯ks ära – mina olen mitu `korda `Kihnus käinu –, aga nemad si̯i̯nt ei sü̯ü̯. `Preester küll `laśsis omal korjata.

Neil on puid vähe, siś metsaalune on neil kõik `puhtaks pühitu, es ole `ühte ablust ega pumpelt, käbi, maas.

Ükskord läkśime – mina `ol'lin tüd'rik juba, suur inimene –, läkśime siit Juśsa paadiga `Kihnu, muidu lõbu pärast, `Kihnus on tore. Ema tegi siś küla`katseks rosinatega `saia ja `pańni sahv`raani* (safranit) *`sisse, tegi kollaseks, `ańdis ligi, nägu tuttavad `ol'lid i̯i̯s, kis meil ik'ki käisid, siś mede pu̯u̯lt neil kah külapoolist. Üks `väike tüd'rikuke `ol'li, mina `lõikan temal kah seda `saia, isi kuulen, vanem inimene küsib: ”*Ańni-i, mis saks `soole `ańdi-is?*” – ”*Kollast `saia-ah!*” – *Me `ol'lime̯s saksad, teist`mu̯u̯di `riides.*

Mina olen üsna viimatsel ajal ka `Kihnus käinu, nüid pärast sõda vi̯i̯l. `Kihnlased on `kańgesti `lahked ja `vastatulelikud, kutsuvad ik'ki*: ”*Tulge `meitele ka!” *ja võtavad ilusti `vasta, keedavad kala või ... Sääl juba mitu `põlve tuttavad. Minu isa nad `kutsusid ik'ki, ni̯i̯d, kes sii `käisid, Al'li kivi Jüri, et meil si̯i̯ suur kivi `ol'li – ja `saat'sid `tervisi.*

Viimatsel ajal on `Kihnus nõnda, et mõne jau noorematel on kahed `riided: *oma kihnu `riided igapäevatseks ja mede `mu̯u̯di `riided, kui `kaugemal lähvad, `linna ja.*

Amalia Kingissepp, s 1884. Kägiste k

Kihnlaste paasatall

Mina mäletan, kui mina laps olin – ma võisin `seuke kuue-`seitsme`aastane olla –, `kihnlased tulid `jälle meile ja saia`tainast oli oinas `tehtud, piparkoogi `mu̯u̯di lai, isi `ütlesid*: ”*Si̯i̯ on paasatall.*” *`Ańti minul, lapsel, kińgituseks.

Aleftina Avamere, s 1915. Kägiste k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1958–1961. ES KT 197: 75–78

Kihnlastest

Küll käisid enne Ädemeeśtel ja sii meil minu vanemate juures `ol'lid ka küll üümajal. Nemad kui `tul'lid, siś ikki suure vooriga küla või kaks kuus (koos) *üle mere ja sii `ääres jagasid ennast grupideks* (!) *igaspuul mere`äärsetes külades. Ädemeeśte `mõisa tanevist käis suur tii üles mere pääl, kis sii `ol'lid, niid `vaatasid, ku teised Ädemeeśte alt `tul'lid, nemad läksid siit `vasta üheskuus `jälle tagasi. Käisid siit omal puid tegimas, aga nüid nad teevad `Tõstamaa ja `Puut'si* (Pootsi) *metsadest, `siia änam ei käi.*

Oma toidupoolis `ol'li ligi, nädal ja kaks nädalat, mis nad sii `ol'lid. Suur pikk puukaśt `ol'li taga rii otsa pääl `riśti, ku `tul'lid, sääl `ol'lid levad ja kõrvatsed, kuivakalad ja liha. `Ül'geliha ma i tää, kas nad seda ligi tõid. Sii talus `kiitsid omal `suuja `toitu ka ja.

Sukki `ol'li neil ikki pailu ligi, jalarät'ikusi nemad es kanna. `Päeva `metsas `ol'lid `ül'ge`nahka `pastlad jalas, aga naised nii ku `õhta `tul'lid, kohe niid jalanud* (-nõud) *ära ja `puhtad kollatsed pargis`nahka `pastlad punaste paeldega ja `valged roosidega sukad `jalga. Suka`vardad `ol'lid kah naistel ikki ligi, ikki kudusid sukki ja `kindu.

Naine `ol'li sii päris* [metsa] *mineja, miis `istus muidu taga rii otsa pääl. Naine tal'litas kõik, ega neil miis obust es tal'lita, mehed käisid mere pääl `püidmas ja laevadega kivisi vidasid. Naine `süütis ja `juutis obust, `pańni obuse ette ja ajas obust, miis `istus prii taga rii pääl, `õhta `jälle, ku `tul'lid, naine toimendas obusega. Neil mehed põllu pääl ka ei käinu, nad isi `rääkisid.

`Lahked `ol'lid nad küll. Siit sai vahel `Kihnu `käitu nägu `vasta külatama, nii `vastatulelikud `ol'lid ku. Paat' `randa sai, naised `tul'lid joostes: "Saksad `tul'lid, saksad `tul'lid!" Meil `ol'lid siś teist`muudi `riided.

Ükskord `ol'li viil `seuke lugu, et muist pulma`rongi `sõitsid siit `Kihnu. Järsi Nikalai pulmad `ol'lid, maa `ol'li juba puulmust, kevadine viimane pidu* (pidamine)*, siś `tul'lid `mõisa alt mere `pääle. Kaks miist ajasid oma obustega teistest `müüda, no `viina saanud ka ja udune ilm, ja põle siitpuult mehed, säält läks suur `kihnlaste tii ja nemad sõidavad ... Sõidavad ja sõidavad juba tää ku kaua, ämarik juba, ükskord jõuavad teistel järel – `kihnlased iis ja üsna Kihnu all juba. Kus sa `vasta üüd viil lähed, jäid siś `Kihnu ja teise päeva `lõuneks `tul'lid, said tagasi.

Voldemar Strandson, s 1880. Muhu k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1957. ES KT 142: 34

Pisut talumärkidest ja -nimedest

Mede talumärk `ol'li nii*: *kolm `kriipsu ükśipidi ja üks `riśti üle +++, `kolme `riśti märk. Teil `ol'li vana Juril kaks kriipsu ükśipidi ja kaks teistpidi #, `neľla `riśti, `öeľdi.

Nikolai Abaja, s 1880. Kägiste k

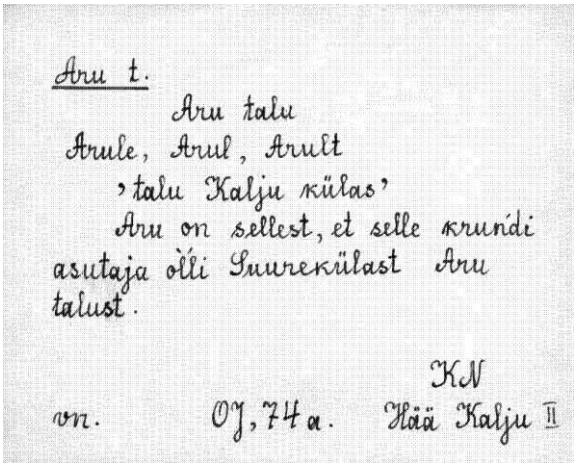

Aru t.

Aru talu
Arule, Arul, Arult
'talu Kalju külas'
Aru on sellest, et selle kruudi asutaja olli Suurekülast Aru talust.

KN
vn. OJ, 74 a. Hää Kalju II

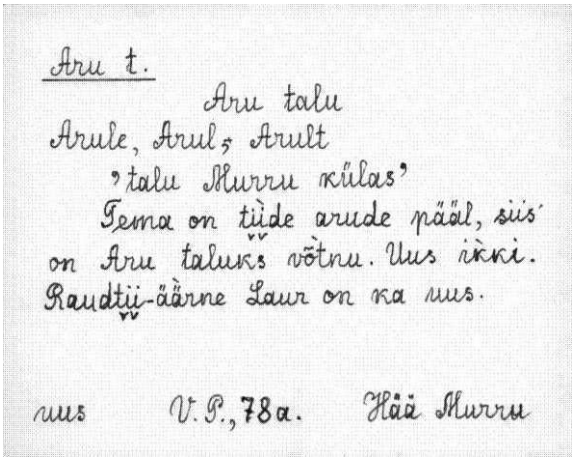

Aru t.

Aru talu
Arule, Arul, Arult
'talu Murru külas'
Tema on tüde arude pääl, siis on Aru taluks võtnu. Uus ikki.
Raudtii-äärne Laur on ka uus.

uus V. P., 78 a. Hää Murru

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

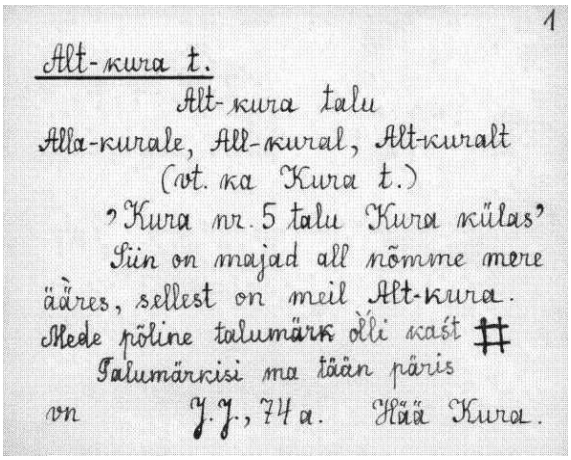

1

Alt-kura t.

Alt-kura talu

Alla-kurale, All-kural, Alt-kuralt

(vt. ka Kura t.)

? Kura nr. 5 talu Kura külas'

Siin on majad all nõmme mere

ääres, sellest on meil Alt-kura.

Mede põline talumärk oli kašt #

Talumärkisi ma tään päris

vn J. J., 74 a. Hää Kura.

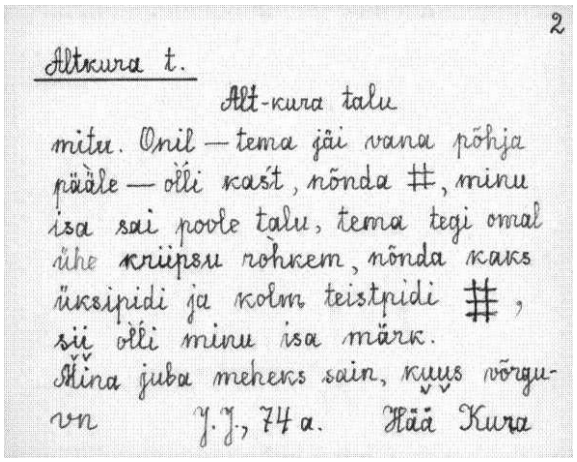

2

Altkura t.

Alt-kura talu

mitu. Onil — tema jäi vana põhja

pääle — oli kašt, nõnda #, minu

isa sai poole talu, tema tegi omal

ühe kriipsu rohkem, nõnda kaks

üksipidi ja kolm teistpidi #,

sii oli minu isa märk.

Mina juba mehens sain, kuus võrgu-

vn J. J., 74 a. Hää Kura

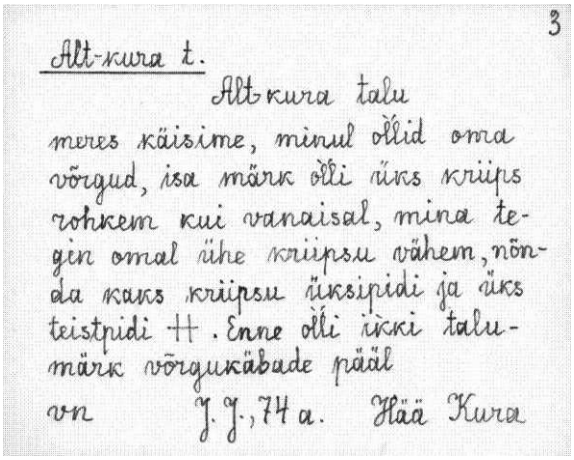

3

Alt-kura t.

Alt-kura talu

meres käisime, minul olid oma

võrgud, isa märk oli üks kriips

rohkem kui vanaisal, mina te-

gin omal ühe kriipsu vähem, nõn-

da kaks kriipsu üksipidi ja üks

teistpidi ++. Enne oli ikki talu-

märk võrgukäbade pääl

vn J. J., 74 a. Hää Kura

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1

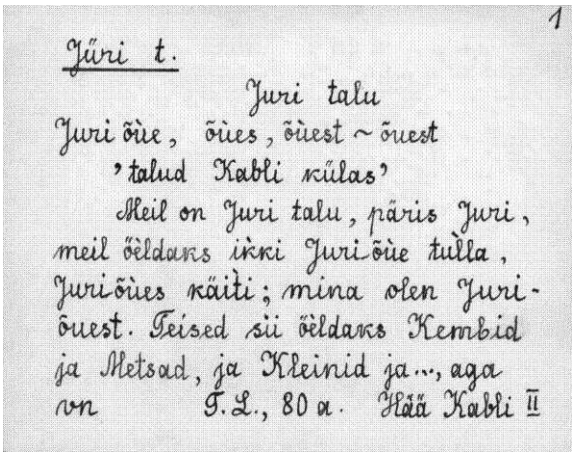

Jüri t.

Juri talu

Juri õùe, õùes, õùest ~ õuest

'talud Kabli külas'

Meil on Juri talu, päris Juri, meil õèldaks ikki Juri-õùe tùlla, Juri-õùes käiti; mina olen Juri-õuest. Teised sii õèldaks Kembid ja Metsad, ja Kleinid ja..., aga

vn T. L., 80 a. Hää Kabli II

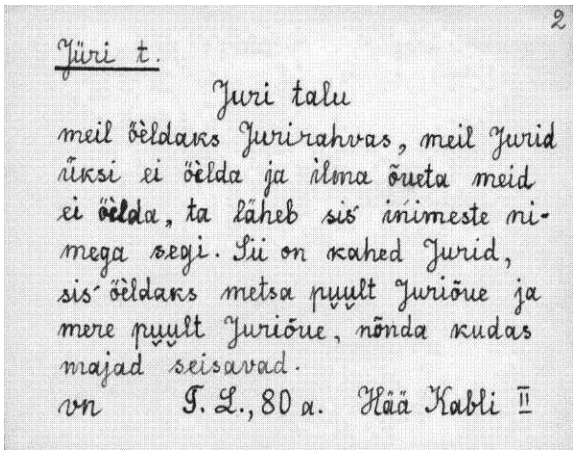

2

Jüri t.

Juri talu

meil õèldaks Jurirahvas, meil Jurid üksi ei õèlda ja ilma õueta meid ei õèlda, ta läheb sis inimeste nimega segi. Sii on kahed Jurid, sis õèldaks metsa pu̯u̯lt Juriõue ja mere pu̯u̯lt Juriõue, nõnda kudas majad seisavad.

vn T. L., 80 a. Hää Kabli II

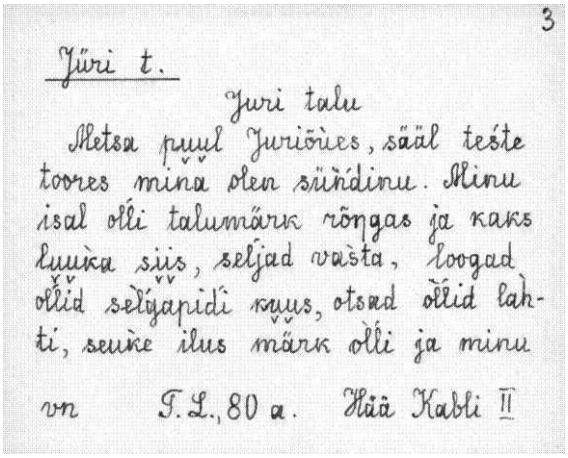

3

Jüri t.

Juri talu

Metsa pu̯u̯l Juriõùes, sääl teste toores mina olen süńdinu. Minu isal olli talumärk rõŋgas ja kaks lu̯u̯ka si̯i̯s, seljad vasta, loogad ollid selgapidi ku̯u̯s, otsad ollid lahti, seuke ilus märk olli ja minu

vn T. L., 80 a. Hää Kabli II

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

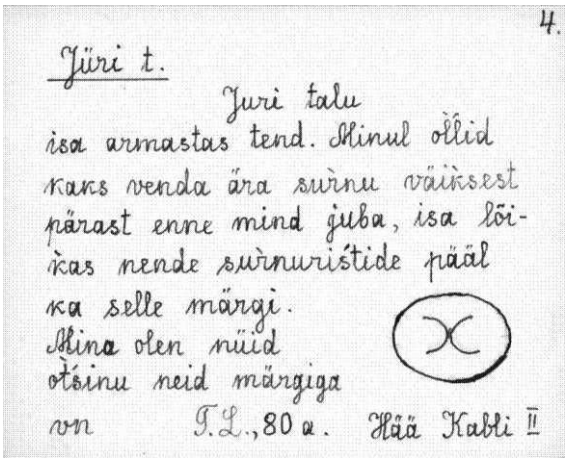

4.

Jüri t.

Juri talu

isa armastas tend. Minul õõlid
kaks venda ära surnu väiksest
pärast enne mind juba, isa löi-
kas nende surnuristide pääl
ka selle märgi.
Mina olen nüüd
otsinu neid märgiga
vn T.L., 80 a. Hää Kabli II

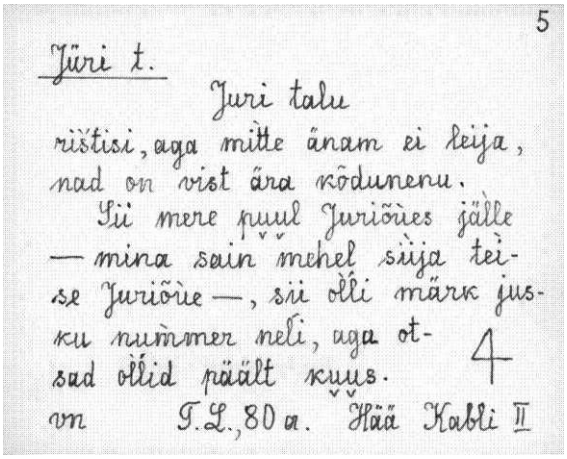

5

Jüri t.

Juri talu

ristisi, aga mitte änam ei leija,
nad on vist ära rõdunenu.
Sii mere puul Juriõues jälle
— mina sain mehel siija tei-
se Juriõue —, sii õõli märk jus-
ku nummer neli, aga ot-
sad õõlid päält kuus.
vn T.L., 80 a. Hää Kabli II

4

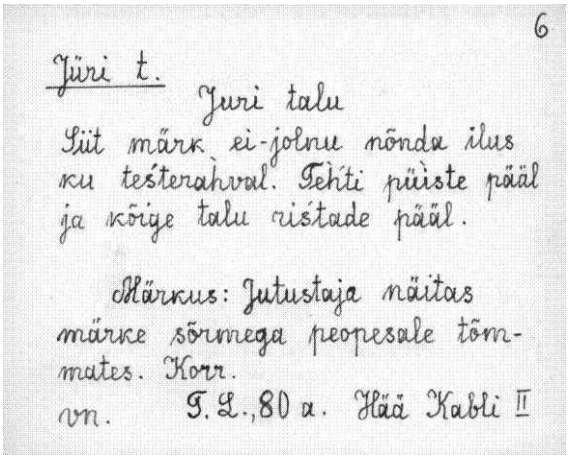

6

Jüri t.

Juri talu

Siit märk ei-jolnu nõnda ilus
ku teesterahval. Tehti püüste pääl
ja kõige talu ristade pääl.

Märkus: Jutustaja näitas
märke sõrmega peopesale tõm-
mates. Korr.
vn. T.L., 80 a. Hää Kabli II

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1958–1961. ES KT 197: 2–33, 35–48, 55–62, 65–73

Vooris käimisest. Voorivanem. Vooriga mööda merd
Riiast Pärnu. Ööbimine kõrtsides. Raudtee muudab elu

Mina‿i ole isi `vu̯u̯ris käinud `rohkem ku ükskord viisi `ku̯u̯rma `linna, aga emaga `ol'lime kahekesti. Isa käis ikki `vu̯u̯ris, aga `ol'li ti̯i̯ pääl `aigeks jäänu, no vu̯u̯r läks siit `mü̯ü̯da, siś isa jäi kodu ja mina emaga viisime `ku̯u̯rma `linna, `Pärnu, nii pailu olen‿s mina `vu̯u̯ris käinud.

Isa käis ikki `vu̯u̯ris, änamest linavoorid `ol'lid, `Lempsist* (Lemsalust = Limbažist) *ja Ruhjast ja, änamest `Lempsist käisid lina `tu̯u̯mas Lät'imaalt. `Riigas käisid kah `suhkurt `tu̯u̯mas. `Ruhja `käiti ka. Ruhjast ja `Lempsist `tu̯u̯di linu Lät'imaalt. `Riigast `tu̯u̯di `suhkurt, poe`kaupa.

`Lempsi, mis `senna `Lempsi siit on: siit on Salatsis nelikümmend `versta ja Salatsist üles `Lempsis `minna vi̯i̯l nelikümmend `versta ja siit `Pärnu kolmkümmend, üle kolme`kümne versta, siś nii sada viisteist `versta või nii. Neli ja viis `päeva, kudas seda ti̯i̯d `käiti, üks rubla `ol'li ü̯ü̯päeva i̯i̯st, siś neli-viis rubla said reisist.

Minu isa luges, et ühe talve si̯i̯s `ol'li kahessateist `korda `vu̯u̯ris käinu. Ega ta `kerge‿i olnud, isi `ol'lid vaevatud ja obuse võt'tis läbi, aga raha `ol'li vähe, raha tulekut muidu `kuskelt‿i olnu. Käsk `tul'li, siś ruttu minema, levakot't `säeti, liha pu̯u̯l`tu̯u̯relt ligi, ädalt sai `ki̯i̯ma, saanugi `pehmeks `ki̯i̯ta.

Voorivanem, üks `ol'li voorivanem, tema tõi `Pärnust voorikirjad ja mat'id `väl'la, suured roguskimat'id `ol'lid, `pańti linaku̯u̯rm `ümmert`rinki `kińni. `Suhkrupääd `ol'lid suurte vaadide sehe, aga `meuksed ti̯i̯d sel ajal `ol'lid! Ükskord `ol'lid ni̯i̯ vaadid – ku̯u̯rm `ol'li `kõrge, ikki läks `ümmer, ti̯i̯d `ol'lid ära `tuiskanu,`aukus ja kudas –, vaadid `ol'lid ära lagunu, siś nad `võtnu `suhkrupääd päris `väl'la, ladunu `lahti ri̯i̯ `pääle, et ku̯u̯rm siś madalam. Ti̯i̯d olnu nõnda ära `tuiskanu, mõni koht `aukus, ku linaku̯u̯rm `sisse läks, teine võis üle `sõita, et `väl'la es paista. Jah, isa ikki `rääkis, ku̯u̯rm läheb `auku, teine võib üle `sõita – [ühe]*tasa kõik!*

Kisnid ühes `vu̯u̯ris `ol'lid, ikki ku̯u̯s kõik käisid ja vastutasid. Sii ükskord olnu `seuke lugu. `Võiste metsa vahel olnu nii irmus ti̯i̯ ära `tuiskanu, üks obune põle edesi `jõudnu, väsinu ära, jäi `ange `kińni, siś teised, ku oma `ku̯u̯rmad ära `Pärnus viisid, `tul'lid tagasi ja viisid selle `ku̯u̯rma ka ära, enne‿s `maksta vooriraha `väl'la teśtel ka mitte, ku kõik kaup ära kodu `tu̯u̯du.

Sui käisid `Riigas puuvangerdega – enne `ol'lid ju puu`vankred, `tehti `vanker `val'mis, mitte üks nael es ole `vankres –, siś `ol'li teinekord, teine ju̯u̯sk rattu ligi, et ku mõni ti̯i̯ pääl ära lagub, siś on võtta, saab `jälle edesi.

Ükskord `ol'li `seuke lugu, et kevadi viimatse otsa pääl `ol'li vi̯i̯l kõva kül'm, aga maati̯i̯d `ol'li mustaks `võtnu, maad `mü̯ü̯da `tulla es saa, `Riigas `ol'lid `suhkurt `tu̯u̯mas, siś Riia Düinist* (Düünast ~ Daugavast) *`sõitnu mere pääl ja `Pärnu muulide vahelt `jälle `sisse. Jah, `terve ti̯i̯ `tul'lid merd `mü̯ü̯da, nii kõva meri `ol'li ja tasane, `ainult ühes kuhas Lät'i pu̯u̯l käinu üks lai pragu `alla, siś `sõitnu `rohkem maa `ääre, kust üle said, muidu ikki nii, et Riia Düinist `väl'la ja `Pärnu muulide vahelt `sisse, isa ikki `rääkis.

Sedavisi `ol'li ka, kevadi otsa pääl, ku vi̯i̯l ri̯i̯ti̯i̯ `ol'li, aga `karta `ol'li, et ära läheb, nägu viimane pidu vi̯i̯l `ol'li, siś `läḱti `ri̯i̯ga `väl'la, aga `vanker `võeti ka ligi, et sa ikki edesi saad, ku üks ti̯i̯ ära läheb.

Sauglased sääl Taga-`Pärnus, suured talud `ol'lid, ikki kahe obusega käisid `vu̯u̯ris, peremi̯i̯s ja poiss, sulane, teine teeśe obusega. Siś ku `Pärnus raudti̯i̯ `tehti, siś `sauglased `ütlesid: "Kudas meie nüid `piame elama, leib `võeti käest ära." Neil `ol'lid suured talud, kaheobusemaad, aga näed, `vu̯u̯ri änam es ole, ei saa `leiba, `arvasid. Aga üks `aasta-pu̯u̯lteist või paar nad kibaldasid, aga siś akkasid `jälle elama ja elasid vi̯i̯l paremini. Enne `ol'lid maad lahjad, obused `ol'lid ikki väl'lal, sõnik jäi suureti̯i̯ `pääle, aga ku änam `vu̯u̯ris ei käinud, siś jäi sõnik kodu, said `põldu `väetada ja akkasid põllust elama, linn `ol'li ligidal, akkasid kasvatama – leib `ol'li omal – ja turul `müima `kõike `mańti, said raha ja. Neil suured kaheobusemaad ja ääd maad, jah, aga `esmalt `ütlesid: "Kudas meie nüid `piame elama!"

Voorivanem `ol'li üks oma talumeistest, kis voorikirjad ja mat'id `Pärnust `väl'la tõi. Meil sii, ku minu isa käis, vana Raudsepa Jaań `Võistest `ol'li ikki voorivanem, võt'tis `Pärnust kirjad `väl'la, siś `sõitis `siia, siit `pańnid kokku, läksid `vu̯u̯ri. Lina`vu̯u̯ris `ol'li kakskümmend-kolmkümmend obust, aga ku poe`kaupa `tu̯u̯di, siś `ol'li vähem kah, kümme-kaksteist või kudas `tarvis `ol'li.

Vana Raudsepa Jaań `ol'li igavene kriuka ja vigur, tegi alati tükka. Kord olnu, si̯i̯, kis voori`kirju `väl'la `ańdis, si̯i̯ proua või, `ütlenu: "Sa, Jaań, lähed pika ti̯i̯ pääl, metsast läbi ja, tu̯u ka midagi `seukest, mõni jänes või kit's või." – "Ja jah, küll ma tu̯u̯n." Jaań leiab ange päält jänese – tääb, mil ajal si̯i̯ juba `senna jäänu, `uśsa täis ja –, paneb `ku̯u̯rma pääl, viib `linna proual. Teise korra `jälle `kirju `võtnu, proua `ütlenu: "Aga, Jaań, si̯i̯ jänes, mis sa tõid, `ol'li vana." Jaań `ütlenu: "Ei tää, proua, minu täädes ta küll vanem põlnu ku üks `aasta." Jah, jänes `uśsa täis ja tema viib proual jänest!

Raudsepa `ol'li kohanime, perekonnanime si̯i̯ es ole.

Kus nad `ü̯ü̯silt* (ööseti) *`ol'lid, si̯i̯ `ol'li nii, et kõrtsides. Linavoorid `ol'lid suured voorid, siś `ol'lid `ku̯u̯rmad väl'lal ja obused kõrtsi `u̯u̯vis, mehed magasid kõrtsituas, `korda`mü̯ü̯da `ol'lid väl'lal ü̯ü̯`vaḱtis ka, `ku̯u̯rmad `taḱtsid

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

ikki üle vaadata. Poekaup `ol'li `väiksed voorid, siś `ol'lid kõik `u̯u̯vis sehe, `ku̯u̯rmad ka. Sellekorra ku nad merd `mü̯ü̯da `tul'lid Riiast `Pärnus, siś nad pidid mere pääl ü̯ü̯d ka pidama. Mis sääl muud `ol'li, `puhkasid ära mõne natukse `aega, `laśsid `lu̯u̯mi `süia ja `enge tagasi tõmmata ja `tul'lid `jälle.

Nikolai Abaja, s 1880. Kägiste k

Tööst "Waldhofi" jaoks Timmkanalil ja merel.
Puude ujutamine ja laadimine. Parv ja plott. Nääk ja nikk

"`Valdohvi" tü̯ü̯ `ol'li `jõega* (s.t Timmkanalis) *puid `alla lasta, puid jõest `väl'la võtta, `kaldal `riita laduda, sui `jälle `nääku `pilduda ja nääguga üles nikide `juure `viia, nikki `pilduda – seda `tõstmist, seda `tõstmist, mis küll sai, `paprepuupakud `ol'lid. Mina olen ikki jumalat tänanu, et ma ennast päris ära põle `tapnu.

`Mõisa `Peersin (Häädemeeste mõisa rentnik Karl Behrsin) *`ol'li "`Valdohvil" si̯i̯ pääjuḱt, üle `terve ääre, aga sii jõe `ääres `ol'lid oma i̯i̯stjuhid, `puträśsikud, kis igapäevast tü̯ü̯d käsutasid. Mina ja Kalamehe tüdrikud `ol'lime nagu vanemad, meid `pańti siś sat'sijuhtideks. `Ańti mõni kahessa või kümme poisikest-tüdrikukest ka – noh nii pailu, et si̯i̯ tü̯ü̯ `tehtuks saab –, saadeti puid `korjama, torm ajas vahest laiali ära Pikk`laidu ja `Võiste `alla, egas neid `sinna‿s `jäeta. `Jälle nöörid `ol'lid ligi, tegime madalas vi̯i̯s, kus pakk juba ojuma akkas, aiad – sidusime pakud üksteise `otsa, suure aia, `korjasime täis, siis kahest otsast vidasime näägu juure või nikki. `Kainluauguni mõnikord märjad, kis `u̯u̯lida sai!*

Sii `ol'li seda kisa ja kära ja pahandust ka küll. `Aeti taga, et igaüks kõvasti `tü̯ü̯tab. `Ol'li ju seda küll, et jäid `lõuna`tuńdis magama, ei `kuulnu vilet, aga egas me üles ei `ütlenu (peale ei kaevanud)*, kiśsi‿s juhm `ol'li. Nägu poisiksed, väsinud, jäid eina `sisse magama – jõe `ääres `kasvas pikk ein –, ei `kuulnu, ku vile käis, pärast `leidsime: "Noh, mine nüid ruttu siit riida vahelt sennap̀u̯u̯l, et oled sääl tü̯ü̯s olnu."*

Mina tegi küll seda tükitü̯ü̯d, küll ja küll tegi mina tükitü̯ü̯d, kõige `rohkem sii jõe `ääres "`Valdohvi" ajal. Mi̯i̯s jäi* [I maailma-]*sõtta, laps `ol'li `väike, mu oma vanemad `vaatasid last, mina isi käisin tü̯ü̯s meeśtega ku̯u̯s, naśteinimene. Mina `ol'lin erk minema ja mind `pańti igas pu̯u̯l `raskema tü̯ü̯ pääl, `ti̯i̯nis `rohkem, maja `ol'li ka pooleli, mehest jäi pooleli, ku tema ära sõtta kutsuti.

Jõe `ääres laadimisetü̯ü̯d küll `ol'lid `rasked, `nüitsed lapsed põle `seukest tü̯ü̯d näinugi. Sii on madal lausaline meri, paadid ranna `ääre‿s saa,

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

jäävad kus maa`ilma üles, parvega ja plot'iga said puud üles laeva `juure viŕtsitu.

Parv `tehti nõnda*: *raudaagidega `ol'li pakudest aid `tehtu, si̯i̯ aid `paŕti jõesuu ette, üks ots ühel pu̯u̯l, teine ots teisel pu̯u̯l `kaldas, ja siis ojutadi si̯i̯ aid puid täis, mitu kupitsat korraga `sisse või terve laevalaadung kümme-viisteist kupitsat, `väiksed puulaevad `ol'lid. Riidast pilluti puud jõkki, jõgi kada ojutadi `alla jõesuhu*: *`sinna aia `sisse, jagu täis sai, siś ühendadi aia otsad `kinni – si̯i̯ `ol'li parv, suur ümargune ratas puid. Naised ja poisiksed, lapseksed käisid jõe äärt `mü̯ü̯da, käksadega lükkasid, ojutasid puid edesi, mis `kaldas `kiŕni jäid, si̯i̯ `ol'li `kergem tü̯ü̯.

Parve i̯i̯s `ol'li paľgidest plot't, üks nii lai ku minu `väike tuba sii (3 x 3 m) *ja plot'i pääl `ol'li viŕts ja neli inimest ajasid `viŕtsi `ümmer, sellega `kiskusid `parve edesi. Suur pikk liin `ol'li, sada `sülda või – enne `ol'lid süllad. Nii kaua `viŕtsisime, ku liin `otsa sai, üks inimene `ol'li parve pääl, kis `liini `säädis, et `saśsi ei lähe. Plot'i i̯i̯s `ol'li paat' kahe mehega, si̯i̯ viis liini `esmalt `väľla ja `laśsis suure `ankru `sisse – mai·lma kuhe `ol'li seda `liini `paatis – ja nüid akati `viŕtsima. Ku `ankru `juure said, siś `viiti `ankur uuesti ette, liin `väľla ja `jälle `viŕtsi ajama, nõnda `viiti sii puud laeva `juure, nikidega `viiti sii `arva.*

`Laeva `sisse `laeti nõnda. Laev `ol'li sii, laeva küľle `ääres `ol'li plot't ja plot'i `ääres parv, plot't `ol'li laeva ja parve vahel. Paadist mehed `ol'lid siis ka plot'i pääl, plot'i mehi `ol'li enne neli ja paadist kaks `juure ja nüid `ol'li nõnda, et kaks inimest teine teise plot'i otsa pääl `tõstsid pakud parvest plot'i otsa `pääle, pu̯u̯tsaagidega `kiskusid, ja neli mi̯i̯st, kaks kumagis pu̯u̯l, `ańdsid pakkusi üles `laeva. Laeva pääl `ol'lid isi mehed, kis `vastu `võt'sid ja ära `liivisid, laadijate asi si̯i̯ põlnu. Ku puud üles `ol'lid ära `antu, siis `tuľti niisa·mma viŕtsiga `jälle `alla nägu üles `miŕti, aga nüid `ol'li `kergem, si̯i̯ suur ratas puid `ol'li ära, paľlas tühe aid `tuľli tagasi.

Jõgi kada `laśti puud `alla, ku `seuke ilm `ol'li, et lasta sai, siś `ol'li `kergem, ma `ütlesi, naised ja lapseksed käksadega sosisid neid järel, mis isi ei läinu. Aga vahel `ol'li tuul ja tõus `vasta, siś surusime, isi `kainluaugust saadike vi̯i̯s, küll `ol'li `raske. Siś `tehti nii*: *köiega `siuti pakudest pikk rida, selle taha `lauti letkud, üks kord puid `ühtepidi, teine kord teistpidi `pääle, siś `jälle teistpidi ja teistpidi, ni̯i̯d `ol'lid letkud, ja siś `ol'li iga letkuria juures kolm inimest: *üks `ol'li i̯i̯s nööri otsa juures, si̯i̯ `oidis tend otse ja kaks tagant lükkasid, surusid, nõnda lükati külipidi* (külge-) *jõgi kada parve `juure. Mina olen küll neid letkusi surunud, sa ilm ja maa!*

Sii neid, kis selle`aegsed `tü̯ü̯lesed `ol'lid, `rohkem ei ole änam elus ku mina ja Tähendse Veera, teised selle`aegsed tü̯ü̯s`käijad naised on kõik

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`kustunud. Tähendse Veera tääb ka vi̯i̯l sellest, tema tegi niisa·mma `rasket tü̯ü̯d meeśtega ku̯u̯s, naśteinimene ku minagi, nel'la lapsega jäi tema leseks, vat'ti küll ka saanu.

Puud `ol'lid änamjagu `paprepuud, suured pakud, `mõnda ei ulata kahe `käega `ümmert `võtmagi, `tõsta‿i jõua, sai veeretadu. Mina olen neid kärutanu ja `kannu ja, ja `riita üles ajanu, seitse-kahessa `jalga `ol'lid riidad kõrged, olen obustega vidanu ja niki pääl olen meeśtega ku̯u̯s `sõudmas olnu, ku tuul vastane `ol'li, meeśtel abi `võeti – `kõike olen mina teinu, `kõike `rasket tü̯ü̯d. Tit'sid `ol'lid `kergemad, peenemad läksid tit'sideks, ja alupuud, noh alg ikki `kergem, aga `rundulid, jummid, mis jämedamad `ol'lid, `ańdsid `jälle igavest kakestada.

Sii on si̯i̯ rand `seuke madal, et päris mere `ääre es saa puid laduda, iga lokse oleks nad laiali viinu, riidad jäid merest `kaugel, siś ojutadi parve juure ja lühiksi alupuid `viiti näägudega, näägul on lai `lampis põhe, tema sai jões `sõita.

Pakkusi parvest plot'i `pääle `kiskuda ega ka `kerge põlnu, käksaga – laemed* (laevamehed) *`ütlesid pu̯u̯tsaagiga – `kiskusid, kooritud pakud – tit'sid ja `paprepuud `ol'lid ikki kooritud, `ku̯u̯rimine `ol'li `jälle üks tü̯ü̯ – märjad pakud `ol'lid libedad, `tilkusid, ja käks `sisse `lüia, tema vi̯i̯ si̯i̯s veereb sul i̯i̯s, jälle jõutü̯ü̯.

`Irmsad `rasked tü̯ü̯d, küll selle`aegsed inimesed pidid `rasket tü̯ü̯d tegima, `nüitsed lapsed es mõista unes ka näha. Mis neil nüid on: `karjas `käia põle, `teisi `ti̯i̯nida põle, künda põle, kedrata-kududa põle – küsi, kas `oskab ka mõni nu̯u̯r inimene vi̯i̯l kedrata või kangast kududa –, muudku kasvatagu `końti, käigu `ku̯u̯lis ja õppigu. Selle`ialised, ku meie juba jõe `ääres `ränkasime, nüid löövad alles karakut, `vaata‿t `ku̯u̯lis `käia ka `raske, sa jumal küll! Me oleks armust `ku̯u̯lis käinu, kiśsi sind `ku̯u̯li `laśsis – `võrku kuduma ja.

Amalia Kingissepp, s 1884. Kägiste k

Miilimisest

`Söśsi* (süsi) *miiliti, põletadi enne ikki isi. Kaks ehk kolm peremi̯i̯st `pańnid ennast kokku, suur auk kaevati `maasse, miiliauk, kaks `treeki `arssinapuid `pańti `sisse, lepa- ja kasepuid, et neil on kõvad söed. `Tu̯u̯red puud, ikki `tu̯u̯red puud, `metsas põletasid, metsast `võt'sid puud. Akatse jauks `viiti vahel natuke `kuivi puid ka sekka `panna, aga ku `metsas `kuiva puud ei olnu, kui `ol'li eli* (petrooleumi)*, siś `pańti natuke eli `juure, lambieli, `pańti

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

ühe närakaga, tilgutadi üle või määriti puid rasvaga kokku, või kase`tohtu `puudel vahel, et põlema akkas.

Pääl tõmmati ikki midagi, vana plekitükki või midagi, `märgi aava`rońtisi või, et tuul väga ära ei õõguta. Metsavaḱt ka ei tohe tuld näha, änamjagu `metsas salaju `tehti. Kõrvast `ol'li `jälle auk, kaks või kolm `auku kül'le si̯i̯s, päält `maetaks `kińni, kül'le si̯i̯st `ju̯u̯sis suits `väl'la. Mõned tõid kodust vanad pajad, `pańti pääl, või aavapuud, vettinud aavad, si̯i̯ ei põle ju.

Seda ma olen isi näinud, olen isi juures olnud ja `söśsi ära ka `kannud. Seda on Oraja (Orajõe) *`valdas olnu, seda on `Tahkuranna `valdas olnu, seda, mis ma `praegu räägin.*

Minu oma vend põletas, `pańti teśtega kolmekesti kokku, siś `ol'li üks tegimine. Suur auk `tehti, `pańti puud `püśti `sisse. Auk `tehti nii sügav, et üle `puude vi̯i̯l `ruumi jäi, `arssinapuud, aga augu põhe pidi ikki kuju (kuiv) *olema, vaadati `seuke `künkakoht, kuivem maa. Märjem maa `ol'li, siś pidi auk madalam `jääma, siś `pańti puud pikali `sisse. Si̯i̯ `ol'li igaöhe oma `tahta, kas ta puud `püśti või `riśti `sisse ladus, kui auk lubas. Puud põlevad rutem ära, ku `püśti on, aga `pańti `riśti ka. Augu pikkus `ol'li `puude `järgi, kui puud pikali `sisse `pańti, siś kaks `treeki `ol'li kaks `arssinat pikk.*

Vahest põletadi `ühtevalu mitu augutäit. `Võeti üks ots enne `lahti, ku söed `val'mis `ol'lid, söed `väl'la ja puud uuesti `sisse; siś teine ots `lahti, söed ära ja `jälle puud `sisse, nõnda teine ja teine ots nii kaua ku iga mehe jagu täis sai, mis `tarvis `ol'li.

Nende sötega `käiti sepal. Sii sõja `aeguski (II maailmasõja ajal) *vi̯i̯l `ol'li, läheb mõni sepal – tu̯u̯ isi söed.*

Seppade tegevusest

Sepad rauetasid regisi, obusi rauetasid ja `vankri, obuse`raudi tegid. Vanasti `tuńtsisi tegid, `naelu ja, enne `ol'lid oma`tehtud naelad ja einamaa‿bäl `ol'lid sepade `tehtud vikatid. Ja padasi tegid sepad isi, `ol'lid paksud, `rasked, kas pangelene või `seuksed, ega `suuri ei `tehtud, aga ni̯i̯d, mis sepad isi tegid, `ol'lid paksud, `rasked pantsakad.

`Kirvi tegid ja aasid üles vanu `kirvi: vana kirves `tehti punaseks ja jamati `senna uus tera ette.

Veera Tähendus, s 1873. Kägiste k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Vanu kombeid Kalju külast. Hingeõhtud

Mina ei tea, mis mõttes ta nüid Kal'ju küla on, enne `ol'li Kruńdi küla, inimesed said `siia omal kruńdid ja asusid, minagi vi̯i̯l mäletan, minu `aegu ehitasid omal otsast igaüks majasi. Sii `ol'lid ni̯i̯d talud, no kruńdid, `ol'lid `väiksed, viisteist vakamaad igaüks, majad `ol'lid ligidalt ku̯u̯s, elati üheteisega tihidalt läbi.

Ja si̯i̯ mu̯u̯d `ol'li sii külas: nel'lapäeva `õhta käisid `korda`mü̯ü̯da igas majas ku̯u̯s ingedeaja `õhtatel, `käiti ingede`aega pidamas, enne `jõulu ingede ajal `käiti, `öeldi inge`õhtad. Muidu istuti ja `aeti juttu, mäńgiti ja, mehed `mäńgisid `kaarti ja naised `mäńgisid `pat'si. Ma ei tia, kudas si̯i̯ mäńg just käis, mina `ol'lin laps nii kuue-`seitsme`aastane, mina ei `mänginud, aga `pat'si üheteisel visati.

`Toitu `ol'li ka, liha-`kartuli-kaapsast `ol'li keedetud, kupaube ja, aga mitte `ümmer laua ei istutud `sü̯ü̯ma. Toidud `ol'lid laua pääl, igaüks `istus, kus ta `istus, kes `tahtsid, läksid `võt'sid ja sõid. Neid `toitusi ma mäletan just, minu vanaema `juure `käiti ka kokku ja mina `ol'lin ka sääl ja `võt'sin neid `toitusi.

Tuba `ol'li ära koristatud, pidi kole korralik ja puhas olema. Naistel `ol'lid `valged põlled i̯i̯s – enne `ol'lid ju `kangesti ni̯i̯d põlled –, laiad `valged põlled `ol'lid, si̯i̯ mul nii sil'ma i̯i̯s. Talu suurtuba `ol'li klaar, puhas kõik, laud `ol'li ja kapi, kus `riided `ol'lid, `seuksi `tiivanisi ja nagu nüid, siis põlnu. `Akni `ol'li küll vähe, üksainuke aken lõuna pu̯u̯l kül'les.

Värske piima supp külakostiks

Ja teine `ol'li `jälle, ku lehm kevadi `lüpsma `tul'li, keedeti tangusuppi ja `kańti külas, vaat enne `ol'lid ni̯i̯d piimapüt'id, `siuti rät'iku `sisse ja `värski piima* (ternespiima) *suppi `viiti ikki üheteisel, kellel lehm vi̯i̯l ei `lüpsnu. Seda suppi nõnda `ki̯i̯ma ei tohe lasta, siis ta ki̯i̯b kokku, aga kohe, ku `ki̯i̯ma tõuseb, ära võtta. Si̯i̯ `ol'li küll `raske kanda, püt't rät'ikuga käe `otsas, aga ikki `viiti ja kus suurem pere `ol'li, `viiti kahe püt'iga ka. Mina tian, et meilt minu vanaema juurest `viiti igaühel `ümmer`ringi – Vana`veśkil ja `Veśkile ja, ja `meile `tu̯u̯di `vasta ka, kui mõnel lehm enne `lüpsma akkas ja meil vi̯i̯l ei `lüpsnu.

Olümpiada Juhanson, s 1884. Kalju k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Uulu paruni esimesest autosõidust

Kas te seda nägite, kui Uulu parun esimest `korda autoga siit `mʊ̆ʊ̆da `sõitis? Mina nägin küll, ma `ol'lin `seuke poisike, teised poisiksed kah, `vaatasime tʊ̆ʊ̆ `ääres just sääl Õunapùuniidu tʊ̆ʊ̆ otsa juures. Komba Mat's* (Mats Kallas) *`seisis mere pʊ̆ʊ̆l tʊ̆ʊ̆ `ääres, valge pintsak `ol'li sel'las, õlekaabu pääs, lõi `käśsi laiali*: ”*Teie, poisid, `oitke ʊ̆ʊ̆st ära, siit tuleb üks automoòii·l `varsti läbi.”

Meie kõik ikki `vaatama ja `ʊ̆ʊ̆tama, mis ta säält tuleb, ja `tul'ligi ükskord, aga `meuksed tʊ̆ʊ̆d sel ajal `ol'lid – liivakaśt –, `tul'li `tassa ronides ku puśa liiva sʊ̆ʊ̆s. Küll ta `ol'li imelik, punane `ol'li ja kolme rattaga, taga `ol'li kaks ratast ja ʊ̆ʊ̆s `ol'li üks ratas*; *tagapʊ̆ʊ̆l `ol'li `seuke kumm üle, kül'led `lahti, ʊ̆ʊ̆st `ol'li päris lage. Ma ei tää, misaśjaga ta käis, `peńtsii·niga või, ikki vist `peńtsii·niga, kudas ta muidu ikki `käia sai.

Kolm ʊ̆ʊ̆d-`päeva `aṅti käsk ette, et `kʊ̆ʊ̆gi ei tohe obusega tʊ̆ʊ̆ pääl ʊ̆ʊ̆s `ol'la, Uulu parun sõidab oma autoga `Riiga. Meie, poisiksed, `ʊ̆ʊ̆tasime ei tää mis ime`aśja, aga `tul'li liiva sʊ̆ʊ̆s `suśsadi-`suśsadi! Ja nõnda nägin mina seda ”*automoòii·li*”.

Mina `ol'lin siś täis `seitsme`aastane, mʊ̆ʊ̆lt `märkasin juba. Mina `kʊ̆ʊ̆lsin `teisi pisemi kõnder`mańnisi, et ärge ette minge.

Häädemeeste mõisnikest. Voldemar Alexander Thimm, Karl Behrsin. Veidedest

Timm `ol'li üks igane* (igavene) *`kange mʊ̆ʊ̆s ja kuri olnu teumehi karistama. Tema `ol'li selle Timmkanaa·li* [kaevamise] *ette`võtja, tʊ̆ʊ̆juhataja, ja tegi omal pailu `kõrva, lõi `riiki üle. Tema `ol'li üles `annu, et tal on sada mʊ̆ʊ̆st tʊ̆ʊ̆ juures, ja ükskord tulnu ülemad ka `vaatama, kudas tʊ̆ʊ̆ läheb ja mis sii `tehtaks.

Timm `ol'li lasnu kahest otsast korraga `kaevama akata, päält ja alt, ja kõigest viiskümmend mʊ̆ʊ̆st olnugi tʊ̆ʊ̆s, muist ühe, muist teise otsa juures, aga siś `pannu nʊ̆ʊ̆d viiskümmend mʊ̆ʊ̆st kõik ühe otsa `juure, `näitanu ära ja nii kaua, ku saksad sʊ̆ʊ̆ otsast `ümmer `sõitsid, `tul'lid mehed jala üle sʊ̆ʊ̆ `alla – jälle viiskümmend*; *viiskümmend sii ja viiskümmend sääl, on ju kokku sada, nõnda sai suured rahad oma `tasku. Ja vʊ̆ʊ̆l nõnda olnu, et `kõike põlegi kaevatu, `lastu nii teha, et üks tükk kaevati `väl'la, siś `jäeti tükk vahelt `terveks, siś altbult* (-poolt) *`jälle tükk `väl'la, vesi `tul'li päälpʊ̆ʊ̆l `paisu, siś `tehti labindaga reńn ette, ku siś `tul'li kõik kolinal `alla – vesi tegi selle tʊ̆ʊ̆ ära, aga raha `maksti Timmil meeśte aru `järgi.

Vana Timm isi põle saanugi tüüd ära lõpetada, ta `ol'li `irmsast põdema jäänu, siś vana `Tolkus, `Tolkuse metsavahť, `ol'li puträ·śsikuks, iistperemeheks `võetu, sii käinu ikki Timmi proua käest raha `ot'simes. Proua lahutanu `käśsi: "Uh, uh, uh, kas sii tüü ükskord ära ei lõpe!" Vana `ütlenu: "Sii võtab `aega ja aru, `aega ja aru." `Tolkus `pannu `jälle oma jau riigi raha magama.

Mõisnikud ega ükski põle enne ega pärast `siia `maetu, aga vana Timm on sii `surnu`aidas. Tema `ol'li nii irmus jäletult* (koletult) *põdenu ja elusalt mädanenu, et põle kannatanu änam `kuskel `kaugemal `viia, siś `maetu `siia ja `mõisast `tehtu siht `surnu`aida tema riśti `kohta, et sii riśt `mõisa ära paistab, suur raudriśt. Jah, `mõisast `lastu siht teha `senna ärra riśti pääl, nüid on ta `ümmer kukkunu.

Vana Timm `ol'li `seuke `õelus, siś tema `kohta räägiti, et vanakurat on ta omal viinu, `uutanu enne `surma mitu üüd `mõisa tii `otsas musta tõllaga ja musta obustega.

Mõisnikudest `ül'tsi räägiti `seuksi lugusi ja on tõsi ka. Sii on, mina olen `kuulnu, mitu miist räägivad, ku vana `Peersin `surri, sii `ol'li tsaariaja lõppus, et elus jänes on tulnu ja maganu `mõisa trepe pääl ja kui surm* (surnu) *ära Läť ti `viiti – Läť imaal Alaja `surnu`aidas on tema aud –, siś sii jänes `juusnu `terve tii ligi. Surm sõidab tiid `müüda, tema jooseb tii `ääres nõmmet `müüda ligi, ei jää maha ega lähe ette. Mõni `jälle `ütleb, et siga on `juusnu ja pärast on selle aua laiali `puistanu, et aud olnu kõik nii ära lõhutu, et maatasa ja siajäl'led on näha olnu. Aga seda jänest on mitu miist näinu ja sii on ju imeasi: elus jänes tuleb inimeste maja trepe pääl magama, aga vana ära `surri, siś änam ei tulnu.

`Peersin `ol'li ju igane `prange miis kah, kui pailud tend jäid taga `vanduma! Vabriku puträ·śsik `ol'li, jagas alati meeśtega, süda täis sai – rinnust `kińni ja uksest `väl'la! Vana `Tilpami `Mihkle* (Mihkel Tisleri) *lükkas `mõisa trepe päält maha, `Mihkel `murdis jala ära, jäi `tilpama, säält ta oma `Tilpami nime sai, egas ta enne ei `tilpanu, enne `ol'li ikki terve miis.

Timmi `aegus `ol'li sii üks Jaań Veide Einastest nende laevameeste Veidede jaust, tema ehitanu selle suure `mõisa `veśki, jah, sii `veśki `ol'li tema ehitadu ja tend akatugi siś `Veśki Jaaniks `kutsuma, ja suur vägev tuule`veśki `ol'li. Jaań isi on siit tagasi Läť ti läinu, tema `siia põle jäänu ja `ol'li Läť tis isi omal `veśki ehitanu.

Kristjan Jõekäär, s 1888. Kalju k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Mõisa viina varastamine

Minu isa `ol'li `Tahkuranna `mõisa `tüülene. Kolm kuud kevadi merepüigi aeg `ol'li `seuke `väike kõrtsipidaja. `Mõisas `ol'li oma viinavabrik, tema müinu seda `mõisa `viina, kolm `kopkut `kortel.

`Tüülesed on ikki `mõisa `viina varastanu: vaadidel `lüüdu vits päält ära, puuritu auk `sisse ja `lastu pang `viina `väl'la, `vaatisi puhastama akatu – sada `piikre`auku olnu ühe vitsa all.

`Mõisal sõnikut `veetu, viinakapp olnu meeśtel karjaaia värava `otsas. Mõisaärra tulnu `vaatama, et viin on, aga nemad `viskanu levakooriksed `sisse, et taar.

Nikolai Abaja, s 1880. Kägiste k

Vanavanemate elust. Sauniku vahekord peremehega ja eluraskused. Iseseisva elu algus. Kartulist

Nurga nime `tul'li sellest, Koksi talu `saunas elasid, sii `ol'li siś Nurga, et talu õue nurga pääl.

Minu vanaema `rääkis, kudas nemad Koksi talu `saunas elasid, ennegu omal maad põlnu. Sa pidid just nõnda elama, kudas vana `õelus `tahtis, siga sa ei `tohtnu pidada, `lehma sa i saanu pidada, talus pidid ikki tüüs `käima. Vanaema `rääkis, ükskord olnu `terve päeva tüüs, põle omal `süia `kiita saanu, peremiis `ütlenu, et perenaine annab `õhta `piima, läinu tema `piima `saama, `annu puhast piimavett kapatäie, no kas sii `ol'li siiś piim! Teise päeva tema olnu kavalam, `pannu sauna ukse väl'lastpuult `kińni, et kodu ei ole, isi läinu üles sauna pääl, akkanu küla`rahval sukka kuduma, et natuke teenib.

Peremiis – ta `ol'li ju vanaisa oma vend – ei `sal'linu, et sa `ühte sõrmetäit teistel midagi tiid, ikki tend pidi `orjama. Vanaisa `tahtnu omal sia`lauta teha, mis ta `päeva teinu, vana Juńts `lõhkunu `üüsi maha, et piab tema `lautas pidama, tend selle iist `orjama.

Juńts on vanapagan, vanapaganal `öeldaks vahel juńts, enne`muistsed inimesed tend täie nimega ei nimetanu, siiś `öeldi juńts ja kudas `kiigi. Koksi Juńts `ol'li vanaisa vend, Juńts `ol'li tal nimeks saanu, tema `ol'li sii peremiis ja kõik, egas teised lapsed inimeselapsed põlnu. Tige inimene `ol'li kah, ku ta `kuskelt tulnu, teised lapsed `karjunu: "Juńts, Juńts tuleb!" Siiś `juusnud igaüks kus laudil, kus lauda taha, kus `kiigi. Igavene ihne olnu. Siisamma üks siavintsakas tapetu ära, sii `ol'li siś talu `aastane liha. Juńtsi jauks üksi sai, teised olgu ilma.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Minu vanaema `ütles, ku nii̯id `tütred tulnu ikki tema `juure `sauna, lihatükike olnu särgiänna si̯i̯s, vanaema `ki̯i̯tnu neil ära, siś läinu jälle igaüks oma natuksega salaja `sü̯i̯ma, nõnda‿s said talu`tütred liha `süia, ja Koksi `ol'li omiti suur talu.

Ega tema ei `vi̯i̯linu, et teised ka liha sõid. Ükskord, tää, kust ta `kuskelt tulnu, et teised tend nii ruttu oodata põle `täädnu, `ki̯i̯tnu lihasuppi, lihasupp olnu `ki̯i̯mas, ta tulnu, `tunnu aisust ära, ku `tõmmanu selle `katla `koldes `ümmer – enne ju rihiahju `koldes keedeti –, supi `ümmer, küintega `kraapinu palava lihatüki omal põue ja üles parsil `sü̯i̯ma ja nii irmus vihane et, vaata‿t `lõhki‿i lähe.

Enne `ol'lid ikki taluinimesed `uhked ja suurelised küll! Tantsupidud `ol'lid, talulapsed `tańtsisid, kõrulised-lapsed `vaatasid `nurkas. Suur patutegu `ol'li, ku mõni talurahva poeg võt'tis kõruliselapse `tańtsima. Muidu tü̯i̯s nad `tahtsid küll.

Vanaisa ja vanaema `rääkisid alati, mitu ja mitu korda, kui õnnelikud nad `ol'lid, ku peremehe `orjusest `lahti said: ta sai omal lehma pidada, sai siga pidada, sai inimese `mu̯u̯di elama akata.

Akatus olnu küll omastkoast (-kohast) *kitsas ka. Esimese sui teinu `kartuli maha, aga rukist vi̯i̯l ei olnu, sügisi käinu taludes `õl'gi viinutamas, et `kartuli matta saab, enne neid `õl'gi innati nii. No neil asumise asi, kellert põlnu, `kartuled jäid talveks mulla `alla, siś pidi tahedam kate olema.*

`Kartuli `ol'li enne vähe ja `kartuli ei `püitugi `rohkem teha, et `põhku ei saa. `Põldu `ol'li ju ka alles vähe – kunas sa raiesmaast `kümne küinega põllu saad. Enne‿s `seuksi `riistu või `aśju `ol'li ku nüid, oma käeramuga `raiusid maa üles.

Enne`muistsed inimesed `rääkisid, `kartulest olnu nii vähe, `kartuleseeme `oitu tanumat'i si̯i̯s, aga minu kasumise ajal juba `ol'li `kartulest arilikult.

Maria Vool, s 1875. Kalju k

Mustlastest, käe- ja kaarditarkadest

Nad põle muud ku igavesed pettajad, nii̯id `mustlased ja teised suured targad. Üks lugu `ol'li siisa·mmas ligidal. Luhka Tõnisel `ol'li enne üks esimene naine ja si̯i̯ `ol'li ära `surnu ja teine naine Mari `ol'li Jaanikalt ja Tõnis `ol'li temaga irmus sańdisti elanu. Siś Mari ka ükskord `ot'sinu `mustlaste käest abi, `annu kõik oma laulatse`riided ja sõrmuse nende kätte ja ta jäi muidugi ilma, `mustlase käest änam kätte ei saa, `mustlane pet'tis `väl'la ja läks minema.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Mina `ol'lin `seuke suurem tüdrik siś, ku si̯i asi `juhtus. `Mustlased nägu külas käisid, ju nad seda elu `kuulsid, `ol'lid ära `kuulnud või mõni `ju̯u̯ni `aṅdis või.

Kui mina `linnas* (Pärnus) *`ol'lin `õmlust õppimas, üks tuttav `ütles minul, et nüid on Ülejõe laada`plat'sis targad `mustlased, ku sa tahad oma `õnne tääda saada. Mina `üt'sin (ütlesin): ”*Ma võin ju nal'la pärast `minna ka*” *– ja käisin ka ja `lauldi mul `seukest `laulu ette, et si̯i põlnu mitte midagi. `Ütleb, et mina tahan rikkaks saada, aga ei saa muidu, ku toogu kõik oma kuldaśjad, sõrmused ja raha tema kätte, et siś saab rikkaks teha. Mina `mõt'sin* (mõtlesin): ”*Näe, nüid üks tuleb ja tahab minu käest raha `väl'la petta, üks pettaja ja muud midagi.*”

Ükskord `ol'li `jälle laadal üks `kaarditark, täis nu̯u̯rmi̯i̯s `ol'li, temal `ol'lid pakkis, `ütleb, `kaardid kõik pil'didega, `ütleb minul, et mina `väike inimene ja `raske tü̯ü̯d teha, anna tal piutäis raha, mis ta küsis, et tema õpetab käetargaks, saab `kergem ära elada. Aga mina ei `tahtnu teśte inimeste pettajaks akata. Ja mina ei `ütle ühegi inimesel, et `uskuge neid – sääl ei ole midagi tõtt, et mina küll selle i̯i̯st raha `maksin. Ega mina muidu põleks läinu, mina `tahtsi oma mehest tääda saada, sellepärast läksi teśte õhinal.

Siś ku ma laada`plat'sis sii Äädemeeśtel käisi selle autu si̯i̯s, siś Praada Aleksander, tema `ol'li `seuke tõsine mi̯i̯s, tema `ütleb minul: ”Ku sa tahad tõtt kuulda, mine `senna autus, sääl on üks mi̯i̯s, tema räägib.” Mina ei tää, kas tema `ol'li isi petta saanu ja `tahtis mind ka petta lasta või. Mina `tahtsi nad läbi `katsuda ja võin igaöhele ütelda – ärge `uskuge, mina olen nad läbi `katsunu, midagi tõtt ei ole, ei ole `ollagi. Mina juba `täädsin, kus mu mi̯i̯s jäi, aga küsin tema käest ja laulab mul `seukest `laulu, et mitte sinna`pu̯u̯legi.

Lahkusulistest

Usuinimesed kah, nad on nii pettust täis kõik si̯i rahvas. Üks vanainimene `ol'li, sääl mede külas elas, mi̯i̯s `surri tal ära ja vanainimene jäi üksi. Ja akkas si̯i `palveõde Marta `senna `käima ja tend ära mõlgutama, tõi tal `ühte ja teist ja `kutsus oma `usku, nemad on `seuksed `usklikud. Siś sui ükskord, ku meres soe vesi `ol'li, siś `viitu neid `urka `riśtida, `valged särgid olnu sel'las ja merev̯i̯s riśtitu, si̯i `ol'li sui soja v̯i̯ aeg, nende usk `käsva (käskivat) *nõnda.*

Aga sellesa·mma sügisi `mihklepäe, si̯i on* [Häädemeeste] *luteri kiriku nimepäe, mina näen, `Kriśtine lauakirikus: ta `tul'li tagasi luteri `usku, ei `tahtnu `nahklane `olla, ta südamerahu `ol'li rikutud, jusku üks nal'lamäṅg `ol'li si̯i küll. Sul on ju usk ja jumal ja riśtitud sa oled ja, aga ikki vahetavad.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Ma saaks aru, ku ni̯i̯d usuvennad ja `palveõed oleks paremad ja targemad ku muidu luteri ja vene usu inimesed, aga nad ju nii `ki̯i̯rdu täis.

Maria Varm, s 1884. Padina k

Nikolai II kroonimisest

Kroonus `ol'lin viis `aastat, kolm `aastat `Muskvas ja kaks `aastat `Pärnus. Mia `ol'li värkstuas puutü̯ü̯ pääl, kasaramad `praegu alles. `Muskvas `ol'lin, Nikulaid krooniti sääl, miul `ańti ka õbemidal andrei·juski (Püha Andrease) lińdiga. Midal alles ei ole, sii ilmasõja aeg `näitasin venelastel, venelased tegid sõrmusi, mitu sõrmust sai. Vene soldatid `ol'lid sii talus `kortles.

Sääl `kru̯u̯nimise ajal tallati mis sajad, mis tuhandid inimesed ära, laam`vankretega `veeti `surnusi, üle `surnuaia `ol'lid suured raavid `sisse kaevatu, `aeti unikus `sisse, `lupja vahel. Ja `seuke lava `ol'li `tehtu, soldatid `marssisid i̯i̯st läbi, `keiser `ol'li sääl ülevel, nut'tis, `pühkis `sil'mi, et tema pärast nii pailu rahvast `surma said. Sääl jagati `seuksi `ańdi või kingitusi, päärät'iku `sisse `ol'li `val'mis puha `siutu, päris ää suur puntsakas `ol'li, sääl `ol'li pränikusi ja `ponksisi, `pähkli ja `saia ja `kõike `mańti. Korrapidajad `ol'lid i̯i̯s, inimesed `murdsid läbi, ei `u̯u̯tanu, ku kätte jagati, mai·lma inimesemurd `ol'li, `mitmesaja versta päält kust nad `ol'lid kokku tulnu. Rahvas isi sõkkusid ja `tapsid üks`teisi verimuidu, kõik `ol'li ilusti `säetu, aga nad ei `u̯u̯tanu oma `korda.

Andres Kuusik, s 1872. Kabli k

Kärbseseen jooksvarohuks

`Kärbsesi̯i̯n oleja ää `ju̯u̯svarohe, tegija ruttu `terveks, aga seda ei saa enne ku augu·śtikuus, ku nad kasuvad, siś korjaku ja pangu pudeli või purgi `sisse ummuses ja soja koha pääl `seisma, nägu levade `järgi `ahju või, siś ni̯i̯d seened `lähja eliks ja selle eliga `tehtaja komp`re·śsi `aige jala `ümmer või kus si̯i̯ valu on. Aga si̯i̯ oleja `kange kah, kakskümmend minutid `tohtja pääl oida ja kaks `korda nõnda tiha, `saaja `terveks. Ikki ni̯i̯dsa·mmad, mis on `kärbseseened, punased ja `valged kirjad pääl, eeńaaja lõppus ja päält eeńaaja akkavad kasuma.

Veera Simson, s 1889. Kägiste k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Roosihaigusest

`Ruusi ühessamat sorti piab olema*: *luuruusś, maaruusś, viirusś, tuuleruusś, piimaruusś, kuju-* (kuiv-) *ehk õieruusś, tuleruusś ja, `kõike ma ei tää.

Luuruusś valutas luu sehes.

Maaruusś `ol'li tume`mustjas, maast saanu, mahakukkumisest `irmunu või.

Viiruusś `ol'li vesine, märg, oled viist `irmunu, kukkumisest või `järsku `lompi `astunu.

Tuuleruusś `ol'li tumesinine jusku `õhku täis, inimene tormi või tuule käes kukkunu, `irmunu. Ruusś ikki `irmumisest, veri lüüb kokku `tompi, siś paśtetab ja abi kauaks jääb, mädaneb ja lõhub ihu ära.

Piimaruusś `ol'li `valge, ihu `karva, muudku paśtetas ja valutas.

Õieruusś `ol'li punane, kuiv, ilus, sellest `öeldi kujuruusś, aga paśtetas ja valutas.

Tuleruusś, ku tulest oled `irmunu, õige `ergav punane jusku tuli. Tuleroosil, ku tulest oled `irmunu, raiuti tuld `pääle, nägu enne `ol'lid tulekivid või `võeti kaks raud`pol'ti, `lüüdi `vastamisi neid sädemi `senna pääl.

Sel ajal kińnitadi `irmsasti ära, et õlut ei tohe võtta, õlleviha kurjasti `kiildi, õlleviha piab olema sii kõige `õelam viha. Määri enne õllega ära, siś ei ole viga. Seda `kiildaks tänapäevani, ku `kuskelt `kat'ki või aavatud oled, ära juu õlut.

Veera Tähendus, s 1873. Kägiste k

Hobuse ostmisest

Käid `esmalt laada läbi, `vaatad, mis sul meele `järgi `näitab, siś akkad `ühte `kauplema, ku ind `võitav on. `Ambast vaadeti enne vanust, viimati `ol'lid paśsid. Paśs `näitab muidu vanust, aga `ambast näeb viil ära, kas ta vanaks elab, pika `iaga on. `Jalgu tõstad üles, kas `jalga annab, rauetada laseb, katsud ja `vaatad ta kõik läbi, viimati viil `sõitma, `jalga `pruuvima, kudas juusk (jooks) *on, kas on `lahtise jalaga* (pikkade sammudega). *Liigud ostab sii, kes raha saab. Ku mõni isi `kauplejamiis es ole, teise vaheltmeheks `kutsus, sellel `maksis mõne krooni.*

Üks `seuke obuse`müümise jutt ol'li. Ku kaup juba läbi, obune täiesti juba `ostja jagu, siś `ostja küsinu viil `müija käest*: *"Nüid on obune ostetud, räägi nüid viil ära, mis tal viad on." `Müija `ütlenu*: *"Rauda ta ei süü, puu `otsa ei

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

lähe ja kus viga on, säälpuul ole isi iis.” Miis `mõtlenu, obu terve, aga olnu `seuke, kis kõik rihmad ja nöörid ära närinu. `Rauda ei süü – üle trumbi põle läinu – puu `otsa ei lähe – ja üks sil'm olnu pime – via puul kül'les ole isi iis ... `Müija `ütles kõik viad ära, teine es saa midagi aru, ennegu ära nägi.

`Amba `järgi vaadeti, kas ta viil kaua elab. Ku `ambal `seuke auk või lohk sehe, siś on ots ligi, aga ku libedad (siledad) *on, siś elab viil kauem `aega.*

Suviliste lepinguaeg – jüripäevast mardipäevani. Martis käimine

`Suileste aeg ol'li juripäevast mardipäevani. Mardipäevani ikki, `mihklepäevani es ole, siś ol'li viil pailu tüüd tiha. Võib ju `ol'la, et mõni ol'li `mihklepäevani `kauplenu, aga änamest ikki mardipäevani ol'lid, tüü `järgi. Juripäevast mardipäevani on seitse kuud, tsaariaja viimatses `otsas said kuus-seitsekümmend rubla sui siis, ta sai talve läbi ära elada, änam es lähegi talveks peremehe ette.

Jah, `martis käisid ikki, sii ol'li siiś nende vaba aeg. Sulased ja taluinimeste lapsed ikki käisidki, egas rikkad ja `seuksed saksikud ei käinugi, `rahva asi ol'li sii `martis `käimine.

Nikolai Abaja, s 1880. Kägiste k

Asuniku elust. Maa saamine ja äravõtmine

Enne `ol'lime teiste `tiinijad, naise `võt'sin, siś jäime oma pääl, mina käisin metsatüüs, ikki metsatüüs, täiesti ilma `maata `ol'lime, Luhamaa nuka pääl `ol'li majaüt'ike. Eeśti aeg saime selle kruńdi, kakskümmend neli vakamaad, kivine ta `ol'li, sii tegime tend ja `siia `mat'sime oma tervise kivide ja kannude* (kändude) *`alla, ää maa on ta küll, mis lagedaks sai, savimullamaa. Aga ei saanugi `korda, ku läks ära `jälle kal`oo·si sii `maake, siś mõõdeti süllaga kätte, ja ka saab ära elada. Me viil akkasime kaugemalt enne lagedaks tegima, et oleme nooremad ja tugevamad, ja nüid aiamaa mõõdeti oonete `juure, sii `ol'li alles kivine, sai `jälle kangutada.

Nikolai Kallas, s 1876. Penu k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Perekonnanime eestistamisest

Meil `ol'li enne Graṅt ja siiś üteldi, et si̯i Graṅt ei tohe änam `olla, piab ära `muutma. Siiś teised `ütlesid, `võtku Aavaleḥt või Pihlakaleḥt, et meil siin akende all kasuvad aavad ja pihlakad. Mina `ütlesin: "Ei võta, mina `ol'lin tüdriku`põlves Saar ja võtan Saareleḥt," ja `võt'singi.

Siin üks teine `jälle, temal kas maja ligidalt või üsna seina äärest käis `seuke vana jõeoja läbi, ta `ol'li juba luḥta täis `kasvanu, selle `järgi võt'tis nime Jõeluḥt.

Küll oleks mina oma vana Saare tagasi `võtnu, aga ei lubatu, seda oleva juba küllalt pailu.

Rosalie Saareleht, s 1884. Ranna k

Jakobsoni talu asutamisest

Si̯i vana Krepka eit `rääkis minul, tema `ol'li Jaagupsonilt, nägu selle talu tütar ja `rääkis minul sel ajal, kui minu mi̯i̯s või meie pidime Jaagupsoni talu `ostma. Me `ol'lime korraga lauakirikus ja kahe kiriku* (kahe teenistuse) *vahel `istusime kihelkonnakoolimaja `klaśsis, siiś tema `rääkis, Jaagupsoni talu oleva nõnda saanu.

Vene `keisreproual Katariinal olnu üks `kindral Jaakobson `sakslaste sel'tsist ja si̯i `kindral on `kangesti Katariina meele `järgi olnu ja Katariina on tal säält lubanu `mõisa või maad anda, kust ta isi tahab. Ja ükskord on Katariina oma sel'tskonnaga siin mede maal käinu, si̯i `kindral on ka olnud, ja on `Pärnust laevaga Riia pu̯u̯l `sõitnu ja `kuskel põle nii ilusat `randa olnud kui siin Äädemeeśte kohal, nemad laeva päält `vaatanu – si̯i vanainimene ikki nõnda `rääkis –, laeva päält `vaatanu, et siin on kõige ilusam äär olnu ja Katariina on kõik selle ranna selle `kindralil `annud, sellest saanu Jaagupsoni talu `kindrali nime `järgi. Krepka eit `rääkis, aga nüid ta on `ammu `surnu.

Enne olnu Jaagupsoni talu pailu suurem ära `kaugel `Tahkuranna `Ruski mäest `mü̯ü̯da, aga ükskord ilisemal ajal on Äädemeeśte `mõisa `tehtud Jaagupsoni maast, siis jäi talu nii suureks, nägu ta viimati `ol'li. Si̯i piab tõsi küll olema, oleva ajalu̯u̯s ka, et Katariinal oleva olnud `kindral Jaakobson.

Maria Kallas, s 1901. Kalju k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Perekonnapärimusi: viies põlv prantslane

Mede sugu pidi `prantslastest olema, mina olen viies põlv. Mede esiisa on `prantslane olnu, Einaste `mõisa kutser ja liignime olnu Kalme·te, sellest oleva Kalmet saanu. Sii̯ `prantslane on `Eešti elama jäänu ja nüid on ta sugu päris `eestlased, aga seda `prantsuse juttu räägiti meil ikka ja Leo Kalmet* (1900–1975; lavastaja, teatripedagoog) *`ol'li sellest uvitadud ja lasnu järel `uurida, et oleme `algusest `prantslased.

Peeter Kalmet, s 1899. Kalju k

Perekonnapärimusi: poolakatest isaliin

Minu isa ei olnu venelane, poolakas `ol'li tema. Minu isa vanaisa Bori·ss Barno·vski on Poolamaal päris `mõisnik olnu, aga on Poolamaalt `välja kupatadud, et tema suur `mässaja `ol'li, Poola `riiki kukutada `taȟtis, sellepärast on `väl'ja `aetud. Siś tema on oma kapitalid kokku kogunu, mis ta vii̯l kätte sai, ja Lät'imaal elama asunu, `senna on lubatud, aga Poolamaalt kupatadi `väl'ja.

Bori·ssil olnu kaks `poega, `Kaspar `ol'li minu vanaisa. `Kasparil `ol'li neli `poega, muist jäid Lät'ti elama, minu isa `Kaarel ja üks vend Jaań `tul'lid `Eešti ja mina olen `Eeštis `sündinu. `Esmalt minu isa ja onu Jaań pidanu kokku `Lu̯u̯de `kõrtsi Orajal (Orajõel)*, Oraja `mõisa kõrts `ol'li, aga onu `ol'li väga viinaarmastaja, isa lõi temast `lahku ja `tul'li `siia Ädemeeštel Meerentsi `veśki `pääle `möldreks ja onu läks ära `laeva, tema `ol'li vanapoiss. Minu ema `ol'li `eestlane, meid `ol'li kaks `venda ja kaks õde, mina ja teised lapsed räägime `eešti ki̯ilt, natuke lät'i ki̯ilt pursin kah, aga poola keelest tää mitte `tuhkagi, muidu jutt vii̯l, et Bori·ss Barno·vski `ol'li suur Poola riigi kukutaja.*

Emiilia Vaher, s 188?. Kalju k

Kuidas Heinaste linnale nimi anti

Tuhat ühessasada kuuendal `aṅti selle Einaste linnal nimetus, siiś ol'lid suured pidud ja `keisre onu käis siin seda linna nime `andmas. Mina, poisike, ol'lin kah `vaatamas: *aurulaev, sõjalaev tuli reidile ja auru`kaater tõi `keisre onu `maale – `mootorisi sel ajal ei olnu. Sild ol'li `tehtud ja punasi `kangi ol'li maha `lautadud, neid kauda ta tuli ja Einaste `preester, vene usu `preester Mõtus ol'li ta `vasta`võtja, suur `maani siidi`mantel ol'li sel'las.*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Mõtus käis `Pi̯iterburis `keisre juures neid linna `õigusi `kauplemas ja `rääkis, kudas ta `keisre `juure sai*: *oode`ruumis on `lastud `riidest `laĥti võtta ihualasti, siś `antu säält `riided `seĺga, suur siidi`mantel, siś `lastu `keisre `juure. Siś sai `siia linn ja siś akati sadamad ehitama, jah tuhat ühessasada kuuendal `aastal.

Martin Kalmuk, s 1890. Krundiküla

Oma elust: sündinud Heinastes

Einastes olen `sündinu. Einaste `olĺi enne `eestlaste päralt, siś `olĺi Läťi päralt ja nüid on ühes potťis kõik `jälle. Tüdruku`põlves `olĺin Aak, päris püksiaak*: *a, a ja ka. Kolm talvet käsin `ku̯ulis Einastes. Säl `olĺi nõnda, et kolm `klaśti `olĺi valla`ku̯uli ja siś akkas kihelkonnaku̯uĺ, mina käisin kaks talvet valla`ku̯ulis, siś `pańti kihelkonna`ku̯uli, ju ma siś nõnda tark `olĺin. Ühessateist`aastane `tulĺin `siia piiri `ääre mehel, enne elasime pu̯u̯l elu`aega ühessama vakamaa pääl, tuhande ühessasaja kolme`kümnemal `tulĺime `siia [suuremale kohale]. *Mi̯i̯s ja kõik neli `poega on `surnud,`tütri mul põle olnu, pojapoeg üksi on vi̯i̯l.*

Marie Nepste, s 1882. Piiri k

1961–1965. ES KT 220: 1–4, 16–27

Vanast Aulikust. Keelevääratus metsaoksjonil. Tuulenuust

Inimene eksib vahel küll. Näe, sii ükskord olĺi, vana `Aulik olĺi* [Laiksaare] *metsaärra ja vana Viir sii kaupmi̯i̯s, metsa`oksjuń olĺi, `lankisi pakuti. Näe, vana Viir `eksis sõnaga, `laĥtis viis rubla ütelda, `ütles viissada. Ja vana `Aulik olĺi `seuke mi̯i̯s, et sõna tagasi es anna, mis sa `ütled, si̯i̯ pidi `jääma, ja vana Viir `maksis viissada rubla `väĺla, kakssada olĺi lank innatu. Ega ta kahju küll es saa, vägev lank olĺi, männamets missu·gune! Jah, `seuke olĺi vana `Aulik küll, et pidas sõnast.

Temast si̯i̯ `Aulik olĺi aunime*: *”aus `aulik suurärra”, pärast ta olĺi polkoovnik, sis ta `laĥtis, et `öeldaks ”aus `aulik polkoovnikuärra”. Si̯i̯ vana Piku* (talu peremees Jüri Grünberg) *olĺi igavene vigur, põĺvili maas*: *”Aus `aulik pu̯u̯lkonikuärra, `antke mul ka natuke puid!” Teised irvitavad seĺla taga, proua vabandas maha, et põle `tarvis polkoovnikuärra ütelda, et rumala `rahva

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

ki̯i̯l ei anna `väl'la ütelda, aga vana `ütles viguri pärast pu̯u̯lkonik, ki̯i̯l `ańdis `käia küll.

Inimeste käest `nõudis seda viimast au, aga ükskord sii torm või orgaa·ń* (orkaan)*, vesipüks Kabli nõmme maha `murdis, siś `sõitsid Riia toomenovist saksad `väl'la seda üle `vaatama, aga vana `Aulik `istus pukkis `kutsre `kõrvas.

Si̯i̯ ol'li üks `seuke torm, tuulenuust, üks versta `laiuselt ku `niitis maha, muidu männal küll mai·lma sügavad juured, aga siś ol'lid väl'lal ku porgandid! Si̯i̯ ol'li, ma‿i tää, nõnda kas tuhat öhes̀samasaja teise `aasta või esimese `aasta või selle `ümmer, suiste `kesmise püha just, seda ma tään küll.

Riia toomenov ol'li si̯i̯ kõige `kõrgem kohus sel ajal.

Nikolai Abaja, s 1880. Kägiste k

Magamisasemetest

Nared, koikud, sängud, `oeted, asemed, `vu̯u̯did – `vaata kui pailu on ühe aśjal sõnu. Enne `ol'lid nared: neli `jalga all ja lauad pääl jusku saunalava, õled pääl, egas `laḱtised, ni̯i̯d oleks laiali läinu, aga mat'ideks `tehtu, kolmest kohast iga piutäis `kińni `siutu, ikki üks piutäis tüid, teine ladvad, ja pää all `ol'li suurem nutsakas `riśti, ka `kińni `siutu, aga kahest kohast. Nõnda `ol'li vanadel inimestel mõnes kohas, ku mina karjalaps `ol'lin.

Veera Tähendus, s 1873. Kägiste k

Karjapõlvest. Uinak karusamblal. Karjalaste söögiaeg. Laulud. Loomad keelatud langil

Oma lapsepõlve karjaelust mäletan seda, et ol'lin `seitsme`aastane, vanemad ol'lid `algajad inimesed* (algajad maapidajad)*, võerast karjast ei olnud võimalik võtta ja mind saadeti `suure kroonu`metsa teiste karjaste `juure `karja. Mul ol'li kolm `lehma: minu emal ol'li Jõulik ja Muśtik, vanaemal ol'li suur pruun lehm Tõmmik, si̯i̯ ol'li `kange teistega pusema, ol'li vist oma sel'jal `aiged teinu, tal `kasvas suur küir `sel'ga, siiś ta käis nii tasa, et minul ol'li ea temaga ühes `käia.

Sel ajal käisid `Kempist karjas Mari ja Kuśti* (Auguste)*, minu ema palus neid, et `võtke minu `väike karjane ka oma `ühte, aga nemad `taḱtsid säl oma lehmi salaja `lankis `sü̯ü̯ta ja mina oleks neil tüliks olnud. Langiks nimetadi nu̯u̯rt oiu`metsa, sääl sai ainult salaja `käia. Mina jäin siis alati üksi ja ol'lin mitu `korda `metsa `eksinud, aga vanaema Tõmmik ei jäänu kunagi `metsa,

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

tema tul'li ikki kodu ja kui ma ära väsisin, siis `võt'sin Tõmmiku sabast `kińni ja nii sain kodu. Kui vaest (vahest) *kauemaks jäime, siis tul'li ema `ot'sima. Tõmmikul ol'li suur ele aavapuust roks `kaelas ja ema `tuńdis selle ääle ära ja `leidis meid selle `järgi.*

Sel ajal ol'li Sel'la metsavahiks üks lät'i keelega mi̯i̯s Jaań `Leapin, si̯i̯ küll `sõimas minu isa: "Kas sina, Jakob, pääst ull olep, sinu `seuksta laps saadab `metsa, mis on tuli ja vesi i̯i̯st vaja oida." Aga teist võimalust ei olnud, ikki pidin mina minema.

Si̯i̯ ol'li äda, et pidi vara üles `tõusma, palavaga ol'li `suures `metsas `kärbsi ja putukaid, ni̯i̯d akkasid `lu̯u̯mi `piinama, sellepärast pidi juba tuńni nel'last (kell neli) *`karja minema, muidu oleks neil `sü̯ü̯misega vähe `aega jäänu, tuńni ühes̀saks ja `kümneks tul'lid juba metsast `väl'la. Mäletan, kui magus ol'li uni, ema võt'tis mind sülega magamise päält üles, mul ol'lid sil'mad alles `kińni, kui ema juba `jalgu `kińni treis* (sidus) *linase rät'i ja pastaldega, rät'id `pańti selle `tarvis, et mets ol'li porine ja vesine, neid ol'li `õlpsam pesta ja kuivatada ja jalad ei läinu ka nii `auduma kui sukadega. `Metsa ol'li `käia kolm kilo`meetrid ja vaest `rohkemgi.*

Ükskord ol'lime `suures põlendikkus `karjas, suured tüdrikud ol'lid ti̯i̯ `ääres, kudusid ja eegeldasid ja mind saadeti `võssa lehmadel `suusi `ümmer `käänma kodu `pu̯u̯le ja ma läksin. Palav päev ol'li, ma jäin uimatseks ja uni kippus `kangest pääl, muidu ma `kartsin `uśsi `kangesti, aga uni `vaevas nii, et `eitsin pika rohelise karu`samla `sisse jusku sule`pat'ja ja `uinusin ka kohe. Ma ei tää, kui kaua ma magasin, aga Kembil ol'li suur al'l lehm Tähik, si̯i̯ tul'li mind nuusutama, siś ma `ärkasin, `kuulsin, kui teised mind juba ti̯i̯ `ääres `uikasid, siis läksin nende ääle pääl ti̯i̯ `ääre ja `varsti tul'lid lehmad ka ti̯i̯ `ääre, akkasime kodu tulema.

Kui pikad palavad päevad juba `mü̯ü̯das ol'lid, sügisispu̯u̯l loomad änam `lõunel ei käinu, `õhtani `karja jäid, si̯i̯ `öeldi pikkel `päevil, siis ema `leidis ühe karjase, kes mind oma oole `alla võt'tis. Juri Mari Ol'ga ol'li Pajupera metsavahi karjane, võt'tis mind oma `juure, siis akkas alles ilus karjapõli. Siis ol'li sügisispu̯u̯l, loomad ol'lid rahulikumad ja Pajupera metsavaḣt ei olnud ka nii kuri, tema kari käis isi `lankis ja teised käisid ka, aga vana Sel'la, si̯i̯ ol'li kuri, kui juba langi ligidal ol'lime, siis ajas ta ära ja `ütles: "Teie tahate minu leib ära võtta."

Mina elasin suure ti̯i̯ ligidal, kust `mü̯ü̯da Ol'ga oma loomadega tul'li, tal ol'lid `musta`valged `kirja loomad, `paistsid juba `kaugelt, siis mina ajasin oma lehmad ka tema `juure ja läksime Murru `jõeni, sis ajasime lehmad `metsa `sü̯ü̯ma, isi läksime `metsa kauda Jõeeinamaal lehmadel `vasta. Jõeeinamaaks kutsuti `ühte lagedamad `kohta, puud ol'lid maha `võetud, `suuri `kändusi ol'li

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

sääl ja. Ol'gal ol'li suur `mantel üle õla, üks käis ol'li `kartuli täis, alt ots ol'li `kińni `seutud, teise `käise si̯i̯s ol'lid puukarbid või ja paksupiimaga, minul ol'lid võilevad ja piimapudel. Vanaema Tõmmik `ańdis pailu `piima, mäletan, kui vanaema võid tegi, suure puust `kirnu si̯i̯s kloppis mõlaga ku̯u̯rt ja sai suure `vaanatäie võid, siis ta pani ka minul niisa·ma paksult võid kui `leiba ja siis ol'li meil `karjas ühine lõuna. Jõeeinamaal Ol'ga `pańni tule kännu `sisse ja kui põles, siis `pańni `kartuled palava tuha `sisse, ni̯i̯d läksid nii ruttu `pehmeks ja ol'lid nii ea maitsega, et si̯i̯ seisab mul vi̯i̯l `praegu `mi̯i̯les.

`Lõuna ajaks tul'lid ka lehmad `süies mede `kohta, siis Ol'ga `saatis mind `lehmi `ümmer `käänama, suud kodu pu̯u̯l, lehmad läksid `süies, isi `kuulsime, kui roksu ääl `kaugel läks, akkasime isi ka `metsa kauda ti̯i̯ `ääre tulema, `võt'sime lehmad ette ja tul'limegi kodu. Roksud ol'lid vanemal lehmal mõnel, kes teiste i̯i̯s läks, `juḱtis, igal lehmal `roksu ei olnud.

Vaest `laulsime ka, mets kajas `vasta, küll ol'li tore! Ni̯i̯d laulud ol'lid: "Priius, kal'lis anne", "`Kuldne `õhtu`päike", "Hüiavad pasunad, `tõuske üles, magajad!", "Karjapoisil piinapõli", "Ma rõõmus karjane siin `õiskan `hal'ja metsa si̯i̯s", "Tulge kokku, külalapsed", "Õńnista ja hoia meid, oh `helde `Lu̯u̯ja" ja muid `laulusi ol'li ka.

Vahepeal enam riigi`metsas ei käinud, kodune elu läks `lahkemaks (lahedamaks)*, mina `kasvasin suuremaks. Kui ma juba kuueteist`aastaseks sain, käisin metsavahidel tü̯ü̯l `vil'ja koristamas, einamaal `talgustel ja, siis sai sügisi nende eina`maade pääl `karjas `käia. Breedel ol'li suur einamaa riigi`metsas, kutsuti Saksa einamaa, Pajuperal ol'li `Ru̯u̯kse ja Ongukäär. Siis ol'lin juba suur ja enam nii ei `kartnud.*

Ühekorra ol'lin sügisi Ongu`kääras `karjas, natuke maad metsast läbi ol'li lank, mina `mõtlesin: nüid `puudel lehed maas, võin ehk natuke `lanki lasta, siis ol'li mul neli `lehma ja kümme lammast. Aga omiti `jälle – no sa kuripatt küll – si̯i̯ vana Sel'la `juhtus tulema. Ol'li ilus `päiksepaiste ilm, nägin, kui tärn `läikis `vasta `päikest, kui altpu̯u̯lt (s.o lääne poolt) *tul'li, ja `varsti vana kännu `otsas, suur punane abe i̯i̯s. Mina ajasin küll ruttu `lu̯u̯mi metsa pu̯u̯l, aga `lambad läksid võsas laiali ja ma ei saanu ära joosta. Vana `karjus oma lät'i keelega: "Kus sinu jooseb, pida `kińni, pida `kińni!" Tul'li ikki `juure ja tegi protokul'li ära. Kodus `õhta `rääkisin, nii `juhtus, isa `täädis, et vana ol'li kõva viinami̯i̯s, tõi pudeli kodu, üks `õhta vana tul'li mede kauda läbi, isa `kutsus tuppa, ja kui vanami̯i̯s mõne klõnksu ol'li `võtnud, ol'li varsti naer `laḱti. `Kutsus mind oma `juure ja `ütles: "Kui sinu minu poja nais tuleb, siis minu sinu protokul'l ei ti̯i̯." Ja nii lõppes minu karjapõlv.*

Emiilia Kallas, s 1888. Kura k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Vanemate elustolust, puuvankriga sõit linna ja muud

Ema `rääkis, kudas tema on kasunu, rihituas on elu olnu, vanemad maganu ahju pääl, lapsed maganu parandi pääl kõik `sirgus, `koldekivi `ol'li si̯i padi pää all. Üksteist last olnu vanematel. `Karjas käisid, kasetohust vakad pidid ligi olema – ku lehm sittus, pidid kodu `tu̯u̯ma põllu pääl, käsi`kirvega raiutu üles `seuksed `väiksed* [põllu] *lapid. Agani `pantu leva `juure, si̯i leib on nõnda abras olnu, et `nuaga põle saanu lõigata, kesi `ol'li sias, näpude vahel on `murdnu.

Kit'sid `ol'lid neil, kit'sidel `tu̯u̯di mai·lmasuured aad (haod) *`senna `õue, kit'sid närinu neid.*

Root'si maa on enne kõik olnu, root'si rahad `tul'lid maa si̯i̯st `väl'la, rahad ja värgid root'si vana õbedast. Suur `Pi̯i̯ter (Peeter I) *ja Ru̯u̯t's* (Karl XII) *mõõgadega ja odadega ajasid üksteist taga.*

Kolm `päeva pidid nemad, minu vanemad, puu`vankrega `linna minema, `rasva midagi `pańti, egas neil `vankremääret ei olnu. Kolm kopikut `maksis viina`kortel. Ema Anu Vaher `rääkis.

Karjalaps ja loomad-linnud

Ku mina karjajõńtsikas `ol'lin, karud, kellel vili `ol'li, `vähkresid vil'la ära kõik, kaeraagu kakkusid ja. Ku uńt `tul'li lambakarja sekka, `karjuma pidid karjased, siś nad vähe äbenesid, pidid `õiskama akkama; *`kaugel `metsa ei `tohtnu `minna sugu `vaimu* (mitte sugugi) *loomadega. Laps ei kuule mitte üks vaim.*

Marja`maade `sisse `metsa `teńti vibud, lind läks vibu `sisse, siś `ol'li tema käes, tedred ja mõtused ja, mõtus on ikki suur lind.

Minu vend tegi omal `seukse vile, vilistas jusku teter, siś `tul'li `juure ja sai siś püśsiga maha lasta, seda`viisi `püidsid neid kavalast kätte küll.

Liina Endrikson, s 1878. Kalju k

1955–1969. ES KT 257: 4–12

Oma elust: karjaskäik, puulaadimine, võrgumeres käimine, soldatielu

Siisammas ma olen `sündinud, kus ma olen elanudki. Kahessakümmend kolm `aastat on juba naha vahel ja nel'las käib. Viie ja poole `aastane akkasi `karjes `käima, egas nii `kasvada es saa ku `nüidsed lapsed. Mina `karjes käisin, `pal'li sai mäńgitu, siga `lauta ajada `ol'li mäng, isi tegime puust pal'lid. `Mõisa `randas käisime `pääle einaaja, siś `ol'lid ulgakesti ku̯u̯s.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Nel'la-viieteist`aastane akkasi meeśtega `metsas `käima. "`Valtohvi" aeg akkas, `laśti puud `vi̯i̯ga `alla, ma läksi laduma `senna, `maksti viisteist `kopkut `päevas, ma nii mäletan seda. "`Valtohvi" aeg jõe `ääres sai `oltu, poolest säärest savi ja pasa (pori, sopa) *si̯i̯s, puid `väl'la `taśsida, kõik si̯i̯ mõjus `jalgel, nüid `kanged ja midagi `käia ei saa. Sii sai `metsas `käitu, sii sai võrgumeres `käitu, ku isa juba vanaks jäi. `Rohkem ma oma aja si̯i̯s põle võerast `leiba söönu, ku kolm kuud `ol'li `laevas tuhandi ühessasaja esimesel `aastal, siit oma küla meeśte lae `ol'li, `Pärnu ja Riia vahet `sõitis.*

Kakskümmend kaks kuud `ol'lin sõjaväes Esimese ilmasõja aeg. Viieteist`kümnendal `aastal `seitsmendal `jaanuaril läksin siit `väl'la `Petrugradi, kuueteist`kümnenda `aasta sui saadeti, `laśti kodu ja augustis `jälle uuesti tagasi. `Seitsmeteist`kümnenda `aasta lõpus sain Staara Russas (Staraja Russas) *`laḱti. Toit `ol'li sääl küll – eeringasupp ja si̯i̯ ja teine, aga `aigetel `tu̯u̯di ääd `toitu.*

Saari (tsaari) *kukutamise aeg ma `ol'lin sapööriroodus, `ol'lin obuste pääl määratu, `ol'lim `metsas semlänkades* (muldonnides) *pääl Riia* (ida pool Riiat) *kaksteist `versta Düina `ääres, sääl läks kõik si̯i̯ asi libedasti. Ükskord öeldi, et si̯i̯ tegu on `tehtud ja `saari ei olegi änam.*

Mis oli vabal ajal ajaviiteks? – *`Kaardimäńg `ol'li, ega muud ajaviidet sääl es ole.*

Heinategu rannas vana Behrsini pilgu all. Kruntnike heinategemisnormid

`Mõisnik, vana `Peersin (Karl Behrsin)*`ol'li, vana jaanist* (jaanipäevast) *siś ta `tul'li `randa, siś akkas `eina tegima. Oma pere `ol'li tal kaksteist-kolmteist inimest, moonakad ja, ja loomapidajad einategijad. Kümme `päeva, siś `ol'li si̯i̯ rand puhas, kakssada vakamaad. Siit `kruńtnikud käisid ka karjatamise `õigust `saama.*

Nendega `ol'li nii: tal `ol'lid tükid mõõdetu, kuue lehma tükid ja `seitsme lehma tükid, siś inimesed `pańnid ennast kokku – `kruńtnikudel `rohkem `lehmi es ole ku kaks ja üks – ja `niitsid ära. Aga ku sa lool käisid, siś pidid kaks ja pu̯u̯l `päeva tegima lehma päält, vana isi `valvas, ta es lase kedagi seista, sa pidid nägu tule si̯i̯s olema, `orjus `ol'li ikki küll. Vana ära `surri, poeg Maksi* (Maximilian Behrsin) *`ol'li `pehmem, `laśsis inimesi ikki mõni minut `inge tõmmata ja es ole nii palav* (äge) *ka, aga vana `ol'li tääda – raud ja püśs (vali ja äkiline).

Nikolai Abaja, s 1880. Kägiste k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Timmkanalist halupuude väljavõtmine, riita ladumine. Arssinapuude koorimine. Händ, kupits, kupiksüld

Alu`puude kupitsast maksti üks rubla kakskümmend viis kopikut – puud jõest `väl'la võtta ja `riita laduda, riit seitse ja pu̯u̯l `jalga `kõrge – pu̯u̯l `jalga `ol'li kokkumineku jauks – ja kolm `sülda pikk, siś `ol'li üks kupits, kupiksüld. Ku `paaris `tü̯ü̯tadi, siś `ol'li üks jões, `viskas puid `väl'la, teine kärutas ära ja ladus `riita. Kahe inimese pääl `saadi kaks ja pu̯u̯l, kolm ja kolm ja pu̯u̯l kupitset `päevas selle `järgi, kudas puid ette `tul'li. Kis allpu̯u̯l, mere pu̯u̯l `ol'lid, ni̯i̯d said `rohkem, ülevelpu̯u̯l lõppes änd rutem ära. Puulasemise akatuses `ol'lid inimesed varakult `plat'sis omal paremi `kohti `võtmas. Ku änd juba ligidal `ol'li, siś läksid kõik vette puid `väl'la `lu̯u̯pima, pärast `ol'li `aega riida `juure kärutada ja üles laduda.

Kuusepuu ja aavapuu jummid, ümmargused `arssinapuud, kooriti. `Esmalt lubati `ku̯u̯rimise i̯i̯st üks rubla kakskümmend kopikut kupits, inimesed ei läinu, `põlgasid, et odav on, pärast ku `ku̯u̯rimiseaeg lõppema akkas, lubati üks rubla viiskümmend kopikut kupitse `ku̯u̯rimisest, siś kooriti jummid ka ära.

Veera Tähendus, s 1873. Kägiste k

1949. RKM II 23: 20–23

Kosjadest ja pulmakommetest. Kaasavarast

- - - Mitte põle kuulda olnu, et naised isi kośsus käinu. Seda nüid on olnu, et mõni akkajam ajas isi poissi taga ja käśsis: "Tule mul kośsa!", aga poiss, meśteinimene ikki olli si̯i̯ käija.

Pruudil kingiti siidirätik või sõrmus või mõni seuke ilusam asi ja nõnda ka, kudas peigmehe rahakott kandis –, toodi ostevillane leidiriie või armbańt, kudas juhtus. Si̯i̯ öeldi kihlad. Jõukam pruut olli, pidid kingid ka toredamad olema, muidu naerdi väl'la. Aga ku mõni kehvem suuremat või paremad olli ostnu, jälle põlnu ää: "Omal perse ele taga, aga pane uhkust taga ajama!" Si̯i̯ ol'li si̯i̯ ilmakohus.

Peigmi̯i̯s pidi pruudiemal põlle viima kosja ajal, si̯i̯ olli siś kusepõll nimetadi seda, et pruut olli väiksest pärast emal süle märjaks teinu. Suure, laia paeldega põll pidi olema ja öeldi nii: "Pruudiemal viitaks põllepaelad."

Pulma aeg raudkäsi või isamii̯s sai kindad. Ja sülepoiss pidi sukad saama. Sööma aegus pisteti [poiss] *pruudil sülle. Poisid ikki pisteti, tal sii̯ nimegi sülepoiss, et noorikul tulgu esimene laps poeglaps.*

Nii̯d ollid nii̯d kindla nimega kingitused, aga vanasti olli vii̯l veimeste jagamine. Veimedeks ollid sukad-kindad, ööd(vööd)*-sallid, põlled, sääre-paelad, neid jagati, anti raha vasta. Pruut kinkis meheisal särgi peenikse valge – vanasti ollid linased, ära pilutadu ja ilustadu –, meheemal ka särgi ja põlle ja peenikse lina, palaka. Nendest miniate antud palakatest panti äial-ämmal surilinad, nii̯d, mis kirsturiideks panti.*

Ku kośad katki jäid, siś kingid tagasi pidid andma igaüks. Pidid igaüks oma kätte saama: "Igaüks omaga, sańt, vaene, kotiga," ol'li üks laulusõna. - - -

Pärast kosimest pruut käis kõrvalise naisega, kutsuti kõrvaline naine, viinapudel ligi, pulmakormi ajamas. Vanasti öeldi ikki: noorik käis kormi ajamas. Käis sugulaste, tuttavate ja naabrete juures, anti sukka ehk kinnast ehk villa ehk lina või – veimeste jauks. Päris võnnuvõeraste juures ei käitu, ikki tuttavad ja läbikäitavad, kis ääs korras ol'lid.

Pulma kutsuti lähiksed sugulased ja naabred ja kellega vastamisi läbi käitud olli.

Pruut sai kaasavaraks, mis kellegi jõud kandis. Riidekirstu või uuemal ajal kapi, sii̯ olli esimene punk (punkt). *Oki. Tütrel olli juba kodu, ku tü̯ü̯d tehti, oki ja sii̯ anti siś kaasa kah. Sel'la- ja magatseriidi, ku pailu ki̯i̯gi olli jõudnu tiha või saada. Talulaps sai lehma, lamba, mõnel olli nu̯u̯r obune kasvatadu, siga. Sii̯ olli kuulus, nägu rikkam pruut, et saab obuse kaasa. Ja sii̯ olli pruugiks, et noorik lautas abieluvu̯u̯di pääl kohe oma teki. Kas noormehel olgu tekki üks või ühessa, aga nooriku pu̯u̯lt pidi pulma aegus tekk vu̯u̯di pääl tõmmama, ku kirst või kapi ära tu̯u̯di. - - -*

Maria Adamson, s 1878. Kägiste k

1955. RKM II 42: 15–16

Tanutamisest

Enne ikki rohkemalt jault kirikus, kodus ei tahetu nii, et ju̯u̯nud mü̯ü̯ravad. Kirikus ol'li nii. Kõrvatsenaine seisis pruudi kõrvas, tanumatt käe pääl – vanasti ol'lid tanumatid, kus tanud sii̯s oiti –, ja ku laulates läbi sai, kõrvatsenaine andis tanumati teise kätte, kis ligidal seisis, siś tõstis pruudil pärja pääst ära ja pańni kellegi teise pähe, siś kikitas pruudil tanu pähe, midagi muud konksi ega kommet selle juures põlnu, muudku pistis pähe ja ja

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

preester luges juure, mis tema luges, ja si̯i̯ ol'li kak rass (vn k *как раз* – just) *nõnda, ku ma praegu räägin. Pärg*: *ku ol'li peigmel õde, sis panti peigme õel*; *ku peigmel õde ei olnu, sis pruudi õel*; *ku peigmel ja pruudil ei olnu tüdrikupõlist õde, siś mõne teise sugulasel, tütarlapsel ikki panti, naśteinimesel ei pantu.*

Kodus tanutadi pruudipärja lauluga. Kui tanu pähe panti, sis siuti põll ka ette. Mina olen seda ka näinu, et päris laulatadi põllega, roosa kleit ja valge põll i̯i̯s.

Nüid neid ostetanusi änam ei tehta, aga ku pärg ära võetaks, ku päris laulatamisega pulm on, mirdi- ehk kadakaoks pantaks ikki pähe.

Mina olen tanusi kolme mu̯u̯di näinu. Kõige enne ol'lid suured, kübaratanud kutsuti, terve pää kattis ära, siś tul'lid pisemad, seuke väike kopp olli päälae pääl ja kõige viimati ol'li muidu üks väike lill vi̯i̯l.

Veera Tähendus, s 1873. Kägiste k

1950–1956. ES KT 139: 21–22

Ämm peksab ja tantsitab pruuti

Mõistu `öel'di pailu `aśja ära. Ämm pekśis minia ka läbi, si̯i̯ `ol'li vanasti pulma aal.

Si̯i̯ `ol'li siś, ku ära `ol'li tanutadu, pääle kella `kahteteist `ü̯ü̯si. Kella kaheteistmeni pruut `tańtsis pruudipärjaga, kui ära tanutadi, põlnu änam pruut, siś `ol'li juba noorik. Siś ämm tegi päärät'ikust pat'si – keerutas kokku, siś lõi minial teise kõrva `pihta ja teise kõrva `pihta ja lauluga `ütles `juure:"Uneta uni (plak'sti!) ja tuleta tuli (plak'sti!), kaśke! Pane mehel (plak'sti!) levakot't ligi (plak'sti!), kaśke! `Lambapää piad (plak'sti!) `puhtaks `niitma (plak'sti!), kaśke! Pükśi `perse (plak'sti!) ära `paikama (plak'sti!), kaśke!"

Si̯i̯ `ol'li `rohkem, aga põle, põle `mi̯i̯les.

Sis, ku ära `ol'li tanutud ja si̯i̯ laul ära `lauldud, siś ämm viis minia `tańtsima. `Tańtsis ta, kuipailu `tańtsis, aga si̯i̯ `ol'li mu̯u̯d', et `pääle tanutuse ämm `tańtsis miniaga esimese lu̯u̯. Si̯i̯ `ol'li ämmalugu, teised siś ei `tańtsinu.

Veera Tähendus, s 1873. Kägiste k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1940. ERA II 269: 438–467

Naise intiimelu, rasedus, sünnitamine, laps. (I)

Menstruatsioonist. *Sii̯ kutsutaks kuuriided, kuuvered, õied, nasterahva-asjad, omaasjad, külalesed, need juures, püksid lõhki* (nooremad inimesed) *ja kudas ki̯i̯gi ütles. Esimesest korrast minu kasukodus sugugi ei räägitu, vanemal ajal vanad inimesed kangesti oidsid. Vanemad ei rääkinu lastel ialgi, enne teine seltsilene – minul rääkis kasuõde. Ja seda räägiti kangesti, et inimene piab sel ajal kasin olema, ei tohe kirikus minna, vaderiks ega kuskel seukse puhta kohade pääl.*

Ni̯i̯d riided pesti isiäranis, soolaterake panti juure ja punase lõnga otsaksi ja puhta koha pääl välla visata. Seda räägiti vanasti ikki, et oleva alva koha pääl visatu, ku mõnel kinni jäid (menstruatsiooni ei tulnud enam)*. Vanasti läinu pailu inimesi selle inda, tihti tulnu ette, et oleva kinni jäänu, tu̯i̯ga kakestasid väga ennast ära. Teśte nähtaval pesemest keeldi, neid riidi ültsi ei tohtnu teised nähagi. Sääl, kus mina kasvasi, panti kuivama ka ikki nõnda kõrva, et teised ei näe. Sääl Päramетsal olli kord, üks tüdrik pannu oma selle "õisilese" särgi vu̯u̯di alla korvi sisse, koerad ollid kätte saanu, väl'la lasina pääl vidanu, poisid saanu kätte, löönu naeltega karjaaia värava külgi risti, tüdrikud lähevad omikul lehmi lüpsma – pilt i̯i̯s. Sa jumal, si̯i̯ olli küll, ku kõlin käis läbi küla.*

Sigimatusest. *Olli küll inimesi, kel sigidust põlnu, seda peeti alvaks ka ja arvati, et ikki Lu̯u̯jast põle antu mõne süi pärast, aga mitte põle kuulda olnu, et inimesed oleks oma väega seda arstinu.*

Abordist. *Seda kutsuti ärakautamene, ärapuistamene. Sel on olnu mitu kuntsi, aga neid peetaks ju salaja. Oleva kudagi pitsitadu, püta ääre pääl pantu kõhtupidi rippuma ja. Seukse irmsa asja ma ole ka ära kuulnu, et pantu si̯i̯ tüdarlaps seliti maha, pesulaud risti kõhu pääl, siis teine inimene tallanu otses. Üks ema isi olli oma tütrel nõnda teinu, põle seda äbi tahtnu, et tüdrikust pärast lapse saab, aga nad ei saanu sellest asja – laps sündis ikki ilma, aga lääbaka käimesega, siis küla mõistis ikki kohut, et isi oleva lapse jala ära väännu, nüid pilt eluaja silma i̯i̯s.*

Mõni on oskanu teisedpooled või viimatsed nõnda ära panna, et änam uuesti last ei saa. Seda ma kuulsi oma kasukohas, aga sii Jaagupi talus olli seuke lugu, et tüdrik lasnu tuua omal saiakollast (s.o safranit) *seks otstarbeks. Ollid seuksed vanad naised ka, kis ni̯i̯d seda tohkendasid. Paarirahvad ollid ju ka vahest, ku juba lapsi olli ka ja ninaesine kesiseks jäi, põleks ju änam tahtnu, aga vanasti ikki vähem saadeti kõrva ku nüid.*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Sohilapsest. *Seda kutsuti sohelaps, oorapoeg, litsilaps, leitud laps, korjatud laps, alt õlma saadud, värdjas. Luteri õpetajatel olli kirikuraamatus pantu värdjas. Nii̯d lapsed ollid ikki alvemad ku teised, üks pilkas üksiti, teine teisiti, oma nimed anti. Lauldi*: *"Isa läks metsa, änd olli sel'las, vana viht olli änna otses." Arvati ikki ka*: *"Kudas kand* (känd) *ii̯s, nõnda võsa taga." Ja tüdarlapsi nähti ültsi rohkem*: *"Kudas ema ii̯s, nõnda tüdar järel" – sii̯ olli sii̯ päätarkus. Tüdriku last alestadi ikki, et on ilmes teśte lükata ja tõugata, põle isa armu ega abi. Ku tüdriku last vaatama lähti, siis pisteti lambarauad tasku, siis saava ääd lambaõnne. Muud kuntsi ma ei tää, aga ikki lambaõnne säält tu̯u̯ma. Käisid seuksed ka, kis muidu põlnugi sugulased.*

Sünniendeid. *Kui nina sügeleva ja ninaots soe on, siis saava sünnisõnu, aga ku ninaots külm on, saava surmasõnu. Unenägusi põle kuulnu. Mõni jagu inimesi oskab viimatsetest ära vaadata, kas selle lapse järel vii̯l mõni tuleb, või on sii̯ viimane. Minu ema rääkis mitu korda, ku mina tal sündinu, vana Liiva ema olnu vanainimeseks, ütlenu temal*: *"Ole nüid rõõmus, viimane sõlm sul käe." Ja ollingi mina viimane. Jälle öeldi, ku otsaesise ülespidi ajava, mitu ristipidi kortsu tuleva, setu last saava elus. Kis ää pojade ema? Mine võta kinni, vahest öeldi, laia piha ja laia puusadega oleva ääd pojade emad, ja ükskord ma kuulsi ka, üks isa pahandas oma pojaga, et põle oskanu naist otsida, võtnu öhe kiitsaka, kas sellest ka poegi saava. Aga ku sa jälle vaatad, vahest nii̯d kõige kuivemad egnitsad ongi poegi toonu* (*egnits* – kõhn, kuivetu; Egnitsa-nimelise kõhna hobuse järgi).

Kust lapsed saadakse. *Lastel öeldi, et merest tu̯u̯di ja kivi alt tu̯u̯di, tullid üle jää Kihnust*; *jänesed tõid ja külatädi tõi, kurg ka. Ku lapsed küsisid, kudas ta saab tulla külmaga või tuisuga, siis öeldi, et tuleb salatii̯si kauda, sääl on kõik ilus ja soe. Lastel ei räägitu sellepärast, et lapsed on alles rumalad ja siis mõned on lobad. Õiged vanemad rääkisid lastega ikki nii kasinalt, sii̯ olli juba vana-vanasti nõnda säetu.*

Rasedusest. *Ku inimene olli* [last] *kandma jäänu, siis öeldi*: *on ära jäänu, teise tii̯ pääl jäänu, Iisakut näinu, tal oleva lu̯u̯ta, oleva tulemas ja kudas kii̯gi osandas senna kohta.*

Sel ajal ei tohtnu palavat leiba süia, siis oleva sünnituse aeg suured valud. Vii̯tu̯u̯mise kohta kii̯ldi kangesti, et ei tohtva pange päält vett ära kallata kaju juures, ku ollid pange täis võtnu, siis olgu. Ku pange päält vett ära kaldava, siis laps akkava oksendama. Põllesse ei tohtnu kandmese aeg midagi panna marju või erni või muid peeniksi asju, siis pidid selle uue tulejal kärnad või vistrikud või seuksi asju olema. Kandmese aeg pidid puhtalt elama ja käima. Jänesest räägiti ühtelugu, et jänest ei tohe vaadata ega naerda, siis lapsel kasuva mokk lõhki. Ussist räägiti, et uss on igataht kuri asi, pidi selle ii̯st

ennast kõrval hoidma, et lapsel ussiviga külgi ei tule. Loomatapmese juure ei tohtnu minna ega päid-jalgu puhastada – silmad nägu lu̯u̯m on ära pü̯ü̯rnu, siis pidi lapsel si̯i̯ viga külgi jääma, et silmad pööravad tagatsipidi. Ja lu̯u̯m vintsleb maas, laps pidi jääma ka nii vintslema, ei võtagi jalgu alla. Surnut keeleti ka vaatamast, enne pu̯u̯lt aega kardeti rohkem, pääle pu̯u̯lt aega ei mõjuva änam nii, aga seda põle kuulnu, mis siis ädaks saava. Tulekahju ajal ei tohtva kätt kuskel oma külgi lüia, senna jääva lapsel tulekahjumärk, punane ase või plekk.

Puhas ja kasin ja korralik pidi kandja olema sõnas ja teus ja kõikes pu̯u̯l, seda nõuti ühtelugu. Ja seda ju kästi kangesti – oida näpud puhtad ja suu puhas seuksel ajal nägu vargusest ja lobisemisest. Ku lapsel si̯i̯ viga külgi tulli, si̯i̯ panti ikki ema patuks. Mehed tegid ikki oma tü̯ü̯d edesi, sääl põlnu ki̯i̯ldu.

Sünnitusest. *Naine on kodu tulnu, kodu jõudnu, nurka läinu; ahe on ära lagunu; keres on sisse vajunu; müir sisse vajunu, ümmer vajunu; väike olli suure ümmer lükkanu; laiakirvemi̯i̯s käinu; abitaja eit nürida kirvega ahju lõhkumas.*

Ni̯i̯d oleva obuse sorti naised, kellel sünnitused kergete valudega, ja ni̯i̯d oleva Maarja sorti, kellel raskete valudega.

Sünnitadi, kudas kellegil elutingimesed ollid: ku tuas või elumajas vagusat kohta ei olnu, minti lauta või sauna ja rehetuppa. Minu oma täditüdar rääkis, temal tulnu si̯i̯ tund kätte ja tema va võerasisa istunu just oma vu̯u̯di ääre pääl risti vahtima – nemad pugenu ära lehmalauta. Änamesti minu täädaval ikki vu̯u̯dis sünnitadi, ku eluruumis olti, aga mõned tegid nõnda kah, tegid vanema riietest või õledest aseme maha, siis ku esimese aseme päält ära sai, siis olli vu̯u̯di nägu puhas ja kuiv.

Päikse- või tulevalgel sündimesest ei tää, aga omikused lapsed oleva u̯u̯lsad, õhtased laisad. Esmabesed lapsed oleva jälle usinad, laupatsed (laupäevased) *laisad, aga mõni on ütlenu, et laupatsed just oleva usinamad, et laupa on kõige usinam päe nädalis. Pühabesed ja vi̯i̯l pühapäva omiku oleva kõige parem õnn. Nu̯u̯res kuus sündinud seisva kaua noore näuga, vanakuu lapsed jääva ruttu vanaks, si̯i̯ öeldi nõnda riimis kah: "Nu̯u̯res kuus kaua noored, vanas kuus ruttu vanad."*

Kudas si̯i̯ raske sünnitus tuleb, taevavägi seda tääb, mina põle kuntsi kuulnu. Mina põle sii ümmerkauda ka midagi kuulnu, kudas seda kergemaks saab tiha. Minul omal olli ka väga raske, esimese korra aeg anti viina, et võtab valu vähemaks, aga viin tegi vere vedelaks, mina pidi ära minema, siis teśte korrade ajal ma palusi juba ette, et nad mul mitte änam viina ei annaks. Ni̯i̯d, kis minu ümmer ollid, ei täädnu midagi seukest kuntsi, aga minu [Tahkuranna]

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

õde rääkis, ku tema nii ädas olnu, siis tema vana äiapapa olli õue läinu ja kõik paarisiutu aiateibad lahti päästnu.

Mõned on pannu küll tüdarlapse esmalt meesteriides ja poisi naśteriides, saava ruttu paari – sii̯ muidu üks kommet. Ku laps kohe äält tegi, ku siia ilma vii̯res, sii̯ olli kord, siis täädsid, et tal eluõhuke sii̯s on. Sünnisõnu põle kuulnu.

Järelsünnitusest. *Sii̯ öeldi puhastes, viimatsed, teised pooled. Pudelisse on lastud puhuda pääle lapse äraolemese, et sii̯ järelsünnitus rutem ära tuleks. Viimatsed pesti puhtaks, panti puhta riidelupardisse, nabavars ilusti keskel pääle, maeti puhta terve maasse kuskel lõuna pu̯u̯l külgi. Sellest peeti väga lugu, ku mõne lõhutu või segase või sandi maasse panti, kas siis olli ema aige või laps aige. Õbedat kraabitsedi juure ja punase lõnga otsi, siis ei pidava maalest saama või midagi seukest äda külgi akkama. Rukkililleõitest on ti̯i̯d keedetu ummuses ja juua antu, siis ka viimatsed tulevad ära.*

Päätähtsus olli ikki sii̯, et ilusti puhtasti ja ää koha pääl pidi ära panema, sellest mina olen ju mitu elujuhtumest ära näinu oma silmaga just, mis täiesti sündinu lugu on. Mul omal esimese lapse aeg – talveaeg olli ja sii õues olli auk, uue maja ehituseks olli liiva võetu ja senna auku visati kõik pühkmed, prügid ja pangad kokku –, nemad ollid senna matnu. Ja laps oma esimese eluaasta sii̯s – seda kärna või nakki mailmas põlnu, mis tal põleks ära olnu näu pääl või ihu pääl üleni; *saanu särkigi selga, lina sii̯s mässisi*; *otsisi abi ka, mis oskasi, põle, mis aidata. Viimati, sii̯ olli sui juba, minu oma ema akkas nõudma, kus ja kudas oleva ära pantu, tulli väľla – pühkmeauku. Minu ema kaevas kohe väľla, selle juures oleva mõnel oma kuntsid ka, aga tema ei täädnu midagi, muudku pessis ilusti puhtaks, pańni uue lapisse, soolaterakse juure ja kaevas lõunapu̯u̯l keldre küľle pääl terve maasse ja laps saigi terveks.*

Teine lugu olli siisammas talus Ülevelt-Võtsil, sääl ollid pannu – ka talveaeg olli – akna alla taimelavas, senna olli sügisi mere äärest lamu sisse veetu ja sõnikut ja kõike seukest prahti mädanema pantu, senna lamus ollid pannu, no mäda lamu, sii̯ on ju ükskord must, sant asi. Sa jumal küll, perenane ku alvati ära, puusadest saadik alumesi kehaosasi liigutada ei saanu, 4–5 nädalt juba, tohtred tu̯u̯di linnast väľla, keda p[er]*setki ... Ära siis viimati akkanu arutama ja arvama, kudas need on pantu, ja kutsunu sellesamma abitaja neid uuesti säädima. Võetu säält lamust ära, pestu puhtaks, pantu uuesti*; *külm aeg olli, väľlal põle saanu auku maasse, rehetua parandis kaevatu auk, pantu senna parandi alla, ja inimene sai terveks ja aasta pärast olli laps jälle ja ... Mõnes pu̯u̯l oleva peeningul liivas pantu, ju̯s neil seda kurssi põlnu. Arm seda tääb, mõni ütles, sii̯ abitaja pannu meelega sandisti, et siis tend jälle aitama kutsutaks, jälle oma maksud saada.*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Minu ema kinnitas siis minul küll ära, ärgu mitte änam teśte ooleks jätku, tohkendagu kas või isi ära, ku jälle toibuva. Teśte laste aeg ma rääkisi juba vanal ette ära, tema kaevas lõuna pu̯u̯l tua otsa õunapuude vahel terve maa sisse igakord isi kuha pääl ja äda midagi.

Sünnitamisel abistajast. *Ni̯i̯d ollid vanasti ikki mõned siitsammast vanemad inimesed, kel seuke ää süda olli, et kannatasid, ja omal lapsed ära olnu ja teisi ka kuulnu-näinu. Vanainimene kutsuti ja abitaja eit, müirilõhkuja ja ahjulõhkuja. Nemad aitasid sünnituse aeg, sidusid ja lõikasid nabavart, pessid lapse esimest korda ja pessid aigel ka ni̯i̯d esimesed riided. Vanainimene tulli teise-kolmanda päeva vi̯i̯l kord vaatama, aitas last pesta ja pessis aige pesu ka, ku majas teist seukest pesejat põlnu, noore inimese kätte ju seuksi asju ei antu. Maksti niisamma, kudas kellegi käsi ulatas, rubla või paar, titejalga anti ja mõnes pu̯u̯l kutsuti ristiksel ka.*

Nabavarrest. *Nabavars siuti noh nii väikse sõrme pikkuselt kinni, kaks siutest tehti ja nende kahe vahelt lõigati katti, kääridega või lambarauadega lõigati niisamma, midagi poisi vai tüdriku vahet ei tää. Kuivanu nabavarreots oitu vanasti alles ja antu lapsel esimeseks mänguasjaks, ku laps juba asju võtma akkas, siis laps leidva elus palju asju. Nabaverest põle midagi kuulda olnud.*

Vannitamisest. *Vi̯i̯tu̯u̯misest tää midagi, aga lapsepesuvett ki̯i̯ma ei lastu, siis akkava ihu kestendama, muidu soojaks aeti. Pesunõud – lapsel olli ikki oma lapsevann, ega sääl muud ei pestu ku last ja lapse riidi. Terake su̯u̯la panti ikki lapsepesuvi̯i̯sse, puhta vi̯i̯ga loputadi üle. Lapse pesemiseks tehti aaltok, pehmest valgest villasest riidest või sukasäärtest õmmeldi kokku nel'la kanti, seebikillakad panti sisse, sis olli ää pesta, põlnu teise käega si̯i̯pi määrida. Vanasti ollid meestel valged läbiviltsed päälmesed särgid, ku ni̯i̯d ära lagusid, siis tervemad kuhad võeti sauna pesunuustikuks, laste jauks õmmeldi aaltokid, väikseks kulunud seebikillakad oiti kokku, õmmeldi sisse.*

Rõivastest. *Vanasti, ku poeriiet nii ei olnu, oleva lapseriided ikki vanast riidest tehtu, uus olli ju väga kõva. Minu aeg olli nõnda*: *kis tahtis, tegi vanast, kis tahtis või sai, tegi uuest, aga osteriie pesti kord läbi enne selgapanemest, muidu oleva juudi ais juures. Mõni ütles, et lapse riided pidava vana riidest tegima, siis ei tule pillaja*; *ku uuest riidest tegiva, siis laps ei oskava kokku oida. Parem käsi pisteti ikki enne käises, siis saava parema käe inimene. Enne panti särk selga, siis müts pähe, siis mähkmed ümmer, u̯u̯ga kruiti* (siin: mässiti) *kinni, tehti* "*kurikas*" *valmis, siis viiti ema juure, ema luges issameie pääle, siis panti oma asemes.*

Toitmisest. *Esimese päeva emarinda ei antu, keedeti su̯u̯ja kumeliti̯i̯d, anti suud niisutada. Enne rinna suhupanemest kästi ikki sirtsuke eemal*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

pitsitada. Seda ei tää, et imetamise aeg piaks nõnda või nõnda riides olema, aga ku naśteinimene isi laua ääres sõi, siis pidi ikki rätik pääs olema. Imetadi saunas ka, ku kord kätte tulli, aga võera puu̯l ikki sel'laga.

Muud toitu akati andma, ku ambad tullid, mõni andis enne kah. Anti levapudi rõõsa piimaga, tii̯sse tehti pudi, pehmet putru, supivedelt ja. Vanasti tehti ikki nämmu: kartult või leiba näriti oma suus pudruks, pisteti sõrmega lapsel suhu. Mõni on teinu väikse lapsel nutsakat: leiba ja suhkurt närinu nämmus, sidunu riidelapisse, pistnu lapsel suhu lutsida, päris väiksel ka esimese päeva enne imetamest.

Lapse asemest. *Laps magas esimese päeva või kaks-kolm toolide pääl padjakse või kotikse pääl, siis siuti vibu lakke, kiik otsa ja laps sisse. Ilma kiiguta ei oskanugi last kasvatada. Olli jah vanarahva kunts, et siapesast võetu põhku lapse kotisse, et magava vagusi.*

Kaitse kurja vastu. *Ristimata last ei jäetu üksi tuppa, et siis kuri tuleb kallal. Ku juhtuski seukest ädaasja, et pidi välja minema ja põlnu kedagi juure jätta, siis panti piibel või lauluraamat või uus tõstament, mis kellegil olli, lapse juure ja aseme juurest ära minnes tehti lapsel ristimärk pääl. Lut*(e)*ruse inimesed muidu risti ette ei ti̯i, aga väikse lapsel tehti ikki ristimärk pääl. Paari nädali vanuselt änamasti ristiti, si̯i aeg olli ikki suur valvamese aeg, tuli põles u̯u̯d läbi sääl ruumis, kus laps olli. Vanad inimesed on rääkinu, et kuri on lapse ära vahetanu, muud ma◡i tää. Kust sa ni̯id vi̯i̯l tagasi said; mis olli, si̯i jäi. Kis enne ristimist surrid, nende ingeke ei saava ristitud laste sekka taevas. Ku laps on ära ristitu, siis ta saab omal kaitsja ingle, kis tend kõige kurja i̯i̯st varjab ja oiab, sellepärast jäi pääle ristimest mure vähemaks.*

Kurjast silmast. Lapse ristimisest. *Kuri silm võis lapsest üle käia, et sa◡i täädnugi, aga ku laps ilma aiguseta karjuma akkas või kõht ilma põhjuseta lahti läks, siis olli ikki kuri silm või kade sõna üle käinu. Mõne inimesel võis seuke võim olla, et ta isi ei täädnu ja alba ei tahtnugi, aga teised tegid ikki meelega kurja. Sellepärast ka ristimata last täädmata inimestel ei näidetu, ristitu laps ei olnu änam nõnda õrn.*

Vat kudas ükskord selle kadeda sõnaga olli, si̯i on jälle päris elus juhtunud. Minu noorepõlve ajal viiti lapsed ikki kirikus ristida, kodu ei ristitu muidu ku aiguse pärast. Talve või külma ajaga kirikus si̯i̯s ei ristitu, ristiti kirikumõisas, ja◡s ollid igakord oma koerkäpamehed ka, vanu naisi vahtimes ja osa saames. Leiba ja viina pantu ikki kodust ligi ja◡s, ku laps ristitu, jagatu igaöhel, kis sääl ollid.

No mede ligidalt üks naine saatnu esimest korda lapse kiriku juure ristida ja põle midagi ligi pannu – nu̯u̯r inimene isi ei täädnu ja põlnu◡s teised vanemad ka ütlenu. Olnu oma vaatajad ka, ja Krundi külast va Karjamaa

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

vanaeit ütlenu nii rõhuga: *"On ikki pila küll, nii tühjalt ja kuivalt saadab lapse ristida, et mitte suutäit leiba ja tilka viina ei pane ligi." Sellest olligi küllalt*: *laps tu̯u̯di tagasi ja sellest päevast karjuma, karjub ü̯ü̯d ja päevad kokku, midagi viga ei ole, terve ja priske, kasub ku porgand, aga karjub, ära aasta vanuseni, siis akkas mi̯i̯lt märkama, jäi vagusaks. Aga mõtelda, mis valku* (välku) *ema taga nägi, vaata siis, mis sõna ti̯i̯b.*

Sel ajal, ku last ristitaks, ema võtku kodus raamat kätte ja lugegu, siis laps saava kirjatundja.

Tuhunaisest. *Midagi kindlat aega põlnu vu̯u̯dis olla, si̯i̯ olli nõnda, kudas tervist olli*; *kellel tervis kandis, tõusid juba teise-kolmanda päeva üles. Kuus nädalt või niikaua, ku sa must* (sünnitusjärgne veritsus) *ollid, ollid ikki rojane, kirikus ei tohtnu koguni minna, õues või oma ligilähedal käisid ikki, aga si̯i̯ pidi suur asi olema, ku sa enne lapse ristimist külas läksid. Kirikus läksid kuuet nädalt, mede usus ikki lapsega, si̯i̯ ju säädus. Tuhunaine ei tohtnu enne kirikus minna ku kuuet nädalt ära käis. Mehega selle musta aja si̯i̯s tegimest ei tehtu, seuksel ajal olti ikki kasin, oma kuukorra ajades niisamma.*

Esimest korda välla minekust mina muud ei tää ku ristähekse (ristimärgi) *tegi ette, enne ku üle ukse väl'la astud, aga minu õde Tahkurannast rääkis, tema käinu esmalt sauna või lauda juure, ikki lahti nuga pius. Vanemal ajal on nõnda olnugi, et esimest korda on väl'la läinu sauna, kolmanda päeva või nõnda kudas tervis kandis, siis sai suurest mustast puhtaks. Aput keeleti juua, si̯i̯ paneva puhastsed kinni, kuus nädalit, si̯i̯ olli puhastsete aeg, siis käisid kirikus ära ja ollid inimene jälle.*

Katsikul käimisest. Püti viimisest. *Titte vaatama, pütti viima. Vana-vanasti pantu toidumańt puupütisse, siis öeldi, pütti viima, si̯i̯ läheb nüid ka edesi. Minu nooremal ajal tehti ikki riisitanguputru, kirjud ponksid tipiti pääl, ja ülepannikuu̯kisi teine kausitäis. Liha-kartuli-kaapsi viiti ka, kus vaesem perekond olli või kus õieti midagi põlnu, viiti vahest päris leiba ja jahu ja liha ka vi̯i̯l pudru kõrva. Rätiku sõlmid võeti ruttu lahti, siis laps teeva ruttu pulmad. Abielunaised ikki käisid. Esmalt maitses lapseema, midagi muud kuntsi ei tää. Sohenaine, si̯i̯ va kõhualune, öeldi, no oma ligilähedased ikki käisid vaatamas kah ja urjutamas.*

Ja, ku võeras esmalt majas tulli, ku tüdarlaps, siis tõmmati naisel rätik, ku poisslaps, siis mehel müts pääst ära, et titel on tarvis, tema pal'la pääga tulnu. Panti si̯i̯ pääkate lapse juure ja ku külalene minema akkas, võttis ära ja panni õberahakse asemel – 15 või 20 kopikut, kudas ki̯i̯gi. Sii ilisemal ajal, siis änam ära ei kistu, muidu räägiti küll, kis esimene võeras olli, et müts või rätik pääst ära, meil pal'la pääga poiss või tüdrik majas – siis sa juba täädsid, mis juhtunud olli. Sest ei tää midagi, kissi esimene tuleja on, aga mõni isi ruttas

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

titte vaatama, ku kuulis, jusku suurt au ajas taga, et tema nüd esimene sai. Minu ema ütles ikki, et nii pakilt-palavalt ei maksa tormata, andku ikki teisel aega enne tagasi tõmmata. Vaatajal pakuti titejalga, kaks suutäit viina, ja süia anti ka, ku külalesel aega olli. Viina tehti ilusamaks kah, kõrvetadi suhkurt või kṷṷmli sekka pruuniks.

Ehatamisest. *Lapse riidi ei tohtnu õhta pṷṷl, ihavalgel kuivama panna, siis akkava lapse kõht läbi jṷṷsma, nende laste kohta öeldi ihatanu. Seda jälle ei innatu, ku lapse kõht väga kõva olli, siis oleva kõva pääga, ta pidi ikki parajasti läbi käima. Seuke sõna olli*: *kel perse lahti, sel pää ka lahti, lahtise mõistusega. Nujah, lapsepesuvett ka õhta pääle päeva ja omiku enne päeva väl'la ei viitu.*

Maria Kallas, s 1871. Kura k

Naise intiimelu, rasedus, sünnitamine, laps. (II)

Menstruatsioonist. *Nṷṷd öeldaks kuuriided, verejṷṷsk. Meil ema, tema ütles mul küll – mina ollin 14-aastane, ku kodust ära karja läksin –, ku nṷṷd tuleva, ärgu kartku, sṷṷ oleva iga inimesel, pesku isipaikas ja palavaga ärgu pesku. Teśte iṷṷst kästaks varjata, oiavad ja varjavad kõik. Öeldaks, sṷṷ põleva teśte silmadel ka ää, ku teise asja näeva. Kuivama panti varjul ära, kus teśte nähjes ei ole. Miul vanatädi, vana Kalda ema, ütles ikki*: *"Ku neid on, ku neid pesed ja pesuvett ära viskad, pane soolatera juure ja ütle*: *"Maarjamaake, Maarjaemake, võta Marie pesuvett vasta.""*

Isipaika piab panema iga inimesel ja õhe kuha pääl, et mitte teśte vṷṷga ei tohe kokku lasta, ja nõgestesse panna ka ei tohe. Ei ole kuulnu ega näinu, et puu otsa või väravaposti otsa oleks pantu.

Abordist. *Ärakautamene, porti tegimene, porti teevad jah. Mõni ütleb, et õbenõelaga sosivad vered lahti, pitsitavad ja mulivad, et lahti teevad. Sṷṷ öeldaks lahti tegiva, et sibulakoored või sibulad õllega ära kṷṷta, sis pidava jṷṷma, sis pidava lahti tegima.*

Vanad naised tohkendavad ära, moe pärast pailud lasevad tiha, nüütsel ajal pailud viivad Pärnu (s.o käivad Pärnus arstide ja ämmaemandate juures).

Sohilapsest. *Põõsa alt leitu, võsast leitu või korjatu, seina äärest korjatu, värjas, isa metsas undiks, isa tṷṷb unti metsas. Peeti alvaks ikki, aga sohelastest said vahest vṷṷl paremad asjad ku paarirahva lastest, nemad murega kasvasid. Kis tüdarlapsed tüdriku lapsed ollid, neid poisid rohkem kiusasid, arvati jah, kudas kand, nõnda võsa, et säält saab kergemeni kätte, kis poiss sul tüdarlapse aust või silmavṷṷst oolib.*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Sünniendeid. *Öeldakse ikki, ku ninaots päält alaspidi sügeleva, sis saava sünnisõnumi, ja ku alt ülespidi sügeleva, sis saava surmasõnumi. Vanad inimesed, nad kuntsi pidasid, unenäust ka, ma ei tää just, kudamuudi.*

Kaksikutest. *Kis neid tahtis, kaksikusi ei taha kiigi, aga ku antaks, piab rahu olema. Nendega ju raske toimendada. Ei ole tääda, kudas neid saab, aga mõnel on sordi siis, et kaksikud tulevad.*

Kust lapsed tulevad. *Lapsed tulevad merest kivi ääre alt, kurg tuub, laseb nokast maha, meil ema ütles ikki nii. Varjati ikki niikaua ku lapsed isi suuremaks läksid, aru akkasid saama. Sii olli äbi ja kolbmata* (!)*, lastega seuksi vanainimeste asju rääkida.*

Rasedusest. *Kandmese aeg ei kästu pailu süüa, laps kasuva väga lopsakas, oleva raske sünnitada – või tal sii ilmes ruumi kasuda põle. Ku seuke naine tuld nägi või mõne muu aśast irmus, ei tohtnu kätt kuskel oma ihu külgi panna, lapsel jääb kohe senna kohta märk. Ku raskeinimene* (rase) *jänesest irmub, on lapsel mokk jänese muudi lõhki. Ku raskeinimene rotist irmub, sis on lapsel rotimärk kül'les. Ku sa raskeinimene oled ja pesumolli juures kused, sis lapsed akkavad alla kusema. Mõned ollid nii, pesema akkasid, kussid säälsamas püstjala pääl ära, sis vanad inimesed õpetasid, et ku seuke inimene* (rase) *oled, sis mitte ära nõnda tii. Ussist irmud, laps vintsleb ja vähkreb niisama ku uss. Ku konnast irmub, on laps jusku konn, keskelt latikas, käed-jalad ku piitsavarred. Siatapmese juure ei tohe minna*: *siga karib, kiriseb, sis laps ka niisama kiriseb ku siga, sellest oiti iimal. Puhta oida kästi ennast ikki, puhas põll iis ja puhas rätikunarts pääs.*

Kandmese ajas mehega, sii olli ju patt ja sii põle luumus kah. No nad alguses ikki käisid, akatust ei täädnu ju ka, aga juba poolest ajast, sis jäi ikki iimal, ja luumus ka ei luba. Sii vana Räägu Mihkel olli oma Liidega, olli viimatse otsani täkku teinu – näe, lapsel juba sündides ollid soolikad kubemes, sii olli ikki vana isi ära tallanu, no temal olli teise mehe naine käe, mis tema uulis.

Näpuametist ikki igaüks ütles, et piab ennast oidma. Laps õpib ka – kand iis, võsa tagantjärel. Seda öeldi: *ku poega kannab, oleva ilus roosa näust, aga ku tüdart kandva, sis oleva kirju. Ja ku iis kõhuotsa siis kandva, kehast laiaks vajus, sis kandva tüdart, aga ku tagapuul kandva, vähema koguga olli, sis tuleva poeg. Mehel põlnu kandmese aeg midagi muret, mõni uurjeeger* (hoorajääger) *vahtis viil ümmer, ku omal kodus olli mold nina iist ära võetu.*

Sünnitamisest. *Nurka läinu, pesas läinu, mede naine läks pesas, tuhuvuudis, ahe ära lagunu, pikil päevil oleva. Sünnitadi ikki tuas, vuudis ja maas asemel, kus kiigi olli. Raske sünnitus oleva pika kehaga, kitsa luudega inimesel, lühikse kehaga kerge. Sünnitus, kudas ta kellegil olli, olli nõnda antu*; *kis ta kergeks tegi*; *sii oleva patu palk, selle pidava ära kannatama. Midagi*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

seukest abinõu põle kuulnu; sis lastaks pudelasse puhuda, ku teisedpu̯u̯lsed ära ei tule. Ku laps teisiti on, ämmaemand käänva ümmer. Midagi sünnisõnu ei tää, issameiet loetaks. Ku laps raskesti sünnib, sis palutaks, et Taevaisa päästaks. Ku laps emaihust on väl'la tulnu, nabavars kinni siutu ja laps lahti lõigataks, sis ema loeb issameie pääl. Tüdarlaps topitava meestesärgi käisest läbi, sis on ää pośteõńn.

Järelsünnitusest. *Ni̯i̯d on teisedpu̯u̯lsed. Ni̯i̯d panti tua pääl liivasse kastiga, päält lü̯ü̯di kinni. Kummuli ei tohtva panna, sis lapsel akkava paised. Vesise kuha pääl ka ei tohtva panna, ku maha matad, aga kõige parem on naelakastisse, päält kinni ja liivasse peeningul ära, tua pääl. Ku sa ni̯i̯d sandi kuha pääl paned, sis ääd ei ole. Neil juurepanekust ei ole kuulnu ja mitte põle kuulda olnu, et seda vi̯i̯l pärast kudagi tarvitati.*

Lapsepesuvesi panti ikki õhe kuha pääl muru pääl või seukse puhta koha päl, puu juurede pääl ei kästu viia, ja ku lapse väiksi kakatsi riidi pesti, vesi ikki selle õhe kuha pääl. Vata ku midagi maast on saanu, sis on kergem arstida, ku koht tääda on. Pääle päeva (s.t loojumist) *vett väl'la ei viitu, omiku enne päeva ka ei viitu, ikki ku päevake ülevel on.*

Kade sõna ja kuri silm. *Väike laps, siapõrsas ja rõõsk piim oleva kõige õrnemad kadeda sõna vasta. Jumalik raamat panti lapse padja alla, sis ei tuleva kurat lapse kallal. Juudasitaga suitsetadi, et kade sõna pääl ei akka. Ristimata last ei jäeta üksi ja ü̯ü̯si ikki tuli ülevel. Ku ristimata laps ära sureb̮s ta jääb ju paganaks, ni̯i̯d öeldi, et paganad on. Aga ku ema isi ädaga ristimesesõnad pääle ütleva, si̯i̯ aitava ka. Lapse ingel, si̯i̯ on si̯i̯ jumalik vaim, mis ristimesega lapse juure tuleb, kaitsjaks ja oidjaks.*

Ku laps olli ära tehtu, kuri silm ära vaatanu, sis suitsetadi annekolla oksadega ja juudasitaga, panti panni pääl söhede (süte) *pääl, laps oiti juures. Annekolla oksa vi̯i̯ga pesti, ummuses keedeti, sis panti pesuvi̯i̯ juure.*

Ku lapseema pärast sünnitamest esmalt väl'la läks, pidi kolm soolatera taskus panema. Minu ema kandis kõik ni̯i̯d kuus nädalt soolateri taskus. Sul ju kõik ihu alles lahti ja, si̯i̯ on ikki ää, ku sel ajal ennast oiad, issaristike aidaku ka, nõnda ikki öeldi.

Titevaatamisest. *Lapseemal anti kõige enne, olli ta̯s puter või ku̯u̯k, mis viiti. Ku sa läksid, sis pidid ruttu lahti krabama ni̯i̯d rätikusõlmid, sis poiss ei jääva vanakspoisiks ja tüdrik saava ruttu mehel. Naised ollid küll ni̯i̯d päris vaatamaskäijad, aga tüdrikulast käisid teised tuttavad tüdrikud ka vaatamas, tõid niisamma pütti või päärätiku või kleidiriide, kudas jõud jäksas. Lambaõnnest mia põle kuulnu.*

Maria Kama, s 1881. Kabli k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1969. ES KT 257: 13–16

Saunas sünnitamisest

Ikki süńnitadi rihi`tuades elamise ajal `saunas. Rihi`tuades kuu̯s elati, `lapsi pailu `ol'li, `mińti nende sil'ma alt ära, ja talve kül'ma ajaga rihituba `ol'li suur, ei läinu kunagi sojaks, nii ku süńnitaja `tuńdis, et aeg käes, kohe `pańti tuli sauna`ahju, saun `ol'li `väike ruum, läks ruttu sojaks, suitsuving läks `repneaugust `väl'la. Õlevihk `tu̯udi parandale, enne `ol'lid mullaparandad, õled `teĺti `laĺti, `mingi vanem riie `lautadi üle, `aige `alla midagi õhemat ka, sääl süńnitas ära ja ku klaariks sai, teisedpooled ära `tul'lid, siś üks inimene tõi lapse majas(se), ema `tul'li tasakesi järel, kördiänna `tõmmas tagant ettep̀u̯ule `jalge vahelt läbi, `oidis ülevel, nõnda `ol'li ihu altpu̯ult `kaitstud, enne ju naisterahvastel `püksisi ei olnu.

Mina olen ka `saunas `süńdinu, ema `rääkis. Rihituba olnu suur ja vana, minu süńnipäev on enne `jõulu kül'ma ajaga ja minu vanematel `ol'li pailu `lapsi, raguni (väikesi lapsi) *tuba täis, mina olen kõige noorem, no `saunas `ol'li parem, rahulikum.*

`Vasta`võtjat kutsuti vanainimene, vanemad naisteinimesed ju käisid `uusi inimesi `vasta `võtmas. Sii külas* (Kägistes) *`ol'li enne Silla `Katrini vanaema Silla Liisu, käis kõik siit `ümmerkauda külad läbi, enne `ol'li inimestel pailu `lapsi, tema siit `tul'li, `senna läks, obusega `tu̯udi, obusega `viiti.

Minu vanematel `ol'li ühessa `poega ja kuus tüdart, mina ei tää nende kõige nimesigi, muist on `väiksest pärast ära `surnu, `aigused, `rõugetest ja.

Veera Tähendus, s 1783. Kägiste k

1955. RKM II 42: 38–39, 43–44, 46–48, 50–51, 55–56, 60, 62, 65

Leib

Jahvatamine käsikiviga ja veskis. Leivajahu. Jahu säilitamine. *Kõige esimene aeg, mis mina mäletan, ol'lid käsikivid, veskisi ei olnu, käsikiviga jahvatadi; adradel raudi, aheri otsas ei olnu, puuotstega küünistadi maad. Käsikivi jahu ol'li jäme, leib sai kare ja must, pärast akkasid veskid, tuuleveskid, Kablis ol'li esimene Mäe veski, sii ol'li Piirume pukkveski. Esmalt ei roovitu vil'la, jahu sai jäme ja must, aga ta ol'li ivaaine, pärastpu̯ul rahvas akkas arenema, tul'lid ru̯u̯vimised ja peeniksed sõelad. Käsikivid, kus nad jäid,*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

seisid viil kaua aega; *taariauded, taariaudi ja kama jahvatadi viil kodus käsikiviga.*

Jahu jahvatadi vanas kuus, siś ei lähe koitama.

Jahu oidmisel visati suula sekka, et koitama ei akka, jahude ja terade sisse. Lasti kadakasuitsu ka salvede sisse: *vana paja sisse panti kadaki ja akatsed juure, paja alla kivid, et palav kasti põhja külgi ei puudu, päält panti kinni ja kadakaoksad sisse põlema, surmas kõik ummputukad* (?) *ära. Üsna salve põhja pääl raputadi suula, jäi põhe üle, anti loomadel ju. Ja teri ku aastajooksust üle jäi, sui kuivade päevadega kuivatadi õues üle linade ja riiete pääl. - - -*

Leivanõu. *Vanas kuus tehti ikki levanõu ega nuures kuus ei akatu levanõud tegima. Vanasti olʹlid aavapuust õõnistadu suured mollid, suured pikad, alt ollid nõnda pailu laiad, et pengi pääl seisid, pengi pääl või raamjalade pääl, kudas kuskel sii kurss seisis. Pärast akkasid püstlauadest ümariksed nõud, omal jalad all, neli jalga, kui suur nõu olʹli, aga kolme jalaga seisis ilusti paigal, nelʹla jalaga akkas kõmpama, kui parand tasane ei olnu. Lauast nõu – tüiots ikki alatsipidi, nägu ta maa siis kasvab. - - -*

Levanõu olʹli siś raiskus, ku ta mage või külm olʹli, anna aput ja suula, sii olʹli sii kunts ja arst.

Ahjuluud, leivalabidas ja roop. *Levalabindas tehti änamasti aavapuust, aavad ollid kõige suuremad puud, õhest puust sai levanõu ja õhest lauast sai labinda laiuse kätte, sestsammast puust jäi vars ka taha õhes tükkis. Kuusest tehti ka, aavast ja kuusest, et kerge puu, kergem tõsta, luua ja roobi varred niisamma. Männast ei tehtu, et vaiku ajab. Ruup tehti kasepuust, sii olli kõvem vasta pidama. Pärast akati raudruupisi tegima, aga vahepääl olʹli viil – vanad labindad käändi kõveras, puuvars taha ja pidas rohkem vasta. Jah, kui seukest laia lauda ei olnu, sis jakati ka levalabindas, aga sellega olli rohkem tüüd, pidid tend pulkama ja põõnama. Lepast, ma ei tää, ehk tehti lepast ka, kiildu ei olnu.*

Kas tohtis leivalabidast (ahjuluuast, roobist) üle astuda? – *Ei. ”Lähed kaksiti üle levalabinda, kas sul äbi ei ole, lähed ooraks,” öeldi kohe, et kis õhes asjas äbematu ja ropp, sii teises asjas kah. Naśterahvas, isiäranis viil tüdarlaps ei tohtnu kuskelt nii lahmakalt üle astuda, olgu parandiluud või rihavars. Öeldi, tüdarlaps ei tohe üle õlekõrre ka astuda, sii on, et sa piad täiesti korda pidama ja isi karss ja kasin olema.*

Ahjuluuda köideti ikki kaksiti selgas, kõige parem siduda. Ilma täädmata, et kiigi ing ei tää, teisest perest ahjuluua köidiku ära tuud, siś käe ehk jala ümmer mässid, kus kidi siis on – ruuksuma, robisema akkas –, siś sai terveks. - - -

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Juuretise (juure) panemine. *Nõu tehti sojaks, talveaeg tu̯u̯di üks päe varem sisse, tõsteti ahju ääre, jahud ka su̯u̯ja, soe vesi ja ku ol'li juurepull, leutadi leige vi̯i̯ga lahti ja kallati sekka. - - - Mõnes kuhas jäeti juurepull sisse nõuotsasse. Kui juba ümarikud nõud tul'lid ja kaan pääl ol'li, muidu oiti juurepull jahukirstus jahude si̯i̯s. Enne panti ikki käega juur, pärast akkasid leva juurepanemise labidad selle jauks.*

Leiva hapnemine. *Leib ei apne, sellega ta läheb rikki, kui on mage või vesi külm, külm nõu või külmad jahud. Soe ruum, soe nõu ja materjal, sis apneb ikki. Juurepull, kui mage on, et ei kerki, si̯i̯ on si̯i̯ arst. Kui omal ei olnu, lainati teisest majast ka. Talude kuhal vahel ol'li, panti su̯u̯ja piima juure, võeti külma tainast juurest ära, kui pailuks läks, suiaeg kas anti siadel või, talve vahest panti uuesti kerkima, sis tehti kaks tegu järgimü̯ü̯da, külmaga ju ikki kütad ahju. - - -*

Sõtkumine (kastmine). *Aeg, kui on apu, siis sõkutaks. Neid kordi ol'li küll, et pidid täna leiba tegima, ta sul ei apnenu, jäi teiseks päevaks edesi.*

Nii kaua piad kastma, kui käed puhtaks lähvad ja leib plaksub vasta. Nõrgalt kastad, on [*leib*] *rabane ja purune, si̯i̯ nägu taarileib.*

Nõuti, et sõkkudes ei pia üksluine olema, piab jõuga vajutama öhe kül'le pääl ja teise kül'le pääl. Leiba kastsid, lauldi ikki, kis mü̯ü̯da läks: *"Pista sisse, / tõmma väl'la, / nikuta niudi / ja töö läheb korda!" - - -*

Puhtus ol'li pääasi: *leib olli püha ja sa paned ta suhu, ta pidi puhas olema. Põll panti ikki ette. Põll panti puhtuse pärast, et sa isi leva juures puhas oled ja oma teisi riidi ka jahu või tainaga ei tee. Rätik olli pääs, et juused silmi ette ei tule, karvi sisse ei lähe ja rätik ol'li eest taha ümmer pääotsa siutu, et igi otsa i̯i̯st tainasse ei kuku, ja kui läks väga igiseks, käisega, käisepihaga pühkisid ära. Käised käändi üle küinasnuka ja käed pesti ikki küinasnukani puhtaks. Pal'la pääga kastmist ei peetud patuks, kasteti pal'la pääga kah, aga pidid juused enne libedaks kammima ja kõvasti kinni tegima, et lahtisi karvi ei anna. Juusekarv leva si̯i̯s, si̯i̯ ol'li suur äbi tüdrikul või levasõkkujal.*

Käed olgu rusikas. Narriti, et lahtise käega sõkkudes läheb pordikuks. - - -

Taigna silumisest. *Tainas siluti ikki, tend ei saa ju muidu katta. Tüdrikusi õpetadi*: *ti̯i̯ aga leib ilusti siledaks, leva pää libe on, saad libeda pääga mehe, leva pää karvatseks jätad, saad karvase pääga mehe. Öeldi ka*: *leib on vanem kui meie, leiba piab paitama, siluma. Omal ol'li ilus vaadata, mis ilusti kastetud leib ol'li, läks päält nii ilusaks valgeks ku piim, kui ära silusid.*

Kui sõrm siludes tainasse läks, öeldi, surmasõnumi saab, omastest midagi saab.

Jahu ikki pääle, et riie külgi ei akka, - - - .

Näopesemisest. *Nägu pesti, ästi õeruti selle aputainase vi̯i̯ga, et kõõma ei lähe, ja kohe ei kuivatadu ära, jäeti seisma natuke aega, et apu sisse tõmmaks, si̯i̯ ol'li päevitamise, kestamise ja kõõmendamise vasta.*

Maarjavi̯i̯ga pesti ka nägu: aput maarjast panti natuke tassi vi̯i̯ sisse, sis taskurätikuga õeruti, et ei päevita ja kõõma ei lähe.

Kerkimine (tõusmine). *Vasta leiba panti linane, mis ol'li kanga otsast ol'li lõigatu selle jauks, ja kus ei olnu, panti puhas käterätik. Villast riiet ei pantu, et villane annab karvi ja isi läheb jahu täis, aga selle linase pääle panti villane paksem riie, tekk või kasukas või topitud palidu. Kaeti soojalt, oiti su̯u̯jas kuhas. - - -*

Ahjupanemine (ahjulaskmine). *Järjekord ol'li, mis enne veeretadu – enne ahju! Leib labinda päält kummuli kukkus, surmasõnumi sai kuskelt omastest. - - -*

Jah, igal pätsil, mis ahju läks, muutsutadi järgi, tehti mokadega musitamise äält, leib kerkiva siś paremini. Muutsutadi siś ka, kui ahju ust lahti võeti, leibi vaadati ehk liigutadi. - - -

Viimane leib, ku ta ikki päris suur leib on, lastaks ikki labindaga, väike kakepull ehk kaabepull pantaks käega; kui ol'li ruumi, panti labinda otsaga. Jahu mõnes kuhas riputadi pääl, et koorike nii paksuks ei põle, mõnes kuhas ei. - - -

Leivamärkidest. *Tehti leval silmad pähe (• • •), esimese sõrme otsaga pisteti augud sisse. Lapsed ollid kanged ikki igaüks isi oma pullil silmad tegima (•). Tõmmati sõrme otsaga kolm risti pääl (+++), et rist kõike pühitseb. Viiskäpp, viiesõrmik tehti kõige viie sõrme otsaga korraga (⁘). Muidu ilu pärast.*

Ahjust väljavõtmine. *Levad võeti ikki kinnastega ahjust väl'la, nad ju tulipalavad, labindaga tõid ahjusuust ette ja kinnastega kandsid ära. Kellel kõvad käed ol'lid, kandis pal'la käsi.*

Ku levad väl'las ol'lid, kohe niisutadi päält ja kaeti kinni, et siś tõmmab koorikse pehmeks. Mõni päris peśsis põhjaaluse jahudest ära, tegi päält ka märjaks, siś riide alla. Si̯i̯samma linane riie või käterätik, mis taina pääl ol'li, si̯i̯ panti levade pääl ja paksem riie üle. Saiad ja kõik kaeti esmalt riidega sis ka, ku niisutada vaja põlnu, ikki et koorike tõmmab pehmemaks, lastel öeldi: "Ära kisu riiet ära, ta jääb alasti, sojast ahjust tulnu, tal akkab külm."

Ja su̯u̯ja leiba pailu väntsutad, läheb koorike lahti ja. Sooja leiva koorikse pihta ei või vajutada ega koputada päälmist koorikest, sis koorike läheb lahti. Kui leib päält lõhki, siś pere lahkub. Lapsed et tambivad, löövad koorikse lahti, siś öeldi: "Ära mitte lü̯ü̯, leval on valus."

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Kiildi suuja leiba lõigata, et levategijal selg akkab valutama. Kui pull ahjust väl'la tul'li, kiildi lõigata, et leib ahjus nutab, silmad alles vesised. Ikki küined sisse ja murti ikki vanasti pullist maitseda.

Ihne peremes ei anna suuja leiba tiinijalgi - - -, et suuja leiba läheb pailu.

Leivalest

Levalest, sii on sii: sul leib otsas, aga söömaisaldus on ehk lapsed nutavad, tahavad leiba, aga sul tuli alles ahjus, siś võtad piuga tainast, vajutad laiaks, jahu alla ja pääl ja panniga ahju rinna pääl vasta tuld, pannil väl'lapuul ääre alla kivi, siś pöörad teist külge ja teist külge, küpseb ruttu ära seuke lai, õhuke, ümarikne jusku lestakala, sii kutsuti levalest ja lestaleib.

Veera Tähendus, s 1873. Kägiste k

KS Hää

Leibade veeretamine

Leva veeretamine. Sii `ol'li ik'ki veeretamine. Söögilaua pääl veeretadi, äraldi `lauda es ole, jahu `alla, muud `lauda mina põle näinu.

Vanasti ei olnu `saia, siś `teĺti pühadelevad veeretamisega, minu ema tegi. Suured ümargused levad veeretadi jahudega `ümmert`ringi ära, muna klopiti ja `küümĺi `paĺti `sisse, siś `teĺti levad päält üle, niid `ol'lid mede pühadelevad. Muidu levad `teĺti ik'ki `piklikud.

`Praegu `tehtaks leib ik'ki paĺnide pääl, silutaks niisamma, aga nägu saiad, `kukled veeretadaks kah, aga ik'ki ariliku laua pääl. Veeretamine ik'ki, neid `teisi sõnu ma‿i tää.

Amalia Kingissepp, s 1884. Kägiste k

Leivapiim ja sellega arstimine

Levapiim sii `valge, vahu `muudi kord, mis levapät'si pääl tuleb, ku toorest `pät'si märja kätega silud, sammaspoolikusi ja salakoid arstiti sellega, õeruti leva`piima pääl.

Maria Martinson, s 1891. Rannametsa k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1955. RKM II 42: 31

Vorstikeetmisest

Vanasti panti, ja mina isi olen ka seda ära näinu, panti obusenael ja pool obuserauda vorstide juure patta, siś vorstid ei keeva lõhki. Ja pliidi alla ei tohtnu puhuda, kui vorstisi keedeti. Mina olen sellepärast lüia ka saanud, kui laps ollin. Vorstid keesid ja mina kükitasin pliidisuu i̯i̯s ja akkasin puhuma, õde lõi laksti! pihta: *”Kas sa jätad järgi, vorstid keevad lõhki!”*

Veera Tähendus, s 1873. Kägiste k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

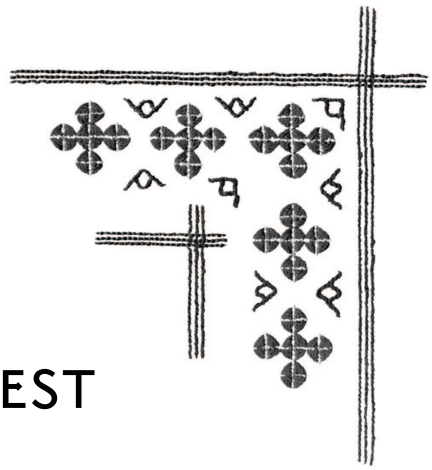

II. Põllupidamisest

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1940. ES KT 14, 1–13, 16–17

Endisaegne maaharimine. Saadu tegemine. Künd. Külv. Linakülv. Põllutööriistad ja -vahendid

No vanasti `ol'li ju teistmudi asi ja elu puha. Mis `nüitsed inimesed, nüüd põle ikki sedavisi tüüd `murdnu, ei `täägi, mis sü vaev või valu on. Kesk`üüsi pidid `jalge_bäl olema ja rihil minema, söömaajaks `ol'li uus ahe ülevel partsil, sis tü, et põllu_bäl saad. Ja seda `tolmu ja `tahma ja nahapalavat! Mis nüid – nägu kirikus lähevad: *masinarihi, üks päe ja neil vil'lad pekstu – üksainuke päe, ja talu vil'lad läbi.*

Ah maad [kuidas tehti] *või? `Saatu `teḱti. Päris vanasti `teḱti `saatu. Miagi mäleta vül, poisike `ol'li, miu isagi tegi. No sü `ol'li nõnda. Isal `ol'li uus metsakruńt, tema nid* (need) *Alt-Rääagu põllud maaks tegi. Põllu jauks `ot'sis `esmalt parema kuha, kus vesi `alla ei käinu, säl akkas `möllama. Kevadi öhel ajal `laśti puud maha, ilusti üksipidi kõik, `tüikad kodu_bul, ladvad väl'lapul. `Väike võsa raiuti ka maha. `Seuke `väike võsakirves `ol'li, `väike `kerge, me, poisiksed `täksisime, sü `ol'li mede amet.*

No_s `laśti neid `kuiveda nõnda, kudas `tarvis `ol'li. Vahest `ol'li lehedega `lastu, sis oodeti, kunas lehed ära `kuivenu. Sü `ol'li nõnda, kudas `tarvis `ol'li. Ku öhe `aastaga taheti `saatu ära tiha, `põldu ruttu `vaega `ol'li, sis põletadi sellesamma sui nii päält jaani, ku külid maas `ol'lid, `eina vül ei `tehtu. Aga ku `aega `rohkem `ol'li, sis kuivatadi terve sui `otsa. Ku teise `aasta põletadi, vat sis `laśti puud ka sügisi maha, ku kevadi põlnu `lastu. – Mädanu raibe küll, sü pää ei pia ju änam `kińni, aga ku ma nüid `mõtle, sis ma tää küll! – Meil `ol'li öhe tüki_bäl suurt `metsa, ma mäleta, säält `teḱti ahjupuid ka, `tüudi kodu. No suured puud laakśiti ära, tüid* (tüved) *`teḱti puideks.

No_s ükskord ku põletama akati, vaadeti `seuke paras järeltuul kuiva ilmaga, mis `tüide_bult puhus, sis `pańti tuli `sisse, läks ku särinal. Seda pidi `paśsima, et tuli laiali_i lähe, saadust `väl'la või `metsa. `Kraavi kaevati ette ja `matrad `teḱti `val'mis, kellega tuld materdadi, ku üle piiri tikkus. Sured lepa`vemled `siuti kokku, suur `puntram, sellega materdadi maad – rohe peksti mustaks mullaks, sis tuli_i lähe änam edesi. Valvati juures, ku saat põles. Topitsega või `teibaga lükati tukid kokku, kus üksikuks jäid, põleda_i `tahtnu. Seda mäsu `ol'li küll ja `luśti kah, nägu meil poisikstel: *kis sind muidu `laśsis tulega mällata.*

Ega sa põle saadutegimest näinu? No muidugi, kus `nüitse aja inimesed änam. Mia sii oma lastelgi ole `rääkinu, et kudas vanasti `tul'li tiha ja `olla. Nüid elavad laari maa süs, tule `müilegi, kudas sü maa maaks on saanu.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

No‿s ku ära põletadu `ol'li, sis akati `künma. `Küńti, sorgiti arkadraga lagedamad kuhad läbi. Pisike risu tõmmati rihadega kokku, lapsed `kańtsid süledega ja, sis põletadi uvvesti. Kivid-kannud (kännud) *kaaluti `väl'la. Suured kannud jäid `paika, `ümmert kaabiti mullaks, säl nad `seisid, ku ära mädanesid. Mis töö si̯i̯ `ol'li, jumal paraku, `ümmer kannude `korja vil'la`kõrsi, aga ära elati ja `teĺti. Küiruta aga sirbi taga, katsu, mis sel'g `ütleb, ku päe `otsa oled ära `võtnu.*

Arkadrad sel ajal `ol'lid ja oma äkid, oksäkid ja pakud ka. Ega `esmalt saadu‿bäl suurt `künmest põlnugi, vanasti põlevagi* (polevatki) *mõnes‿bul `küntu – seeme maha ja kasus ka oma jagu, tuli tegi maa päält `pehmeks. Miu isal `ol'li `jälle `seuke kurss, tema sosis ta ikki korra läbi, sis tegi rukkid pääl. Si̯i̯ `ol'li, ku sui põletadi, aga ku kevadi põletadi, sis tehti odrad. Jah, miu aja si̯i̯s `ol'li `naarimu̯u̯d juba `väikseks jäänu, ega tervet `saatu ei külitu änam `naari täis, aga oma `naarimaad `ol'lid ikki vi̯i̯l taludel metsades. Meil `ol'li vi̯i̯l `seuke vanaaja laul:

Kivi`kella `lü̯ü̯di,
savi`saia `sü̯ü̯di,
`naariputru keedeti,
kaśsi`rasva kasteti.

Sur pikk laul `ol'li, mädanu, i‿mäletagi ju änam.

Jaahh, teise `aasta, sis pidi juba päriselt `künma ja `äästama. Mia `ol'li öhe-kaheteist`aastane, ku akkasi `künma. Oma kuńts `ol'li ka*: *nii ku sa adra maasse vajutad `esmalt akatuses ja `väl'la `viskab, sis selle päeva `künmesel ääd `õnne ei ole.

Nujah, pärast sai päris põlluks, `esmalt `ol'li saat, s‿jäi vanemaks, läks külikorra `sisse, akkas sõnikud `saama ja. Nõnda nid põllud kõik üles `teĺti*: *enne rukis, sis oter ja kesa, `jälle rukis ja oter ja kesa. Kesa `ol'li kevadis‿bul loomade käia, enne `jaani `veeti sõnik pääl ja `küńti `ümmer, sis `seisis enne küliaega, sis `äästadi maha, korrati läbi, tõmmati vi̯i̯l äkiga pääl, s‿sai külima akata. Ja-ja-jah, kesa`kraavid! Nid visati enne sõnikuvedu `väl'la, muld visati põllu äärt `mü̯ü̯da laiali, kündes sai segameni kõik.

Uvve maide‿bäl `ol'li `ränka kivisi, neid korjati ka enne sõnikud. Vahest `ol'li nii pailu, et kivi kivist kõruti maas. Obune `aeti `vankrega põllu‿bäl, `vankrekiha korjati täis, sis `veeti ahervares kokku või aias, kudas `ki̯i̯gi `tahtis või `ol'li. Kule, mia‿i `oskagi sul mis `ilma seletada: *`teĺti ja `ol'ti, kus sa engega `pääsid.*

Maa on `seuke ka*: *ku sa tend ilusti ja oolega arid, sis ta nägu mõśtab `vasta, annab `lõikust ja sul on nägu üks `peetus maa kül'les, maa ei `sül'ga `väl'la. Aga ku sa maast ei ooli, maa‿i ooli sinust ka; *akka tend alvasti arima,*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

maa `sül'gab `väl'la: *sa jääd `kõńni ja `näl'ga, ja‿i saa säl kuha‿bäl änam elada, ja‿i `saagi.*

Külimesest miu isa pidas `kuńtsi*: *külimetust ei `viskanu kunagi viimast tera `väl'lä, üks piutäie osa jäi ikki `uurde nurka, ükstaskõik kas külimet tühjaks sai või põld täis. Ja linaseeme küliti lüpsikust, `pantugi* (ei pandudki) *külimettu, lüpsikust saava `äśti ilus puhas, `valge lina. `Seukest päeva valvati linaküliks, ku tuule si̯i̯s `valged kiud või niidid `lendasid, sis saava pika `kiuga ja sikke lina. Ku lina judrane `ol'li, sis `jäeti linaseeme öheks u̯u̯ks pääl maa, judrad `paisusid kaste käe `lõhki, aga lina`si̯i̯mnel teinu midagi. Judrad kasusid ku sured kuused, kus si̯i̯ lina‿s kasuda sai. Külimetud `ol'lid ikki ümariksed nõud, aga mina ole `seukse ka ära näinu: *ta `ol'li jusku pu̯u̯l kuud, si̯i̯ lai külg käis `vasta `kõhtu, sis ei `võtva `rul'lima. Nüid ei tää, kus nid ristad jäänu, neist‿i oolitu änam.*

Neid vanu `riśtu* (riistu) *põle ju änam. Arkater `ol'li si̯i̯samma mis nüid, pakkäki ka. Oksäkisi `ol'li vi̯i̯l üsna il'la`aegu, `kartulesi `äästasid. Sõnikuang `ol'li puust, kahearalene, kellega sõnikud `lautadi. Einaang `ol'li niisammati puust, kolmearalene – kaks ara ja peial kolmas. Vata `luudameseks ja karduleste `künmeseks `ol'li isi `väike `kerge ater, arkater ikki, aga `kergem, löhemate `aeratega. `Aerad, nid on nid adraravvad, mis `aerapuu `otsa käivad. Si̯i̯samma raudpuu jah, küll sa tääd.

Viljalõikus. Rauts ja pikavarrevikat. Hakid, rõugud, kartsad ja kubelikud. Kombeid

Kudas sa seda `kõike räägid! No lõigati `esmalt sirbiga, rukist lõigati sirbiga, pärast `tul'lid rautsid. `Ol'lid ikki inimest `esmalt rumalad kah – küiruta ja küiruta säl sirbi taga, no kavva sa ära küirutad, aga `rautsi ei `märka võtta. Vanemad inimest `lõikasid, lapsed tagant sidusid. Akid `teńti oma kaks-kolmkümmend `vihku suured. Kaks nädalt, si̯i̯ `ol'li arilik taks, pidi vili akkis `seisma, no ilusa ajaga sai varem ka vidama akata. Rihiga `peksa, si̯i̯ võttis ju `aega, kunas ta läbi sai.

Suivili `aeti pikavarrevikatiga maha, rihadega rul'liti kokku, `pańti `rõukes. `Rõuke `kartsi `teńti kolme ja nel'la pulgaga, vili `pańti sületäis sületäiest pulgade vahele, anguga tõsteti pää või ari `otsa. Päris vanasti `ol'lid puuangud kolmearalesed nägu nüid raudangud.

`Rul'limene, si̯i̯ `ol'li sedavisi: *naised või lapsemad veeretasid rihadega kaare‿bält parajad sületäied või sel'latäied – angudega `kańti – kokku, ja mehed või tugedamad naśteinimest `kańtsid kokku, `rõuku tegid. Pärast riisuti vi̯i̯l maa üle, ku vili `ol'li ära `kantu.*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Rõugud `siuti `kinne. Si̯i̯ `ol'li nõnda*: *kaks parajad teibast `pańti teine `teispult rõugu `arja nii üks jalg maad, pajuvitsa- või vil'lakeerusega `siuti kokku. Puud `ol'lid `rasked, vajutasid pääl, tuul ei ajanu rõugu pääd maha, kakkus mis kakkus. Puud `pańti `alla kah. Enne ku `vil'la akati kartsaste‿bäl panema, enne `pańti aluspuud – kaks `riśti üle `kartsa alumeste pulgade, kaks `jälle pikuti nende otste‿bäl. Sai `seuke nägu raam, vili ei vaju `vasta maad, tuul annab alt läbi `si̯i̯dida, `kuivab rutem, ei võta alt kasuma ka märja ajaga.

Mõni paneb rukkid ka `rõuku, sis iga pulgavahes üks rida ja arja‿bäl kaks rida vastakult. Ja seda ma ole `kuulnu, et õige pikka kaera`vil'la on ka `vihku `siutu ja kaera`õl'gi `tehtu.

Talinisu `siuti ka `vihku, aga suinisu‿i `siutu änam, tema läks sõkutameseviľlaks. Pailu‿nd seda nisu vanasti `ol'ligi. Nüid ju `saiagi `rohkem ku vanasti päris `leiba.

Kaerast `teĥti vahel kubelikud. Ku `kartsi või muid, nägu kärbisi‿i olnu, sis `lu̯u̯di `vardake `püśti, oksi `pańti `alla natike `ümmer, et vili `vasta maad ei vaju, sis `pańti ladvad `vasta varrast pu̯u̯l-ületsipidi, pääks `pańti üks parmas või sületäis, ladvast `ol'li kokku `siutu, tüid läksid leieri `mu̯u̯di laiali, si̯i̯ `ol'li kubelik.

`Lõikuse juures `uśti (usuti): *kis viimatse vihu lu̯u̯b, si̯i̯ lu̯u̯b tuleva`aasta ka vi̯i̯l selle põllu‿bäl. Viimatse vihu pää `pu̯u̯rdi põllu kesspaiga‿bul, et sis vil'la tulu jääb ikki põllu‿bäl. Ku tu̯u̯ ära lõpetadi, sis tõsteti peremi̯i̯s üles, sai `viina.*

Vilja kuivatamine ja rehepeks. Rabamine, sõtkutamine, puistamine, rullimine ja pintamine. Lama

Vanasti rabati, päris käsitsi rabati, mis vihuvili `ol'li. Väl'lakuiva vili aheti partsil, `köeti kuivaks. No kulus ära üks kolm `päeva kütta või nõnda, kudas vili `ol'li. Märg vili `ańdis pailu `tossu ja leidset, `tul'li `rohkem säru anda. Rihi`ahjus küpsetadi `kaalisi, si̯i̯ `ol'li juba täädu pruuk. Ahepuud `ol'lid, nid `ol'lid vaheda otsaga `teibad, nendega sositi vili partsil läbi, ku littu `ol'li vajunu, sis sai `jälle `kuivema.

194[3]. ES KT 138: 20–21. **Aepuu või ahepuu*: *`seuke pikk kuusepuu, et rihitua parandi päält lakke ulatas, ots `ol'li pikalt vahe või terav. Siś, ku märg vili partsil `ol'li, mitte `kuiveda‿i `tahtnu, siś selle ae`puuga sositi alt läbi tihidasti `aukusi `sisse, siś vili akkas `kuivema.** – Ott Kallas, s 1865. Kura k

No kis rabas, si̯i̯ sai selle päris nahapalava! Rihituas rabati, rihituba `ol'li isigi soe ja pidid ikki `jõuga `vihtuma ka, et terad `väl'la tulevad. Rabatsepenk `ol'li teist `otsa pidi `vasta maad ja natike ületsipidi nõgas, et terad `äśti ära joosevad. Nõnda parajasti `ol'li `säetu, et rihatse ukse kuhal:

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

mis sa vihu läbi `sapsisid, kohe üle ukse `säuhti! rihatse `alla ja teine `jälle karupidi kätte. Rihatse all `ol'li `jälle teine inimene, kis `tüisi lõi. Rabaja rabas `terved vihud, aga `tüide `lu̬u̬ja `tõmmas `nuaga rapsti! sideme läbi ja `tüidel valu `anma. Temal `ol'li nel'la jalaga penk, päris paras `kõrge, et küirutamest ei ole, sis on suurem jõud `lüia. Nii kavva ku rabaja rabas, nii kavva teine lõi `tüisi, ja ku teine rihituas ahet `alla `laśsis, sis teine rihatse all `puistas ja sidus `vihkusi. Vihu`köitmed `ol'lid enne `val'mis `tehtu, nid `teńti `liutadu õledest. Ku rabamene ja `tüide `lu̬u̬mene läbi `ol'li, sis nid `sassed (sasid)*, mis `tüide `lu̬u̬mesest `tul'lid, tõmmati rihatse `alla laiali ja `ańti vi̬i̬l `pinta pääl, et `ühte ivakest kudagi `sisse‿i jää. Kus suured rihid `ol'lid, sai `sassi ka suuresti, sis mõnes‿pul `pańti obused pääl, sõkutadi läbi. Vanasti `ol'li `vil'lasi ikki vähem, sis `oiti ja `püiti iga tera pailu `ausameni ku nüid.*

Suivil'larihid sõkutadi. Kuju (kuiv) *vili `aeti rihatse `alla, paras paks kord, si̬i̬ `ol'li lama. Obusega sõkutadi, obust `käitadi ratast`ringi. Üks `ol'li ääre`viskaja. Äärеd, nid lama äärеd visati iga natukse aja pärast `jälle üles, muidu obun lükkas `jalgega seina `äärtsi `mu̬u̬da, i‿saanu änam pääl `astuda. Ku üks lama `ol'li läbi sõkutadu, päides änam teri põlnu, sis `viiti obun `väl'la ja akati `põhku `puistama. Põhud puisteti suurte rihirihadega (neli `pulka `ol'ligi si̬i̬s) `vasta `jalga üles, mitu `korda puisteti läbi, sis terad ja aganad pudenesid `väl'la, `puhtad põhud `kańti ära ja `aeti uus lama ette.*

Si̬i̬ si̬i̬ rihipeksmene `ol'li, paremad ei `täädnu. Nad mõned `katsusid rihirul'lidega ka – `ol'lid `seuksed ümariksed pakud, teisest otsast jämedam, et `ringi `ańdis `käia, ja tiivad kül'les –, aga neist põlnu suurt `tolku `ühti.

`Pintamene `ol'li nüid minu aja si̬i̬s `väike, natike `sassete päält `lüia, aga varemalt põle sõkutadu sugugi, kõik tulnu pindata, no sis `ol'li ikki päris `raske. Miu vanemad `ol'lid vi̬i̬l `mõises käinu, puha pindadega pekstu, `ütle sis, mis sa `ütled. Üks talutüdrik olnu `väikse kasuga, `ki̬i̬gi põle `tahtnu omaga `paari võtta `pintama, inimesel olnu päris nutumagu suus.

Mats Klein, s 186[2]. Kabli k

Vankriga sõtkutamine

Mia ole seda näinu, ku `vankrega `rihti pekstaks, obuse ja `vankrega `käiti `ringi. Vanasti rükki peksti, ku pindata ei tahetu, `pańti kivisi `vankrekihas, mi̬i̬s `istus `otses, sis sõkutadi `vankrega. Rul'liga ei tahetu, et rul'l kisub segameni, ikki `vankrega pekseti, sis jäi vili ilusti `sirgu. Rükivili – taheti `õl'gi saada, sis `ol'li sańt, ku segameni läksid.

Maria Lepp, s 186[5]. Kabli k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

194[3]. ES KT 138: 21

Kotitopp

Üks puu `ol'li vanasti vi̯i̯l kot'itopp. Si̯i̯ `ol'li nii `arssinapikune kuusepuu, `jälle ots `kaugelt vahe. Sellega topiti `vil'la kõvasti kot'ti. Ku vili juba kot'tis `ol'li, siś selle `puuga sorgiti ikki `sisse, vili läks `äśti tihidasti kokku. "Mis jauks ma `tühja kot'ti pian vidama," öel'di. Ni̯i̯d puud `teḱti ikki kuusest, sis on ennast `kergem `tõsta.

Ott Kallas, s 1865. Kura k

ES KT 15: 8–11

Linatöö: katkumine, kupardamine, kraatsimine, leotamine, sitsitamine, pleegitamine, kolkimine, ropsimine ja sugemine. Punt ja leesikas

Linakakkumene `teḱti alati `talgutega. Laiksari (-saare) *pu̯u̯l `ol'lid sulastel linad maas, siśs ikki `talgutega `kiśti pühabäva `õhtaspul. Si̯i̯ ei olnu talu asi, sääl `süia-`juuvva kas `ol'li või ei olnu, või `pil'li`tantsu üksi, viin `ol'li muidugi. Kakuti linad ära, poisid kupardasid, tüdrikud kakkusid. Ja päris taluinimesi `ol'li ka, kis tegid rukki`talgusi ja lina`talgusi ja. Kraat'siti põllu‿bäl säälsammas, lõhuti `kukrad `otsast ära ja muud midagi. Kraat's `ol'li öhe pesaga, terad jusku nuad parajasti tihidalt `püśti si̯i̯s, kusagil pengi või pukade `kül'gi `siuti `kińni, `lü̯ü̯di `kukrad ära.*

Linad `viiti likku ja `kukrad `pańti `kuivema,`seukse kartsaste ja redelite pääl või kärbiste pääl või pu̯u̯l`vilta lauade pääl. `Liutadi – vesi ükskõik, kus ta ära sai uputada. Nõnda kavva `liutadi, ku luu kat'ti läks `ümmer sõrme `mäśsides. Ku vi̯i̯d sojad, siśs ligusid ruttu; ku vi̯i̯d külmad, siśs ligusid kavva. Al'likavi̯i̯ si̯i̯s kunagi ei ligu ruttu, ikki pidi jõevesi või `pehme vesi olema. Sii `järvi ei ole, siśs `liutadi augudes, linaliuaugud kaevati, jões ja. `Seukse `puhta vi̯i̯ si̯i̯s ja sääl ikki ligusid ilusad `valged linad, aga ku mitu `korda `ühte `auku `pańti, siśs ei ligunu änam `valged. Rahvast ju naerab ikki, kudas Laiksari naine mi̯i̯st `trot'sinu: "Kas ma‿i `ütlenu sul: ära pane tagumese `auku, si̯i̯ on sitaauk, pane esimese `auku, si̯i̯ on ää auk! Aga kas ta sul kuuleb, pańni ikki tagumese `auku, nüid on linad `perses." Jões kah said ilusad `valged linad.

Siśs `pańti `sit'sima, `pli̯i̯kima. Linad istutadi või sitsitadi, ladvaots üles, pärast lahutadi, lükati side teise kuha pääl, et säält ka pleegib, muidu oleks

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

säält alt ära mädanenu. Korjati kokku, ku nad kuivad `ol'lid ja `pańti lakka: *oodake masindamist!*

Ku kõik välised tüüd `tehtud `ol'lid, siśs `tul'li lina masindamene ja `puhtaks tegimene. Vanasti põlnu masint, muudku kol'gispuuga. Siśs mõśtatus `ol'li ka selle kohta*: *siga singub, sitt suus, koer augub, änd suus? Nüid sõnad käisid nõnda `paaris. Sii `ol'li linakol'gispuu ja oherdiga või `käämrega – `käämer siisamma mis ohert – augu `puurimise `kohta.

Ropsisid änamasti ikki mehed, mõni `arva üksi, kus naised `ol'lid. Minu kasukodu küll `ropsisid ema ja õde, mina `ol'li siśs tal'litamese jauks. Meil `ol'li meśteperet vähem, `käiti `metses, naised mahkendasid kodu. Siśs `ol'li ikki puhas `ropsimene, nüid nad ajavad suure virriga, nad `ütlevad, et `kergemini `puhtaks tegiva või. Enne `ol'lid ikki ropsimõõk ja kol'gispuu. Ropsimõõk `teĺti nii alupikkusest `vahtra- või kasepuust. Ku kodu jauks sugilinu `teĺti, siśs tõmmati viil `ropsimese aeg ka ikki läbi kol'gispuu, et `äśti `puhtaks, luud `väl'la saaks. Kas `talgustega ka ropsiti, seda ma‿i tää, võib `olla, et mõned `väiksed sobinad `ol'lid kah, mede külas ei olnu `seuksi `aśju.

Ropsitu linadest `teĺti `seuksed ilusad puńdid, leesikad; *müigil, mis müigil läks, ja omal, mis omal jäid. Mis müigi jauks kokku `pańti, nüid `ol'lid puńdid. Linapuńt kakskümmend `naela, üks leesikas, nüid `ol'lid selle`aegsed mõõdud. Mis omal jäid, nüid sugiti siśs üle linaarjaga. Neid* [linaharju] *`ol'li öhe otsaga või pesaga ja kahe otsaga või pesaga. Üks suur ari, kellega enne tõmmati, `ol'li öhe pesaga, teine, vähem, `ol'li kahe pesaga – `kesmine ja üsna peenike. Kolmed takud sugiti*: *ot'siksed, kesstakud ja peeniksed takud, igaöhest pidid isi `sorti `lõnga `ketrama.*

Maria Kallas, s 1871. Kura k

RKM II 23: 16

Sõnnikuveost

Sõnikuveu ajal vaadeti seda, et mitte kolmabetsel päeval sõnikut ei vii kapsamaa pääl, et kolmapäe on tuhkpäe, et siś kapsad lähevad tuhka.

Maria Adamson, s 1878. Kägiste k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

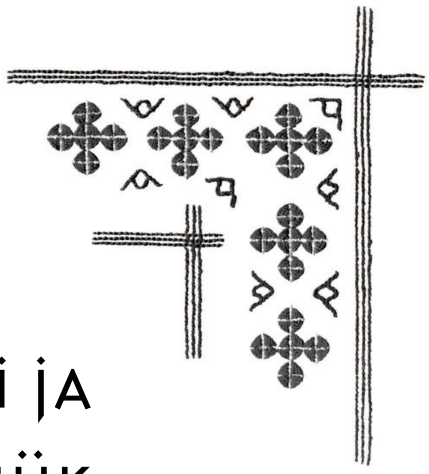

III. Meri ja kalapüük

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1956. ES KT 140: 5–17

Meremehe mälestusi võõrastest maadest

Mina kasusin, kudas ma kasusin, vanemi põlnu, `ol'lin karjane ja sulane ja kahe`kümne `aastane, läkśin ära mere pääl, viie`kümne `aastane, jäin `väl'lalaevadest ära selle esimise suure ilmasõja pärast ja `pääle selle `sõit'sin küll vi̯i̯l merd, aga sii äärelaevades.

Mina olen pia`aegu kõik Euroopamaa riigid läbi käinu ja Ameerika ka, aga linnades, maaolu, si̯i̯stpu̯u̯lt elu`toime ma ei tia. Praśsiilias (Brasiilias)*, lõuna pu̯u̯l `päikest, üle ekvaatori küll on ilusad ajad – kui meil talve ja külm on, siś sääl kõik õitseb ja al'lendab. Mõned on `ütlenu*: ”*Missa `tul'lid `siia kül'ma maa `sisse tagasi ja sääl `neuke paradiis.*” *Aga si̯i̯ on inimese loomu si̯i̯s, et ikki oma `nurka tagasi, kodu. Mis kodu ta mul `siigi `ol'li – vend, reeńakas, ei `annu maja`plat'sigi, teeśe talu maa ääre pääl tegin oma pesa. Aga ma `vaatasin, sääl `ol'li ka si̯i̯ elu `seuke näl'la`võitu. `Tul'lid laevades `laadima, `süia ei olnu, plekkkopśikud `ol'lid ligi ja `kuivanud levatük'id – leib `ol'li ära kuivatadu, et muud'u läheb al'letama –, siś laevameśtel supi̯ üle jäi, norisid omal, `pańnid `senna kopśikutes, leib `sisse ligunema, sis sõrmedega si̯i̯st sõid, kolme sõrmega `tõśtsid suhu, ma `vaatasin, üks ropp amet!*

Mere `ääres sadamalinnades on küll klaar õhk, mereõhk on ju klaar ja puhas, aga Praśsiilias on `irmsad surmakuhad ka, maa mädaneb ja aiseb ja si̯i̯ maa_ais tapab siit inimesed ära. Kaks `linna, mis mina tian, `Santos ja Paara (Pará) *on surmakuhad, sääl `ol'li `metme `eeśti laevaga lugu, et `kapśtin `surri ära, laev jäi `senna, saadeti uus `kapśtinami̯i̯s, kes laeva ära tõi. Ja minu mõte `ol'li nii, et sääl Muhu mereääre pääl, kus ma olen sündinu, sääl ma tahan `surra ka, kui torm mu üle jätab.*

Merekoolist. Pääsemine kroonuteenistusest. Merel näljahädas. Vastuolu kapteniga tormi ajal

Kaks talvet käisi `Võistes valla`ku̯u̯lis, `rohkem ei saanu. Kolm talvet `ol'li sel ajal vallakooli aeg, aga mul läks üks talve `viltu. Venna juures kasusin, `ol'lin karjatseks ja sulaseks. Vend jäi minu pärast roonust ära, minu `toitjaks, et mina `ol'lin alles laps ja vanemi põlnu, ma `ol'lin `seitsme`aastane juba päris `vaenelaps. Noh mina kasusin, minul oleks ikki si̯i̯ kärakas `kaela tulnu roonus `minna, aga ma_i `tahtnu, et `raske ja vene ki̯i̯lt ei mõista. Aga `ku̯u̯lis `ol'li mul `saamine üsna `kerge, siś läkśin sui laeva pääl ja talve mere`ku̯u̯li.

Esimese `aasta mina `ol'lin Einastes mere`kuu̯lis. Einastes `ol'li üks sodiku̯u̯l'. Einastes `aeti seda `pirka ja `parka kõike, mis mereaśja õppuses ei `puutunugi. Ma `vaatasin*: *selle sidi-sodiga muidu üks aja`viitmene – kolm `aastat ṍpi, enne ku `eksamil saad. Mina isi `ti̯i̯nisin ja ṍppisin, sääl viida `aega muidu ära. Vana Daal' (Christian Daal) *`ol'li küll üks tark õpetaja, aga tema `ol'li ära läinu `Liibus* (Liibavisse = Liepajasse).

Pal'diskis `ol'li tark merekuu̯l', mina läkśi Pal'diskis, teise `aasta käisi sääl. Pal'diskis õpetadi kogu aja seda just, mis meresõidu õppuseks `tarvis on tüürimehe ameti pääl, sääl muud niru-näru ei `aetu `kaela.

Rahaga on küll ma`ilmas nõuke lugu*: *kui sul raha on, siś su `tarkusest ei olegi midagi. Meil `eksamite ajal `ol'li, kes altkäe`maksu ańdsid kooliärradel – kümme rubla ja kudas nad ańdsid, viis rubla ja – neil `ańti nii `kerged `lihtsad `rehnungid, `vinkel`rehnungid, et naera üsna, aga mina ei `maksnu `ühtegi rubla ja mul `tul'li siś essakas `kaela*: *`vinkel`rehnung `ańti kõige `raskem, mis neil `ol'li. Aga ma `mõtlesin ja arutasin ja tegin ta `val'mis.

Nemad `mõtlesid, et poiss meil raha_i maksa, las ta siś kukub `eksamist läbi. Aga miul põlnu `aegagi läbi kukkuda, roonu `uu̯tas. Miul `tul'li roonuaeg, aga tüüŕmani `eksam `ol'li `antu ja Sel'la (Selja) *`laeva läkśi tüürimeheks.*

Siś `ol'li `seuke aeg, et kümme `aastat pidi tüüŕmaniks `sõitma ja iga `aasta tuńnistused kommesjuni* (komisjoni) *`saatma, et `sõitus oled, siś ei `nõutu roonus. Roonu `taĺtis seda mere`sõitu edesi aidata.

Sel ajal `ol'li nõnda ka, et kel raha `ol'li, `oś́tis ennast roonust `laĺti, `oś́tis teise mehe omal asemel, kes `numrest `laĺti sai ja raha `taĺtis `ti̯i̯nida. Kolmsada rubla ja kudas nad makśid, kudas kaubal said.

Mina `saat'si sui oma `papred `Pärnu kommesjuni ja sügisi läkśi isi kommesjuni, `teĺti `val'mis soldatiks. Mina räägi, et mul `eksam `antu ja tuńnistused si̯i̯s. Ot'sitaks kõik raamatud läbi, ei ole! Siś ku `val'mis `ol'li `tehtu ja ära vannutud, siś `ańti vi̯i̯l kaks nädalt `aega kodu `olla. Kommesjuni kirjutaja `ol'li `vaeste pu̯u̯lt mi̯i̯s, `ütles mul: ”*Mine nüid kodu ja ti̯i̯ selle kahe nädali si̯i̯s oma `papred klaariks ja saada `siia, siś ei lähe roonus.*”

Mul `ol'li kaubeldu Ädemeśtelt Sel'la Juhani* (Johannes Martinsoni) *`laeva tüürimeheks, kaṕtin ańdis tuńnistuse, et mina sõidan tüürimeheks, ja vallavalitsus pidi kińnitama. Vana Viiraorga Pi̯i̯rn `ol'li vallavanem, aga tema ei tia, mis sellega tiha. Mina ka ei tia. Siś läkśim `pu̯u̯di vana Kargu `juure – esimene kaupmi̯i̯s `ol'li Ädemeeśtel, karguga käis, kutsuti Kark, nime es `tiagi –, et lähme Kargu `juure, tema targem mi̯i̯s, õpetab, mis selle `paprega tiha. Vana Kark siś `ütles vana `Pi̯i̯rnal*: ”*Sina kirjuta*: *Hädemeeśte vallavalitsus tuńnistab selle tõeks ja pane oma nime ja `tempel `alla.*” *Siś `tul'lim tagasi vallamajas ja Pi̯i̯rn tegi nõnda. Sellega `ol'li asi `ju̯u̯nis.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Laevaõnnetusi miul ei ole olnu. Miul `ol'li ikki nõnda kaks-kolm `korda, et mina `tul'lin enne laevast maha, siś tagant`järgi läks si̯i̯ laev ukka. Egas mina ̯i `tiadnu, et si̯i̯ laev ukka pidi minema, aga ta `ol'li `neuke imelik tunne, nii `vastami̯i̯lt läks, et `tul'lin maha.

Muud suurt äda miul põle olnu, kui ükskord [Mihkel] *Kleini laevaga "Lindaga" `ol'lime näl'laädas. Ameerikust `tul'lime ja tuuled `ol'lid ikki vaad* (vagad) *ja vastased ja laev `ol'li kaanidega alt ära kasunu, ei võta edesi, ei võta! "Linda" `ol'li suur laev ja `purju* (purjesid) *`ol'li tema jauks vähe. `Ol'lime üle poole vahe ikki ära ka ajanu, aga toit lõ̯ppis ära, `ol'lim juba mitu `päeva näl'las ja surm sil'ma i̯i̯s näha. Ädalipud `ol'lid ülevel, siś viimati juhtus üks suur `tiimer tulema, ajas ligi ja küsis, mis meil viga. Siś `laśsid paadi `alla ja saadeti meil `kõike `toitu. Säält madrused ka vi̯i̯l oma pu̯u̯lt `saat'sid meil tubakut ja suhkarisi, mis neil `ol'li, `ju̯u̯sid, `viskasid pad'japüüride si̯i̯s vi̯i̯l `paati, kui paat' juba `liikuma akkas. Siś saime `süia ja ajasime `jälle edesi ja nõnda saime sellest surmast ära.*

Mina olen küllalt `kaṕtinatega kisunu. Joovad-lakuvad omal sil'materad täis, siś ei tia meeśte elust ega pereme varandusest. Mitu `laeva oleks ukkas olnu, ku mina oleks iga kord `kaṕtina käsu `järgi `u̯u̯tanu.

Ükskord `ol'li, Einaste meiste laev `ol'li "Andres (Andreas) *Veide". Andres Veide `ol'li ta `eh́taja ja "Andres Veide" `ol'li laeva nime ka. Andres Veide `ol'li tend küll `eh́tama akkanu – nel'lamaśtilene laev `ol'li, kõige suurem, mis `Eeśti ja Läť'i puulaev on `tehtu, kül'leplangud `ol'lid kuuetol'litsed, majapal'gid juba –, aga vana Andres `surri ära, ennegu laev `val'mis sai, aga pärijad ja teised mehed lainudega `eh́tasid `val'mis.*

Ameerikust `tul'lim, tekklaadung `ol'li kuus-seitse `jalga pääl. Mud'u askuraṅtsi sääduse `järgi ei `tohtnu tekklaadung `rohkem `ol'la ku kolm `jalga, ja Riiast `väl'la läkśim, `ol'li kõik ilusti `sääduse `järgi, aga sääl ajas mailma suure tekklaadungi, mis ei `tohtnu `olla: laine alt tõstab ja tuul päält murrab – murrab laeva `ümmer ... ja meri põĺjata all.

Ja nüid meres `tul'li `neuke ilm, et müristameseu̯u̯d ja kanged tuulenuuśtid – ja meil kõik purjud juures! Oleks tulnu `purju ära vähendada, `kaṕtin `lakku täis, las `käia! Üks `lätlane `ol'li, `Lauter nime. Esimese rapsaka saime ära, saime õnneks, aga selle ilmaga on ikki nii, et esimene on nõrgem ja siś tuleb si̯i̯ päris. Aga korraldust ei ole `purju vähendada, ku `kargas ja `murdis – laev üsna matuse kül'le pääl juba, mina `karjusi oma pää `järgi ja mehed ka oma pää `järgi akkasid `purju vähendama, tuul `kiskus ku ilbakad `lendasid. Si̯i̯ `ol'li üks imeõṅn, et `püśti jäime.

Siś vana `karjuma ja vihastama, et mina olen tema `papred üle `võtnu. Mina `ütlesi: "Mis me sii meres `riidleme, `Riiga jõuame, mina annan

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

aśja`tundjate kätte, klaarime ära.*" *Aga si̯i̯ `ol'li temal valus vits, et aśja`tundjate `juure, temal oleks tuul `jalge all olnu. Mina `ol'lin oma pääl `julge, et kõik mehed on tuńnistajad. `Ütlesi tal ka: "*Laev on asku`rańtsis ja sinu elu on asku`rańtsis, aga meil ei ole ja meie `piame oma i̯i̯st sõdima.*"

Noh, vana `esmalt ikki `tursus ja `tursus. Aga saime ära Ollańdi `reide pääl, tema – miul `ol'li tek'ivaḱt – kutsub mind oma kaiutis, et räägime natuke. Mina kaiutis ei läinu, et ma su `viina‿i taha, räägime siisammas. Noh, siś nii ja naa, et vanad aśjad ja ... Mina `mõtlesi‿s ka, et ää küll, mina selle laeva pääl änam ei jää, olgu‿s nii. `Riigas üks Einaste rikas `uuris küll, et kudas si̯i̯n asi `väl'la näeb, `kaṕtina pääl `ol'li `kaibust olnu, mina `ütlesi: "*Selle korra `tul'lime küll `Riiga tagasi, aga teist `korda vist küll änam ei tule.*" *Ja nõnda `ol'ligi*: *teise reisi aeg jäi tormi kätte, läks `ühte `Atlańdi saare `randa ja `senna `jäigi. Suur laev niipal'u, tema `paikamene, tihindamene oleks pailu `rohkem läinu ku askurańtsi kulu, askurańts `makśis `väl'la ja laev `otsas.*

Mart Tormilind, s 1862. Muhu k

1956. ES KT 141: 1

Räimede kuivatamisest. Tahendised

`Räimi kuivatadi tahendsete pääl. Esmalt `pańti räimed, ku ära `ol'lid raṕitu, veri`su̯u̯la, sis ku verisoolast `väl'la `võeti, ära nõrutadi, sis `pańti tahendse pääl. Mõni laud või luuk `säeti, `õl'gi `pańti või `põhku pääl ja vana noodalina `pańti üle, ni̯i̯d `ol'lid tahendsed, sis räimed `senna pääl, sedasi kuivatadi ikki `räimi meil, ku mina kasusi. Õled ja põhud `ol'lid all, et tuul alt ka läbi käib, `kuivab paremeni. Sis `ol'lid ääd `värski maiguga, keedeti `kartulde pääl.

Melania Lille, s 1893. Kägiste k

1957. ES KT 142: 3–12, 14–17, 23, 27–34

Räimevõrgu kudumine, kudumisvahendid ja rakendus. Võrgulõng. Tampsatamine, käbade märkimine, kivistamine

`Algus `teḱti nii: *nööri `sisse kujuti jämedamast lõngast otsasil'mad `laukse pääl. `Lauke on si̯i̯ pulk, kelle pääl sa `võrku kujud, sil'mad kokku viad.*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Aru (harv) *võrk kujuti valedama pulga pääl, sage võrk `ol'li peenema pulga pääl, tihidamasil'maline.*

`Altus, võrgu otsast `jäeti tükk üle, si̯i̯ kutsuti `altus, siś teisekorra `ol'li ää `senna kuduma akata. Ku `altust ei olnu, siś akati nööri `ümmer.

Võrgu `laius `ol'li sada `sil'ma või üle saja, kudas kalami̯i̯s taĺtis tiha: sage võrk, `rohkem `sil'mi, vale – vähem `sil'mi.

Ui pikkus `ol'li kalamehe oma määrata. Esimene ots on ui nina, ki̯i̯l `keskel, taga kand, kannaarud. Kudumiseui `ol'li nii vaksapikkune või, ääreui niisamma, tampsaui `ol'li põrakas, `paikamiseui pisike, sõrmepikune.

Kudumine, si̯i̯ `ol'li nõnda määratu: süld `päevas. Ku sa kudumas `ol'lid, ik'ki süld `päevas. Enne `ol'li ju, nägu peremeśtel `ol'lid sulased ja tüd'rikud, kis selle pääl `ol'lid – süld `päevas. Tal'litaja tüd'rik pidi tal'lituse `kõrvas võrgu talves `val'mis kuduma, sulane kah, kis `metsas käis, omiku enne ja `õhta pärast ik'ki pidi jau kuduma, võrk talves.

Võrgulõng `ol'li `esmalt omakedratud linane ja si̯i̯ pidi arutlane naisterahvas olema, kiśsi võrgu`lõnga `ketras: si̯i̯ pidi libe ja peenike ja ki̯i̯rd olema, ei tohe `vilklene `olla ega `su̯u̯grus, piab libe olema, et kokku ei joose.

Linad, kõige paremad valiti `väl'ja, ilus, pikk, kõige peenema `kiuga. Omal ei olnu, siiś vahetadi. Kahe arja päält `soeti läbi. Ku riidelina `soeti, siś `jäeti vähe takku ka sekka, aga võrgulina kisuti nii ära, et `senna üks takupihu es tohe sekka jääda.

`Kanga`lõnga keedeti, et `valgeks läheb, aga võrgu`lõnga es keedeta, et karvaseks läheb, muidu kasteti märjaks, et ta ei `tõmma `su̯u̯kras kokku, `laśti väl'las seśta, `pli̯i̯kida puuõrre si̯i̯s ja puu `ol'li all si̯i̯s, et tuul väga ei klopi. Karvaseks klopib, siś on sańt kududa. Keriti keras, et ta `sirgub libedaks, kera päält `uitadi. Nikśi läbi keriti kõva kera, et parem* (paremini) *`sirgub.

Sai võrk `koetu, siiś `aeti ta `vardas, `seuke puuvarras `ol'li. Argi pääl `ol'li võrk nägu soolikas, argi päält `võeti ta keras, kera `ju̯u̯sis maad `mü̯ü̯da, siś tõmmati võrk `kahte äärt pidi põlvede pääl laiali, `keskelt `siuti kokku, siś `pańti argi pääl, üks ots ettepu̯u̯l, teine tahabul, siś akati ääre`kordi kuduma jämedamast lõngast `ümmer ääre. Äärekordi kujuti kaks korda, et äär kõvem on.

Soo, nüid `aeti `vardas mõlemad ääred, teine `teise vardas. `Vardad `teĺti kohlaṗuust, sikkest puust, konks, nupp `otsas, et võrgusil'mad üle ei joose, teine ots terav. Teravast otsast `aeti sil'mad `sisse, siś lükati `käega tahabul. Nü̯ü̯r `siuti ette, et tagasi ei libise.

Ui `teĺti kah kohlaṗuust, `lauke kah, et libedad on, `äśti libedad.

Võrk `vardas `ol'li, siś kahe vahel venitadi varrastest: ta `ol'li kudumisest pikuti veninu ja nüid venitadi teistpidi. Siś keerutadi kõvasti kokku ja siś `pańti

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

mõlemad otsad lakke ja `keskel käära `sisse `pańti lauatükk ja selle pääl `raske kivi või lauatükk, et ühetasa ära venib.

Siś `võetaks ta maha ja siś akataks ääre`siľmi kuduma ääre`laukse pääl suuremad siľmad, üks kord. Siiś akati tampsatama, tampsatamisega õhes `pantaks pael kah `alla.

Mõõdupuu `oľli kah, et tampsajalad õhepikkused saavad, mõõduga lähed ikʼki paremal pu̯u̯l edesi. Tampsakäärad on tampsajalad.

Tampsajalad `pantaks võrgukorrade järel, mõõdetaks ära, selle `järgi `teĺti mõõt, kudas ta paremini püiab. Kase`leĺte, si̯i̯ on `rohkem `riśti, aga paju`leĺte, si̯i̯ on `rohkem pikuti.

Alumine pael `aetaks natuke `rohkem `väľla, natuke laiemalt, päälmine pael jääb `kitsam, oma `täätud mõõdu järel kah, mitu tampsa`jalga ta võib pikem `olla päälmise paelast, kas neli või kolm, siś ta parem meres istub ja parem püiab kah.

Tampsajalade arv piab ikʼki ühesuurune olema, aga alumine `pantaks pihuke pikem, siiś ulga maa päält kasub `juure.

Kui mõlemad paelad on `küľgi `aetud, siś `pantaks mõlemad ääred kokku, vaadataks, kas tampsajalad käivad kokku ja mitu tampsa`jalga alumine pikem on, kas kolm või neli pidi alumine pael väľlal olema, muidu `oľli võrk paks ja koťtis, ei `istunu `äśti. Siś `võeti üks pael `laĺti ja tampsatadi uuesti, ku ajamine `äśti es ole.

Kui paelad all on, siś `pantaks käbad `küľgi, kuusepuust ja männakoorest, männajuurikaga `pańti `kińni.

Käbade pääl `teĺti nimetähed ja elumajamärk ja `numred ja, mis kellegil `oľli, kana`varbad ja.

Si̯i̯ [*ψ*] *on kanavarbas kolme `varbaga, alumine ots on jalg.*

Ja si̯i̯ on mõõdupuu (-pulk)*, ammas lõigati `sisse, paremalt pu̯u̯lt otsast `oidʼsid `kińni.*

Nüid tulevad kivislõngad `panna, kellega võrk meres `põĺja läheb, jah, siś on nõnda, et nüid on võrk `vaľmis, võib võrk `merre `viia. Kivistadaks ära, `pantaks kivi iga kivislõnga käära `sisse, ruľlitaks kokku ja `viitaks `paati, sõľmitaks teśtega kokku ja paadist `merre, `lastaks jada `sisse.

Oh sa si̯i̯ ja teine, kus rindpael? Rind`paela_s olegi vi̯i̯l! Kui võrk on ära tampsatadud, siiś `aetaks rindpael otsasiľmadest läbi, et `võrku kahe paela vahelt `lõĺki ei `tõmma. Keerutadaks tampsast või, viimatse tampsajala `juure sõľmitaks `kińni paela `küľgi.

Paela otsad, mis rindpaelast `väľlapu̯u̯l jäävad, on ainad, ainaotsad. Ainadest `siutaks jada kokku.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Vabrikulõngad ja vabrikus kootud võrgud

Siiś `tul'lid juba vabrikulõngad, puuvillane või pu̯u̯mvillane `lõimelõng, veelõng, sis keraniit' või kaśtiniit – kera on sääl kaśti si̯i̯s, nende keradel `ol'lid `seuksed lapid si̯i̯s, ka `ol'li pääl `Pi̯i̯ter obuse sel'las, nägu kaśtilgi `ol'li `Pi̯i̯tre kuju (Peeter I ausammas "Vaskratsanik" Peterburis).

Pärast akkasid vabrikud, mis `võrkusi kudusid, osteti vabrikulinad, `siidervõrgud, kangesti `pehme ja peenike, siś änam isi ei kujutu, aga rakendus `ol'li ik'ki niisamma ku kodus kujutu võrgul.

Võrgujada laskmine merre. Päärind ja alumine ~ allrind. Toimingud merel ja randa saabumisel. Kalaõnne ennustamine

Jada `lastaks `sisse, siś `pantaks tal oma märgid `otste `juure, rind ja lobid. Rind on pikema `vardaga udi, rinnad on kahel pu̯u̯l `otstes, lobid on `seukse käpa või labinda `mu̯u̯di, kesk`paikas on `seuke mütakas või nui, all`otsas on kivi või raud. Lobid `pańti nii `kümne võrgu tagant või kudas, et ku jada kat'ti läheb, et siś võrgud kätte leiab. Igal paadil on oma isi`mu̯u̯di lipud nende pikade varraste `otsas, mis rinnad on.

Rinnad on päärind ja alumine rind. Päärind on si̯i̯, mis akatuses pantaks, teine on all`rindas. Pää`rinda `pańti uuemad, tugevamad võrgud, et sääl nägu `rohkem preśsib pääl, nägu `u̯u̯ga, `alla`rinda `pańti vanemad võrgud, nõrgemad.

Jada `laśsid kaks inimest: üks `laśsis käbasi, teine `viskas kivisi. Mõni kivi `juhtus `laḱti minema, kas ta `tu̯u̯di tagasi või visati `merre järel.

Tegid `seukest `märki kalurid, katsusid, kudas omikune saak on: `viskasid kiviga rinnavarrast, kes `pihta sai, sel `ol'li kalasaak. Si̯i̯ `ol'li si̯i̯ mu̯u̯d', katsuti `märki visata, kudas omiku on.

Mõnikord, ku ligimeres `käiti, `tul'ti `ü̯ü̯siks kodu, aga `rohkem ik'ki jäävad `otsa `ü̯ü̯siks. Enne `sõuga `käiti, kiśsi `jõudis `kaugelt ära sõuda, ik'ki magati `otsas.

Omiku üles `ärkasid, `võt'sid võrgud `paati, `tul'lid `ääre.

Ja siś obused läksid `merre `vasta, käsilased `u̯u̯tasid `ääres. Kui `ol'li `rohkem `räimi, `käiti mitu `reisu; kui `ol'li vähem `räimi, `tu̯u̯di öhe reisiga.

Käsilasel on üks võrk meres teśte juures, tema käib käsilaseks, abitab seda kalami̯i̯st, kelle juures tema võrk on. Ilma võrguta käsilasi käisid ka abis, neil `aṅti `räimi, si̯i̯ `aṅdis, kedast ta abitas.

Meres `ol'li vahest ka nõnda: ku võrgud juba nõnda üks tuṅd `aega `ol'lid si̯i̯s olnu, `võeti üles, vaadati, kas räim on juba `laskunu. Si̯i̯ `öel'di `laskunu, ku räim `ol'li juba akkanu. Kui räim pääl `ol'li, `jäeti `senna`paika;

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

ku es ole, `võeti üles, `laśti `teise `kohta. Omiku `tul'ti ik'ki oma rada `ääre, `ol'li‿s mis `ol'li, mustad (täis) *või `valged* (tühjad) *võrgud. Siś `võeti kivid alt ära, `võeti räimed `väl'la, võrgud tõmmati juhetel.*

Nii̯̯d `ol'lid aŕgid, juhetid*: *pośt `ol'li `püśti ja arud `riśti pääl, arud, juheti arud. Võrgud `pańti arus, ku kuivad võrgud kokku `võeti ja juheti arude `otsa `pańti.

KS Hää. * *Juhetiaid ~ johetiaid. Meie `ütleme juhet, `rohkem u-ga, juhet ja juhetiaid. Juhetite otsa `pantaks võrgud `kuivama. Juhetiaid, viis-kuus rida käisid pääl, ära mõõdetud vahed, ühe`taulesed, `ühtekokku `ol'li juhetiaid*; *`aida `ümmer ei olnu ole`ma·ski, kõva valitsus `ol'li, et ligi ei tohe `lu̯u̯mi lasta. Maa pühiti `puhtaks, et võrgudesse puru ei aja, igaüks `pühkis oma ria i̯i̯st, kõik risu ja pragi `oiti `i̯i̯mal.* * – Veera Tähendus, s 1873. Kägiste k

Ku tormi kätte jäid võrgud, siś `ol'lid vahest mitu `päeva meres. Ku siś ükskord `tu̯u̯di, siś `ol'lid lagunud ja `musta täis. Ku võrgud on lamuga `randa `tu̯u̯du, siś saputadaks `esmalt `laḣtine ära, siś `tu̯u̯daks võrgud kodu, `pantaks `sauna, kuivatadaks krõbedaks ja siiś `pantaks ta kokku ja `antaks nuiaga `pihta, lamu pudiseb tolmuks, ja siiś sebitaks võrk kokku ja tolm pudeneb maha, sedavisi saab võrk `puhtaks, muidu tend `puhtaks es saa.

Kägiste küla juhetiaed 22. juunil 1957. a. Juheti osad on *sammas* ehk *pośt* ja *arud.* Leo Mäesalu foto

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Räimesõbrad Abjast ja mujalt

Küll käisid, ligidalt ja `kaugelt. Ab́ja mehed `ol'lid, käisid `aastate `viisi `ühte peres, kus nad `käima `ol'lid akkanu. Sii `ol'lid `mitmed mehed, kis ik'ki `meile käisid, minu vanemate `juure.

Üks `ol'li Aidu Juhan, Aidu valla talupoeg, teśte nimesi‿s mäleta. Aidu Juhan, si̯i̯ `tul'li ik'ki meil, tal `ol'li `teisi `sõpru ka ligi `võetu. Igast perest `ol'li üks obu ja `vanker ja mi̯i̯s, terve `väike vu̯u̯r kokku. Suured ilusad obused `ol'lid, ku `tul'lid, suured käälid ku võl'lid i̯i̯s, üsna vaadata `ańdis.

Suured levakot'id ja püt'id `ol'lid ligi, `ańti lastel seṕikut, nisu`leiba – sii mede kruńdide pääl nisu ei `kasvanu –, siś `tu̯u̯di ik'ki lastel, `korpi jah, suured korbilätakad `ol'lid, kohu`piima `ol'li vahel `pantu ja.

Lihatük'id `ol'lid ära küpsetadu ja muna`putru `juure `tehtu karbide `sisse, suured karbid `ol'lid, suured `pik'likud, ega‿s ole `seuksed piupesasuurused. Nõnda ik'ki, et neil omal sai ja lastel ka jakkus anda.

Suur levakot't `ol'li ik'ki, ańdis vanal `taśsida. Egas nad öhe päeva pääl es tule, teinekord `u̯u̯tasid nädalipäevad, ku `räimi said. Enne muud `räime‿s ole ku noodaräim ja vahest `ol'li võrgu`räime kah.

Si̯i̯ mu̯u̯d olnu sõbradel ka ik'ki, ku tulnu `senna noodade `juure, kis saanu oma viinapudeli kõige enne `nu̯u̯ta visata, si̯i̯ saanu esimesed* (esimesena) *räimed. Si̯i̯ olnu suur lõbuasi, ku sõbrad tulnu, et siś ik'ki midagi saab – viinapudelid `lendanu aga `nu̯u̯ta. Mul seisab ik'ki `mi̯i̯les, ku kodus vanemad `rääkisid, ku viinapudelid `lendanu sups! ja sups! Kis oma viinapudeli kõige esimene `nu̯u̯ta saanu, si̯i̯ saanu kõige `esmalt räimed kätte. Si̯i̯ olnu si̯i̯ taks: kelle viinapudel kõige enne tulnu, si̯i̯ olnu esimene saamami̯i̯s kah. Muidu oleks `vaidlema läinu, et mina enne või minul enne.

Kui nad `räimi said, siś `tu̯u̯di mede `õue, siś meie kõik, lapsed ja, `ol'lime raṕpimas. Siś `ol'li neid raṕpijasi ku̯u̯s, `ümmert`ki̯i̯rdu lapsed `tul'lid kõik kokku raṕpima, raha `ti̯i̯nima. Kolm koṕikut `ol'li pange raṕpimine, pütad `ol'lid neil ligi, räimed raṕiti kõik sii ära, `pańti `kerge soolaga pütades veri`su̯u̯la, siś läkśid.

Meie, lapsed, siś igaüks `ti̯i̯nisime omal soheraha, mina `oid'sin oma raha vi̯i̯l paberośsikarbi si̯i̯s `põõsa all, et teised ära‿s võta, mina `ol'lin kange raha`oidja. Siś, ku sõbrad ära `ol'lid läinu, siś vaatasime oma varanduse kokku ja `ośtsime omal midagi, kas päärät'iku või. Kahessa ja kümme koṕikut `makśis rät'ik, ilusamad `ol'lid kümme koṕikut, alamad kahessa koṕikut.

Ab́ja `sõpru `u̯u̯tasime iga kevadi ja si̯i̯ `ol'li suur rõõm, kui `öel'di juba, et sõbrad tulevad.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Ligidamalt inimesed `ol'lid kah sõbrad, kui käisid `räimi `ot'simas. Ik'ki `ol'lid sõbrad nii̯̯d, kis käisid `räimi `ot'simas, ligidalt või `kaugelt.

Mitte ma‿i määleta, miśsi räimepang sel aal `makśis, aga nad kal'lid küll es ole.

Ku sõbrad vahest pikka `aega `u̯u̯tasid, siś `kaarti `mäńgisid, juttu ajasid ja `kaarti `mäńgisid. Õled `tu̯u̯di `sisse ja põrandal maha ritta magama. Nad `ol'lid nõnda ka, ega nad ei `tahtnu üksteisest `lahku `minna, ik'ki öheskuu̯s `taḣtsid `olla.

Amalia Kingissepp, s 1884. Kägiste k

Kalameeste laul

Tuul ja torm on meremehe püha,
Vaga ilm tu̯u̯b kalaliha.
Nõnda mered, nõnda maad
`Andvad `meile mõned saad (sajad)
Rublad,`kümned, naelad, vakad,
Kuued kui ka paelad, sukad,
Kasukad ja vammused.
Nõnda elab meremii̯̯s
Selle ilma elu sii̯̯s,
Palehigis `leiba sü̯ü̯b,
Tunneb `rõõmu sest, mis tii̯̯b.

Keelejuht on laulu kuulnud nooruses oma emalt Mari Jaansonilt.

Melania Meriloo, s 1887. Võiste k

Veel räimevõrgust

`Võrku akati kuduma, `altus `ol'li ii̯̯s, linatükk, selle `kül'gi `ol'li ää akata, säält lõigati `laḣti, ku võrk `val'mis `ol'li.

Võrk kujuti nii kolmkümmend-kolmkümmend kaks-kolm `sülda pikk. Käsisüllaga mõõdeti, kuuejala süllaga, käsisüld `loeti kuus jalga, käed laiali ajad. Ajamisega läks võrk kokku, jäi nii kahes̀sateist-öhes̀sateist-kakskümmend `sülda, kudas ajamine `ol'li, kas `rohkem `väl'la `aeti või `rohkem kokku.

Arilikult ik'ki nii `aeti, et viiś `sil'ma ja kuus `korda, sii̯̯ on, et mõõdupuu `teḣti kuue korra pikune ja viiś `sil'ma `võeti ega tampsakäära `sisse, nii̯̯ `ol'lid tampsajalad.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Mõõdupuu `ol'li väike peerutükk, rõks või ammas `ol'li sehe, et kõik tampsajala vahed õhepikused saavad.

ES KT 138: 20. * *Ja si̯i on võrgu aepuu, ku sa `võrku ajad, kellega sa tabandse vahed ära mõõdad, kus sa tampsajala `kińni paned.* * – Ott Kallas, s 1865. Kura k

Võrgu `laius `ol'li nii saja si̯l'ma `ümmer, kudas `ki̯i̯gi `pańni. Nüid on vabrikulinad, kakssada `si̯l'ma laiad võrgud.

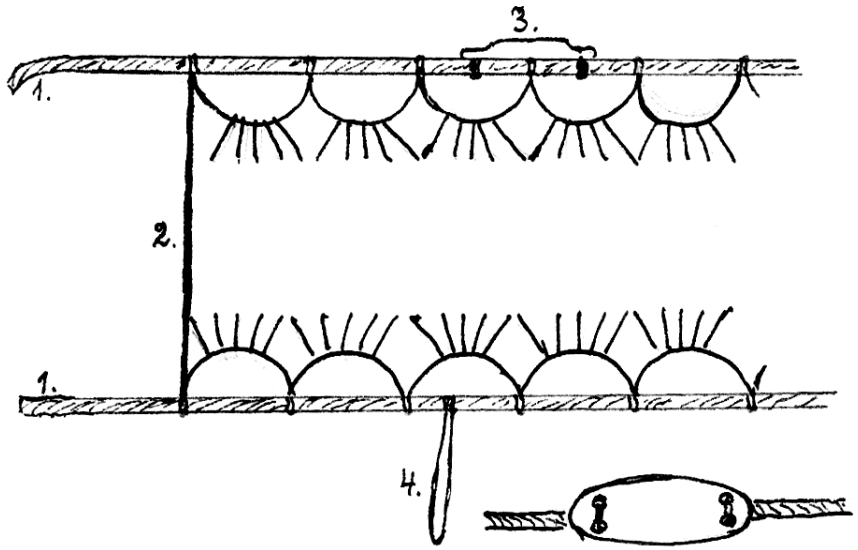

Räimevõrgu otsa skeem.

1, 1 = ainad, ainaotsad.
2 = rindpael.
3 = käba pealmisel paelal.
4 = kivisõng alumise paela küljes.

Kaared paeltel on tampsajalad, igal viis ääresilma, keskel oleks võrgulina, tihedate silmadega. All on käba pealtvaates.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`Esmalt kujuti kõik võrgud kodu omalinasest ja pärastpu̯u̯l ostelõngast, kanga`veedest, ni̯i̯ `ol'lid pu̯u̯mvillavõrgud, siś akati vi̯i̯l eegelniidist, saja`numre keraniidist, karbide sehe `müiti. Pärastpu̯u̯l akkas Riias vabrik, tegi peeniksed `siidrevõrgud, `siidrelinad, lina osteti, isi `teḱti võrk `val'mis, kujuti tal ääred ja `pańti paelad `kül'gi ja käbad pääl.

Käbad `ol'lid `esmalt puust, kuju kuusepuu `võeti ja männakoorest `teḱti, `ol'lid puukäbad ja koorekäbad, pärast akkasid vi̯i̯l korgikäbad.

Ainakäbade pääl `teḱti oma nimetähed, enne `ol'lid märgid, talumärgid. Mede talumärk `ol'li kolm `kriipsu ükśipidi ja üks teistpidi (┼┼┼), `kolme `riśti.

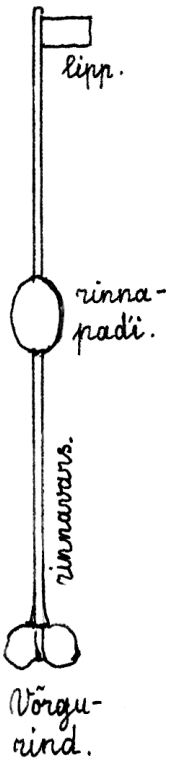

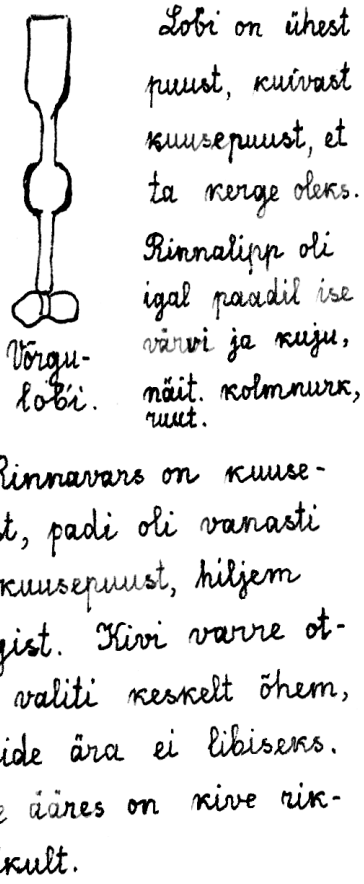

Võrgu `ääre kujuti paar `korda jämedamast lõngast, ni̯i̯ `ol'lid äärekorrad, sellesamma `lauksega, mis terve võrk, aga siś `teḱti suurema, ääre`laukse pääl ääresil'mad, kellest tamps läbi käis.

Ääresil'made jauks `ol'li korrutadud lõng, aga peenem kui tamps `ol'li.

Võrgu `otstesse kujuti kah jämedamast lõngast otsakorrad, kah väiksed sil'mad võrgu`laukse pääl, säält käis rindpael läbi, si̯i̯ `ol'li `seuke `pastlanööri jämudune, käis päält paelast `alla paela `kül'gi. Ni̯i̯ paelaotsad, mis `vällap̀ul jäid, kutsuti ainad, võrguainad, `päälmene ain ja alumene ain.

Jäda `sisse `laśti, rinnad `pańti `otstesse ja lobid nii iga viie-kuue või mõne võrgu `järgi, ku `juhtub, et jäda meres `kat'ki läheb, et siś võrgud kätte leiab. Rinna kül'lest käis rinnaköis arude `kül'gi, arud käisid ainade `kül'gi pääl ja `alla.

Suurest räimesaagist. Kalanorm

Kõige suurem, mis miul on olnu minu määletades, `ol'li kahes̀sateist-`kümnemal (1918) *`aastal, sakslased `ol'lid sehe. Jah, nel'lateist`kümnemal* (1914) *akkas si̯i̯ suur sõda ja kahes̀sateist`kümnemal `tul'lid sakslased `sisse.*

Si̯i̯ `ol'li kevadispu̯u̯lne räimepüigi aeg. Mina ja eit, me `ol'lime Orajal (Orajõel) *minu õe `pulmas, pühapäe läkśime ära `pulma ja teised `ol'lid pühapäe `õhta võrgud `sisse viinu ja esmaspäe nii `irmsad räimed saanu, et mitu korda jäda vidanu.*

Me `tul'lim esmaspäe `õhtaspu̯u̯l `õhta i̯i̯s kodu, siit teśte Juula jooseb meile, et `merre `minna, et teised saavad nii `irmsast `räimi, suured vared juheti`aidas maas.

Noh siś ruttu ja ruttu meie kah `merre minema, mere `ääre, krips-kraps võrgud `val'mis ja minema, kell `ol'li kümme juba `õhta `il'la, ku `sisse `laśsim. Teśed `võt'sid oma viimatsi, mõni kolmas-nel'las kord, mis nad `ol'lid oma jäda `viimas, `terve päeva vidanu seda `ühte jäda.

Nemad `võt'sid ja meie `laśsim just nende päälpu̯u̯l `kõrva, nägu väl'lap̀u̯u̯l, ja Sit'ika Tõnise paat' `laśsis `jälle nende allap̀ul `kõrva, kõru `laśsime. Pikude jaal, nii kudas aeruotsad parajasti `käia `ańtsid.

Sai pu̯u̯l `tuńdi, me `võt'sim otsa üles, `vaatasim, räim `ol'li nii pääl `eitnu, täis ku kot't! Omiku `võtma – es saa `kõike korraga ära tuua. Meil `ol'li küll suur paat', nel'lamehepaat', aga kolm mi̯i̯st me si̯i̯kord `ol'lim ja vaga il'm `ol'li, ajasim küll poolest `maśti üles, aga änam es saa, üks paar jäi ik'ki `sisse, kaks `võrku. Meil kaks `paari ega mehel `ol'li, suure rutuga, kudas me nad `tõmmanu `ol'lim ja vaa il'maga kus kuḣja ajasim üles, aga üks paar jäi teist `korda `tuua.

Siś `ol'li `seuke räim, et varisi ükśi `ol'li kolmkümmend `pange. Varid, ni̯i̯, mis `laḣti pudenevad, ni̯i̯ jäävad paadi peremehel. Meil `ol'li paat' siit teśte Juriga pooleks, mina sai viiśteist `pange `pal'li (paljaid) *varisi. Võrgudega mina sai selle päeva öhes̀sakümmend `pange `räimi, si̯i̯ on kõige suurem, mis mina olen öhe korraga saanu.*

Meie `võt'sim, puhas räim `ol'li, aga Sit'ika Tõnise paat' medega kõru natuke allpu̯u̯l, neil es ole midagi, mõni neli-viiś `pange mõne võrgu sehe, mõni `ol'li päris must. Si̯i̯ `ol'li `väl'lamineja räim, nemad `ol'lid allpu̯u̯l, pari* (parv) *`ol'li säält juba `mü̯ü̯da tulnu, räim `val'ju `tul'li. `Väl'lamineja räim, tema käib ik'ki `val'ju. Siś `ju̯u̯sid `senna `paatisi kokku, `laśsid egaspu̯u̯l `ümmert`rinki täis, aga es saa `tüḣjagi änam – mõne võrgu sehe `ol'li pang, paar, mõni es saa `ki̯i̯tagi.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Miul `ol'li sellekorra, kudas ma rutuga kodust `tõmmasi, vana võrgu `merre viinu, vanem `siidrevõrk `ol'li, aru võrk, si̯i̯ `ol'li ennast nõnda täis `võtnu, kolmkümmend kaks `pange `ol'li sehe, es kannata puhastada, kukkus `terve linaga paelde sehest `väl'la ja mina ei puhastanu ega kedagi. Sakslased `ol'lid Viira pääl, `võt'sid `normi, mina lõin selle lina `tük'is räimedega pütta, ilma raṕpimata ja puha, `su̯u̯la pääl ja viisi `normi, `senna läks si̯i̯ võrgulina ja kaks `pütta kah tänatseni.

Pailu seda `normi `ol'li, mitte es määleta, ja raha nad `makśid kah, ilma just ei `võtnu, aga pailu nad `makśid, ka meelest läinu puha.

Nikolai Abaja, s 1880. Kägiste k

1958–1961. ES KT 197: 34

Ühest jääjooksust

Minu isa `rääkis `jälle, enne, ku nad `Tahku`randas elasid, temal olnu `väike üt'ike sääl mere `ääres abaja pääl ja ükskord uue`aasta `ü̯ü̯si akkanu jää `ju̯u̯sma. Tema maganu ja `ärkanu üles, et väl'las ikki üks liks! ja lõks! ja igavene varin, läinu `vaatama – paar `sammu seina `äärest `i̯i̯mal akkand `ju̯u̯sma ja ajanu kuiva maa pääl `seukse uniku kokku üle maja arja. Oleks ta natuke teistpidi `ju̯u̯snu, oleks selle üt'ikse oma `alla `matnu.

Abajad on sääl `randas `seuksed madalad lohud, mööniga jooseb vesi `väl'la ja tõusuga jooseb vesi `sisse, ta ei ole raav ega oja, `seuke vesine lohk.

Nikolai Abaja, s 1880. Kägiste k

1961–1965. ES KT 220: 28–41

Laevaga Pärnu ja Riia vahet. Karilesõit. Saarikse auk

`Rohkem ma oma aja si̯i̯s põle võerast `leiba söönu, ku kolm kuud ol'li `laevas tuhandi ühessasaja esimesel `aastal, siit oma küla meeśte lae (laev) *ol'li, `Pärnu ja Riia vahet `sõitis. `Papre`puudega läksim siit Saarikse alt `väl'la, tihi `lu̯u̯detuul ol'li, sil'ma pääl ol'lid kivid, tuulega läks, nägu `põrkas kord `vasta kivi, es saa nägu arugi, lõi korra kül'le pääl ja läks `jälle. Teise päeva katsume, kas lae jooseb* (lekib) *ka, pumbaga `katsuma, püha vaim, lae lekk, vett ku pailu juba si̯i̯s, siś `pumpama, aga kuivaks es saa, pumbaga `oidsime ta vi̯i̯ pääl, et vesi`laśti ei lähe. Sis teise reisiga `Riiga, `Riigas `laśti*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

üles kuival võtta – lu̯u̯t'stääv i̯i̯st ära ja emaotsa löönu nii `pehmeks, ku oleks `kirvega ära tambitu, siś `aeti `senna mai·lma jagu, üks kaksküммend `naela sia`rasva `sisse ja uus lu̯u̯t'stääv ette, lae ol'li viśs `jälle, läks oma `mu̯u̯di.

Saarikse auk on sii Saarikse all meres sügavam koht, sadama koht, kus laevad `seisid, ja päälpu̯u̯l ol'li `jälle madalam, madalikude vahel on `seuke lohk, kust laevad `alla said, si̯i̯ on sil'm, kutsuti sil'maks. "`Valtohvi" ajal ol'li sii elu missugune, vahel ol'li kaks`kümmend `laeva korraga Saarikse all `aukus.

Lu̯u̯t'stääv on si̯i̯, mis ette `pantaks, ku lae `val'mis on, emaotsa ette ja `täävipidi üles, et natuke vi̯i̯st `väl'la ulatas.

Nikolai Abaja, s 1880. Kägiste k

Räimepüük. Kalasõbrad. Kalakupsid. Küpseräim

Kalastus `ol'li kõrvalteenistus, nõnda et Mul'gimaalt `tul'lid `siia `räimi `viima ja `vaesemad inimesed said ühed `jälle `vil'la või rappisid sii `räimi, kaks kopikut `ol'li pang.

Kaluri sõna vanasti ei olnu, noodalesed, võrgulesed, mitte kalurid põlnu. `Püised, räime`püised – `rohkem räimed `ol'lid püida. Loomus `ol'li küll, si̯i̯ käis selle pääl, kus näha `ol'li, `laśti nu̯u̯t `sisse, ää loomus `ol'li, ku me vidasime.

`Püiti `räimi, räimede aeg ei olnu angerji, mõni avi `ol'li; ku juba `soemaks läks, sis `tul'li ju põllutü̯ü̯, sui siis ahunad.

Kevadi `ol'li räimepüügi aeg, kohe jää `järgi. Nahkpüksid `ol'lid meil jalas, `kainlu `alla `kiṅni, ku `sisse kukkusid, pää `alla ja jalad üles, küll `ol'li, küll `ol'li [raske], *mitte änam ei tahaks, `raske tü̯ü̯ `ol'li. Kasukaveśtid `ol'lid `sel'las.*

`Räimi `püiti enne noodadega, räimenu̯u̯t, pärast jäid noodad ära, akkasid räimevõrgud. Noodaga `püiti, nu̯u̯t niisamma ku võrk, aga tema `ol'li jäme. Räimenu̯u̯t, vanem nu̯u̯t, si̯i̯ ju mädanes sui, meres `ol'lid aṅtsid, `paṅti nu̯u̯t `kuivama. Löödidega `püiti ju ka kalu, ni̯i̯d on suuresil'malesed. Siis jäid kalanoodad ära. Nüid on kakuamid.

`Mõisal `maksti, kellel väl'lapu̯u̯lt `maksta `ol'li, ikki räimedega või kudas si̯i̯ `mõisavalitsus `nõudis, ku kalanoodal käisime, `viiti `mõisa ikki kalu kah.

Väl'lapu̯u̯l `püidmas ei käinu, neil `ol'li sii küll püida; egas muul ajal ei `püitu, kevadi enne põllutü̯ü̯d, noodadega sügisespu̯u̯l ei `püitu. `Nasvas, si̯i̯ on ravast `lõunapu̯u̯l, `käiti `püidmas, si̯i̯ `ol'li tääda enne mind juba. Ravas ja `laidus `käiti loot'sikuga, siis vidasime viṅtsiga, jusku suured pöörad, aga ku

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

me `laidus vidasime, siis läksime `sisse, ennem vidasime kuival maal, ja kui nu̯u̯t `tul'li, sis läksime `vi̯i̯sse, sis tagasi. Tegime tule maha ja küpsetasime `värski `räimi, su̯u̯l `ol'li ligi ja.

Ku sõbrad `kõiki `räimi ära ei viinu, siis `pańti `su̯u̯la ja `müiti sii kõigel ja `viiti `väl'la ka Vil'landi pu̯u̯l ja Võru pu̯u̯l ja `Ruhja ja. Kalu `ostmas käisid sõbrad Mul'gimaalt, Vil'landimaalt, Vana-Karistest ja Uue-Karistest, Õisust ja `Karksist ja, Abjast kah, Abja vald ju ka suur, ja `Paidest ma tään, `Paidest ka mitu `korda käisid.

Teinekord `ol'li torm, `merre ei `lähtud tormiga, tormiräim ei seisa, läheb ruttu sańdiks. `Vil'la `tu̯u̯di, ostu`inda rehkendadi, ja raha ka ja, ja `viina `ol'li sis kah. Kulakud (!) *talumehed käisid, nad viisid igaüks oma moonakatel ja sulastel, egas sis ei `viitu viis-kuus `pange, ikki mitukümmend `pange, terve obusekuurm.*

Suitsetamise `mu̯u̯di `ol'li vähe, aga kuivatadi ja verisoola`räimi küpsetadi, tuli `alji̯u ja õlede pääl küpsetadi, ääd `ol'lid `süia, ja `pańti noodalina sisse ja palava kerese `kohta, küll nad `ol'lid sis ääd `süia.

Üles`ostjad olid kalakupsid, nende `kohta vahel öeldi räimekupsid ja kalakupsid.

Võrkpüüniste kudumine. Kudumisvead

Ooh, küll kujuti kodus, seda on nüüd üks, üks kuuskümmend `aastat tagasi, ku vi̯i̯l kujuti. Noodad kujuti kanepist ja linasest, võrgulinu `viiti siit Ädemeśtele ja `Tahku`randa, sääl `ol'li su̯u̯maa, linu ei kasunu. Puuvilla`niiti akati `ostma ka nii viiskümmend-kuuskümmend `aastat tagasi, vee (lõimelõng), *aga si̯i̯ ei ole nii tugev ku linane, linane `ol'li tugev.*

Võrgukudumisel [oli vaja]: *võrguark – argijalg, argipäkk*; *`lauke, võrguui.*

Kõva puust pidi ikki `tehtama. Pośtel* (poistel) *`ol'li ju kah, ma‿i mäleta, ku pailu nad pidid ommiku `võrku ära kuduma, enne ku `metsa läksid, kas küinar või pu̯u̯l küinart.

Ui `tehti kohlaˀpust, kohlaˀpuust, on ikki kõva, mõni tegi kasepuust ka. `Lauke `tehti kasepuust, libe pidi olema, kohlaˀpuud nii suurt ei olnu.

Võrgu akatus `ol'li võrgu `altus, teinekord kujuti `jälle nööri `sisse. `Altus `ol'li tükk võrgulina.

Kudumise viad, kaks `sil'ma kokku, obune si̯i̯s, obune `öeldi. Mõni `ütles: kiil, ku kaks `sil'ma kokku `juhtus, ja puri, ku `ühte `sil'ma kaks `korda `ol'li pistetu, et sil'm `juure `kasvas, kasus.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`Võrku kudusid mehed ku naised, `väiksest saadik juba õppisid kõik, lapsed, ku juba `kṷṷlis ära käisid. Ega enne `rohkem ei olnud, kolm talvet ja, vähe `ol'li neid, kes kihelkonna`kṷṷlis käisid. Talve kujuti, kis päeva`tṷṷlised naised `ol'lid, nṷṷd kudusid sui kah. Kujuti päevaajal ja tule`valgel, änamjagu tule`valgel ikki kujutigi, talve`õhta ja ommiku ikki, `õhta ikki kella `kümneni. Sääl `pańnid enne märgi, kust nad kuduma akkasid, vahel `teĺti tahmaga märk, no sṷṷ läks ju `varsti ära, aga `seuti punane lõng `sisse.

Räime`võrku kujuti kaks tükki talve jooksul, ku kudumise pääl `ol'ti. Linu `tehti `õhta kella kaheèsani, omiku tõusid kella neĺ'la aeg.

Ku võrgulina `ol'li `vaĺ'mis kujutu, sis aeti `vardas ja venitadi, sis akati ääre`kordi kuduma, ääresiĺ'mad `ol'lid suuremad, sis tampsajalad `pańti paela `küĺ'gi, sis käbad `küĺ'gi ja kivislõngad.

Noodapüük

Räimenoodadega `tul'li `kõike, `senna `tul'li `lesti ja, angerji `tul'li `jälle kalanooda aeg, mõrtsiga `tṷṷdi. Sṷṷ noodapüik, naisest pärast ma noodal ei käinu, kahe`kümne öhe `aastaselt abi`ellusi, pääle selle `varsti kadus ära, sis akkasid võrgud.

Nooda osad `ol'lid noodalina, igalöhel pidi nṷṷt olema, vahel `ol'lid seitse-kaheèsa tükki `seĺ'tsis; pära `ol'li tihi, niisamma kui nṷṷt, vṷṷl tihidam natuke, pära suu `ol'li lai; noodalinad, noodareied, noodatiivad ikki pära küĺ'les, teine teine pṷṷl. `Nṷṷta `veeti üks samm tagasi, teine kokku, ikki üks samm tagasi, teine kokku, `jalga `pańti köie pääl. Mõni mṷṷs `ol'li `seuke vedel, muidu seisab, kõigest ei saanu vidajat. Mina ikki vidasi, `oidsi omal kokku `senna ette, siś `laśsi `järsku `laĺti, läks üle pää `sisse. Veuköis sṷṷ olli, noodapära, pärakot't ja muud ei olnu.

Ku noodapära `mitmest tükist `ol'li, kujuti nõnda, et tagant `ol'li laiem ja ṷṷst `ol'li `kitsam.

`Raskuseks `ol'lid kivid ja ketitükid. Kivid `ol'lid `riide sṷṷs nagu löödidel, aga natuke suuremad kivid ja arvemalt ka. Noodadel ei võetu kivisi ära nii ku võrgudel.

Ega võrgul suurem siĺ'm põlnu, ku pista sõrm `sisse, kakskümmend kaks `korda jala pääl.

Nooda `tõmmamisel käis nooda pańt `ümber keha päris kõvasti, `otste sṷṷs `ol'li peenike puu, ain `ol'li `kṷṷrdu `ümmer, tema teise puust käis kõva nṷṷr pääl, `ol'li päris `seuke pṷṷr, sellega `mäśsisid paela selle noodaköie `ümmer.

`Nṷṷta tõmmati vahest ka viĺtsiga. Viĺtsidel `ol'li neli aru, enne mind ta juba `ol'li, `väiksed viĺtsid `ol'lid `paatis, köis `tul'li keskpaiga kohta `ümmer.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Vata seda ma_i tää, kudas ta sääl looťsikus `kińni `olʹli, aga ta nõnda ikki `olʹli, et tõmmata sai.

Marie Kohv, s 1875. Mõisa k

Noodapüügist nasvas

Mina olen `nasvas `nu̯u̯ta vidanu, `nu̯u̯ta `veeti vińtsidega. Ku all `ääres `veeti, sis vidasid inimesed isi köiega, aga `nasvas `olʹli `ümmer`ringi sügav, sääl `veeti vińtsiga, paadid `olʹlid ümmer`ringi, nasv `olʹli ruusane (kruusane). *`Nu̯u̯ta kokku `veeti, teise sammu astud edesi, teise kokkupu̯u̯l, ikki teise edesi, teise kokkupu̯u̯l. Pańt `olʹli `ümmer kere, pärnakoorest si̯i̯ `olʹli `tehtud, pulk `olʹli si̯i̯s, pärnaku̯u̯r `olʹli nööriga `ümmer õmmeldud, tagatsipidi `veeti, si̯i̯ `olʹli noodapańt. No `seuksed mehed `olʹlid, ei vidanu seda köit mitte sugugi, mina kõvasti vidasi, sebisi omal vahel natuke `siia sõrme `ümmer või, sis `laśsi `järsku `laĥti, `olʹli kohe summ! sihis. Nahkpüksid `olʹlid `kainlu alla, rihmadega üle õla, ku `sisse kukkus, sa `taevake, vett täis kõik, muudku mine looťsikus, sis teine võťtis jalust `kińni, `laśsis vi̯i̯ `väʹla.*

Mina `olʹli `kange vigurisi tegima. Vahest `olʹli, tuule ajal, `istusime maas, mehed magasid, naistel, neil `olʹlid ikki `vardad ligi, kudusid ja. Tõime vahest ninatubakast, `tõmmasime sulega meestel nina `alla, oh kus sis `olʹli atʹsihh! Siajuurikast kah, on ka `kange `seuke, ajab aevastama, jälle vähe sulega `pulbert nina `alla – mehed `ütlesid, oh si̯i̯ Laanesu̯u̯ tüdrik on küll üks kurivaim!

Emiilia Ratas, s 1877. Aleviku k

RKM II 23: 12–16

Kalapüügiga seotud uskumusi

Kalapüügile minekul mõni ei salli vastutulejat. Sii olli vana Suti Pi̯i̯t. Kissi vastu tuʹli, tema ei teretanu ega lausunu ühte sõna; *ki̯i̯gi teretas või õnne soovis, ta vaatas kõrva, pobises*: *”Laku perset!”, sülgas ja läks mü̯ü̯da. Ku vastutulejaga räägid, andva kalaõnne ära. Minu isa küll midagi sellest ei vaatanu, ütles ikki*: *”Ku isi kuńtsti ei tää, siś ära tend ka pia.”*

Suti Pi̯i̯t vaatas vi̯i̯l seda, ku teine mere ääre läheb, kus õuest ta mü̯ü̯da läheb, ku sääl mõni õuet pühib, siś pühib tema õnne ära. Pi̯i̯t pidas seda kuńtsti, kõike kuńtsti, kangesti, inimesed täädsid, et ta seuke peťsik olli, tegid

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

meelega, koera naeru pärast nal'la: nägid, ku Pi̯i̯t mere ääre läks, neilt mü̯ü̯da läks – luud kätte ja kraaps-kraaps-kraaps! natuke ukse i̯i̯st. Juba vana Pi̯i̯t sõimas ja manas jälle. - - -

Ku räim võrkus kiuksub – nägu vahest on, räim kiunub või kiuksub –, siś öeldi, saava räimi vi̯i̯l.

Ku kala puhastad, oma kätt veristad, siś saava vi̯i̯l kala. Nõnda öeldaks: "Ah, lõikasin näpu ära, kala saab vi̯i̯l puhastada..."

Räimerappimesest vaadetaks: ku marjaga räim viimane on, siś saava oome või teinekord vi̯i̯l räimi; aga ku niisaga räim viimatseks jääb, siś selles luhes änam räimi ei saava.

Mõni inimene ei sallinu seda, ku teine läks üle tema karismaa, si̯i̯ on võrgupuhastamese maa. Meil juhetiaides olli ka üks seuke naine, ei lubanu, sõimas, ja ku mõni läks – tegid ju vihutsi, et teine seuke utsakas olli –, pühkis teśte jäl'led üle oma kiviuniku juure kokku. Tema uskus, ku teine üle tema karismaa käib, viib tema kalaõnne ära. Ja ku konn tema võrku juhtus – seda vaist ju ikki on, et konnad jäävad võrku –, siś tema võttis vana kindaga selle konna võrkust väl'la, viis i̯i̯mamal, siś karismaa pühkimese luuast raagu, peksis seda konna.

Ku võrgud ollid maha pantu ja koer pääl kuśsis, siś ol'li ää räimeõńn. Öeldi: muidu ki̯i̯gi ei arva neid asjaks, mitte koergi ei kuse pääl. Si̯i̯ olli muidugi ka kuńtst ja ebausk, aga vaist läks tõeks ka.

Ükskord olli küll nõnda. Meil ollid võrgud maha võetud, ära kivistadud ja kokku rullitud, rullid seisid maas. `U̯u̯tasime ja u̯u̯tasime, Raiesmaalt ei tule mi̯i̯st, ei saa kunagi merre minema akata. Raiesmaa suur koer aelas säl ringi, sirtsutas ühe ja sirtsutas teise rulli pääl, kuśsis nad kõik läbi ja olli teise omiku suur räim: minul olli oma ühe käsilasvõrguga kolmkümmend pange. Vaat siś naerdi: jah, ära pia vanausku nal'laks!

Maria Adamson, s 1878. Kägiste k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

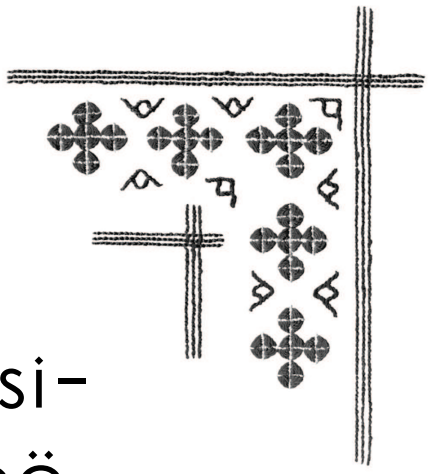

IV. Meeste käsi- ja tarbetöö. Ehitamine. Saun

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

194[3]. ES KT 138: 2–20

Puutööriistad

Puutü̯ü̯riśtad `ol'lid kirves, saag, `ü̯ü̯vel, `peikel, `u̯u̯lmed. Sepp tegi kõik, `peikle- ja `ü̯ü̯vleravvad ja, egas midagi ostetu põlnu. Puu`nõusi `teḱti, `ol'li `jälle `seuke ümargune raud, kahe aruga `ol'li, `senna `teḱti puust pääd taha, ännad kutsuti, `u̯u̯lmeännad. Sellega sai nõud si̯i̯st libedaks tiha, `u̯u̯lida, `u̯u̯lmed kutsuti.

Treimesest mina‿i tää, kas tend sii vanasti `ol'li, kas nad `oskasid treiratast tiha või.

Õõnestatud kerega puunõude ~ ummikute valmistamine. Tarbe- ja sööginõud

Puutü̯ü̯ ikki meiste kõige suurem käsitü̯ü̯. Kis oma jauks tegid, tegid ikki talveld, ku `aega `ol'li, sui ei saanu. Kis sellest elasid, mõned ilma `maata mehed, `müimese jauks tegid, ni̯i̯d tegid `aasta `ümmer, sellest elatasidki. Vanasti änamjau tegi igaüks isi, sai ta nii ää-kuri, ku ta sai.

Änamest tegi igaüks isiomal ikki, vanasti nii ei olnu seda `müimest. Vanasti läksid `metsa, siś `ol'li prii, `vaatasid, mis libe puu `ol'li, `võt'sid ära, ladu (latv) *jäi maha. Mis ilma oksteta `ol'li ja `õige, seda `võeti, okslest ei tahetu ja ladu jäi maha mädanema. Sii ju päris mol'limeistred `ol'lid, minu oni `ol'li üks. Aavapuud `võeti maha, `teḱti `kõike, pesu`mol'disi ja sia`mol'disi ja. Tegid `val'mis, viisid `linna, `linnes `jälle osteti ära.*

Ädemeiste rahvas tegi `jälle `reńnisi, vihmavi̯i̯`reńnisi. `Ku̯u̯rma kätte said juba, siś läksid `linna. Reńnid `teḱti männapuust. Enne `jõulu, siś `ol'li neil kibe reńnide tegimene, siś `tu̯u̯di pühade`kraami tagasi, vanasti maa`pu̯u̯disi ju põlnu. `Võt'sid mäńnikust `mändasi maha, siś vana Jaanikas neid `uuris ja `puuris – si̯i̯ `ol'li säält metsavaḱt.

Leva jauks `ol'li suur pikk aavapuust mol'd, kutsuti levalõime. Lai laud `ol'li kaaneks pääl ja riie üle, kutsuti levalaud ja levariie. Levariie `ol'li puhas riie just selle jauks, `senna pääl `pańti vi̯i̯l `teisi `riidi, ku `tarvis `ol'li soemald katta.

Surnukirstusi ei ole õõnistadu, ikki lavvadest `teḱti.

`Mol'di `teḱti nõnda. Suure `kirvega, päris`kirvega raiuti suurest laastust ära, siś jäi `karpleseks, siś `jälle mol'li`kirvega `teḱti libedaks. Mol'likirves `ol'li, sepal `teḱti, `ol'li `seuke ümargune, `tesle `mu̯u̯di varre `otses. Väl'laspu̯u̯ld kooriti ära, siś jäi isi libedaks, otsad raiuti. Mõni, ku mol'likirvest

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

põlnu, põletas tuletukiga niid `karplesed karvad siist ära, nägu siamol'lil. Pesumol'd pidi ikki päris libe olema, `teĺti mol'li`kirvega.

Vii pääl `sõita `teĺti küll öhest puust suur, mol'li `muudi, küna kutsuti, jõe pääl sõideti – vanasti siit jõgi `ol'li ju kui pailu suurem. Mol'd ikki päris kõva puust pidi olema, `teĺti `õõneks, otsad jäid `terveks. `Õõne puul pidid ju otsad panema. Vanasti `ol'li aavapuid küll, võta parem paremast. Aav `ol'li ää `pehme õõnistada ja jäme `ol'li ka. Aav `aeti maha, libe jagu `võeti ära, sai siś kaks või kolm tükki, kudas `väl'la `aṅdis. - - -

`Õõne puust `teĺti mesipuid, koore`kirnusi ja muid ka, kudas puu jämedus `ol'li, mis tast sai. `Umbusenõu kutsuti või ummik, saareummik. Saarepuud on `tiĺti `õõndsad.

Minu kodu `ol'li kasu`põlves igavene suur jäme nõu, `kõrgem ku tuul', põhe all, `umbusenõu kutsuti, püilijahu `oiti siis. Vanasti nisu nõnda ei olnu, iga jõuluks püiliti üks setvärk rukki ära, sai `aasta läbi võtta. Põhe `paṅti, põlnu säl midagi: uuriravvaga lükati uure `sisse, siś põhe `alla, ta `kuivas pärast kokku. Parajasti `paṅti `tuure puu `sisse, siś isi `kuivas kokku, sai `kinlaks küll. `Sirklega sirgeldadi põhe `väl'la, et ta just parajasti `mahtus. `Vitsa `paṅti ka vahel nägu uurete `kohta, aga just igakord ei `pantugi. Noh ku vahel ära `kuivas, `uurdest ei pidanu, siś topiti takudega. Täh, kas neid `nõusi parandadi ka, sii visati prakki, mis lagus, änam ei süṅni, `teĺti uus `jälle – siś ju puid võtta `ol'li. Talve ikki `teĺti rihi`tuades.

Puu`kaussisi ja -tadrekusi sii `nurkes põle `tehtu, aga näruvanad küll tõid puukaussisi, pärnakausid `öel'di oleva, `kerged `ol'lid ja kirjud värvitu. Niid `ol'lid vist `treitu, muidu nõnda libedad põleks olnu.

Puulusiki ja kul'pisi ikki `vahtrast, `vahtrapuust. Kasepuust `teĺti `kul'pisi ka ja lusiki kadakast, aga änamest ikki `vahtrast. Suure näsust `teĺti `jälle `vaani. Ükskõik, mis puu, ku tal näsu kül'les `ol'li, raiuti ära, sellest sai kauss, vaanas. `Ot'sisid `metsa kauda, kust said näsu. Vanasti `ol'li inimesi vähe, egas nii pailu põlnu ku nüid. Sii `ol'li ükskõik mis puu, ku aga näsu `ol'li, änamasti `ol'li ikki lepal näsud. `Kul'pi kutsuti kula ka ja `suuri, `seuksi `suuri lusiki ja, niid on kulad. Lusikast-`kul'pi `teĺti, `kirvega näkiti suurest laastust ära ja `õõnus `sisse, lusikanuaga `teĺti siś libedamaks ja `õõnemaks. Lusikanuga, sii on kõver konks, sepp teinu. Mõni `ütles tal krebi, lusikakrebi.

Koertel ja põrsastel `ol'lid kopad. Koerakopp – `seuke `väike `ol'li, `õõneks `tehtu, `teises `otses `ol'li änd taga, kust `tõsta sai. Vahest pikergusem, vaist ka ümargusem ka, kudas kellegil sii tuju tiha `ol'li.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Laudnõude valmistamisest. Vitste pealepanek

Lauvadest `teĺti `kõike: `tuu̯rid, vańnid, panged, pütid, piimapütid, võipütid, kapad, taari`aśtnad, niid `ol'lid kõik puust, kuuselauvadest. Siś `teĺti põhe enne `val'mis, siś `lüüdi lauvad `kül'gi `ümmer`rinki. Lauval lõigati ammas `sisse põhja jauks. Põhe `pańti maha, laud `vasta, siś tõmmati põhja `järgi lauval kriipsud pääl, siś lõigati kriipsude `järgi `nuaga söörid `sisse, `peiklega lükati sööride vaheld `väl'la, sai uure lauvasse. Mõnel `ol'li uurinuga või uurituńts, `ol'li suur pikk, ots ulatas piha pääl, siś `ol'li ää kõva tõmmata.

`Tuu̯risi `teĺti nõnda: põhe `pańti paku pääl, et paras `kõrge `ol'li juures tiha, suure `puuga kõvasti väärpal'gi `alla `kińni, et ära `liikuda ei anna, siś `teĺti lauvad `ümmer`rinki. Sala`pulka `laśti igaöhe nõul, kiśsi `tahtis salapulgaga `kińni `panna. Vanasti ei liimitu, ma seda põle näinu.

Vanasti `ol'li jaladega levalõime, vańni `muu̯di, jalad `alla. Nüid uvvemal ajal änam `jalgu ei `tehta `alla, pane pengi pääl.

Vitsad `ol'lid saraȁpuud ja kuuseoksad, kuuselüdid, änamast ikki saraȁpuu. Vits kooriti ära, lõigati oma `ambad `sisse, parajasti nõu `järgi mõõdeti ära, siś ae`puuga tambiti pääl. `Seuke kõva puu `ol'li, kutsuti aepuu, kuusepuust. `Ümmer`rinki tambiti vits nõul pääl. Ja mõni `tampis `kirvesil'maga kah.

Nõulauvapuid `tuu̯di, ikki `nuu̯res kuus `võeti, muud `kuńtsi ei tää. Nõupuuks `võeti tääda ikki terve, kõva puu, iga rońdakas `senna ei `kõlba. Vanasti `saagimest nõnda ei olnu, lavvad tahuti, tahuti ja ööveldadi üle. - - - Minu isa tegi kõik isi omal.

Painutatud keredega nõudest

Sarjad ja sõelad `teĺti ka isi ja selle jauks `ol'lid `meśtred, kis sellest elasid, küla kada käisid `müimes. Sarjad ja sõelad `teĺti ka aavapuust, mõni tegi `vahtrapinnudest põhja `alla, mõni niinedest. Ere sari kutsuti kurn, sel `teĺti päris vitsadest põhe, vitsad lõigati õhukeseks. Toomingavitsad `ol'lid ja. Ere, siu̯ on siu̯samma mis vale või arv, valedal on suured augud. Võrgud `ol'lid ka, enne `öel'di ikki, valedad ja sagedad. Sage, siu̯ ju tihi.

Või- ja räimekarbid, neid `käiti `müimes, mina põle sii nende tegimest näinu.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Puukoorest nõud. Vakad

Pärnakoorest `teĺti vakku, `seuksed ümargused ja `piklesed ja, kaanega, kaaned pääl ja, kutsuti pärnavakad. Ükstaskõik, mis jauks tend vaja `ol'li. Kevadi võrgu`paikamese aeg – neid ju `praegu v̮i̮l alles – `ol'lid `väiksed vakad. `Pańnid oma nõelelõngad ja uid `senna `sisse, ta `ol'li sul kõik öheskṵṵs ja kogusam kätte võtta, noh, ää ikki. Suured koorevakad `teĺti `jälle ku suured vańnid, taku`kṵṵnlad, villad ja mis `sisse `pańti. Ku ta `val'mis on `tehtu, ükskõik, mis oole pääl ta käib.

Kṵṵr lõigati mäha aeg kevadi, siś on kṵṵr puu kül'les `laĺti. Lõigati öhe kuha pääld `laĺti ja kätega kisuti puu kül'lest ära, niisamma ku nüid kuusekṵṵrt `kistaks. Kuusekṵṵr `kistaks pargi jauks.

Viiskude tegemine

Kasetohust ma_i ole näinu, me tegime ikki pajukoorest ja pärnadest viisud. Viisud `lauti kokku, siś kujuti paksemaks. Ku mia `karjes käisi, iga päe `tul'li `viisusi tiha. Vanasti ei saanu ju `pal'la jalu `karjes `käia, suured räisad ja oksad `ol'lid – kroonu`metses ju `käiti `karjes.

Juurtest ja vitstest punutised

Juurdest `teĺti `korvisi, soolavakad, tanumat'id, jalamat'id ja, n̮i̮d `teĺti juurdest, männajuurikatest. `Korvisi `teĺti vitsadest ka. Püśtkorvid ikki vitsadest ja jõemõrrad. Vitsadest sai `tehtu ja puju `sisse `tehtu, kus kala `sisse puges. Pajuvitsad `ol'lid änamasti. Mõni tõi toominga`vitsu ka ja kadaka`vitsu, ku neid saada `ol'li. Kadakas on ää sikke. S̮i̮ `ol'li oma `tahtmene, kas sa vitsad ära koorid või naha `sel'ga jätad, kudas `k̮i̮i̮gi `aega sai. `Tṵṵrelt ikki `tṵṵdi, siś `kääńdi. Änamasti kevadi tegid, siś `ol'li puu `surnu, `seisis kauvem. Sügisi, siś ta ju nṵṵr ja lihav.

`Korvi `tehtaks, `esmalt `tehtaks ringid `val'mis – ringid `teĺti kuuse- ja toomingaokstest ja `seukstest – ja vitsad `val'mis, vitsadel lõigataks laba otsa, s̮i̮ on, üks kül'g laiaks. Siś `käändaks s̮i̮ lai ots `ümmerringi, nõnda `lautaks terve ring täis. Siś nõnda suure, ku sa korvi tahad tiha, nõnda `kaugel paned teise ringi ja põhja koolutad `senna `ümmer. Kesspaigast värbid kord või paar `ümmer, et laiaks ei vaju. Enne värbiti ikki kahe juurikaga. Nüid viimatsel_al* (ajal) *`värpisid traadiga ka, `traati nägu küllalt `ol'li ja `kerge saada. Juurikakorvidel `pańti kül'leloogad `sisse, niisamma kuuseoksad ja igast vitsast panevad. Aga kuusest on parem, oiab paremini kõveras: *kuuseoksad nägu isigi juba kõverad.*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Ja `küünlavakad `teĺti ka, mõni tegi pärnakoorest – koorest änamasti `oĺligi, aga mõni kudus juurikatest ka, kaan pääl ja.

Juurikatest kujuti tanumaťid, suured tadreku `muu̯di, kaan pääl, tanumaťid kutsuti. Vanasti `oĺlid tanud, aga rätikusi `oĺli ka ää si̯i̯s oida. Männajuurikadest – teisega käi `ümmer`rinki, teisega kuju läbi nägu nõelaga, si̯i̯ ju ää kududa.

Peeru`aśju ei ole sii `tehtu, peeru`korvisi on laadalt ostetu.

Koduseid nahatöid. Parkimine. Rangiroomade venitamine

Nahk `paĺti ikki puu pääl `kuivema `kuskel `u̯u̯ne pääl või kuuri `alla või. Puu pääl `sirgu ja koivad pilbastega laiali. Mõni `paĺni seina pääl kah. Ja mõni pisike, nägu tõhu nahk, kuivatadi lauva pääl. Umpselt nüĺliti ja paras lai laud pisteti `sisse. Nahk `kääńdi ikki enne `ümmer, ihupu̯u̯l `väĺla.

Minu `nähtaval kodu, taludes, igaüks isi `kõike `nahka ei `parkinu, `oĺlid `parkijad, kis just seda tü̯ü̯d tegid. Lepa`parki keedeti, ku kodus `pastla`nahka pargiti, siś `liutadi mitu päeva.

Aga rangi`ru̯u̯mi sai kodu venitadu või pargitu. Nahast lõigati rihmad. Niisamma `tu̯u̯re lehmanahast lõigati rihmad, siś väärpaĺgi alt `paĺti läbi, `siuti kokku, kivi, suur `raske kivi `alla käära `küĺgi, siś kuusepuuga tõmmati, nühiti mitu `tuńdi `aega, siś läksid `pehmeks. Puu `oĺli rihma käärast läbi, siś kaks mi̯i̯st teine teinepu̯u̯lt `tõmmasid ikki üles-`alla, üles-`alla, ja kivi oma `raskusega käis `ümmer ja lõi rihma `ki̯i̯rdu teisipidi ja teisipidi. Muidu toores nahk ju venib, siś ta sai sedavisi venitadu ja `pehmeks läks kah.

Köitest, nööridest

`Köisi `teĺti linast, kanepit nägu suurt ei olnu sii `ääres, ja niinedest. Niined si̯i̯ pääasi `oĺligi, pärnaniined, pajuniin va algas, sellest ei saa köit, olgu muidu `viisu tiha pajuniin või kelgu ohelikku. Juurikatest ja õledest põle `kuulnu. No `teĺti õledest ju küll `seuksi `väiksi sidemi või keerusi ja keerused `pü̯ü̯rdi kokku, aga seda köie kuha pääl ei `pantu. Noh, `teĺti ikki nägu köit. Köieniined talve `autamesega metsast `tu̯u̯di, kodu räästiti ära, `võeti korbakord ära, keerused `aeti pööraga kokku. Köied `teĺti isi kodu ja viimati akkasid lońt`maakred ka. Siś `oĺli juba lina `rohkem, `teĺti lina ja takudest ja nüid on niineköied üsa juuretumaks ära kadunu. Tõmmati `kuskel seina si̯i̯s läbi oherdi augu, `jälle kaks `tõmmajad `oĺli, niikauva, ku nü̯ü̯r tasaseks läks ja vagusi jäi, änam `su̯u̯grus ei `kiskunu.

Vilditegimest minu `nähtuses põle olnu ja savitü̯ü̯d kah. `Oĺlid potissepad, kis tegid, ja ahjud põletse jauks.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Söömalaud ja näsupingid

Söömalaud `ol'li suur pikk laud öhest puust. Jämeda puust tahuti laud `val'mis, jalad `alla. Vanasti ei olnu ju `saagimest. Siś `ol'li jämedi puid metsast saada. Minu isa tegi tel'ledki ka tahutu puust, saarepuud tahus ära, `üüvlega libedaks. Enne ju `saagimest nõnda i olnu. - - -

Puupengid `tehti näsust, jalad `alla. Änamast kolm `jalga, üs kaks, taga üks. Näsupengid kutsuti. Päält õõnistadi vähe `lohku ka, et si va paśs paremini `sisse mahub.

Peerutuli, piht ja puulühtrid

Peerud `tehti kasepuust. Siś sepal `tehti `seuke aralene raud, piht kutsuti. Puujalg `ol'li all, puu `ol'li `püśti, aralene raud `otses, si `ol'li piht. Vanasti `käiti ikki `lõmmusi `tumes, kooriti ära, `pańti partsil ahju `kohta `kuivema, `kuivasid ära, siś `ol'li ää võtta, `jusid nii ilusti otse.

Pühade aeg ei põletadu `pirgu, siś `ol'lid puu`lühtred laes, `küinlad sis. `Lühtred `tehti ka isi: alt arud `väl'la, augud `ol'lid otstes, kus `küinlad `sisse `pańti, `keskelt käis puu üles. `Ol'li neli aru ja kuus aru, kudas `kigi `tahtis. Alt nel'la aru ma põle näinu.

Puuvankrid ja reed. Murtav

Vanasti `ol'li ikki puu`vankred. Siś põlnu ju raud`vitsu, `pal'lad puukäiad `ol'lidki. Päris `õige puust tahuti kõver tükk, kaks kodart `sisse, kahe kodaraga `ol'li üks jakk. Viis jakku jakati kokku, sai ratas. Puuiked `ol'lid kah. Ikedel `tauti `jälle pajatükkisi `sisse, et nõnda ruttu ära ei kulu. Vanasti `ol'lid `pehmed liivatsed tid, `laśsis ku müdinal. Aksid änamasti pihlakapuust `tehti, pihlakapuu `ol'li ää sikke. Keelik või sia`suuline `tehti, mis puust taheti, kasest või. Kasepuust änamasti, sist õõnitsedi ära, siś kil käis `sisse, pulk ette. Keelik `pańti esimese `rõukepakusse, et `ümmer `ańdis käia, käända saab. `Tehti parajasti ammas `sisse, pää `otsa, et läbi ei lähe. Rattad änamesti kasepuust `tehti. Ku lagunema akkas, ikki `jälle uus! Niisamma puupakudest `tehti.

Vanasti rattavitsa `käänmest ei olnu. `Täädnugi, et ka vitsast võib tiha, ikki pakudest tahuti, puukäiad kutsuti. Määriti kah rasvaga. Mia ei näinu, et vanasti tõrvati. Nüid uvvemal ajal akati `tõrvama, et kavvem seisab.

Rijalased ikki saarest `kääńdi. Seina kül'les `ol'li si `murtav. Kutsuti `murtav si painepakk. `Saunes `aeti jalasepuu palavaks, siś `aeti ta `murtava pääl ja puu `lüüdi pääl, et ära ei `õigu. Ära `kuiveb, siś ta änam ei `õigu,

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

jääbki kõveraks. Nüid neil `murtav maa pääl, aga enne `ol'li seina kül'les. Nüid teevad raudkünnap̀uud, aga enne `ol'lid kõik puust, künnap̀uud ja.

Ott Kallas, s 1865. Kura k

1950–1956. ES KT 139: 26

Hirred ja hirsaiad, sõõrud

Irred on lõhutud puud, mitte si̯i̯, mis ta isi `metses `kasvanu, ümargune. `Õiged rahnud lõhuti `lahti, siś said irred. Jämedad `õiged `roekad lõhuti ka kaheks ehk neľlaks, kudas `ańdis ehk `tarvis `ol'li. Enne `kasvasid jämedad `õiged puud, `ot'siti `väľla, nüid ei saa änam `seukśi.

Irsaiad on ni̯i̯d, mis irredest `tehti. Ni̯i̯d `viltu `lautud aiad on sõõrud, sõõr `ol'li `seukse aia nime, aga nemad `tehti irredest, siś irsaiad võis ka ütelda.

Päris arilikud rõhtaiad `ol'lid ka irsaiad, ku `roekad irredeks `ol'lid lõhutu.

Sõõrud, `viltu aiad `tehti ikki irredest. Nemad `ol'lid ääd tihidad, ei lasnu sigu läbi, kanu läbi ja kanal üle lennata `ol'li ka `raske: ta i̯ saanu senna `viltu otsa pääl `piatama jääda.

`Iŕsi `ol'li `kerge saada: õhe rahnu ära `lõhkusid, said `terve seľlatäie, muidu et `teibi, `teibapaarisi läks `rohkem ku teśte aiadel.

Irred laiemad `ol'lid lõhutu, käis lauade i̯i̯st: `tehti katust, `tehti lava, nägu ma rääk'isi.

Veera Tähendus, s 1873. Kägiste k

1956. ES KT 141: 3–5

Karuperse

Vanasti `tehti katuse otsa `sisse karuperse. Otsapaaridel `pańti üles arja `alla vi̯i̯l teine, `väike peńn, selle peńni päält jäi katuse ots `lahti, si̯i̯ kutsuti karuperse. Sellest `ol'li vi̯i̯l suur naľlajutt, kudas karu`perse pärast kohut `käitu.

Üks peremi̯i̯s lasnu maja teha ja `kaibanu `meistre `kohtus, et on temal maja ehitanu ja karuperset põle teinu, aga `ki̯i̯gi põle `täädnu, mis asi si̯i̯ karuperse on, kohtunikud ega, advugaadid ega – `ki̯i̯gi kurat ei tää ja kohus

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`seisnu kaua pooleli, viimati `leitu üks vana maja`meister, kiśsi aśja ära seletas, et si̯i̯ on `seuke katuse otsa auk. Tal `öel'di vist ungas ka, `ungaauk.

Neid nüid änam ei `tehta ja noorem jagu rahvast `täägi, mis si̯i̯ ungas on või karuperse. Ku sa põle `kuulnu ega näinu, kust tääda `võidki.

Hoonenurkadest

Koerakael, si̯i̯ on pal'gi `järgi ümarguseks raiutud nurk, vana `multse`aegne nurk. Ni̯i̯d lõhnad on ka koerakaelaga `sisse `pantu. Koerakael on si̯i̯ ümarguse pal'gi ase.

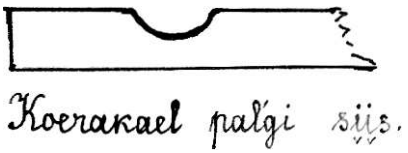

Kõige enne `ol'lid koerakaelaga nurgad, siś `tul'lid riśtnurgad: pal'gid on kańditud, pal'gi otsa ase `kańtis teise pal'gi `sisse `tehtud. Nüid on keelega nurk, puhas nurk või vene nurk. Tapiga `sisse `lastud, si̯i̯ `öeldaks keelega.

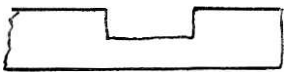

Ristnurk

Puhas nurk on ta sellepärast, et tal änam `otsi `ümmer ei ole, vene nurk `öeldaks, et Venemaalt, venelaste juurest on ta `siia tulnu.

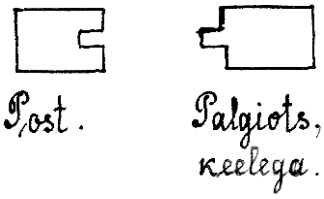

`Siia pośti `sisse tulevad ka pal'gid keelega `sisse lasta.

Jüri Allikas, s 1887. Kägiste k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1950–1956. ES KT 139: 1–25, 33, 35–44, 53–60

Saun (I). Pesemisvõimalusi. Sauna nimetusi

`Vihtlemise saunad `ol'lid sest ajast, kui mina mäletan. Enne mind `ol'lid juba `tehtu. Mina ei ole näinu, aga `kuulnu olen küll, et pa'rtsil on `pestu. Lauatük'id `pa'nti pa'rtsil `alla, et õled läbi ei lähe, ja lauade pääl õled, õlede pääl `istusid ja `pe'ssid, `kartsaga käisid üles ja maha. Ema ja vanaema `rääkisid.

Saun on ta [nimi] *ikki olnu, muud ma‿i tää. `Öel'di vi̯i̯l kirbukõrts, komišjun, kirbukirik. Minu ema `ütles ikki lastel: "Lähme täna komišjuni," ku sauna`laupa `ol'li. Mehed soldatiks läkšid, käisid komišjunis, pidid alasti `võtma, `saunes ka alasti, siš komišjun.*

Saun `ol'li ikki isi`paikes (omaette)*, mis mina ole näinu ja `kuulnu.*

Vihusaun elupaigana. `*Mäele* ja `*tuare*

Sii ranna `ääres päris elu`sauni ei tää, vihusaunades elasid küll `vaesed inimesed. Mi̯i̯st ja naist ma‿i tää `saunas elavad, aga üksikud naised lastega ehk üksi. [Kabli külas] *Juri `Mihkle `saunes elas, ku mina tüdrik `ol'lin, üks lesk naine nel'la lapsega, lastel `a'nti magaškiaidast vil'la. Ku saun `ol'li, siš tõi `väl'la lat'si* (platsi) *pääl ennast suiaeg või ilusa ilmaga. Talveaeg tõi lapsed tua `juure ära, mis `kül'ma‿i `kartnu, si̯i̯ `ol'li väl'las seina `ääres.*

Sauna juurest talu `juure Tali valla pu̯u̯l `öel'di `mäele, sii `öel'di `tuare* (toa juurde)*. Lastel `öel'di: "Minge `tuare kah, aga ärge te pahandust `tehke!" `Tuarest `tul'ti sauna `juure. Muial väl'lal `ol'ti, `öel'di ka `tuare, ku elumaja `juure. "Oh, ma ole pange `tuare `jätnu," kui lauda `juure läks ja pang alles `tuares.

Sauna ehitusest. Vanaaegseid ehitusmaterjale ja -võtteid

Sääl Naarismaa `metses, kus ma laps `ol'lin, saun `ol'li enne mind `tehtu, aga mul on ta nii sil'ma i̯i̯s, ku `praegu näeks.

Sauna ehitamiseks vaadati `kõrgemat `kohta ja et ta väga elumaja, lauda või aida ligi ei ole, nägu tulega `ümmer`käimise pärast, tulekardetava pärast. Tema `ol'li madal ja `la'htine, neid põles ära ka küllalt.

Vanas kuus `tu̯u̯di pal'gid, siš ei `koita, `nu̯u̯res kuus `koitavad, seda `kuńtsi `peeti ja si̯i̯ on tänapäevani, kis `teavad. - - -

Jämedad pal'gid, `riśti `pantud pikka `nurka. Parandat tal põle all. Lauatük'id muidu liiva pääl visatu, si̯i̯ siš parand. Esist ega mitte `missugust i̯i̯s ei ole, ei korsnast ega midagi. Enne põlnu `laasi* (klaasi) *ega mitte `missugust,

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

viht pisteti augu ette, pimedas `peśti. Põlnugi aket, `väike auk `ol'li, `aknad akkasid il'lem.

Ah̓jutagune, si̯i̯ `ol'li ah̓jukäär. `Sinna ah̓ju`käära visati `seuksed vanemad aśjad, vanad `riided või `seuksed, `pastlad ja, mõnel `ol'li puutük'id `kuivas.

Vanemal aal põlnu ju midagi `naela ega `rauda ega raha ka. `Ol'lid õlekatused ja ru̯u̯katused, pärastpu̯u̯l akkasid lauadest katused. Egas sae`lauda ei olnud, irred tahuti ära.

`Naela ei olnud, sepal `teh̓ti peeniksed oherdid, `laśti irredel augud `sisse, `lü̯ü̯di pulgadega lat'ide `kül'gi.

Pulgadega õiendadi enne pailu `aśju ära. Karbide põh̓jad `pańti pulgadega `kińni, oraga põletadi augud ette, siś pulgad `sisse. Niinega ehk sule`tüiga, ani- ehk kanasule `tüiga õmmel'di karbid kokku kül'ledest.

Lagi – puud `aeti `lõhki, lõhudest `teh̓ti, ei tahutu ega midagi, sammalt ja `liiva pääl. Aga minu ajas `pańti juba savi, ah̓ju suu kuhal tuli `ni̯i̯lis, ajas sädemi üles `samla `sisse, pailu põlesid sauni ära. Katusel otsad `ol'lid `lah̓ti kakśipidi, ei `lü̯ü̯du neid `kińni ega midagi.

Puukoorest olen näinu küll katusi, kuusekoorest. Kui puu `mähka on läinu, tõmmati suured laiad. Sialaudadel olen ka näinu. Vitsaga tõmmati päält kõvasti `kińni, et `päike kumeras, `kollu ei kisu, ku `kuivama akkab. Pajuvitsadega tõmmati tihidast rooviroegaste `kül'gi `kińni. Roovi`roekad `pańti puupulgadega paaride `kül'gi `kińni, muidu ta lameb ju maha.

Ahju ehitamisest ja kerisest. Seisupada ja toobrid. Kerise puistamine

`Ah̓ju `teh̓ti nõnda. Raudkividest võ'lid `ol'lid si̯i̯s. Põlludest ot'siti `seuksed pikad kivid, `pańti `vastamisi, ni̯i̯d `ol'lid võ'lid.

Maa `sisse `teh̓ti raudkividest alusparand, et laiali ei vaju, selle aluse pääl `pańti pikad kivid `vastamisi, kaks paari ehk kolm paari, kudas `tarvis, ni̯i̯d `ol'lid võ'lid. Arjade pääl ot'siti laiad kivid, väl'labul ääre pääl `pańti suured raudkivid, sisse̯pul `väiksed keresekivid nii kamalusuurused ja nii kõrgeks, kui paras `ol'li. Kõvad mustakad ja sinakad kivid ot'siti, lub̓jakivisi i tohe `panna, ni̯i̯d plahvatavad, ku palavaks lähevad.

Keresekivisi `võeti, kus saadaval `ol'li, jõest ehk merest, et ni̯i̯d on puhtad. Põllust `võetud on mullatsed, ajavad `tossu `esmalt. Põllust ot'siti ka, aga `võeti varemalt `val'mis, `laśti seśta `lah̓ti tuule ja vihma käe.

Vett `teh̓ti mõnespul si̯i̯s, kiśsi `tah̓tis, `teh̓ti keres päält `seuke lai, siś `teh̓ti `saunas. Seisupada `ol'li, `pańti vesi `sisse. `Praegu `tehtaks ka si̯i̯s, kel keres `seukse nõrga materjalist on, et laiaks vajutab, siś ei või kerese pääl tiha.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Kül'ma vi̯i̯ jauks `ol'lid `tu̯u̯rid, suured nõud.

Muul aal ei puistata kerest, ku kivid põlevad sõraks, augud lähvad täis, tuli ei `tõmma änam, tuleb suust `väl'la. Siś `viitaks kõik kivid `väl'la, mis sõra on, nägu tanguks ära pudeneb, si̯i̯ jääb maha, kõvad `pantaks tagasi ja `uusi `juure jagu täis. `Sauna `köetaks `arva, seda puistata tuleb nii kolme-neľla `aasta pärast, ku keres `umpseks läheb.

Rihi`tuades vanasti elati, siś kaks `korda `aastas `ol'li kerese puistamine: kevadi, ku talised `kütmised läbi, ja enne `jõulu `tu̯u̯mapäe, ku rihid läbi. `Tihti `köeti, siś kivid tahmatasid ruttu.

Saunalavast ja muust sisustusest. Nagid ja varnad

Lava `tehti `lõhki `aetud puidest, `kirvega tahuti natuke ära ka, et pinnud `sisse i̯ lähe, ja õled `pańti pääl, `ol'li parem `istumine. Talveaeg `ol'lid õled parańdi pääl kah, mullaparańdid `ol'lid ju.

Tali `valdes Sokasaadu talus `ol'li, ma ole ära näinu, perenaine `ol'li `seuke peenike, lina `lautadi laval üle õlede, ku `vihtlema läks. – Või tema [ise] *`peśsis, sina pese `jälle ja õeru!*

`Saunes päris pakud `ol'lid ennem vanemal aal. Pakud ja pengid. Pakud `ol'lid `istme asemel, `istmed `ol'lid tuas. `Istmed `ol'lid puupõhe kolme jalaga ja puuleeniga ja ilma `ol'li kah. Leeni `sisse `ol'lid roosid lõigatu, aga änamest `ol'li ilma leenita.

Üle sauna `ol'li peenike roegas, õrs. Tek'id `lautadi ikki `senna. Puunagid, pulgad `ol'lid ka `lu̯u̯dud. `Saunas `ol'lid nagid, aga muul aśjadel `ol'lid `varnad. Nägu obuseriśtad `ol'lid `varnas, kirves `ol'li ka `varnas. Varnas `ol'li kõver `väl'la raiutu.

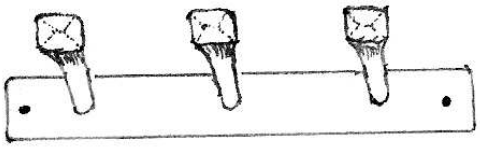

(Nagid kh. „Helikullas" Teeääära talu saunas, „üks viis kümmend aastat vanad." Pulgad on lauakese sees ristloodis, lauake, alus, naeltega seinale kinnitatud. MM.)

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Varnaid 1956. a.

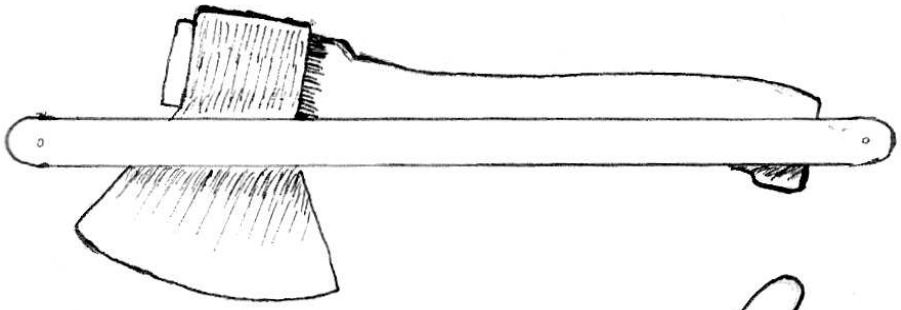

Kirveid varnas.

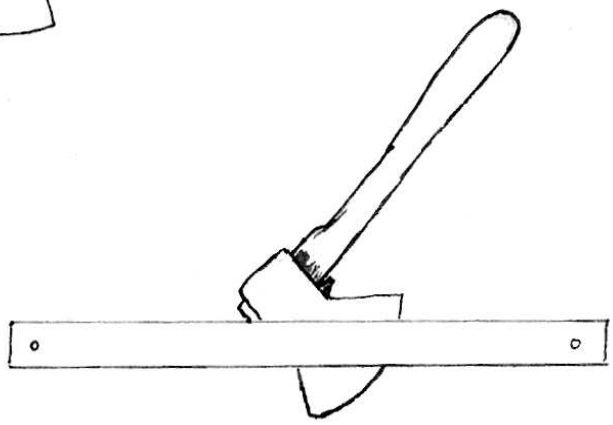

Neid kirvevarnaid on siin praegu igas teises — kolmandas majas.

Vahest on varnas ühest puust välja saetud 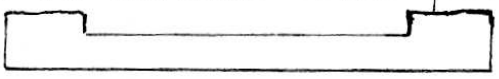 kas kantis või kumerate otstega.

Enamasti on aga lihtsalt kitsam või laiem liist, lauatükk, mille otste ja seina vahel paraja paksusega klotsid, et kirvetera vahele mahub.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Varnaid. 1956. a.

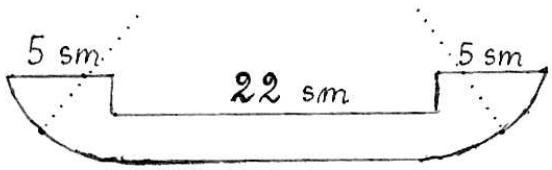

Ühest puust lusikavarnas päältvaates.
Vaelad punktiiriga.

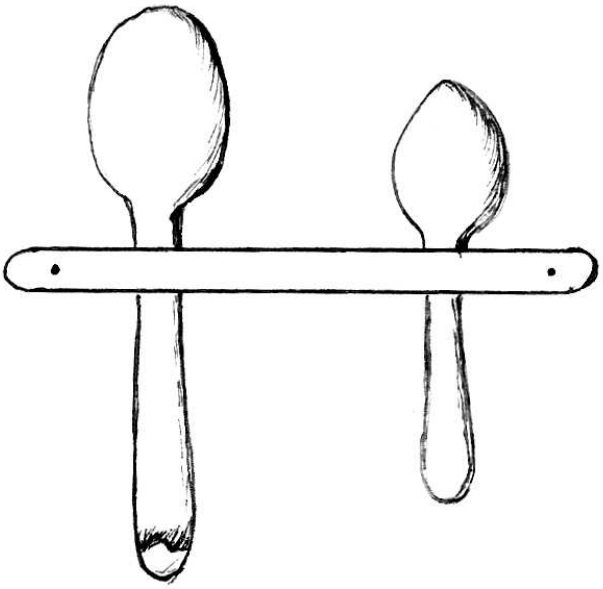

Kõrval puulusikaid varnas.

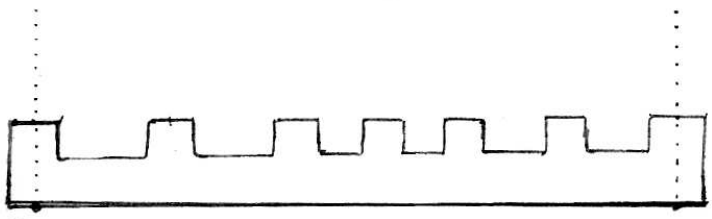

Peitlivarnas päältvaates. Varna aukudesse pannakse peitleid, viilisid, puurisid, pusse jne.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

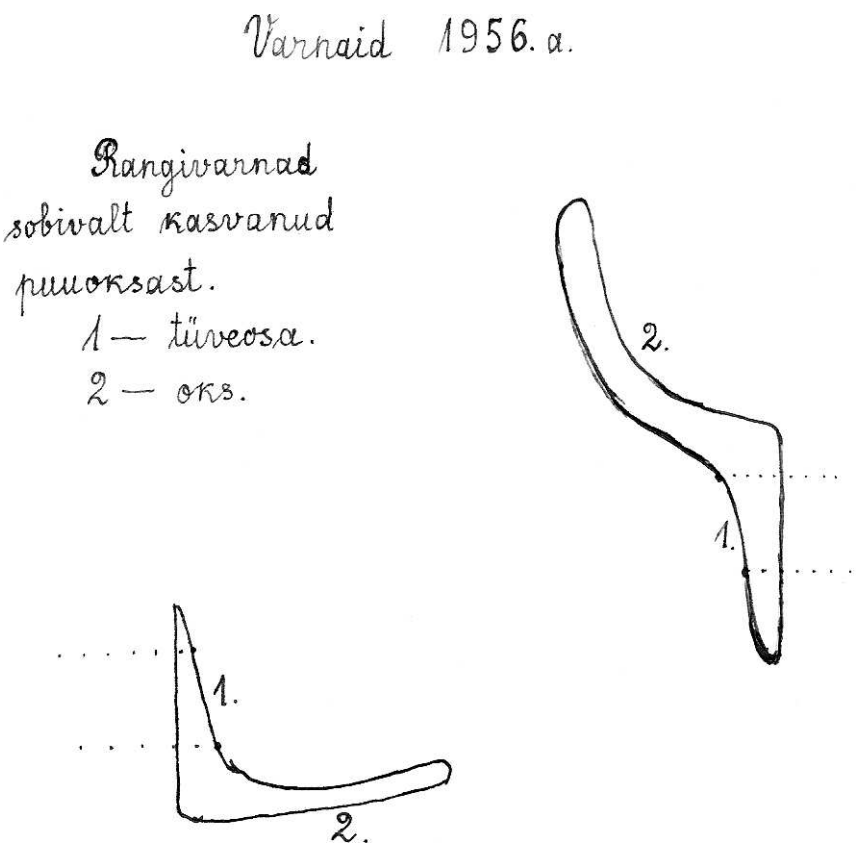

Sauna kütmine. Saunaskäimisest ja pesemisest. Lapsepesuvesi. Soola tähtsus

Vihusaunad `arva `köeti, igas kuus `köeti kord `sauna, egas nii `tihti ei `köetu ku nüid. `Sauna `köeti ikki `laupa`õhtalt. Äda`ohtu midagi `ol'li, `pańti vaheaal ka tuli `alju, `ol'li mõni `aige, `taḱtis `autada ehk kuppu `laśti. Ma olen seda ka ära näinu, et pulm tańtsib tuas ja noorik `saunas tu̯u̯b last.

`Sauna `küt'sid, kel `aega `ol'li. Taludes ikki tüdrikud. Või kus `ol'li `seuke vanamis, tü̯ü̯s änam ei käinu, siś `ol'li selle jauks tuld suśsitada. Tüdrik küt'tis, ta pidi `ju̯u̯sma `siia ja `senna ja `jälle sauna `juure, saa `aega `ändagi augu pääl `panna.

Suits ja ving läks uksest `väl'la. Vanal aal `ol'li puid küllalt, nõnda_ss `puudus põlnu ku nüid, saun `köeti `ergama, siś `ol'li `aega küll tend laariks jahutada.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Ving, vingutoss, sööõõg või lõke si̯i̯s on, kõrvad akkavad `vuhti! `vuhti! `tõmmama, si̯i̯ on vingutoss, si̯i̯ sööõõg. `Ańti vett keresel ja läks tema padavai·!

Ku mina juba tüdrik `ol'lin, akkasid vinguaugud, suitsuaugud ka lae si̯i̯s. Ving väl'lal `ol'li, pisteti vana viht ette ehk `riidekalts ehk `piuga `põhku. Parem `ol'li `väike kot't, `põhku või närusi `sisse, üks `väikene kot't, `ol'li ää ette `pista, `kõŕsi ei lähe laiali. Si̯i̯ `ol'li `korsna roṕis.

Soja `vi̯i̯ga `peśti, `leige `vi̯i̯ga loputadi. Palava `vi̯i̯ga saanu ju pesta ehk keevaga.

Vi̯i̯auk `ol'li* [pesuvee äravooluks] *seina alt läbi, nutsakas või vana viht ette toṕitu, et kül'ma `sisse‿i tule.

Lapsevi̯i̯l äraldi `auku ma põle näinu. Üsna `väetid `sauna‿i `viitu. Kodu `peśti, soolatera `pańti `sisse, lapsepesuvesi* [valati] *ikki isi `kohta. Mõne puu juure pääl `puhtas `kohta, änamest õunaṗu pääl, kel õunaṗu `ol'li. Et puu kasub ilusti, nii laps ka kasugu ilusti, `lu̯u̯ja aidaku.

`Su̯u̯la `pantaks, et su̯u̯l oleva kõige vanem mai·lmakera pääl. `Õige peremis oled, viisid looma laadal, pistad tal suutäie `leiba suhu, soolatera pääl, jätad oma looma jumalaga.

`Linnas ma ole näinu, sääl läheb ju kõik ühest august `alla, aga ta `viskab enne piuga `su̯u̯la `senna, `kaldab lapsepesuvi̯i̯ `otsa – läheb üheskṵu̯s.

Kül'm vesi `oiti `tu̯u̯ri si̯i̯s, suurema nõu si̯i̯s. `Peśti jälle kapades, `väikse vańnides, mol'lides – kõik puust `nõudes. Vi̯i̯ `võtmise, leinu `viskamise jauks `ol'li `väiksem kapp, saunakapp. `Väiksed mol'lid `ol'lid alust `väl'la õõnistadud, `naela ja `lauda `ol'li vanal aal vähe.

Mhah, [millega] *`peśti? Õlenuust `ol'li. Õled keeva vi̯i̯ si̯i̯s `pehmeks, niinega `siuti `kiṅni, `si̯i̯pi pääl ja. Õletuśt `öel'di ja sel'latuśt. "Tää, kuśsi sel'latuśt on jäänu? Anna mul si̯i̯ sel'latuśt sält kätte!" Õletuśt `ol'li `eńtse aja tsalka* (matsalka).

`Viltse suka sääresse õmmel'di seebitük'id, siś `ol'li `pehme lapp, `aaldok, lapse pesemise jauks, `irmsast vahutas ja kobrutas.

Perepaar käisid, kudas `kuskel si̯i̯ kurss `ol'li, ku̯u̯s ja lahus ja. Suuremad poisiksed käisid meeśtega, nõnda `praeguni. Mõni mi̯i̯s käis ükśi.

Sii ranna `ääres `ol'lid lahus, aga Tali `valdas käisid tüdrikud-poisid ühes, ku mina nu̯u̯r `ol'lin. `Öel'di: ühed isa-ema lapsed kõik. Sii ranna `ääres käivad mi̯i̯s ja naine enam lahus.

Kui ajakord `ol'li, käisid perenaised ja tüdrikud ku̯u̯s.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Vihategu. Noore ja vana kuuga seotud tegevused

`Vihtu `teĺti vanas kuus. `Nu̯u̯res kuus ei `tehta, ajab ihu sügelema.

Luud kah vanas kuus, `nu̯u̯res kuus `luuda ti̯i̯d, akkavad kirbud majas.

Pesu kah pese `nu̯u̯res kuus, must on `kiĺńni kõik, aga pese vanas kuus, pesu pailu `kergem pesta ja `si̯i̯pi läheb vähem.

Viha`okśi ja luua`okśi `tu̯u̯di. Kahe-kolmekesi ikki kokku, ükśi_i `julge ju `suure `metsa `minna. - - -

`Vihta `siuti niinedega ja lõngadega ja narmastega, ku `narmi `oĺ'li, nägu takśi (takuseid) *`kaĺńgi `koeti, `narmi `saadi.*

Side `öeĺ'di vihaköidik, vihaköides, luuaköidik, luuaköides, si̯i̯ ükskõik, kas sa tegid köidikud ehk köidest.

Riśti`sõĺ'mi ei tohe `panna, si̯i̯ pordisõĺ'm, oorasõĺ'm. Laisõĺ'm pidi olema. Üks ots `paĺńti `aasa, et `kergem `laĺńti saab, teise otsaga `siuti `paari, visati peĺńni pääl või õrre pääl `kuivama.

Tänamine. Lapse vihtlemine. Haiguste ravimine saunas. Piirimine

`Oĺ'li küll suur pikk `vihtlemise laul, mul ema ikki õpetas ütelda, ku ma laps `oĺ'li. Kudas sääl `oĺ'li:

`Aituma saunategijal,
puu`tu̯u̯jal, paigal panejal,
kivikikerdajal, nurganukerdajal,
obuksel ja ärjaksel,
vi̯i̯vidajal, vihategijal,
sauna`kütjal, vaevanägijal,
`aituma, `aituma.

`Aituma `aĺńti kõigel, kiśsi ta juures tü̯ü̯d teinu, ennast väsitanu. Aga seda ära kirjuta, ta põle mul kõik `mi̯i̯les. Midagi muud sõnu ma põle `kuulnu.

Pulma`naĺ'la `saunes `käimist ma ole kuulnu küll, aga mina_i ole selle killas olnu, i_tää.

`Viska `leinu, `viska `su̯u̯ja – vett `viskad keresel. Leinu i̯i̯st tänati:

`Aituma, `aituma `taevataadil,
`aituma, `aituma sinu käe-jalal,
ihu`liikmetel, `aituma, `aituma!

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Si̯i̯ tähendas, aidaku jumal sind, kudas sina mind `aitasid. Sa `ol'lid isi laval, `vihtlesid, teine `leinu, `su̯u̯ja `viskas, `käega `viskas, jalaga `astus, siś tänasid tema kätt-`jalga, ihu`liikmi.

Keresekivi `paukus, siś muutsutadi `vasta, vanad inimesed tegid `suuga. Mõnikord muutsutadi ja `öel'di "`Aita, jeessuke!" ka. Ta `ol'li palavat täis, sai kül'ma koseri `sel'ga, pidi ka tänama selle i̯i̯st. - - -

Sel'lapesejat tänati niisamma:

`Aituma, `aituma `taevataadil,
`aituma sinu käe-jalal,
`antku jumal sinu kätel `jõudu ja tervist!

`Kańgi `końtisi muliti ja õeruti ja pit'sitadi. Tänati niisamma ku sel'lapesejat, õńnistadi tema `käśsi, et ta kätega mulis, pit'sitas.

Soja tuhaga ja kaeradega `autadi. Tuhk sõeluti ära, sööd ja park, pragi `väl'la – tuhas võis ju `kõike `parka `olla, `naelu, `końtisi –, tuhk kot'i `sisse, `viltse suka `sisse. Süńnitajanaistel `pańti tuhakot't, kaerakot't sel'la `alla, jala`talla `alla, ku `seuke kord `ol'li, et lapsekoda kokku kerib.

Enne `ol'lid `maalesed – inimesed `nakśisi, `vistrikkusi täis, siś kaabitakse õbe`valget kas õberahast või sõrmusest – õbesõrmusi `ol'li ka –, `pańti seda kaabet, si̯i̯ on õbe`valge, ja punase lõnga `ot'si ja `su̯u̯la kokku, siś piiriti `ümmer kolm `korda ja visati `väl'la `tuulde, kui kõik rahulikult ja vagusi on, enne kuke`laulu, enne `kahteteist `ü̯ü̯si, kõik vagusi on.

Kui sa `arvad, et oled saunast saanud, siiś sa `arvad, et sääl-sääl kuhal ma `iśtusi ja sääl ma `peśsi, siiś `sinna visati õbe`valget, piiriti `ümmer kolm `korda, sis visati ja `öel'di*: *"`Maarja isa ja `Maarja ema," – si̯i̯ on maa nime, `Maarjamaa on maa nime; *`öel'di, inimene sureb ära, aga `Maarjamaa jääb ikki alles –, ni̯i̯d sõnad*: *"`Maarja isa ja `Maarja ema, anna mu," – sii `ütled oma nime – "teŕvis kätte!"*

Kui sul on koeranael, käsnad või `kasvajad või paise, mine `sauna, `vaata just ära, kudas si̯i̯ kivi keresel on, kui kivi vi̯i̯l soe on, mitte kül'm, vajuta alumise kül'lega kolm `korda `vasta `aiget `kohta, `ütle: *"`Maarja isa ja `Maarja ema, anna teŕvis tagasi!" Siś pane si̯i̯ kivi just nõnda `sinna tagasi, kui ta `ol'li, ära sa isi mitte änam tagasi `vaata, loe `issameie ka ära ja tule tulema, et sa mitte üle õla ka tagasi‿i `vaata. - - -*

Ikki teine [piiris], *isi ei saa ju. Teine, vanem inimene, kis tääb. Paneb laṕikse `sisse õbe`valget, õbekaabet ja `su̯u̯la, ja punase lõnga `ot'si ja piirib, altpu̯u̯lt akkab, aga mitte `senna pääl ei `vaata teine ega teine –, piirib `esmalt `ümmer `jalge, jalasäärte kolm `korda, siś `ümmer kesspaiga kolm `korda ja*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`ümmer pää kolm `korda ja loeb oma sõnad `senna pääl ja sina loed ka oma pu̯u̯lt*: *"`Maarja isa ja... ," nägu ma `rääkisi, siś loeb vi̯i̯l meie isa `palve ka pääl ja viib ära `tuulde või paneb maha, ku `seuke kord on, aga mitte isi pääl vaadata i tohe.

Piiritaks ikki `vasta `päeva. Taad (tahad) *sa õnne, ikki `vasta `päeva, `mü̯ü̯da `päeva on `kurjusest. `Surnul `pantaks nägu `vasta `päeva ja kirikus lääd `sisse ikki `vasta `päeva.*

Seisad tema i̯i̯s, ku sa nägu piirid, ja ikki paremaga annad sel'la taha, vassakuga võtad `vasta, paremaga annad, vassakuga võtad.

Punane lõng on sellepärast, et veri on ka punane. Veri on inimese elu ja `aigus ehk viga on vere si̯i̯s, noh, si̯i̯ on mõte, ta mingu siś selle teise punase `sisse.

Soolatüigas, tema `arstimine on soolaga. Soolateraga pit'sitada, si̯i̯ su̯u̯l elava tule `sisse visata ja isi kohe `väl'la, et sa seda praginat ei kuule. Mina olen isi ära `pru̯u̯vinu: *kolm `korda tegi ja `aitas. - - -*

Kui mitu `sorti inimesi `saunes käivad, ehk mõnel on sügelised ehk nakśid või, `sauna lähed, kasta viht märjaks, pane keresekivide pääl, keeruta `riŋgi, kõik kõrbeb. - - -

`Sauna `sisse `minnes mina `ütlemist ei tää. Saunast `väl'la `tulles kudas `ki̯i̯gi. "`Aituma jumalal, sai mina `jälle oma korra kätte." Meil sii kahe nädala `järgi `köetaks, mina `ütlen iga kord, ku saunast ära tulen: *"`Aitüma jumalal, sai mina `jälle oma kahe nädala palga kätte."*

1955–1969. ES KT 257: 17–19. **`Vihtlemise ajal `arti `aituma nõnda*: *"`Aituma, `aituma `taevataadile, `aituma, `aituma `maarjaisaksel, `maarjaemaksel*; *`aituma, `aituma sauna`kütjal, vihategijal*; *`aituma, `aituma puu`lõhkujal, vi̯i̯`tu̯u̯jal*; *`aituma, `aituma seina`säädijal, pal'gipanejal, kivikikerdajal, nurganukitsejal*; *`aituma obusel, `aituma ärjal, kes pal'gi metsast kodu tõi, `aituma, `aituma."*

`Lapsi viheldi `jalge `pihta, käte `pihta, suu `pihta ja sil'made `pihta, siis `öeldi*: *"Jalad `kärmed `käima, käed `kärmed tegima, sil'mad ergud `vaatama, suu vait olema." Suu vait olema tähendas, et laps pailu ei nuta, ei karju. Vanasti viheldi juba päris `väikselt last, pidi terviseks, `ääduseks olema.

Vanasti `ol'li saunas mullaparand, `istmeteks `ol'lid änamast pakud ja `väiksed pengid ka, ku istet ei `jätkunu, viht `panti `risti `istumise `alla, `öeldi: *"`Maarjaisake, `maarjaemake, anna mul rahulist `istumist," siis ei akka maast midagi `kül'ge.**

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Rahvapäraseid ütlusi ja mõistatusi sauna kohta

Mõistatusi meil ei `öeldu nii. Minu oma ema seda `ütles: ”Siga viriseb iga arjase vahelt,” kui `su̯u̯ja `viskas, siś ju iga kivi vahelt visiseb. (Kerise kohta.)

`Su̯u̯ja `viskas ja kivi `paukus, siś jälle ütles: ”Suur tükk aas suu `lõh́ki, kuule nüüd.” Et `kül′ma vett sai väga pailu.

Meil `ol′li `saunes `seuke pime nurk, kus mustad `riided `pań́ti, mis sel′last `võeti, kui `sauna `läh́ti. Siś meil `öel′di ikki: ”Must koer on `nurkes,” must pesu on `nurkes. – ”Minu must koer on ka sääl,” nägu `ki̯i̯gi `ütles, si̯i̯ käis nõnda mõistu.

Ega sauna`su̯u̯ja kot′ti ei `panta – si̯i̯ käis kadeda `kohta. `Vaata, kui sul saun soe on ja sa ei veeli teist `sauna lubada. Siś on `seuke mõte: kus si̯i̯ kot′t tal on, kus ta ni̯i̯d sojad kivid omal `sisse aab, tuppa viib.

`Aita sań́t `sauna ja `aita laval ka, si̯i̯ on nõnda: annan kedagi ja ta tuleb vi̯i̯l `painama; anna ära, ta taab (tahab) *`jälle, vi̯i̯l saada. Ega küsija suu ei väsi, aga andja käsi väsib. Minu oma ema `ütles, mina uvitasi kuulda.*

`Saunas `toh́tis ”soe” ütelda. Soja `vi̯i̯ga `peśti, `leigega loputadi.

”Palav” ei `tohtnu ütelda. Laps vahel `juhtus `ütlema: “Ai, palav,” päris käratadi kohe: ”`Saunas soe, p[er]*ses palav.” P*[er]*ses ja `põrgus, kudas `ki̯i̯gi `ütles.*

Enne sii ei `öeldugi `kuuma. Vesi `ol′li palav ehk ki̯i̯v, ehk tuline, `kuuma sii põlnu. `Lämmi ja `lämme, änam `lämme vanad inimesed `ütlesid jusku nal′laks.

Meenutus – lapsepõlvekodu saun

Si̯i̯ `ol′li enne mind `tehtu ja tend ei ole änam, aga ta on mul nii `mi̯i̯les, kas või täna just oleks olnu.

Elumaja uks `ol′li metsa pu̯u̯l* (ida pool)*, ja sauna uks `ol′li põh́ja pu̯u̯l, `vasta elumaja. Esist ei olnu, `aknaauk `ol′li `esmalt ilma laasita. Uksest `sisse `minna paremat kätt `nurkes `ol′li ahe. Vassakus `seinas `ol′li lava, aga tema ei ulatanu üle seina, siś `senna jäi tühi nurk, sääl `seisis vi̯i̯nõu, suur tooris. Ukse `vastas `ol′li aknaauk.

Lava otsa juurest ah́ju `pu̯u̯le käis pu̯u̯l`viltu peenike roegas, `öel′di õrs, `senna visati tek′id pääl ja suuremad `riided. Tek′kisi `autadi soja auruga, teh́ti kirbudel säru.

Väl'lap̀ul `nurka õrre taha jäi `seuke pimedam nurk, seina s̬i̬is `ol'lid nagid, `senna `pańti `riidi ja must pesu kääńdi nutsakus kokku – mis ma `ütlesi "must koer" – ja sääl tahendadi ja `pańti `riides, esist ega midagi i̬i̬s ei olnu, muidu puid `ol'li väl'last `vasta `seina `püśti `pantu tuulevarjuks, nägu sa täna`päegi näed sii ja sääl.

`Laḱtine lava `ol'li, põlnu tal `astmi ega midagi. Lava `ol'li `kõrges, et soem on. Kaks `vaia `ol'lid all, nende otsa all `ol'lid laiad raudkivid, maakivid, et ära ei vaju. Vaiade `otste pääl `ol'li puu, sellel `ol'li vaia `otste jauks augud

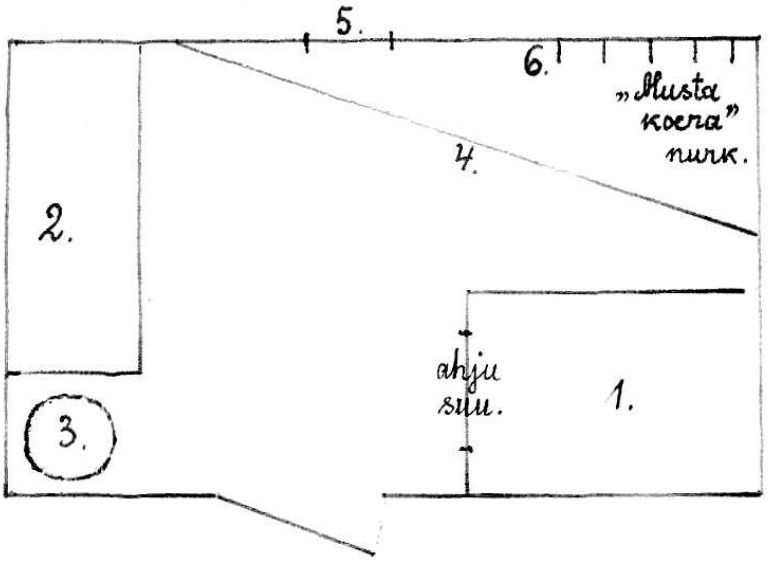

Sauna põhiplaan V. Tähenduse lapsepõlve kodus end. Orajõe v. Rääga külas. Saun ehitatud enne 1873. a. (enne jutustaja sünd.)

1 — ahi.
2 — lava.
3 — veenõu.
4 — õrs.
5 — aknaauk.
6 — nagid seinas.

Ahi on olnud lahtise kerisega.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`sisse `tehtu. Seinast `tul'lid kaks riśtpuud, mina neil nime ei tää, selle pika puu `pääle ja teised otsad `ol'lid seina siis, `peitlega `ol'lid augud ette `tehtu, niid `ol'lid põõnad, nende pääl `lauti irred, sii `ol'ligi lava.

Üks väike penk `ol'li ka ja mõned pakud, kus `istuda sai.

Päris parandat ei olnu, lauatük'iksi `ol'li maa pääl visatu ja talveaal `pańti `õl'gi maha, soem `ol'li jalal `astuda.

Vesi `aeti, ku tend `rohkem `ol'li, luuaga seina alt august `väl'la, ropis pisteti ette, et kül'm `sisse ei tule, mõni vana kalts või vana viht.

Rihi`tuades `ol'li `repneauk, vinguauk, `senna ette `pańti, sii `ol'li `repneropis.

Veera Tähendus, s 1873. Kägiste k

Saun (II). Saun enne ja nüüd. Partel vihtlemisest. Kerise puistamine

Saun `ol'li isiseisav ehitus, elumajast `iimal, nemad `ol'lid `seukse `lahtise keresega. Nüid on ka `lahtine keres, aga nii `ol'lid `lahtine raudkivi ilma savita, `vastamisi kivid võl'lideks `pantu, keres pääl `lautu.

`Esmalt `ol'lid ainult saunad, pärast akati `küüki `otsa tegima, kus suilt (suviti) *keedeti, nii `ol'lid sauna iisruumideks.*

Vahel `ol'lid ka `seukśi, mis `ol'li elamise jauks ka, mõni elas siis, kel muialt `kortelt põlnu, `laupa `kańti värk `väl'la, pärast tagasi `jälle. Änamist `ol'li `pal'la `vihtumise jauks, pesemise jauks.

Akatuses oleja [saun] *ilma aknata olnu. - - - ku `saunu põle olnu, on veheldud sehe* [parsil], *`köetud tuba `äśti palavaks. Parred `ol'lid sehe lõhnade pääl, reheahi `ol'li suur lai, parred lükatu alju kuhal, säält `tul'li soe üles, siś on `pestud ja veheldud. - - -*

Meil `ol'li sii vanasti sii lõuna‿bul nuka pääl vanasti saun, sii `ol'li suur, kaks `sülda `ol'li igapidi, `ümmer`kaudsetel põlnu `esmalt `sauna, siś käisid `siia kokku, mõni kakskümmend kaks-kakskümmend kolm inimest `ol'li vahel `saunas.

Elumajast ta `iimal `telti ja `ol'ti, tuleohu pärast `kaugemal. Pal'gide `raiumist: `nuures kuus okaspuu ja vanas kuus lehtpuu, seda vaadati ikki vanasti, ku `pal'ka, ehituspuud `raiuti. Vanasti `ol'lid kõvad puud, nüid ei ole änam `seukśi. - - -

Millal hakati ehitama korstnaga saunu? – *Änam-vähem üks kolmnelikümmend `aastat tagasi. Nüid on tuhat öesasada viiskümmend kuus, `ütlem, üks tuhat öesasada kümne-kaheteist-kahe`kümne ajal või sedasi, ku nii*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

vanad ennemuistsed ära vananesid. Egas päris `korsnaga ei olnu, suitsutoru, laudtoru laest ja katusest läbi, muidu ikki suitsusaanad.

Kõige uuemal ajal on `tehtud, nii̯ on̯s kõik kivi`korsnaga, `kinnese keresega. Mede külas üks kolm-neli neid on, aga nii ääd saunad ikki es ole ku suitsusaanad.

Pal'gidest `teĺti lagi, sel ajal ei `saetu `laudi, `veśkisi sel ajal ei olnu, `metsa `ol'li küll, siś `teĺti pal'gidest, katused irredest*: *pakud lõhuti peenikseks, `õiged puud; *laastu`värkisi põlnud sel ajal.*

Õledest ja `ru̯u̯dest* (roogudest) *`ol'li küll ka sauna katusi, seda ma täen, aga mättast katusi es tää. Õlest katused võisid `olla küll, lagi `ol'li pal'gidest, ega tuli kohe katuses ei `puutunu.

Sauna aĺjud ja keresed, enne `ol'lid päris kivikeresed, `ühte tel'leskivi ega savi sääl es ole, `laĺtine kivikeres `nurkas.

Kaks suurt `laia kivi, kahe mehel `tõsta, `pańti lapíti `vastamisi, kaks paari või kolm paari `vastamisi, kolmas kivi lapíti pääl, siś vähema kividest keres pääl ja `ümmer `lautud. Nüid `tehtaks tel'leskivimüirid `ümmer saviga, aga keres on ikki `laĺtiste kividest pääl.

Kerese `puistamine, si̯i̯ tähendab seda*: *tahm jääb `senna kereses, siś keres päält maha võtta, tahm ära `pühkida, kõvad kivid tagasi ja mis ära põlenu, uued asemel, si̯i̯ `ol'li kerese `puistamine.

Lava, ku `ol'li `laudi, siś `teĺti ikki lauadest, ikki `seukse libedamast vähe, et ihu ära ei lõhu. Ennevanasti oleja `irsa lõhutu, laiad irred, ni̯i̯ tahuti, `lü̯ü̯di vähe libedamaks ka.

Äpardused vee soojendamisel ja sauna kütmisel

I̯i̯s`ruumi `ol'li vanal saunadel väga vähe, viimati akkas nii, et kü̯ü̯k `ol'li ka `otsas, `kü̯ü̯kis muud es ole, pada `ol'li koogu `otsas, vett soendadi. Köögil parandat ei olnu, muidu mullaparand. Sedavisi `ol'li ka, ku suur pere `ol'li, pada es jõua vett ära sojendada, raudkivid `aeti `aĺjus punaseks, `aeti `tu̯u̯ris.

Õhekorra mul `ol'li – ma `ol'lin siś nu̯u̯rmi̯i̯s alles –, suur raudkivi `ol'li, ajasi punaseks, `tõśtsi labindaga `tu̯u̯ris, kivi plahvatas ja lõi `tu̯u̯ri laiali, iga laud isi `paika, vesi kõik lahenal maha. Suur `tu̯u̯ri `ol'li, puuvitsadega, raud`vitsa sel ajal es ole.

Õhekorra – ma `ol'lin ka alles nu̯u̯rmi̯i̯s, `jordani `laupa `ol'li, isa läks Ädemeśtel – mul pidi saun põlema minema. Suur mailma raudkivivare `ol'li sehe, kannudega* (kändudega) *ja männajuurikatega sai `köetud kangesti palavaks, uksed `kiǹni, siś `ol'li si̯i̯ pala(*v*) *lae `alla kokku `tõusnu. Läkśi `jälle `sauna `vaatama, nii ku ukse `laĺti tegi, `õhku sai – laealune elavat tuld täis!*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Aga no lepapal'gidest lagi `ol'li, pal'k es võta kohe tuld, vi̯i̯nõu `ol'li sehe, akkasi vett `pilduma, sai ära kustutada. Aga `ki̯i̯tis läbi küll (ehmatas ära)*!*

Sauna sisustusest. Kirpude tõrjumisest

Vi̯i̯nõud jah, `tu̯u̯rid või, pesukapad, mol'lid, vańnid või, neid `ol'li. Pakud, pengid kah.

Õrred `ol'lid ka ülal lae all, kus riided pääl `pańti, kirbud `väl'la `aeti, vanasti `ol'li ju neid `kirpusi, `tuades `ol'li liiv paranda pääl maas. Suiaeg `sauna `kütma läkśid, enne pidi `ki̯i̯va vett maha `viskama, muidu `tul'lid kirbud ku sääsepari* (-parv)*, `tääd'sid küll, et sa keretäie said.

Nagid `ol'lid `seinas ka ikki, õrred ja nagid riiete jauks.

Saunaskäimisest. Vihtade tegemine. Tänamine

Vanasti käisid mehed-naised ku̯u̯s mõnes kuhas. Meil sii käisid isa aeg `puhtas segamini kõik, mehed ja naised. Ükskord `ol'li omiti, ma enne `ütlesi, kakskümmend kaks korraga `saunas, `ümmert`ki̯i̯rdu kõik.

Si̯i̯ `ol'li `rahva pruuk ja komme, sel ajal `ol'ti nii, seda es `panta imeks ega `ki̯i̯gi es keeverda sellepärast.

`Sauna `köeti ikki laupäevalt `rohkem, aga kui rehepeks `ol'li, rukkireht, rabamine, siś `ol'li iga kord, kas või kaks-kolm `korda nädalis, si̯i̯ rukkirehe tolm `tul'li ikki `saunas maha pesta, aga arilikult `ol'li ikki laupäevalt.

Sauna`kütjad `ol'lid, kellel `aega `ol'li.

Lae all seina sehes `ol'li suitsuauk, vinguauk. Tropp, riidenäru käis ette.

Vihalehed `tu̯u̯di vanas kuus, arvakased – arvakase lehed on karedad ja su̯u̯kase lehed on libedad.

Viha`leht `tu̯u̯mas `käiti kahe inimesega ja, kahe-kolmekesi.

Vihad `siuti niinega, pärnaniinega `siuti kokku, selleks `ol'li `tu̯u̯du pärnaniined, paks kest päält ära rääśtitu ja, `seuti kaks tükki `paari kokku ja.

Vihaköidik ja vihaköides. Nüid siuvad tampsaga või narmastega. Kaks `sõl'mi `pańti vihal pääl, teine aassõl'm, et tõmmates `laht sai, `kirvega raiuti paku pääl konsakad ära.

Visati `leilu või `su̯u̯ja, `kül'ma vett kapaga. Kivi `paukus, kivi on pailu pala(*v*)*, kül'm vesi läheb `järsku pääl, siś lü̯ü̯ `lõhki, muud sest ei täe.*

Pesunuuśtik `ol'li änamist ikki pärnakooredest `tehtu, si̯i̯p ja nuuśtik `ol'li pesemiseks.

Esimise ilmasõja aeg `ol'lime sääl Riia all kaua ilma saunata, siś saime `sauna. Vett `ol'li ja `si̯i̯pi ka, aga nutsakast ei olnu, ihu kiheles nii `irmsasti, siś

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

tegime nõgestest, `autasime, `leutasime ära. Libe lupakas, si̯i̯ es ti̯i̯ missugust, piab ikki vähe kare olema või `seuke.

Soe, palav ja `leige `ol'lid siit sõnad. Palava-sõna ei `tohtnu ütelda, `öel'di kohe: "Palav `perses, soe `saunas."

Tänusõnu sel'lapesejale – no ikki `öel'di vahel ka mõni sõna, mitte ei määleta. Tänati küll `vihtlejat, aga ma es määleta änam, kudas si̯i̯ `ol'li:

`Aitäh saunaküttajal,
`aitäh leili`viskajal,

ema ütles ja õpetas, meelest läenu.

`Saunas elavatest vaimudest? Saana`aśja ma̯i täe, aga vanasti `öel'di, ülal rehe`tuade pääl oleja vaimud elanu ja neil on `toitu üles `viitu kausidega jõulu`õhtalt ja uue`aasta `õhtalt.

Mina juttusi ja `laulusi küll es täe, naśte asi `rohkem.

Muud toimingud saunas. Lihasuitsetamine

`Saunas `ol'li vi̯i̯l lihasuut'setamine, `võrka suut'setadi: `viiti `sauna, `aṅti `suitsu, et siś on `vastapidavam, ei mädane nii ruttu.

Liha riputadi üles nööriga naela `otsa, uks `kiṅni – `suitsu täis! Lepa`puuga suitsutadi, kadaki `aṅti, kui liha `val'mis `ol'li, lõpupääl, siś `paṅti kadaki `aḧju, `aṅti kadaka`suitsu, muidu ikki lepapuidega.

Löödid `limpsa täis `ol'lid, `viiti `sauna, kuivatadi ära, limps `kuivas puruks, õeruti ära.

Nikolai Abaja, s 1880. Kägiste k

Saun (III). Sauna ehitus, kerise puistamine. Saunaskäik. Vihategu. Pesemisvahendid

Saun on väike maja, kus viheldaks. Minu kasu`põlves viheldi pa'rtsil mõnes kohas, aga siis `ol'li juba äraldi `sauni ka.

Ehituskoht on ikki kaju ligidal, et vesi `kaugelt kanda̯i ole, aga mitte nii, et sauna vesi kajus `nõrgub, mitte päälbul (-pool) *kaju.*

Isa isi tegi `seitsme-jala-rahnudest. Ei olnu kedagi `meistert, isi tegi, mina `aitasin: kahekesti `tõśtsime ülemesed pakud, alumesed `paṅni ükśi, kerese tegi ükśi. Katuse paarid ajasime kahekesti üles, suuruksed̯s ni̯i̯d `ol'lidki, kahed paariksed.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Katus `ol'li `sindretest, `sindred `teh́ti isi `sindrepeńgi vahel, laastu`värki põlnu siiś vi̯i̯l.

Lagi `ol'li lõhudest, savitadud vahedega, liiv pääl. Põhjabulne katuse ots `ol'li `lah́ti, visati tükki-`tompisi üles `kuiva. - - -

Saun ehitati 1899. a. end. Orajõe v. Kura külas Võtsi talu äärenaal.
Hoone oli korstnata ja esiseta.
Ukse sees oli tilluke klaasruut.

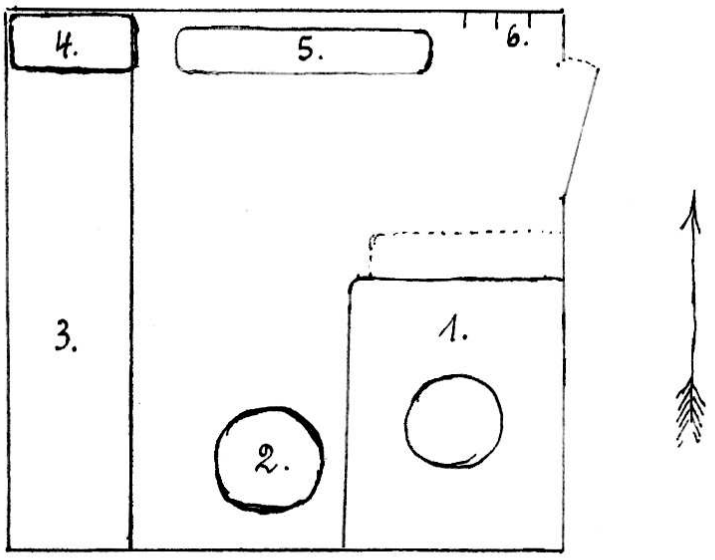

1. Keris pajaga.
2. Külma vee tovber.
3. Lava.
4. Lavamold, mis ikka lavajalutsis seisis.
5. Pikem mold põrandal.
6. Naelad seinas. Istepakud liikusid siia-sinna.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Sauna ahe, muidu `laḱtine keres ja ilma `korsnata, isa isi tegi maakividest. Midagi `kuńtsi põlnu: ladus parajad kivid `paika – mere `ääres `ol'li valida küll –, vahed pat'sitad saviga `kińni. Alḱjusuu i̯i̯s `ol'li parand löhem, et tuli `pihta ei puudu.

Parand `ol'li lauadest. Lauad `saeti pika `saega `kõrgete pukade pääl. Pal'k `ol'li ülevel `kõrgete pukade pääl, üks mi̯i̯s `ol'li ülevel, teine all, `vastamisi `tõmmasid sihka-sahka!

Kerese `puistamine `ol'li si̯i̯. Kui keres juba väga vana `ol'li, kivid ära kruusaks põlenu, siś ei anna änam `su̯u̯ja, `viiti kõik kerese kivid `väl'la, mis kõvad `ol'lid, läkśid tagasi ja uusi `tu̯u̯di `juure, pragi jäi maha. Ot'siti mere äärest või jõest `seuksed kõvad sinised kivid, mis tuule ja vi̯i̯ käes `puhtaks `ol'lid läinu. Maamulla si̯i̯st ei tahetu, et ajavad `tossu, aga kui varedes või `kangrutes ära `ol'lid `seisnu, siś `võeti küll.

Penk ja pakk, kas sa isi‿i mäleta, pengid ja pakud `ol'lid `istumeseks.

Sii`kańtis käisid mehed isi ja naised isi. Taludes käisid küll pererahvast ja `ti̯i̯nijad öheskṷṷs, ku `juhtus.

`Laupa`õhtalt ikki `käiti `saunas. Suure pühade aeg siś, kui pühade`laupa `ol'li.

Sauna `kütmene, kel `aega `ol'li, si̯i̯ küt'tis, `ol'li ta‿s mi̯i̯s või naine. Suiaeg, kis kodus `ol'li, perenaine või mõni vanainimene.

`Pehme `vi̯i̯ga ikki `peśti. Korjati vihmavett, kas või pääpesukski, kus ta kajus väga kal'k `ol'li. Pesuvesi `teḱti soe, loputsevesi `leige.

`Tu̯u̯ri si̯i̯s `ol'li kül'm vesi, pada tegi keresel `su̯u̯ja. `Väiksed puu`mol'lid, alupuust õõnitsedud, `ol'lid pesta. Üks `ol'li lavamol'd, `seisis lava otsa‿bäl viha jauks.

Vihaga õerutaks ja viheldaks. Roguskinuuśtikud `ol'lid ääd `õeruda. Enne osteti Riiast pal'lide `viisi `villa, pal'lidel `ol'li roguskimõrts `ümmer, sai äid saunanuuśtikusi. `Viltsest `riidest ka `ol'lid `pesteslaṕid ja vana sukasäärest ja `kindalabast. Laste pesta `teḱti `aaldokid: pehme `viltse `riide või sukasääre `sisse õmmeldi seebitük'id, `ol'li ää pauť siki pesta ja `õeruda.

Vihtadest ja vihtlemisest. Tänamine

`Vihta `teḱti enne `jaani ja vanas kuus. `Teḱti `pääle jaani ka, aga ennejaanitsed `öel'di rohuks oleva. Vanas kuus ikki, noorekuu vihad ajavad ihu sügelema.

`Metsa `miṅti, kudas `ki̯i̯gi `julges, ükśina ja ulgakesti. `Öel'di: lähme vihalehe`metsa, viha`leḱti `tu̯u̯ma, luua`raagu `tu̯u̯ma. Luuaraad ju raakśiti ära.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`Vihta `siuti niinega ja lõngaga. `Takse `kanga narmastega mina olen kõige `rohkem näinu. Vitsaga põle `vihta `siutu, luuadel küll mõned ajavad vitsavõrud pääl.

Vihaköides `siuti aas`sõl'mi: *ta* [viht] *`kuivas kokku, akkas pudenema, aassõl'mist sai `kergesti `lahti, sai uuesti kinnitada.*

Viha `autamene on ikki viha `autamene: *enne paned soja vi̯i̯ `sisse likku, siś ku saun `val'mis on, suits `väl'la läinu, ukse `kinni `panna võib, siś pistad märja viha palava kerese pääl, pöörad tal teist `kül'ge ja teist `kül'ge, saab kaks `lopsu korraga – viht `pehmeks ja vinguõhk saunast `väl'la, saun klaariks.*

Viha mõistatus `ol'li*: *Piutäis pal'last, küinar karvast? Kerese mõistatus `ol'li: *Siga `ingab iga arjase vahelt? Tule ja suitsu mõistatus `ol'li*: *Obu `tal'lis, änd `räästas?*

`Vihtlemiselaul `ol'li:

`Aituma, `aituma, `aituma, `aituma
vi̯i̯ `tu̯u̯jal, vihategijal,
sauna`kütjal, vaevanägijal,
maaisaksel ja maaemaksel,
ja kudas ta sääl kõik `ol'li.

(Järgneb Marta Mäesalu üleskirjutus keelejuhilt ERMile 1932. a:)

** `Aituma, `aituma, `aituma, `aituma*
saunategijal, vaevanägijal,
kivikikerdajal, nurganukerdajal,
vi̯i̯ `tu̯u̯jal, vihategijal,
sauna`kütjal, vaevanägijal,
`aituma, `aituma, `aituma, `aituma
maaisaksel, maaemaksel,
kes `kaske kasvatanud
ja vett õńnistanud,
*`aituma, `aituma! ...**

Kis muud ei `oskanu või ei `tahtnu, `ańdis ainult `aituma ükśi. Seda `öel'di `mitmet `mu̯u̯di, ma oma ema käest `kuul'sin.

Ravitsemine ja muud toimingud saunas. Keelud

`Saunes `käiti kuperdamas kah, aadert lasemas ja. Käe-jala_bäl kuppu `pańti, `teḧti tuas ka si̯i̯ sobin ära, aga `saunes `ol'li `lahkem ruum ja ku `sel'ga või riśtlude_bäl `laśti, siś ikki `saunes.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Võrgukuivatamist `teĺti ja suitsetamist. Kui löödid `limpsa täis `ol'lid, `pańti sauna lae `alla õrte pääl, kuivatadi purukuivaks, kol'giti ja raputadi läbi, limps pudenes tolmuks, said löödid `puhtaks.

Kirbude karistameseks `ol'lid õrred `saunes lae all. Ku suits juba `otsas `ol'li, `viiti tek'id `sauna õŕtsil, `ańti kõvasti `su̯u̯ja, kirbud, kis ära ̯i `kõrbenu, üppas `al'la, alt ohutadi parand keeva `vi̯i̯ga üle.

Sauna `aĺju, sauna `tulle ei lubatu mitte üks pühe või vihaleĺt visata, seda `vaatas iga karss inimene, `pühkmed koristadi ikki `väl'la.

Keresel ei `tohtnu mitte üks pesuvi̯i̯tilk või `vihtlemise piisk lasta, et siś lähva ihu `kärna.

`Tulle ja keresel ei tohe sül'lata ka, suu läheb `kärna.

Tule pääl piśsida, oh, kus sa sellega, vi̯i̯värk läheb `kärna.

Sauna `vaimusi küsi säält, kus vanad igi`multsed saunad on, sii uuemal ajal `tehtu saunades põle `kuulnu.

Maria Kallas, s 1871. Kura k

1955–1969. ES KT 257: 20

Sauna austamisest

Mede isa `ütles ikki enne `saunaminekut lastel: "Toimendage ennast ära enne ku `sauna lähete, et siiś ei akka piśsal `tahtma ja muud."

`Saunas ei lubatu peeretada ka, isa `ütles, et saun on niisamma püha ku kirik, et sääl piab puhas olema.

Amalia Kingissepp, s 1884. Kägiste k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

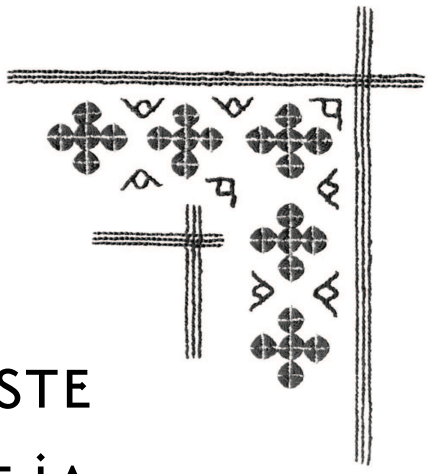

V. Naiste käsitööst ja rõivastest

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

194[2]. ES KT 15: 1–5, 11–41, 67–70

Veimevakk, selle tegemine ja jagamine. Villakraasimise talgud. Tüdruku palk

`Veimevakkas, mis säl nüid muud `ol'li, sukki-`kindi kujuti, öid* (vöid) *ja sääre`paelu ka, `särki äial ja ämmal, mõni tegi `põlle ja. Sõrm`kindad ja laba`kindad, pikad sukad ja lühiksed sukad, säärepaelad ja särk ja vüü – sii `ol'li täiskimp. Pikad sukad ja lühiksed sukad, niid on meśtesukad ja naśtesukad, mõlemat pidi olema. Ku sii Kogre Saśsi esimesed pulmad `ol'lid, talve `küünlabäva aeg ilus päiksepaśte ilm `ol'li, `miṅti aida `juure `veimi jagama, va Piku Endrek `juusis üles puuriida `otsa iist ära. Riit akkab maha vajuma, riit ikki otsast vajub ja tema ikki ronib, ikki üles riida otsa. "Naised ajavad taga, `valge kasekannuga (-kännuga) *ajavad taga, mis ma s tegima pidi?" Noh, naised `valge `veimekimbuga, sii siśs sii kasekand. `Kuutsu tegi, igavene nal'lamiis!*

`Veimesukad-`kindad `tehti ikki `valgemad `värvi, põhe `ol'li `valge. Meil sii `teḥti muidu triibud `sisse, aga `tahkuranna veimestel `ol'lid ikki punased kirjad siki-saki läbi kujutu. Sõrm`kindad `ol'lid ikki `valged ku pisu, kirikuskäima kinnasteks `oiti. Vat mitte i tää, mis pisu sii on, aga ikki nõnda `öel'di, mis `äśti `valge, ele`valge `ol'li, et sii on `valge ku pisu. Aga seda ma ole ka oma vanematest `kuulnu, ku nägu laps või nuur inimene väga `liiga käritu-elav on, `öeldaks – jusku tulepisu teńe, et tal mitte pihugi rahu i ole. Nujah, sii elava-kala-`niilaja käib küll sellesamma `kohta.

`Veimevakka tegid* [tüdrukud] *siśs, ku pererahvast magama läksid. Talve`õhtald kell kahessa, siśs lõpetadi talutüü, `ketramene ja, siśs akkasid nemad valama, sööma`tuńdis ja kudas `kiigi sai. Minul `ol'li oma õde Triinu ja Kadri `ol'li kasuõde. Triinul `aitas ema ka midagi tiha, aga Kadri sugis küll kõik isi. Tema päris `palka, nägu `kõrtisi ja, ei saanu – vanasti `ol'li sii norm, `äśti i mäleta, ikki vist `ol'li kaks `kõrti ja kolm `särki jah, oma sitsijakk ja sitsirätikud, jalavarjud jah –, aga temal `ol'li lammas või kaks lammast `lautas, isi sai villad ja tegi omal, ja mis ta ära müis, `oina või, säält sai raha. Oma tüüd tegi `üüsiti, väl'lalt `aitajaid ei olnu. Mõnes talus `ol'li nii, et tüdrik tegi sügisi `mihklepäevast mardipäevani oma tüüd. Maa puul `jälle suurema taludes `ol'li nii, et tüdrikul `anti oma palgalinad kätte – leesikas linu ja kudas `kiigi kord kaup `ol'li, pesu`riide jauks –, `küünlapävast `maarjapäevani pidi `val'mis olema, muul ajal tegi ikki talul talu tüüd. Ku ta selle aja siis `val'mis sai, siśs sai, ku tal [tööd] *üle jäi, siśs omadsed pidi `aitama, aga talu änam aega ei `annu.*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`Veimevakka `talgustega – ei ole sii `seukest `aśja kuulnu. Vahest ku ei saanu `villa vabrikus `viia, siśs talud tegid isi `talgut, `villa läbi `kaarida, `kaarimise `talgut. Ega säl põlnu midagi*: *`aṅti sõna `väl'la, et siśs ja siśs, sel ja sel ajal on `talgus, kis `tahtis `tulla, `tul'li. `Tul'lid tüdrikud ja vanad naised, kudas `ki̯i̯gi läbi`käitav `ol'li. Oma kaarid `ol'lid igaöhel ligi. Kaariti esimest läbi, ja teist ka, kudas `villa `ol'li või `aega jakkus. Enne `ol'lid ju ääd kaarid ää lühikse `piidega, nüid* [ei ole] *asised kedagi, irmus pika `piidega, ei anna `villa `väl'la, saa kudagi kaari`täisi tiha. Jah, oma söögid-joogid `ol'lid ikki, õlut ka vahel. Pośtelgi_s kõrvad `taskus ei olnu, venisid ka parajaks ajaks `plat'si, pil'limi̯i̯s ikki ka. Natike `tantsu, si̯i̯ `ol'li nägu `aamen augu ääre pääl.

Takud. Linanuust. Peretütar ja vaenelaps linu ketramas

Kolmed takud sugiti: *ot'siksed, kesstakud ja peeniksed takud, igaöhest pidid isi `sorti `lõnga `ketrama. Otsatakudest `laśti vahel köit tiha – mõnes kuhas `ol'lid loṅt`maakred, kis tegid, ja isi `lu̯u̯di pööraga kokku. Ja ku nad* (takud) *`seuksed paremad `ol'lid, siśs sai jämedad `lõnga ka, kot'ilõnga ja. `Kesmeste takudest `teĺti `kanga`lõnga*: *palaki ja käterätiki, kot'tisi ja, `kõike kot'tisi, `vu̯u̯dikot'tisi ja vil'lakot'tisi, elusmajas läheb ju pailu kot'tisi. Kolmandad takud kedrati linastel `sissekoeks, ku nad ilusamad `ol'lid, või `teĺti kess`taksetel `veedeks, kudas seda materjani just igakord `ol'li. Meil nägu `väikse kuha_bäl `tohtnu `ühte näputäit muidu lasta `minna. - - -*

Linapiud `ol'lid ni̯i̯d, mis linakakkumese aeg `teĺti, ku lina kakuti põllalt. Mis `ketramise jauks `teĺti `soetud linadest, ni̯i̯d `ol'lid nuuśtid. Nuuśtid keerutadi kokku linasüdametest. Mis sugimisest üle jäi, ku kolmed takud `väl'la tõmmati, si̯i̯ `ol'li linasüdamed. Takud puistati orgi pääl läbi, `lahtised luud `väl'la, siśs `kääṅdi `ku̯u̯nlas ja`ku̯u̯nlad `lauti kot'ti või `korvi niikavva ku kedrata sai. Nuuśtid `aeti paela `sisse, riputadi `varnas. - - -

Kas sa tääd seda juttu, kus õhes talus peretüdar ja `vaenelaps ku̯u̯s kasusid? Ku nad siśs suureks said ja `ketrama akkasid? Peretüdar ikki, mis takud `puṅti läinu – raps! `välla ja `viskanu maha. `Vaenelaps `jälle `korjanu kõik üles, lahutanu ära, `ketranu kokku ja näe, ükskord kudunu ära ja saanu omal `riided `seĺga.

Kus siss tulnu pere`tütrel suur rikas kosilane. Kõik `rõõmsad, ja nüid `su̯u̯ma, ja `vaenelaps `lauda taĺlitama. `Vaenelaps `pannu oma uued `riided `seĺga ja käinu ää meelega kõpsutades. Peretüdar `jälle `pilkama:

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`Vaata, `vaata, `vaesta`lasta,
tańsib minu taku`tortis!
Kas tend ka mõni pere`poegist
`juhtuks juhmilt kosima?

Peigmi̯i̯s `tahtnu tääda, mis si̯i̯ tähendab, siśs peretüdar `naernu, kudas teine tema takuprakid üles `korjanu ja omal `sel'ga teinu. Peigmi̯i̯s akkanu `mõtlema, mis ta `seukse `pillajaga ära ti̯i̯b, ja `jätnu selle rikka pruudi prakki ja kosinu `vaeselapse.

Minu emaema `ol'li minu emal seda lugu `rääkinu, ema `rääkis minul ja mina olen ta sinul `rääkinu, vanemate pärandust.

Kanepist

Kanepisi põle sii pailu olnu, ju neid niisamma `teḱti ja `leutadi ku linugi, muudku et ta jämedam materjań `ol'li, kõik kakkumesed ja. Kodu ei `tehtu kanepist riiet, `ol'lid köite jauks, aga vabrikud tegid. Ostetu sai ju küll, pesu jauks ja, `seuke `pehme riie `ol'li.

Lambaniit. Lammaste ja villa pesemine. Ajukas, piimavill, kangavillad. Villa kaarimine

`Lambi niideti ikki kolm `korda. Neli `korda niideti ka, aga seda nad pailu ei `tahtnu. `Ol'li kadripäevaniit, suśtepühadeniit, jaagap̀äevaniit, `vastlapäevaniit. `Vastlaniit `jäeti ära, si̯i̯ kutsuti ajukas, ajukaniit. Ajukavill, `seuke lühike, ära vanunu ja `väntsunu.

Ajukavill `ol'li alvem, teised `ol'lid ääd niidud, ääd villad. Esimene tallevill, si̯i̯ `ol'li piimavill, ni̯i̯d `ol'lid nägu `seuksed `pehmemad, peenemad ka, kudas `ki̯i̯gi `ol'li. Aga ni̯i̯d `ol'lid `kaarida sańdemad, ku väga `pehmed ja käherad `ol'lid, läksid `kergesti `nupsu. Viletsamad villad niisamma `teḱti tekideks ja suka-kinnasteks, `pańti `kanga `juure kah teśte sias. Paremad villad `ol'lid `kangavillad. Alvemad, nägu kõhualused ja koodi`päältsed, `pańti kohe niidu aeg isi `paika.

`Lamba`niitmesel ma midagi kuńtsti ei tää, muudku lammas sirevili `sülle, jalad `pehme paelaga `kińni ja akka näppima, päälae‿bält `pihta, ikki edesi. Muud `mu̯u̯di ma küll ei tää, ikki on `lambarauad olnu. Seda vahet on, et mõni istub kaksiraksi `lamba pääl, ku lammast niidab, aga minu kodu `ol'li ikki lammas süles. Mõni `ol'li pahur küll, kõik nurgad käi `ümmer`ki̯i̯rdu läbi, igavese koseri saad, ennegu villa kätte saad.

Sui, sii mere`äärtsed talud, `peśti `lambad enne meres `puhtaks, siśs lammas raputas isi villa `lahkeks. Teise päeva, ku vill kuiv `ol'li, siśs niideti.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Talve `peśti* [vill] *`tu̯u̯ris vi̯i̯ si̯i̯s ära ja `lauti tekide pääl `kuivema. Vill jäi `nätsu, siśs `tul'li enne `kaarimest lahutada, `lahti nokkida, `tehti kõik näpp-näpult. Seda pidi ka täädma, et `villa ei tohe pesus `õeruda, vanub ära, ainult pitsita vi̯i̯st läbi.

`Villu kaariti, selle jauks `ol'lid kaarid, `linnest osteti, käsikaarid. `Vastamisi kaariti põlvede pääl. Si̯i̯ on kaaritäis, mis sa `val'miskaaritud villatüki kaaride vahelt võtad. Kaks `korda kaariti läbi. Esimene kord `ol'li lahutamene. Ku lahutadi, siśs `pańti `ulka `villu vahel, `teĺti suur mätsakas, aga ku `ketramise kaari`täisi `teĺti, siśs natike `pańti vahel, `teĺti `väiksed ümargused kaaritäied.

Vokk. Lina ja villa ketramine ja korrutamine. Kangalõngad. Järk ~ keerd ja laug lõng. Kerimine

`Lõnga `teĺti ikki okiga, sellesamma kolmejalksega, niipailu ku mina mäletan. Ku mina `alles üsna vähem `ol'lin, siśs küll minu ema ja teised vanemad inimest `rääkisid, enne on olnu `väiksed püśtokid. Kuda`mu̯u̯di nad just `ol'lid, mina̯i tää, ja põle `täädnu pärida ka. Niipailu ku mina mäletan, on ikki ni̯i̯dsammad kolmejalksed mis `praegugi. Laadade päält `tu̯u̯di, sii oki`meśtri ei olnu. Okil on okipenk, jalad, sõkelaud, aisad, ratas, vändaraud ja vändapuu, naba ja krui, rindpuu ja pośtid, lohe ja keeri; ku lina või takku `ketrad, siśs on koonalpuud ja `ku̯u̯nla`lauda ka vaja ja `ku̯u̯nla`orki ka vi̯i̯l.

`Kanga`lõnga̯i kedrata mitte kõike `ühte `taudu. `Ol'lid järgud lõngad ja laud lõngad. Veelõng `teĺti järgem, si̯i̯ on, `rohkem ki̯i̯rd – nüid `öeldakski ki̯i̯rd lõng, aga vanasti `öel'di järk, lõng on väga järk, ku ta `liiga ki̯i̯rd sai. `Ütle sa saade`mu̯u̯di või taade`mu̯u̯di, ükstakõik. Ku tema laug on, siśs ei saa `äśti kududa, akkab karvendama ja kakkema. Aga `liiga ülearu `järku ka̯i või tiha, siśs ta `liiga kal'k, lõng kisub `su̯u̯gras, nägu murrab, ja väga `karme saab ka. Koelõng `tehtaks laum, siśs kangas saab `pehmem, vanub ilusti ja. Aga väga `laugu ka̯i või tiha, siśs ta lameb enne`aegu maha.

Lina ja `villa – no lina kedrata on `kergem või `õlpsam sellepoolest, et tema on pikem. Sa öhe `käega lahutad, teisega lased järjest `ki̯i̯rdu. Villal piad ikki natuke `ki̯i̯rdu ette lasema, siśs venitama. Õpikul (õppijal) *on lina `kergem kedrata ku `villa, aga lina on valusam kedrata. Linane lõng söörib näpuotsad kat'ti, ku `rohkem kedrata on. Siśs õmmeldaks topused `ümmer näpude – no on sul̯s topustega nii ää tiha ku `pal'la näpudega. Ja suu `kuiveb, alati kasta näppu, siśs võta `jälle midagi `rüipu suhu. Aga ära on kõik `tehtu. `Ammu̯s ni̯i̯d vabrikud akkasid, enne kõik suured pikad `kangad kodu kedrati ja kujuti. Villavabrikud `tul'lid enne, aga `esmalt i̯i̯stakatuses vist lõngavabrikusi põlnu, `eidi `teĺti ja isi kodu kedrati.*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

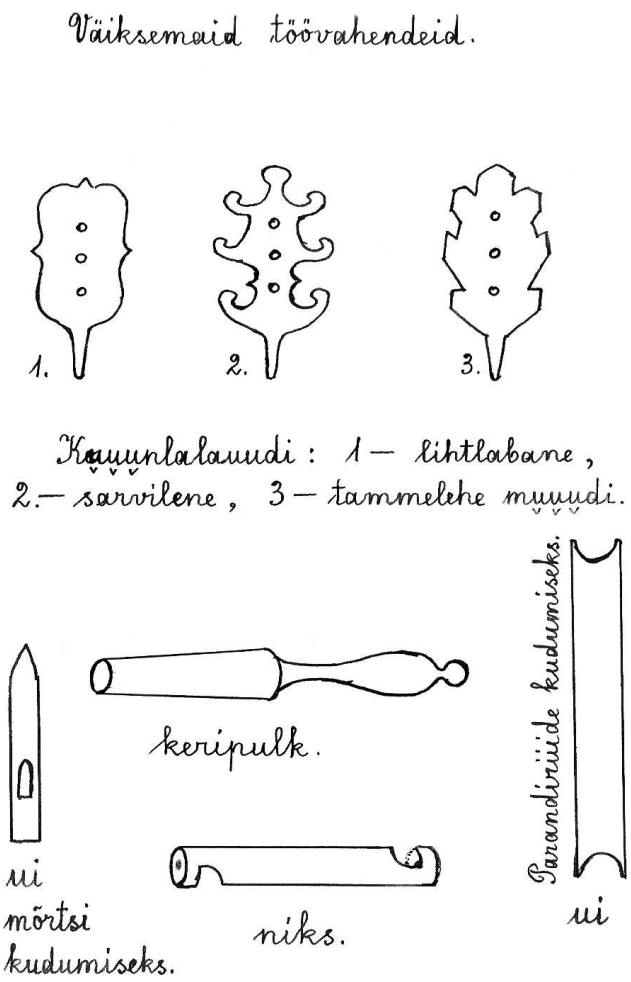

`Kuunlategimesel põle ju midagi kuńtsti. Taku`kuunlad on juba `puistamese aeg `val'mis `tehtu. Linapiu võta nuustist `väl'la, `tõmma põlvede pääl õrnalt `riśtipidi `lahti, rul'li kokku ja asi ants!

Korrutamesega on sii kuńtst: `ketramese aeg `tallad okid paremal puul `ümmer, korrutamesega vassakul puul. Korrutamesega `vaatad, et kana`sel'ga ei tii. Siśs `öeldaks kana`sel'ga, ku üks lõng on lontsem, mäśsib teisel `ümmer. Koorutadi poolide päält. Kaks `puuli `pańti pooliorgi `sisse, sii `pańti koonalpuu või käsipuu `kül'gi, siśs poolid `juusid sääl pääl. Silmused `ol'lid, kus orgi otsad siis `ol'lid. Sii koonalpuu ongi käsipuu ka, kudas `kiigi `ütleb. Kerade päält koorutadi ja koorutadi vahel nõnda ka, et üks kii viibsiti üles ja viibsipuu päält koorutadi. Seda piab `paśsima, et `kiirdu käe ette i lase, siśs läheb `kergesti kana`sel'ga – iist piab ikki klaar olema. Sina räägid jah korrutab, aga minu kasu`põlves räägiti või minu ema `rääkis ikki et koorutab. Vahel koorutadi kaks `värmi kokku, sii `ol'li keesilene lõng. Pooliork `ol'li siisamma mis `viibsimese `jaukski, pää iis, et puul üle otsa ei kihuta.

Ku ta (vokk) *`nüüri pääl ei pidanu, siśs ratas jooseb `viltu, tuleb `õigeks `kiiluda. Kruist tel'litaks, naba ju liigub etepul ja tahabul. Rasvaga määriti.*

Kerimese jauks `ol'li `jälle keripulk ja niks. Aga viil varem, ku `rohkem anisi `piiti, siśs anikõredest (-kõridest) *`teńti keraalused või kerapõhjad, `kuivi `erni `pańti `sisse, kõrisesid ilusti. `Kangalõngad `tul'lid ju kerida, veelõngad isiäranis, `rul'li ajada võisid viil viibsipuude päält. `Viltsed lõngad niisutadi*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

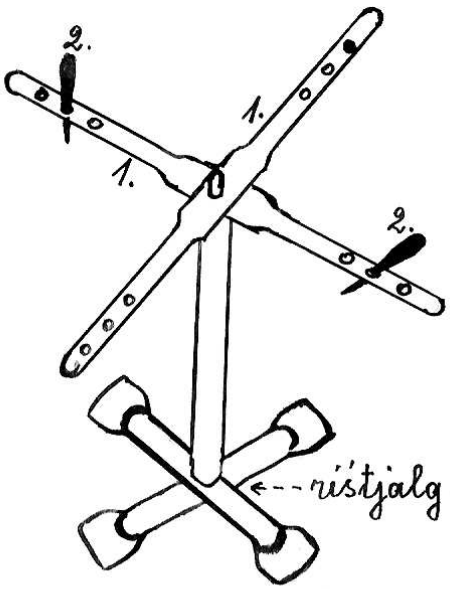

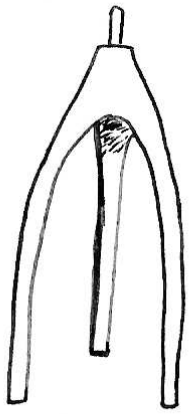

Kerilavvad.
1,1 — kerilavva arud.
2,2 — kerilavva pulgad.

Vanaaeegne kerilavvajalg, arkjalg aralesest puust.

Pulgad on iga haru otsas. Kerilavvade arud on lahtised, s.o., ei ole omavahel kindlas ühenduses, aga viibsippuude arud ei käi koost lahti.

kṷṷṷtspṷṷĺ,
e. süśti.

Enamaśti kṷṷtspṷṷl, harvemini süśti, „kujub süstiga." Vanem kuju põhjata, siis põhjaga, veel hiljem põhjaga ja kahe rulliga põhja all.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

enne, siśs ei kisu `su̯u̯gras. Linane ja ostevee keriti niksiga, muidu `sü̯ü̯ris näpud kat'ti. Ja vaha läbi keriti vanasti: vahakombakas `ol'li `riidetüki si̯i̯s, lõng käis säält läbi. Vee kerimesel `ol'li kuńtsti kah: ei tohe mitte `suuri nagasi `ühte ajada. `Käärimese aeg, ku kera ikki `ühtetasa veereb, nagad `loskuvad maha, siśs viidab `jälle `aega ja `raisku läheb ka, lõng läheb `kergesti `puńti. Kas ma enne viibsip̀uude päält `ütlesi? Viibsip̀uude päält ikki ei keritu, si̯i̯ `ol'li vahest `arva `juhtumese kord. Ikki kerilavvade päält keriti ja `aeti `rul'lisi ka, ku koelõngad enne ära keritu põlnu.

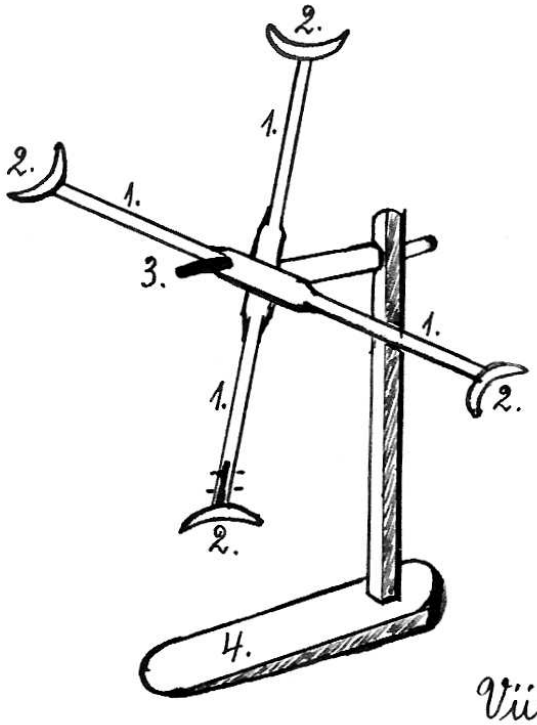

Viibsippuud.

1, 1, 1, 1 — viibsippuu arud e. aruspuud.
2, 2, 2, 2 — arude e. aruspuude sarved.
3. — ümmmer-aeettes-pulk.
4. jala päkk. See on vanemamooduline päkkjalg. Töötajal seisis üks jalg päka pääl, et viibsippuud „i̯i̯st ära ei aeelaks." Hiljem on hakatud siingi ristjalga tarvitama, ja mõnes peres käivad kerilauad ja viipsipuud ühe ja sama ristjala otsa.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Lõngade hautamine ja pleegitamine

Linased ja `taksed pleegitadi, enne `autadi ja keedeti, siśs pleegitadi. Lina- ja takulõngad `liutadi enne `li̯ilsevi̯is (lehelise-) *päe või paar, siśs `pańti patta, `tuhka sekka ja tuhaga `autadi. `Si̯i̯pi `ol'li ju vanasti vähe, kis neil `si̯i̯pi täis raisata – tuhaga läksid ilusti `valgeks küll. `Tolmasid küll, aga loputadi `jälle `mitme vi̯i̯ si̯i̯s ja kol'giti ja soputadi ja, läks si̯i̯ tolm ka ükskord `väl'la. Si̯i̯ `ol'li ju kus `ütlemata `kergem ku tervet kangast `autada. Siśs põlnu kangast nii `kangesti pleegitada, ku lõngad enne `ol'lid ääks `tehtu, `autadu ja pleegitadu väl'lal õrrede si̯i̯s. Ja lõngadega on ikki pailu `kergem mahkendada.*

Kakutsed. Käsitalgus

Kas sa kakutse`lõnga ka kirjutad? Kakutsed `ol'lid ju vanasti suured aśjad. Sii `väiksed maad ja `lambi `ol'li vähe, pailu sest villast üksi sai! Üksvahe küll, ku si̯i̯ suur laevade `laadimine `ol'li, raha `rohkem `liikus ja, laevad käisid Riia vahet, siśs `tu̯u̯di Riiast `villu, said ilma `maata inimesed lahedamalt riiet kätte.

Kakutseteks `teĺti kõik vanad ärapeetud `viltsed `riided ja uuvve `riide ääred, mis rätsepi juurest üle jäid. Enne keedeti läbi, suur ki̯i̯rd si̯i̯st `väl'la, siśs akati `kaarima, `esmald lahutama ja. Kakutsed on `rasked `kaarida, siśs `tehti vahel `väikest `talgust ka. Si̯i̯ `öel'di käsi`talgus, ku mõni neli-viis-kuus inimest või `väike pere ku̯u̯s `ol'li, vakka omaette, suurt kisa ega `pulma põlnu. Naśteinimesed üksi, tegid, nägu `õhta akkasid, ära poole öini, irasid ka natuke, mis irasid: *mõni `oskas laulda, mõśtatusi `ańti, külarahvast arutadi ja, kudas ette `juhtus. Ulga vahel tu̯i̯ läks ikki tükkis ubasamalt.*

Kakutse`villa `pańti vahel natuke pika `villade sekka ka pee`riideks või alamaks `riideks. Aga just tekid `teĺti kakutsetest, natike pikka `villa `juure, et venitada annab. Triibulõngad üksi `teĺti siśs uuvve villast, neid värmiti. Ja ku tekk `ol'li vanaks `pi̯i̯tu, `ańti ta näruvanal, aga ni̯i̯d uuvve lõngast triibud kakuti `jälle üles. Nõnda si̯i̯ üks vill käis mitu `korda `ümmer`ki̯i̯rdu. Ülevel maa pu̯u̯l, kus suured `lahkamad käes `ol'lid, sääl said inimesed `rohkem puhta villa si̯i̯s elada. Vahel sai mul'gi sõbradel `öeldu: ”*Võinu ka piutäie `villa `tasku `pista,*” *ku all räime`randes käisid.*

Mis sa nüid [1941. aastal] *vi̯il räägid `villa või riiet või! `Osta `kuskelt ei saa, `kaarisi inimestel põle, vabrikus tiha_i saa ... Eng päris `kiśni. Piab vana `räntsu `äśti üles pat'sitama.*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Kangakudumine: käärimine, tihvamine, lugu ja sein, ülesajamine, niitsimine, sukka panemine, otsa kinnitamine. Rahvalikke ütlemisi. Kangaliigid. Kangavead. Teljed

Kangast kääritaks käärpuude pääl. Käärpuudel on neli aru, all riśtid ja pääl riśtid, varras oiab `püśti. `Vardal on ülevelt otsa jauks ase laes, alt ots käib `seukse auguga talla `sisse, siśs annab `kiirdu käia. `Pantaks neli ehk kahessa `lõnga `juusma,`aetaks käärpuid `ümmer. Lõngad on igaüks isi nõus, otsad käivad läbi käärlaua, et `riśti või segi ei lähe. Selle jauks `ol'li lavvaotstest riśtid `tehtu külimetu `sisse, sai korraga nel'la keral igaõhel oma mestu.

Kaks tihvapuud, üks ülevel, teine all. Tihvapulgad on kaks tükki all, kolm tükki ülevel, `senna mäśsid `ümmer, `tihvad. `Tihvamine, sii on, riśtid tiid `sisse, `senna tulevad peerud `sisse, et kõik ikki korra `järgi on, segameni ei tohe `minna. Riśtide tegimene, sii on `lõhkumene: ku nel'la lõngaga käärid, kahe lõngaga lõhud, kahessamaga käärid, nel'laga lõhud. Kuuvve lõngaga saab ka `käärida, ku üksikuga lõhud.

Käärbud on arilikult kümme küinart. Päälmine tihvapuu, sii `ol'li ikki sedavisi kursipidamese jauks: kas sa `pańnid öhe puutäie üle või `alla, või kaks puutäit üle või, nõnda kudas sul `lõnga `ol'li ja `arvasid `väl'la tuleva. `Laius `loeti lugudega, kolmkümmend `lõnga `ol'li lugus, aga puul kangast, ülevelt lõhude juurest `loeti – lugemine on ükstapuha, kas ülevelt või alt, mina lugesi ikki ülevelt –, pulga päält `loeti, altpult jäi vabaks. Lugulõng tõmmati `sisse, et ära näed, mitu lugu juba kääritu. Kääritaks ikki elutuas.

Vanasti ku käärpuid ei olnu, siśs kääriti seinade pääl, ikki `käiti `müüda seinu ja mäśsiti pulgade `ümmer. Otsapulgad `ol'lid ikki `tihvamese jauks, teised `ol'lid vahebäl `kanga üles`oidmese jauks, neil mäśsiti muidu `umbes `ümmer. Minu kasukodus kääriti seina pääl, ku mina alles laps `ol'lin, pärast `teĺti käärbud. Sellejauks viil `praegu üks käärbukord on üks sein. Nägu: pailu sa kangast `käärisid? Neli seina! Sii on siśs neli käärbu`korda või nelikümmend küinart. Iga korra⌣bäl `teĺti märk, kas lõngaots `siuti või tumeda `kangal õeruti seebiga. Siśs kudumese aeg vaadeti, ku seinamärk tuleb, siśs on `jälle kümme küinart `koetu, `täädsid nägu aimata, kas tuled omaga mäel või piad koepoolist `juure murema.

Ülesajameseks on kaks inimest ikki vaja. Ku on `rohkem, võib kolm ka `olla. Üks oiab kangast, teine ajab `ümmer, sii `ümmerajaja võib `piirgusi ka `panna, aga ku kolm inimest on, siś kolmas paneb `piirgusi. Ku pikk kangas on, siśs piab peerud vahel olema, muidu kangas `loskub maha äärde päält.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Kangas on enne lõngade `järgi rihas `pantu. Nii lai ku suga, nii lai piab kangas olema, siśs ta_i lõhu suga ära, ei pressi äärdest kokku. Ja ku muidu_i saa, `viltsed `kangad kisuvad kokku, siśs aja pööraga laiaks. Ikki püüraak pääl ja nii laiaks ku suga! Enne põlnu `kangariha, siśs `ol'li ikki üks igavene `mässamene, aga pärast `teńti riha, siśs `ol'li õlbuasi sii ülesajamene.

`Niitsimine – kangas on üles `aetud, tihvapeerud `sisse pistetud, `siutaks peerud üles niiepuu `kül'gi, siśs lõigataks otsad `laǹti ja akataks läbi toppima. Labasel `kangal on kaks niit, õhe võtad iist, teise tagant – ikki `paaris. `Toimsel on neli niit. Ku tahad pikka`toime tiha, siśs võtad ikki trepp-trepelt kas tagant ette või iist taha, vahetada ei tohe. Murre`toimsel vahetad: õhe triibu, nii laia ku isi tahad, niitsid tagant ette, teise iist taha.

Sukkapanemine või `suasse või, noh, ku niitsitu on, akkad läbi sua `piide `tõmmama: sua siud niiede ette rippu, lud'aga `tõmmad `veede otsad `piide vahelt läbi, ikki kaks `otsa pii vahel. Ku üks ots pii vahel, sii on üksitud kangas, üksitud ja üksitadu, kudas `kiigi `ütleb. Üksitadud `peeti nägu ädapoolikuks, ku `mańti vähe `ol'li, tema nägu eredam, lirtsem, aga mõnikord `teńti päris nimelt naśte`riideks läbivillest, tema on pehmem, eidab paremeni, ja linast `teńti ka padjapüirideks või mõne `seukse kuha pääl. Aga temal on pedu `väiksem, pee`riided `tehtaks ikki kaks `otsa pii vahel.

Noh, ku kangas suas ka, siśs `pańti ots `kińni. Selle jauks `ol'li `jälle oma paras peenike varva, nii läbi sua tõmmatud veeotsad sõl'mid näputäie `kaupa `ümmer selle varva, paeladega säed parajaks `alla `riidepoomi `kül'gi ja akkad lõksutama. Lüke`puuga timmid `sirgu. Enne piad rul'lid `val'mis ajama. `Kangarul'lid `aeti `ruude* (roogude) *pääl või `paprerul'lide pääl, paksust `suhkrupää`paprest `kääńdi kokku. Ädemeśte `randes `ol'li `ruugu, mina tõi omal `esmalt säält ruuru l'lid.

`Viltse `kangal `lüüdi `esmalt otsa `sisse esiakatuses mõni lõng takest* (takset)*, siśs ots `ol'li nägu tahedam. Ku kord juba `ümmer `riidepoomi sai, siśs `öel'di: "Nüid on ämma perse `kińni!" Sii `ol'li ku suur `tähtjas asi teśtel ütelda: "Ämma `perse saab juba ära katta!" Ja ku kangas maha sai ja tel'led kuust `võetu, siśs pidi ruttu tel'lede alt niid ebemed ära `pühkima ja tuast `väl'la `viima. Niid `ol'lid laisad, `kanga laisad. Siśs jääva uul omal, ku `kangalaisad ruttu `väl'la `viia. "`Kangalaisad külanaśtel, uul omal," `käśti ütelda, ku neid väl'lal maha `viskasid.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Kangakäärimise vahendid.

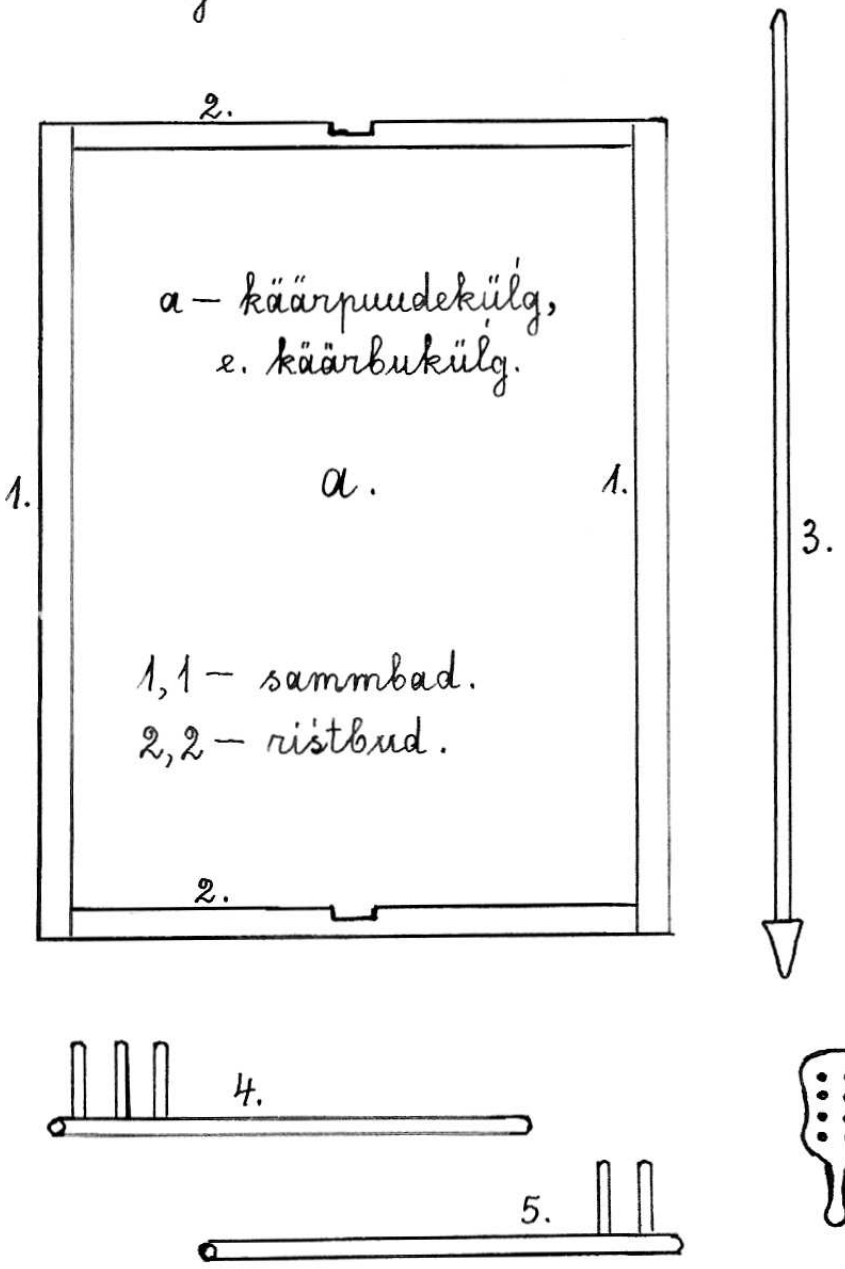

3.– käärbu-varras; 4 – ülemine ja 5 – alumine tihvapuu, 6 – käärlaud.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Täistellede külg.

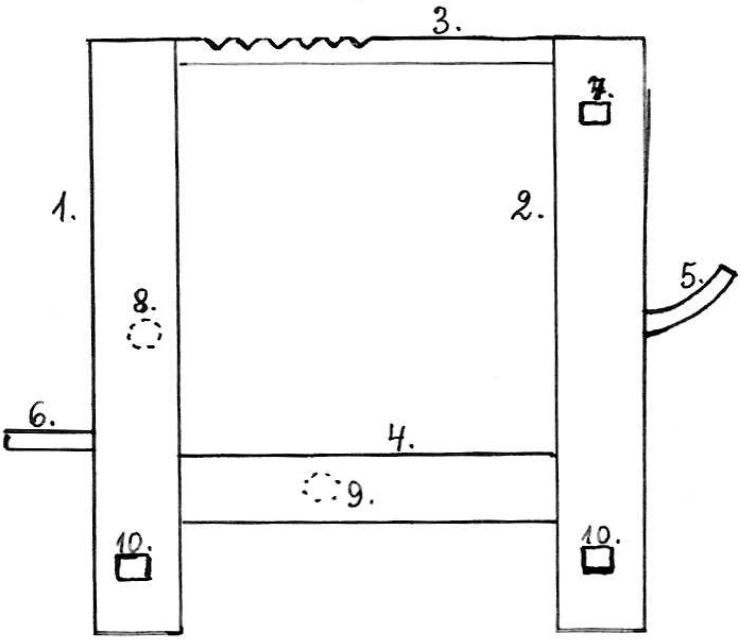

1. esimene sammas.
2 – tagumene sammas.
3. – ammaspuu.
4 – küllevahepuu.
5. kanngapoomi aluspulk.
6 – istepengi aluspulk.
7 – ülevelt vahepuu-otsa [auk.
8 – rindpoomi ase.
9 – rüdepoomi ase.
10 – aluspengide otsaau- [gud.

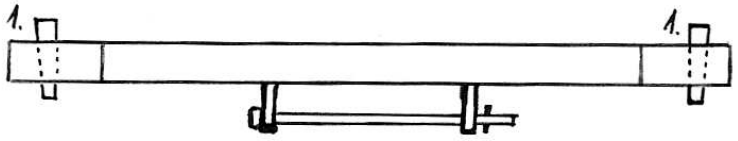

Tagumene aluspenk külle pääld.
1, 1 – otsakülud. All sõkelavva-raam.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Pooletellede külg.

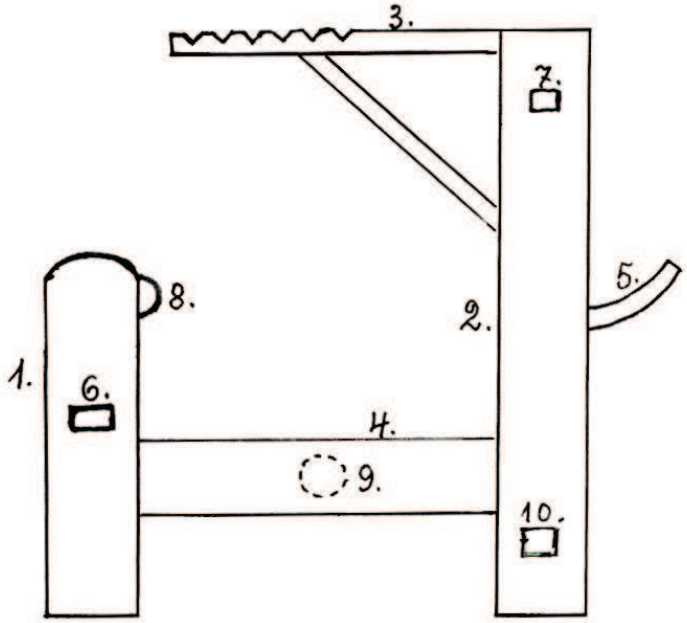

1. esimene sammas.
2. tagumene sammas.
3. ammaspuu.
4. küllevahepuu.
5. kanngapoomi aluspulk.
6. istepengi otsa auk.
7. ülevelt vahepuuotsa auk.
8. rindpoomi ase.
9. riidepoomi ase.
10. aluspengi otsa auk.

Vahelepandud istepengi päältvaade.
Otstes kiiluaugud.

Lapsed tülinaks kudumisel

”Ed’vi, paa, puks lüüb pähe!” Kas sa seda viil mäletad? Lastepautsikatega ju alati üks äda: sääl ta sul sualae iis, sääl `sil’mipidi käe või kuutspooli otsa iis. Sii `ol’li, ku mina alles noorik `ol’li. Talveaeg mina kudusi kangast, `mustlasepere pahvatas `sisse kõige oma naśte-lastega – sääl `ol’li neid `kamsatiki mõni mitu-setu. Üks `väike tüdrik ikki just minu käe iis ja sualagi käib ju ikki oma`muudi. Mina `ütle temal: ”Oia siit iist ära, sualagi lüüb pähe.” Ära siśs vanaeit `märkas isi kah: ”Ed’vi, paa, puks lüüb pähe!”

Meil jäi kavva `aega kätte tõmmata sii sõna, ku midagi `ol’li või `kuskelt `kiil’dsid. Pautsikas? Noh, kudas sa lapsel igakord `ütled_s? `Kurja ei taha igakord ütelda, siśs `ütled: ”Ah sa pautsikas küll!” ja läheb edesi `jälle. `Kamsatikas on `jälle noh väiksem laps. Ma ole `kuulnu,`mõni `ütleb nammits ka, et `väiksi nammitsi tuba täis, aga sii minu meelest nägu võeras.

Labane, toimne ja silmiline kangas. Kangavead

`Eńdise aja `kangad `ol’lid labane, `toimne ja silmilene. (Vt tahvlid 13, 14.) *Toimest `ol’li `kahte `sel’tsi: päris `toimne või pikka`toime ja murre`toimne. Linased `kangad `ol’lid: särgiriie `ol’li labane, püksiriie, kotiriie, käterätikud murre`toimne. Käterätikusi `teĥti lapilisi ka ja `seuksi teist `muudi. Villane naśteriie `ol’li labane, meśteriie pikka`toime või murre`toimne või sipilene. Sii on `seuke `väike riśtilene, põle `toimne, põle labane – säpulene, nel’la niiega, labaseks on `siutu päält ja alt `toimseks. Puul`viltsed kujuti niisamma ku läbi`viltsed. Ega ikki ei saanu läbivillest tiha, änamest ikki osteveedega puulvillest sii `väikse kuhade pääl. Põlled – via `triipu üles, triibulene, ja kuju arilikult `sisse kas toimest või labast, sääl põle muud kuńtsti.*

`Vuuditekid on ka labased, aga neil on jäme koorutadud vee, koe on peenem, siśs lüüb koe nõnda kokku, et veed ei näe. Tekid kujuti öhekortsed ja kahekortsed. Kahekortsed kutsuti topelttekid. Öhekorrest `ol’li `kerge üles `panna, aga tend pidid `kangesti `mõõtma, et triibud teise poolega täppi lähevad. Kahe`korne `ol’li mureta `triipu kududa, aga tema `ol’li kavalam ära `säädida, igaüks ei `oska üles `panna.

Parandi`riided kujuti närudest, `taksed veed ja. Neid ei saanu kuutspooliga kududa, selle jauks `ol’lid suured uid, koe `uitadi nende `uide pääl, `uiga pisteti läbi.

Kudumesel `ol’li ikki oma viad kah. Ku kaks `lõnga öhes niies, siśs `ol’li paar sihis. Siś sai nõnda parandada, et tegid niiel uuvve silma `juure ja `pańnid uuvve lõnga ligi. Mis `käärimesest `väiksed keranupsid üle jäid, nüüd

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

läksid `tarvis. Ja vahest, ku `juhtusid kaks `korda `ühte vahelikku `viskama, siśs pidid tagasi pistma, ikki mis sitasti, si̯i̯ uuvvesti.

Vi̯i̯l `tuľli `mi̯i̯le: kõige suurem sua`rüitel on si̯i̯, ku lõngad `riśti on, kohe võtab suapiid kaťti. Vahel on olnu, ku lapsed on `kanga kallal `törkinu, sõľmivad lõngad `riśti kokku – siśs nii ku `suaga lu̯u̯d: potulogadi!

Kangasteljed

Teľledel on kaks `küľge, küľle otsapuud on `sambad, esimene sammas ja tagumene sammas. Esimeste sammaste vahel on rindpu̯u̯m ja istepenk. Tagumeste sammaste vahel on tagumene penk või aluspenk, selle `küľgi käisid sõkelavvad oma pulgaga, ja ülevel `oľli vahepuu, mis päält `aitas `kindlad oida. Tagumeste sammastest käisid pulgad `väľla, `senna käis `kangapu̯u̯m pääl, või mõni `ütles lõngapu̯u̯m. Teľlede `keskel `oľli `riidepu̯u̯m. `Kangapoomi pää `oľli jämedam ja augudega läbi `lastu, ülesajamese aeg nende augudest keerutadi pulgadega. Kudumise aeg, siś kińnitespuu käis nende augude `sisse.

Ni̯i̯d `öeldi täiedteľled, ku esimene sammas ka `kõrge `oľli, päält ammaspuuga ku̯u̯s, ja ni̯i̯d `oľlid pooledteľled, kus esimene sammas poolest saadik ulatas. Enne `oľlid ikki täiedteľled näha, viimati akati `pu̯u̯liteľlesi ka tegima. Ei tää, mispärast, vist `seuke uus mu̯u̯d `tuľli `jälle.

Mõne teľledel `oľli i̯i̯s ka aluspenk ja istepenk `oľli pulgade pääl `lahti, aga mõned `oľlid nõnda `tehtu, et istepenk käis ka küľledest läbi. Kiiludega `oľlid kõik `kinni, siśs `oľlid teľled `kindlad. Sualagi ja niiepuud, kus rakid `küľgi käisid, tõsteti ülevel nende ammaste vahel edesi-tagasi: ku lüket `laśsid, `tõśtsid niipailu ette, ku rindpu̯u̯m lubas, lükevahedes nihutasid `jälle tagasi, kudas tihvad või lõhud `käia `aṅdsid.

Maria Kallas, s 1871. Kura k

Kördiriide kudumine. Veevõitu, koevõitu ja ristiriie. Käärimisvead. Ristsõlmed

Mina mäletan, ma `oľlin kuusteist `aastad vana, kui läksin Muhu külas tüdrikuks. Kohe `paṅti kangast kuduma, kördikangas `oľli, ja kui kangas maha sai, `aṅti kohe kaks kördităit riiet kätte, nägu palgas `oľli räägitu, veed ka – `õmle isi kokku! Si̯i̯ `oľli oste`veedesse `koetu, aga varemini `koeti omalinaste `veedesse. Si̯i̯ `oľli just `seukesama ammilene ja käpilene nägu `si̯i̯gi* (vt tahvlid 2; 3, 4.), *aga värvid `oľlid teised. Egas kunagi `kõike kördikangast otsani `ühte

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

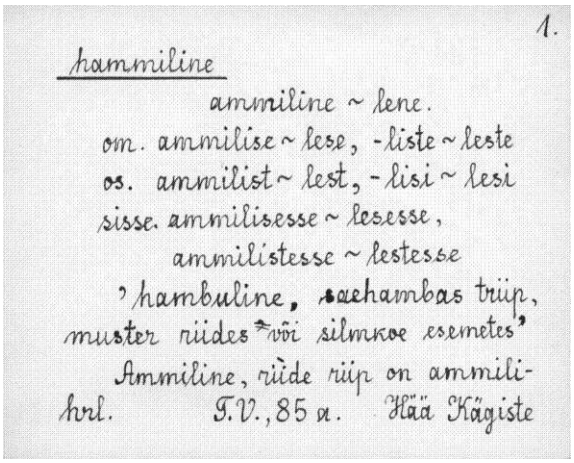
1.

hammiline

ammiline ~ lene.

om. ammilise ~ lese, -liste ~ leste

os. ammilist ~ lest, -lisi ~ lesi

sisse. ammilisesse ~ lesesse,

ammilistesse ~ lestesse

'hambuline, saehambas triip, muster riides või silmkoe esemetes'

Ammiline, riide riip on ammili-

hrl. T. V., 85 a. Hää Kägiste

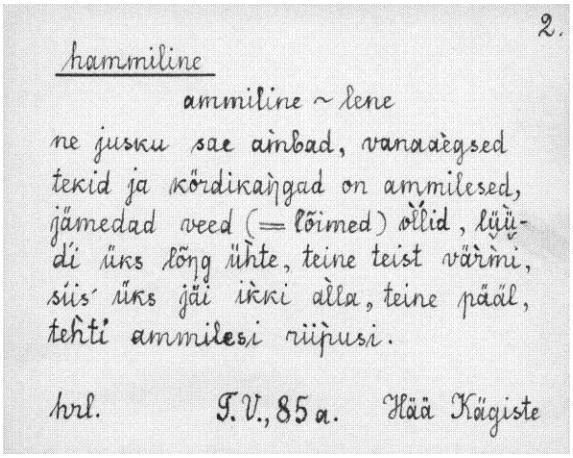
2.

hammiline

ammiline ~ lene

ne juuku sae ambad, vanaaegsed

tekid ja kõrdikangad on ammilesed,

jämedad veed (= lõimed) õlid, lüü-

di üks lõng ühte, teine teist värmi,

siis üks jäi ikki alla, teine pääl,

tehti ammilesi riipusi.

hrl. T. V., 85 a. Hää Kägiste

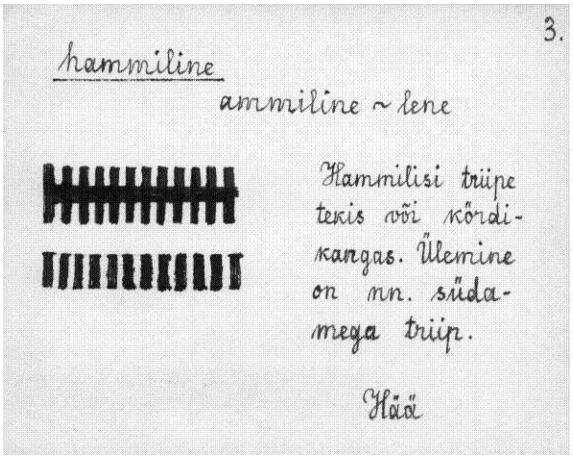
3.

hammiline

ammiline ~ lene

Hammilisi triipe

tekis või kõrdi-

kangas. Ülemine

on nn. südа-

mega triip.

Hää

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`värvi ei `tehtu, iga körditäie võis isi`mu̯u̯di tiha. Mina selle kudusi üks viisteist `aastad tagasi aluskördiks. Siś tegime kolm tükki korraga, öhe kirjaga küll, aga igaüks isi värvidega. Öhel `ol'li selle laia punase asemel must vahel. Ni̯i̯d on minu omakedratu lõngad, ajukavill `ol'li, sai `äśti venitada. Ajukaniit, si̯i̯ on kevadiniit, sis on pikem niiduvahe sügisist saadik, saab pikema villa.

Vee`võitu riie tuleb siś, kui suga väga tihi on, siś jätab vee `rohkem `väl'la, `öeldaks vee`võitu riie. Kui suga ere on, siś jääb koe `rohkem `väl'la, on koe`võitu riie. Vanad kördi`kangad, ni̯i̯d on päris koe`riided just nimetsi `tehtu. Ku suga ää paras on, siś saab just `riśtiriie, kus koed ja veed `ühte`vääri `väl'la paśtab.

`Käärimeseviga on si̯i̯, kui obuse `sisse ti̯i̯d, si̯i̯ on, kui öhest korrast on üle läinu teise korra pääl. Seda `juhtus siś, kui pikk kangas käes `ol'li, siś `ol'lid tihidad korrad. Kui obune si̯i̯s `ol'li, pidi `sennamaal tagasi `võtma. `Viipsimese aeg `juhtus ka, et öhest arust `ol'li üle läinu, siś `ol'li riśt si̯i̯s.

*Riśt`sõl'mi ei `tohtnu siduda, `naerdi kohe – si̯i̯ oleja oorasõl'm ja pordikusõl'm. Ni̯i̯d tüdrekud `lähja lit'siks, kis selle sõl'mi oma kül'gi `siuvad.* – 1977–1978. ES KT 284: 20. **Pordikusõl'm on riśtsõl'm, nagu rätiku alumine nurk tõstetaks `riśti üle `päälmise, sõl'm jääb `vorpi lõua `alla*; *vanad inimesed õige põlastasid seda, `ütlesid oorasõl'm ka.** – Marta Laater, s 1906. Kabli k

Oh sa `oitkust küll, `ol'li ka vanasti seda `kuńtsi ja `kartust!

Maria Adamson, s 1878. Kägiste k

1961–1965. ES KT 220 : 5–13

Veel kangakudumisest. Vee ja koe arvutamine. Lugu. Käärpuudest ja kangastelgedest. Kudumistehnikaid. Niite tegemine. Kangavead. Kombeid ja ütlusi

Akatuses pidid `täädma, kui pailu `veesi vaja ja koet, et kangas pooleli ei jää. `Kümne `küinra pääl läks nael `veesi `nummer kakskümmend neli, `nummer kahe`kümne nel'laga sai kümme küinart kakskümmend kaks lugu lai, lugu on kuuskümmend `lõnga. Linasi `veesi läks kaks `naela `kümne `küinra pääl ja kaks ja pu̯u̯l ehk kolm `naela ka, kudas jämudus `juhtus olema, takest läks kolm `naela, peenikest takest ja jämedad `taksed neli `naela ja `koega pooleks.

Ostevee `kangal läks kaks `naela `sissekoet `kümne `küinra pääl kakskümmend kaks lugu lai, ku laiemad suad `ol'lid, kahe`kümne kahessama`lu̯u̯tsed, neil läks kolm `naela koet ja `veesi läks ka `rohkem. Suad

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`ol'lid `esmalt kahe`kümne`lu̯u̯tsed ja kahe`kümnekahetsed, pärast akkasid kahe`kümne viiesed, siś juba kahe`kümne kahessamatsed, viimati kolme`kümnetsed `ol'lid juba laudlinasuad.

`Veesi ei tohe aluse pääl kerida, si̯i̯ annab `raskust `juure, keripulk `ol'li, keripulga pääl, siś on `julge. Mul ükskord `ol'li, teistel käärisi kangast, sooh, poole pääl `lõpsid veed ära, kivi `ol'li si̯i̯s, kivi pääl keritu, mina käärpuud `siia`paika ja `ju̯u̯si `ütlema: "Tooge `veesi `juure, egas käteräť ikusi ei ti̯i̯."

Linase koe läks `veega pooleks, ereda`võitu suga on, läheb `rohkem kokku. `Viltse`võitu riiet taheti parem, paras ere suga on, tihida `suaga jääb vee`võitu riie, vee`võitu on karm; tihi suga on, siś jääb riie kõvaks.

Käärpuud `ol'lid ikki änamest kümme küinart üks käärbukord ja tihva`puuga sai vähemaks või `juure `pantu, üks puutäis `pańti ikki `juure narmaste ja kokkumineku jauks. `Pehmem kangas läheb `rohkem kokku ja tihi kangas läheb vähem kokku, tihi suga on, riie on kal'k, põrkab tagasi, kõvasti kujud.

Käär`puudel on ora ehk varras ja püśtpuu, kolm nime on sel, siś riśtid, käärpuu riśtid, ora `pantaks `senna `sisse, siś kellega riśtid ku̯u̯s on, ni̯i̯d on pośtid, neli `pośti, iga nurga pääl üks pośt, et `päälmine riśt maha ei vaju, tihvapuu ulatab parajasti ühe pośti juurest teise `juure.

Enne kääriti vi̯i̯l seina pääl, `ol'lid kaks `pośti, noh puud, pulgad si̯i̯s, kümme `pulka või, üks puu ühe seina `ääres ja teine puu teise seina `ääres. Kui `ol'li tääda, mitu küinart kududa tahad, üks lõng mõõdeti ära, kas viiskümmend ehk kuuskümmend küinart või kudas, si̯i̯ lõng `veeti üles nii `kaugel, ku ta ulatas, siś akati `käärima ikki ühest seinast `teise pulgade tagant läbi.

Pärastpu̯u̯l akkasid käärpuud, käär`puudega on `kergem, põle edesi-tagasi `käimist, seina pääl käärid, muudku marsi ühest nurgast `teise. Nel'la lõngaga ja kahessama lõngaga änamest kääriti, võis kaheteist`kümnega ka, mõni `kääris.

`Riidepu̯u̯m on* [kangastelgedel] *emapu̯u̯m, kus riie `ümmer tuleb; lõngapu̯u̯m on tagumine pu̯u̯m, lõngapoomi pää si̯i̯s `ol'lid augud, puu käis `sisse, `puuga pingutadi, kül'le`puuga, vaat kül'le pääl si̯i̯ on, kül'lepuu.

Rindpu̯u̯m on i̯i̯s kuduja rinna `vastas, riie käib sellest üle.

Obune `kanga si̯i̯s, si̯i̯ on, ku kangast kääriti: obune si̯i̯s, tagasi ruttu kohe, vahel, kurat, sai mitu `korda `ümmer `aetu, enne ku nägi, ükskord näed: mis si̯i̯ on! – kohe tagasi sebima ... Obune on suur viga, üks kord on vahel jäänu, sa oled ühe keeru päält teise pääl läinu ja si̯i̯ koht jääb ju lühedamaks.

`Viipsimise ajal tuleb ka obune `sisse, ku lõng ühest arust `mü̯ü̯da `juhtub, `riśti jääb, siś on riśt si̯i̯s ehk obune si̯i̯s.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Mina oskan `viite `mu̯u̯di kangast kududa – labane, pikka`toime, murre`toimne, sipiline on neĺ las, lapiline on viies – si̯i̯ on nõnda: kaksküm mend neli `lõnga või kolmküm mend `lõnga niitsid tagant ette ja kaks tükki jäävad vahel, ninalõngad, siś akkad i̯i̯st taha `niitsima niisamma pailu, sai lapiline, ku nõnda sõkud ka, kudas sa niitsid, si̯i̯ piab karvapäält `ühte `käima: sõkkuma akkad ühest äärest nii kaua, ku lapp `neĺ la `kańti, just `ruuti tuleb, siś `jälle teisest äärest.

Ninalõngad niitsiti, neli niiet on, kas kahe tagumise `sisse või kahe esimese `sisse; kust sa pöörad, säält niitsid ninalõngad, mõni `ütleb ninami̯i̯s kah.

Käteräťiku `laius `oĺ li kolmteist lugu, kesspaigast lapilised, ääred pikka`toime, söönilised said ka kujutu.

Kolme niiega kujuti, teine küĺ g on `toimne, teine labane, aga rakidega seda kududa ei saa, selle jauks `lõikasi isi kõlad jusku vitsa`jämmused `seuksed pulgad, teine ots `tõusis, teine vajus, kõlad `öeldi, teine ots läheb üles, teine `alla, kõva nü̯ü̯r piab olema. Rakkisi on `toimsed rakid ja labased rakid, `toimsed on kahe vahega ja labased on ühe vahega.

Niiede tegimise jauks `oĺ lid niieroobid, kolm `pulka `oĺ li sihis, niie siĺ mad `teĥti `kesmise pulga `ümmer. Enne `teĥti kujutud niied ühe lõngaga, lõng `uitadi ui pääl, pärast akati sõĺ mitud niiesi tegima, iga niis üksikult `vaĺ mis. Sõĺ mitu niied on paremad – läheb üks niis kaťti, siu uus asemel `jälle. Niiesiĺ m on, kust lõng läbi käib, allpu̯u̯l on jalad, jalad `oĺ lid pikemad ku `päälmised pooled, et ilusa vaheliku annab, ku̯u̯tspu̯u̯ĺ läbi käib. Uikoda ja ku̯u̯tspu̯u̯ĺ `öeldi vanasti, nüid on süśtik. Päris suurte pikade `uidega kujuti ka vanasti, ku `oĺ li väga jäme oťsikne lõng või närutekkisi kujuti või.

Ämmaperse `kińni, `riidepu̯u̯m on ämmaperse, `kangaots juba `ümmer poomi ulatas, `öeldi: ”Soo, ämmaperse on `kaetu,” või: ”Põlegi täna pailu kudunu, aga ämma`perse sain juba `kińni.”

Äiaperse, tagumine pu̯u̯m `oĺ li äiaperse, lõngapu̯u̯m; äiaperse akkab juba kirjuks minema – puu akkas `paistma `veede vahelt, ku kangas akkas `otsa `saama.

Ku kangas `oĺ li ära niitsitu ja sukka `pantu ja otsad kokku sõĺ mitu, siś `käśti `äśti aigutada, `äśti suu laiali ajada, et ku̯u̯tspu̯u̯ĺ läbi läheb, `kangas `äśti tõuseb, aga si̯i̯ `tuĺ li niiede sidumisest: `oĺ lid niied all – ei ole `tõusu, `oĺ lid niied ülevel – ei ole `tõusu, aga ilusti `suaga ühe`kõrgusel on – ilus tõus, lai vahelik kõik ja `ühte `lõngagi ei jää kibas. Kibas, si̯i̯ on, ku lõng pääl `laĥti jääb, ei võta `kińni, niied `oĺ lid nii pailu ülevel, üles `siutu, et ei võta `lõnga `alla, siś si̯i̯ kutsuti kibas.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Kudumise ja ketramise päevanorm

Kümme küinart `ol'li päevane kudumise norm, aga kui tal'litada `ol'li, siś ei jõua. Suure talude pääl `ol'li, kiśsi kangast kududa `oskas, si̯i̯ kudus kangast, kümme küinart `ol'li ikki päevane kudumine, ku vähemaks jäi, perenaine `ütles, si̯i̯-si̯i̯ kudus kümme küinart `päevas ära, siś said aru: tema kudus nii pailu ära, miks sina ei saa, no siś `püidsid ka seda.

Kolmkümmend `naela `aṅti lina tüdrikul kedrata, `küinlapäevaks pidi `val'mis olema,`ketra isi või lase külas kedrata; `küinlapäevast `maarjapäevani võis omal kedrata, ku palgalinad `ol'lid. Miul `ol'li rahapalk.

Veera Tähendus, s 1873. Kägiste k

1969. ES KT 252: 4–9

Mõistatusi

Iikala, piikala, puukala, luukala, i̯i̯s läks memme kala, taga `tul'li taadi kala, taadi kala lõi memme kala `kiṅni kalo·psti? = `Kangakudumine.

Libe all, libe pääl, libe kala `keskel? = Ku̯u̯tspu̯u̯l' `kanga si̯i̯s.

Nel'lad reied riśtakuti, kahed karvad vastakuti, vorst vahel? = Villa`kaarimine. Siin öeldakse kaarid ja `kaarimine `kraasimise asemel. Vorst on villarul'l, kaaritäis `ketramiseks `val'mis.

Maria Kallas, s 1871. Kura k; Ott Kallas, s 1865. Kura k

194[2]. ES KT 15: 41–71

Kanga vanutamine. *Vanus- ~ vanutsepuud*. Kanga venitamine

Püha `kristus kuningas, mina vana inime räägin ju vana`mu̯u̯di ki̯i̯lt, kudas si̯i̯ nüd `kolbab suure sakstel ...

`Viltsed `kangad vanutadi kodus, ja mina olen isi selle tüki läbi teinu. Vanasti `ol'lid taludel omal vanuspuud. Jah, vanuspuud ja vanutsepuud `öel'di. Neid ku õhe talul üle ulga `ol'li, `viiti teśte `juure ka. Vanutsepuud `irmsa suure aavapakudest `ol'lid `tehtu. Vanasti `ol'lid ju `irmsad suured puud ku suured võrakad! Mol'd `ol'li no üks nii pikk ku siit kesktuast ära `senna lauva `juure, ja üleni soonilene `ol'li. Kõik `riśtipidi `ol'lid sooned `sisse õõnistadu, põhe ku kül'led. Kaan käis pääl. Kaan `ol'li alt niisamma ka `riśtipidi söörilene või

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

soonilene. Kaan `ol'li kitsam ku mol'd, nõnda et edesi-tagasi käia `ańdis, ja temal `ol'lid pulgad `püśti si̯i̯s. Kuus `pulka `ol'li: õhe otsa pääl kaks, `keskel kaks ja teise otsa pääl `jälle kaks.

Siś ku vaja `ol'li kangast vanutada, kutsuti külast ka inimesi appi, mehi või `naisi või, `teĺti `seuke `väike käsi`talgus. Oma pere `ol'li ka muidugi. Siś `seisid kahel pu̯u̯l mol'li `ääres, iga pulga jauks inimene, ja pulgadest `tõmmasid ja kaan ikki käis `ühte `otsa ja `teise `otsa. Kangas mütsutadi nõnda ⋀⋀⋀⋀⋀⋀⋀ kokku, seebi`vahtu kallati üle. `Si̯i̯pi lõigati vi̯i̯s, `lü̯ü̯di `vahtu, seda kallati pääl, siś saagerdadi nende soonede või ammaste vahel. Siś si̯i̯ vaht kobrutas ja kaan käis ikki plaarts! ja plaarts! Vahest `teĺti vallatust, `lü̯ü̯di `vahtu üksteśel `kaela. Siś akati õige `plaartsima ja kis ette jäi, sai oma `sähkama `vasta `sil'mi. Kangast mütsutadi või `säeti ikki `jälle uuvvesti: kesspaik `sisse ja äared `sisse ja, et ta igastpu̯u̯lt `ühte`taudu `uhtuda saaks. Üks söömavahe `aega tambiti teist, sis `veeti muru‿bäl laiali ja venitadi teist märjast pärast.

Ta‿i saanu mitte nõnda ilus õhetasane. Vahest `ol'li mõni koht `rohkem kokku läinu, jäi silga-solgalene, siś venitadi. Ja `sirgu `aeti nõnda, et märg kangas `laśti suur vesi natuke ära `nõrguda, siś `aeti libeda poomi pääl kõvasti `rul'li ja `laśti seśta. Sis ta ju libedamaks ikki läks, aga‿s nõnda vesilibedat ei saanu ku vabrikus preśsitu. Rätsepid `aitasid preśsravvaga üle, ku juba nende kätte `jõudis. Jah, ku sääl poomi‿bäl juba oma aja `ol'li ära `seisnu, `lautadi `lahti, kuivatadi päris ära. Seda tü̯ü̯d `teĺti ikki suise ajaga `väl'les. Si̯i̯ mol'd `ol'li ju nii rängatu, et si̯i̯ `u̯u̯nes ei `kolba.

Meśte`riided üksi vanutadi vanasti, naśte`riidi ei vanutadu. Naśtel kujuti mailma ilusad ruudilesed-triibulesed. Minu oma memmgi kudus, oh ku koleilusad ruudilesed ta tegi!

Maria Adamson, s 1868. Pulgoja k

Värvimisest. Potisinine. Kollane ja punane. Kübaramust ja pigimust

Pot'isinist värmiti kusega: `kuśti pot'ti niipailu ku `tarvis `ol'li, `laśti `apneda, siśs `liutadi sinikivi `riidelapikse si̯i̯s, `liutadi ja pit'sitadi `väl'la niipailu, ku `kanged `värmi taheti, siśs `pańti villad `sisse ja `laśti soja kuha‿bäl seśta niikavva, ku ääks läksid. Aga si̯i̯ `ol'li ka värv, mis vanaduini ilus `seisis, ei tema pääl akkanu päe ega vesi. Vanasti rihi`tuades `ol'li ää tiha, sojas ahju‿bäl `seisid pot'iga. `Tahku`randes `ol'li `kangesti moeks pot'isinisega `värmida, neil `ol'lid `terved pikad sinised `kangad. Sinikivi, tema `ol'li `seuke täńk, `seuksed tükid `ol'lid nägu `maarjas või midagi seda`mu̯u̯di.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

** Nii̯id vanad `tahkuranna vaibad ka, mis `ol'lid üks lapp sinist ja teine `valget, nii̯id `ol'lid ka pot'isinisega värvitu.** – Maria Adamson, s 1878. Kägiste k

Ükskord sai `nal'la. Täh, kis üks ligidalt naine `värminu pot'isinist ja minu tädi `saatnu ka vihi `niiti, et `viskab üksiti `sisse. Kus memm `saatnu tagasi*: "*Ei, ei, si̯i̯ ei lähe, rätsep ju `tõmmab `niiti läbi suu, ku nõela taha ajab, no kudas ta pistab seda suhu, akaku‿s igad `otsa kääridega `nipsima.*" *Vanasti ju masini põlnu, rätsepid `õmlesid kõik näpudega, no‿s ammaste vahel `tõmmas niidiotsa peenikseks, ku nõela taha akkas ajama.

Kollest sai sibulakoordega. Sibula`ku̯u̯ri patta, keeda läbi, `kurna ära, siśs villad või lõngad `sisse, keeda `jälle läbi, said koltsed. Sibulakoordel ei `pantu midagi muud ramu `juure, `puhta `vi̯i̯ga keedeti läbi. Kihnu naised käisid ikki tedremadara `juuri `ot'simes, nemad `värmisid nende juurdega kollest.

Punast sai lepakoordega, si̯i̯ just päris punane‿i olnu, `seuke pruunikas-kollakas või `pruunjas. Lepakoored ja sil'makivi keedeti enne ära, kurnati ära ja selle `puhta värvi si̯i̯s keedeti villad. Nendega muud ei saa `värmida ku `villu, ei saa öhetasane. Siś ku villad `väl'la võtad, põle midagi, muidu al'lid. Aga siśs pane kot'i või `riide `sisse ja `su̯u̯ja `ahju, nägu levad on `väl'la `võetu. Üks paari tuńni pärast võta `väl'la, sega `ümmer si̯i̯s`pu̯u̯ltsed väl'la`pul, siśs ku omikuni ära seisavad – punased ku rebased. Si̯i̯ värv ka‿i pleegi, rüista tend niipailu ku tahad.

`Musta – noh, `ol'li kübaramuste ja pigimuste, ennegu pakimuste akkas. Pigimuste `ol'li õige sańt mustendada, temal pidi `kõike `kraami `juure panema. Kübaramuste `ol'li parem. Temaga mustendadi nõnda*: *kübaramuste ja silmakivi ja tuhk`pu̯u̯lga või kaelu oksad keedeti ära, `jälle kurnati puhas lobi `väl'la, sellega keedeti, mis `värmisid. Jah, `senna `tu̯u̯di ikki tuhk`pu̯u̯lgi ja kaelusi `juure.

Maria Kallas, s 1871. Kura k

Riiete pesemisest. Pesumold. Kurikas. Leelise ja seebi tegemine. Villase kanga pesemine. Silumisest. *Vanutspuud.* Kolgikivi

`Ol'li pesumol'd ja kurikas. Pesumol'lil `ol'li üks ots suur lai, kus sai pesta – `õeruda ja kurikad anda. Linast pesu `peśti kurikaga ja ikki `li̯i̯lsega. `Li̯i̯lest `telńti niisamma ku nüid*: *`tuhka nõus, `ki̯i̯va vett pääl, seśta ja `sel'gida, ja võta! Võis külma vi̯i̯ ka pääl `panna, aga siś pidi kavvem `seisma. Mina seda `aega‿i tää, et `si̯i̯pi põle olnu. Kui vi̯i̯l seebikivi põlnu, siś keedeti `si̯i̯pi ka

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`liilsega. Mõne suure toŕni `sisse just selle jauks korjati `tuhka, `pańti kiiv vesi pääl, `seisis `äśti `kangeks, siś `keskelt august `võeti. `Ol'li `kange küll, aga nii ääd kõva `siipi ikki ei saanu kui kiviga.

Villast ei `pestu kurikaga ja villast ei `pestu ka sääl viis, kus `ol'li linast `pestu: linane annab pailu `valgi `elbi ja `vilne võtab kangesti elbet `kül'gi. Villest ei puserdada päris kuivaks, ta vajub siś libedamaks, kui isi saab tilkuda.

Villest kangast sai nõnda libedaks. Enne `ol'lid ju omal vanutspuud, ammilesed mol'lid, `lahtise otstega. Ammaste vahedes `ol'li mitu puŕni`auku. Kui üks vesi juba mustaks läks, `teĥti augud `lahti, `laśti sii jagu ära, sis `pańti uus seebivahuvesi pääl ja sahkerdadi `jälle edesi-tagasi suure ammilese kaanega. Kui kangas `ol'li ära vanutadu, õmmel'di otsad kokku, sis `veeti `sirgu ja kahel puul käärades pisteti `sirged kepid. Niid kepid `siuti `kuskel puide vahel üles, nägu kased või mis õuves kasusid. `Alla jäi kangas kahekorra `lontsu, `senna käärade pääl `pańti laud ja `raskust pääl, sis vajus libedaks. Ja mõnikord `võeti märg kangas ja `aeti `mitme vahel kõvasti tel'lede `kangapoomi pääl üles `sirguma. Vahel `aeti `niiske kangas kõvasti puu `ümmer `rul'li, laud `pańti `alla ja teine pääl, siś pisteti `ahju, kui levad `ol'lid `väl'la `võetu, sääl `seisis teise omikuni. Vol'dide ja korrude `preśsimist põle minu `nähtaval sii olnu.

Linased `kangad `teĥti ukse vahel libedaks ja `pehmeks. Vanasti ukse sooned põlnu ju nõnda täisi kui nüid. Kangas pisteti ülevelt ukse päält läbi, uks `pańti `kiŕni ja kaks inimest, teine teine puult, sahkerdasid siś selle `kanga otsast otsani läbi. Nõnda `teĥti linased `kangad ääks. Linased `riided juba kol'giti. Rihi`tuade aeg `ol'li `kuskel kol'gikivi, mere äärest ot'siti, ää laia libeda `kül'lega. Neid `praegu viil mõnespul õvvedes. Kui sitsi`riided akkasid ja `seuke `ol'li, mis `kol'kida ei saanu, nööbidega või aagidega, siś õeruti natuke põlve pääl ja sel'las vajus isi viimati libedamaks. Naśte`kangal ei `tehtu midagi. Nõnda kudas ta tel'lede päält maha `võeti – triibulesed ja ammilesed ja käpilesed, kudas nad `koeti –, nii nad ka `sel'ga `teĥti.

Maria Adamson, s 1878. Kägiste k

Suka-kinnastest

`Kinda`kirju – no mina i ole ju suur kirja`meśter. Niidsammad `väiksed kirjad, `kärbsekiri, ani`siľmakiri ja viil mõned `väiksed tipu-täpulesed ja lapilesed – niid on minu kirjad olnu.* KS Hää **`Kärbsekiri, sii on nägu kanasil'm, aga `keskelt täis.** – Veera Tähendus, s 1873. Kägiste k. *Niid tihidad kirjad on kõige tugedamad pidamise `vasta. Suure kirjadel, kus pikad `lahti

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

lõngad s̬i̬is, n̬i̬id lähevad kõige enne kaťti. Neid piaks kudumise aeg kinnitama, aga no kas igaüks viisib ̬s igakord teise alt läbi võtta, kirjakudumine võtab isigi `aega. Vanasti `olʹli norm, et naśtesukk `päevas, no s̬i̬i̬ `ańdis ikki laduda ka, ku `ühte `värvigi kudusid. Libe sukk läks rutemalt, aga `l̬u̬u̬dussukad `võťsid `jälle natikse `rohkem `aega, ja `seuksed keerutadud, mis `tehti. Ei, muud nime ma ̬i tää. Silʹmad keerutadi `ümmer. (Vt tahvel 9.)

Maria Kallas, s 1871. Kura k

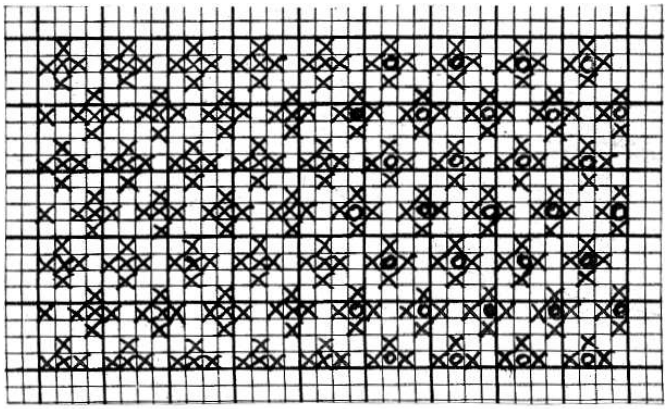

Kärbsekiri 2- ja 3-värvilisena, kui „selg" eri värvi.

Kõrval anisillma-kiri kahes värvis. Kolmevärvilisena on silmatera isevärvi.

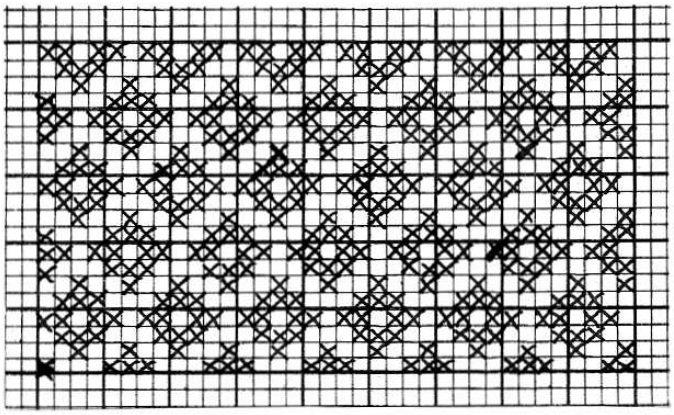

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Suka- ja kindakudumine

Sukalõng – no ikki kahe`korne ikki ja kolme`korne ka, ku õide tugevad peesukka taheti. Kengasukade ja sõrmkinnaste lõng `teḱti kahe`korne ilus peenike. Kengasukad ja `veimesukad kujuti ka ilusa peenikse lõngast. Sukka – no jumal `kristus kuningas! –, sukka kujuti ikki niisamma ku `nüidki, ku sa isi kujud varrastega. Lu̯u̯d otsa üles ja kuduma: `esmald ti̯i̯d `lu̯u̯duse, ikki sõrm ti̯i̯b silma ja peial kinnitab, sõrm silma ja peial kinnitab; siś laud ikki ratastrinki, ikki ratastrinki niikavva ku säär käe; siś ti̯i̯d kannalaka, siś kanna `val'mis; siś kujud laba ja ahendad kokku ja ongi `val'mis, muud kedagi! `Triipu ti̯i̯d `sisse, kudas isi tahad või `lõnga on. Vanasti `teḱti vi̯i̯l roosidega sukad, kengasukad või kirikusukad, naśtel `valged sukad ja kahe kül'le‿bält roosid `alla, koleilusad kirjud roosid, sinisest, punasest, rohelesest, roosast ja kudas `ol'li. Suka tald `ol'li tumedamad `värvi ja talla äärt kada käisid pooled roosid, just kudas kenga päält paśtma jäävad – oh, ni̯i̯d `ol'lid ilusad! Nüid änam `seuksi ei `tehta, oh si̯i̯ on üks kahjuasi! Ja vanad `veimesukad `teḱti ilusa kirjadega, kalasabad ja ammilesed `sisse.

Mõõdeti jah `peidlakońdiga. Minu memm `mõõtis ikki, ku isal sukka kudus: viis `peidla`końti laba pikk, siś võis ahendama akata. Sukal ahendadi iga nel'la kül'le pääld ja `kindal kahe kül'le pääld.

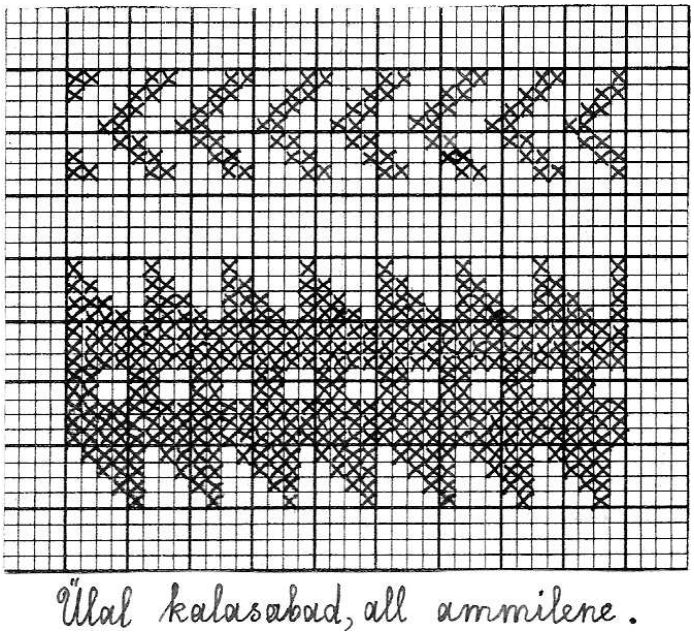

Ülal kalasabad, all ammilene.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Sõrm`kindad kujuti ikki `ühte `värvi lõngast, vahel `arva, ku `teḱti sääre‿bäl teist `värvi kalasabad (<<<<) või öödid (////) `sisse. Säär, si̯i̯ on si̯i̯ jagu sält `peidla`päältse ja `lu̯u̯duse vaheld. Aga‿s neil kujuti `lu̯u̯dused `mitmed`mu̯u̯di, nägu sakilesed nii sika-saka ja `ki̯i̯rdsil'madega, ja öhevahe `ol'li `kangesti `mu̯u̯dis `el'me`lu̯u̯dused, poest osteti `väiksi kirju `el'mi, lükiti lõnga `sisse, siś kujuti roosid ja kirjad `lu̯u̯duses või sääre pääl, kudas isi taheti.

Ja kadriksed `teḱti sääre‿bäl, ku `lu̯u̯dus ära lõppis. Minu memm kudus, tema tegi ikki kadriksed `sisse. Kadriksed jah, ikki kadriksed `öel'di `seuke rida: ikki pistad kokku ja kasvatad, pistad kokku ja kasvatad. `Vu̯u̯dipalakatel `teḱti ka kadriksed `otsa, si̯i̯ `ol'li pilutamese `mu̯u̯di, mina küll ei `oska, põle `pru̯u̯vi ka i̯i̯s.

Muidu `lu̯u̯dus `ol'li ikki nõnda, et kaks `sil'ma üipidi ja kaks pahupidi. Ja lastel kujuti üleni `lu̯u̯dussukad, si̯i̯ `ol'li, nägu paremaks `peeti ja pal'miksukad kujuti ka vahel, ja sika-saka ka, nägu `kinda`lu̯u̯duski, kis `tahtis `mäńgida. No `kinda`lu̯u̯dust `teḱti vi̯i̯l `ki̯i̯rdsilmadega – üks sil'm `ühte, teine teist, siś si̯i̯ üipidi sil'm kujuti `ki̯i̯rdus, et si̯i̯ ei veni nii ku lihtlabane sil'm.

(Vt tahvlid 5, 6, 7, 8.)

Kindakirjad. Kuduma õppimine. Väiksed kirjad. Maru memme kirjad. Vana Tahkuranna kiri

Kindakirjad, ni̯i̯d `ol'lid juba pääluu si̯i̯s, ni̯i̯d `väiksed kirjad, nägu vahetadud lapilene ja `väike `riśtilapilene, väike riśtilene ja ruudilene – neid pidi igami̯i̯s pääst `oskama. No ja kellel vähegi seda oitsud `ol'li, siś `säädis isi edesi. Kas sa tegid ruudid-lapid natike suuremad või vähemad, kas sa `pańnid riśtid `ku̯u̯mal või laiemal, riśtil silma `sisse või ruudil, või ruudid-lapid suuremad, riśtid `sisse, `jälle `ol'li uus kiri. Ni̯i̯d `väiksed kirjad õpiti pääst.

Miul on ikki `mi̯i̯les, ku minu memm mind õpetas esimest `kirja kuduma, isi `ketras. Mina `ol'li `seuke paras kantsakas. "Kuju üks silm `ühte, teine teist!" – must ja `valge lõng `ol'li. "Nüid kuju `jälle üks `ühte ja teine teist, aga vaheta ära: musta `kohta `valge ja `valge `kohta must!" Soo, nüid `ol'li kaks `korda ümmer. "Nüid kolm `sil'ma `ühte ja kolm `sil'ma teist, aga `vaata, et mustal must ja `valgel `valge kess`paika jääb! Sedavisi teine kord vi̯i̯l!" – "On `val'mis." – "No siś jälle üks sil'm `ühte, teine teist, mustal must ja `valgel `valge `keskel!" – "On `val'mis." – "Tule nüid `näita ka, kas sa `õigust tegid." No tüdrik käis, `näitas ära. "Si̯i̯ kuudib küll, lau nüid edesi!"

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

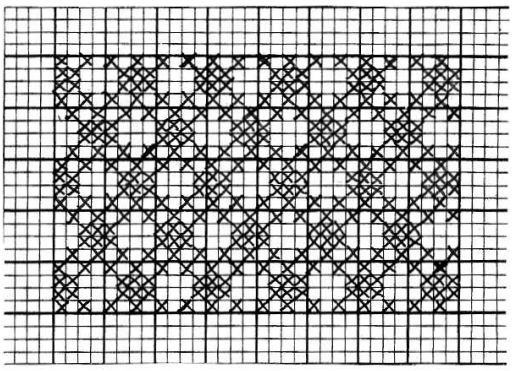

Vahetadud lapilene.

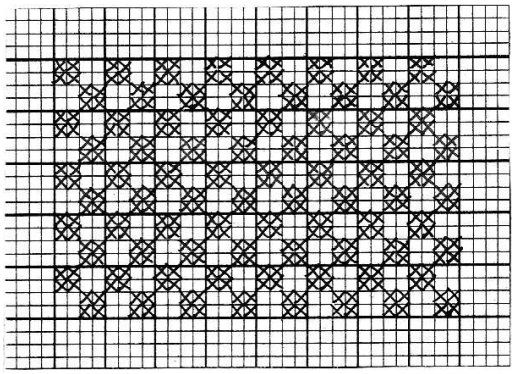

Väikke risstilapilene kiri.

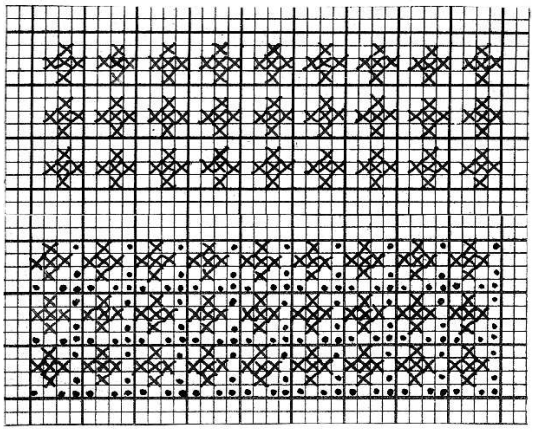

Kahte laadi väike ristiline.
All kolmevärviline teisend.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

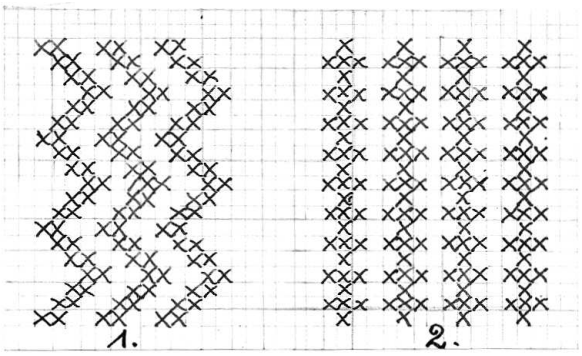

Veel suurtkirja kinnaste pöidlakirju: 1. lovgeline, 2. kärbiline ehk ammi-line kiri.

Ja ̮s `öeldi sul `jälle korrad ja siľmad ette, niikavva ku kõik kiri käes, siś `laśsid oma`nohki edesi, siś õpetadi `jälle `peidla-auk maha `jätma, sis ahendama, ja ku üks kinnas `vaľmis, sis teise tegid selle `järgi. Sii̯ `oľli vahetadud lapilene kiri. Aga `väike `riśtilapilene, tend suuremad asjaks ei `loetu, aga tema `oľli aus mii̯s siśki: ku suure kirjaga kinnas `oľli, sis peial `teĺti seda `väikest `kirja, `riśtilapilene või riśtilene või kärbilene.

Nii̯d pisiksed kirjad, neid `oskas igaüks kududa, kis vähegi `sõrmi liigutas, aga suured kirjakudujad neist ei lugenu. Sii Maru memm `oľli üks `kange kirjakuduja, tema `oľli `Tahkuranna Piklaiust. Tema õed ja ema ja, neil `oľlid ikki oh kui ilusad kirjad ja teised käisid `kirja `ot́simes – igaöhel ei `võtnu pää `kiĺnigi. Sii̯ on ka Maru memme kiri, ilus peenike tihi ku lust vaadata. Aga tema kudus selle kirja ka pääst ära. Ja seda `kirja tema ikki `pääle `tiĺti kudus, kus nende talumärk si̯i̯s `oľli. Ei mitte mina seda ei tää kogunisti mitte, kas ta isi `oľli ̮nd `säädinu või, aga tema tend kudus ja `säädis `mitmed ja `mitmed `mu̯u̯di. Nende talumärk `oľli `seuke kahe`korne rist. Ja tema `oľli `seuke inimene ka, tema tõi kirjad kus `ütlemast ära, mis tal meelepärast `oľlid. Nägu si̯i̯ kihnu kiri. Kihnukad `oľlid vanasti talveld sii puu`metses, Marul olnu kortles, temal põle `seukest `kirja olnu, `annu oma `kindad kihnudel `metsa kätte niikavva ku isi kodu kirja üles kudunu. `Jälle teised tema juurest ilust `kirja `saama!

Ja si̯i̯ on vana `tahkuranna kiri. Tend kujutaks teśte värvidega ka, aga si̯i̯ jääb nägu umpseks, ei tõsta `kirja `väĺla. Aga nende värvidega just tõstab ilusti `väĺla, näe ku ilusti ni̯i̯d `valged sarved.

Ku seda `väikest paĺmikud `teĺti, sis põlnu muud varrast `vaega, `jäeti si̯i̯ üks silm niisamma maha, niikavva ku teine üle tõsteti. Aga ku laiemad `teĺti, kaks-kolm-neli `siĺma, vat siś pidi juba lisna varras abis olema.

Maria Adamson, s 1868. Pulgoja k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

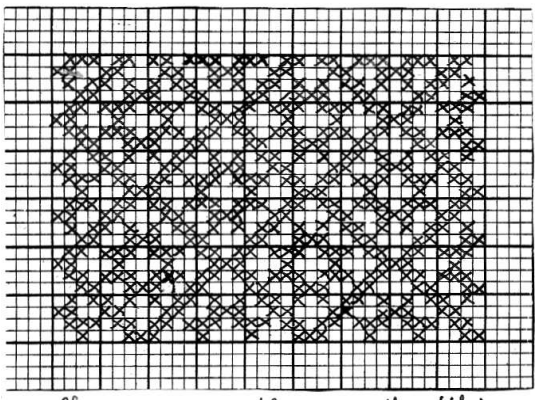

Tühi ruut must, • valge, × vaheldumisi ühes kirjakorras punane, teises kollane, ∘ punasega paaris roheline, kollasega punapruun.

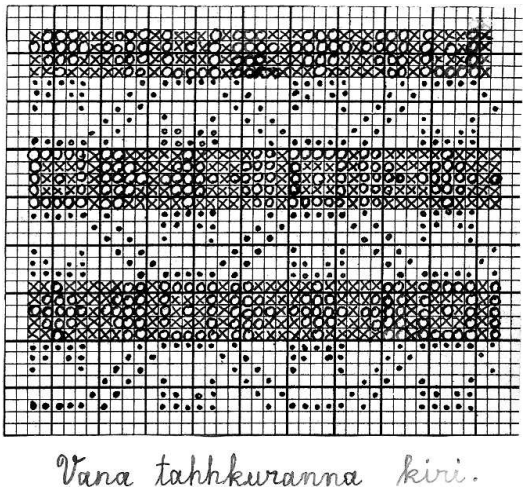

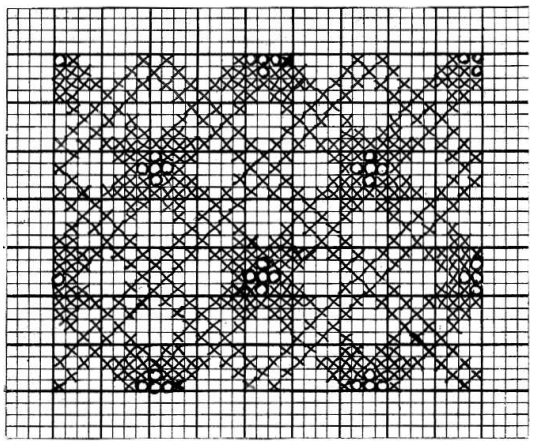

Vana tahkuranna kirja teisend. Põhi valge, × sinine, ∘ must.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Kõrval Maru memme talumärgiga kiri: tühi ruut punane, rist sinine, rõngas roheline, täpp valge. Sama kiri 2-värvilisena: põhi valge, kirjad mustad, ja 3-värvilisena: põhi punane, ruut valge, kõik ruudusisene kiri rohekassinine.

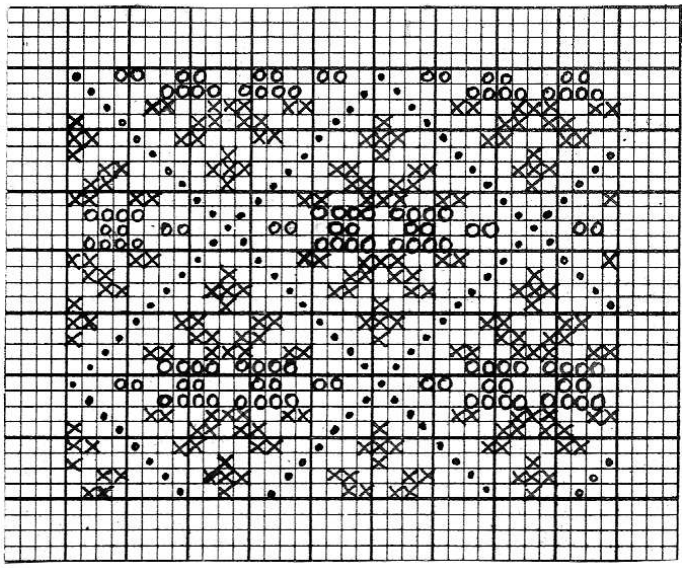

Põial samas kirjas.

Kõrval Maru memme kootud kihnu kiri: põhi valge, rist must. Põial väike ristilaniline.

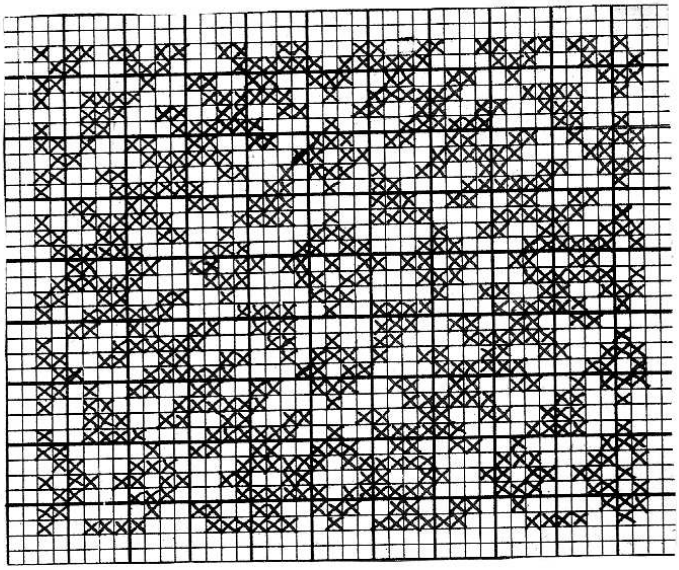

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Vana „tahhkuranna kindakirja" teisendeid Kägiste ja Rannametsa küladest.

Ülemist kirja olen kohanud seni ainult kahevärvilisena, näiteks must valgega, punane rohelisega jm.

Alumine kiri esineb kolmevärvilisena. Märkimiseks kasutatud kindal oli põhi must, kirjakorrad vaheldamisi üks rebukollane, teine punapruun.

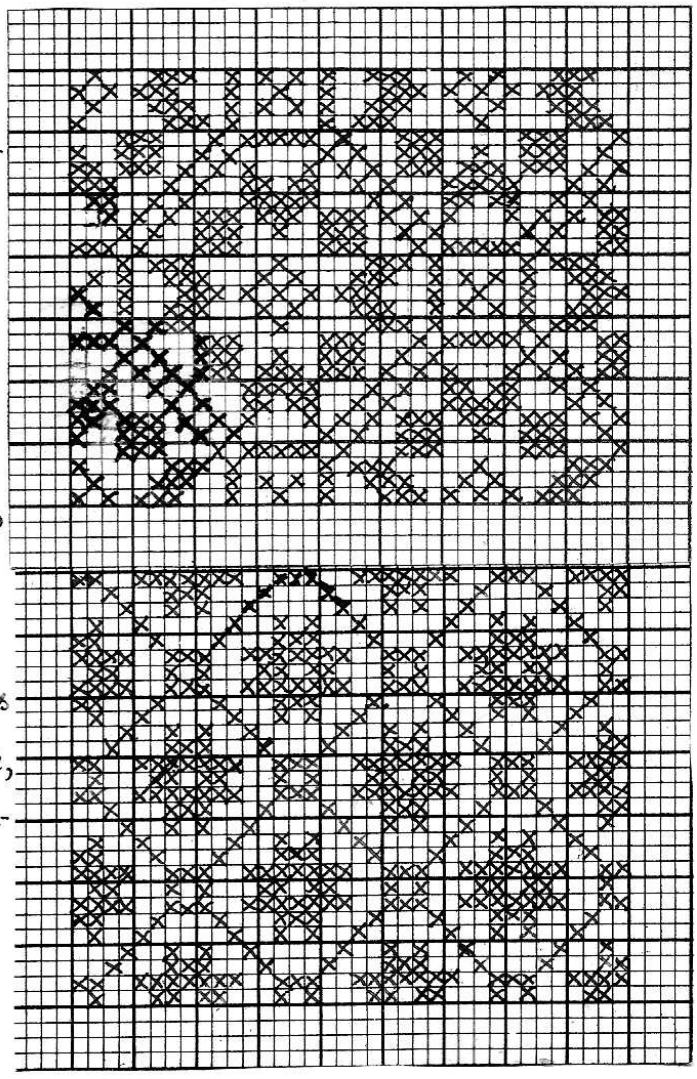

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

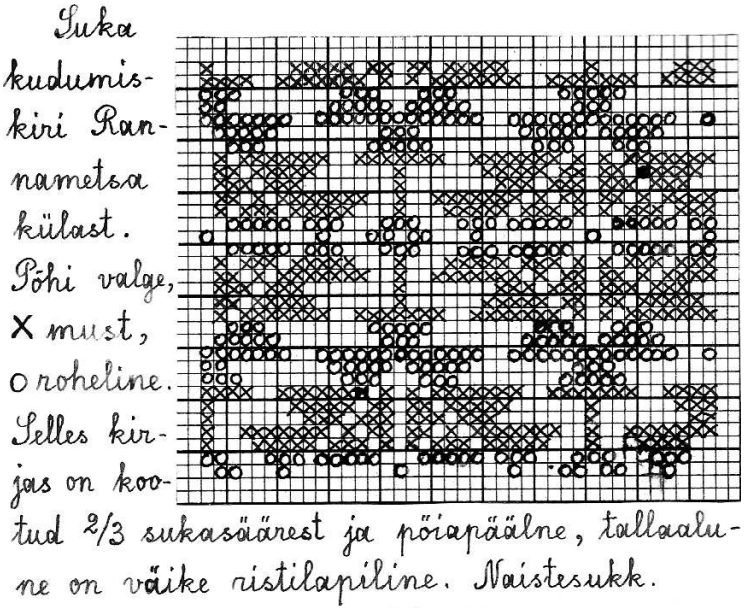
Suka kudumiskiri Rannametsa külast. Põhi valge, X must, o roheline. Selles kirjas on kootud 2/3 sukasäärest ja põiapäälne, tallaalune on väike ristilapiline. Naistesukk.

Suka- ja sokikirjad. Sukaroosid

Ni̯i̯d sukaroosid nägin oma ema käest. Neil ei ole midagi nimesi. Si̯i̯ raam on kõigel `ühte`mu̯u̯di, aga süda ti̯i̯, kudas tahad. Ni̯i̯d `tehtaks ikki kohe kudumese aeg `sisse, pärast änam ei saa. Nemad `piavad ju kord-korrald minema, ja kui `val'mis sukasse akkad tegima, võtab sil'mad virvendama. Vaat si̯i̯ ülemene kiri on reha`piilene, `kindakirjades ja vü̯ü̯kirjades on ka alati reha`piilesed. Ja ni̯i̯d `väiksed all on kahessakannalesed. Nendega `koeti `kindad ka, siś `öel'di kahessakannalene kiri. (Vt tahvel 11.)

Meeśtesokil kuju nii laiald kui tahad igad jagu ja mis `värvi isi tahad.* (Vt tahvel 11.) *Ni̯i̯d kudumesekirjad on ka ema käest. Kiri on ikki üks, aga värvimõjud võivad igakord isi`mu̯u̯di `olla. Si̯i̯ sinine me `ütlesime, et on pu̯u̯l`vahvel. `Kindi `koeti vi̯i̯l paksema kursiga, täis`vahvelkude, vanasti `öel'di, si̯i̯ oleja mau`kirja või kirjukot'i`mu̯u̯di, nägu on looma magu või kirjukot't. Kirjukot'i`kirja kuju öhe või kahe värviga, kudas ääks `arvad. - - -

Katrisloodus

`Katris`lu̯u̯dusel `koeti `vu̯u̯der sisse, tema muidu ere ja külm. `Vu̯u̯drest akati, `vu̯u̯der `koeti enne üipidi `val'mis, `lu̯u̯dus kohe `otsa, pärast `pü̯ü̯rdi `vu̯u̯der pahampu̯u̯l `sisse ja `koeti kokku äär äärega. (Vt tahvel 8.)

Maria Adamson, s 1878. Kägiste k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Veel silmkoekirju

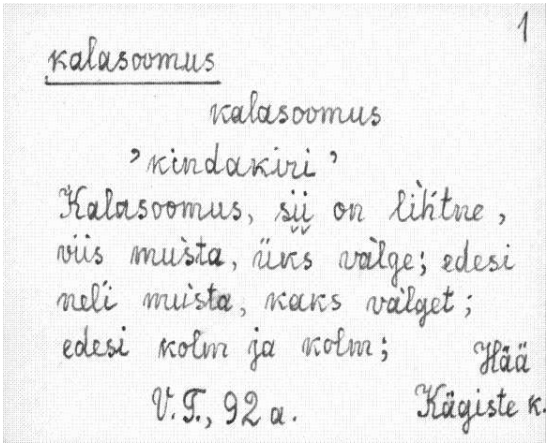

(Vt ka tahvel 7.)

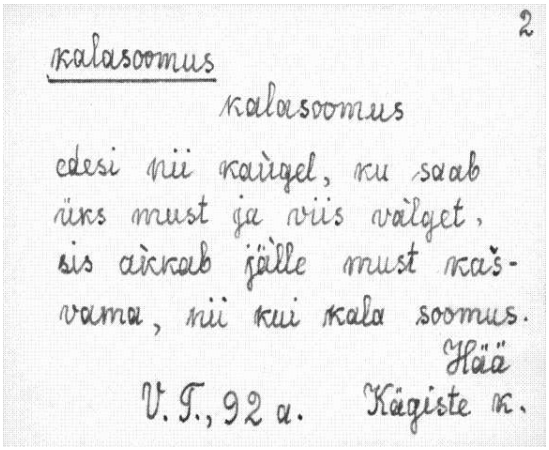

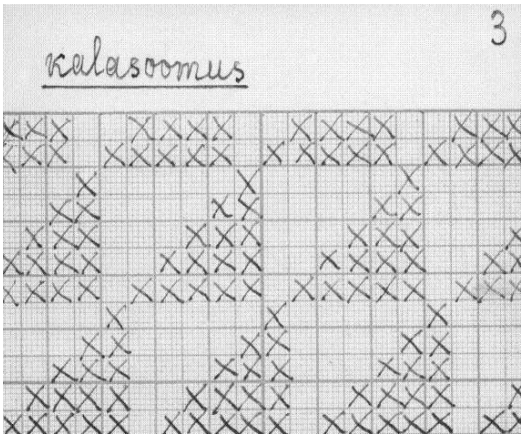

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

kärnkonnakiri

kärnkonna-kiri
'kindakiri parem- ja pahempidi'
Kärnkonna-kiri on kolm silma äärpidi, kolm silma pahupidi, kolme korra tagant vahetada. Hää
V. T., 92 a. Kägiste k.

loogeline I 1

loogeline
om. loogelise, -liste
os. loogelist, -lisi
'kindakiri, ka äärekiri'
Loogeline käib liiga-looga kas püštipidi või rištipidi. Hää
M. A., 68 a. Kägiste k.

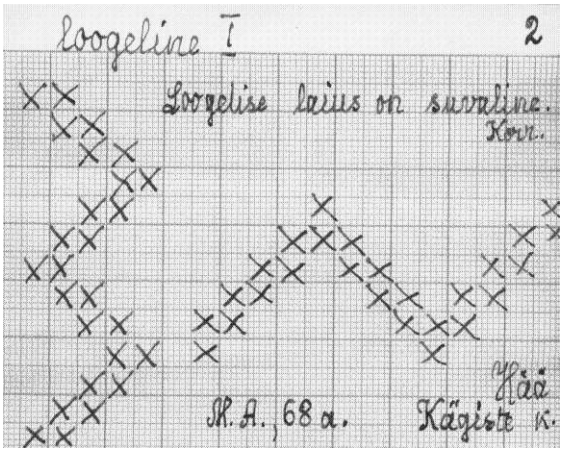

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

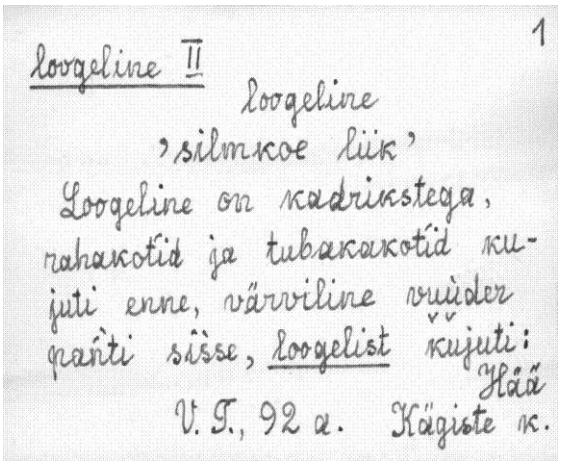

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1

loogeline II

loogeline

'silmkoe lük'

Loogeline on kadrikstega, rahakotíd ja tubakakotíd kujuti enne, värviline vuùder pańti sìsse, loogelist kujuti: Hää

V. T., 92 a. Kägiste k.

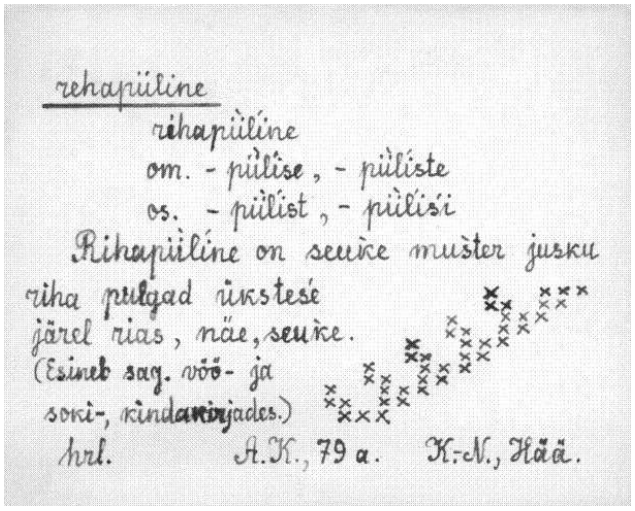

rehapüline

rihapüline

om. - pülise, - pülíste

os. - pülíst, - pülísi

Rihapüline on seuke muster jusku riha pulgad ükstesé järel rias, näe, seuke. (Esineb sag. vöö- ja soki-, kindakirjades.)

hrl. A.K., 79 a. K.-N., Hää.

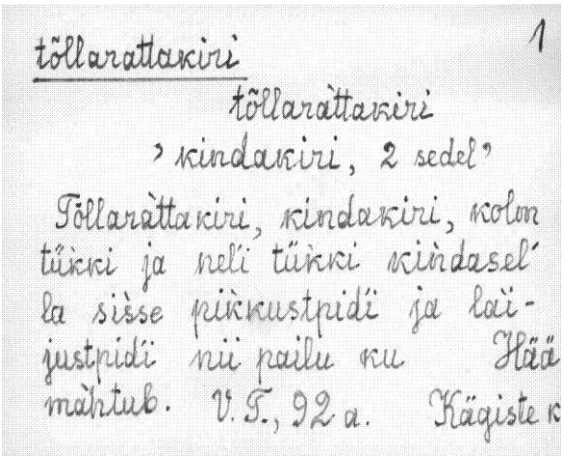

1

tõllarattakiri

tõllaràttakiri

'kindakiri, 2 sedel'

Tõllaràttakiri, kindakiri, kolm tükki ja nelí tükki kindasel' la sìsse pikkustpidí ja laijustpidí nii pailu ku mahtub. Hää

V. T., 92 a. Kägiste k

Salli kudumine. Kussakas

`Sal'li kujuti – mina mitte `rohkem `mu̯u̯disi põle `täädnu ku seda `ühte, `sal'li kujuti kahe `varda pääl. Isi lõigati jämedad puu`vardad lõmmupuust või `tu̯u̯di `metsast kohlap̀uud. Sal'lid `teḱti ilusad pikad: ki̯i̯rd `ümmer kaela ja otsad `põl'vi. Ja otsad `teḱti – (kutsikale:) *"Kas sa näe, va apuauk, või villa`korvi! Kas sa, reo, saad siit! Akstu!" –, otsad `teḱti `äśti mitud `värvi triibulesed, siś `ol'li‿s meistel ka midagi sil'mailu, sal'l ja `kindadki. Ku lapsed alles õppisid `vardi kuduma – mina määletan ära, mina `ol'li `seuke `väike kantsakas –, siś `pańti `esmald ka kahe `vardaga kussakast kuduma. Kudusid kahe `vardaga öhe pika joru ära arjutseks* (harjutamiseks)*, si̯i̯ `öel'di siś kussakas.* (Vt tahvel 9.) *Egas sellega midagi‿i `tehtu, sa arjutad, nõrgutad oma `sõrmi. `Vardi kuduma, si̯i̯ `ol'li esimene tüdarlapse amet.*

.

Vööd ja paelad

Ü̯ü̯ `ol'li vanasti si̯i̯ esimene asi: naśteinimene ku omikul `riides `pańni, ikki `ü̯ü̯ga `tõmmas südame alt `kińni, siś võis päeva läbi rängata, ei kakesta ennast nii `kergesti. Nüitse aja nooremad, nemad ei pia änam `seukse aśjadest midagi. Ikki, et vanainimeśtel oleva mailma puned ja punemed `ümmer, ü̯ü̯d ja sukapaelad. Suka`paelu `ol'li ka `jälle oma mitud `mu̯u̯di: triibulesi `ol'li ja ammilesi ja ruudilesi, nõnda ruudi-ruudi käisid lõngad üksteśest läbi `keskeld kokku. Mina mitte‿i tää, kiśsi sii `liikus vi̯i̯l `ü̯ü̯si piaks tegima. Neid enne ju küll `teḱti ja `ol'ti.

Maria Adamson, s 1868. Pulgoja k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

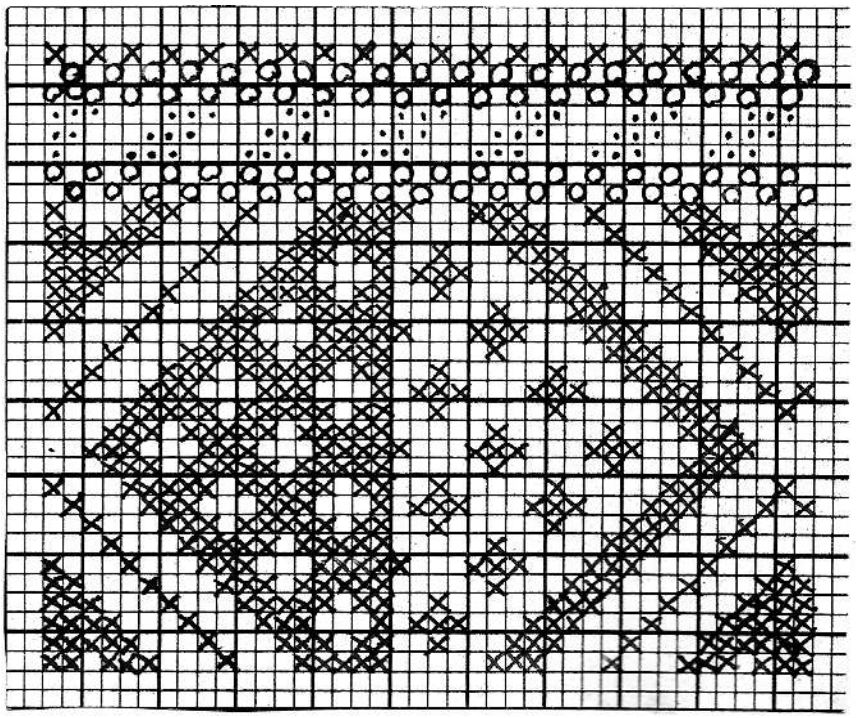

Umbes 50 a eest (~1890) Tahkuranna Leina külas tehtud vöö kiri.
× punane, ∘ roheline, • roosakaslilla.

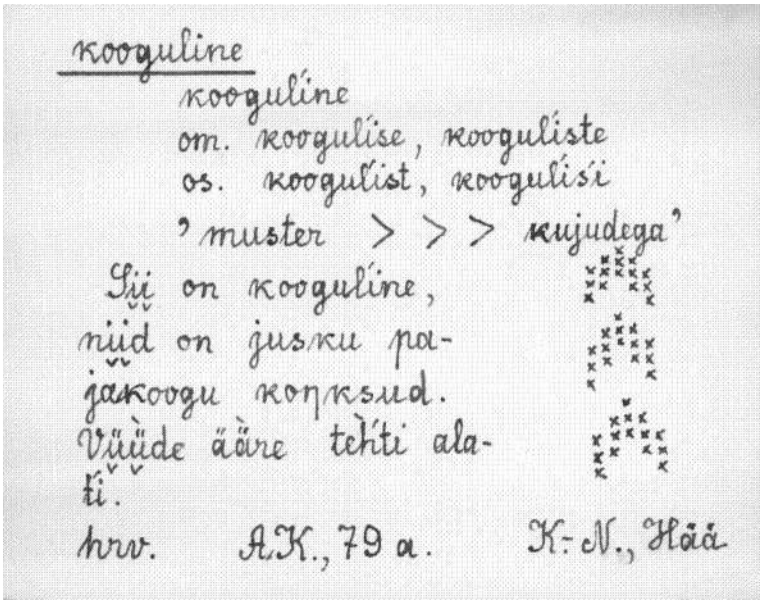

kooguline
kooguline
om. koogulise, kooguliste
os. koogulist, koogulisi
'muster > > > kujudega'
Sii on kooguline,
niid on jusku pa-
jakoogu koŋksud.
Vüüde ääre tehti ala-
ti.
hrv. A.K., 79 a. K.-N., Hää

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Võrkvaip Häädemeeste Padina külast. X keskm. punane, O tumesinine. Perekondlik päranduse, valmistamisaeg teadmata. Laius 8 cm.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Sii `ümmerkauda `ki̯i̯gi ei `oska vü̯ü̯d tiha, mina ka ei `oska. Mina `laśsin omal küll `nu̯u̯res `põlves mitu vü̯ü̯d tiha, aga üks `Tahkurannast `Leina küla naine tegi. Isi tegin ja viisin lõngad. Sellest on üks viiskümmend aastad tagasi. Öhe, si̯i̯ `ol'li õige lai, `ańtsi väimehel telkavü̯ü̯ks, si̯i̯ jäi nüid `senna`paika!

`Vü̯ü̯si `teḱti `seukse lauadega või kõladega, neli `auku `ol'li si̯i̯s, igas `aukus `ol'li üks lõng. Vü̯ü̯ `ol'li kääritu ümarguselt, et `otsi ei olnu. Kui `koetud `ol'li, siś lõigati otsad `lahti narmasteks. `Uiga pisteti koe läbi, kujuti linane ja kõladega keerutadi kiri `sisse. Lõngohjad `koeti ka nendega, aga `jälle teist`mu̯u̯di, nemad jäid paksud, ümargused.

Sääre`paelu on üksipidi läbi`võetusi ja kaksipidi läbi`võetusi. Kaksipidi läbi`võetud on ruudilesed, üksipidi läbi`võetud on triibulesed ja ammilesed. `Tehtaks nõnda ka, et üks jut't on pikka`triipu, teine ammilene. Kördi alus`paelu `teḱti näpude pääl, üks sil'm `võeti üest-, teine teistpult läbi. Nööri `mu̯u̯di keerutadi ka kaks ki̯i̯d kokku. - - -

Ja sii ma `leitsi vi̯i̯l öhe tükikse vana vü̯ü̯d. Tal üipu̯u̯l on küll `pli̯i̯kinu, villatsem kül'g on vü̯ü̯l ikki üipu̯u̯l. Si̯i̯ on pooltekirjadega vü̯ü̯. Kui kitsas vü̯ü̯ `teḱti, terve kiri ei `mahtunu ära, siś `teḱti pooledkirjad. (Vt tahvlid 1, 12.)

Kirjutamisest ja pilutamisest. Nöörikirjad. Hargi- ja näpunöör

Oh jumal, seda küll ei mäleta änam. Mina olen ju `nu̯u̯res `põlves isi ka `särki kirjutanu, aga küll ei `oska änam, põle ju midagi `pru̯u̯vi i̯i̯s. Midagi nimesi ma nende kirjadel ei `kuulnu, `ol'lid särgikirjad ja muud midagi. `Ol'lid `seuksed ristilesed ja aralesed `ol'lid ka, täpsid või nupud otstes. Ja nööridega kampsun `ol'li ka kirju, sinine kampsun ja punaste nööridega `ol'li ära kirjutadu. Kõik pot'isinisega `ol'lid värvitu. - - -

Pilutadi ka vanasti, aga mina ei tää sellest pailu. Minu ema küll pilutas kõik särgi`käised ja kaeltagused, aga mina änam ei teinu, si̯i̯ mu̯u̯d kadus ära ja akati juba masinatega `õmlema. - - -

Nüid mul `tul'li vana arginü̯ü̯r ka `mi̯i̯le. Neid `nü̯ü̯risi õmmel'di kördide `alla, ja mis ni̯i̯d vanad kirjadega kampsunid `ol'lid, neil `ol'lid kõik `seuksed nöörikirjad pääl `aetu. Särgi`kirju ma `katsusi ka tiha, aga ei saa mitte – ei tule `mi̯i̯le ja midagi `pru̯u̯vi põle. Selle argi pääl `teḱti vanasti `ohju ka, siś pidi ka suur ark olema ja päris ohjanöörist `teḱti, ni̯i̯d kutsuti trumpohjad.

KS Hää. * *Siasabanü̯ü̯r. Nel'lakańdiline nü̯ü̯r, kahe aruline `tehtaks, üks käär ühe kül'le päält, teine käär teise kül'le päält, `öeldi siasabanü̯ü̯r, vanasti õmmeldi, jakidel `ol'lid suured oimutsed kül'lede päält väl'lal, kõik punase nööriga ära õmmeldud, si̯i̯ `ol'li `mu̯u̯dis enne. `Viltse lõngast `teḱti argi pääl ja `teḱti näpudega kah ja näpunü̯ü̯r `ol'li tal teine nime, mina isi küll teinu neid `nü̯ü̯risi.** – Veera Tähendus, s 1873. Kägiste k. (Vt tahvel 16.)

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Pitsidest. Heegeldamisest

Pulgadega `pit′si põle sii `tehtu. Kihnu naised on vahel `müimas käinu, nemad on neid teinu omalinase niidist. Eegeldadi küll. Eegel`nõelu `ol′li `osta ja isi lõigati ka puust, kui villest eegeldadi. Õhevahe `ol′li moes lastel sukki eegeldada, vähema lastel `tehti loogelised, ja `väiksi lapsetekkisi. `Pit′sisi tehti ka oma lõngast ja ostelõngast põllede ja aluskördide `ääre ja palakate `ääre, käterätikute `otsa ja padjapüüridel. Padjapüüride vahel `pańti einsat′sid. `Viltse aluskördidel eegeldadi `viltse lõngast pitsid `alla.

Õmblemisest. Traageldamine ja kommutamine

`Rohkem ikki õmmel′di kodu. Särgid, põlled, kampsunid, jakid, aluskördid, seelikud, püksid – nii̯d õmmel′di kõik isi näpudega. Meśte `päälmesed `riided üksi `õmles rätsep – nõnda `ol′li minu `aegus või nõnda olen mina näinu. Särgid, noh, kül′led, kui lõigatu riie `ol′li, õmmel′di topelt`õmlusega kokku; kui `ul′tuseäär `ol′li, õmmel′di üle ääre kokku. Topelt`õmlusel traageldadi üks äär teisest üle, esimene kord õmmel′di tagandnõela, si̯i̯ `ol′li pidaja, siś üks äär `pü̯ü̯rdi teise pääl ja üle ääre õmmel′di maha. Kui paksem riie `ol′li, sis pidi `kangesti `sirgu vidama, et ää pu̯u̯ld ilusti libedaks jääks. Sääl tikkus `kangesti teine äär lobedaks `vol′ti `jääma, sellel `öel′di sia`mol′ki jäänu. `Vaata, et sa sia`mol′ki ei jäta!, õpetadi lapsemi.

Traageldamene, sis pisteti pikalt i̯i̯stnõela edesi. Päris i̯i̯stnõela `ol′li si̯i̯samma, aga ilusad tihidad `pistmed. Tagandnõela, si̯i̯ jäi oma pu̯u̯lt jusku masina`õmlus: paraja maa pistad ette ja nõela tagand uvvesti `sisse, et `pistmede vahet ei jää. Üle ääre, si̯i̯ on üle ääre `lu̯u̯mene. Alumene äär, sel `ol′li muidu palistus: äär `kääńdi kahekorra `sisse, üle ääre õmmel′di maha. Kördidel `pańti val′ts äär `alla, si̯i̯ kutsuti tu̯u̯t′, si̯i̯ `ol′li kulumese `vasta ja `oidis ääre tahedama. `Eńdesel ajal `ol′lid poogat′sid olnu väl′labul ääre kül′les, kui si̯i̯ mu̯u̯d vanaks jäi, sis `pańti `jälle toodid sisse`pul. (Vt tahvel 15. Õmbluste proove.)

Kommutamene: kui paik on `kül′gi `aetud, siś augu ääred õmmeldaks üleääre maha, si̯i̯ on kommutamene. - - -

Pikkkuub

Nüid mitte ei tea, kellel on vi̯i̯l vana pikka `kuube. Võib-`olla, et taga `kaugemal `Tahkuranna pu̯u̯l vi̯i̯l mõnel on. Mina olen lapsest pärast `Tahkuranna kirikus näinu: suur pikk kuub `ol′li, puusade pääld läks õige

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

laiaks, suured tiivad `ol'lid `kül'gi lõigatu, vu̯u̯ `ol'li `ümmer, kirju sal'l `kaelas, sal'li otsad `ol'lid i̯i̯st vu̯u̯ `alla `võetu, labakindad teńe teinep̀ul vu̯u̯ vahel, suured punastkirja `kindad – si̯i̯ `ol'li meśte `munder, ilus `ol'li ikki.

Maria Adamson, s 1878. Kägiste k

1972. ES KT 266 : 1–11

Pärnus õmblust õppimas. Traageldamine, üleääre loomine. Sehkendamine. Masinõmblus. Söeraud

Mina käisin Pärnus `õmlust õppimas. Aia tänavas üks Jürgensi proua ol'li õpetaja ja ää õpetaja, ilusti õpetas ja ilusti `õmles, kõik "`Valtohvi" sakste prouad `laśsid tema juures õmmelda.

Si̯i̯ proua, kelle juures mina õppisi, `ol'li tark õpetaja ja ilusa aśjade tegija. Temal `ol'li pailu õpilasi, sääl `ol'li midagi `arvu ka, pailu võis korraga [õpilasi] *`olla, aga meid `ol'li `rohkem ja vahest käis kontro·l'l, siis kui kontro·l'l tul'li, saadeti muist i̯i̯st ära.*

Kaks talvet käisi Pärnus selle proua juures õppimas, `aasta läbi mina ei saanu, vanemad es jõua mind aidata, sui läbi `ti̯i̯nisi raha mere `ääres ja jõe `ääres puu`võtmisega ja laadimisega, kõik, kõik kopikud `korjasi kokku talve jauks. Õppimise i̯i̯st `ol'li `maksu ka, ma ei mäleta änam, kui pailu, aga päris muidu es ole.

Jala läksin siit `linna ja jala `tul'lin tagasi ka, kui vahepääl kodus käisin midagi `mu̯u̯na `viimas, muud minu vanemad es jõua anda. Ikki jala sai `käitu, vahest `arva `juhtus, kui mõnele `pääle sai, kis obusega läksid. Si̯i̯ maa on üle kolme`kümne versta, enne ol'lid verstad, nüid on kilu`meetred.

`Pärnus ol'lin `korteris – üks Vröölingi (Fröhlingi) *`kontori mi̯i̯s, brigadiir või mis ta ol'li, si̯i̯ ol'li sii jõe, Timmi* (Timmkanali lühendatud nimi) *`ääres oma `kontori puulasemist* (-laskmist) *kontrol'limas ja ol'li meil, minu isa juures u̯u̯d, siis mina ol'lin `linnas nende juures, ol'lime tuttavad, nende juures ühe talve ja teise talve siit mede külast Adamsoni Mari juures, tema elas siis `Pärnus, mi̯i̯s käis "`Valtohvis" tu̯u̯l.*

Esimeseks tu̯u̯ks `pańti traageldama ja `ääri üle tegima või üle `lu̯u̯ma. `Öeldi: "Traagelda ni̯i̯d tükid kokku" või "Lu̯u ni̯i̯d äared üle, ti̯i si̯i̯ äär üle." Traageldadi pikade pistetega ja traagelniidid võisid mistahes `värvi `olla, ni̯i̯d kakuti ju pärast `välla, vaat traagelniidide kakkumine ol'li ka õpikutel* (õppijatel) *esimeste `tu̯u̯de sias. Aga üleääre `lu̯u̯mine või äärte üle tegimine ol'li tumedal `riidel tumeda niidi ja eledal `riidel eleda niidiga, ni̯i̯d jäid `sinna

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

paigale. Ääre ületegimine, üle`lu̯u̯mine `tehti ikki ilusti tihidamate pistetega, et korralik `väl'la näeb. Kõik karvendajad ja `argujad ääred `lu̯u̯di üle, õmmeldi üleääre läbi parajasti nii sügavalt, et ni̯i̯d `pisted isi ka välla ei `argu. Vahel `laśti kaks äärt kokku `luua, aga paksemal `riidel iga `õmbluseäär eraldi.

Noh, ni̯i̯d ol'lid esimesed tü̯ü̯d, mis õpikutel tiha `ańti, kui `rohkem `arjus, siis juba tükka kokku `õmlema ja siis akati sehkendust `näitama. Sehkendamine käis nõnda: enne mõõdeti inimese mõõdud ära, nägu sel'la pikkus ja sel'la `laius õlast õlani, nende mõõdude `järgi sehkendadi `papre pääl, `õmluste jauks arvati ääred `juure ja lõigati `paprest nitid `väl'la, ja nitide `järgi lõigati `riidest tükid `väl'la, mis kokku õmmeldi.

`Õmlusemasina mina `ośtsin kahessateist`aastane, `lainasin kümme rubla `sissemaksuks ja järelmaksuga tasusin, kahessakümmend rubla läks mul kokku `maksma, aga ma `ti̯i̯nisi ta tasa, kõik siit külad olen mina läbi käinud kodudes `õmlemas pluusesi, `kleitisi ja `körtisi – enne `öeldi kördid, nüid on seelikud.

Masina`õmluse `pisted `öeldi enne tihid, peenema niidil õmmeldi lühema tihiga, jämedama niidil pikemad tihid, muidu jäme jääb väga `vorpi, kui tihidasti `õmleb.

Masina`õmluse arutamine on viimane `nuhtlus, irmuasi, sellepärast algajasi es `lasta kokku `õmlema. Kui `juhtus, et arutas ja `sisse `lõikas – ega seda ei `tohtnu ja `ki̯i̯gi ei `tahtnu, aga ku ta `juhtus, siis sellesamma `riidest `võeti nõele`lõnga, nõeluti si̯i̯ aav `kińni nii peenikselt kui vähe saab.

Siis, kui mina õppisi, sel ajal ol'lid juba söerauad, söed `pańti triikraua `sisse, aga ennevanasti ol'lid preśsrauad, rauapatakad.

Küla`rahva `riided ol'lid lihtsamad teha ja vanutadud riie ei `argu, põlnu vaja ääri üle `luua, aga linna peeniksed `riided pidi `täpsemalt tegima. Selle proua juures, kus mina õppisin,`teḱti vabriku`sakste prouade-preilide `riidi, pruut`kleitisi `teḱti slepedega, si̯i̯ slepe ol'li `lahtine, lohises parandit `mü̯ü̯da järel, lohva.

Kleidid. Jakid. Alustalje ja -kört. Käised. Värvlid

`Seuksed peeniksed, õhuksed `riided ol'lid enne, mis läbi `paistsid, margise·t't ja bati·st, neil pluusedel `teḱti `alla alustal'jed, kas roosad, sinised või kollased, kudas kellegil `mi̯i̯ldis, siis si̯i̯ värvitu̯u̯ń kumas läbi, `peeti ilusaks.

`Kleitisi õmmeldi `rohkem lastele, vanadel inimestel ol'lid pluused või jakid ja kördid, nüid `öeldaks seelikud. Lastel `teḱti `kińnised kleidid ja `laḱtised kleidid. `Kińnine kleit on harilik, tal'jesse või `ümmer keha lõigatud, temal lõigati pihatükid eraldi ja õmmeldi seelikuosaga kokku. Laḱtisel kleidil

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

ol'li ülevel kaela `ümmer `latstükk, selle kül'gi kroogiti pikk kehaosa, vahest `pańti kurt või kurde ka `ümmer keskpaiga, si̯i̯ on nüid vu̯u̯ü̯, si̯i̯ kurt.

Naistel ol'lid ka `kińnised jakid ja `laḱtised jakid. `Kińnine jakk ol'li `ümmer keha sigevil, pingul, `vu̯u̯dre pääl kah, aga `laḱtine jakk ol'li lai, vabalt `ümmer, suine riie.

`Sakstel ol'li vi̯i̯l `seuke mu̯u̯d': *aluskördid tärgeldadi ja siis õmmeldi neil krinulii·nipael või krinulii·nitraat' – ma ̯i mäleta, kas si̯i̯ `öeldi pael või traat', `seuke sõrme`laiune kõva `valge pael ol'li –, si̯i̯ õmmeldi aluskördidel `alla ääre `sisse, siis kört `oidis alt laiali siki-sakiline. `Linnas suurte `sakstel `laśti nõnda teha, egas maal ei olnu.*

Missugused käiksed vanasti olid? – *Jah, neid `käisi `ol'li mitut `mu̯u̯di*: *sink`käised, puhv`käised, kot't`käised ja. Sink`käised `ol'lid `vu̯u̯dre pääl, õlast parajasti laiem, alt `kitsam jusku siasink. Puhv`käised ka `vu̯u̯dre pääl, õlast õige suured lõigatud, siis `vu̯u̯dre `kül'gi kokku jusku suur magu või õla kül'les. Kot't`käised `ol'lid `jälle õhema `riide `käised, ni̯i̯d lõigati alt laiad ja kumerad, `võeti `värdle `alla kokku, ni̯i̯d, `naerdi, oleva laua`pühkijad, `ol'lid kah igal pu̯u̯l i̯i̯s.*

`Värdli `teḱti `kitsami ja laiemi, laiadel `öeldi vahest tul'bid, aga ni̯i̯d es ole si̯i̯, mis meśte tul'bid `ol'lid.

Amalie Kingissepp, s 1884. Kägiste k

Esimesed tööd õmbluse õppimisel. Topitud rõivad. *Tuśka* ja *kuḱta*

Esimesed tü̯ü̯d ol'lid traageldada ja arutada, puhastada ja `kõike `rimpsu-`rämpsu `väikest nukitsemist. Kes `arjunud ol'lid, `laśti masina `juure ka, aga mitte kohe*: *kui alvasti `õmles, `tul'li arutada, aga seda pailu ei tahetud, venitab ääred pikaks.

Õpiku asi ol'li ka pu̯u̯villade `säädimine, kui topitud palitusi `teḱti ja. Nüid `öeldaks vateeritud, kui puuvillad vahel on, aga enne `öeldi topitud, nägu topitud tekid või jakid ja palitud.

Traagel`niitisi või traak`lõngu `väl'ja `kiskuma `pańti ja ikki `seukest `väikest tü̯ü̯d. Ja triik`rauda `säädima, `sösśa (süsi) *`sisse panema ja, kamandadi õpikusi.*

`Riided ol'lid ikki ni̯i̯dsammad mis `nüidki: *kleidid, pluused, seelikud, tal'jed ja teised alus`riided, enne õmmeldi ju särgid ja püksid kõik pesu`riidest. Palitud on pikad, enne `ol'lid vi̯i̯l suijakid* (suve-) *ja talvejakid, ülejakid. Suijakk on `vu̯u̯dre pääl, talvejakid `ol'lid topitud, puuvillad vahel.*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Vanad inimesed `ütlesid vahel talvejakil tuśka: ”Kus mu tuśka on, kas sa mu tuśkat oled näinud?” Ja suijakil `öeldi kuḱta, aga si̯i̯ `ol'li nägu naljaks või viguriks.

Maria Madisson, s 1907. Kägiste k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

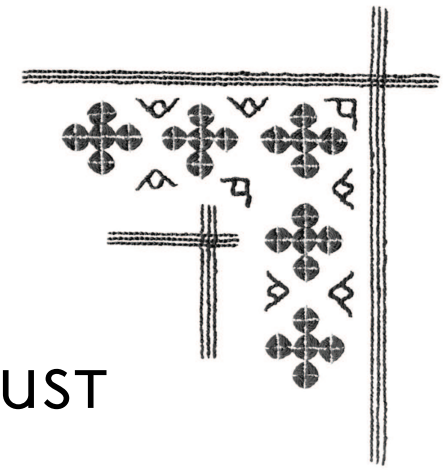

VI. RAHVASUUST

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1950–1956. ES KT 139: 19–20

Hingedeaeg

... enne on küll olnu ingede aeg sügisi mardi-kadri vahel – nüid on ka surnute püha pääle kadri. Kes [kuidas] *aru saab*: *surnute püha, ingede püha, noh, ja ingedel on üles rihitua otsa pääl `putru `viitu.*

Üks jutt `ol'li, Orajal* (Orajõel) *ikki räägiti. Perenaine `kiitnu `putru ja viinu püt'iga üles tua otsa pääl. Laiad madalad püt'id `ol'lid enne, piimapüt'id. `Puhta tangudest puter ja lihatükk juures, aga perenaisel `ol'li sõńn (armuke) *olnu, `saarlane linategija, sellel suupoolist, siś et ingedel. Peremis `aimanu selle aśja ära ja käsnu sulast vigurit teha. Sulane vitsutanu pudru ja lihatük'i kińni ja teinu õhe ää `vaarami asemel, `tangu `jätnu ka pääl, isi jäänu kuulatama.*

Tulnud niid, kis tulema pidanu, `tõmmanu, teinu*: *"Äkk, äkk!" `Tõmmanu uuesti: *"Pupp! Ei, äkk, äkk!" Ja nõnda jäänugi, et ei saa aru, miśsi on, kui ükskord perenaine püt'i `jälle tagasi `alla tõi, siś!*

Veera Tähendus, s 1873. Kägiste k

1956. ES KT 141: 2

Mis Riia linn maksab?

Mul'gi peremiis olnu Riias. Käib, imestab, `vaatab seda suure linna olu ja `värki. Üks linnasaks näeb, et talumiis nii uudisimuga `vaatab, ja no uhkeldama*: *"Kas põle suur ja tore linn ja puha! Kas sa `oskad ära arvata, mis sii Riia linn ka maksab?" Talumiis `vaatanu, `vaatanu ja `arvanu*: *"Mis ta sitt siś ära ei maksa*: *uup `vihma enne `jaani, teine `pääle jaani on änam ku Riia linn." Linnasaks läheb pähle nühkat-nühkat! Oleks ta üks must või `valge viil `lausunu. Või läheb `praeguni.

Jaan Mihkelmann, s 1900. Kägiste k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1958–1961. ES KT 197: 46–54, 63–64, 74

Maatargast

`Valkas `ol'li alles il'lemal ajal üks `kange tark vanamii̯s, sii̯ `ol'li sii `sakslaste ajal alles. Siś sellest Valga vanamehest räägiti `seukest lugu, et kaks naist olnu, põleja `uskunu, et kas vanamii̯s on nõnda tark, `u̯u̯ta, teeme `pru̯u̯vi. `Võtnu viisteist muna, et lähvad targa `juure midagi `tühja `aśsa küsima ja viivad targal viisteist muna, aga `mõtlenu `jälle, et viisteist muna on paelu, `pannu muist öhe `põõsa `alla, et pärast võtavad ära. Vana `vastanu ära, mis nad on küsinu, ja `ütlenu: "Te olete öhe tüḱa aśsa pärast tulnu, aga olge ette`vaatlikud, ku te seda ära `võtma lähete, mis teil `põõsa all on." Jah, olgu ette`vaatlikud, ku `põõsa alt `võtma lähvad. Ja naised läenu – uśsid `põõsa all, nii paelu, ku nad `senna mune `pannu, nii paelu olnu `uśsa. Mina ei täe, kudas nii̯d munad nüid uśsideks said, sii̯ vist mud'u moonutas neil ette.

Kust nõidussõnu saadi

`Seitsme Moosese `piibled oleja enne olnu punaste kaante ja punaste tähedega, aga `musti `täḱta olnu ka, nendest `seitsme Moosese `piibletest oleja kõik `väl'la `võetu. Mis `aigusi arstivad, nii̯d on ikki jumalasõna, egas midagi `alba es ole, aga säält oleja paelu `kurja ka `väl'la ot'situ ja inimesed akkanu irmus paelu öheteśtel `kurja tegima, siś oleja nii̯d punase kaantega `piibled päris valitsuse pu̯u̯lt ära korjatu. Mina neid punasi `piibli, `öeldi `seitsme Moosese `piibled, mina neid isi põle näenu, aga vanemad `rääkisid.

Veera Simson, s 1889. Kägiste k

Laudkaanedega punase tähedega `piibled on olnu Jeesuse ajast, nendega on `kõike `kurja `kuńtsi `tehtu ja nii̯d on päris valitsuse käsu `järgi ära korjatu. Sii Einastes, mis `ol'lid nii̯d `suurnikud, üks mii̯s `rääkis, perenaisel olnu ka sii̯ raamat, ta läinu kirikus ja unetanu selle `laḱti. Karjapoisike `võtnu ja akkanu lugema seda raamatut, kohe tulnu tuba `väiksi `musti mehi täis: "Anna tü̯ü̯d, anna tü̯ü̯d!" Poisike olnu päris ädas, perenaine tulnu kodu, `saatnu meheksed tagasi ja ütlenu: "Mis sa, siga, kisud `kõike `aśja."

Alviine Post, s 1888. Loigu k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Poostled, libahunt ja lendva. Saaremaa targad

Minu vanaema Loigu näńn rääkis, enne on `seuksed `poostled olnu: tuleb ku tuulekeeris, `tuiskab põllu pääl, viab põllu ramu, põllu tulu ära. All Räägus* (Räägu külas) *olnu vana Klein Toomas ja Kase Toomas `seuksed, aga enne olnu meeśtel si̯i̯ pruuk, `kirveäksid olnu püksirihma kül'les ja sii Loigu põllu pääl olnu `jälle `seuke keeris, minu vanaisa `viskanu oma äksiga selle tuulekeerises – Kase `Tu̯u̯ma `persenäkk on maas olnu. `Seukste `väikste kirvestel `öeldi äksid küll.

Kura talus `eńdist* (endised) *vanad Kurad, Loigu näńn `rääkis ikki seda juttu, Kihnu karjapoiss olnu karjas, äkki `karjuma: "Tule, `vaata, perenaine läks uńdiks!" Läinu `põõsa taha ja uńt `val'mis, `ju̯u̯snu `metsa. Peremi̯i̯s tulnu, `ütlenu: "Mis sa, siga, lapse nähes tegid!"

`Lendvasi on ka enne olnu. Vana `Pi̯i̯ter on `sirgus maas olnu `surnu, tema olnu `kuulnu, et `seuke inimene `lendvasi `väl'la saadab. Tema `mõtlenu: pööraks tal küll pää `senna, kus jalad on – ku seda`viisi `ümmer `pü̯ü̯rva, siś ta ei saava änam elus tõusta –, aga põle `pü̯ü̯rnu kah, jäänu vaatama. Üks `seuke porikärbes tulnu, `lendand, `lendand sääl `ümmer suu ja tema põle arugi saanu, kunas ta kadund, vana ärkanu üles. Si̯i̯ oleva si̯i̯, mis `öeldaks `lendva lõi läbi, teiste `lu̯u̯mi sedaviisi ja. Minu onil `ol'li iga `aasta mul'lika või looma läbi löönu ja.

Saaremaal oleva suuremad targad, siin `praegu änam ei ole, aga Saaremaal piab `praegu vi̯i̯l olema vanu `tarkasi. Siś oni läinu Saaremaal, sääl õpetadu, visaku vassaku käe laba`kindaga tagaspidi rihi`ah́ju. Tema teinu ja selle saatjal kaks `aastast mul'likast ajanu täis ja `lõhki ja `val'mis. Tema `saatis, aga ta ei `täädnu, et teine ka õppinu `ol'li.

Ku `saatja midagi küsib ja ku siit majast annad midagi, siś tuleb omal tagasi `jälle si̯i̯ äda, mitte midagi ei tohe oma `käega anda; `juua tahab – vi̯i̯nõu on sääl, võta isi!

Maatargast

Marin`burkis* (Marina küla end Tali vallas) *`ol'li ka üks igavene tark, enne olnu isa ja pärast `ol'li poeg edesi. Studeńdid* (üliõpilased) *põle `uskunu, et teeme `pru̯u̯vi. Läinu midagi küsima, tark `ütlenu: "Te ei tää, mis teil `taskuski on, kust mina seda võin `tääda." Studeńdid: "Kudas, me tääme kõik, mis meil `taskus." Läinu `katsuma – uśsid `taskus. Vana `tahtis näidata: te ei tää, mis teil `taskus, aga mina tään.

Si̯i̯ vana on `oskanu `surnusi ka `väl'la `kutsuda. Üks mi̯i̯s `rääkis, `pannu `suhkurt musta `rõõva pääl, siś `rääkinu kõik sugusel'tsi su̯u̯st ja viast, vahest `vaatanu `jälle, `ütlenu: "Si̯i̯ põle üa." Nõnda oma `murdes `ütlenu ja siś `ütlenu: "Kas sa ta˛ad, ma võin su isa ka `siia `kutsuda." Aga tema põle `tahtnu ta rahu rikkuda. Üks naine lasnu oma mehe `väl'la `kutsuda, mi̯i̯s `ol'li sõas `kautsil jäänu, aga mi̯i̯s `ütlenu, et temal on väga `raske olnu `siia `tulla.

Alviine Post, s 1888. Loigu k

Pisuhännast

`Sel'gemaa vana on olnu `seuke pisuänd, ku pikali maha `eitnu, eng läinu si̯i̯st `väl'la ja käinu varandust kokku `tu̯u̯mas. Ja ükskord on teised tal pää `senna `pü̯ü̯rnu, kus enne jalad `ol'lid, et siiś ei saava eng tagasi. Ja üks porilane tulnu, põmisenu ja põmisenu sääl `jalge `ümmer – ta ei `leidnu seda `auku, kust `sisse `minna. Siiś `pü̯ü̯rdud `ümmer pää `senna, kus enne olnu, ja vana maast üles ja kohe `aelama `jälle! `Seuksi `kuńtsisi on enne olnu just.

Rosalie Saareleht, s 1884. Ranna k

Kõnekäänulisi väljendusi

Nüid noored kardavad tü̯ü̯d, oiavad jusku jänes küt'i i̯i̯st tü̯ü̯ i̯i̯st `kõrva.
Verimuidu ei või `ki̯i̯gi tü̯ü̯d teha, ikki piab midagi tasu ka `saama.
Täiesti veri ilma aśjata sain võtta (kõvasti pahandada, sõimata saama).

Andres Kuusik, s 1872. Kabli k

Paar õpetuseiva

Ema pani kelgu laka `otsa, tütar võt'tis sealt ja `sõitis edasi. "Oh jaa, si̯i̯ on `õige. Nii ju `öeldaks ka: mis sa oma vanematel ti̯i̯d, seda teevad su oma lapsed sinul." Si̯i̯ regi või kelk on kõva ja terve, tema ei kulu ega lagu (elukombed, eeskuju püsib).

Üks jutt `ol'li `seuke. Poeg vidanu oma isa `karvipidi taga, no `kiskus `juustest edesi. Isa olnu `esmalt vagusi, viimati `ütlenu: "Poeg, nüid lase `laḱti, mina vidasin oma isa ka `siiastsaadik."

Marie Nepste, s 1882. Piiri k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Hüüdnime tekkimisest

.. sääl Penus on, kutsutaks Pasadeks. Vana Pasa Mart, ta olnud `seuke, ta vana mi̯i̯s, ku ta käinu, va tagumine auk lörisenu ikki ja akatu Pasa Mardiks `kutsuma, et ta ikki `paska `laśsis, ja nüid kannavad lapsed ja lastelapsed seda nime, et vana `ältuse pärast `laśsis oma tagumeńti lörada. Temaga praugutu ka küll, aga või `seuke sul `praukumisest tääb või äbenemisest oolib, muudku korrulõng `laḱti (peerulaskmise k) *ja.*

Rosalie Saareleht, s 1884. Ranna k

1955–1969. ES KT 257: 1–3

Tibu-Mari lugu

Minu ema `rääkis seda. Si̯i̯ olnu sel ajal, ku tema `ol'li karjalaps olnu. Sääl olnu üks vana naśteinimene, kutsutu Tibu-Mari, si̯i̯ käinu niisamma küla `mü̯ü̯da końtsitamas ja. Ükskord nemad, mitu last, mägide pääl `nõmmes `karjas ja koerad akkavad ühes kuhas `aukuma. Nemad `vaatama, mis sääl on – jah, va Tibu-Mari magab mäe kül'le pääl, suu ammuli, oma `pantsked siisammas juures, ja nii kõvasti magab, koerad auguvad `ümmer ja lapsed `irskavad – ei `ärka, ei `märka.

Neil tulnu `mi̯i̯le, vanad inimesed on `rääkinu, et sis inimene magab nii kõvasti, ku ta vaim väl'lal `rändab, ja ku siś pää ja jalad `ümmer pöörda, siś vaim ei saa tagasi `minna, ei leia ti̯i̯d kätte. Nooh ja nemad, lapsed ka: `u̯u̯ta, pöörame ta `ümmer, `vaatame, mis sest aśjast `väl'la tuleb. `Tõstnu ka ulgakesti Maril pää `senna, kus enne jalad, ja jäänu `u̯u̯tama, mis nüid saab.

Setu ku tulnugi natukese aja pärast `väike `valge liblikas ja akkanu Mari `jalge `ümmer `ki̯i̯rlema, ikki sääl, kus enne pää `ol'li. Nemad `vaatanu tükk ja tükk `aega, ikki si̯i̯ liblikas `ki̯i̯rleb `jalge `ümmer ja Mari ei `ärka. Neil akkanu juba irm, et viimati Mari jääbki `surnuks, läinu, `tõstnu eide uuesti `ümmer ja si̯i̯ liblikas kadunu nii ruttu ära, et nemad põle arugi saanu. Ku siś Mari ajanu ennast istuli ja akkanu aigutama ja ringutama: "Oh, ma vist suigatasi natuke sii `päiksepaistel."

Jah, ja seda on nemad `mitmekesti ära näinu, seda juttu räägiti meil mitu ja mitu `korda, si̯i̯ on oma sil'maga ära `nähtu ja si̯i̯ on tõsi.

Amalia Kingissepp, s1884. Kägiste k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1972–1973. ES KT 269: 27–29

Pilkesalme isikunimedest (vrd lk 352)

1. Mehenimedest, mille esimeses silbis on häälik *a*: *Aadu, Jaan, Mart* jne: *Aadu-kaadu kanavaras, musta kuke muna varas, viis munad `linna, sai sada saia, andis naisel natuke, pojal poole, `tütrel tüki, ise sõi kõik ülejäänu ~ ise sõi siasitta.*

Nimele lisatakse riimiv sõna, nt *Jaan-kaan, Jaagup-kaagup, Madis-kadis, Taavet-kaavet* jne. Pikemad nimed öeldakse kahesilbiliselt: *Aleks-kaleks* < Aleksander, *Vaśsa-kaśsa* < Vassiili.

2. Lastenimedest enamasti lastesuus, sobitatakse esimese silbi täis- ja kaashäälikuga sõna algul. Näiteks:

Aadu ~ Anna ~ Andres aa apadu̯u̯ aabelikkus al'liskukkus `aśsi ja `aśsi.
Jaan jaa japadu̯u̯ jaabelikkus `jal'liskukkus `jaśsi ja `jaśsi.
Eeva ee epadu̯u̯ eebelikkus `el'liskukkus `eśsi ja `eśsi.
Lembit lee lepadu̯u̯ leeberikkus `lel'liskukkus `leśsi ja `leśsi.
Liisu li̯i̯ lipadu̯u̯ liiberikkus `lil'liskukkus `liśsi ja `liśsi.
Ol'ga oo opadu̯u̯ oobelikkus `ol'liskukkus `ośsi ja `ośsi.
Toomas too topadu̯u̯ toobelikkus `tol'liskukkus `tośsi ja `tośsi.
Uno uu upadu̯u̯ uubelikkus `ul'liskukkus `uśsi ja `uśsi.
Kusta kuu kupadu̯u̯ kuubelikkus ...
Õie õõ õpedu̯u̯ õõbelikkus ....
Kärt kää käpadu̯u̯ kääbelikkus .....
Ülle üü üpadu̯u̯ üübelikkus .....

(Keeles juba 20. sajandi algusaastail.)

3. *Liisu-lips, võta vits, anna kaśsil `karnaps!*
Mart-lart labakinnas, Sõõrueide sõrmkinnas.
Mihkel-`kihkel kitsehabe, vanamoori mokahabe.
Ot't-kot't kooremokk, lesenaise levarot't.
`Peeter `pilves, piip suus. `Peeter pirva sit'tus `tõrva.
Toomas `taevas, taba `kaelas.
`Villem `vihtus `vastu `kõhtu, see oli jaani`laupa `õhtu.
Ants oli aus mees, kanasita kaupmees.

Ott Kallas, s 1865. Kura k

1976. ES KT 283

Maakohtade elanike nimetusi rahvasuus

Abjakas – Abja elanik. *Abjakad on mul'gid Abjast, käisid vanasti `alla räime`randa, siis sai abjaki küll `nähtud, `tul'lid suurte obustega, suured moonakotid ligi, vanast pidid `u̯u̯tama, ennegu räime`ku̯u̯rma kätte said.*

`Auderlane* – Audru elanik. *Noh, `auderlased on siitsamast `Pärnu tagant `randlased.

Einastlane – Heinaste (Ainaži) elanik. *Einastlased on ni̯i̯d, kis Einastes elavad.*

`Iidlane. – `Iidlased elavad Iiu saare pääl, nal'lavennad. Jusku `iidlase riist: *puhh tõuseb, puhh vajub* – kergesti muutliku meelega inimese kohta.

`Juńlane* – Taga-Pärnu elanik. *Juńnumaa on Taga-Pärnus, neil ol'lid lühiksed ri̯i̯d, `öeldi ri̯i̯juńnid, sellest on `juńlased. (Taga-Pärnu on maa-ala siit vaadates tagapool Pärnut, mitte Pärnu linnaosa.)

Järvakas – Järvamaa elanik.

Kablikas – end Orajõe valla Kabli küla elanik.

`Kihnlane* – Kihnu saare elanik. *`Kihnlased käisid enne meie maal puid tegimas, mina mäletan, kui laps olin, minu vanaisa juures olid ööd. Ükskord meil oli seenekauss laual ja `kihnlane `ütles: *"Kas si̯i̯ on `teitel näl'latoit, si̯i̯ metsaal'litus?" `Kihnlased `si̯i̯ni ei sööna.*

`Kruńtlane* – Häädemeeste valla Krundiküla elanik. *Küla on Kruńdi küla, siis on inimesed ka `kruńtlased.

Kuralane – Kuramaa, Kura poolsaare elanik. *Kuramaa on siit merest `väl'la `sõita vassakut kätt, sellepärast ta on Kura maa. Meremehed `rääkisid.*

`Laanlane – end Laiksaare valla elanik.

Laiksarlane – end Laiksaare (*Laiksari*) valla elanik. *Kis Laiksaris elavad, ni̯i̯d on laiksarlased.*

`Loiklane – end Orajõe valla Loigu küla elanik.

Loogavallami̯i̯s – end Laiksaare valla elanik. *`Metsade si̯i̯s elasid, tegid `lu̯u̯ki, käisid laadal `müimas*; *si̯i̯ loogavallami̯i̯s on nägu tõgamiseks.*

Muhulane, *`muhklane* (hrv) – Muhu saare elanik.

Mul'k – Mulgimaa, Viljandimaa elanik.

Nõmmelane – Kilingi-Nõmme linna elanik.

Orajalane – end Orajõe (*Oraja*) valla elanik.

`Pat'lane – end Pati valla elanik.

`Pu̯u̯t'slane – end Pootsi valla elanik.

Pärnakas – Pärnu linna elanik.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`Randlane – rannaäärne elanik.

`Reidlane* – end Reiu valla elanik. *`Reidlased käisid enne siin maantiid sillutamas.

`Riiglane ~ riialane – Riia linna elanik.

`Roťlane – Roti küla elanik. Roti küla on Raeküla, Pärnu linnaosa.

`Ruhnlane – Ruhnu saare elanik.

`Saarlane – Saaremaa elanik.

`Sauglane* – Sauga valla elanik. *Minu isa rääkis, et `sauglased olnu vanasti `kanged `vuuris `käima, Riia vahet käisid, Riiast `Pärnu.

`Sińtlane – Sindi linna elanik.

*`Sorklane* – Sorgu saarel viibija. Sorgus pole alalisi elanikke, aga kui `siinsed kalurid olid saarel tormipelgus või muidu peatusid, siis olid nad *`sorklased*.

Surilane – Surju valla elanik.

Sõrulane – Sõrve poolsaare elanik.

`Tahkulane – Tahku küla elanik (Tahkuranna vallas)

`Tahku`randlane – Tahkuranna valla elanik.

Tammistlane – end Tammiste valla elanik.

Torilane – Tori elanik. *Tori on siit kaugel, aga mede vanaisad on Toris `liiris käinu, `mõtle, kus selle maa ots!*

`Treimanlane – Treimani küla elanik.

Urissarlane – Urissaare (*Urissari*) küla elanik.

`Uudlane – end Uulu valla elanik.

Uulukas – end Uulu valla elanik. (Harvem).

Valklane – Valga linna elanik.

Volbakas – Voltveti (*`Volpedi*) elanik.

`Võistlane – Võiste küla elanik.

`Vändrakas – Vändra elanik.

Ädemeśtlane ~ ääde`meestlane – Häädemeeste valla või Häädemeeste aleviku elanik. *Kis Ädemestel elavad, niid on kõik ädemeśtlased.*

Aleftina Avamere, s 1915. Kägiste k; Juulia Jakobson, s 1891. Viira k; Augustin Madisson, s 1913. Kägiste k; Marta Mäesalu s 1893. Rannametsa k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1949. RKM II 23: 12

Mälestus Häädemeeste preestrist

Vanaema rääkis, ühel ajal olnu sii venelane, Kakivoi kutsuti sii̯ preester ja Turuśki – Turman on ta nime olnu ja Turuśki kutsuti, no sii̯ Kakivoi tulli sellest, et venelased räägivad "kakoi" – no ta olli venelane ja olli armulaual rahvast võtnu, ta olli karikast viina ära joonu, rahval ütlenu: *"Täna saate saikut* (teed)*, teinekord saate vodkit* (viina)*." No siś olnu rahval tükk ja tükk aega sii̯ sõna, ku kellegil muist andmata, võlgu jäi*: *"Täna saad saikut, teinekord saad vodkit."*

Maria Adamson, s 1878. Kägiste k

1940. ERA II 269: 442, 461

Mitmesuguseid endeid

Ku sõrmed levasse lähevad levategimese aeg, siis saava surmasõnu kuulda.

Ku koeral mõni aga või kõrs persekarvade külles on kinni jäänu, siis saava ka surmasõnu.

Ku kana ända liigutab, tuleb naśtekülalene, ku kukk liigutab, tuleb mestekülalene.

Sõrm levasse – saava surma.

Kirp käe pääl – saava viina, ku kätte saad; *ku ära kargab, jääd ilma.*

1968. ES KT 246*

Koduloomad rahvasuus

Koer. *`Aelab ku urdakoer `ümmer.* – Enamasti inimestest, aga ka kariloomade kohta, kui need on *aelused.*

Aia iga kolm `aastat, koer elab kolm aia iga, obune kolm koera iga.

Armastab kui koer keppi ~ luuavart. – Öeldakse ka loodrite kohta: armastab tööd kui ... .

* Kõikide järgnevate tekstide väljendite sisu on selgitanud kas Marta Mäesalu (trükitud püstkirjas) või keelejuht (kursiivis). Tildega tähistatakse väljendi variatiivsust, sulgudes on murdesõna variant.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Ega sii̯ koer ei ammusta, kis (*kissi*) *augub.* – Öeldakse koera iseloomustuseks ja lohutatakse teist inimest, kes sõimu pärast kurdab.

Elab kui kirp koera `perses. – Elab muretult, rahulikult.

Emal kodus `koera `tarvis ja sina augud siin. – Öeldakse noorematele, kes oma sõnadega vanu ärritanud.

Iga koer augub sinnapu̯ule, kust ta midagi saab. – Igaüks kiidab oma elu või olukorda, mida ta teiste omast paremaks peab.

Joomakoer. – Suur joomar.

Jurisi ja Marisi, kirju `koeri ja kõveri puid on maa`ilmas kõige `rohkem. – (Sagedane rahvasuus.)

Jusku kaśs ja koer ehk jusku `kaśsi-`koera. – Sii̯ on nõnda: *ku ühes majas elavad, aga läbi‿i saa, ikki üks nirin-närin, rahu mitte üks raas.*

Jusku koeral vorst `kaelas. – Öeldakse sel puhul, kui keegi uue asja ruttu lõhub või rikub.

Jusku koera okse. – Ikki `sassis, segamini tüü̯ või asi. Nägu sa künnad, aga `äśti ei ole, vagu singa-songa ja, peremis tuleb, `vaatab*: *sii̯ põle tüü̯ ega kedagi, jusku koera okse, sa oled tüü̯ ära oksendanud, ära `raiskanu.

Jusku koer einakuhja `otsas*: *ei süü̯ isi, ei lase teist `süia. – Sii̯ on üks kade inimene: *omal ei ole `tarvis, aga teisel ka ei anna.*

Jusku koer kusevalus. – Öeldakse, kui keegi kärsitult ringi käib või teisi tihti millegagi tülitab, laps *oma `tahtmist taga ajab.*

Jusku koerapulm ku̯us. – Kära, rüsin.

Jusku koertel ~ nüid on koertel końt käes närida. – Üks on midagi `seukest teinud, mis näägutada annab ja teised nüid `tõmmavad tend.

Jusku koer: *`tõmmab końdi ja läheb. – Ta ei täna, nägu laps vahest on*: *võtab `vasta, mis sa annad, aga tänada ei `oska.*

Jusku `puudlekoer: *sil'mad karvade sii̯s.* – Väga sassis juustest, ka moodsa karvase soengu kohta.

Jusku tut't koera änna `otsas, mis `kuskil maha ei jää. – Öeldakse inimese kohta, kes alalise kaasaskäimisega tülikaks muutub.

Kahe `persega peni. – Suu `sisse ää, sel'la taga ammustab, `seuke inimene.

Kahe talu koer jääb ikki `näl'ga. – Kes mitmele poole tahab hea olla, satub kitsikusse.

`Kaiba, `kaiba kaśsile, koeraga käi kohut. – Ütlevad lapsed sellele, kes lubab kaebama minna.

Karust ei saa karja`koera. – Sii̯ on, et ühest ul'akast või joobakast ei saa ääd `nahka (head inimest).

Kas saab kodu`koera või karja`koera või `väl'la`koera. – Vanemad kasvatavad, tahaks ja oiaks ikki, et lapsest ää asi saaks, aga `mõistust ei saa pähe `panna, al'biks ja ul'akuks läheb, siis `väl'lakoer.

Kaśsi suus tõbi, koera suus abi. – Vata, koer lakub kõik aavad üle, puhastab mädast ära, si̯i̯ tähendab seda.

Kaua üks koer üksi augub, kui teine `vasta ei augu. – Üksi ei saa kaua riielda.

Kedast `koera kaigas ähvardab, si̯i̯ koer kiuksub. – Keda oht ähvardab, see hädaldab.

Kelle pudrukausist sa sü̯ü̯d, selle pu̯u̯lt piad `aukuma ka. – Peremehed `tahtsid ikki, et `ti̯i̯nijad nende pu̯u̯lt piavad `rääkima.

`Keskmine koeraelu. – S.o kõige harilikum elu, pole eriti kiita ega laita. Kui tuttav näiteks küsib: ”Kuidas elad?”, vastatakse: ”Keskmist koeraelu (elan).”

Kes (*kis*) *koer `pihta saab, si̯i̯ ti̯i̯b äält.* – Kuuldud mitmel kolhoosi koosolekul, kui kedagi arvustati nime nimetamata, aga puudutatu hakkas õiendama.

Kes (*kis*) *`koera ti̯i̯b, si̯i̯ `kol'ki saab.* – Iga pahategija saab karistuse.

Kes (*kis*) *koera `ända kergitab muudku koer isi, kui üle aia üppab.* – Öeldakse enesekiitmise kohta, esineb ka ilma üle aia hüppamist lisamata.

Kes oma naist ja `laiska `koera lü̯ü̯b, si̯i̯ seitse pattu `andeks saab. – Mina `ütlen, et si̯i̯ on valesti kokku `pantud, si̯i̯ piab nõnda olema*: *kis naist ja `koera lü̯ü̯b, si̯i̯ seitse pattu `juure saab.

Kes (*kis*) *on koeraks akkanud, si̯i̯ piab `aukuma kah. ~ Kui oled koeraks akkanud, siis piad `aukuma kah. – Si̯i̯ on nõnda*: *sa oled ennast ühe meelevalla alla `annud, siis sa piad tema tahtmist `mü̯ü̯da `rääkima ja olema.*

Kes siis vi̯i̯l `koera söödab, kui juba jahile läheb. – Ettevalmistused tehakse enne töö algust.

Koerad kirikust `väl'ja! – Nõnda öeldakse ebasoovitavate isikute väljasaatmisel, -ajamisel.

Koerailm. – Väga alb ilm, sadab, `tormab, lõõtsub, lõhub, jumal `oitku!

`Koera ~ `kraṅtsi tegema. – Alp olema, lugupidamata vanemate inimeste vastu, ulakas.

Koera käpa all kasub vili. – `Vaata, koer kaitseb `põldu, karjatab `lu̯u̯mi viljast ära.

Koerakäpami̯i̯s. – Koerakäpami̯i̯s, si̯i̯ on kutsumata külaline, `tul'lid `pulma või riśtiksel või matusel, noh teiste pidudel ilma `kutsumata. Kis tuppa `tul'lid, kutsuti laua otsa `juure ka, ukse ette `viiti keelekastet ja suupistet `väl'la kätte.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Koeral koera `kombed. – Nii iseloomustatakse halba inimest.

Koeral koera palk. – Pahategijal paha karistus.

Koera naeru pärast. – Sii̯ on ühe tühise aśja pärast, kas sai pahandada või läksid `riidu või.

Koera `perse `kooku tegema. – Vanade meeste vastus küsimusele ”Kuhu lähed?”, kui ei taheta öelda.

Koerapoisiks olema (kellelegi). – Jooksupoiss, käsutäitja.

Koera pähe maha `lüia. – Vihami̯s `ütleb teise `vasta*: *”Ära lase ennast koera pähe maha `lüia,” või ähvardab: *”Ma lü̯ü̯n su koera pähe maha, ku sa vii̯l seda või seda tii̯d.”*

Koer augub ikki nii kaua, kui külaline tuleb. – Mingil sündmusel, muutusel käivad kuuldused eel. Kui asi juba olnud, siis öeldakse nii.

Koer augub ikki oma peremehe pu̯u̯lt, mitte `vasta. – Ütles keskealine meeskolhoosnik, kui üks liige kolhoosi laitis.

`Koera vastu karva silitama. – Kedagi vihale ärritama.

`Koergi ei augu järele. – Keegi ei pane tähele, ei pea lugu; pahateo järel jääb kõik vaikseks.

`Koergi ei kuse `pääle. ~ Sii̯ on seuke töö ~ tii̯b seukest tü̯ü̯d, et koer ka ei kuse pääl. – Öeldakse halva töö või halvaks peetud asja kohta.

`Koergi ei lähe ulu alt `väl'ja. ~ `Õige peremi̯i̯s ei aja `koeragi ulu alt `väl'ja. – Sis on `seuke ilm, et koer ka ei taha `väl'la `minna, aga peremi̯i̯s ajab oma `ti̯indred `väl'la.

`Koergi ei nuusuta.* – Halva asja, ka põlastusväärse inimese kohta, näiteks inimene väga räpane või teisiti *maha käinud. Üks `seuke alatu inimene, keda `ki̯i̯gi tähel ei pane, lugu ei pia.

Koer jätab karva, aga ei jäta ametit. – Sii̯ on nõnda: *varas ei jäta `vargust, joodik ei jäta `ju̯u̯mist maha ja muud niisugused aśjad.*

Koer, keda (*kedast*) *kutsutakse, `õige mi̯i̯s tuleb isi.* – Nii vastatakse, kui keegi vabandab, et teda pole appi kutsutud, ja nii vabandab end ka kutsumata külaline.

Koerkoonukas. – 1) *Koerkoonukad on ni̯i̯dsamad koerkäpamehed, `kutsumata külalised, vahest `ol'lid ennast ära `säädinu* (maskeerinud), *moonutanu, siis `öeldi koerkoonukad.* (Maria Akkermann, s 1898.) 2) *Koerkoonukas on tühja jutu `kandja*; *keelekoer, libeki̯i̯l ja koerkoonukas, ni̯i̯d kolm käivad `ühte. Koer on sellepärast, et ta ki̯i̯lt kannab, `kõike edesi räägib ja isi `juure paneb, mis ei ole, ja koonukas on sellepärast, et ikki `teisi `norgab, nuusib ja siś räägib. `Norgab, sii̯ on nuusib, nuhib, `valvab, mis teised teevad ja on.* (Veera Tähendus, s 1873.)

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Koer ~ kraṅts olema kellegagi. – *Sii̯ on, kui üks inimene teisega sańdisti `ümmer käib, nägu minia on ämmaga väga koer või.* Halvasti käituma kellegagi, nt lapsed vanematega, minia ämmaga või vastupidi.

Koer käseb `ända, änd käseb änna `otsa. – Öeldakse sel puhul, kui keegi käsusaanu enda asemel teist käsutab.

Koer `viskab `karva, aga ei `viska `viisi. – Öeldakse inimese kohta, kelle eluviisi paranemist ei usuta.

Koer või inimene. – *”Oleks ta mulle `ütlenu*: *koer või inimene, `vaata minu last ka,”* kurtis ema, kui tütar oli kodust sõnalausumata lahkunud. Öeldakse ka sel puhul, kui abivajaja pole teist hea sõnaga kutsunud.

Kot’t küla koerte käes, laśs küla laste käes. – *Sii̯ `seuke nal’lasõna, inimene maha kukkunu, aśjad pillakul.*

Kudas töö, nõnda palk: *koeratü̯ü̯, koera malk.*

Kui laps söömalaua juurest kohe `ju̯u̯sma läheb, siis toit `arvab, et ta koera kõhus on. – Vanasti sooviti, et lapsed peale söögi oleksid veidi aega vaikselt.

Kui oled üle koera saanud, siis saad üle saba kah. – Kui oled suurema osa millestki ära teinud, siis jõuad lõpetada ka.

Kuri koer kaitseb karja. – Kui kolhoosi tuli uus esimees, siis ühed ohkasid, et ta poleks kuri, teised vastasid: ”Vanasõna ütleb, kuri koer kaitseb karja.”

Kuri koer, kuri malk. – Kurjategijale tasutakse karmilt.

Kus isi, sääl koer ka. – Pakid, asjad olgu ikka enda juures.

Kus koeral si̯i̯ kodu või uṅdil si̯i̯ ulualune ~ ü̯ü̯maja. – *Si̯i̯ on ühe õnnetuma inimese `kohta*: *tal põle kodu`paika `kuskel.*

Kõveras ku̯u̯s kui koerakirp. – Kui keegi väga kössis, kögus on, olgu lohakusest või külma pärast.

Küla koerad auguvad ka järele. – Kõik hurjutavad mingi halva teo pärast.

Küll koer `koera tunneb. – 1) Ühemõttelised mõistavad teineteist. 2) Kelmid tunnevad üksteise vigureid, ei lase ennast seltsimehel petta.

Lakekraṅts. – Suur joomar.

Lapsed ja koerad käivad ikki i̯i̯s. – Öeldakse, kui lapsed teel vanematele inimestele järele longivad.

Lapse kül’m ja koera näl’g on üks ja samma. – *Laps ei ooli kül’mast ja koer näl’last, muudgu jooseb jälle.*

Lapse äda ja koera äda on üks ja si̯i̯samma. – S.o neid ei võeta tõsiselt, hädaldavad väikese põhjuse pärast, unustavad peagi.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Lihast koer augub luise aia taga? = Keel ja hambad.

Maha `lüia ku koera`poega. – Sii on suure vihaga, ähvardusega, vihamiis `ütleb.

Mis oop `pihta, sii õpetuseks, mis `müüda, sii `koeruseks. – Laste karistamisest.

Mis tiib koer, kui ta `ühte `jalga ülevel oiab? – Seisab kolme jala pääl.

Mitte koer ka ei kuse selle jutu pääl.

Mitte palavat koera`paskagi. – Sa `luutsid midagi saada, aga ei saanu, sis paha meelega `ütled.

Musta koera nurk. – Nurk saunas, kuhu pandi kantud pesu.

Must koer, `valge kurgualune, kuus `päeva magab, `seitsmendal augub? = Pastor.

Neist ei saa kaśs ega koer aru. ~ Neid ei seleta kaśs ega koer. – Segane vahekord inimestel.

Nüid on koertel koṅt käes närida! – Keegi on rahva jutu alla sattunud.

Oleks ma koerakut'sika üles kasvatanu, ta oleks mul õues `aukunudki. – Ütleb vanem ulakaks läinud lapse kohta, kellest abi ei saa.

Oma koerad `riidlevad, oma koerad lepivad. – Sii on nõnda: kui omatsed `riidlevad, teised ärgu oma nina `senna vahel `pistku, omaste asi, õiendagu isi omavahel.

Pailu `koeri, vedel lake. – Suurel perel on toidulaud kehvem.

Punane koer augub valge aia taga? = Keel ja hambad.

Suure koera poeg on ikki kaua lol'l. – 1) *Suurte koerte pojadel on kauem kut'sikaolek, `väikste koerte pojad on `varsti ragedad* (tragid). (Amalia Kingissepp, s 1884.) 2) *Sii on `kahte `muudi. Suur kut'sikas tahab kaua kasuda, aga teist `muudi on nõnda: `seuksed isanda puult otsast inimeste lapsed on nägu el'likult kasunud, nemad ei akka nõnda ruttu tüüs ku arilikud lapsed, siis `öeldaks nõnda; sii suur koer on siis sii saksem isa või, noh, mõistu `öeldaks.* (Veera Tähendus, s 1873.)

Suuretiikoer. – Jooseb teisel kallal suure parinaga, `aśja iis, teist taga; mina vesiilma`süita, ta tuleb `aukuma, sii on va suuretiikoer.

`Tuntakse kui kirjut `koera. – Hästi tuttav ümbruskonnas, tuntud nii välimuse kui ka eluviisi poolest.

`Uhke kui koer `keskmise julgu pääl. – Sii on `pilkamine, kui ta tühja aśja pärast `uhke on.

Ullukoerajaht. – Suur segadus, kära, möll, sõimlemine, kaklemine, hädaldamine läbisegi.

`Õige koer ei augu ka seesuguse `pääle. – Väga halva inimese kohta.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Õuekoer on peni. – Osa lastele loetavast salmikesest: *Kaks ja kaks on neli, Tartus vend on veli, õuekoer on peni, üks masin nõuab eli.*

Ädas ku koer kirikus. – Öeldakse isikust, kelle olukord mitmeti rahutu, väljapääsuta.

Ära narri `koera*: *koeral koera `ambad. – *Sii käib selle `kohta, et `seukest `kurja inimest ei tohe äritada*: *tuleb kallal.*

Siga. *Ega põrsast kot'tis ei osteta.* – 1) Ostetav asi või loom peab näha olema. 2) Sama öeldakse ka, kui tüdrukut tagaselja mehele kaubeldakse.

Ei sest (sellest) põle viga, kui peremiis siga; kui perenaine siga, siis söögil viga. – *Ütlus oli enne taluteenijate seas sagedane.*

Ela kui ~ jusku siga kot'tis. – Muust maailmast eralduses, üksikuna oleku puhul. Ei kuule, ei näe, ei tea teistest midagi.

Emisel (*emmisel*) *`el'med `kaelas.* – Mingi sobimatu ese inimese küljes, nt lapsel midagi mitteeakohast. Teiseks üldse mingi sobimatu asja kohta: *Sii jusku emmisel `el'med `kaelas.*

Iga miis on oma naise siga: *süüb ära kõik, mis naine tiib.* – Naise vastus, kui mees teda seaks sõimab.

Iga siga käib su nina pääl sital. – *Nägu nüid tuleb üks `seuke, kis midagi ei tää, tuleb sind `sõimama, siś `ütled nõnda.*

Jalad ~ käed jusku siasõrad. – Väga määrdunud liikmete kohta.

Jusku `paaris `põrsad. – Öeldakse inimeste või laste kohta, kes ikka koos käivad.

Jusku sial aiaauk tääda. – Kellelgi mingi koht tuttavaks saanud, käib sinna tihti, näiteks külla.

Jusku sia tõngesmaa. – Halvasti küntud põllu või segitallatud õue kohta.

Jusku siga rukkis. – 1) *Sii `putrab, ajab jutu segi.* (Maria Akkermann, s 1898.) 2) *Üks tuisutes, ajab, pillub kõik segi.* (Veera Tähendus, s 1873.)

Jusku `tangus siga.* – *`Vaata, sii on `seuke viriseja inimene, käib ja vingub pähle, põle üks asi ää, põle teine, ikki nina `viltu pääs, igavene virinina.

Karjub jusku siga aia vahel ~ põrsas aiapilu vahel. – Öeldakse pahandades kisaja, lõugaja kohta.

Kas kellaga emist nägid? – Veel üsna hiljuti hüüdsid vanad inimesed järele, kui keegi ilma teretamata või jõudu andmata põllul töötajatest mööda läks.

Kas oled kahe sil'maga sia puult pääd näinud? – Tavaliselt vastatakse: ”Ei ole”, siis öeldakse: ”*Kas sa siis teise sil'ma `kiñni pigistasid, kui `vaatasid?*”

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Käib läbi nägu vile sia pääst. – Vastumeelse jutu kohta, mida kuulata ei taheta, ka noomimine või parastamine.

Laisad siad tuhnivad ikki `pääle päeva. – Hooletud, laisad inimesed jäävad oma tegemistega õhtul hiljaks.

Liigub kui keedetud siajalg. – Laisast inimesest, keda peab taga sundima, ise ei liigu.

Millal siga nägu peseb, aga liha ää `süia. – Nõnda lõmpsitakse vastu, kui kellelegi näopesemist meelde tuletatakse.

Mis tääb siga oma surmast ~ `piiblest või `köstre lehm pühapäevast. – Mis teab rumal antud asjast. Kõnealune on selles küsimuses võhik või *täiesti tuhm*.

Must siga `ahjus ~ `ahju läinu ~ pliidi all ~ pliidi `alla läinu. – Tuli ahjus või pliidi all kustunud.

Oleks sial küined, roniks puu `otsa. – Vastatakse, kui keegi hädaldab, oleks nii või naa olnud.

Oleks sina siga ja mina peni, siis mina kisuks sinu `perse `lõhki. – Vastatakse, kui keegi hädaldab, oleks nii või naa olnud.

Paha siga, pailu viga. – Öeldakse alati hädaldaja, viriseja kohta nii suu sisse kui tagaselja.

`Põrsajalg. – Pahandussõna, eriti laste kohta, kui need end toiduga on määrinud või muud väikest pahandust teinud; parajal kohal ka täiskasvanutele.

`Põrsal kõrs suus. – Lapseohtu inimene suitsetab.

`Põrsal põll ees. – Sobimatu asi antud kohal.

`Põrsapää põlle all.* = Rasedus. *Seda `öeldi siś, ku tüdrikud `ol'lid ennast ära `kul'tinu, nõnda salaja `kańdsid, änam `väl'la ei käinu, `küśti*: *"Ei tää, miks tema põle `tańtsima tulnu?", siś `öeldi*: *"Kus ta‿s `tulla saab, tal ju `põrsapää põlle all."

Põrsas on vana sia poeg. – Arvavad lapsed, kellele vanem on *põrsas* ütelnud.

Rumal kui siga ~ rublane põrsas. – Täiesti rumal ütleja hinnates. Kui öeldaksegi ainult: *oh sa põrsas*, tähendab see 1) rumalat, 2) määrdinut, 3) halvasti tegutsejat. Enamasti laste kohta.

Sea`lõuga `õmlus. – Mahapöördud õmblusel on pealmine pool kulpi jäänud, s.o pole sirgu tõmmatud.

Sea `mu̯u̯di väsinud. – Väga väsinud, ei jõua liikudagi.

Seasugune poiss saab ikki naise, aga kullaunikune tüdrik ei saa mi̯i̯st. – *`Vaata, poiss on `võtja, tüdrik ei saa isi `minna, ku poiss ei võta.*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Segamini kui ~ jusku siasü̯ü̯m. – Sis on väga segane asi igapidi, elu `saśsis ehk tegemine `saśsis, si̯i̯ käib selle `kohta.

`Siadega magama, kanadega üles. – `Vaata, si̯i̯ on usin inimene, läheb `il'ja magama ja vara `jälle üles; aga laisk läheb kanadega magama ja `siadega üles.

Sial läheb tagant punaseks, ku `ot'sima akkab, naiśte`rahval i̯i̯st. – Öeldakse liigpunaste huulte kohta.

Sial sadul sel'las. – Sobimatu asi antud kohal.

Sia `perse `silda tegima. – Vanade meeste vastus küsimusele ”Kuhu lähed?”, kui ei tahetud öelda.

Sia pähe maha `lüia. – Si̯i̯ `seuke ähvardus, vihamehel või: ära lase ennast sia pähe maha `lüia. Ehk peremi̯i̯s väga sańt on, siś sulane `ütleb: `seuke tuleks sia pähe maha `lüia – si̯i̯ on, ta ei ole väärt inimese i̯i̯st elama.

Sia suust ma kuulen, et ma siga olen. – Vastus seaks sõimamisele.

Siaõńn. – Öeldakse mõne väikese, ootamatu õnne puhul: *”Mul oli päris siaõnn.”*

Siga `ingab iga arjase vahelt? = Keris.

Siga `saunas olnud. – Nõnda põlastatakse, kui keegi saunas paha haisu lasknud.

Siga talupoja levakõrvane. – Vastus seaks sõimamisele.

Sina, siga, sitanina. – Poisikeste vastastikune sõimusõna: *sina siga, sitanina,* (nüüd öeldakse sõimatava isa nimi) *siaküna.*

Singa-songa jusku siga kuseb. – Mitmesuguse lohaka töö kohta, näiteks korratu künnivagu, ebasirge õmblus jne.

Teist piab siaks, ennast mittemillegikski. – Si̯i̯ käib `seukse suurelise, `uhke `kohta, ikki teistest alvasti `ütleb, nimesi annab, siś `öeldaks nõnda.

Tuul nii `kange, et lükkab sia `püśti.

Tu̯u̯ sa siga ~ põrsas, kust sa tu̯u̯d, jaluli `mol'dis on ta ikki. – Igal inimesel on oma viad, olgu ta kis kust tahes, si̯i̯ on vana tõde.

Või `aidusiga tääb, mis väl'lasial viga. – Rikas ei mõista vaese olukorda.

Või siga tääb, mis raba on. – Üks aśja`tundmata inimene, ta ei tää midagi, aga laidab, `viskab ninaga `ümmer, siś `öeldaks sedavisi.

Võta põrsas, ku põrsast pakutaks. – Võta vastu sobiv ese või ettepanek.

Hobune. *Al'l obune roheliste aiste vahel?* = Jõgi.

Annab jumal varsakest, siis ta annab ka kaerakest ~ mol'likest. – Kehval inimesel lastega mure on, kust `süia saab, siś `öeldi nõnda.

Ega ma su obusepoiss ei ole. – Öeldakse, kui keegi omaväärne käsutab.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Ega obu ei via, kui lu̯u̯k ei pia ~ ti̯i̯ ei via. – Halva teega ei saa suurt koormat panna.

Ega ta `ärga ega obust ei maksa. – Kõnealune asi ei maksa palju.

Isi `pulmas, obune `põrgus. – Öeldakse kahel puhul. 1) Varemini oli pulmalistel kombeks kirikust koju sõites kihutada, vaesed hobused said palju pingutada. 2) Peremees lõbutseb kõrtsis, hobune konutab väljas söömata, külmal ajal katmata.

Isi vana metsavahi obune, aga igat `kändu kardab. – Öeldakse inimesele, kes ei saa hakkama mingi tegemisega, mida ta peaks teadma või mis talle jõukohane.

Jurisi ja Marisi, `kõrbi obusi ja kõveri puid on maa`ilmas kõige `rohkem. – Juri ja Mari olid enne sagedasemad eesnimed.

Kingitud obuse suhu ei `kästa vaadata. – Kingitust ei arvustata.

Kirbust ti̯i̯b ärja, ärjast obuse. – Si̯i̯ on keelekandja, ta suurendab, paneb `juure, ku midagi kuuleb.

Kui obune läinu, `viska ohjad ka järele.* – 1) Öeldi sageli sel puhul, kui maa oli kolhoosile antud ja omanik inventari ühistamisel kurvastas. Olin seda vanasõna seni kuulnud seoses materiaalsete väärtustega, nt kolhooside asutamise ajal koos teise vanasõnaga *"Kui pill läinud, löö torud ka `kat'ki." 2) [Marta Mäesalu:] Nüüdsama kuulsin juhuslikult teise seletuse: *Obune on mi̯i̯s, oh́jad on naine. Mi̯i̯s enne sureb, siś on obune läinu*; *naine enne sureb, siś on ohjad ette läinu. Ma olen isi ära `kuulnu, ku üks poeg `ütles*: *"Obune läks ära, piaks ma oh́jadest ka `lah́ti `saama, siś saaks `täitsa peremeheks." Ta `tah́tis talu kätte saada, aga no emaga `ol'lid pärijad.*

`Küntagu mind või obusega pooleks. – Oma õigsuse kinnitamine.

`Küntagu mul või obusega pää otsast ära. – Neid sõnu öeldakse, kui tahetakse oma õigsust kinnitada. Mu (Marta Mäesalu) isaisa Jüri Kallas (1831–1909) jutustas, põlvest põlve olevat edasi räägitud, et põlluvaras on vanasti maa sisse kaevatud ja tal hobusega pea otsast ära küntud. Põhjendatud sellega, et põld on kõigile lahti, kui sealt varastama hakatakse, siis ei saa elada. Rahvakeeles tänapäevani vanade inimeste kõnes.

Mida rutem obune i̯i̯st ära läheb, seda rutem tuleb ku̯u̯rm järele. – Raske koormaga tuleb kiiresti liikuda, siis on hooga kergem vedada; aeglasel liikumisel vajuvad rattad või jalased igasse lohku ja konaruse taha, ütlevad mehed.

Mi̯i̯s maas, obu ojas. – Öeldakse, kui keegi pikali kukkunud.

Millal obune nägu peseb. – Lõõbitakse vastu, kui näopesemist meelde tuletatakse.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Mokk ripakil ~ töllakil ku vana obusel. – Öeldakse inimesest, kes suu lahti hoiab.

Obune `kanga si̯i̯s. – Obune on suur viga*: *kangast käärid ja ühe käärpuukorra oled vahel `jätnud, siis on obune si̯i̯s, muudku aruta üles, võta tagasi.

Obune komistab nel'la jala pääl, mis ime siis, kui inimene kahe jala pääl. – Vabandatakse väiksemaid eksimusi.

Obune viab pailu. – Varemini kardeti ärakarjumist (-sõnumist), kui siis keegi võõras imestas, et midagi on palju, siis vastati nende sõnadega. Mõni käredam vastas ka: ”*Taga sul pailu.*”

Obusekannatus. – Si̯i̯ on väga suur kannatus. Nägu on, mi̯i̯s ilmast `ilma ju̯u̯b, `kaltsab, kodu tuleb, `sõimab, ma `ütlen, sel naisel piab obusekannatus olema, suur-suur kannatus.

Obuseköha. – Vali, kõmisev köha.

Obusel on ää usk. – Kui obune `äśti viab, `raske `ku̯u̯rma i̯i̯s või alva koha pääl `tõrkuma ei akka, siis sellel obusel on ää usk, nõnda `öeldaks.

Obusemokka `õmlus. – Mahapöördud õmblusel pealmine külg *kul'pi* jäänud, mitte sirge.

Obuse `mu̯u̯di tü̯ü̯d tegima. – Si̯i̯ on, ku sa pailu `rasket tü̯ü̯d ti̯i̯d, nägu ma isigi, ma olen päris obuse `mu̯u̯di tü̯ü̯d teinu, igavesti `ränkanu oma ia si̯i̯s.

Obuse `mu̯u̯di väsinud. – `Täitsa väsinu, pailu väsinu.

Obuse sel'last `tehtud tü̯ü̯. – Si̯i̯ on ükstakõik mis tü̯ü̯, ku ta alvasti ja luhakalt `tehtud on.

Ooratäkk. – Ooratäkk on si̯i̯, kis oma naise juures elab ja teistega `aelab, kambeldab*; *kis oma naise maha jätab ja teise `juure läheb, si̯i̯ on ületi̯i̯`kargaja, `kargab ühe juurest teise `juure, on tääda neid ületi̯i̯`kargajasi küll. (Veera Tähendus, s 1873.) *Raja`kargaja on, kes ühe juurest teise `juure käib, ühe jätab, teise võtab, aga kes oma naise juurest teistega laseb, si̯i̯ on ooratäkk.* (Maria Akkermann, s 1898.)

Palju `veetakse obusega. – Vastusohutus ärakarjumise (-sõnumise) kartusel.

Raja`kargaja. < Ooratäkk.

Si̯i̯ on inimene, kellest räägitaks, ja si̯i̯ on obune, kellega sõidetaks: *igat `lol'li ei räägita ja iga setukaga ei sõideta. – Minu* [Maria Akkermanni] *ema `ütles ikki nõnda, ku `mõnda taga räägiti*: ”*Ära pane tähel, si̯i̯ on inimene, kellest räägitaks.*”

Südamevalu obusega vidada. – Väga suur valu ja mure on siis.

Tal'liuks `laḱti, täkk tuleb `väl'la. – Püksinööbid lahti.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Tõllaobune. – Üks `lu̯u̯der, logaski, tü̯ü̯d ei ti̯i̯, `priitumalt elab. Si̯i̯ on pilgusõna.

Täku `ri̯i̯di.* – Reedesel päeval öeldakse tihti: *täna täku `ri̯i̯di. See on pärit ühest salmikesest nädalapäevade kohta, nimelt: *eide esmaspäev, taadi tõisipäev, kosilase kolmapäev, `neitsi nel'japäev, täku reede, laste laupäev, poiste pühapäev.*

Üks obune `tõmmab ja teine ei `tõmma. – Inimesed pole ühes meeles, töö või ettevõte ei edene.

Ület̯i̯i̯`kargaja. < *Ooratäkk.*

Vana obune, varsa aru. – No si̯i̯ on siis, kui suur inimene ti̯i̯b lapse`tempusi, `käitub lol'listi.

Vanad inimesed ja vanad obused piavad ikki tublisti `sü̯ü̯ma, muidu ei ole `jõudu.

Viab kui obune ja sõidab kui obune, aga `kaeru ei sü̯ü̯ ja sõnikut ei ti̯i̯? = Traktor. (Uus.)

Veis. *Ega ta `ärga ega obust ei maksa.* – Antud asi ei maksa palju.

Ema ajab kodus `lambaga `lehma taga, ja sina siin. – No seda öeldaks ul'akal, kes suurte inimestel `vasta augub, et tema nägu koer.

Esimene vasikas läheb aia taha. – Si̯i̯ on ju vana lugu: *lehmal läheb esimene `poegimine `untsu*; *inimene akkab `ühte tü̯ü̯d tegema, ei oska vi̯i̯l, ei lähe `äśti, siis `öeldaks sedasamma.*

Jusku `köstre lehm*: *jooseb kolm päeva enne vihmasadu `varju. – Öeldakse, kui keegi töö juurest varakult enne sadu plehku paneb.

Jusku lehma änd: *ripub ainult ühe augu pääl. – Üks saamatu ehk laisk mi̯i̯s, `seuke vesu, ei käi `kuskel tü̯ü̯d `ot'simas, isi `näl'ga täis, siś naine pahameelega `ütleb*: *sa oled jusku lehma änd ikki ühe augu pääl.*

Jusku lehm: *kui `õhtul korra ammub, siis on päevane jutt räägitud.* – Väga vähese jutuga inimene.

Jusku `paaris ärjad. – Inimestest. Kahekesi ikka tööl.

Kirbust ti̯i̯b ärja, ärjast obuse. – Väikesed pahandused puhub suureks.

Korviärg. – Pilgatakse laiska, kohmakat meest, kes käib jalgu taga vedades: härg on ta laiskuse pärast ja korv lisatakse sellepärast, et kartulevõtmisel veetakse korvi mööda maad.

Kus `sõrga, sääl `ärga. – Kel suured jalad, see on ise ka suur. Kus suured jäljed, sealt on läinud suur mees.

Lakevasikas. – Sama, mis *joomakoer* – suur joomar.

Lehm lüpsab suust, kana muneb nokast. – Saak sõltub söötmisest.

Lol'liga vaielda ja vasikaga võidu joosta on üks ja samma.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Magab maas ku ärg. – Laisk, kes alati pikutab.

Meheärg. – Sii̯ on suur ja tugev mii̯s, pikk ja jäme, `seuke tõrikas, igavene mehekere.

Mii̯st sõnast, `ärga sarvist. – Inimene peab sõna pidama.

Mis tääb `köstre lehm pühapäevast. – Mida teab võhik või rumal antud asjast.

Mul'likatest vasikaid kasvatama. – Nõnda pilgatakse kehvade, kõhnade loomade omanikku.

Musta lehma piim. – Vesi. Kui piima pole, öeldakse: "*`Aitab musta lehma piim kah.*"

Põle mat'si mure, mis linnami̯is lehmaga ti̯ib. – Öeldakse, kui ei taheta vastata küsimusele: "Mis sa sellega teed?"

Pät's `päevas ja ärg nädalas. – Öeldakse suure söögikulu kohta.

Rumal ku vasikas.

Sääsest `ärga tegema. – Ti̯ib `väiksest aśjast suure pahanduse, ühe sõna kuuleb, ühessa paneb `juure.

`Süidi vasikal ja `süidi rokal ka. ~ Ega iga kord põle rokk `süidi, vahel on vasikas ka. – Mõlemal vastasel on süüd.

Tige ku ärg. – Üks vihane inimene või mii̯s. Mehed on tigedad ku ärjad, kui oma `tahtmist ei saa.

Vahib ku vasikas `valget väravat. – Vahib uudishimulikult, kartlikus arusaamatuses.

Vanad mehed ja vanad ärjad on ühte`mu̯u̯di kurjad.

Vasikas `vu̯u̯dis olnud. – Magaja on aseme märjaks teinud. Suuremat last, kellele see äpardus juhtunud, narriti tagantjärelegi: "Sul oli vasikas voodis."

Vasika `val'mis tegema. – Mingi rumala teo ära tegema.

Venib ku `aige lehma sitt. – Ta on väga laisk, igavene vesu, ilmatu `aeglane.

Äda ajab ärja kajus(*se*) *ja mehe ajus*(*se*). – Ajupüük andis vähe saaki, kuid võeti vahest ette värske saamiseks. Ajupüügil ei kinnitatud võrgujada merepõhja, vaid võrgud liikusid koos paadiga vees edasi.

Ärg jõuab `sinnasamasse, kus jänes – pidulaua pääl saavad mõlemad kokku. – Aeglane jõuab hauani samuti kui kiiresti mineja.

Ärjapiim. – Vesi. Kui piima pole, öeldakse: "*Ostame ärja`piima.*"

Ärja `õigus. – Suur `õigus, piab ennast rohkemaks ku teised, `arvab omal ärja `õiguse olema, `öeldaks.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Ärja `ända taga ajama. – Kes pidusöögil iljaks jääb, sellel `öeldaks nõnda. Et ärg juba `söödud, tema tuleb vi̯i̯l `ända `saama, taga ajama.

Kass. *Ei toida `kaśsigi ära.* – Öeldakse: 1) väikese kalasaagi puhul; 2) üldse väikese teenistuse kohta; 3) arvatakse laisast, hooletust, et ta ei toida oma tööga kassigi ära, mis siis veel perekonnast rääkida.

Ei viisi `kaśsigi õlekõrrega mängitada. – Laisa iseloomustus.

Elab kui kuninga kaśs ~ kuninga miśka. – Elab külluses, muretult.

Jusku kaśs ja koer ~ `kaśsi-`koera. – Mi̯i̯s ja naine ühes majas, `kisklevad omavahel, aga `lahku ei lähe, sis nende `kohta `öeldaks.

Jusku kaśs kaabib tuult. – Öeldakse, kui keegi kergelt, pealiskaudselt riisub, rehitseb, pühib või muud sellist.

Jusku kaśs kannab `poegi. – Kui keegi oma asju ühest kohast korduvalt teise kannab.

Jusku kaśs käib `ümmer palava pudru. – Üks inimene `piirab teist, nägu laps käib `ümmer isa või ema, aga jutuga pääl ei akka, siś vanem küsib: ”Mis sa sii käid nägu kaśs `ümmer palava pudru?” Ehk `jälle inime tu̯i̯ juures, `vaatab siit, `vaatab säält, aga `piĺhta ei akka, sis `öeldaks temal ka nõnda. Si̯i̯ käib `mitme oole pääl.

Jusku kaśs vahib sõela ääre alt `väl'la. – 1) Altkulmu vaatamise kohta; 2) silmini ulatuva karvase soengu puhul *pilguseks*.

`Kaiba,`kaiba kaśsile, koeraga käi kohut. – Peamiselt lapsed vastavad sellele, kes ähvardab kaebama minna.

Kaks `kaśsi ei ela ühes kot'is. – Kaks naist, kes ühest mehest huvitatud, ei ela rahus ühes majas.

Kaśsiimetaja. – Naisolevus, kel rinnanööbid eest lahti. Kui näiteks lapsel, suuremal, nööbid eest lahti, küsiti: ”*Kas sa `kaśsi imetad?”*

Kaśsi suus tõbi, koera suus abi. – Koer lakub haavu, puhastab mädast.

Kaśs sü̯i̯b kaua `peetu. – Kass sööb tihti ära, kui midagi kõrvale pandud.

Kui ma ää oleks, kaśs oleks mu `ammugi ära söönud. – Vastab see, keda suu sisse heaks kiidetakse.

Käi ~ kasi kaśsi saba `alla. – Tõrjutakse tüütut või lobisejat.

Magaja kaśsi suhu iir ei joose. – Laisk, hooletu ei saavuta edu.

Must kaśs vahelt läbi `ju̯u̯snu. – Inimesed on pahased, tülis.

Naine, kaśs ja ahi `piavad ikki majas olema. – Nujah, naine korraldab maja, ahi soendab ja kaśs ajab iired ära.

Neist ei saa kaśs ega koer aru. ~ Neid ei seleta kaśs ega koer. – Väga segased vahekorrad inimeste, sagedamini abielurahva vahel.

Pimekaśs. – Väike pahandussõna.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Sil'mad märjad ku `ahtral kaśsil. – Öeldakse lapsele, kui ta alati või tühisel põhjusel nutab.

Sü̮ü̮b kaśsi i̮i̮st. – Sööb vähe nagu kass. Vähese söömaga inimesest.

Tige kui vana isane kaśs.

Lammas. *Ema ajab kodus `lambaga `lehma taga ja sina siin.* – Tahetakse ulakale märku anda, et ta on nagu koer.

Igal `oinal on oma `mihklepäev. – Iga kurjategija saab kord oma karistuse.

Jusku `lambad ära närinud ~ pää jusku lammaste käes olnud. – Juuksed ebatasaselt lõigatud.

Libedi `lambi mahub pailu `ühte `lauta, karvasi mitte `kahtegi. – Rahulikkudest ja riiakatest inimestest.

Minial peavad olema jänese jalad ja `lamba süda. – Minia olgu virk ja vagane.

Paśsib kui unt `oina mune.* – Valvab, piilub, püüab midagi kätte saada. Mu (Marta Mäesalu) naaber Augustin Madisson, s 1913 end Tahkuranna vallas, jutustas selle kohta järgmise naljandi. *Uńt oleja terve päeva metsas suurt oinast `paśsinu, aga põle kätte saanu. Kari läinu `õhta ära kodu, siś uńt `ütlenu: *"Ma ei `tahtnugi tend kätte saada*: *tal olid väga suured kot'id."*

Tallejalg ninast väl'lal ~ moka pääl. – Antakse lapsele märku, kui tatt näha.

Tasa, isand, lammas kuseb. – Öeldi sellele, kes ägedasti sõimab või räuskab, teisi ähvardab.

Tänane talleke. – Öeldakse pilgates, kui keegi end vagaks või teadmatuks kujutab.

Vaga kui lammas. – Tavaline iseloomustus rahuliku inimese kohta.

Vagalammas. – Pilkamiseks, kui keegi end vagaks kujutab.

Üks kärnane lammas ajab `terve karja ukka. – Üks paheline inimene mõjutab teisi.

Kits. *Jusku kitse jalad.* – Peened, kerged jalad inimesel.

Jusku kit's `kaapsas ~`kaapsaaias. – Sobimatu isik antud kohal.

Jusku kit's mökitab. – Kogelemise ja katkendlikult rääkimise kohta.

Kitseabe ~ sokuabe. – Pikk, kitsas, hõre habe.

Kit'sid orasel ehk kit'sid Kihnu orasel. – Naisterahval allkeha paljas.

Kolmejalgne kit's. – Öeldakse nagu naljaviluks voki kohta.

Läheb ku kit's. – Astub kergelt ja kiiresti.

Nägu pääs ku kitse jäl'g. – Nägu on kõhn, kitsas.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Nüid on kit's `kärneriks. – Sobimatu isik antud kohal.
Rumal ku sokk. – Väga rumal. Põlglik väljendus.

Maria Akkermann, s 1898. Kägiste k; Amalia Kingissepp, s 1884. Kägiste k; Maria Madisson, s 1907. Kägiste k; Marta Mäesalu, s 1893. Rannametsa k; Veera Tähendus, 1873. Kägiste k

1969 (1958–1968). ES KT 252

Rahvapäraseid võrdlusi, sõnapaare ja kõnekäände

`Aadama`kahvel. – Sii̯ on käsi, `aadama`kahvel on viie aruga, ku aadama`kahvel terve on, saad ikki `süia.

`Aadamaülikond, -`munder. – Sii̯ on alasti, nõnda kudas emaihust on tulnu.

Abemesse `pistma. – Suhu panema, sööma. Öeldakse ka naistele midagi pakkudes.

Adramadrus. – Põllutööline, künnimees.

`Aega üle ei joose. – Aega vähe, alati kiire.

Agu `alla panema. – Enne söögikorda pisut sööma.

Aia taha minema. – 1) Surema, harilikult loomade kohta, harva ka inimestest põlglikult. 2) Mingi töö või kavatsus raisku läinud. *Sii̯ plaań läks aia taha.*

Aisad `ümmer `pü̯ü̯rma. – Taganeb oma plaanist või lubamisest, pöörab teise lehekül'je koguni.

Aiseb ku tõhk. – Inimesel mingi paha lehk juures.

Ajab ~ võtab pää kirjuks. – Palju mõtlemist, muret.

Ajab sil'mad pähe. – Raske olukord, kitsikus, paneb mõtlema. *Pere suur, ajab päris sil'mad pähe, kust sa kõigel saad, mis vaja.*

A ja o olema. – Ülevalitseja, igas aśjas tahab üle `olla, targem `olla.

Akkas üks igavene kilin ja kolin. – Suur müra, kolistamine.

Alt aisa lasema. – Abielunaistest, kes võõraste meestega suhtlevad.

Alumise lõuaga `päälmise `pihta `tampima. – Sööma.

Ambad `varna panema. – Siś on näl'g varaks, põle midagi ammastega teha.

Annab pääd murda. – Palju mõtlemist, kaalumist, muretsemist.

Anna ~ lase obune `mõtleb: *tal suurem pää.* – Soovitatakse, kui keegi kaua mõtleb, vastusega viivitab või kurdab, et ta ei jõua ära mõteldagi.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Anna perse ära, isi lase läbi küľlekońdide. – Öeldakse, kui miski on ära antud või välja laenatud ja vahepeal endal hädasti vaja.

Apuauk. – Kerge sõimu- või pahandussõna. Ka inimese kohta.

Apukasukas. – Kerge pahandussõna: *Oh sa apukasukas küll!* Ka inimese kohta.

Ari läheb punaseks. – Inimene muutub vihaseks.

Aru `persest pähe `lüüma. – Vitsa`irmu `antaks, `öeldaks ju: *küll irm ääks tiib.*

Aru perset `müüda laiali. – Sii on rumal, oskamata või aľp, tiib narritegusi.

`Arva näha ku õberaha. – Öeldakse inimesest, keda harva kohatakse.

Asi ants ~ tosinas. – Asi korras.

Asi põle nõnda aľl, ku ta ull on. – Sii on nõnda, `vaata, ku `ühte `aśja akataks `rääkima, maalitaks ta tää kui mustaks, aga akka arutama, põlegi nii sańdisti.

Astub `kipsti-`kõpsti. – Astub kergesti ja kärmelt.

Au mõne äbi või äbi mõne söömaaeg. – Sii `seuke lõõbisõna, mõni lõõbib `vasta, ku tend äbendadaks.

Aus miis viil `päälegi. – Mõni `keľmust on `teinu, akkab ennast `kangesti `väľja `rääkima,`puhtaks pesema, siis `öeldaks: *näh, ta aus miis viil `päälegi.*

Buśsiga `number üksteist minema. – Jalgsi minema. Kaks jalga on number 11. (Uus.)

Eeringa äält tegima. – Imelikult, ka vastikult häälitsema.

Ega `kahte `kirstut ei saa. – Öeldakse suure rahmeldaja või ahnitseja kohta.

Ega küll küllale `kurja ei tii. – Öeldakse, kui millelegi olemasolevale veel lisatakse või keegi palju ahnitseb.

Ega ma su obusepoiss põle oma levakotiga. – Öeldakse, kui teine omasugune käsutab ja täita ei taheta.

Ega naer nahka ei riku ~ `końti ei murra ~ maha ei murra. – Julgustatakse isikut, kes teiste naeru ütleb kartvat.

Ega sa klaasissepa poeg ei ole. – Öeldakse sellele, kes teiste eest valgust varjab.

Ega ta raha ~ `leiba ei küsi. – Öeldakse 1) mingi ameti õppimise kohta; 2) millegi tarviliku tagavaraks ostmisest.

Ega tast `kahte `nahka ei saa. – Öeldakse lapse liigse hellitamise kohta.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Ega ti̯i̯ i̯i̯s `püśti põle. – Öeldakse, kui keegi hädaldab, et ei saa minna või tööle asuda.

Ehk on teise koha pääl. – Juhatatakse, kui keegi otsitavat asja ei leia.

Ei `aita uśsirohe ega püśsirohe. – Mingi abinõu ei aita. Püssirohi oli varemini rahva seas kodune arstim mõne häda vastu.

Ei anna ingeasu. – Ei anna rahu, kas teine tüütav inimene või mingi mure.

Ei anna kivigi teisel pähe `peksa. – Väga ihne inimese kohta.

Ei joose `mü̯ü̯da `kül'gi maha. – Pole kasutu või mõjuta; sobib.

Ei lausu `musta ega `valget. ~ Ei pakata pääst ega `persest. – Ei räägi sõnagi, ei vasta küsimusele või ettepanekule.

Ei lü̯ü̯ `riśti ette. – Ei kohku tagasi mingi teo ees.

Ei ole abi ega `armu. – Pole aitajat, hoolitsejat.

Ei ole (*h*)*aru ega `latva.* – Korratu, segane asi või olukord.

Ei ole `aśja i̯i̯s ega teist taga. – Pole põhjust, pole õigust.

Ei ole au ega äbi. – Öeldakse ulaka, ülekäteläinu ja sõnakuulmatu lapse kohta.

Ei ole ingeäda. – Pole suurt viga, pole kiirustada vaja, pole erilist muret või muud sarnast.

Ei ole `kindas ega `peidlas. – Pole kusagil midagi, tühja täis.

Ei ole kodu ega `kohta. – Hulkuri kohta.

Ei ole kord ega rida. – Korratu, segane, ebaõige asi.

Ei ole kot'tis ega soppis. – `Tühja täis, muud midagi.

Ei ole `kül'ma ega `su̯u̯ja. – Pole halba ega head antud nähtusest.

Ei ole maast `võetud ~ `võtta või `leitud. – Pole kerge saada, pole muidu saadud.

Ei ole pikka pära. – 1) Inimesel pole püsivust, ei ole kaua ühel kohal. 2) Haigel, kes juba väga nõrk, pole enam pikka elu.

Ei ole puu kül'les. – Valu või häda piinab inimest.

Ei ole seda `musta väärt, mis sõrmeküine all on. – Teisest inimesest ei peeta lugu, põlatakse.

Ei ole sita päält riisutud. – Inimene pole teistest halvem. Sõnniku pealt riisutud põhk on vähese väärtusega, võrdlus tuleneb sellest.

Ei ole `su̯u̯ja ega `kül'ma. – Üks inimene ei tunne teise ädast midagi. Ta `seuke suure tõusuga (suureline, uhke) *on, ei ooli oma mõnest kahjust ka.*

Ei ole `taskus ega `kohtus. – Põle rahakopikut, põle söögi`raasu ka.

Ei ole tegu ega nägu. – Üks äralatastadud tü̯ü̯, mis ei ole `kordas, tal põle midagi ilu, si̯i̯ on nägu, nägus olemine.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Ei ole u̯u̯ ega oobi vahet. – 1) Saatuselöökidel pole vahet. 2) Pahandusel, riiul pole vahet. Hoog ja hoop on ilmastikunähtuste kohta: pikema kestvusega sadu on sajuhoog, õige lühike aga hoop. Hoobid üleval on üksikud vihmapilved taeval.

Ei ole `varnast võtta. – Pole lihtsalt saadav, igal ajal võtta.

Ei ole `(h)ända i̯i̯s ega teist taga. – Pole põhjust või õigust antud asjas.

Ei ole äält ega `lõhna. – Pole midagi kuulda või teada.

Ei ole `ühte ega teist. – Ei ole nii ega naa, põle ääd ega `alba.

Ei `oska `kolmegi `lausuda. – Ei oska midagi öelda, olgu teadmatusest, üllatusest vms.

Ei `oska mü̯ü̯ ega mää ütelda. – Ei tea midagi ütelda või vastata.

Ei pia sita`aisugi oma tääda. – Inimene väga lobiseja, tühiseidki asju räägib edasi.

Ei saa ääd `nahka. – Ulakast lapsest ei saa head inimest.

Ei saanu iva ega `marja. – Ta läks midagi `saama või `tu̯u̯ma, aga ei saanu.

Ei saanu suutäit ega pu̯u̯lt.

Ei saanu tera ega pu̯u̯lt. – Ikaldunud viljadest, aga ka üldse mittesaamisest.

Ei saanud `ki̯i̯tu ega pu̯u̯lt. – Kalal, jahil, marjul, seenel käimisest, ka teistelt midagi osta või laenata tahtmisest.

Ei saanud `musta ega `märga. – Musta ega märga tähendab tahket ja vedelat.

Ei saanud pääd ega `ända. – Peamiselt kalal ja jahil käimisest, aga ka igasuguse mittesaamise kohta.

Ei saanud rublat ega pu̯u̯lt.

Ei saanud suhu ega `sil'mi. – Ei saanud maitsta ega näha.

Ei süńni `sü̯ü̯ma, ei mahu magama. – Perekonnas põlatud isiku kohta, sagedasti ämmade ja miniate vahekorra nõrgema kohta.

Ei teeni leva`vettki ära. – 1) Teenistus väike. 2) Tegija on laisk, teenib selletõttu vähe.

Ei ti̯i̯ nosu ~ nohu. – Ei tee muret, tuska, ei mõju.

Ei ti̯i̯ `senna, kus ta kükitab. – Ei tee nõnda, kuidas räägib.

Ei tõsta pääd ega `ända. – 1) Magab raskesti või laiskleb, ei tõuse, ei liiguta ennast. 2) On haigusest nõrk, ei jõua tõusta või liigutada.

Ei tää, kelle `kaapsad ma olen ära söönu. – Ütleb luksuja. Kui inimene luksub, arvatakse, et keegi teda räägib.

Ei tää, kus `ütlemas läinu. – Teadmata, kuhu kaugele läinud.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Ei tää maast ega ilmast. – 1) Rumaluse kohta. 2) Omaette üksi elamisest. 3) Magab raskesti, ei kuule, ei märka ümbrusest.

Ei tää ü̯ü̯st ega päevast. – 1) Väga haige, meelemärkuseta. 2) Suur laisk, kes alati magab.

Ei võta `piuga ära. – Ei kaota valu otsekohe.

Eilast `päeva taga `ot′sima. – 1) Kaua midagi otsima: *Ot′si nägu eilast `päeva, kätte ei saa*. 2) Vastatakse küsijale, kui ei taheta öelda, mida otsitakse.

Elava kala `ni̯i̯laja. – Väga elavaloomuline, kärsitu inimene.

El′li-`til′li `oidma ~ kasvatama. – Last liiga hellitama, tööst eemal hoidma.

Elu ette `tõmmama ~ `ju̯u̯sma ~ vidama. – Viimase jõuga, kõigest jõust.

Elus tuli `laḱti. – Tuli põleb suure leegiga, kas või maja kallal.

Ennast üle jõu `püśti ajama. – Suurustama ilma aluseta, toredamini elada tahtma, kui sissetulek lubab.

Enne jäägu päevane palk kui `õhtane kõhutäis.* < *`Õhtane kõhutäis läheb õrtsile, omikune oolele.

Enne saad `surnu `persest peeru kätte ku ... . – Pahandatakse liiga aeglase vastaja või tegutseja üle.

Enne `taevakoitu. – Väga vara hommikul.

Enne tappis leva`teuga, nüid tapab leva`veuga. – Öeldakse kauplusest leivakandmise kohta, et ka see on raske. (Uus.)

Häda`maandumine. – Vallalisena emaks saamine. (Uus.)

Iga suńt ja sańt käib su nina pääl sital ~ kõik suńdid ja sańdid käivad ... – Kui inimest jumalamuidu laimataks, taga räägitaks, siis si̯i̯, kedast räägitaks, `ütleb nõnda.

Iga sõrme jauks kümme tükki. – Si̯i̯ `seuke suurustamine, nägu poisid on `ütlenu, et iga sõrme jauks kümme `pruuti või tüdrikul peigmehi.

Igavene isa ja igavene ema ~ igavene vanaisa ja igavene vanaema. – Need on vanavanaisa ja vanavanaema.

Igavese koosa saama. – Sa saad ühe igavese nahatäie kas sõimata või `peksa või*; *vihma kätte jääd, öeldaks ka*: *sain igavese koosa `sel′ga.

Ihust ja ingest midagi tegema. – Kogu jõu ja mõistusega.

Ilus kui (*ku*) *ladvaõun.* – Heatahtlik kiitus inimese kohta.

Ilus kui (*ku*) *pil′t pel′diku seina pääl.* – Pilkamine, eriti sel puhul, kui keegi end ise ilusaks kiidab.

Ilus nägu, sita magu. – Ilusa välimusega, aga halbade kommetega inimesest, ka pealt ilusast, aga halva maitsega puuviljast või muust sarnasest.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Inge ja elu ette. – Puurima, pingutusega tõstma või jooksma.

Isi `leibas olema. – Si̯i on nõnda, et ühes majas elavad, aga igaühel isi toit, nagu kaks peret või.

Istu kah, ega sa tuld `tu̯u̯ma ~ `ot'sima ei tulnu. – Öeldakse külalisele, kes tahab püstijala pealt tagasi minna.

Istu kah, muidu viid mede ~ mede laste une ära. – Öeldakse külalisele istet pakkudes.

`It'si `saama ~ `andma. – Si̯i on `korda `nõudma, `preśsi pääl panema või. Nagu enne `simmanite pääl ol'li, pil'limi̯is `aeglaseks jäi, `tańtsijad `üidsid: ”*`It'si `juure!*” *Pil'limi̯is akkas rutemini `mängima, `tańtsijad `pańned ka `it'si `juure, akkasid rutemini keerutama. Teisel `it'si annad – korrale kutsud.*

Jaanipäevase jää pääl ära kül'metanu. – Öeldakse suvise köha ja nohu puhul.

Jalad kõhu alt `väl'la `võtma. – Si̯i on taga `suńdimine, sa piad ruttu minema ehk tegima.

Jalad ~ käimad `sirgu ajama. – Käima, liikuma hakkama.

Jalad noodi `järgi `säädima. – Ettevaatlikult astuma, näiteks libedal või konarlisel teel.

Jalad `sel'ga `võtma. – Jooksma, ka õige kiiresti käima.

`Jalga lasema. ~ `Jalgel valu `andma. – 1) Kiiresti minema, jooksma. 2) Põgenema.

Jamps-`Kaarel. Juhm-Juhan. Juhm-Juri. Juhm ku lammas. – Pahandussõnad, kerged sõimusõnad, kui keegi *juhmib*, asjast aru ei saa, jutuga segab.

Joṅn jumalast `lu̯u̯dud. – Seda `öeldaks, et inimene põle `süidi, jumal on ta `seukse loonu.

Juḱtmed käivad talla alt `ringi. – Inimene mõtleb kaua, viivitab vastusega. (Uus.)

Juhtus, mis peab `juhtuma. – Öeldakse igal sobival juhul. Sõnad on Juhan Smuuli luuletusest ”Meie kolhoosis on pulmad”. Laul oli üldlaulupeo kavas, siin õppis seda suur segakoor, see lause jäi kõnekäänuks. (Uus.)

Jumal oit'ku, ku vana katus põlema läheb. – Öeldakse eakate inimeste armutuhina kohta, mida olevat sama raske kustutada kui vana katust.

Jumala tapetud liha. – Lõpnud, haigusesse surnud looma liha.

Jumalaga – ju̯u̯ isi oma laga. – Lõõpimine jumalagajätmisel.

Jumalaga kohut `käima. – Põdur, haiglane, jõuetu olema.

Jusku ani `sel'ga vesi ~ `viska vett. – Si̯i on sõna`kuulmata laps*: *sina räägi või käse midagi, tema ei `täägi, ei ti̯i `teukski, jusku ani sel'last jooseb vesi `alla, märjaks ei saa.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Jusku einasaad. – 1) Väga paks, kohmakas inimene. 2) Väga rohke riietusega paksuks aetud.

Jusku `erneirmutis* (*-irmutes*). – *Kui inimene ülearu `kaltsus käib, riided narmendavad ja karvendavad `ümmer, siis `öeldaks.

Jusku `iidlas(*e*) *püśs.* – Inimene ägestub kergesti, ootamatult. Hiidlase püss olevat ise lahti läinud.

Jusku `iidlase riist: *puhh tõuseb, puhh vajub.* – Väga muutliku meelega inimese kohta.

Jusku jumalast `antud.* – *Si̯i̯ on, ku midagi õnneks läheb, ääl ajal `mi̯i̯le tuleb või.

Jusku juudi `ki̯i̯li e ~ `eebrea `ki̯i̯li e. – Kõveras, kögus oleva inimese kohta.

Jusku jänes kardab püśsirohu`aisu. – Tühisel põhjusel kartmise kohta.

Jusku kadakas ~ läheb põlema ku kadakas ~ läheb särinal põlema. – Ägestub, õiendab suure kärinaga.

Jusku kakerańts. – Näruses, katkises riietuses inimesest.

Jusku kana munavalus. – Inimene käib rahutult kohast teise.

Jusku kana takkus. – *Si̯i̯ on nõnda*: *inimene rabeleb ja rabeleb, aga elujärjega edesi ei saa, kiratseb.*

Jusku karu. – 1) Suur. 2) Tugev (enamasti mees), ka suur ja tugev koer. 3) Kohmakas, mühakas. *Pisike mi̯i̯s küll, aga kus jõud*: *jusku karu*.

Jusku karu kardab perset. – Öeldakse, kui keegi ehmub selja tagant puudutamisel.

Jusku katk oleks üle käinud. – *Kõik on tühi, tühʹjaks, kehvaks jäänu, `puhtaks ja `palʹjaks.*

Jusku konn mätta `otsas. – Pilgatakse uhkustajat, suurustajat.

Jusku kuivarääbis, kuivaahunas. – Kõhn, kuivetu inimene.

Jusku kukk nokib tatʹti. – Töö ei edene, näiteks *`maalise* vilja niitmisel.

Jusku käruratas. – Öeldakse lapsest, kes alati kisab, karjub.

Jusku laevaga läbi minema. – Hoolimatult tõugeldes, suurt ruumi nõudes teiste vahel liikuma.

Jusku linaarja `otsas elama. – Riiu, kiusu all elama.

Jusku lind oleks `piusse teinud. – Öeldakse, kui keegi teistele teadmata põhjusel naerab.

Jusku linnu nokatäis. – Väike annus midagi söödavat.

Jusku loogapaine. – Kõvera inimese kohta.

Jusku lutikas seinaprau vahel. – *Salalik, paha inimene, suu `sisse ää, aga tagaselʹla närib ku lutikas, sina tast `lahʹti ei saa.*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Jusku manuvar, läheb ku sur manuvar. – Hästi priske ja kohmaka inimese kohta, põlglikult.

Jusku merest `ääre `aetud. – 1) Kehva, varatu inimese kohta. 2) Maja kohta, mille ümber pole midagi istutatud, *rohelist `oksa `ümmer põle.*

Jusku metsauńt: *`tõmmab tüki ja läheb.* – Öeldakse tänamatusest.

Jusku mi̯i̯l oleks pääst ära `võetud. – Kahetsus, kui midagi on halvasti tehtud.

Jusku `mustlase obune. – Inimesel palju ehteid ümber. Peamiselt naiste kohta.

Jusku `mustlase tulekaĺju. – Erepunase räti ja riietuse kohta, laitvalt.

Jusku muuk, igavene muuk. – Väga vähese jutuga inimene.

Jusku oleks eila selle ajaga maganud. – Öeldakse, kui keegi päeval haigutab, ka haigutaja ise märgib sedasi.

Jusku osta sõna suust. – *`Seuke `murssis inimene, `u̯u̯ta ja tińgi, ennegu sõna saad.*

Jusku pil't pel'diku seina pääl. – Sobimatu asi antud kohal.

Jusku pime kana ot'sib tera. – Öeldakse, kui otsija ei märka asja, mida otsima saadetud.

Jusku `puuga pähe saanu. – Jahmunu, põrutatu, vapustatu.

Jusku rabakaraski ~ pime va rabakaraski. – Pire, kergesti ärrituv, pahur.

Jusku rahesadu. – Suure ägedusega, validalt ennast väljendava inimese kohta.

Jusku `repneropis. – Väga määrdunud riides inimesest.

Jusku sańdi nuga nartsu si̯i̯s. – *Si̯i̯ on inimene väga puntsakaks ära mäśsitu, paksud inarad `ümmer, närude si̯i̯s.*

Jusku sańdid Sińdi ti̯i̯ `otsas.* – *Si̯i̯ on, ku viletsasti `lauldaks, muidu inisevad, venitavad.

Jusku sańdil `antaks jumala`armu. – Väga väike annus mingit söödavat.

Jusku sauel sadanu. – *Kukkus parsilt maha, oimerdab, ei saa `esmalt `käiagi. Aga si̯i̯ `öeldaks `seukse saamatu inimese `kohta, kis `seuke käperdis on, ti̯i̯ks, ti̯i̯ks, aga `tehtud ei saa, siś pahandadaks nõnda.*

Jusku sibul: *kõl'bab iga toidu `juure.* – Inimene oskab mitmesugust tööd.

Jusku sitt ratta kül'jes. – Inimese kohta, kes alati teisega koos tahab olla. *Kuhu sitt ratta kül'jest jääb,* ütleb ema, kui laps igale poole kaasa tuleb.

Jusku soja pät'siga pähe saanu. – Vähese mõistusega, juhmakas.

Jusku `su̯u̯la viśkab sekka. – Ilmast, kui lühikeste vaheaegadega natuke vihma või rahet tuleb. Niiskelt kokkupandavale heinale visatakse soola sekka.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Jusku sääsk läheb `suure `merre sital. – Öeldakse, kui üks inimene asub suure töö juurde, kus tema saavutus silma ei paista, näiteks üksi suurele väljale niitma.

Jusku `takjad karupidi ku̯u̯s. – Riidlejad käsitsi koos.

Jusku tatikal tanu pääs. – Sobimatu asi antud kohal.

Jusku tikud `topsis: *pääd-jalad ku̯u̯s.* – Palju inimesi kitsas korteris.

Jusku tilk vett palava pliidi pääl. – Midagi väga vähe, ebapiisavalt saadud.

Jusku uśs jätab kesta maha. – Inimene kolis ära, aga jät'tis kõik oma rämpsu laiali maha.

Jusku uśs õnge `otsas. – 1) Keegi kuhugi kinni jäänud, sipleb, rabeleb. 2) Vaevleb raskes olukorras, hädas.

Jusku `uśsi materdama. – Vilets niitja, kes risti vikatiga ainult enese ette lööb. Õige niitmine käib küljelt alates kaares.

Jusku `vaia aja ~ tau `vasta`oksa `puusse. – Tõrksa lapse kohta, keda vägisi sunnitakse käsku täitma.

Jusku `valge vares teiste sias. – 1) Inimene erineb silmatorkavalt riietuse poolest, kas liiga kehv või liiga tore teistega võrreldes. 2) Keegi on antud seltskonnas põlatav, sallimatu.

Jusku vanast võlast võtta. – Midagi tagavaraks `pantud või `oltud, siis on ää võtta.

Jusku `vasta`oksa `süńdinu. – `Vasta`oksa tegusi ti̯i̯b, vastikult `kõike ti̯i̯b, kuripidi, mitte äädpidi.

Jusku ühe paela `otsas. ~ Paras ühe paela `otsa `panna. – Inimestest, kes ühesuguselt käituvad. Öeldakse harilikult halbade kommete puhul.

Jusku ühe `vi̯i̯ga ristitud. – 1) Inimestel ühesugused kombed. 2) Inimestel ühesugused huvid, harrastused.

Jusku ühe vitsaga `lü̯ü̯dud. 1) Inimestel ühesugused kombed. 2) Inimestel ühesugused mured, hädad.

Jusku ühest suust kukkunu. – Inimesed täiesti ühte nägu.

Jusku ühest suust `rääkima ~ `karjuma. 1) Inimestest, kel ühesugune jutt. 2) Kaua üht ja sama rääkima, karjuma. *Laps karjub ühest suust,* s.o kaua, vahetpidamata.

Just końdi`otsa `pihta minema. – Paras, sobiv olema, mingi juhus. Öeldakse 1) enda kohta, kui midagi hästi juhtub, 2) parastades vihamehe äparduse kohta: *Si̯i̯ läks tal just końdi`otsa `pihta.*

Juudas olema. – Juudas on ära`andja, si̯i̯ inimene on suu `sisse ää ku kõige parem sõber, tagasel'la `vaatab, kust tõmmata saab.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Juured `alla kasunu. – 1) Inimene antud kohal kodunenud, jäädava elukoha valinud. 2) Pilkamine, kui keegi kauaks jäänud. Peremehed ütlesid teenijate kohta, kui need nt tööga kaua ühel paigal seisid, kiiresti edasi ei jõudnud.

Jälle uudis, mis on uus. – Öeldakse uudist kuuldes. See lause on pärit rahva seas levinud ”Samla Anu laulust”, nn Laulu-Mihkli laul.

Jäta julk maha. – Öeldakse, kui keegi hädaldab, et ta ei julge.

`Kaapida `saama. – Petetud, ülelöödud olema äri alal.

`Kaapsakükitamiseks saan kaheaastane. – Vastus küsimusele: ”Kui vana sa oled?”

Kadus nagu nõel `koldes. – Kadus jäädavalt, leida ei suudetud.

Kael ku `saapasäär. – Väga määrdunud, must.

Kaela`kiiku tegima. – Üles pooma.

Kahe ilma vahel olema. – *Si̯i̯ on jälle `seuke asi*: *`ühtepidi tahaks `olla ja `teistpidi tahaks `olla, ei tää, mis tiha.*

Kahe sil'ma vahele `jääma. – Tähelepanemata jääma.

Kahes `leh́tes olema. – Kahes leeris, vastamisi, riius olema.

Kahessa `keskmist karja`poissi. – Vastus küsimusele: ”Mis maksab?”, kui ei taheta öelda.

Kaitse vi̯i̯l kehval `karja. – Öeldakse sel korral, kui kellelegi midagi head tehtud, see aga pahaga vastab.

Kaks ~ mitu `rauda tules. – Kahel või mitmel pool korraga midagi hakkamas. Ka poisil või tüdrukul korraga kaks või mitu kositavat.

Kakskümmend viis tinoopi `vaardis. – Suur kiirus, rutt taga.

Kalda (kalla) *muist päält ära.* – Soovitus sellele, kes ütleb, et tal on süda täis.

Kallale `kutsuda saan ~ saab, ära ajada veel ei saa. – Võõrkeeleoskus alles puudulik. (Uus.)

Kardab ku jänes püśsirohu`aisu ~ vanapagan `välku. – Öeldakse laiskleja või tööst kõrvalehoidja kohta.

`Kargab ku jänes. – Noh, ta on erk inimene*: *siuh `siia, siuh `senna.

`Kargab ninas niuh-näuh.* – *Si̯i̯ on `seuke järsk `rääkimine, lahkesti ei `ütle, `kargab sul korra ninas niuh-näuh ja `rohkem ära päri.

Karjub ku Jeeriku pasun ~ `viimsepäeva pasun ~ ratta pääl ~ torupil'l. – Kõva kisa, lõugamise, röökimise kohta.

Karjub nii, et tahm kukub tualaest `alla. – Öeldakse kisajale või käredasti sõimajale.

Kas raha `puudu või `võlga vähe. – Pilkamiseks suurustajale.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Kas si̯i̯ kibe ka on, mis sul sääl nina all piriseb? – Küsitakse pilgates nurisejalt, irisejalt.

Kas või tükk teine pu̯u̯l ~ teisele `pu̯u̯le. – Riiu puhul, kui kumbki järele ei anna.

Kaval ku Lauri obune. – Häädemeestel on kunagi elanud Lauri-nimeline mees, kes tihti rääkinud, kui kaval hobune temal, sellest tekkinud kohalikul rahval see ütlemine.

Kaval ku rebane. – *`Vaata si̯i̯ on sellest, et rebane on üks kaval lu̯u̯m.*

Kell on masinavärk ja uur`maakre leivakańnikas ~ ratastega masin. – Vastus küsimusele: ”Mis kell on?”

[Kellegi] *jutt või siasitt*: *on ükstaskõik.* – Hinnatakse valetaja või lobiseja juttu.

`Kerge jalg ~ `kerged jalad. – *Käib, astub nobedasti, `kergesti, läheb ku eegeldab, sel inimesel on `kerged jalad.*

`Kerge ki̯i̯l.* – *Räägib, `patrab pailu, midagi `kińni ei pia, teistel `ütleb sańdisti ilma `mõtlemata, oma `aśja plärab `väl'la ja, `seuke inimene.

`Kerge käsi ~ `kerged käed. – *Si̯i̯ on, kis `kerge `lü̯ü̯ma, sel on `kerge käsi, tõuseb ruttu.*

`Kerge pää.* – *Si̯i̯ on tark, tal jääb kõik ruttu pähe, `ku̯u̯lis õpib `äśti ja.

Kergendusosakond. – Kõige uuem nimetus sellele asutusele. – Käimla. (Uus.)

`Kerkib ku pärmipul'l. – Jõukus kasvab, majapidamine edeneb.

Kes ti̯i̯b, si̯i̯ jõuab, aga ti̯i̯ `käija pidagu lõuad.* – Öeldakse sel puhul, kui keegi *`jõudu `tü̯ü̯le* asemel ütleb *`jõudu tü̯ü̯tegijale. Viimast ei peeta õigeks.

Kimba-komba olema. – 1) Ebakindlalt seisma, nt laud või tool võib olla kimba-komba. 2) Raseduse kohta.

Kiradi-viradi elama. – Viletsasti elama, kiratsedes, vireledes.

Kirikuvõlg ära `makstud. – Vanematel laps surnud.

Kisa `rohkem ku `villa. – Hädaldamist rohkem kui asi väärt.

Kivi`laeva `tü̯ü̯le minema. – Vangi minema.

Kodarad `mäńgima panema. – Jooksma hakkama.

Kodus isa `lõikab nööriga `leiba, `pastlakannaga sü̯ü̯b suppi. – Öeldakse, kui lapsed liiga toredust taga ajavad, majas aga kitsas olukord.

Kohal olema nägu vana viieline. – Kindlasti kohale ilmuma.

Końdi `järgi olema. – Sobiv, meelepärane olema.

Kooliraha maksma. – Oma teadmatuse või oskamatuse pärast kahju kannatama.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Kopik põle raha ja lut'ik põle liha. – Öeldakse kopikast loobumise puhul või kui kopikas või paar kustki puudu jääb.

Kord ja kohus. – Korralik, tarvilik olek.

Kraadide pääl olema. – 1) Pingutatud olukorras, nt range järelvalve all, ettevaatlik olema. 2) Ebakindlas olekus tasakaalu hoidma.

Krips-kraps. – Kähku ja kärmesti, üks-kaks-kolm.

Kroonu käsu `pääle minek. – Käimlasse minek. Nagu kroonu käsule, nii ei saa ka sellele käsule vastu panna.

Kuivani täis. – Väga täis, ülearu täis, nt kõht või süda.

Kukub tu̯u̯d `lõhkuma ~ `murdma. – Hakkab suure hooga tööle. Kanget töötajat nimetataksegi *tu̯u̯`lõhkuja* ja *tu̯u̯`murdja.*

Kuldnokk `vaatab puuriaugust `väl'ja. – Küünarnukk paistab käiseaugust.

Kured `lendama* [hakkama]. < *Ripub juba köie `otsas.

Kurgumääre, kül'marohe, laulueli, rinna`u̯u̯vel, suliseja, vedel leib. – Viin.

Kuri ~ sarviline ~ mustisand tääb. – Öeldakse *kurat tääb* asemel, et viisakamalt rääkida.

Kus kuningas jala käib. – Väljakäigukoht.

Kuseat'sa. – Laps, kes alati aseme märjaks teeb.

Kõhna muna ja metsmõtuse poeg. – Vastus küsimusele: ”Mis see on?”, kui ei taheta öelda.

Kõht nuriseb ammaste `pääle. – Pole täis saanud, tunneb nälga.

Kõht sai sellest sõimust täis. – Ütleb see, kes palju sõimata saanud.

Kõht sel'ja kül'jes `kiṅni. – Väga kõhn inimene, kõht väga õõnes.

Kõht täis ku isa-ema `pulmas. ~ Kõht täis, tapa või täi pääl ära. – Öeldakse tugeva kõhutäie kohta.

Kõige naha ja karvadega. – Kogu olemusega; kõigega, mis on.

Kõik suṅdid ja saṅdid täna `laḱti `lastud. – Su̯u̯ on `seuke ütelus, `seuksed vaśtikud külalised on täna `käimas.

`Kõrbenu on kõhurohe. – Vabandatakse kõrbenud toidu juures.

Kõreorelit `mäṅgima. – 1) Teist karjutama; 2) kägistama.

`Kõrge `laudi päält `leiba upitama.* – Rikast või kõrgemast seisusest abikaasat püüdma. *Ära upita `leiba `kõrge `laudi päält!, õpetatakse.

Kõrred söövad lund. – Lumi sulab kõrte ümber.

Kõrva taha panema. – Meelde jätma, teadmiseks võtma.

Kõrvatagused alles märjad. – Inimene alles noor, rumal, harjumata, kogemusteta.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Kõsal olema, kõsane olema. – Vaikselt, omaette viha pidama.

Kõva pää. – Sii̯ on rumal, midagi pähe ei akka, `mii̯les ei pia.

Kõva raha. – Sii̯ on suur summa, pailu `maksa ühe aśja ii̯st.

Kõver ~ kõveras ku̯u̯s ku e. – Kõveras, kössis inimene.

Kõver ku loogapaine. – Käib edetsipidi `ku̯u̯kus, pää rebade vahel, `seuke inimene.

Kädistab ku arakas. – Pailu räägib suure parinaga, vahet ei pia, ikki üks käť-käť-käť `ühtevalu.

Käi käruga turule `kurka `müima. – Sama, mis ”Mine metsa!”. (Uus.)

Käi seenele ~ `metsa ~ potilaadale ~ `põrgu. – See on ”Käi minema!” pahasel kujul.

Käib jusku küinalt `kastmas. – Käib tihti antud kohal. Vanasti tehti küünlaid ka kastmisega, mida tuli teha mitu korda.

Käsikannel olema teisele. – Alati saadaval, abiks või käsualuseks igal ajal võtta, kutsuda.

Kätega `rääkima. – Lööma, lükkama, ka käperdama.

Küll irm ääks ti̯i̯b. – Karistus või ähvardus parandab.

Küll labindas maksab. – Pole lootust võlga kätte saada.

Küll perse `vastab, mis pää ti̯i̯b. – Pahategu karistatakse peksuga.

Külma `sauna `saama. – 1) Peksa saama. *Sii̯ on, ku nahatäie saad, taguots tuliseks roogitaks.* 2) Sõimama, pahandama, kõvasti noomima.

Külmavares. – Väga külmaõrn inimene.

Kümme küsimat raha. ~ Kümme `seukest nägu sina. – Vastus küsimusele: ”Mis maksab?”, kui ei taheta öelda.

Kümme mii̯st vangist `lahti `päästma. – Jalad lahti võtma.

Küpse küľm. – Vaikne käre külm.

Ladra-Kai. – Valetab, mis sõna kuuleb, paneb `juure, suurendab, ti̯i̯b pattu ja pahandust, igavene `latraja.

`Laĺtine pää.* – Sama, mis *`kerge pää – tark, taibukas.

`Laĺtised käed. – Osavad käed, iga tööga saavad hakkama; lahtiste kätega inimesest öeldakse, et *tü̯ü̯ on tema käes mäda.*

Laia ti̯i̯ pääl olema. – Enamasti liiderliku elu kohta, vahest ka vargusest koos muude ulakustega.

`Laiska `petma. – Midagi lohakalt või poolikult ära tegema.

Lakkida `saama. – Petetud, ülelöödud saama.

Langenute `toetus. – Rinnahoidja. (Uus.)

Laps ikki änam ku laast. – Öeldakse, kui laps midagi ära toimetab.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Laste küsta, vanainimeste tääda. – Öeldakse, kui ei taheta küsimusele vastata, olgu küsija laps või täiskasvanu.

`Latva elama minema. – Teist tutistama, karvustama.

Lehekül'le `ümmer `pü̮ü̮rma. – Oma mõtet, arvamust muutma.

Leib `kõrge `laudi pääl. – Teenistus väike, toit kasin.

Leib võib majas `olla, aga kord piab olema. – Kutsutakse lohakaid korrale.

Leib võib `olla, suits ~ viin piab olema. – Pilge suure suitsetamise ~ joomise kohta.kohta.

Leva `otsa `saama, leva `otsas olema. – 1) Tööd, teenistust saama. 2) Jõukamasse perekonda saama, nt abielluma või kasulapseks.

Levad `ühte ~ ühe `laudi `pääle ~ `ühte kappi panema. – Abielluma.

Levajumal elab vi̮i̮l. – Öeldakse, kui külaline söögi ajal majja tuleb.

Levalaev akkab `liikuma. – On teenistust saadud, raha tuleb.

Libe ki̮i̮l. – Petis, meelitaja, ka valelik.

Libe ku luts.

Liga-loga ~ ligadi-logadi. – Korratu, lohakile jäänud maja või töö, majapidamine raisus.

Liha kukub ära. – Inimene kõhnub, nahk muutub lõdvaks.

Lihunik `vaatab ~ vahib rätsepa `aknast `välja. – Paljas ihu, küünarnukk või põlv paistab riideaugust.

Liistu `pääle `tõmmama. – Rangelt korrale kutsuma, karistama.

Linnud `laulsid ~ üks lind `laulis. – Öeldakse kuuldut edasi rääkides, kui rääkijat ei taheta nimetada.

Lipa-lopa ~ lopa-lapa. – *Lipa-lopa tegema* – öeldakse lastele pesemise kohta.

Lips-lops ~ `lipsti-`lopsti. – *Lips-lops on ruttu tegimine, ma ti̮i̮n selle aśja lips-lops `val'mis, si̮i̮ läheb mul sil'mapilk.*

Lol'li-kul'li-poeg. – Kerge pahandussõna väikese eksimuse puhul.

Lubamine ka ää mi̮i̮s, ajab sańdi ukse i̮i̮st ära. – Öeldakse, kui kellegi lubamises kaheldakse.

Luu ja nahk. – *`Seuke kõhn või äralõppenu, olgu inimest või `lu̮u̮ma, liha`raasu põle, pal'las nahk oiab końdid ku̮u̮s.*

Luukońdi rammuks. – Toit ja uni lähevad luukondi rammuks.

Luu`mustlast tegima ~ luusil'ma `pääle ajama. – Väga pääle ajama, nuruma. *Ajab `pääle ku luu`mustlane.*

Luus`lańti `lu̮u̮ma. – Tööta ümber hulkuma, töö ajal jalutama.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Lõhub ~ murrab tü̯ü̯d teha. – Si̯i̯ on `seuke `kange tü̯ü̯tegija, tü̯ü̯`lõhkuja ja tü̯ü̯`murdaja, tema ilmast `ilma `kange·śti ti̯i̯b, vahet ei pia.

Lõhub valutada. – Öeldakse tugeva valu puhul, nagu pää või hammas lõhub valutada, üldse iga kehaosa kohta.

Lõhub `õitseda. – Öeldakse eriti rikkaliku ja kauakestva õitsemise kohta.

Lõi mul russu reie `pihta, `temple teise nurga `pääle. – Öeldakse müksu, kerget lööki saades. See ütelus tuleneb liha tembeldamisest.

`Lõksu ~ `lõõga `jääma. – Hätta jääma, kimbatusse sattuma.

`Lõugi `lõhkuma. – Labasusi või roppusi rääkima.

Lõõritab ku `lõuke. – 1) Laulab ilusasti. 2) Räägib kõrgel, heledal häälel kiiresti.

Läbi sõrmede ~ läbi viie `vaatama (*teisel inimesel*). – *Teise käest saab, mis ta saab, oma voli ei ole, nägu ämm ja minias vahest on.*

Läheb ku eegeldab. < `Kerge jalg.

Läheb ku eesenbaań. – Siś ta käib ruttu, läheb ku masin. Enne `öeldi rongil ikki eesenbaań.

Läheb ku lepse `ri̯i̯ga. – Töö või ettevõte läheb libedasti.

Läheb ku uriluu. – Läheb kiiresti, kergesti. *Uriluu* on vurriluu, seajala kondist tehtud mänguasi.

Läheb nii et suits taga ~ et teine jalg ei näe teist ~ et võta tuld `rü̯ü̯past. – Hästi kiire liikumise kohta.

Maa ja ilm. – 1) Maailm – ”Kõik maa ja ilm on kära täis”, ”Kõik maa ja ilm mõistab hukka” jne. 2) Midagi on väga palju, nt ”Tal raha maa ja ilm.”

Magab ku `surnu.

Magab ku tõhk. – Magab vaikselt, rahulikult.

Magab maas ku karu. – Si̯i̯ on päälaisk, magab pailu.

Magab maas ku rońt ~ `sü̯ü̯mer.

Maitse on meki asi ja selle üle ei vaielda.

Maja `sel'ga `võtma. – Majas suurt kära, märulit tegema.

Maja ku arjuski ~ arjavana vakk. – Väga väike elamu.

Makku minema ~ ajama. – Ku pailu vedelikku `sisse ajad, olgu inimene või lu̯u̯m, kere laiaks `lautad, vat siś `öeldaks, et on makku läinu, ennast makku ajanu.

Mehele panema. – Ära lõhkuma või kaotama, raiskama. *Si̯i̯ on nõnda, ku sa ühe aśja ruttu ära loksid või ära kautad, siis sa oled ta mehele `pannu, sul ei ole seda änam, oled tast ilma.*

Metsakohin. – Puskar.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Mi̯i̯lt `mü̯ü̯da tegima. – Si̯i̯ on, kui midagi `rasket ti̯i̯b, nägu tõstab või, et aru `järgi ti̯i̯b, `mõistusega, aga mitte nägu mõni äldestab oma `jõuga, rabab ülearu, pärast oigub.

Miks sepp käed `tulle pistab, kui tangid on. – No si̯i̯ on `sel'ge sot't: peremi̯i̯s ei lähe isi tegima, kui tal `i̯i̯stegijad on, või vanem saadab lapse midagi ära tegima või `tu̯u̯ma või.

Minema nii et suits ~ sinine suits taga. – Kiire jalakäija kohta.

Minema nii et ulub ~ tolm `ki̯i̯rleb taga. – Väga kiire minek.

Mis on uudist juudi pruudist. – Lisa tavalisele küsimusele: ”Mis uudist?”

Mis sa oigud, võta soodat. – Soovitatakse hädaldajale.

Mis si̯i̯ kobin siis `maksis, kui ta uus oli? – Küsitakse vastumeelse jutu puhul.

Mis sina sii palvetad? – Öeldakse vagusi, norus seisjale.

Mitte üks vaim. < Üks igavene viiks-vääks alati.

Mokka minema ~ ajama. – Mingi kavatsus läks luhta. *Siś on midagi käest `untsu, `saśsi läinu, `ütled*: ”*Si̯i̯ asi läks mul mokka,” ta läks sul `luhta, või teine inimene ajas selle aśja mokka.*

Mokka panema. – Kaotama või raisku minna laskma. *`Pańni oma tervise mokka,* kui keegi ise süüdi terviserikkes.

Mokka `pistma.* – Suhu panema – söödava asja kohta. *Sü̯ü̯ ära. Annad teisel midagi, `ponksi või, `ütled*: ”*Pista mokka,” si̯i̯ on si̯i̯. Ta `pańni selle omal mokka.

`Moskva külalised ~ punased. – Menstruatsioon. (Uus; 1930ndatel.)

Must kui ~ jusku muld. – Inimene näust tume, al'l, ära põdenu või, siś on jusku muld.

Must uśs änna all. – Öeldakse lapsest, kes väga kärsitu, *`kuskel paigal ei seisa.*

Musta lehma piim. – Sama, mis härja piim, s.o vesi.

Mustad `ambad suus. – Öeldakse inimesest, kes ei söö, toidu kallal norib.

`Mõisa ära müinud. – Öeldakse, kui keegi käib, käed seljal.

Mõni mõis või ańjutäis `vorsti. – Kõnealune asi pole suurt väärt.

Mädakasukas. – Kerge sõimusõna nii asjade kui inimeste kohta.

Mädamunaks `jääma. – Vanatüdrukuks jääma.

Märg ku si̯i̯n ~ tatikas ~ kaśsipoeg ~ uppunud rot't. – Läbimärg, nii inimestest kui riideesemetest.

Müi näl'g ära ja osta kerklemise masin. – Soovitatakse suurustajale, uhkeldajale.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Müratаar. – Koduõlu. *Pühadeks `teĺti müra`taari ka.*

Naerulinnu pesa `leidnud. – Öeldakse, kui teise naermise põhjust ei teata.

Naha ~ nahavahe palavaks ~ tuliseks `kütma. – Peksa andma.

Naha palavaks taguma. – Läbi peksma.

Nahavahe `laiskust täis. – Inimene väga laisk.

Nahk`pauna paigale panema. – Ära sööma.

`Nahka panema ~ minema.* – 1) Ära sööma. 2) Raiskama, kulutama, rikkuma. *Ta on oma tervise `jo͡omisega `nahka `pannud, öeldakse joodiku kohta. *Selle `nahka ta talu läks*, kui talu oli võlgade pärast oksjoni alla läinud.

`Neĺja `kańti läbi `uhtuma. – Hästi läbi peksma.

`Neĺja `kańti läbi `võtma. – Kõvasti noomima või pragama.

Nii pime, et ei näe `sõrmegi `siĺma `pista.

Nii tühi, et malk `kargab maast üles. – Täielik puudus, nälg.

Niisamma pailu ku eila selle ajaga. – Vastus küsimusele: ”Mis kell on?” või ”Mis aeg on?”

Niisugune padrik, et uśs ka ei pääse läbi. – Väga tihe võsastik.

Nina `viltu. – Meel paha, asi vastumeelne.

Nina ku tarasaia nurk. – Harilikust suurema nina kohta.

Nina`nipsu `saama. – Petetud, ka mingi vastulöögi saama, kusagilt tagasi tõrjutud saama.

Ninaga kalu õngitsema. – Tukkudes peaga noogutama.

Ninaga `ümmer `viskama. – Ära laitma, halvaks panema.

Ninapidi vidama ~ ninapriĺli tegima. – Petma, tüssama.

Nokkapidi ~ nurgeti olema. – Tülis, vihal olema.

`Nooti* (*`no͡oti) *`tundma.* – Asja, olukorda tundma omakasu huvides.

Normi`villa ära `andma. – Juuksuri juures käima. (Uus.)

Nuĺl koma niĺts. – Mitte midagi. Levis kodanliku aja (Eesti Vabariigi) lõpupoolel, kui maalt rohkem noori linna õppima pääses, noortelt kandus vanematele. (Uus; 1930ndatel.)

`Nummer on suur. – Tüdruku vanadusest: kõlbaks kosida, aga aastaid palju.

Nuta või naera. – *Si͡i on nii, et sa‿i tää, mis tiha, mis tegimata jätta, kas ääks võtta või pahaks `panna.*

Nutad neĺja ~ `seitsme ääle pääl. – Ähvardus, hoiatus.

Nutt teise näpu `otsas. – Hakkab kergesti nutma.

Nutt varaks. – Häda käes.

Nutumaik suus. – Meel hale, nutt kipub tulema.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Nõiad teevad võid. ~ Kuradi nõid, tiib lehmasitast võid. – Öeldakse, kui päike paistab ja vihma sajab.

Nõu `müüda `aśja ajama. – Järele mõteldes, kaaludes tegutsema.

Nägu pääs ku täiskuu. – Priske, ümmargune nägu.

Nägu pääs ku viheldud perse. – Priske, punetav nägu.

Näh, [sel] *ka kõrs iis jusku põrsal julk suus.* – Öeldakse liiga noorelt suitsetajale.

`Näitama, kus puusepp augu `jätnu ~ ukse teinu. – Majast välja ajama.

Näl'g lakkugu perset. – Öeldakse nappusest üle saades.

`Näl'ga `tapma. – Kehvalt, vaevaselt elama.

Närv läheb mustaks. – Meel läheb pahaks, tusaseks. (Uus.)

Närvid lähevad `kõrgeks. – Sii on nõnda, et `seukse ägedusega läheb ülemäära tegevaks, jooseb kallal, virutab. (Uus.)

`Nässu minema. – Raisku, segi minema.

Näust siśse ajama ~ `pistma. – Sööma.

Nühkat-nühkat minema. – Mõni käib nõnda, et iga sammu pääl koogutab etespidi jusku nühib, siś `öeldaks, et läheb nühkat-nühkat.

Oh kuu ja `kuldne jumal! – Hüüatus, nagu ka ”Oh sa jumal!”

Oh sa taevas ~ arm ~ alastus ~ `eldus küll! ~ Oh sa riśtivägi! – Hüüatused imestuse, üllatuse või pahanduse puhul. Vanemad inimesed hoiduvad sagedasti ütlemast ”*Oh sa jummal!”,* et jumala nime asjata suhu ei võtaks.

Oia jusku ~ ku sitta `pilpa pääl. – Üks el'lik, pirtsakas inimene, tend tuleb nii `õrna ja `el'li oida ku `pilpa pääl, muidu saab `aiget. Ta on nõnda `õrna ja `ella `oitud, `õrna kasunu, ei kannata midagi.

Oia oma nahk. – Ära tee midagi karistusväärset.

Oia piip ja pril'lid. – Hoiatatakse suure kihutamise või vehkimise puhul.

`Oiguma ja `soiguma. – Hädaldama.

Ole ikki miis, ära ole nael `vorsti. – Ole tubli.

Ole vagusi, et üle ääre maha ei `loksu. – Õpetatakse, kui kellelgi süda kõvasti täis on.

Ole vakka ja laku takka. – Hariliku ”Ole vait!” asemel.

Ole või purulaisk, aga täida käsk ära. – Öeldakse, kui keegi ei viitsi käsku täita.

Oleks ja põleks läksid obusemudiga üle järve ja uppusid ära. – Öeldakse, kui keegi hädaldab: ”Oleks nii või naa olnud.”

Oleks ja põleks põle vennad.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Oleks ma nii tark olnud, kui ma rumal olin. – Öeldakse, kui midagi halvasti läinud.

Oleks tikku, ti̯i̯ks `suitsu, aga põle tubakat.

Oleks tädil rattad all, oleks automobiil. – Vastatakse hädaldamisele: ”*Oleks ...* ”.

Olgu juut või `mustlane. – Olgu kes tahes inimene.

Olgu põrsas `valge või kirju, `põrsaks jääb ta ikki. – Välimus ei muuda inimese iseloomu.

Olgu või olemata. – Kas ta on või ei ole, olgu või ärgu olgu nõnda või teist`mu̯u̯di, aga mina `arvan või ti̯i̯n nõnda, kudas mina tahan.

Oma kasukat teise `sel'ga ajama. – Oma süüd teise peale ajama.

Oma nahk on ikki kõige ligidamal. – Enese eest hoolitsetakse kõige rohkem.

Oma puuriaugust `väl'ja `vaatama. – Oma kitsa silmaringi järgi otsustama, eluvõõras olema.

Oma raha `pääle vihane olema. – Tarbetult kulutama, nt viinale.

Oma sõna ära `sü̯ü̯ma. – Sõna murdma, lubamisest taganema.

Oma tervise `pääle vihane olema. – Tervist rikkuma tööahnitsemisega, joomisega, ulakusega jne.

Oma täissül'latud `kaapsad ära `sü̯ü̯ma. – Leppima sellega, mida enne halvaks peetud.

Omaga `mäele ~ mättasse `saama. – Oma vahenditega toime tulema.

Omast piab nõu `leidma ~ abi `saama. – Hädas, kitsikuses olles oma võimalusi otsima, kasutama.

On, mis on, ja tuleb, mis tuleb ~ ja saab, mis saab. – Nii öeldakse jutus paljudest pöördsõnadest, nagu: *võtab, mis võtab*; *annab, mis annab*; *ti̯i̯b, mis ti̯i̯b* jne.

On `turja ja `tarja. – Öeldakse tugeva keha kohta.

Oole pääl olema. – Inimene 1) mingi töö olukorra eest hoolitsemas; 2) mingit eset või tööriista teatud tegevuse jaoks [hankima].

`Oota* (*`u̯u̯ta) *ku jumala ilmutust ~ et sil'mad väsivad ära.* – Oota suure igatsusega.

`Oota* (*`u̯u̯ta)*, kunas suur laev ennast pöörab.* – Öeldakse, kui inimene väga aeglaselt ennast liigutab. Nt venib, kui teda kuhugi saadetakse või eest ära minna kästakse.

`Orki `jääma. – Kõhnaks, kitsaks jääma, kokku kuivama. 1) Viljaoras ja muud taimed kõhnad, kitsaste püstiseisvate lehtedega (lopsakad lehed vajuvad laiali). 2) Kõhnaks, kuivaks jäänud inimese kohta.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`Otsas olema. – Inimene väga kõhn, jõuetu, haige.

Pailu kisa, vähe `villa. – Palju kära tühise asja pärast.

Paks maksab raha ~ täidab `kõhtu. – Öeldakse, kui supp ülearu paks saanud.

Palavasti `pääle `paistma. – Kõvasti süüdistama.

Palavat `saama ~ `andma. – 1) Läbi peksma. 2) Kõvasti läbi pragama, sõimama.

Pane änd taha ~ vana viht ännaks taha, saada `metsa uńdiks. – Öeldakse vallatule, sõnakuulmata lapsele.

Pane peial `perse `alla. – Soovitus, kui keegi hädaldab istme puudumise pärast.

Paras ikki parem kui pikk või lühike. – 1) Parastatu vastus parastajale või 2) kõrvalseisja arvamus.

Paras ku rusikas `silma`auku. – 1) Heatahtlikult, naljatades mingi sobiva asja puhul. 2) Parastades, kui vihamehele mingi äpardus juhtub.

Parem ikki kui pal'jas vesi. – Öeldakse vedelaks jäänud toidust.

Parem pahandab, vassak vabandab. – Parema jala ära lü̯ü̯d või kanna ukse vahel `tõmmad, vahest `juhtub, siis läheb alvasti, si̯i̯ on vana tõde.

Peenike pius (*peus*). – Nappus, puudus käes, olgu rahast või mingist ainest.

Peigmi̯i̯s alles kase `latvas. – Öeldakse noorest tütarlapsest küsimusele: ”Kas tal peigmeest on?”

Peremi̯i̯s laua pääl. – Leib, rukkileib laual.

Perse märg ja mitte üks kopik. – Öeldakse märjaks saades.

`Persepale. – Kerge sõimusõna.

Pesemata `puudega keedetud. – Öeldakse tulise toidu kohta.

Pesemata `suuga inimene. – Ropu jutuga.

Pesupäev ~ suur pesupäev. – `Kohtupäev on ju pesupäev, siś aurutadaks kõik must pesu läbi, kas põle tõsi!

Pia pu̯u̯l suud `kińni. – Ära räägi kõike, mida tead.

Pigised näpud. – Si̯i̯ on varas, teśte aśjad nägu jäävad temal näpude `kül'gi.

Pikad `juh́tmed. – Inimesest, kes aeglase mõtlemisega, viivitab vastusega. (Uus.)

Pikad näpud. – Si̯i̯ on si̯i̯sama varas, tema näpud nägu ulatavad `võera vara `kül'gi.

Pikil päevil olema. – 1) Inimene haige, lamab päevad läbi. 2) Nurganaine alles voodis.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Pimekaśs ~ pimekasukas ~ pimepele ~ pimepask. – Pahandus-, sõimusõnad nii inimeste kui esemete kohta.

`Pintslesse panema. – 1) Ära sööma. 2) Ära kulutama, raiskama.

Pista sõrm suhu, katsu, kas ammustada `oskab. – Öeldakse, kui kellegi võimetes kaheldakse.

Piuh ja pauh. – Ruttu, kiiresti midagi tegema.

Piust (*peust*) *suhu elama.* – Kehvalt elama, tagavaradeta olema.

Pliuh-pläuh midagi ära tegima. – Pliuh on ruttu ja pläuh on lohakalt, ta ei anna omal `aega `ühte `aśja nõnda ära tiha kudas kord ja kohus.

Poiss ku ponks. – Ilus poiss, noormees.

Poiss pont-ront, tüdrik tuitsu-ruitsu. – Öeldakse väiksematele lastele.

Poissmeeśte `päike. – No si̯i̯ on nali, kuu `kohta `öeldaks, et poisid nägu `õhtati ulguvad, luisul käivad ja.

Poole kohaga kõrtsijoodik. – Teenistuja, kes palju joob. Kõrtsis käimine olevat peatöö, täis koht. (Uus.)

Prigi-pragi täis. – Igasugu puru ja prügi. Kaua pühkimata ruum on prigi-pragi täis.

Pul'l `tahke. – Toidunappus, majanduslik kitsikus.

`Pu̯u̯kida ~ pügada ~ `viksida `saama. – Petetud, ülelöödud saama.

Puuks ja `pal'jaks `jääma. – Puupaljaks, täiesti varatuks jääma.

Pu̯u̯l pääd ja purimised `ambad.* – 1) *Si̯i̯ on `seuke ähvardussõna: *`vaata, ku ma korra virutan, sis läheb sul pu̯u̯l pääd ja purimised `ambad.* 2) Võib kaotada suures möllus või kokkupõrke ajal, ka raskelt kukkudes.

Pu̯u̯lsoe, mitte päris toho·h. – Puuduliku mõistusega.

Puutähedega vene ki̯i̯lt `rääkima. – Vigaselt, kangelt rääkima.

Põhilaud (*põhe-*) *`kontsas.* – Suur kiirus, pakilised tööd kuhjumas.

Põle kippu ega kõppu kuulda. – 1) Täielik vaikus antud momendil. 2) Pole midagi kuulda mingi plaani või ettevõtte täitmisest.

Põle `kuiva ega `märga. – Antud asi ei puuduta, on ükstapuha.

`Põske `pistma. – Suhu panema.

Päkad `välkuma panema. – Jooksma hakkama.

Päť si müis ära, isi läheb pul'li `otsa. – Öeldi selle kohta, kes talu ära müüs, ise muul viisil ülalpidamist muretses. Maainimeste arvates oli talupidaja kõige jõukam.

Päť siga kanikale järele `viskama. – Väikese asja pärast kohut käies suurt kulu kandma.

Pää lõhub valutada. – Tugev, pikaldane peavalu.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Pää `otsas ku karuperse ~ kuhelava – Väga sassis, korratute juuste kohta, kaasajal ka moodsate sassis peade kohta.

Päälaest jalatallani. – 1) Keha üleni valu täis. 2) Inimene kelmust, vigureid täis.

Püksi`mõõtu `andma. < Püksi`mõõtu `võtma.

Püksi`mõõtu `võtma. – Teist peksma. Pekstaval *`võetakse püksi`mõõtu, läks püksi`mõõtu `andma.*

Püksid sõeluvad `püili. – Inimesel sääred värisevad hirmu pärast.

`Raagu `jääma, `raagus olema.* – Kehvaks, paljaks jääma, kehv olema. *Ma olen selle `ju̯u̯misega üsna `raagu jäänud, avaldas hiljuti keskealine mees.

`Raagu `saama ~ `andma. – Peksmise kohta.

Raamatut trükkima. – Tukkudes peaga noogutama.

Raha ja nael `musta `villa. – Vastus küsimusele ”Mis maksab?”, kui ei taheta öelda.

Rahakot´t kuuleb sõna. – On raha küllaldaselt olemas.

Raibet söönud, suu verega jäänud. – Öeldakse väga punase suu kohta.

Raiugu mind või tükideks. – Tehtagu mis tahes; määratagu või kõige suurem karistus.

`Raske pää. – Kõva, tuim pää, õppimises edutu.

Regi ~ ratas ~ kivi ~ känd (*kand*) *on vana, aga inimene on elatanud.* – Mõned inimesed ei salli, et neile vana öeldakse, vastavad nõnda.

Regi taga ja kivi pääl. – Mehel naine ja laps, naisemehe elu on raske.

Reha (*riha*) *palub `vihma.* – Öeldakse, kui heinaajal reha seliti maha jäetakse.

Ri̯i̯ ja ratta surm on ikki ti̯i̯ pääl. – Öeldakse, kui tööriist töö juures katki läheb.

`Ripsu-`räpsu. – Vähe midagi, näiteks heina redelitel, harv vili põllul – *sääl põle midagi, muidu natuke `ripsu-`räpsu pääl.*

Ripub juba köie `otsas.* – Inimlaps peatselt sündimas. Üks kahekõne, kuuldud kevadel: *Maalil pidid sügisispu̯u̯l kured `lendama. – Oh temal ripub juba köie `otsas, `varsti käes.

Riśta-räśta ~ riusa-räusa. – Sama, mis risti-rästi, ristati segi.

`Riśtimata luud. – Ni̯i̯d on `ambad, enne ju riśtiti lapsed ära, ennegu `ambad suhu `tul´lid, nüid on `riśtimine `nurka visatu, nüid on kõik luud `riśtimata.

Roomad kogu aja `sirgus. – Pingeline töö kogu aja.

Roomad `sirgu vidama. – Tublisti tööle hakkama.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Ruuś kõrva `ääres. – Minek teada, käes. Nekrutid kandsid vanasti kunstlille mütsi küljel, ütlemine on sellest.

Räägi või laku perset, sii üksta(s)kõik. – Pahandatakse sõnakuulmatuga.

Räägi või `viska ani`seľga vett, sii ükstapuha. – Rääkimine, noomimine on asjata.

Räägi änam ku änam. – Räägi kui palju tahad, miski ei aita.

Saab küla`leiba. – Öeldakse, kui suu sügeleb.

Saab ~ saagu, mis saab.

Saab raha `vasta võtta, vassak piupesa sügeleb. Saab raha `väľla anda, parem piupesa sügeleb.

Saab uudist kuulda, ninaots sügeleb. – Kui sügelev nina on soe, saavat sünnisõnu, kui külm, surmasõnu.

Saab `viina ~ tappa. – Öeldakse, kui käeselg sügeleb.

Saade`muudi ja taade`muudi. – Nii ja naa. Nõnda ja teisiti.

`Saapad kengissepal* (*kingi-*) *`võlgu. – Öeldakse, kui saapad jalas kriuksuvad.

Saksa soolasse kukkuma. – Liivasse kukkuma. Vanasti olid põrandad liivatatud, kui toidupala maha kukkus, siis ta läks *saksa soola* sisse.

Sammaldama ja ämmeldama. – Puru ja ämblikuvõrke täis. Koristamata elamu kohta.

Sarved soojaks `saama. – Kergelt joobnud olema, pea pisut soe.

`Saśsis ku `Puuťsi ärra suivili. – Sii on seuke vana`aegne üidsõna inimeste `saśsis elu `kohta. Tää, tuul või mis `oľli `Puuťsi* (s.o Pootsi) *`mõisa suiviľja ära sasinu, ärra seda `kangesti ädaldanu, aga meil käib ta inimeste elu `kohta.

`Sauna `saama ~ `andma. – Peksa saama, andma.

Sedasama kiilt `rääkima. – Samasugust juttu ajama.

Seisab ku puujumal. – Inimene seisab vaikides, liikumatult, osavõtmatult, siis öeldakse pilgates.

Seitse lugemata sada. – Vastus küsimusele ”Mis maksab?”, kui ei taheta öelda.

Seitset `kiirdu `lendama. – Kiiresti minema aetud, välja visatud.

`Seľge ku seebivesi. – Seda öeldakse, 1) kui asi, küsimus tõesti selgeks sai; 2) kui antud asi segaseks, pooleldi arusaamatuks jäi.

Selja tagant gümnaasium, eest muuseum. – Eakas inimene nooruslikult riietatud. Peamiselt naisinimestest. Levis kodanlikul (s.t Eesti Vabariigi) ajal. (Uus; 1930ndatel.)

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Seľja tagant pioneer, eest pensionär. – Eakas inimene nooruslikult riietatud. Levis käesoleval ajal. (Uus.)

`Servi sõnu pilduma. – Teravalt, torkavalt rääkima.

Sibul laste siľmavesi. – Lastel pole nutuväärt muret, ainult sibul.

`Sihtima ja `rihtima. – Mõõtma, kaaluma, arvestama, kas sobib.

Sii̯ jutt ei pia vett. – Pole usutav, pole tõsi.

Sii̯, kellel `kiśsis siľmad.* – Vastus küsimusele: ”*Kiśsi `oľli?”

Sii̯ koht, kus puhas ülejääk ilma ametnikuta `vastu `võetakse. – Käimla. (Uus.)

Sii̯ krui ~ vedru logiseb, mis teisi `kińni piab. – Mõistus segi, puudulik, natuke soe.

Sii̯ leib ära `sü̯ü̯dud. – Samasugune raskus läbi elatud.

Sii̯ on sul `su̯ulas. – Karistus on oodata.

Siiru-viiruline. – 1) Rahutu, segane elu või olukord. 2) Mingi keeruline muster.

Siľm siľma `vasta, ammas `amba `vasta. – Igale teole vastav karistus vaja.

Siľm siľma `vasta `seisma. – Rääkijad, tunnistajad otse vastakuti.

Siľmad kukuvad `lahti ~ tulevad pähe. – Inimene saab olukorrast aru, märkab häda, aimab oma eksitust.

Siľmad pius. – Häda käes. Kel silmad peos, see nutab.

Siľmad põlevad pääs ku jänesetäkul. – Öeldakse kiirgavate silmadega vahtijast.

Siľmad pääs ku rosinad. – Pruunid, ümmargused silmad.

Siľmad vesise koha pääl. – Inimene nutab palju, hakkab kergesti nutma.

Siľmist suhu lasema. – Nutma.

Sinised ku su̯ukonnad. – Ülesinetatud pesu kohta.

Siseministeerium. – Majas olev käimla. (Uus.)

Situ või tina. – Tee mis tahes, midagi ei aita.

Soľgi päält riisutud jutt. – Tühi jutt, vale.

Soľgi`surma põle `ki̯igi `surnud. – Lohutus, kui toidusse mingi puru sattunud.

Soolalaev `randa `jõudnud. – Toit liiga soolane, siis öeldakse nii.

Soolane (h)ind. – Soolane ind on irmus kaľlis, muud midagi.

Suhu ja `siľmi `vahtima. – Lapsi kaťsatadi enne ikki: ”*Kas sa `nurka ei saa, või vanainimeste suhu ja `siľmi `vahtima,*” *kui lapsed nõnda suurte inimeste, külaliste i̯i̯s `vahtisid, suust sõnu `korjasid.*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Suid (*suvet*) *ära irmutama.* – Soojal ajal kasukaga, paksu riietusega käima.

Sukk ja saabas ~ nägu sukk ja saabas. ~ Särk ja perse ~ nägu särk ja perse. – Alati koos viibivad inimesed.

Sula vihm. – *Sii̯ on lausa vihm, mis sorinal sadab.*

Suremata lesk. – Lahutatud abikaasa.

Suremise paśs. – Vanadele inimestele antav tähtajata pass. (Uus.)

Surm siin või Siberis. – *Ükskõik, kus inimene sureb, maamuld võtab igal pu̯u̯l `vasta, olgu omal maal või mujal.*

Surm suust `sisse läinu. – Näljasurma kohta.

Suu ei pia `kiṅni, mis südames on. – Inimene räägib endast kõike välja.

Suuga ti̯i̯b suure linna, `käega mitte `kärbsepesagi. – Kiitleja, suurustaja kohta.

Suu jooseb ku `tatra`veśki. – Suure jutuga, latrajast inimesest.

Suu pärani pääs ku rihatse- ~ karjaaiavärav. – Hurjutatakse sõimajat või noomitakse kisavat last.

Suure kella `kül'gi panema, riputama. – Laialt välja rääkima.

Suure surmaga tegema (*tegima*) *~ `saama.* – 1) Suure jõupingutusega, läbi raskuste või hädade. 2) Suure sundimisega kedagi tegema panema.

Suure suuga olema. – Rumalasti rääkima, ropendama.

S*uure tõusuga olema.* < *Ei ole `su̯u̯ja ega `kül'ma.*

Suur ja jumal! – Hüüatus hariliku ”Suur jumal!” asemel.

Suur suu. – *Sellel on suur suu, kiśsi pailu lobiseb ja `kangesti suurustab, `kiitleb, pailu jõuab, aga tegu põle.*

Suur süda. – *Sii̯ on `kange vihaga, joṅniajaja, kiusakas, `järgi ei anna.*

Suurt `näl'ga ära ajama ~ kustutama.* – *Näljasena natuke süüa saama, näiteks enne päris söögi`aega.

Suur tuli jooseb `välja. – Suur kuumus jahtub toidust.

Suu sai seks. – Midagi sai ära maitsta.

Suusoojaks rääkima. – Mittetõsiselt rääkima, lubama.

Suust sõnu `korjama.* < *Suhu ja `sil'mi `vaḥtima.

Suu suu `vasta. – Vastamisi rääkima, seletust, tunnistust andma.

Sõnad `pääle lugema. – Pahatahtlikult arvustama, hindama teise tööd, loomi või mingit eset.

Särtsub ku palav preśsraud. – Öeldakse ägedasti rääkija või näägutaja kohta.

Söönu `ingab, tõbine `oigab. – Vabandatakse, kui keegi kõhutuult laseb.

Süda `jahtub ära. – Öeldakse sellele, kes seisab, suu lahti.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Süda kukub suust `väl'ja. – Väga halb enesetunne, südamenõrkus.
Süda `kõrbeb. – Janu vaevab.
Südame väänab ära. – Paneb iiveldama, ajab oksele.
Süda `raske. – Mure, nukrus südames.
Süda rusikaga sel'las. – Öeldakse tigeda, vihase inimese kohta, kes alati teisi ähvardab.
Süda suurem ku isi. – Suure südamega, jonnakas, vihane.
Süda täis. – Inimene vihane.
Süda vesine. – Soov soolase toidu järele.
Sʊ̈ʊ̈b ja `salgab. – Salgab oma tegusid.
Sʊ̈ʊ̈b oma sõna ära. – Petab, ei täida lubadust.
Sʊ̈ʊ̈b oma sül'latud `kaapsad ära. – Lepib sellega, mida ta enne laitnud või põlanud.
`Sʊ̈ʊ̈jal põle kubjast `tarvis. – Öeldakse sööma sundimise kohta.

Taadi taelaraasuksed. – Vastus küsimusele: "Mis see on?", kui ei taheta öelda.
`Taeva`koitus. – Varahommikul, enne päikest.
Taevas ~ arm ~ riśtivägi seda tääb. – Öeldakse *jumal tääb* asemel, et mitte jumala nime asjata suhu võtta.
Tagant üles `lʊ̈ʊ̈ma. – Jõukas elus priiskama, lõbutsema.
Tamp taga. – Kiire sundus, suur rutt.
Tańtsi, tańtsi, Taarapapa! – Öeldakse väiksematele lastele, kui need tantsivad.
`Taskutiisikus. – Rahakott tühi, rahapuudus varaks.
Teise naha `lõhki `lʊ̈ʊ̈ma. – Teist üle lööma, teise kulul tegema.
Teise naha ~ sel'la ~ `perse pääl `liugu lasema. – Teist üle lööma, teise kulul tegema.
Teise taasi pääl olema, teise taasi `pääle minema. – Ühe töö juurest teise juurde minema.
Teise `vʊ̆ʊ̆di `alla elama tikkuma. – Teise korterit, eluruumi endale püüdma.
Teise äda on puu kül'jes. – Ei tee kõrvalistele valu.
Teised ännaga `ümmer `lʊ̈ʊ̈ma. – Suureline, uhke, teiste vastu hoolimatu, jõhker.
Teisele `krʊ̆ʊ̆ni pähe panema. – Oma süüd teise kaela veeretama.
Teisele oma mustast ja märjast andma. – Oma vähesest või kehvusest midagi jagama.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Teist kiviparandaga `ku̯u̯li `saatma. – Vangi saatma.

Terake teisem. – Väikese erinevuse kohta.

Tinane tilk. – Väga vähe mingit vedelikku.

Ti̯i̯b ku Riia `linna. – Väga aeglasest tegemisest.

Ti̯i̯b vanapaganal ka sarved pähe. – Väga osav mitmesuguses töös.

Torud kot'ti ja mitte üks lugu änam. – Öeldakse lahkudes tuttavast majast või seltskonnast.

Toru-loru. – Loru on `seuke laterdes või mutsakas, laisk ja vedel, igavene loru*; *si̯i̯ toru on riimi pärast `juure `pantu.

Tuas ei tohe vilistada, lagi kukub `alla. – Öeldakse lastele.

Tugi südame `alla panema. – Sööma.

Tuiga-taiga `käima. – Tuigerdades käimise kohta.

Tuld `lü̯ü̯ma* (kellegi käes). – 1) Inimene on alatihti teise käsutuses, soove täitmas. 2) Mingi tööriist alatasa käes. 3) Mingit toiduainet tarvitatakse tihti: *Lehm on `kińni, nüid lihapütt lü̯ü̯b tuld käes, liha lü̯ü̯b tuld jms.

Tuld `tu̯u̯ma. – Tuld `tu̯u̯ma, si̯i̯ on õige suure kiiruga, üle ukse ja läheb `jälle, siś `öeldaks: *kas sa `tul'lid meil tuld `tu̯u̯ma.*

Tuleb ku `Vändra vabrikust `vorstisi. – No si̯i̯ räägib pailu suure varinaga, u̯u̯‿ (hoo-) *vahet põle, üks võr-võr-võr ühte umm`uhtu.*

Tuli ja vesi omast käest. – S.o kehval pole muud majas.

Tuli taga ~ takkus. – Tuli takkus või tuli taga on üks: *ta läheb nii kiiresti, nägu ajaks tuli tend taga. Si̯i̯ on vana`aegne `ütlemine, ku mõni nõnda ruttab.*

Tuline kül'm. – Siś on `kange kül'm mis kärtsub, ära pista nina `väl'la.

Tuline palav ~ palav ku tuli. – Si̯i̯ on nii palav ku vi̯i̯l `olla saab.

Tume ku tökandipudel `kartulevau vahel. – Rumal, taipamatu.

Tut'iga või kot'iga? – Kas tüdruk või poiss?

Tuule päält võetud jutt. – Tühi, aluseta jutt.

Tuul nii `kange, et puhub sil'mad pääst `väl'la.

Tõmmab ku uńt. – 1) Ahnesti sööja, õgija kohta. 2) Võtab vastu ja läheb tänamata.

`Tõmma nii, et nahk jalatalla all `ki̯i̯rdus ~ et sil'm sinine pääs. – Suur, raske töötamine.

Tõsi ku tõrre`põh́jas vesi ~ Tõnise kusi. – Antud jutt peab tõsi olema.

Täispuhutud ku kukk. – Uhke, upsakas, ennast täis.

Tänamata tü̯ü̯d tegima. – Raske töö, mis vähe tasu annab või mille mõju ruttu kaob.

Tääda `andma. – Teist läbi sõimama, hurjutama.

`Tüh́ja kot'ti `püśti upitama. – Asjata suurustama, kiitlema.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Tühja südame `pääle `võtma. – Tühja kõhuga võtma, nt arstimeid. Viina keelatakse tühja südame peale võtta.

`Tühja täis. – No `täitsa tühi, et tal midagi põle, üks ooletu inimene või, kot'id-sekid, toŋnid-taŋnid kõik tühjad.

Tüka-tomba koguma ~ kokku otsima ~ valima. – Tüka-tomba, si̯i̯ on nõnda: inimene tahab midagi tiha või ehitada, maja või midagi muud, aga tal ei ole `kõike materjaali, akkab jau `kaupa muretsema, ühte tükki-`tompu siit, teist säält, siś ta kogub tüka-tomba, mitte kõik korraga põle käes.

Tüka-tüka. – Tüka-tüka on tükati, jau`kaupa, natike nõnda ja natike teist`mu̯u̯di. Nägu meil Teele (keelejuhi minia) *`ütleb, kuiv oleva `kartulepõllu tüka-tüka ära `võtnu, siś on nõnda, et üks tükk on siast-siast `kuivanu ja teine on ilus.*

Tü̯i̯ on tema käes mäda. < `Laŋtised käed.

Uŋdi i̯i̯st oiad, karu kahe pojaga leiad. – Väiksema häda või pahanduse eest hoides suuremasse sattumise kohta.

Unerasvast ei saa suppi `ki̯i̯ta. – Öeldakse pika magamise kohta.

Uneta uni, tuleta tuli, pia mi̯i̯s `mi̯i̯les ja pane teupoisil tubli levakot'. – Öeldi varemini noorikule, kui pulma ajal tanu pähe pandi.

Uśsi `kombel läbi ajama. – Igal pool nuhkima, pugema.

Uśsi pää `otsas. – Kavala inimese kohta.

Uuemad seľjas, vanemad kodus `varnas ~ kappis. – Naljavastus küsimusele: ”Mis uudist?”

`U̯u̯lsad täied otsa i̯i̯s, laisad lagipääs, kurjad `kukla taga. – Naljaks.

Uus ja ullem. – Si̯i̯ on nõnda: inimene ühe aśja ära `põlgab, nägu tüdrik poisi või, ega sa i̯ tää, kus võib ullem `olla.

`U̯u̯ta, kunas `surnu aevastab ~ köheb ~ peeretab ~ ennast pöörab. – Pahandatakse liiga aeglase vastaja või tegutseja kohta.

Uut ja vana tegima, tääda andma. – Kõvasti hurjutama, pragama.

Vaagub ku vares. – 1) Karjub, räägib valjusti, tüütavalt. 2) Räägib palju üht ja sama.

Vaata või ilma söömata. – Öeldakse millegi eriti ilusa kohta, ka naljaka tegevuse kohta.

`Vaata üles või maha. – Tee mis tahes, miski ei aita.

Vaga vi̯i̯ si̯i̯s matikad. – Vaikne inimene on viguritega.

Vahib ku uŋt. – Vahib tigedasti, ka luuravalt.

Vaks vahet. – Väikese erinevuse kohta.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Valetab maa ja `taeva kokku. ~ Valetab nii, et suu suitseb ja abe `aurab. – Väga suure valetaja kohta.

Vanad `katlad keevad edesi. – Vanad pahandused kestavad.

Vanadus võtab ja aiatagune tahab. – Vananemisest.

Vanapagana eit peseb `lapsi. – Päike paistab ja vihma sajab.

Vanapoiss on `põrgunui, vanatüdrik `taevatui. – Poiss on süüdi, et tüdruk vanaks jäi.

Vanas `vaimus edesi. – Endisel kombel edasi.

Vanemate suled alles sel'jas. – Nooruk alles vanemate kulul.

Vannub maa ja `taeva kokku. – 1) Vannub, neab rängasti. 2) Vandega midagi ägedasti kinnitama.

Vannub mustaks ja mullaks. – Vannub, neab teist rängasti.

Varas varastab `varga järelt, suur jumal naerab ülevelt. – 1) Otseselt, kui keegi teise varga järelt võtab. 2) Igasuguse ülelöömise kohta kelmide vahel.

Varbast `viskama. – Jooksma, põgenema.

`Varga käest `küstaks: *"Kust sa said?"* – Vastus antud küsimusele.

Vassaku jalaga `vu̯u̯dist maha tulnu. – Öeldakse pahuras tujus inimese kohta.

`Vastu `püksa `saama. – Kahju kannatama.

Venib ku täi märja naha pääl. – Laisk, pikaldane inimene.

Veri sarve all. – Pilgatakse laiska: *Kus ta‿s tü̯ü̯d võib teha, tal ju veri sarve all.*

Veri`sul'gis olema. – Haiglane ~ põdur olema. Verisulgis kana on loid, poolhaige.

Vesi `ahjus. – Häda, raskus, viletsus käes.

Vesi ka ei mahu vahele. – Kindel sõprus, ühtehoidmine.

Vesise `suuga ~ mokaga `vaatama. – Kahetsusega, et ise ilma jäi.

Viab ku `surnud sial. – Läheb hästi.

Vihkab ~ vihatakse ku `uśsi aia `alla. – Leppimatu viha kohta.

Vihma käest `räästa `alla `saama. – Väiksemast hädast suuremasse.

Vihub nii et änd käib üle looga. – Suure hooga töötamine.

Vi̯i̯der viiest `puudu. – Mõistus pisut puudulik.

Viies ja viimane. – Öeldakse mingi viimase puhul, kuigi ese või isik pole arvult viies. Nt viimast õuna või kompvekki võttes, viimase sisseastuja kohta jne.

Viiliradasi eina `sisse tegima. – Viletsasti niitma, kaarevahed kasvama jätma.

Viimane ja võit. – Kui inimene ära lõpetab oma tü̯ü̯, siis `ütleb, et ta on sellest üle saanu.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Viimase kraadi ~ tuhande ~ tuhvi ~ veerandi pääl olema. – Lõpul, lõppemas olema. 1) Töö on lõppemas. 2) Haige elu lõppemas. 3) Ka raseduse kohta.

Viis minutit `varba`irmu `tundma. – Pahateo kohalt põgenema.

Viis vana ja kuus kõva. – Vastus küsimusele: ”Mis maksab?”

Villast `viskama. – Rõvedalt rääkima.

Vinda-vända ~ vinderdi-vänderdi. – 1) Vänderdades käimise kohta. 2) Tee võib kulgeda vinda-vända, samuti öeldakse mingi vääneku, kõvera eseme kohta, nagu mõni ritv või kepp.

Vorsti`kaupluses ü̮ü̮valve. – Püksinööbid lahti.

`Vu̮u̮dit `kiŕni `oidma. – 1) Kaua magaja kohta. 2) Haige kohta, kes lamama peab.

Või rot't vil'jasalves `näl'ga sureb. – Salakoŕtsitaja, teistel ju `ümmer`ringi on, tema muudku koristab, mis ta kätte saab.

Võta vihaks või pane pahaks. – Arva, mida tahad, aga mina arvan või teen nõnda.

Võta või jäta ~ võtta või jätta. – Si̮i̮ on ühesugune, kaks `aśja või `lu̮u̮ma on üks ja üks, võta või jäta, üks nii`sammasugune ku teine.

Võtab võhmu `väl'la. – Lõpetab jõu ära, olgu raske töö või suur mure.

Võtta `saama ~ läbi `võetud `saama ~ olema. – Kõvasti noomida, pragada saama, ka sõimata. Sagedane ähvardus: *Võtan su nõnda läbi, et sa_i tää, ku vana sa oled.*

Väga laia aia pääl `särki kuivatama. – Väga laia jutuga inimene, passakavidaja, tül'jajutu tegija, jusku `särki viab laiali kõigel näha.

Välisministeerium. – Õues asuv käimla. (Uus.)

`Välku `lü̮ü̮ma. – Vihaselt kõvasti pragama.

`Õhtane kõhutäis läheb õrtsile, omikune oolele. – `Õhtane sü̮ü̮k läheb oma luukoŕndi ramuks, omikune kulub tü̮ü̮ juures ära, sellepärast öeldaks, et enne jäägu päevane palk kui `õhtane kõhutäis.

Õhuke ku räimenahk. – Õhukese kile, kihi või muu sarnase kohta. Lahjal piimal on koor õhuke kui räimenahk.

Õied kül'jes. – Menstruatsiooni kohta.

Õrtsile minema. – Magama minema.

Äbene oma änd tagant ära. – Öeldakse õige häbiväärse teo puhul.

Äbi mõne au või au mõne söömaaeg. – Vastus küsimusele: ”*Kas sul äbi ei ole?”*

Äbi, äbi änna alt läbi. – Öeldakse enamasti lastele.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Ädaga `sü̯ü̯daks sialihad ja kanamunad ka ära. – Ei viida turule, vaid tarvitatakse ise.

Ädas ku `mustlane mädas. – Raskustes, kimbatuses olemine.

`Ähkla* ja *`ähkimistuba. – Käimla. (Uus.)

Äkiline ku `Rakvere püśs. – Si̯i̯ on `rahval üks `ütlemine, mine tää, kas `Rakvere püśs on nüd teisem ku ikki püśs. Si̯i̯ muidu `seuke kõnekõlin `rahva suhu saanu.

Änam `püksis ku `kõhtus. – No si̯i̯ on irmu pärast, mõnel läheb si̯i̯ korrulõng irmuga `laḱti, siis püksid täis.

Änna rebade vahele `tõmmama. – Lubamisest või ettevõttest taganema.

Ära ikki taha õberaha. – Ära soovi midagi suurt või haruldast.

Ära sittama. – Laimama, mustama.

Ära tembeldama. – 1) Hinnangut andma. 2) Ära märkima. 3) *Poiss on tüdruku ära tembeldanud* – juures maganud.

Ära `vorstima. – Raiskama, kulutama; ka lõhkuma.

Ää laits, saba kaits, `ända vaja, `val'mis kraṅts. – Naljakiitus lapsele.

Ää laps, lai änd. – Kiituseks lapsele.

Ää põntsu ~ obaduse saama. – 1) Kehalise löögi, hoobi saama. 2) Kahju kannatama, äparduse saama.

Ääd `aega, mul põle `aega, ma pean minema minema: *emaema ti̯i̯b pesu-pesu.* – Kõnekõlin.

Äälest ära olema. – Halvas tujus, pahur olema.

Ühe pulga pääl olema. – Ühel tasemel olema, nt jõukuse poolest, ka kelmuse poolest.

Ühe sõnaga inimene. – Ei muuda oma sõna, mis kord öeldud, see jääb.

Ühessa `ütlemata raha. – Vastus küsimusele: ”Mis maksab?”

Ühest kaks ~ mitu tegema. – Mingi eseme katki tegema.

Ühest luugist `laadima ja `lośsima. – Oksendama.

Ühest mulgust `väl'la tulnud. – Ühest emast sündinud.

`Ühte `leiba minema. – Kui enne igaüks isi toidul olnud ja siis `ühte akkavad, nägu pruut ja peigmi̯i̯s või vanem lastega.

Üks `eesti `ki̯i̯li räägib, teine läti `ki̯i̯li saab aru. – Segiaetud, valesti mõistetud jutu kohta.

Üks igavene viiks-vääks alati. – Laps vääksub, karjub alati, `ütled: *üks igavene viiks-vääks alati, rahu põle mitte üks vaim.*

Üks kord on ikki esimene. – Öeldakse, kui keegi vabandab või kahjatseb, et midagi on esimest korda juhtunud.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Üks pahur ~ kuri ~ tige inimene on ära `surnud. ~ Ühe pahura inimese ingetorm. – Öeldakse, kui väljas ägedasti sajab või tuiskab.

Üks `panna, üheksa võtta. – Öeldakse esimese kolme kartuli mahapanemisel, oa- või hernetippimisel.

Üks `viider ~ vedru lepapuust. – Öeldakse puuduliku mõistuse kohta, pahandades ka harilikule olendile.

Üksa-tüka. – Sii on iga tükk isi `paika, kõik `liikmed kuust `laĥti. Nägu jää sii jõe pääl karjasilla ära `lõhkus, kõik üksa-tüka `laĥti arutas.

Ükskord üks äda, teinekord teine viga. – Öeldakse alati virisejast, hädaldajast.

Ükstakama kõik. – Lihtsalt ükskõik, ükspuha.

Üle aisa `lüüma. – 1) Abikaasadest, kes kõrvale sõbrustavad. 2) Ülekäte minema, sulitempusid tegema.

Üle tule `tõmmama. – Tulel olevast keedunõust sööma.

`Ümmer-pää-jutt. – Ebaselge, keerd jutt, petlik.

`Üńnis kuus olema, üńnakas olema. – Väga paksud `riided `seĺga topitud on, `käśsi liigutada ei saa, siś on `üńnis kuus või üńnakas öeldaks kah.

`Ütle, `ütle ütile, räägi, räägi räimele. – Peamiselt lapsed ütlevad, kui keegi lubab kaebama minna, ära ütelda.

Üüd-`ilma ku `päeva. – Alatasa, lakkamata (mingi kära või nurin või muu rahurikkumine).

Teretamisest

Tere omikust, tulin tammikust! Tere lõunast, tulin saunast! – Naljaks.

Tere, siit pere! – Öeldakse teiste juurde või külla tulles. Vastus: *Tere, tere, teiste pere!* – Ka siis, kui tulija on üksi.

Tere, suur hulk! – Ütleb üksik teistega kohtudes. Vastus: *Tere, `väike salk!*

Tere, tere, mis terad teil on! – Öeldakse tuttavale teretajale.

Tere, tere, teid ma tunnen, täna nädal, kui ma nägin. – Öeldakse tuttavale, keda harva näha.

Tere `õhtust!* Vastus: *Võta `kõhtust.

Mis sii `vaese inimese tere on muud ku riiu norimine.

Maria Akkermann, s 1898. Kägiste k; Anna Juhanson, s 1896. Kägiste k; Amalia Kingissepp, s 1884. Kägiste k; Maria Madisson, s 1907. Kägiste k; Marta Mäesalu, s 1893. Rannametsa k; Voldemar Strandson, s 1880. Muhu k; Veera Tähendus, s 1873. Kägiste k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1969. ES KT 252

Mõistatusi ja kavalaid küsimusi

Ait all, lu̯u̯k pääl? = Pada.
Alasti poiss, särk kõhus? = Küinal.
Al'l lammas, sel'la pääl rasvaauk ~ mädaauk? = Puder võisil'maga.
Al'l ärg, `angus sarved, `ki̯i̯rab kihelkonna `ümmer? = Tuule`veśki.
Alt sahk, päält nahk? = Koer.
`Ambad on, aga suus ei ole; oḱjad on, aga obuse pääl ei ole; ratas on, aga vankre all ei ole? = Oki (*voki*).
Ani `audub põhus, suled kõhus? = Padi. Enne olid voodites põhukotid.
Arak `aitas, änd väl'lal? = Aidavõti.
Ark all, paun pääl, pauna pääl riśt, riśti pääl nupp, nupu pääl mets, `metsas `põrsad? = Inimene.
Arune `aetaks laiali, karune* (karvane) *`pantaks vahele? = Obune `pantaks `aisu ~ aiste vahele.

Eliseb ja kõliseb, tuleb `sisse ku saks, läheb `väl'la ku sańt? = Pühad, pidu.
Ema alles `süńdimata, lapsed juba lagedal laiali? = Einasaud ja kuhe.
`Esmalt `ku̯u̯kab ja sirutab `kaela, pärast `lu̯u̯kab ja keerutab `paela? = Ernes.

Ihu imustab, reied rõõmustavad, alumine ähib, päälmine vuhib? = `Vihtlemine `saunas.
Iikala, piikala, puukala, luukala, i̯i̯s läks memme kala, taga `tul'li taadi kala, taadi kala lõi memme kala `kińni kalo·ṕsti? = `Kangakudumine.
Iirepesa levalõime otsa si̯i̯s? = Naisterahva asi.
Isa pikk ja peenike, ema lühike ja jäme, pojad ümargused pul'likesed? = Levalabidas, levalõime ~ -nõu ja päťsid.

Kaju kadaka`põõsas? = Naiste`rahva asi.
Kaks `jalga käivad `riśti, iga jala `otsas sil'm? = Käärid.
Kaks pütta mäda `rasva täis? = Nina.
Karune kurat kiviahervare `otsas? = `Auduja kana pesa pääl.
`Kiipab, `kaapab, saab `saare, siiś seisab? = Luud.
`Ki̯i̯rleb, `vi̯i̯rleb, saab `otsa, siiś muneb? = Umalas (humal).
Kivist lośs maamune täis? = Keller.
Kolme`jalgne kurat, raud`ambad suus? = Oki (*voki*).

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Kuningas istub oma sita ~ kaka si̯i̯s? = Küinal.
Kurg kõńnib `põldu `mü̯ü̯da, raud`saapad jalas? = Ater.
Kuus kuldlehekest, `seitsmes õbe`el'meke? = Nädalapäevad.

Laev liigub ilma maśtita, ilma purjuta, viiks-vääks si̯i̯s? = Laps kiigu si̯i̯s.
Lagi all, lagi pääl, lae pääl lauldaks? = Viiul.
Lagi all, lagi pääl, meremi̯i̯s `keskel? = Räimekarp.
Laulab kui lind, sureb kui lill? = Pajupil'l.
Lepp linna uulitsal, tamm `Tartu väraval, juured kokku joosevad, ladvad kokku `langevad? = Nu̯u̯rpaar.
Libe all, libe pääl, libe kala `keskel? = Ku̯u̯tspu̯u̯l' `kanga si̯i̯s.
Libe pistab karvast? = Käsi läheb `kinda `sisse.
Lihast pütt, kullast vits? = Sõrmus `sõrmes.
Lihunik `vaatab rätsepa `aknast `väl'la? = Riie `kat'ki, ihu paistab.
Lind `lendab üle mere, tiivad tilguvad verd? = Aerudega `sõudmine.
Lind `lendab üle õue, tiivad tilguvad verd? = Vi̯i̯`kandmine.
Lipp lipi pääl, lapp lapi pääl ilma nõela `pistmata? = Kaapsas.

Maast kasvab `mandalpuu, `mandalpuust loogapuu, loogapuust kaustapuu, kaustapuust kaunis mets? = Ernes.
Mi̯i̯s läheb `metsa, kõht kodu pu̯u̯l? = Jalakõht ~ sääremari.
Mi̯i̯s läheb `metsa, naine nabapidi sel'las? = Mehel laśs sel'las.
Mi̯i̯s läheb `metsa, paneb tiku ti̯i̯ `ääre? = Kükitab kuḣja.
Must koer, `valge kurgualune, kuus `päeva magab, `seitsmendamal augub? = Kirikuärra.
Mõista, mõista mõlle-rõlle, kõputimi kõlle-rõlle, pää pääl piiritse-paelad? = Oki (voki).
Mõista, mõista `mõõru, katsu, katsu `kääru, `käärus kanapesa, kaks muna si̯i̯s? = Meesterahvas.

Nahkpüśs, udukuul', `kanda laseb, pähe mõjub ~ `ninna `kargab? = Rabapüśs.
Neli `neitsit joosevad üle nurme, isi nutavad? = `Vankrerattad.
Neli `neitsit kusevad `ühte kappa? = Lehma`lüpsmine.
Nel'lad reied riśtakuti, kahed karvad vastakuti, vorst vahel? = Villa`kaarimine. Vorst on villarul'l, kaaritäis `ketramiseks `val'mis.
Noorik läheb põllule, perse pal'las? = Kana läheb `allatuult.

Omikul annab suud, `õhta pühib perset? = Kört, nüüd seelik.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Piutäis (peu-) pal'last, küinar karvast? = Saunaviht.
Punane ja roheline, pruunid prussakad si̯i̯s? = Õun.
Punane koer ~ rakat's augub `valge aia taga? = Ki̯i̯l.
Punane pulk, must auk? = Porgand mullas.
Punane pul'like, jõhvist lõake (lõjake)? = Jõhvikas.
Punane rakk augub läbi `luise aia? = Ki̯i̯l ammaste taga.
Punane õrs `valgi kanu täis? = `Ambad ja igemed.
Puu annab, luu `salvab, kända-vända käänab `ümmer, kägas`kaela `alla `keldre`auku? = `Sü̯ü̯mine puulusikaga.
Puust ihu, kivist süda? = Pliiats.
`Päeva `tüḱja tuult täis, `ü̯ü̯si toorest liha täis? = `Vu̯u̯di.
`Päeva vorst, `ü̯ü̯si soolikas? = Sukk.

Sada `ru̯u̯du tańtsivad, pönt-rönt lü̯ü̯b peialt `pääle? = Lammas pabuldab.
Seda sü̯ü̯b saks ja sańt, aga `nuaga ei lõigata ja laua `pääle ei `panta? = Emarind ~ tiśs.
Siga `ingab iga arjase vahelt? = Keres.
Siga vingub, sitt suus? = Oher.
Si̯i̯st siiru-viiruline, päält kullakarvaline? = Sibul(as).
Sinine püks, `valge `vu̯u̯der, `püksis magus? = `Suhkrupää.
Sõda `õues, sõrmed `riśti? = Katusemalgad.

Taadi til'l nokutab memme mol'li kohal? = Kajuku̯u̯k.
`Taevaalune lehvitaja võt'tis omikukuulutaja, viis maa`pü̯ü̯raja `juure ja `mõistis surmakohut? = Kul'l `murdis kuke adra juures. (Harv.)
Taga`õues `tehtaks `kuhja, i̯i̯s`õues sadab `vihma? = Piśsib ja kakab korraga.
Talupoeg `viskab maha, saks pistab `tasku? = Tat't.
Talvel kumardadaks iga päe, sui ainult suurte pühade ajal? = Ahe (ahi).
Talvel sü̯ü̯b, suvel magab, ihu on ja verd ei ole? = Ahe (ahi).
Tammelaast kaju`põḱjas, ei idane ega mädane? = Ki̯i̯l suus.
Terav ja kõver kõńnib `mü̯ü̯da `põldu, kelle ta `kaissu võtab, si̯i̯ kannad `kautab? = Sirp, uuemal ajal rauts.
Tuulelehvitaja võt'tis koidukuulutaja, viis maa`lõhkuja `juure ja `mõistis surmakohut? = Kul'l `murdis kuke adra juures.

Vanaisa istub `nurkas, tilk til'li ~ nina `otsas? = Taarinõu ~ taariaśti.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Vanamii̯s istub ~ kükitab katusel, ajab `tossu ~ `suitsu suust `väl'la? = Korsnas.

Vanamii̯s `uikab kahe mäe vahel? = Laseb raba`püśsi.

Vii̯s ei upu, tules ei põle, mullas ei mädane? = Nime.

Viis mii̯st `vinnavad, teine viis `tõmmavad `nu̯u̯ta üle mäe ~ üle Peerupussu mäe? = Püksid tõmmatakse `jalga.

Ühest august `sisse, kolmest august `väl'la, siis oled sii̯s? = Särk `sel'ga.

Üks alg kütab `kahte `ah́ju? = Lehma kii̯l.

Üks on ipu, teine tipu, kolmas iputipuline, nel'las `neitsi kägaras, viies vinda-vända raud, kuues küsimise pulk, `seitsmes segamiseauk, kahes̀sas karvalaud? = Oki (*voki*).

Üks saun, sada akent? = Puuriit.

Üks tamm, kaksteist aru, igas arus neli pesa, igas pesas seitse muna? = `Aasta, kuud, nädalad, päevad.

Üks `ütleb*: ”*Kiira-käära, kus sa lähed?*” *Teine `vasta: ”*Nühka pal'las, mis sa tahad?*” *= Jõgi ja niidetud einamaa.*

Üles-`alla, üles-`alla, üles`allas pesa, üks muna sii̯s? = Lapsekiik.

Üles läheb, aga üles ei jää, maha tuleb, aga maha ei saa? = Lapsekiik, s.o endine vibuhäl'l.

Piibliainelisi mõistatusi

Kus `laulis kukk nõnda, et kõik mai·lma rahvas `kuulis? = Noa `laevas.

`Surnu elab ja `kirstu elab, ei ole maa pääl ega `taevas? = Joonas meres valaskala kõhus.

Vii̯st lukk, puust võt'i, lind läks läbi, küt't sai äbi? = Iisraeli rahvas läheb Punasest merest läbi.

Üks väga ilus `neitsike sai enne `aastat mehele ja suri enne `süńdimist? = Esimene naine Eeva, kes loodud Aadama kül'leluust.

Maria Kallas, s 1871. Kalju k; Ott Kallas, s 1865. Kura k;
Marta Mäesalu, s 1893. Rannametsa k

Tänapäevaseid mõistatusi

Kaera`mootor, signaal taga? = Obune.

Künnab ku obune ja viab ku obune, aga `kaeru ei sü̯ü̯ ja sõnikut ei tii̯? = `Traktor.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Sarved i̯i̯s ja saba taga, `keskel käärikot´t ja sõimupada? = Lennuk.
Ülespidi mäe ei saa vidama, alaspidi mäe ei saa pidama? = Vilets auto.
Kuuldud nooremas keskeas meestelt, traktoristidelt ja autojuhtidelt.

Kavalaid küsimusi

Juhan Laks ja Anna Laks läksid aḱju `pääle, Juhan Laks `tul´li aḱju päält `alla, kes jäi aḱju `pääle? = Teadmatu ütleb: ”*Anna Laks*”, ja talle antakse laks: ”*Sa ise `käśkisid!*”

Kas lähed sinist `silda `mü̯ü̯da või punast purret `mü̯ü̯da? = Punast purret `mü̯ü̯da on õige, sinine sild on vesi.

Kas võtad kotist kolingi või matist malingi? = Matis malingad on `kartuled, kotis kolingad on kül´metanud obusemudid. Maata inimesed kogusid neid *kolingi* talvel teedelt seasöögile lisaks. Käidi õhtuti kelguga teel ja koguti saak kotti.

Kas võtad `pu̯u̯dud meremi̯i̯st või küpse naarist? = `Pu̯u̯dud meremi̯i̯s on räim, küpse naaris on obuse äkk.

Kas võtad sauna päält või sauna alt? = Saun on obune, sauna pääl on `ratsami̯i̯s, sauna all on obuse ”nime`kaardid”. Nimekaart öeldakse sageli väljaheidete kohta.

Kas võtad seda, mis üle aia ül´bib, või seda, mis läbi aia läigib? = Üle aia ül´bib rukis, läbi aia läigib porilomp ~ sopaloik.

Kas võtad silla alt siledat või kivi päält karedat? = Silla all sile on kala, kivi pääl kare on koera ”nimekaart”.

Kas võtad silla alt siledat või kivi päält `kiiskavat? = Kivi pääl on konn.

Mis on `taeva ja maa vahel? = Ja-sõna.
Mis ti̯i̯b kõik maai·lm ~ maai·lm ühe korraga? = Läheb vanemaks.

Ühel emal `ol´li kaks ja pu̯u̯l tosinat `lapsi. Mitu last emal on? = Kahessa last, kaks ja kuus on kahessa.

Ühel mehel `ol´li kaks `koera, ühe nime `ol´li Räägi ja teise nime `ol´li Ära-räägi. Ühe nime `ol´li Räägi, aga mis teise nime `ol´li? = Küsimus esitati lastele nagu kontrolliks, kas nad kuulavad, hüüti vastuseks: ”*Ära räägi!*” Jutustaja vaikis, järelpärimisele vastas: ”*Te isi `ütlesite*: ”*Ära räägi.*””

Ott Kallas, s 1865. Kura k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1970. ES KT 258

Kõnekäände, rahvapäraseid väljendeid

`Andja käsi väsib, `võtja käsi ei väsi. – Mina olen küll `teisi `aitanud, sellepärast ma tään.

Anguga lükata, rihaga tõmmata. – Üks tuim inimene, kes midagi `aśja ära ei ti̯i̯, kui tend taga ei sosita, et mine nüid `senna või `senna ja ti̯i̯ seda ja seda.

Ega jalad põle valla raha i̯i̯st ostetud ~ maast `leitud ~ muidu saadud.~ Ega põle kroonu jalad. – Öeldakse, kui keegi püsti seisab, kui istumiseks võimalust on.

Ei ole `aśja i̯i̯s ega teist taga. – Si̯i̯ on nõnda, ku mõni ilmaaśjata teist süidistab või `jälle `rińgi `tuhlab, ei tää isigi, mis `aśja taga ajab.

Ei ole laudaukse alt `võetud. – Kedagi `peeti alvaks või alamaks või, ei süńni jusku teiste kõrval olema, aga ta põle teistest alvem, ni̯i̯d vanad `rahva sõnad tähendavad seda.

Ei ole valla raha i̯i̯st ostetud. ~ Põle kroonu omad ~ maast leitud ~ muidu saadud. – Öeldakse ka esemete kohta, näiteks omanik ei anna tööriista teistele kasutada, põhjendades keeldumist eeltooduga.

Ennem ikki tuleb, ku tulemata jääb. – Kõik `seuke, mis `kindlasti tuleb, nägu vanadus või surm või mõni muu asi, mis `kindlasti piab tulema.

Iga muna pärast kaagutama. – Suure `kiitusega, kui midagi ära on teinud, jusku kana, kis iga muna üles kiidab.

Igavene `kaaper olema. – Ahne ja kokku`kraapija, `tõmmab siit ja `tõmmab säält, kunagi täis ei saa.

Ilma suud ja suurt ti̯i̯d ei saa `kińni `panna. – Si̯i̯ on, et ära akka `vasta sõdima, ku ilm midagi arutama akkab, ega sa seda ära ei vaigista, las `tõmmavad niikaua ku ära väsivad.

Inimene läheb vanemaks, äda läheb nooremaks. – Ma tunnen omast ära: mis `aasta edesi, seda kehvem.

Jagu `saama. – Si̯i̯ on `võitu `saama, et teisest üle saab.

Jusku apteegikaaluga tulema ~ `andma. – Si̯i̯ on vihma `kohta ka ja selle `kohta, ku mõni väga ihne on, väga kasinasti midagi annab või.

Jusku kapus`jalgne kana. – Si̯i̯ on `seuke töńtsi `astumisega või ül'tsi töńtsi olemisega inimese `kohta, `vaata, kui kanal kapused `jalge `otsas on, ta

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

ei saa aśsisti `käia ega kaabitseda, kõik ta tegimine on tönts, nõnda mõni inimene ka.

Jusku keriseuks, ühel pu̯u̯l soe, teisel pu̯u̯l kül'm. – Kahemõtteline, kahe`palgeline inimene, nägu `seuke mi̯i̯s, kellel omal naine on ja sel'tsib `võera naisega.

Jusku kukemuna: pu̯u̯l `musta, pu̯u̯l `valget. – Seda `öeldaks, ku üks asi on `kahte `värvi või, aga ta ei pia nõnda olema. Nägu vahel pluusel on, et sel'latagune pleegib ära isi `värvi ja i̯i̯st on isi `värvi, siis `öeldaks: jusku va kukemuna. Ja si̯i̯ võib mistaht asi `olla, ku ta annab `seukse vormi `väl'la.

Jusku laśsipuńn. – Inimene `väike ja paks on, öeldaks: jusku laśsipuńn, kõht läheb suureks ku laśs.

Jusku munad ära `võetud. – Si̯i̯ on, ku inimene on `vaikne, vagusi omaette, `vaiksete `kohta.

Jusku `taeva ääre pääl. – Si̯i̯ on rõõmu `kohta ja `kerklemise `kohta ka, siis on pilgusõna.

Juured kasuvad `alla. – Kauaks ühe koha pääl `istuma jääd, siis `öeldaks nii.

Juut `kingadega si̯i̯s käinud. – Seda öeldi meil, kui toit soolane ol'li.

Kaduma ku kaste. – Si̯i̯ on nõnda, tuleb ja kaub ära, raha kulub ruttu ära või, külaline kaub ruttu.

`Kange ja `prange olema. – Vali ja äkiline si̯i̯ on, `val'ju iseloomuga, valida olekuga ja äge kah.

`Keldre`võt'med kadunud. – Oksendamise kohta.

Kirikuärra ja kukk saavad `leiba laulu i̯i̯st. – Nemad saavad oma ameti `järgi, aga inimesed `piavad `tü̯ü̯tama, et `leiba saada.

Kolmat `päeva teist`mu̯u̯di. – Rasedaks jäänu, `mõnda ajab akatuses `ü̯ü̯kima, oksendab, si̯i̯ on si̯i̯.

Kõik nel'larublatükid. – Si̯i̯ on `pilkamine, tal ei ole tasuda, ei saa ära `maksa, si̯i̯ `seuke naerulause.

Kõrvad pius (peosse) *`võtma. – Karistuseks. Kui laps sõna‿i kuule või, `öeldaks: lased omal kõrvad pius võtta, või suu pailu `ju̯u̯sis, laps midagi `väl'la lobises.*

Levajumal elab vi̯i̯l. – Seda `öeldi ikki, kui külaline söömaajal tuleb.

Lokku `lü̯ü̯ma. – Kes pailu räägib, sellel `öeldaks: jusku lokku käib `lü̯ü̯mas; ta `ühte `aśja nii suure kõlaga laiali kannab.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Maavillane olema. – Si̯i̯ on `seuke liḱtlabane ja koolitamata, peenemi `kombi ei tunne ja, sellest `öeldaks: *ta on päris maavillane, prostoi.*

Minu `keldres on `rohkem `tarkust ku sinu pööningul. – `Pilkamine rumala `kohta, keller on tagumik ja pööning on pää.

Mis Mańni nutab, kis teda võtab. – Si̯i̯ `seuke `ütlemine, ku tüdarlaps nutab või nuker on, niisama nal'laviluks.

Mis nädalapäeval laps süńnib, selle `järgi on ta elu.* 1) *Esmaspäev edev, teisipäev tegev, kolmapäev kehva, nel'japäev näl'lane, `ri̯i̯di rikas, laupäeval laisk, pühapäev õnnelaps. 2) ES KT 246:37. **Esmaspäev edev, tõisipäev tõsine, kolmapäev kehva, nel'lapäev näl'jane, `ri̯i̯di rikas, laupäev ladus, pühapäev pühalik.** – Kuuldud vanematelt inimestelt.

Nabavarre `keskelt olema. – Si̯i̯ on nõnda, ku vanematel on kolm last ehk viis või nõnda pailu `lapsi, et üks on üksik, siis selle `kesmise `kohta `öeldaks*: *ta on nabavarre `keskelt.

Nahast `väl'la üppama. – Si̯i̯ `kerkleb, omal käes ei olegi midagi, aga uhkeldab, suurustab.

Nisu õitseb. – Sel inimesel läheb `äśti, ta teenib `äśti või midagi läheb `äśti `korda.

Oma kauba kellegi kätte `andma. – Noh, si̯i̯ on si̯i̯ naisteinimese kaup, ku ta `võera mehega läbi käib, siis `öeldaks, et ta on oma kauba selle ja selle kätte `annud. Laste i̯i̯s `kõike lausa ei `öelda.

Oma pää otsast ära kaḱjatsema. – Si̯i̯ on, ku inimene on midagi alvasti teinu, teisel sańdisti `ütlenu või, siis ta kaḱjatseb nii `kangest, et kas või pää otsast ära.

Omast `kangemat `võtma. – Viina võtma. *Näe, omast `kangemat `võtnu, paneb tuigerdama* – ütles vanem häädemeestlane, kui joobnud noormees mööda vaarus.

Oma tagavusest võtta. – Si̯i̯ on nõnda: *kelle käsi `pannu, selle käsi võtab, oma käe `järgi ära `pantu.*

`Pikalt sülitama.* – Peenem väljendus oksendamise kohta. ”*Ära `ütle: ”*Ma oksendasin,*” *si̯i̯ põle ilus, `ütle*: ”*Ma pidin pikalt sülitama,*” *si̯i̯ on viisakam.*”

Pilgeni täis olema. – 1) *Üks nõu on nii täis, et juba üle tuleb, päris ääreni, on pilgeni täis.* 2) *Inimesel on nii süda täis, et ennast ära valitseda ei saa, viha jooseb üle.*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`Pilkajal kasub pind `perse. – Sii on vanasõna, sii `ol'li vana`rahval ikki: *`pilka aga pähl, küll sul kasub pind `perse.*

Pot'tsoldati `muudi miis. – Sii on madalat `kasvu, musta jumega ja mustade vuńtsidega miis, sellel `öeldaks nõnda.

Pril'lid iis. – Sii on joomavenna `kohta, ta on poru`jommis, sil'mad segased pääs, oma sil'materad täis lakkunu, siis `öeldaks: *tal on pril'lid iis, sii on mõistusõna.*

Puulmuidu ja muist tagasi. – Väga odavasti.

`Põntsu `saama ~ `andma. – Põnts on `seuke `raske uup või sańdistiminek, mis elus ette tuleb: *sina teisel tiid, siis sa annad*; *teine sinul tiib, siis sa saad selle põntsu.*

Püśsiraud olema. – Sii on `seuke kõva, `kange iseloomuga, mitte ei `paindu, ei anna järel, `kuskel `painduda ei anna, sis `öeldas: *ta on jusku püśsiraud.*

Rada taga. – 1) *Sii on selle `kohta, nägu vanal inimesel ei ole pedu midagi, ta põis ei pea või, ja sii ka, et sülest maha kukub, kui midagi kannab.* 2) *Ja siis `öeldaks ka, kui mõni `kuskel käib, pahandust teinu, jutt tuleb tagasi, siis on rada taga.*

Raha iist tervist `ostma. – Raha iist on `raske tervist `osta, aga põle parata (arstimite varal elama).

`Rasvaläinud kana ei mune. – Nuur inimene on paisunu, paks ku müür, mõni `arvab, et `tuumas* (rase) *on, siis `öeldaks: *`rasvaläinud kana ei mune ju.*

Saiaraha iist ära `andma. – Väga odavasti tähendab sii, seda ütelust on küll kuulda ja seda ka: *puulmuidu ja muist tagasi.*

Sel'la`nahka käristama. – Noh, sii on peeretamise `kohta niisama mõistu `ütlemine.

Sikk tańtsib gori·lla `mundris. – Ladinakeelse *Sic transit gloria mundi* "tõlge". Liigub enamasti noorte hulgas. (Uus.)

Soolalaev `randa `jõudnud. – Seda `öeldi ka, kui toit soolane ol'li.

Suremise `kohta `ot'sima. – Seda `öeldaks siis, kui mõni ikki käib, maurib ühest kohast `teise, ei tää, mis `aśja ot'sib või taga ajab.

`Taeva`täḱti `uurima. – Va joodikud ajavad pudelt ülespidi, sii nägu nende `kiiker, kiigerdavad, uurivad `taeva`täḱti.

`Tol'lis olema kellegagi. – Siis on `mestis, ühes `kampas, ühes nõus, sellest `öeldaks, et on `tol'lis või `äśti `tol'lis.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Toolimaik tuleb suhu. – Kauaks ühe koha pääl `istuma jääd, siis `öeldaks nii ja nõnda `öeldaks ka, et juured kasuvad `alla.

Tuleb jusku raha i̯i̯st seda `vihma. – Tuleb väga kasinasti, jusku suure `kaste i̯i̯st, `öeldaks ka.

Tuleb ku linnu`poegi `taevast maha. – Si̯i̯ on suure lumesaju `kohta, suurt `laia lörakast tuleb, `laia lund maha ajab.

Tuleb ku pisikesi `poissisi ja ja puśsnuge `taevast `alla. – `Äikesevihma aeg kõvasti sadab, sellest `öeldaks seda.

Tulgu või puśsnuge `taevast `kaela, ori piab ikki minema. – Talu`ti̯i̯njate elu `kohta käib si̯i̯ sõna.

Tuul pöönigult läbi puhunud. – Ta on päästpõrunu, napakas või. Ja `öeldaks targa aruga inimese `kohta ka, kui ta midagi valesti ti̯i̯b või kohe aru ei saa.

`Tühjas kirikus ja täis `kõrtsis `üidma. – Si̯i̯ on `seuke nal'lalause `jälle, et täis `kõrtsis mõni ikki kuuleb, aga `tühjas kirikus ei kuule `ki̯i̯gi.

Tü̯i̯lõõts olema. – Iśsi Mari ol'li igavene tü̯i̯lõõts, tü̯i̯`murdajas, temal põlnu ü̯i̯ ega päeva, tü̯i̯- ega pühapäeva vahet, ikki üks `tõmmamine `kõhtu `orjamas.

Ullem ku Egi·ptuse `nuhtlus. – Si̯i̯ on midagi `alba `aśja, mitte ead ei ole, väga vasta`mi̯i̯lne asi.

Vahib ühe sil'maga ku kuninga küt't. – On `seuke `ütlemine, kui inimene ühe sil'maga vaatab.

Vaja inge`kella `lü̯i̯ma `minna. – Si̯i̯ on `pilkamine, ku sa kauaks oled jäänu, peremi̯i̯s `arvas, et sa pailu rutem pidid tagasi olema, `ütleb: "Ma `tahtsi juba inge`kella `lü̯i̯ma `minna."

Vanaisa ilm. – Vanaisa ilm öeldi `jälle vanasti; müristamise aeg räägiti, vanasti oli si̯i̯ komme, et `Taevaisa `tapleb, lapsed on vallatust teinu, kuule, koputab raudkepiga.

`Varbad `vil'li `ju̯u̯sma. – Pailu ja `tihti käib ühe aśja pärast, ta kaua käib, ikki ei saa oma sot't klaariks, siis `ütleb: ma olen oma `varbad juba `vil'li `ju̯u̯snu.

Vitsaviga. – Si̯i̯ on kasvatuse viga, ei ole karistadud, alvasti kasvatadud, siis on vitsaviga, si̯i̯ sõna käib ikki `praegu ka.

Ühe sõnaga mi̯i̯s olema. – Minu vanaisa ol'li kinnel mi̯i̯s, väga ea ja kinnel, mis ta `ütles, si̯i̯ oli `öeldud, ühe sõnaga mi̯i̯s.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Üks päev vähe, kaks `päeva pailu. – Seda `öeldaks, ku inimene pailu pläma ajab, igavene lobiseja on, ühe päeva jõuad ära kannatada, teine päev `tüitab ära, jah ja pahur ka.

`Ümmertnurga jutt. – Ki̯ird jutt, lobiseja ja ki̯ird jutt, nagu si̯i̯: tule eila `jälle.

Maria Akkermann, s 1898. Kägiste k; Juulia Born, s 1890. Kalju k;
Juulia Jakobson, s 1891. Viira k; Amalia Kingissepp, s 1884. Kägiste k;
Marta Mäesalu, s 1893. Rannametsa k

1972–1973. ES KT 269

Murdesõnu ja väljendeid

`Aadert lasema. – `Aadert laseb teisel, pügab teist, lü̯ü̯b üle.

Akka või appi `karjuma. – Siis on äda nii suur, et isi akkama ei saa. Nägu vanatüdrikul olnu: `pannu jala kaela taha, aga ära ei saanu, siis akkas `karjuma: "Tulge appi naisterahvast, aga mitte meesterahvast." Nal'la`tu̯u̯nis.

`Ańdis tinase tilga. < Jusku `apteegi kaaluga annab.

`Ańdis ühe `lähkama mis kõlas. – `Lähkas teisel, lõi suure `u̯u̯ga; ol'li `lähkanud.

Asi sosib sil'mad pääst `väl'la.* – 1) *Ta on nii ripakuli, lohakuli `pantud. 2) *Ja vi̯i̯l, üks asi on `nähtaval kohal küll, aga sa‿i `märka, `vaatad, ot'sid.*

At'saki tuba täis. – Si̯i̯ käib `väikse lapse `kohta, vanad inimesed `ütlesid ikki: at'sakad majas, at'saki tuba täis. Si̯i̯ põle paha ega midagi iseärasust, muidu üks sõna, et nad `väiksed on, at'sakad ja mat'sikad, `rohkem `öeldi at'sakad.

Aupärast ~ -poolest ise olema. – Aupärast või aupoolest, kudas `ki̯i̯gi `ütleb, si̯i̯ on, kui inimene vahest `seuke `tohman on, jusku `järsku ei tää, kudas teha või `olla, siis `öeldaks: isi aupärast `meistremi̯i̯s – või mis ta parajasti on –, aga sedasama `tühja `aśja ei tää!

Ei taha isiennastki näha. – Siis on paha mi̯i̯l millegist aśjast, on nii paha meeleolu, et ei taha isiennastki näha.

Igavene idu. – Ihne `kangesti, kellegil midagi ei täi anda, sellel `öeldaks idu, igavene idu.

Igavese lasekuga minema. – Lasek, si̯i̯ on suure kiiruga minek, `öeldaks: läks igavese lasekuga.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Ingepidet `võtma. – Sii̯ on `sü̯ü̯mise `kohta, `aega ei ole, võtad natuke ingepidet ja `tormad `jälle, kus vaja.

`Jalgel tääda `andma. – Kuskel lähed või oled või, kiiresti vaja, katsu ledima `panna, anna `jalgel tääda.

Jusku `apteegi kaaluga annab. – Mõni `irmsasti napitab, jusku `apteegi kaaluga annab,`öeldi: `ańdis ühe tinase tilga, no väga vähe `ańdis.

Jusku sadu. – Igavene suur ja mahutu üks inimene, jusku igavene sadu teine, `öeldaks.

Jänese poest obuse `erkust `ostma. – Jänese pu̯u̯d' on võsa, jänese poest obusel vitsa tu̯u̯d, si̯i̯ on si̯i̯ `erkus, ti̯i̯b ergemaks.

Kaksivahet `ju̯u̯sma. – Milla müüs jah oma maja ära ja `tul'li ära ema `juure, ema jäi `aigeks. Milla käis juba mõnda `aega oma kodust ema `aitamas, pärast `ütles: kaua ma ikki kaksivahet joosen.

`Karmal´tsiki kat´satama. – Karmal'tsikas, si̯i̯ on suli, ulakas ja vallatu; `karmal'tsiki kat´satama `minna, `tarvis neid korraldama või karistama `minna.

`Kergesti põlema minema. – Kärtsakas, si̯i̯ on käre, järsk ja tuline, temal käib kõik kirts-kärts või priuh-prauh, nägu `öeldaks. Kui sa kärtsaki tähel paned, nendega piab `oskama `ümmer `käia, võib `kergesti põlema `minna.

Ki̯i̯l ei `paindu `rääkima. – Si̯i̯ on `seuke alb või kurb asi, nagu üks naine pu̯u̯s ennast ära, nii kurb, ei taha `rääkidagi, siis on, et ki̯i̯l ei `paindu `rääkima.

Ki̯i̯l kummuli suus. – 1) Si̯i̯ on `seuksel inimesel jusku muuk, seisab `tursus, ei räägi, ega või laps pahandust tegi, `küstaks, ta ei `vasta, käratadaks: mis sa vahid, kui ei räägi, kas sul ki̯i̯l kummuli suus on või! 2) < `Paska suust `väl'la ajama.

Końdi ~ naha `järgi olema. – Ta on hea, sobiv, mugav, nägu `riided naha `järgi, keha `järgi või.

Kuivani ~ kurguauguni ~ puńniauguni ~ suuauguni täis ennast ajanud. – Si̯i̯ on `sü̯ü̯misest.

Kuseat´sa. – Öeldi, kui laps `alla `kuśsis. Si̯i̯ `ol'li vana`rahva igapäevane sõna.

Kõht sel'ja `kül'gi `kińni `kuivanud. – Siis kõht on sisse`pu̯u̯l õõnes, kehva söögiga on inimene, siis `öeldaks: kõht sel'ja `kül'gi `kińni `kuivanu; ramu ei võta inimene, mõni sü̯ü̯b teise mitu `korda `ümmer, aga ikki kuiv, kehva.

Kõrvad pius `võtma. – Si̯i̯ on ähvardus: saab su kõrvad pius `võetud, no paha oled teinud.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Laseb ühest ilmaservast `teise. – Reinakas on `seuke, laseb ühest ilmaservast `teise, tüüd ei viisi teha.

Ligi`korda `saama ~ jõudma. – Sii on, kui midagi tüü akkab `lõpma, lõpule jõudma, selle `kohta `öeldaks. Või mõni nõu või mõõt akkab täis `saama, siis ta on ligi`korda.

Ligunu mait. – Oh sa ligunu küll, sii on `seuke sõna, noh, mul kukub üks asi käest maha, `ütlen `jälle: oh sa ligunu või mait küll!

Lorukapukas. – Sii on `seuke pahandusesõna hooletu ja lohaka `kohta või kui inimene `seuke `pehme ja saamatu on tüü `pääle, käpitu ja.

`Lörri ~ `untsu minema. – Sańdisti läheb, siis `öeldaks: läks `lörri; ennevanasti `öeldi: `untsu minema, läks `untsu.

Maa küľles `kińni. – Vili väga madal on, `kängus on, edesi ei lähe, siis `öeldakse: ta on maa küľles `kińni. Ja vaat kiduuśsiga `kartul on ka maa küľles `kińni.

Mii jooseb pääst ära. – Siis kui pää uimane on, valutab ja `ringi käib, mõte ei `tüüta, siis `öeldaks: mii jooseb pääst ära.

Mädakasukas ~ mädanu kere. – Oh sa mädakasukas küll, üks sõimusõna või, aga kõige kurjemaks ei `öelda seda. Üks pahandusesõna: oh sa mädanu kere küll!

Nina `viltu. – Sii inimene on pahane, ei taha midagi `rääkida ega, ja `vasta`miilse aśja `kohta; temal juba nina `viltu, `öeldaks, kui inimene `kergesti pahaseks saab.

`Näľga `tapma. – Ihne, kiťsi inimene `kangesti, ei täi `süia, `öeldaks: `näľga tapab.

`Oetisi kińni `oidma. – `Oeted, vanasti oli `oeted, nüid on `vuudid, `oetesi `kińni oiab, igavene laiskvaras, tahab alati pikutada.

Oli mis oli, aga sulin oli. – Sii on nõnda, kui midagi tahetaks ära varjata, aga natuke ikka laiali läheb, nägu `ütleme, üks tüdrik on orgi `otsa `juusnud, aga aśjad ära ajanud, et midagi näha ei tulnud, aga kõminat `rahva sias ikka oli, siis `öeldaks.

Orgi `otsa `juusma. < Oli mis oli, aga sulin oli.

Panen ~ lüün tohlaka ~ annan `pihta. – Ma panen sul ühe tohlaka, annan `pihta; lüün ühe ää tohlaka, ühe saad, teist änam ei taha.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`Parlarakast pidama. – `Parlarakas on joomapidu, joomatrall, joodikud kuus `lärmavad-trallivad*; *sääl `peetaks alati suurt `parlarakast, kus joodik miis majas on.

`Paska suust `väl'la ajama. – `Paska ajab suust `väl'la, sellest `öeldaks*: *ta i `saagi paremini `rääkida, tal ju kiil kummuli suus, ei pia midagi `kiñni.

Peigmehi laeva`kaptenist arjavenedeni. – Mõni kiidab, kui pailu tal `peigmehi, kosilasi on, siis `jälle `öeldaks seda.

Pittaagelt tegima. – Midagi vigurit või `kuutsu tiib, vihastab või, siis teine `ütleb: *tiib oma pittaagelt. Minu ema `ütles ikki, lapsed `kiusasid või `tõñnisid, `ütles*: *tiib oma pittaagelt, kellel su pittaagelt `vaega on! Vanad inimesed `ütlesid `vaega, nüid `öeldaks vaja, nooremate kiil käib nõnda.*

Portsu `otsa `saama. – Sii on midagi `seukest äpardust või `vasta`miilse aśja `kohta, või võidab midagi: *sai igavese portsu `otsa.*

Pää sel'las ku `taevajääril. ~ Jusku `taevajäär, pää sel'las, et `jalge ette ei näe. – Seda `öeldakse, kui tuleb suure `uuga, ette ei `vaata, komistab mõne aśja `kül'gi. Sii käib väga `uhke `kohta ka, inimesi on `mitmesugusi.

Rasvad `anguvad ära. – Laisal `öeldaks: *tõuse nüid või mine nüid, liiguta ennast, muidu rasvad `anguvad ära.*

Rind iis ja pää sel'jas. < Suure tõusuga olema.

Sakste vana. – Teiste inimeste `kantud `riided või aśjad, ükskõik mis aśjad, teine kannab, siis sakste vana – nal'jasõnaks.

`Siimneks `jääma. – `Siimneks jääb, `väike raha või kopik jääb ikka `siimneks `tasku, sii oli ikka üks `ütlemine.

Sil'mad pärani pääs ku jänesekul'lil. – Viha täis, jääb teisel `otsa `vaatama, siis `öeldaks, jusku sel kul'lil oleks sil'mad `rohkem pärani pääs.

Suure tuisuga minema. – Plihva-plahva, `seuke inimene, kes `hoolimatult, suure rabamisega, lohakalt tiib, ei `vaata, kudas sii asi tal jääb või, siis `öeldaks: *oh, tema ikki `seuke plihva-plahva, läheb suure tuisuga ja.*

Suure tõusuga olema. – Suureline, `uhke on, väl'jendab ennast ikki mina ja mina, `uhke olemisega, rind iis ja pää sel'jas, sellest `öeldaks: *suure tõusuga.*

Suurt ma`i·lma ei ole. – Saagi `kohta on sii ütelus, suurt `saaki ei ole.

Sõna `kuulma. – Rahakot't kuuleb sõna, `öeldaks, kui raha on nii pailu kui `tarvis*; *näpud kuulevad sõna – ma saan viil näputüüd teha*; *jalad kuulevad sõna – käivad viil, sii käib `mitme aśja `kohta.

Säh sul vorst võileivaga. – Sii on alvasti teu `kohta `seuke `üidlause jälle.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Tamp taga. – Si̯i̯ on suur `suńdus; igavene tamp taga, `öeldaks, kui tü̯ü̯st sugugi `maḱti ei saa.

Teine pu̯u̯l teist. – Si̯i̯ on `seuke ähvardus: küll ma sul `näitan, lähed siit teine pu̯u̯l teist!

Teisel `inge `väl'la `võtma. – Si̯i̯ on kas `tü̯ü̯ga või muu aśjaga väga `vaevama.

Tule päält minema. – Si̯i̯ on, kui suure kiiruga kohe joosed, kui `kästaks või kutsutaks, kohe paned minema, siis `öeldaks: tule päält kohe.

Täis ku tinavile ~ laadungis olema. – Si̯i̯ on joodiku `kohta, kui ta laadungis on, `öeldaks: täis ku tinavile.

Tääb aśjast niisama pailu kui siga pühabesest päevast. – Si̯i̯ käib rumala inimese `kohta, saamatu, aśjatundmatu.

Unetespähe. – Unetamesega maha jäänud või tegimata jäänud.

`Uśsi materdama ~ `tapma. – Kes nõnda `kitsalt, `risti oma ette niidab, sellest `öeldaks: materdab `uśsi, tapab `uśsi. Si̯i̯ on halb `niitmine, kül'le päält `latvab heina ära, lü̯ü̯b pooleks.

Vaat kus mul aśjami̯i̯s jusku siasitt naisemi̯i̯s. – Si̯i̯ on sedaviisi, kes ennast suureks, `täḱtsaks tõstab, aga isi midagi ei ole.

Vaja kui teist kätt. – Si̯i̯ on ükstapuha mis asi, mis sul alatasa `tarvis on. Ma `ütleks: kööginuga on mul vaja ku teist kätt.

Vanast rasvast elama. – Si̯i̯ on vanast tagavarast, vanast `sissetulekust elamine.

Vat sul tükk, mis końdita. – Si̯i̯ on nal'la`tu̯u̯nis ütelus, nal'lalause mõne äparduse `kohta või.

Vekki `viskama – ära `viskama midagi, mis änam ei tarvita, seda ei ole `tarvis; si̯i̯ on `seuke võerkeele sõna vekk (sks *weg* – ära)*, aga nüid noorem rahvast naeravad.*

`Äiska suust `väl'ja ajama. – `Äiska aab `lõuge vahelt `väl'la, lõugerdab, ropendab või, si̯i̯ on `seukse lõugerdese `kohta, lõugerdes ja lõugetes on `seuksed lorajad.

Ära ikki taha õberaha. ~ Ära ikki taha õberaha, `aitab vask küll! – Seda `öeldaks, kui teine midagi suurt või pailut tahab.

Ära minu pärast küll `sül'ti `su̯u̯ja pane. – Külaline `ütleb seda, kui `süia ei taha.

Ära valgustama. – Si̯i̯ on, kui teisel ka midagi osa annad, tema on siis ära valgustadud.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Äälest ära olema. – 1) *Ta on pahas tujus või ka – `jälle seda võib `öelda* – 2) *ta ei taha tüüd teha, üks vedelvorst, äälest ära.*

Ühte juťti ära tegema. – Sii on nõnda: midagi tiid ühe jurtsu ära ja `jälle vahet piad, ei saa `ühte juťti ära `tehtud, selle `kohta `öeldaks jurtsutamene; sa jurtsutad.

`Ümmer`püüramise maja. –`Väike maja, puudik on `väike, `seuke `ümmer`püüramise maja, et `rohkem `ruumi põle ku parajasti `ümmer pöörda saad, oh enne `olʹli neid puudikusi küll `rohkem.

Maria Akkermann, s 1898. Kägiste k; Maria Gustavson, s 1894. Suurküla; Anna Juhanson, s 1896. Kägiste k; Lilli Jürgenson, s 1885. Treimani k; Maria Madisson, s 1907. Kägiste k; Marta Mäesalu, s 1893. Rannametsa k

1974–1975. ES KT 278

Kõnekäände ja muid ütlemisi. Riimiliste omadustega kõnekäände

Aeg on raha ja raha on `rahval vähe. – Mõni `ütleb: "Kas sul `aega põle?" – kui, `ütleme, külaline tahab ruttu ära `minna, siis ta `vastab: "Aeg on raha ja raha on `rahval vähe!" Kas põle `õige!

`Aega kui `aidusial – aega palju. *`Aidusial on ju `aega küll: vitsutab kõhu täis ja magab `jälle, süük `tuudaks nina ette.*

`Aita, `issand, `korda `minna. – Seda `öeldaks, kui tahetaks midagi, et `äśti `korda läheks.

Akkaja küľm. – Suurem kuiv küľm, akkab nina `otsa; märg küľm.

`Andma, mis käsi ulatab. – Annab, mis võimalik, ää `lahke süda, annab, mis käsi ulatab, `kõike, mis on.

Anna mull' nuga nukitseda, kirbu `kintsu kõpitseda. – Sii on `seuke nägu jutujäkuks `öeldud, vana ütelus.

Anna perse ära, isi lase läbi küľlekońdide. – Annad ära, mis sul omalgi `tarvis on, ää süda, ei saa teisel keelda või ei taha keelda, isi pärast ilma.

Anna rublal `minna, `ruumi uuel `tulla. – Sii on ka `seuke jutujäkk ju; minu miis `ütles natuke teist`muudi: anna rublal `minna, siis on kahel `ruumi `tulla.

Annab päťsi ära, isi jääb puľli `pääle. – Annab oma maa, oma talu müib ära, omal tuleb peenike pius. Ja nõnda on ka `mõista: annab tarviliku aśja ära, isi jääb alvema olukorra `sisse.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Armastab kui koer kaigast. – Sii̯ on kül'm armastus, ei sal'li, ei ole meele `järgi.

Armastab kui koer keppi. – Sii̯ on `vastapidi `mõista: ei armasta, ei sal'li sugugi; armastab midagi `rasket tü̯ü̯d kui koer keppi, nii käib sii̯ ütelus.

Armastab kui konn vett. – Sii̯ on otsepidi: armastab, piab lugu; konnal ju elupõli vii̯s, siis tema armastab vett.

`Arva näha ku õberaha. – `Arva külaline, arutlane inimene käib või, sii̯ on selle `kohta vana`rahva sõna.

Aśjariist olema. – Vaat, sii̯ on, kis oma nina tõstab, ikki mina ja mina, aga isi midagi ei ole, noh, sellest `öeldaks: tema ka mõni aśjariist!

Ead ü̯ü̯d ja kirbul tü̯ü̯d. – Sii̯ on muidu jutujäkk, kõnekõlks.

Ega kaśsi pärast kalal ei `lähta. – Meil `öeldi: ega kaśsi pärast kalal ei `lähta, sii̯ on `mõistamisi `öeldud ja sellest tuleb nõnda aru saada – sina oled üks `väike inimene, `vaene või alem või ja tahad, et üks suurem ka sinu jauks midagi tii̯ks või oleks, aga ei, vaat, sii̯ on, et kaśsi pärast kalal ei `lähta.

Ega siis ing ukka ei lähe, kui ihu arida saab. – Sii̯ on karistuse `kohta, vitsad `ol'lid ju enne igapäevane asi.

Ei `aita uśsirohe ega püśsirohe. – Ei `aita mitte midagi.

Eilast `päeva `ot'sima. – Teised ei tää, mis ta tuhnib, siis `öeldaks: ot'sib eilast `päeva taga.

Ei mii̯ ega mää. – Ei pakata ühest ega teisest otsast.

Ei ole kolme `kopka ii̯st `aśja. < Lai pomm ~ leḱt olema.

Ei ole nal'laasi, sii̯ puhas sil'mavesi. – Sii̯ asi ei ole naline, ta on päris tõsine; üks kõnekõlks.

Ei ole nägu ega tegu. < Metsjeesus olema.

Ei ole `põḱja all. – `Seuke inimene, üks igavene `laager, laagerdab, latastab kõik ruttu ära, sellest `öeldaks: tal põle `põḱja all.

Ei ole seda soolikat. – Sii̯ on, mõni `põlgab `ühte `toitu või, siis `öeldaks, et tal põle seda soolikat. Ja võib ka tü̯ü̯ `kohta ütelda: tal põle selle tü̯ü̯ soolikat.

Ei ole selle tü̯ü̯ juut. – Ei ole selle tü̯ü̯ mii̯s, ei tunne seda tü̯ü̯d, mis aśjast jutt on.

Ei ole `ända ii̯s ega teist taga. – Akkab `ühte `aśja tegima, lubab ja lõhverdab, et ta tii̯b, aga ära `tehtud ei ole midagi.

Ei pakata ühest ega teisest otsast. – Ei tule sõna suust, `kangesti `uhke inimene, isiennast täis, ei pakata ühest ega teisest otsast, va pärdik `seuke.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Ei saa täis ega lähe `lõhki kah. – Seda `öeldaks `ahne inimese `kohta ikki, ta põle ikki saanud, `tõmmab siit ja säält `tõmmab, aga ikki `puudus ka `jälle.

Ei sua, ei sua, suured `suapad ja tüma mua. – `Seuke `võeras keele`murdes `ol'li alati si̯i̯ ütelus, alva ti̯i̯ `pääle `öeldi.

Ei teeni levavettki ära. – Laisk inimene, ei ti̯i̯ midagi, ei teeni midagi. Ja teistpidi – si̯i̯ palk on nii `väike, et midagi ei teeni.

Ei ti̯i̯ nosu. – Si̯i̯ asi ei ti̯i̯ mul äda või `vaeva. Nosu on nohu, vanad inimesed `ütlesid nosu.

Ei ti̯i̯ `tü̯ü̯le `aiget. – Si̯i̯ on laisk, vesu ja `lu̯u̯der, laisa `kohta on si̯i̯ ütelus.

Ei tohe kõvasti `pääle vaadatagi. – Si̯i̯ on `seuke el'lik, pips, väga el'lik, igast pisemast aśjast süda täis või pil'l `laḱti, töńnib aga.

Ei tohe peerutulega ligi `minna. – Kui inimene on närakalt `riides või on ta väga `eḱtinu, `pit'sisi ja `sat'sisi pailu `ümmer; si̯i̯ käib kahes mõttes.

Ei tule sõna suust. < Ei pakata ühest ega teisest otsast.

Ei tõsta pääd ega `ända. – Seda võib `kahtepidi arutada, magaja `kohta ja `aige `kohta; magaja `põõnab `raskesti, ei liiguta, `aigel on jõud ära, ei tõuse.

Ei tää pu̯u̯lt elumaja `aśjugi. – Si̯i̯ kah `seuke laisa`võitu, kelle `kohta seda `öeldaks.

Ei või mehest madalam `olla. < Mi̯i̯s ju̯u̯b ja mi̯i̯s tu̯u̯b.

Ei võta vedu. – `Nüidsel ajal on pailu neid `lu̯u̯dri, kis ei võta vedu, vanasti `ol'li neid vähe. Laisk ei võta vedu.

Eks ta ole, või ta vale. – Si̯i̯ on nägu kińnitus selle `kohta, mis teine inimene on `rääkinu.

Ennast `sisse kirjutama. – Sedaviisi `ütlevad nüid, kui `väl'ja`käiku lähevad, si̯i̯ on `nüitse aja sõna. (Uus.)

Igal pu̯u̯l oma näppusi sügama. – Si̯i̯ on niisuguse `kohta, kis igalt pu̯u̯lt midagi katsub või kisub, noh, ul'akust ti̯i̯b, ja näppaja `kohta kah, sügab oma näppusi, teiste raha või `aśju kisub.

Iga roju oma koju. – Seda `ütleb igaüks, kui minema akkab ikki. (Harilikult öeldakse siin ”koju” asemel ”kodu”.)

Iga siga käib su nina pääl sital. – Seda `öeldaks ikki, tuleb üks tolgendes, `ütleb sul midagi, siis selle `kohta käib si̯i̯.

Igaüks piab oma kärnad isi `krat'sima. – Piab oma viad isi parandama, ära õiendama.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`I̮i̮malt `ü̮ü̮velt `näitama. – Si̮i̮ on pilgusõna viletsa tü̮ü̮mehe `kohta, üks käperdes, ta ei saa oma `tehtavat ilusaks, siis `öeldaks, ta on `i̮i̮malt natuke `ü̮ü̮velt `näitanu.

Ilma`sambaks `jääma. – Seda tuleb nõnda ütelda: ega `ükski ei jää ilma`sambaks, ei ela igavesti.

Isa iir, ema miśka. – Üks nal′lasõna, muud midagi.

Isiennast täis olema. – Suureline, `uhke on si̮i̮, tema jusku teist ei `näegi.

`Istuma, käed süles. – Laiskvorst, lohakas, istub, midagi ei ti̮i̮, ei taha midagi teha.

Jumala i̮i̮st, juut ei peta: teise `tasku ta `kopkat ei jäta. – Seda on ikki `öeldud.

Jumal `annud, lammas `kannud. – Si̮i̮ on villa ja villase `riide `kohta, `ül′tsi villase aśja `kohta.

Jumala tapetud liha. – Si̮i̮ on mõistu `öeldud – `kärvanud looma liha on si̮i̮.

Jumalavits. – Si̮i̮ on `seuke vana`rahva sõna jäänud, karistus patude i̮i̮st.

Jumal on loonud rotid ja iired, aga mitte kiiret. – Si̮i̮ on nal′lasõnaks, jutujäkuks `jälle ja laisal vabanduseks.

Jusku emmis sü̮ü̮b oma `põrsad ära. – Si̮i̮ on `seuke vanem, kis oma lapse ära `salgab, olgu mi̮i̮s või naine, `ütleb oma lapsest `lahti.

Jusku enne`aegne. – Üks `seuke saamatukene, käperdes või kis aśjast kohe aru ei saa, noh, ta ei ole nii kraps või.

Jusku `erneirmutes. – Si̮i̮ on kaltsude si̮i̮s, üks koristamata inimene, kis ennast ei korralda.

Jusku kana: kaagutab iga muna pärast. – Kiidab isi `kangesti iga oma tü̮ü̮d, uhkeldab, kui midagi on teinud.

Jusku kana takkus. < Kińnised käed.

Jusku karu: kardab perset. – Oiab ennast i̮i̮st ära, ajab tagatsipidi ja.

Jusku kaśs kaabib tuult. – Si̮i̮ on inimese `kohta, et ta on `seuke käperdes, midagi ti̮i̮b, riisub või, `tõmmab muidu saps-saps! omaette lühikselt.

Jusku kaśs `noidleb iirt. – Si̮i̮ on, inimene käib nõnda salamisi, iilib ja varitseb, valvab salaja või, noh `noidleb nägu kaśs.

Jusku ketervars. – Inimene käib ruttu, `kärme `astumine `kangesti, astub ruttu ja `kergesti, tihidad sammud, sellest `öeldaks: läheb jusku ketervars.

Jusku lehmanisad. – Ni̮i̮d on sõrmed, `pehmed ja lõdvad, jusku ilma końdita, õrnad.

Jusku ~ nägu tuli oleks üle käinud. – Sellel ei ole midagi vara, siis `öeldaks: nägu tuli oleks üle käinu, et tuli ti̮i̮b `puhta tü̮ü̮.

Jusku part: *siis akkab ojuma, ku vesi `perse tuleb. – Siis akkab tegima või muretsema, ku äda käes.*

Jusku põlenud paadinaelad. – Siis on töńtsid sõrmed, kohmetud või saamatud.

Jusku Riia `linna tegima. – Üks inimene midagi ti̯i̯b ja ti̯i̯b ja ikki ti̯i̯b, ei saa `val'mis, selle `kohta, si̯i̯ on vana ütelus.

Jusku sauel sadanu. – Si̯i̯ ingitseb, kohmetu; *saamatu oleku `kohta käib si̯i̯ ütelus.*

Jusku siga kot'tis. – Üksi elab omaette, ilmaaśjadest midagi ei tää, si̯i̯ on jusku siga kot'tis.

Jusku `vaia tau `vasta`oksa `puusse. – Si̯i̯ on `seuke `ütelus sõna`kuulmata ja vastase lapse `kohta, sa suńni ja suńni, ta‿i lähe, ei ti̯i̯.

Jutt ei pia vett. – Si̯i̯ on `seuke jutt, mis `öeldaks, põle `põĥja all või põle `äńda taga – taga`järge ei ole ja põle tõtt kah.

Jutul põle `ända taga. < Pailu `jõudma.

`Jälle raha, mis mi̯i̯s ei tää. – Soheraha `kohta on si̯i̯ sõna ikki `rahva sias olnu.

Jäme ots käes. – Isi oled otsustaja, peremi̯i̯s, jäme ots sinu käes.

Kaalub jusku apteegi kaaluga. < Sinikivikaaluja olema.

Kahe ~ `mitme raua pääl olema. – Kahe ala pääl tegutseb, nagu `öelda, tüdrik on laulu`ku̯u̯ris ja rahva`tantsus ka, siis tema on kahe raua pääl, aga `mitme raua pääl on `mitmel alal.

Kahjatse või pää otsast ära. – Kahjatse änam ku änam, kui midagi sańdisti oled teinud, aga ei aita.

`Kahte `nahka korraga `võtma. – Ahne peremi̯i̯s ajab taga, inimene piab `kahte tü̯ü̯d korraga tegima, ti̯i̯ seda ja ti̯i̯ teist, `uhke peremi̯i̯s `kangesti.

Kaibukaśs olema. – Iga `väikest `aśja läheb ja räägib, si̯i̯ on kaibukaśs, `kaibaja inimene.

Kakskümmend viis tinoopi `vaardis. – Suur `kiirus, väga suur `kiirus. Vana`rahva sõna, mis si̯i̯ tinoopi on, ei tää.

Kannad käivad `kuklas(se). – Si̯i̯ on suure joosu `kohta.

Karu `nahka `müima, aga karu alles lasemata. – Si̯i̯ on nõnda: *üks inimene võtab raha ette mõne aśja `pääle, kas tal kasub mõni lu̯u̯m või.*

Kas kotiga või tutiga. – Kas poiss või tüdrik; *`nüitsel ajal poistel ja tüdrikutel püksid ja pikad `juused, ei saa aru, mis nad on.*

Kas mõni niisugune vi̯i̯l `sinna jäi, kust sina ära `tul'lid? – Kui mõni `seuke arusaamatu on või `lol'lusi ti̯i̯b, sellel `öeldaks seda`viisi.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Kaval kui porikärbes. – Minu isa `ütles ikki seda ja kaval on ta, kurivaim, küll, katsu kas saad ära `lüia, `lendab i̯i̯st ära.

`Kellama ~ `kella `lü̯ü̯ma `mü̯ü̯da küla. – See on külakell, tühja jutu vidaja, lahmerdaja.

Kiilikas `kõrbeb. – Siis, tähendab, kõht on tühi.

Ki̯i̯l kummuli suus. – Si̯i̯ lobiseb pailu, igavene latatara, podiseb ku pudrupada, lora ajab, `neuksi latatarasi on, jahvatajad, ladra`veśkid.

Kińnised käed. – Tema tü̯ü̯ ei edene, edesi ei jõua, ikki sibab ja sibab jusku kana takkus.

Kiradi-viradi elama. – Viletsasti elama, `ühtepidi põle ää, teistpidi põle ää, ikki üks `kaibamine ja äda`karjumine.

Kirbuluid ja jänesepäid. – Nal'lasõna, kui teine küsib: "Mis sa sü̯ü̯d?" ja sina ei taha ütelda, siis `ütled nõnda.

Kirjalõng olema. – Üks inimene on teiste seas isi`mu̯u̯di, kas riietuses teist`mu̯u̯di või. Ja vanematel pailu `tütri on ja üks poeg, sis poeg on kirjalõngaks seas.

Kirjumemm. – Kirjumemm on võerasema, tema `kohta käib si̯i̯ sõna.

Kis soovib, si̯i̯ proovib. – Ku sa tahad seda, siis proovi, siis saad `õige otsa pääl, kas `kõlbab või ei.

Kivi pää pääl. – Kui üks laps on väga `väikse kasvuga, siis `öeldaks: tal on kivi pää pääl, sellepärast ei kasva.

Kobina `pääl tulema. – `Sel'gesti ei tää, natuke on `kuulnud, siis `ütleb: ma nõnda kobina pääl `tul'lin.

Kolmas mi̯i̯s `põrgus. – Si̯i̯ on aidami̯i̯s, `vaata, üks vana sal'm on nõnda: "`Kilter, kubjas, aidami̯i̯s, ni̯i̯d on `põrgus kõige i̯i̯s," ja tema on selles rias kolmas.

Kopik põle raha ja latik põle liha. – Kopik jah on `väike küll, aga kopik rublast `puudu on, `jälle ei saa `aśja õiendada.

Kui ei usu, anna uruaugul muśu. – Si̯i̯ lobajutt, lastel muidu `öeldi.

Kui kirp sind sü̯ü̯b, siis süga ja aja teda taga. – Si̯i̯ on üks nal'jasõna jutujakuks.

Kui must, lü̯ü̯ `vasta ust. – Üks nal'lasõna, muud midagi.

`Ku̯u̯tsu tegima. – `Seuke vigurdamine, si̯i̯ on kootsutegimine, moonutab ennast ja.

Kõhna muna ja metsmõtuse poeg. – Vana`rahva nal'lasõna, lapsed küsivad: "Mis sul on?", ei taheta seda `aśja avalda, siis `öeldaks.

Kõige ~ tükkis naha ja karvadega pakilt ja palavalt sööma. – Suure vihaga inimesest `öeldaks: ta oleks teise tükkis naha ja karvadega ära söönud, et midagi üle ei jää.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Kõik ei ole kodus. – Si̯i̯ inimene ei ole normaalne, `mõistusest on `puudu.

Kõik kuivad paigad läbi `käima ~ `ot'sima. – 1) *`Ulkuja või `seuke ää koha `ot'sija, kõik kuivad paigad käib läbi, ikki parajat `kohta ei ole.* 2) *Ja teine mõte, sul on midagi kadunud, sa ot'sid, aga ei leia, siis `ütled: ma olen kõik `kuivad paigad läbi `ot'sinud – ei ole ega ole.*

Käu ja lops. – Mõni on `seuke järsk ja kuri, karjub `pääle ja kohe käsi käib kah, siis `öeldaks: temal põle muud ku käu ja lops!

Küined oma `pu̯u̯le. – Ihne ja ahne, `kangesti tõmmab, kust aga saab, kokku`kraapija.

Külakell olema. – Jututegija ja jutuvidaja, olgu‿s ta mi̯i̯s või naine, kis passaki kannab.

Küll on nal'lakas, kui mat's on lol'lakas. – Muidu nal'laks `öeldaks.

Lai pomm ~ leh́t. – Lai pomm või lai leh́t, si̯i̯ on suurustaja; `öeldaks: omast ei ole kolme `kopka i̯i̯st `aśja, aga küll ta on lai leh́t.

Lakkida `saama. – Kis on lakkida saanud, si̯i̯ on si̯i̯sama mis `öeldaks: ta on üle `lü̯ü̯dud või tal on nahk üle `kõrvade tõmmatud, ni̯i̯d on, võtta või jätta, kõik ühed vana`aegsed sõnad.

Las `käia, kaks `kopkat, kolm `saia. – Lü̯ü̯b `käega mõne aśja `kohta: ah, las läheb!

Levajumal elab vi̯i̯l. – Seda `öeldaks, kui külaline tuleb söögiajal, vanasti `öeldi.

Lit's mi̯i̯s olema. – Si̯i̯ on, tähendab, logaski, igavene logaski, lakat's ja külanaiste kargutaja, ühesõnaga üks alb mi̯i̯s, midagi väärt ei ole.

Loe või laula. – Ti̯i̯ mis sa tahad, midagi ei `aita.

Lokku `lü̯ü̯ma ~ loku`lü̯ü̯ja. – Loku`lü̯ü̯ja on `seukesama mis külakell, `kangesti laiali viab iga juttu, `teisi taga räägib.

Lol'likul'lipoeg olema. – `Seuke `väike nägu `tolkamisesõna, kui teine aśjast kohe aru ei saa või võeriti `arvab.

Luhe `jälle läbi. – Üks tü̯ü̯ on ära `tehtu või üks asi ära lõpetadu, siis `öeldaks: si̯i̯ luhe on meil läbi.

`Lul'li ~ luus`lańti `lü̯ü̯ma. – `Lul'li lü̯ü̯b või luus`lańti lü̯ü̯b – ulgub, mäńgib päevavarast.

Luukońdi ramuks. – Sü̯ü̯k ju läheb luukońdi ramuks, si̯i̯ on kakk rass (vn *как раз* – just, täpselt) *nõnda.*

Läbi `lü̯ü̯dud olema* (naisterahva kohta). *– Siis on "taldrek" läbi `lü̯ü̯dud, kui on mehega kokku elanud, si̯i̯ tüdrik on läbi `lü̯ü̯dud.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Maast madalast. – Õige varakult, `väikse lapse ajast, si̯i̯ on, juba maast madalast tuleb last õpetada ja kasvatada, ja mõni on juba maast madalast terane ja tark ja teine `jälle kel'm või.

Maa vajub all ära. – Si̯i̯ käib `mitme aśja `kohta. Vili on `äśti kasunu, `pantaks kokku, rõuk rõugu kül'les `kiṅni, `öeldaks: päris maa vajub all ära. `U̯u̯ni pailu ühe õue pääl ku̯u̯s, `jälle võib `öelda: maa vajub all ära.

Maavillane olema. – Ta on, tähendab, `seuke prosto·i külami̯i̯s, tal põle peeniksi `knihvisi ega. Enne olid maainimestel oma`koetud villased `riided, aga nüid on ajad nii `muutunu, et kodus riiet enam ei `koetagi.

Maja `sel'ga `võtma. – Igavest `mürtsu, `mü̯ü̯ramist teevad, lapsed vahest `ullavad või, siis `öeldaks: võtavad maja `sel'ga.

Mehel panema midagi. – Mehel `panna ühe `aśja või raha või, ta on selle ära `lõhkunu või `kautanu, või `raiskanu, seda ei ole enam.

Mehest madalam olema. < Mi̯i̯s ju̯u̯b ja mi̯i̯s tu̯u̯b.

Metsjeesus olema. – Metsjeesus on `seuke, nägu neid nüid küllalt on – pikad juused `laḱtiselt sorakil ja `saśsis `ümmer näu, ei ole nägu ega tegu.

Mi̯i̯s ju̯u̯b ja mi̯i̯s tu̯u̯b. – Si̯i̯ on joodiku suurustamine, tema lakub kõik ära ja `uhke ka vi̯i̯l oma naha si̯i̯s, ei või ju mehest madalam `olla.

Miks otse `minna, kui `riṅgi ka saab. – Üks nal'lasõna või nal'lavabandus, kui mõni aśjata `sammusi ti̯i̯b.

Minema kui uriluu. – Läheb ruttu ja `kergelt astub, sellest jah seda `öeldaks.

Minema nagu püśsist ~ et teine jalg ei näe teist ~ põle `mõtlemist ega `ümmer`vaatamist ~ põle `aega aigutadagi. < Silmapilk ja seda rutem.

Mis parata, kui mat́s on veata. – Kui mõni oma `vaesust `kaibab, siis `öeldaks selle `kohta.

Mis sa segad `sel'ge ilmaga. – Seda `öeldaks, kui mõni segast juttu ajab või teise jutust segaselt aru saab; üks nal'lasõna `jälle.

Mis sa tahad ära teha, kirbud söövad ära keha. – Si̯i̯ on niisamma jutujakuks, nal'jaks; kui mõni `ohkab: "Mis sa tahad ära teha," siis teine kõrvalt `ütleb nõnda.

Mitu `rauda korraga tules. – Siis on mitu ettevõtet korraga käes.

Murra või jalad alt ära. – Jalad alt ära murda, siis on kõik soga ja `räiska täis. Korratu oleku `kohta ka nagu pilguseks.

Murra või kael päält ära. – Kael ära murda on nii: seda tu̯u̯d on niipal'u pailu, murra või kael päält ära.

`Mustlase tulekaḱju. – Kui on erk punane rätik, enne `öeldi: jusku `mustlase tulekaḱju.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Mõni mõis või ahjutäis `vorsti. – Mõni asi nüid*; *ei ole suur asi*; *ei maksa kahjatseda. Seda `öeldaks, kui midagi on `kat'ki läinud või ära kadunud, või midagi `untsu, alvasti läks.

Naerulinnu pesa `leidnud. – Kis `kangesti lõbus on, naerab ilmaasjata, lõkerdab kogu aeg, sellest `öeldaks*: *ta on naerulinnu pesa `leidnud.

Nahapalavat `saama. ~ `Kütma ~ `tuupima nahk palavaks. – Sii̯ on kudas võtta,* 1) *kas saad suure `tü̯ü̯ga palava naha `sel'ga või* 2) *`köetaks, tuubitaks sul nahk palavaks.

Nahk `lõhki `lü̯ü̯dud. – Ta on üle `lü̯ü̯dud, raha `väl'la petetud või.

Nahk üle kõrvade tõmmatud. < Lakkida `saama.

Nal'ja `kohta natuke pailu. – Seda sõna on küllalt kuulda, kui mõni asi liiale läheb.

Nel'la`kümne `numre `niiti lasema. – Seda `öeldaks, kui kõht `kangesti `lahti on, väga läbi jooseb.

Ninapidi raamatus olema. – Laps või, luges, oma teud ära unustas, siis, tähendab, pahandadi: *ikki sa ninapidi raamatus.*

Ninatubakat `saama. –* 1) *`Seuke ihne on, tema käest lähed midagi `saama, `öeldaks: *tema käest saad sa nüid ninatubakat.* 2) *Mõne tühise tü̯ü̯ `kohta arvataks ka*: *mis ninatubakat sa sellest saad!*

Nupust nikastanud. – Sii̯ on üks poolearuga inimene, muud midagi.

Nutt teise näpu `otsas. – Nuttur laps on, igavene piripil'l, selle `kohta käib sii̯ sõna; *tal on nutt omast käest, võtab siitsamast teise näpu `otsast.*

`Näl'ga `tapma. – `Näl'ga tapab, sii̯ on liialt ihne, ei täi midagi `osta ega muretseda, ega õieti `süia ja, sellest `öeldaks: *tapab `näl'ga.*

Näl'g võtab sil'manägimise ära. – Sii̯ on `seuke nal'la`vaakumine, et kõht `kahgesti tühi.

Näl'lane kui uht. – Seda `öeldaks kogu aeg: *ma olen nõnda näl'lane ku uht, kõht nii tühi.*

Näpu`valget `saama ~ `andma. – Raha`saamine; *vanasti `öeldi, kui peremii̯s `ol'li päevapalga kätte `annu*: *`ahdis ikki näpu`valget kah!*

Nööriraamatusse üles panema. – Vanasti `öeldi ikki, kui `kuskel raamatusse märgiti, et `pahti nööriraamatusse üles.

`Oidma nagu `pilpa pääl ~ sitta `pilpa pääl. – El'lik `kangesti, sa piad nõnda `oidma, et ei vaaru, on ju `neuksi torulorusi, igavesed pet'sikud. Seda `öeldaks ramusamalt kah*: *oia nagu sitta `pilpa pääl. Mina ega sina põle neid sõnu teinud.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Oi-oi-oi `ullu, iga päev saab `nal'la. – Nal'laka `juhtumise `kohta saab seda `öeldud.

Ole vakka ja laku takka. – Si̯i̯ lastel muidu `öeldi ja `seukse passakavidajatel ka südametäiega.

Ole viks ja `karga kraps. – Seda`viisi `öeldaks lastel alati: ole tubli, ole kärmas.

Ole või purulaisk ~ laisk kui porikärbes, aga käsk täida ära. – Si̯i̯ on vana`rahva sõna, et käsk on vanem kui meie, seda tuleb `täita.

Oli‿s teil `aśja või tulite `kośja. – Üks ilus nal'laküsimine tuttavate inimeste vahel.

Oma nina tõstma. < Aśjariist olema.

Oma poe `kińni panema. – Inimene ti̯i̯b midagi, `õmleb või, lõpetab oma tegimise, paneb aśjad kokku, `öeldaks: pani oma poe `kińni, si̯i̯ on mõistusõna. Vahest `öeldaks ka: torud kot'ti ja mitte üks lugu enam, si̯i̯ on si̯i̯sama mis poe `kińnipanemine. (Uus.)

`Orki `jääma. – `Otsa `jääma, ära `lõpma, `kangesti kõhnaks ja.

Pailu `jõudma. – Si̯i̯ on `seuke inimene, kis `suuga ti̯i̯b ei tää mis ära, poole mai·lma täis, aga tegu põle `ollagi, sellest `öeldaks: oh tema jõuab pailu, tema jutul põle `ända taga, ei maksa `kuuldavaks võttagi.

Pane vana viht ännaks ja saada `metsa uńdiks. – Laps ülearu vallatu on, tähendab, sõna ei kuule ja, siis pahandadaks: `vaata, vana viht ännaks `panna ja ära `metsa uńdiks `saata.

Peenike pius. < Annab pät'si ära, isi jääb pul'li `pääle.

Peigmi̯i̯s kase `otsas. – Vanasti `öeldi, ku tütarlaps väga varakult akkas peigmehi `vaatama, et sellel peigmi̯i̯s alles kase `otsas, aga nüid põle enam `seuke aeg ku vanasti, nüid mida rutem, seda `uhkem.

`Persepale olema. – `Vasta`mi̯i̯lne, igavene `persepale; seda saab `mitme aśja `kohta `mõista, noh üks inimene lubas midagi teha või `tuua, aga ei teinu seda, siis `öeldaks: va `persepale `ol'li, petis.

Pesemata `puudega keedetud. – Palava toidu `kohta `öeldaks, no si̯i̯ muidu nal'lasõna, kis neid puid kunagi on pesnu.

Pika toimega olema. – `Aeglane, ei saa oma `tü̯ü̯ga ja toimetamistega kunagi edesi.

Pika vinnaga olema. – Si̯i̯ on igavene laisksoolikas, laiskvaras ja.

Pime kana `leidis ka tera. – Üks `seuke saamatu sai ka akkama.

Pime kui sügisi ü̯ü̯. – Tuba väga pime, lamp tuhm.

`Plindres olema. – Si̯i̯ on ädaasi, kimbatuses on või, siis on `plindres. Ädas või kimbatuses, ei saa siiap̀u̯u̯l ega sennap̀u̯u̯l.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Podiseb ku pudrupada. < Ki̯i̯l kummuli suus.

Poissmehe matusele minema. – `Pulma minema, peigmi̯i̯s põle `pääle `pulma enam poissmi̯i̯s.

Poluvärnik olema. – Poluvärnikud on sohelapsed, mis abielulapsed ei ole, `värdjad.

Poole aruga inimene. < Nupust nikastanud.

Pudelit imema. < `Taeva`laiune vahe.

`Pu̯u̯kima teist inimest. – Poogib teist inimest, si̯i̯ lü̯ü̯b üle, tahab midagi üle`kohtuselt kätte saada.

`Puutumata pruut. – `Puutumata pruut on si̯i̯ tüdrik, kis põle poisi juures olnud, selka, nägu mõni `ütleb.

Põheraud (põhja-) *`kontsas. – Siis on suur `kiirus, tü̯ü̯rutt, sa tõttad, `aega ei ole*; *`vaata, obune kah, ku põheraud `kontsa puudub, `lendab.*

Põle jutt ega asi. < `Rääkima mis sü̆l'g suhu tu̯u̯b.

`Põntsu `saama ~ `andma. – Põnts on `seuke midagi `alba ja teine mõte on müks, annad müksu teisel `pihta, aga teise läbi midagi `alba saad – ka ää põntsu.

`Põtkus olema. – Si̯i̯ on redus, põtkutaja on redus, redukaśs.

Pät's `päevas ja ärg nädalas. – Si̯i̯ käib suure söömaga inimeste `kohta ja suure pere `kohta kah, et neil kulub pailu `toitu.

Pääd süles `oidma. – Inimene käib väga `nu̯u̯kus, edetsipidi, nina `vasta maad, sellel `öeldaks: *oiab pääd süles.*

Pää `laias `otsas. – Pää `laias `otsas, si̯i̯ on, tuleb suure ajuga või, ja `vaata, lehm tuleb, kõrvad laiali, pää `laias, noh inimesel `juused `sahmis laiali.

`Pääle ajama nagu uni. – Ajab `pääle nagu uni, seda `öeldaks küll: *inimene musteldab, anna mul seda ja seda.*

Rahvast `rohkem kui inimesi. – `Pailu inimesi korraga, si̯i̯ on nal'laütelus, vanarahvas on `väl'la `mõtlenu.

Raud ja kivi olema. – Üks `kange ja karm, ihne ja ahne, kõva südamega, `kange igapidi, ta‿i saa isigi aru, mis ta on.

Riistapuu olema. – `Seuke suureline, omast suurt lugu piab, `öeldaks: *tema ka mõni riistapuu, ta isi ei olegi nii asi, ku ennast ti̯i̯b.*

`Rääkima, mis sü̆l'g suhu tu̯u̯b. – Mõni on `seuke ladrakai, ajab igavest möga suust `väl'ja, mis põle jutt ega asi, sellest `öeldaks: *räägib, mis sü̆l'g suhu tu̯u̯b.*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Saade`mu̯u̯di ja taade`mu̯u̯di. – Si̯i̯ on nägu seda`mu̯u̯di ja teist`mu̯u̯di või nii ja naa.

Sauna`korda `saama. – Saun on pahandus või midagi `alba; sai siunata, sai õige saunakorra, `öeldaks `seuksest pahandusest.

Selle `inda ~ `nahka minema. – Si̯i̯ on elu`juhtumistest. Inimene `aiglane on, midagi `alba `aśja kuuleb, `kohkub, sureb ära, `öeldaks: selle `nahka ta läks. Ja mi̯i̯s `ju̯u̯ma akkab, ikki `rohkem ja `rohkem, pärast tervis `otsas – läks viina `nahka.

Silmapilk ja seda rutem. – Si̯i̯ on kõva käsk, piad kohe minema nägu püśsist, et teine jalg ei näe teist, põle `mõtlemist ega `ümmer`vaatamist, põle `aega aigutadagi.

Sina, sitanina. – `Seuke üidsõna; mõni laps või nu̯u̯r inimene tahab tark `olla, `öeldaks: ah, mis sina, sitanina, ka tääd!

Sinikivi`kaaluja olema. – `Kangesti `ihne, midagi annab, kaalub jusku apteegi kaaluga, sellest `öeldaks: igavene sinikivi`kaaluja.

Sojalt (*soojalt*) *suhu, palavalt `perse.* – 1) *Sü̯ü̯b korraga kõik ruttu ära või latastab, mis ta saab, ruttu ära, sellest `öeldaks: sojalt suhu, palavalt `perse.* (Maria Gustavson, s 1894.) 2) *Seda `öeldaks `mitme aśja `kohta. Jaa, tähendab, inimese `sü̯ü̯mise `kohta ka, `tõmmab nõnda suure kiiruga, `jahtuda ei lase ja, ja ükskõik mis aśja ruttu ära lõhub või `raiskab, nagu mõni on – uus `riidetükk kohe rutupärast `sel'ga, löörendab, lörtsib ta ruttu vanaks, siis on soojalt suhu, palavalt `peesse, nagu `öeldaks.* (Ilma Kahiste, s 1895.)

Sure, konn, mis mul sest on. – Oh si̯i̯, nägu mõni ädaldab: ma suren, kui ma seda ei saa, siis teine `ütleb nõnda. Ikki nal'lasõna.

`Surnuaiajoosik olema. – Üks väga kõhn ja ädine inimene, `jõudu ei ole, käib küitsa-küitsa ja, siis `öeldaks: `surnuaiajoosik, et ta oleks nägu auast ära `ju̯u̯snud.

`Suuga `rohkem tegima kui `tarvis.* – 1) *Ti̯i̯b oma `rääkimisega pahandust ja 2) *teine mõte on ka: räägib, `patrab ülearu pailu.*

Suur auk jääb taha. – Suur `puudus ühest aśjast või inimesest, ku tend enam põle.

Suurest laastust ära `lü̯ü̯dud. – Üks asi põle korralikult `tehtud, päälis`kaudselt `tehtud, siis on suurest laastust ära `lü̯ü̯dud.

Suur poiss juba, saab oma käe pääl piśsil `käia. – Seda`viisi `öeldaks päris meeśtel, et ta saab akkama selle aśjaga, kellest jutt on.

Sõna ja u̯u̯p. – Käu ja lops.

Süda ei võta. – Sa ei taha `ühte `toitu, siis `ütled: mu süda ei võta seda.

Süda `kõrbub. – Süda on tühi `kangesti, `süia vaja.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`Sü̯ü̯jal ei ole kubjast `tarvis. – `Sü̯ü̯ma põle vaja `suńdida, igaüks teab isi, pailu ta sü̯ü̯b või ei sü̯ü̯.

Taadi taelaraasukesed. – `Öeldi lastel, kui ei tahetud ütelda, mis sul käes on.

`Taeva`koitus jalul. – Väga vara omikul minema või `ju̯u̯sma, üles `tõusma: oh ma `ol'lin juba `taeva `koitus jalul.

`Taeva`laiune vahe. – `Taeva`laiune vahe, kuule jah, üks vend on, kõik majapidamine korras, loomad, masinad on, ja teine vend igavene lorukapukas, vesu ja logaski, muudku pudelit imeb, tähendab, neil on ju `taeva`laiune vahe, ja si̯i̯ on `ül'tsi suur vahe mõne aśja või oleku vahel.

Ta on üle `lü̯ü̯dud. < Lakkida `saama.

`Tasku tiisikus. – Rahakot't on tühi, si̯i̯ on si̯i̯.

Teise inimese näpude läbi `vaatama. – Seda tuleb nõnda `mõista: sul ei ole oma leib või toit, sa saad nõnda, kudas perenaine annab, ja ku ta `seuke ihne on, napitab ja tinksutab, siis `öeldaks: piad tema näpude läbi `vaatama.

Teise inimese päevad käes. – Seda tuleb nõnda `mõista, `ütleme, mul on midagi `raskust või `aigust, või segadust või, ja mõnel teisel `juhtub sedasamuti, siis mina `ütlen: "Sul on minu päevad käes" ja kolmas kõrvalt võib ütelda: "Temal on `Tohtre Mari päevad käes." Ikki `mõistu, ikki mõistu käivad ni̯i̯d sõnad.

Teisest `tainast olema. – Teist`mu̯u̯di olekuga inimese `kohta on si̯i̯ sõna.

Teiste `sel'ga maha kukkuma. – Kis `teisi näägutab, ikki teiste vigu arutab, sellest `öeldaks: kukub teiste `sel'ga maha.

Teistest üle `vaatama. – Suureline, `uhke, ei pia teistest lugu, ei `näegi neid.

Telefoni `alla minema. – Nüid on `seuke `ütlemine: ma lähen telefoni `alla, kui `väl'la`käiku läheb. (Uus.)

Tere, tere, teid ma tunnen, täna nädal, kui ma nägin. – Seda `öeldaks tuttava inimese teretamise pääl nal'la`tu̯u̯nis.

Toho·h olema. – Napakas, si̯i̯ on toho·h, ta on puuduliku aruga.

Toit viib keele `alla. – Siis on toit väga ää. Kokadel `tehtaks ääd mi̯i̯lt: su toit viib keele `alla.

Torud kot'ti ja mitte üks lugu enam. <Oma poe kińni panema.

Tuld `lü̯ü̯ma* (kellegi) *käes. – Si̯i̯ on ühe aśja `kohta, mis sa pailu tarvitad – rahakot't lü̯ü̯b tuld käes, ku sa `tiḱti ja pailu `väl'ja annad; lihanõu lü̯ü̯b tuld käes, ku sa ikki ja alati võtad; `kõike ei jõuagi nimetada.

Tume kui tökandipudel. – Kis ülearu targaks ennast ti̯i̯b, aga isi ta nii tark ei ole, `öeldaks: tume ku tökandipudel.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Tutiga täi. – Üidlause, jusku tutiga täi, `seuke tola piaks olema.

Tu̯u̯ es lukke. – Si̯i̯ on – aga si̯i̯ ei ole `eesti keele sõna –, si̯i̯ tähendab: sellest põle midagi või si̯i̯ ei loe.

Tuul pööningult läbi puhunud. – Pööning on tema pää, tuul läbi puhub, ajab aru segamini.

Täna kroonupüha, saab kapsaleent ja liha. – Si̯i̯ on ka nal'laütelus, ku midagi püha on, enne `ol'lid kroonupühad.

Tü̯ü̯`päeva `kirja panema. – Väl'ja`käiku lähevad, si̯i̯ on küll `nüitse aja sõna: ma lähen, panen oma päeva `kirja. (Uus.)

`Uurima ja `puurima. – Mõni on `neuke uudisimuline, tahab ikki `kõike viimast `kangesti tääda, uurib ja ajab `pääle, et kudas si̯i̯ `ol'li ja kudas ta `ol'li.

`U̯u̯ta, kunas suur laev ennast `pöörab. – Seda `öeldaks selle `kohta, ku mõni väga `aeglaselt ennast liigutab.

Uut ja vana tegima. – Si̯i̯ on ähvardus, paha meelega ähvardab: ma ti̯i̯n sul uut ja vana, või – ära lase omal uut ja vana tiha! Sellel midagi `normi põle, vahest jääb niisama ähvardusega või plähvib, lopsib kõrvad palavaks, või annab mõne tumaka küira `pihta.

`Vaata üles või maha – kõik on `tühja täis. – `Vaata, kus sa tahad, no `puudus või äda, ei tää, mis teha.

`Valge paistab tagant läbi. – Kõht on `kangesti tühi, `vaata või tagant ette ära.

`Valguse ette minema. – Valitsuse ette aru `andma või vastust `andma, si̯i̯ on arilik sõna.

Vana kui muld. – Inimene väga vana, põle änam jumes, näust `must ja, `öeldaks: vana kui muld.

Vanaleib. – Jah seda ikki `öeldaks; vanaleib on si̯i̯, mis sa `väl'ja`käiku viid.

Vanatüdriku nõelatäis. – Pikk nõelatäis; vanatüdrikul on silmad töńtsid, kui korra niidi nõela taha saab, siis võtab pika.

Vana `vanker logiseb ikki. – Vana `vanker logiseb, nõndasamma vana inimene kah, ikki ta logiseb: siit valutab ja säält valutab.

`Varbad `vil'li `jooksma. – Pailu `kordi ühe aśja pärast käib, `ütleb: ma olen juba `varbad `vil'li `ju̯u̯snud.

Vasika(s)t `viskama. – Si̯i̯ käib abo·rdi `kohta, `viskas vasika ära, `öeldaks jaa, si̯i̯ inimene on vasika`viskaja, olgu ta‿s neiu või naine.

Vedel ku kurejuu̯k. – Si̯i̯ on `laḱtise kõhu `kohta, vedelat tuleb.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Vesi ka ei mahu vahele. – Kui kaks inimest nägu paarirahvas või nii `kangesti kokku oiavad, ühes `mi̯i̯les on, sellest `öeldaks: *vesi ka ei mahu nende vahele.*

`Vihma akkas sadama, mina `pańnin plagama. – `Jälle üks `seuke `võetud `ütlemine, kõnekõlks, üks i̯i̯s `ütlenu, teised `ütlevad järel.

`Võtke vihaks või pange pahaks. – Si̯i̯ `seuke vabandamine, tähendab, jutu `algus või.

Võtta või jätta. < Lakkida `saama.

`Välku `lu̯u̯ma.– Ku mõni nägu peremi̯i̯s või suure vihaga kärgib, praugub, siis `öeldaks*: *küll lu̯u̯b `välku!

Õige otsa pääl saama. < Kis soovib, si̯i̯ proovib.

Õlekõrrega verd võtma. – Kui inimene nii `priske ja punased põsed lõkendavad, siis `öeldaks: *temal võib õlekõrrega verd võtta.*

Õṅnista ja oia, kis sai koogi, kis sai saia. – No si̯i̯ on `jälle `mitmes mõttes, `ütleme `näituseks `väikse aśja `kohta: *lastel `antaks ulga`pääle `kommi või pis`viiki* (biskviiti) *– krabavad, `tõmmavad, mis `ki̯i̯gi saab, ja suure aśja `kohta*: *ühe `surnu päranduse`kraami `tõmmavad üksteise võidu, kis i̯i̯s, si̯i̯ mi̯i̯s, siis arukamad kõrvalt `ütlevad*: *õṅnista ja oia, kis sai koogi, kis sai saia!*

Õpeta ku oma last aia`teiba `otsa kükal. – Kui mõni aśjast kunagi aru ei saa, mitu `korda seletadaks, sellel `öeldaks seda.

Õśs `pahna ~ `lauta, pulk ette. – Vallatut last lubati sia`lauta `kiṅni `panna, õśs, tähendab, on siga*; *kui lapsed mürasid või vanematel tu̯u̯ juures i̯i̯s töllerdasid, `öeldi: *õśs `pahna või ka õśs `lauta, pulk ette.*

Õõnes puu kõmiseb ikka. – Üks `seuke inimene, kes ise midagi ei ole, aga suure kõlaga ennast kiidab, sellest `öeldaks seda`viisi.

Ädas ku ~ niikui `mustlane mädas. – Si̯i̯ `seuke sõnakäänd suure äda `kohta*; *ma olen ädas niikui `mustlane mädas.

Änam kui änam. < Kahjatse või pää otsast ära.

Ära ikki taha õberaha. – Ku mõni nõnda midagi `rohkemat või paremat tahab või, siis `öeldaks seda ja vahest `pantaks `juure: *`aitab vask kah. Õberaha oleks nägu parem või `kal'lim asi või ka parem elu.*

Ära usu `ilma, ilm aab puru `sil'ma. – Ilma juttu ei või `uskuda, si̯i̯ on arutlane asi, mis sa usud.

Ära `vorstima. – Ühe aśja on ära `vorstinu, siis ta on selle aśja ära `lõhkunu või `kautanu või, seda ei ole enam.

Ääs tuules olema. – Siis on inimesed ääs tujus, nagu `naabrid omavahel `äśti läbi saavad või.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Ühe tüü juudid olema. – Ühed ametimehed on ühe tüü juudid, enne `ol'lid toobijuudid ja müt'sijuudid ja, igaüks oma ameti pääl.

`Ühte ja teist, teist `rohkem kui `ühte. – Nal'lavastus, ku küsitaks: ”*Mis sa sõid?*” *või* ”*Mis sul sääl on?*”, *ja sina ei taha ütelda või seletada.*

Maria Akkermann, s 1818. Kägiste k; Maria Gustavson, s 1894. Suurküla;
Ilma Kahiste, s 1895. Räägu k; Marta Kallas, s 1899. Viira k

1976–1977. ES KT 283

Piltlikke väljendeid ja kõnekäände

Ainult ~ `pal'lad raamid vii̯l järel jäänu. – Kui inimesel liha ära kaub, `pal'lad końdid vii̯l naha all, siis `öeldaks*: *ainult raamid vii̯l või `pal'lad raamid vii̯l järel jäänu.

Ajab pada. < Laseb pada üle ajada.

Ajame juttu jumalast ja paneme `piipu tubakast. – Sii̯ on muidu jutujätkuks või jutuakatuseks `öeldud, muud midagi, vana`mu̯u̯di `ütlemine.

Annab varjul(e) valu. – Sii̯ on, läheb ruttu, jookseb varjul järel, kui vari ii̯s läheb; *sii̯ on annab varjul valu.*

Ead `nahka `saama. < Uńdist ei saa õue`koera, karust ei saa karja`koera.

Edasi-tagasi inimene. – Valevorst, üks `muutliku meelega inimene, kord siiap̀u̯u̯l, kord sinnap̀u̯u̯l, sedavisi on edesi-tagasi inimene.

Eidab unerekke. – Eidab unerekke, unemati paneb siĺmad `kińni, unevana tuleb, paneb vaiba ilusti pääl, vanad inimesed `rääkisid lastel.

Ei jää ilmatoeks ~ ilma`sambaks. – Sii̯ tähendab, et inimene ei jää igaveseks elama, ilmatoeks või ilma`sambaks, `rohkem ilmatoeks olen mina `kuulnu.

Ei ole üksi, püksid ka. – Sii̯ on nal'laviluks, kui mõni tuttav küsib: *”Kas sa üksi oled?” – ”Ei ole üksi, püksid on ka.”*

Ei `oska `kolmegi ütelda. – Kui midagi `järsku kuuled või midagi sellest aśjast ei tää, siis `ütled: *”Ei mina `oska `kolmegi ütelda.”*

Ei tii̯ `sinna, kus ta kükitab. ~ Kahe `persega inimene. – Sii̯ on `seuke, `ühte räägib, teist tii̯b, üks moonutes.

Ei tää `ullu ega `tarka. – Mitte midagi ei `oska arvata sellest asjast või mitte midagi ei tää, mis ette võtta, kudas `olla või. Üks igapäevane sõna.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Enam on äbi `ähkijal kui on `välja`pühkijal. – Vaata, koristamine ei ole äbi, si̯i̯ on äbi, kui sa oma jäljed teiste koristada jätad, kas põle tõsi!

Et saab, aga mitte ehk saab. – Inimene ti̯i̯b või tu̯u̯b või muretseb midagi `äśti pailu, et `puudu ei tule, selle mõte on nõnda.

Ilma kui rebane obuserokast. – Jäi ilma, ei saanu seda, mis ta `taḱtis, si̯i̯ asi läks `untsu.

Ing armas si̯i̯s. – Kui `kangesti joosed, ruttad, siis on: joose nii et ing armas si̯i̯s; sa vihu tü̯ü̯d teha nii et ing armas si̯i̯s.

Inge pöörab pahupidi. – Sa näed või kuuled `ühte `vasta`oksa `aśja, igavest närimist teise inimese kallal või muud, mis `kõlblik ei ole, siis `ütled: ”Päris inge pöörab pahupidi.”

It′sitab peosse. – `Öeldaks: it′sitab `peosse, kui on teisel valetanud või teise naha `lõhki löönud, `öeldaks ka: teisel naha üle kõrvade `tõmmanud. Minu vanaisa ütles neid sõnu.

Jalad kõhu alt `väl′ja `võtma. – Käi, astu, mine rutemini, aja jalad kõhu alt `väl′ja – `laiska suńnitakse.

Jalad ümargused all. – Kui läheb nagu tuigerdab, jalad ei käi korralikult, siis on jalad ümargused all. No joodikatel kah.

`Jalga jala ette `tõsta. – Seda saab `kahte `mu̯u̯di võtta: 1) *kas ta on jõuetu, `aige või nii väsinud, et ei jõua `jalga `tõsta,* 2) *või on laisk, vesu, ei viisi.*

`Jalgel valu `andma. < Süda kukkus `saapa`säärde.

`Julge uńdi rind on rasvane. – `Julge `pääleakkamine on pu̯u̯l `võitu, `julgusega saab pailu ära `tehtud; kui `julge ja `kange oled, saad selle kätte, mis sa püiad või tahad – si̯i̯ piab nõnda olema.

Jusku koeral visataks końt ette. – Pahameelega midagi `antaks, `u̯u̯limatult visataks kätte, si̯i̯ on si̯i̯.

Jusku kostal vi̯i̯ pääl laiali. – Mõni istub nii laiali, losakil, siis `öeldaks `pilkamiseks.

Kahe `persega inimene. < Ei ti̯i̯ `sinna, kus ta kükitab.

Kangiga maast `laḱti `kaaluda. – Si̯i̯ on laisk või unekot′t, ei saa ega saa minema või magamast üles.

Kiidab kaela `kat′ki. – Suur kiidus, `kiitleja, omal midagi põle, aga kiidab kasvõi kaela `kat′ki.

Kullaga `kaaluda. – Väga aruldane või väga kal′lis asi või kaup, kudas `ki̯i̯gi reageerib. (!)

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`Kurge `u̯u̯tab. < `U̯u̯tamise pääl olema.

`Kuula kõrvadega, aga mitte kõhunahaga. – Seda `öeldaks alati, kui teine tähel ei pane, mis räägiti või `käśti teha.

Käib jusku kül'm `mü̯ü̯da puid. – `Seuke inimene, üks mutsujuurikas, ti̯i̯b ja ti̯i̯b ilma aru`saamiseta, noh unimüt's ta `ongi.

Käib jusku `mõrda `katsumas. – Käib `tihti midagi saada `tahtmas, `u̯u̯tab ikki, et saab midagi, sellest `öeldaks: käib jusku `mõrda `katsumas, si̯i̯ on pahameelega `ütlemine, arvustamine ka.

Käsi jääb pääl. – Minu käsi jääb pääl – mina võidan selle aśja, mis mul õiendada on.

Küll ja vi̯i̯l. – Küll ja vi̯i̯l on kaks kokku – et on küllalt seda, mis `tarvis, ja `rohkem ka vi̯i̯l.

Lammas läheb vähja käest `villu `saama. – Rikas läheb `vaese käest midagi `saama.

Laseb pada üle ajada. – Ajab igasugust loba, podiseb ilmast`ilma.

Liimist `laḱti olema. – Kui inimene liimist `laḱti on, siis ta on vihane või tujust ära ja tervis võib ka segamini `olla.

Malk `kargab maast üles. – Lõhu tü̯ü̯d teha, vihu, `tõmma nii et malk `kargab maast üles, si̯i̯ on suur `rühmamine.

Murrab jalust maha. – Vile tuul, nii `kange tuul, et murrab jalust maha, päris äisatu.

Naha `lõhki löönud ~ üle kõrvade `tõmmanud. < It'sitab peosse.

Nahk`pauna paigale panema. – Si̯i̯ on `sü̯ü̯mise `kohta, kõht on nahkpaun.

Nutab pikki pisaraid. – Siis kaḱjatseb, kõrvalt `öeldaks: nutab pikki pisaraid, siis si̯i̯ nagu parastamine.

Näe, kus käkk tuli vi̯i̯ `pääle. – Käkk on kergat's, `arvab, et tema ka midagi, aga omast põle `aśja `ollagi, kiidus, muud midagi.

Näitab rusikat taskus. – Si̯i̯ on salalik ja arg – oh, ega temast kallaltulejat ei saa, `näitab muidu rusikat `taskus. `Jälle minu vanaisa sõnad.

Oia alt. < Täiskäik pääl.

Oma vitsad peksavad. < Nutab pikki pisaraid.

Ons tal raha `puudu või `võlga vähe. – Kergats ennast kiidab, siis pilgataks nõnda.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`Opmańni keretäit ~ igavest nahatäit `saama. – Sai `opmańni keretäie – sai igavese nahatäie tappa.

`Opmańni mautäis. – `Opmańni mautäis on mehine kõhutäis `süia.* Kas see ka peksu kohta käib? – *Jah, on küll, igakord suurt vahet ei `tehta.

Ot'si et vanaks jääd. ~ Ot'si nõnda, et uimaseks jääd. – Si̯i on alati: sa `ühte `aśja ot'sid, ikki ot'sid ja vi̯i̯l ei leia, `ütled: ot'si nõnda, et vanaks jääd. Ja vahest `öeldaks ka: ot'si nõnda, et uimaseks jääd.

Paar kirbu uper`pal'li. – `Väike põld või `väike maa – pailukest seda on, paar kirbu uper`pal'li!

Paneb jõe põlema. – 1) *Inimene `seuke põletes on, igavene lõvi, `kange väga, sellest `öeldaks: oh, tema paneb jõe ka põlema, ta on nii `kange.* (Alviine Veide, s 1885.) 2) *Kas ta on suur kiidukukk või ti̯i̯b suure pahanduse, tuli on ikka alb; mõnel läheb viha põlema.* (Aleftina Avamere, s 1915.)

Pane kivi `tasku, muidu lähed `lendu. – Si̯i on `kerglane, kergat's, `öeldaks: pane kivi `tasku, muidu lähed `lendu. Minu (Aleftina Avamere) *vanaisa vana Kivi Jüri `ütles ikka `seukse inimese `kohta.*

Perse kiidab peremi̯i̯st. – Si̯i on si̯i̯sama mis taguots mäńgib toru`pil'li.

Poeb nõelasil'mast läbi. – Poeb nõelasil'mast läbi, si̯i on igavene nuhk, igalt pu̯u̯lt poeb läbi.

`Pääl'tsi kauda `käima. – Lohakalt, päälis`kaudselt ti̯i̯b, toimendab, nägu tua keskpaiga koristab, `ääri, `nurki ei puuduta – taevas `sel'ge, ääred `pilves.

Püksi`mõõtu `võtma. – Püksi`mõõtu võtab, annab nahatäie tappa.

Rada taga. – On `kahte `mu̯u̯di. 1) *Tüdrik poisiga kaua käib, ikka käib, siis `öeldaks: nii kaua ta käib kui rada taga, lapserada.* 2) *Ja teine on, kui inimene `kuskel käib, pahandust ti̯i̯b, nagu mõnel on näpuamet, kus käib, ikka midagi salaja võtab, siis ka on rada taga – alvad jutud käivad järel.*

Rintsud-räntsud. – `Seuke armetu varandus, vanad kulunud riided ja aśjad `ühtekokku on rintsud-räntsud; `pantskad `öeldaks kah.

Riśtiinimese `mu̯u̯di. – Ristiinimese `mu̯u̯di elamine on `ausalt, ilusti. Mõni vihane karjub, praugub, `öeldaks: et tema ka ristiinimese `mu̯u̯di ei räägi!

Riśtiinimese veri südames. – Kellel riśtiinimese veri südames on, si̯i on üks aus, õiglane inimene, ei ti̯i teistel ülekohut, `alba.

`Räimi `räästima. – Räästib `räimi, kisub `räimel naha maha; no `seuke tühine tegu teise sõnaga ütelda.

Räägib mokaotsast. – Mokaotsast `poetab mõne sõna, `uhkelt, suureliselt natuke pakatab.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Sammeldanud ja ämmeldanud. – Kui inimene sugugi ei korista oma elamut, kõik `tolmu ja `praḱti täis, `ämbliku`võrkusi täis, siis on tuba sammeldanud ja ämmeldanud.

`Servi sõnad. – `Servi sõnad on tigedad, `torkivad sõnad, `pilkamine, terav norimine ja.

Suini täis. – Suini täis on kurguauguni täis; ajab ennast nii täis, et võib sõrmega ära `katsuda, `kaugel toit on.

Sula tõsi. < Äpardusel põle ära`päästjat.

Süda kukkus `saapa`säärde. – Lõi araks, pani plagama, `aṅdis `jalgel valu, `kartis.

Süda `kõrbub si̯i̯s. – Si̯i̯ on joodikute `kohta, vaja täis `juua, ja suure janu `kohta ka.

Sü̯ü̯b oma täissül'latud kapsad ära. – Võtab seda eaks, mis ta enne ära `põlgas, nagu poiss enne `laitis `ühte tüdrikut, aga pärast kosib ära.

Taevas `sel'ge, ääred `pilves. < `Pääl'tsi kauda `käima.

Taguots mäṅgib toru`pil'li. < Perse kiidab peremi̯i̯st.

Tallab änna pääl. – Si̯i̯ on, kui poiss tüdruku ära `raiskab ja maha jätab; `öeldaks: tallas änna pääl ja läks minema.

Teeb, kindad käes. – Kui teeb midagi `aeglaselt, rohimine või, `öeldaks: kaperdab nagu kinnastega; si̯i̯ tü̯ü̯ ei ole korralik, ei ole `kombes. Lüpsmisest ma pole `kuulnud.

Teeb sõrmeotsast. – Ti̯i̯b lohakalt, päälis`kaudselt, armetult või.

Ti̯i̯b vanakuradil sarved pähe. – Sellel on kaks mõistet: 1) kas ta on nii osav iga tü̯ü̯ pääl, `ükski asi tend ei pia, 2) ´või on ta suur kiidus.

Ti̯i̯ `jalge all. – Ti̯i̯ `jalge all, siis on minek teada, nagu poisid armeesse minemas või mujale ära kolimine; reis ka.

Ti̯i̯ kulub kätte ära. – Kui sa ühe aśja pärast piad pailu `käima, ikka `käima, siis `ütled: päris ti̯i̯ kulub kätte ära selle `käimisega.

Tikub pudelisse. – Tikub `ju̯u̯ma akkama, saab joodikuks.

Täie auruga ~ käiguga. – Täie auruga, si̯i̯ on si̯i̯sama, mis täie käiguga, ikki suure kiiruga.

Täiskäik pääl. – Täiskäik pääl jah, läheb nõnda ruttu kui võimalik; täie `u̯u̯ga nii et oia alt!

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Uńdi`paastu laupäev. – Uńdi`paastu `laupa jah, inimene väga laisk on või `aeglane, `öeldaks: enne ei saa tast `aśja ku uńdi`paastu `lauba; tal läheb `aega uńdi`paastu `laubani; pikatlane, laiskl̮u̮um, ei saa enne `tehtud ku uńdi`paastu `lauba; tal läheb aeg pikalt, läheb pikalt si̮i̮ asi.

Uńdist ei saa õue`koera, karust ei saa karja`koera. – Si̮i̮ on vana tõde: ulakast ei saa ead `nahka, nagu `vargast või, ja joomar jääb ikka selleks, mis ta on.

Uśsi `kombel läbi ajama. – Si̮i̮ inimene ot'sib, nuhib kõik kohad läbi, uurib teiste tegimist ja olemist.

Uued pril'lid tegema. – L̮ü̮ü̮b sil'mad siniseks, muud midagi.

`U̮u̮tab, kui isane `poegib. – `U̮u̮tab, mis ei ole ega tule.

`U̮u̮tamise pääl olema. – `Kurge `u̮u̮tab, laps on tulemas.

`Vaata või ilma söömata. – Si̮i̮ on nal'lasõna, kui midagi väga ilusat on: nii ilus, et `vaata või ilma söömata. Ilusa poisi ja tüdruku `kohta ka.

Vaat sul pirakas. – Seda `öeldaks, kui midagi pahasti läks.

Viab puid `metsa. – Üks inimene ti̮i̮b, aga sellel põle midagi `tolku; ti̮i̮b `vasta`oksa, tegu läheb tagurpidi.

Viab teist `värvi. – Si̮i̮ on poliitiline ütelus, nagu on punased ja `valged; kes viab sinnap̀u̮u̮le.

`Viskab vekki. – `Viskab vekki, praagib ära, si̮i̮ ei `kõlba enam. Ja poiss ühe tüdruku maha jätab, teisega akkab `sehvtima, `öeldaks ka: ühe `viskas vekki, nüid akkab teisega.

`Vu̮u̮disse mineja inimene. – Si̮i̮ on rasedal, tal aeg ligi, `vu̮u̮di jauks juba.

Võtab `puhta kullana. – Võtab `tõena nal'lad, laseb ennast petta ja.

Äpardusel põle ära`päästjat. – Si̮i̮ on sula tõsi, äpardus tuleb ju `u̮u̮tmata, selle i̮i̮st ei saa `ki̮i̮gi ära `päästa.

`Ümmer sõrme `mäśsima. – Jusku oma `võimu tarvitab: mäśsin su `ümmer sõrme; minu võim on suurem ku sinu võim.

Marta Aasa, s 1895. Muhu k; Aleftina Avamere, s 1915. Kägiste k;
Maria Gustavson, s 1894. Suurküla; Ekaterina Meibaum, s 1892. Sooküla;
Natalia Saate, s 1899. Pulgoja k; Alviine Veide, s 1885. Ikla k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1978. ES KT 284

Rahvalikke väljendusi

Abe `kuklas. – Kui meeśtel nägu `puhtaks `aetud, päälagi ka pal'jas, ainult `kukla taga natuke `juuksi, siis on abe `kuklas.

Abe on ja `ambi põle, `ainus sil'm ja `si̯i̯gi pime. – Si̯i̯ on mõistatus ühe väga rumala aśja `kohta, abe ilma ammasteta. [= Vulva.]

Abe on mehe au ja nina on mehe nägu. – Seda `öeldaks alati, nüid ju poistel `jälle abemed.

A ja o olema. – Si̯i̯ inimene on ikki kõige i̯i̯s, tahab teistest üle, päämi̯i̯s `olla.

Aśjalugu on `järgmine, et maakera on ümargune ja kuu kolmekańdiline. – Si̯i̯ niisamma kõnekõlinaks `öeldud, nagu mõni akkab arutama: "Vaat, aśjalugu on `järgmine," siis `pantaks ni̯i̯d teised sõnad `otsa.

Auk i̯i̯s, teine taga, kas ta ingata ei saa. – Kui inimene tu̯i̯u̯ juures tahab puhata, ingata, siis `öeldaks: auk i̯i̯s, teine taga, kas ta ingata ei saa!

Ega ta võikarp ei ole, et võttes väheneb. – 1) *Oh, kullake, si̯i̯ on nõnda: tüdrik kaitseb oma au, aga meeśterahvas `arvab: si̯i̯ ei ti̯i̯ midagi, ega ta võikarp ei ole, et võttes väheneb, sul ei jää sellest midagi `puudu.* (Olümpiada Tähendus, s 1896.) 2) *Seda `ütlevad iseoma `kohta ni̯i̯d naised, kes meestega laialt läbi käivad.* (Aleftina Avamere, s 1915.)

Ega tu̯i̯u̯ põle jänes, et ta i̯i̯st ära jooseb. – Si̯i̯ on laisade, laisavorstide `ütlemine, nemad arvavad ikki, et tu̯i̯u̯ võib neid oodata.

Eilast `päeva taga `ot'sima. – Inimene ikka igalt pu̯u̯lt tuhnib ja tuuseldab, saputab siit ja säält, ikka ei leia, siis `öeldaks: ot'sib eilast `päeva taga. Kas ot'sid eilast `päeva või?

Ei maksa sil'maammastki. – Oh, si̯i̯ `väike asi, ta ei maksa `mitte-kui-midagi, `mitte sil'maammastki.

Ei mina saa `ru̯u̯si ega pot'ti. – `Vaata ehmatusest, `kohkumisest saab inimene roosi – ru̯u̯ś on `seuke punane paistetus, valutab ja mädaneb, aga kes `kindel on, si̯i̯ `ütleb: "Ei mina saa `ru̯u̯si ega pot'ti!"

Ei mingit ega midagi. < *Keda-midagi.*

Ei ole aru ega `latva. – Ei ole midagi `korda, korrapidamist ei ole ja, segamini asi.

Ei ta kuule, ei ta näe, ei ta pääl ei paista päe. – Si̯i̯ on si̯i̯ värk, mis `pükste si̯i̯s varjul on.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eng ega vaim ei tää. – Mi̯i̯l ega mõte ei tää, täiesti mitte midagi ei tää sellest asjast.

Igal aśjal oma aeg ja oma aru. – Si̯i̯ on vanasõna, iga asi käib oma aja järgi: kui sa nu̯u̯r oled, siis on noore aja asjad ja mured ja; kui sa vana oled, siis on teised asjad ja mured.

Igaüks piab isi oma karvad `kraatsima. – Iga inimene piab isi omad viad ära parandama, mis ta isi on alvasti teinu või, ja oma ädaga isi akkama `saama.

Ihukarvad üle lugema. < Ära päri nagu Karja-Mari.

Ilus kui pil'ʹt pel'ʹdiku seina pääl. – Kui mõni `seuke edev ennast ilusaks kiidab, siis `öeldaks nõnda.

Inimesed on omad, raha on võeras. – Sellel on si̯i̯ mõte, et omaste vahel olgu rahaasjad ikki korras ja klaarid, et üksteise i̯i̯st ei püia, varandus ju `näl'ʹgib pahandust.

Isa `iiru, ema miśka, poiss pont-ront, tüdrik tüitsu-rüitsu. – Seda vanad inimesed `ütlesid alati lastel, si̯i̯ `seuke kõnekõlin või.

`Issa, keela, `kaitse! – Seda mina olen `kuulnud, ni̯i̯d inimesed, kes `välku kardavad, `ütlevad nõnda ja `riśti tegid ette.

Jusku kuivaahunas. – Si̯i̯ on väga kõhna inimese `kohta.

Jusku neeru`aige lammas: käib ühe koha pääl `ringi. – Si̯i̯ on üks oimerdaja ja saamatu inimene, ti̯i̯b midagi ja ti̯i̯b, aga kunaajalgi `tehtuks ei saa; `kähku mis `mingisugust ära ei ti̯i̯, `val'ʹmis ei saa, si̯i̯ on selle `kohta.

Jusku surmavari. – Si̯i̯ on väga kõhna inimese `kohta.

Jusku `tangus siga. – Si̯i̯ on `seuke inimene, kissi ikki iriseb ja viriseb, ägiseb ja kägiseb: üks asi põle ää ja teine asi põle ää; si̯i̯ on seda`mu̯u̯di.

Kas ta su̯u̯s, rabas (sohu, rabasse) *ei näe `minna, omal `kaela päält ära murda. – Seda `öeldakse alva inimese `kohta, kes teistel paha või kahju ti̯i̯b.*

Kas äbi mõni au või au mõni söömaaeg. – Si̯i̯ on üsna igapäevane `ütlemine; kui kellegil äbi `tehtaks, augub nõnda `vasta ja.

Keda-midagi. – Si̯i̯ on nagu ei kedagi ega midagi ja `öeldakse ka: ei mingit ega midagi.

`Kerge ületalve pidada. – Seda `öeldaks selle inimesel, kes vähe sü̯ü̯b, `väikse söömaga inimene on.

Ki̯i̯, ki̯i̯, katelikku, vaarit, vaarit, vatelikku. – Seda `öeldi, minu vanaema `ütles lastel, kui söögipada `ki̯i̯ma `pańti, ja vanasti `öeldi vahel ka vaaritamine `ki̯i̯tmise asemel: mis sa siin vaaritad, `öeldi.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Kintsud kui kaarilauad. – Seda `öeldakse väga kõhna lehma `kohta.

Kis sańdi kot'ti kogub, si̯i̯ `taeva`riiki ronib. – Si̯i̯ ka vanasõna. Vanad inimesed õpetasid: ikki anna sańdile, jumal tasub sinule selle i̯i̯st.

Kohe teine tubakas. – Kohe teine asi, parem, kui enne oli.

Kolm `päeva surmaga `võlgu. < Üks jalg `aukus, teine augu ääre pääl.

Kroonu käsu `pääle minema. – Si̯i̯ on kõhu käsu `kohta; kroonu käsul ei saa `vasta `panna ja kõhu käsu `pääle piab ka kohe minema [väljakäiku].

Kus kõht, sääl ise, kus `õhta, sääl ü̯ü̯maja. – Inimesel ei ole oma kodu, ta elab teiste juures või teenib peremi̯i̯st talus, ühe niisuguse inimese `kohta käib si̯i̯.

Kust sa `nal'ja saad, kui isi ei ti̯i̯. – Si̯i̯ on ka iga päev `käibel.

Kõht täis, et tapa täi pääl ära. – Siis ta on täiesti täis; vanad inimesed `ütlesid seda alati, lastel ka.

`Laiskus, `laiskus, lase mind `laḱti, mul põle `aega `su̯u̯ga* (sinuga) *`jaḱti, peremi̯i̯s peksab mind ja sind! – Si̯i̯ on nagu õpetuseks, lastel `öeldi vanasti.

Loeks teise inimese ihukarvad üle. < Ära päri nagu Karja-Mari.

Läheb jusku uriluu. – Noh selle inimese jalg on `kerge, ta läheb jusku eegeldab, `kärmesti ja `ühtlaselt.

Mi̯i̯s ju̯u̯b ja mi̯i̯s tu̯u̯b. – Si̯i̯ on nagu mehel oleks `õigus `juua, tema ju teenib ja tu̯u̯b kodu ka.

Mis on tal viga elada ja `paksu perset ~ ärras`põlve pidada. – Si̯i̯ käib rikaste `kohta, nemad ei ole nõndaütelda tü̯ü̯loomad.

Mitu-setu seitse `korda. – Si̯i̯ on `ästi palju `kordi järjest, nagu: ma olen seda mitu-setu seitse `korda ära `ütlenud või `lapsi on `keeldud või.

Nii on si̯i̯ asi, nii käib si̯i̯ käsi. – Si̯i̯ on ühe jutu kinnitus, et just nii si̯i̯ asi või lugu on.

Nu̯u̯r veri vemmeldab, vana tarretab. – Nu̯u̯r veri jooseb kiiresti, inimene on erk, jalg `kerge, aga vana inimene jääb `aeglaseks.

Obuse kannatus. – Obuse kannatus on suur kannatus; nagu mi̯i̯s joodik ja pahur on, naisel peab obuse kannatus olema selle mehega ära elada, ja mehel peab ka obuse kannatus olema, kui naine alb on.

Oh sa tuline toṅt küll! – Kui midagi äpardust `juhtub või, siis vahest `ütled nõnda.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`Orki `jääma. – Peenikeseks, kõhnaks jääb, viletsaks ja. Inimene jääb `orki, kui ta `kõhnusest peenikeseks jääb; vili jääb `orki – ta on peenike, lehed `kitsad ja `püśti ku̯u̯s.

Paras paar: võta üks ja `viska teist. – Ni̯i̯d on `ühte`mu̯u̯di joodikud või `lu̯u̯dred, laisad ja.

Paras paar üksteise sisse `lüia ~ `ändapidi kokku siduda, üks ei vea teist paigast ära. – Ni̯i̯d on `ühte`mu̯u̯di laisad või `lu̯u̯dred, või ulgused, joomavennad ja.

Pikka pidu enam põle. < Üks jalg `aukus, teine augu ääre pääl.

Pisikesed punase `pääga poisid palusid papat: pai papa, paneme paadile punased purjud `pääle, purjetame `Pärnu, purjetame põh́ja `pu̯u̯le paremat pidu pidama. – Si̯i̯ on nõnda, et kõik sõnad akkavad pe-tähega. Mina olen neid sõnu juba noorest ajast `kuulnud.

Poiss ku ponks, sil'mad ku rosinad ~ sibulad, suu ku `suhkrutu̯u̯ś, nina ku tarasaia nurk. – Seda `öeldaks `rohkem lastel, si̯i̯ nagu nal'ja`kiituseks.

`Päitsed pähe `pantud. – Ta on ühe meelevalla alla saanud, piab `senna minema ja seda tegima, mis `käsku on `antud.

Pää `otsas kui `mustlase tulekahju. – Seda `öeldakse siin punase `peaga, punaste `juustega inimese `kohta: pää `otsas kui `mustlase tulekahju.

Saagu ja söögu nii kaua kui `lõhki läheb. – Si̯i̯ on `seukse inimese `kohta, kes üle`kohtuga teiste käest või teiste i̯i̯st midagi ära kisub, omal ahnitseb.

*Saśs, säh, sü̯ü̯ sina si̯i̯ soe siasaba soolaga. – Si̯i̯ on nõnda, et kõik sõnad akkavad essega (s-*iga*), muidu nal'jaks.*

Sa taevas ja teibas ja alumine aiaroigas ja kadakapuust kaigas! – Seda `öeldakse üsna `tihti, kui mõni inimene imestab või üiatab: "Sa taevas küll!", siis teine `ütleb ni̯i̯d pikad sõnad `pääle.

Seda on ää surma järele `saata. – Si̯i̯ käib ühe väga `aeglase, pika `toimega inimese `kohta, et temal võtab kaua `aega, enne kui surma `juure jõuab, teised saavad vi̯i̯l natuke kauem elada.

Si̯i̯ jutt ei pea vett. – Si̯i̯ on tühja jutu, vale jutu `kohta.

Si̯i̯ `väike viga, läheb pesus `väl'ja. – Si̯i̯ käib mistahes `väikse äda või äparduse `kohta: oh, si̯i̯ `väike viga, läheb pesus `väl'ja, mittepesuaśjade `kohta ka.

Sitikad ja satikad ja lutikad ja täid tulid mulle `vasta ja vangutasid päid. – Ikki nali, noh `küstaks: "Kas sul mõni `vasta ka tuli?", siis et ni̯i̯d ja ni̯i̯d tulid.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Suu `sisse ku sula või, aga tagaseĺja murraks ära. – Sii̯ on salakavala, kurja südamega inimese `kohta. Ta on suu `sisse nii libe ja ladus, aga tagaseĺja `kaevaks `auku teise inimesel.

Teise `pihta komistab, ise kukub. – Sii̯ on nõnda: teise `kohta `ütleb midagi, aga isi saab kätte.

Teistele `pääle `paistma. – `Teisi `kangesti tähele paneb, `kaibab nende `pääle, annab `väĺja kõik teise `väiksed eksitused; keelekoer.

Tota mul `aśja! – Sii̯ on niisama kui `vaata mul `aśja või `ennäe mul `aśja, nagu mõni `jälle `ütleb selle `kohta.

Tule `siia, saad `lüia, kas sa tohed minu `kaĺlimaga `käia. – Muidu kõnejakuks, nagu `öeldaks kellegil: tule `siia, siis `pantaks si̯i̯ pikk joru `otsa, teised kõrvalt panevad, nali käib ikki.

Uńt sittugu sinu patta puhast luupuru. – Seda `öeldaks `seukse inimesel, kes teistest alvasti räägib, valetab või kiusujuttu ajab, kus alust ei ole.

Valetab nii et suu suitseb ja abe `aurab. – Kes inimene paĺju valetab, `seuke valevorst on, selle `kohta käib si̯i̯ sõna.

Vana obune, varsa aru. – Seda `öeldaks selle `kohta, kui vana inimene aru ei pia, loĺlisti ti̯i̯b midagi.

Vanatüdriku nõelatäis. – Pikk nõelatäis, si̯i̯ on nõnda, et vanatüdrik ei näe enam aśsisti, kui kord niidi nõela taha saab, siis võtab `äśti pika nõelatäie.

Viimase tuhande pääl olema. – Sii̯ on raseduse `kohta, aeg on `varsti täis, laps tuleb `varsti.

Õśs `lauta, pulk ette! – Vanasti, kui meie `kasvasime, lastel oli `kangesti ära `ki̯i̯ldud, et vana inimeste jutu vahel ei tohe `rääkida; kis ära unetas, sellel `öeldi kohe: õśs `lauta, pulk ette! – et kasi `nurka ja suu `kiṅni!

Äbene oma änd tagant ära. – Sii̯ on nagu noomitus või orjutamine mõne alva teu pärast või.

Äbi käib änna alt läbi, kas äbi mõne au või au mõne söömaaeg on. – Seda `ütlevad `vastu ni̯i̯d, kellel äbi `tehtakse ja teised kõrvalt `ütlevad ka, pilkavad.

Äbi-äbi änna alt läbi kurgu `alla kokku. – Ma olen seda `kuulnud küll, `öeldaks niisama, kui teisel äbi `tehtaks.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Ära päri nagu Karja-Mari. – Kui inimene `liiga uudishimulik on, `ühte umm`uhtu `kõike pärib, `öeldaks*: *"Ah, ära päri nagu Karja-Mari!" Ja `liiga uudisimuliku `kohta `öeldaks vi̯i̯l, et tema loeks teise inimese ihukarvad ka üle.

Ärg `väike, tuleb kaks `nahka võtta. – Maalapp `väike on, tuleb kaks `saaki võtta, nagu ube tipitakse `kartulite vahele või.

Ääd `aega, mul pole `aega, ma lähen `omme laste`aeda. – Si̯i̯ on nii naljajumalaga`jätmine, kui ära `mintaks, siin on `kombeks nõnda ütelda. (Uus.)

Ääd `aega, mul põle `aega, ma pian minema minema, emaema ti̯i̯b pesupesu. – Ikka nali, nal'jaks `öeldaks tuttavate vahel*; *sellel on kõik sõnad kaks `korda säetud.

Üks jalg `aukus, teine augu ääre pääl. – Väga vana ja nõrk inimene, tal pikka pidu enam põle, surm `varsti tulemas, si̯i̯ on selle `kohta ja kolm `päeva surmaga `võlgu `öeldaks ka selle `kohta.

Üks põlv `taastab, teine põlv `laastab. – Vanemad, vanem põlv on i̯i̯s kogunu, aga järeltulejad `pillavad ära, si̯i̯ on selle `kohta; *ega vanasõna ei valeta.*

Ülearune pal'k seinas. – Minu (Aleftina Avamere) *vanaisa, vana Kivi Juri, `ütles alati*: *"Perekonnas `raisku läinud inimene on ülearune pal'k seinas, tema ei paśsi `sinna."*

Aleftina Avamere, s 1915. Kägiste k; Anna Jürgenson, s 1898. Rannametsa k;
Marta Kallas, s 1899. Viira k; Marta Laater, s 1906. Kabli k;
Olümpiada Tähendus, s 1896. Kägiste k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

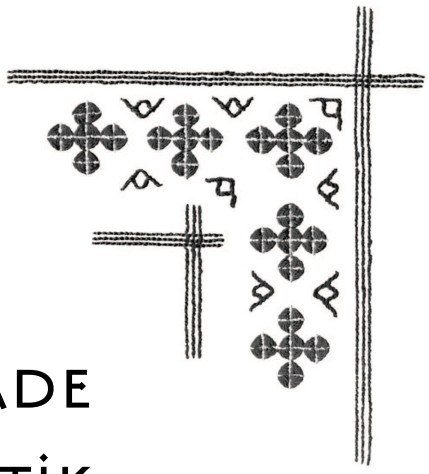

Murdesõnade sõnastik

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`aadert `laskma – soonest verd laskma
`aaldok om *-i* – haaldok, sisseõmmeldud seebitükkidega pesunuustik
abajas om *abaja* – mäda maakoht; umbekasvanud meresopp
abitajaeit – vanem naine, kes abistas sünnitusel. Vrd *vanainimene*
abitama – abistama
ablus om *-e* – okas
`aelama – aelema; *aelus* om *-e* – püsimatu loom v inimene
aepuu – abivahend: 1) kiil, millega vitsu puunõudele peale aetakse; 2) võrgupaelade kinnitamisel kasutatav vahend
aer om *`aera* – harkadra künniraud. Vrd *aher*(*as*); *`aerapuu* – kaheharuline puuosa harkadral, kummagi haru otsas adraraud, sahk
aga om *aa* – hagu
ahe om *`ahte* – parsile kuivama pandud vili; *a*(*h*)*epuu* – pikk terava otsaga puu ahte torkimiseks, et vili paremini kuivaks
aher(*as*) om *-a* – harkadra künniraud. Vrd *aer*
ahjukäär – ahjutagune, ahju ja seina vaheline kitsas ruum
ahu|nas om *-na* – ahven
aid om *aia* – palgiaed, ühendatud palgid v pakud puude parvetamisel, seiskamisel v laadimisel
aida`päälne – aidalakk
`aidu* – aed; aedik, sulg; *`aidusiga – nuumsiga
ain om *aina* – ain, võrgu kinnitusaas, võrgupaela lahtine ots; *ainakäba* – võrgu otsmine käba
mitm *aisad* – vokiratta kandepostid; *`aisu* – aiste vahele
ajakord – järg, aeg millekski
ajama – 1) lõnga käärpuudele vedama; kangast kudumisvalmis seadma; 2) (laeva v paadiga) sõitma, purjetama; 3) võrgulinale paelu külge kinnitama, võrku tampsatama
ajukaniit ~ aju|kas om *-ka ~ ajukavill* – vastlapäeva aegu pöetud vill
aka|tes om *-tse* – (tule)hakatis
akkama, akata – püünisesse sattuma
aks om *aksi* – (vankri) telg
akstu – hüüatus hurjutamisel v kurjustamisel
alam om *-a* – odav(am); vilets(am). Vrd *alem*
alamees – talu läheduses elav (kehvik, saunik)
alatsipidi – allapoole, alaspidi
alem → *alam*
alestama – haletsema

[*] Sõnastikus esitatakse üksnes need sõnakujud ja tähendused, mis leiduvad käesoleva valimiku tekstides. Sõnade tähestikulisel järjestamisel ei ole tähtede all või kõrval leiduvaid diakriitilisi märke arvestatud.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`altus om *-e* – võrguhakatus, tükk võrgulina kudumise alustamiseks
alumine rind – võrgujada lõpuosa
alus|kört – alusseelik; *-penk* – kangastelgede alumine pink, vahepuu; *-tal'je* – pihik
ammaspuu – kangastelgede haripuu
ammile|ne om *-se* – hambuline, sakiline (ka mustri k)
anger|püśs om *-püśsi* – angervaks
anisil'makiri – kindakiri
annekold – taim, mida kasutati kaetise vastu
ańts om *ańtsi* – *hrl mitm* tugi, alus, tits; pukkalus, kandev ja toetav alus
apuauk – kirumissõna
ara – haru; *arale|ne* om *-se* – haruline
argi|jalg – võrguhargi osa, millele hark toetub; *-nü̯ü̯r* – hargil kootud nöör; *-päkk* – võrguhargi jala esiosa
`arguma – hargnema
arja|kas om *-ka* – taim: jusshein
arja|vana ~ *-vene*(*lane*) – harjusk
ark om *argi* – abinõu võrgukudumiseks, võrguhark; *arkater* – *van* hargikujulise künnipuuga ader
armba|ńt om *-ńdi* – käevõru
`arssin* om *-a* – endisaegne pikkusmõõt, 71,1 cm; *`arssinapuu – arssinapikkuseks lõigatud puu
aru – määr, hulk
aru om *arva* – harv
mitm *arud* ~ *aruspaelad* – (võrgu) rinnaköielt võrgupaelte külge sõlmitud nöörid
arutla|ne om *-se* – haruldane, harva esinev
arvakask – arukask
asi|ne om *-se* – asjalik, väärt; sobiv, kõlbulik
asku|rańts om *-rańtsi* – kindlustus; *asku`rańtsis olema* – kindlustatud
aśsisti – hästi, korralikult
ater om *adra* – ader
at'sa|kas om *-ka* – põngerjas

edetsipidi – ettepoole; edaspidi. Vrd *etespidi*
eesen|baań om *-baani* – rong
eina`maarjapäe – heinamaarjapäev (2. VII)
ein|sat's om *-sat'si* – vahepits
eli – petrooleum. Vrd *lambieli*
`ella* ~ *`el'li – hellalt
elumaja, mitm *elud majad* – (talu)hooned; majapidamine
elu`toime – 1) eluolu, toimetulek; 2) eluviis
ema – laeva kiil, põhjapuu
emapu̯u̯m – kangastelgede kangapoom. Vrd *`riidepu̯u̯m*
mitm os *ennatsi* – endid
ere om *-da* – hõre, harv. Vrd *vale*
`ergama, `ergada ~ *erata* – hõõguma; väga kuumaks kütma; *`ergav* om *-a* – leegitsev
`erkus om *-e* – erksus, reipus
es – ei
esi|ne om *-se* – esik
essa|kas om *-ka* – ränk nöökimine, löök
etespidi – ettepoole; edaspidi. Vrd *edetsipidi*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

igami̯i̯s – igaüks
iga|ne om *-se* – igavene, väga, tohutu
igataht – igatahes
igi|`muldne* om *-`multse ~ *-mullu|ne* om *-se* – väga vana
ihatama – ehatama, lapse kõhtu haigeks tegema (ehavalgusega); *iha`valge* – ehavalge
i̯i̯st|akatuses – algul; *-juht* ~ *-peremi̯i̯s* – töödejuhataja, järelevaataja. Vrd (`)*puträ|śsik* ~ *-t´sik*; *-nõela* – eelpistega
ike – (vankri) telg
`il´mlik om *-u* – ilmatu, tohutu, väga
inar om *-a* – vana, kulunud, narmendav riie
irama – mürama, käratsema
irmus – väga, hirmsasti
irs om *irre* – hirs, rahnudest v jämedatest roigastest tarviduse kohaselt lõhestatud puu; latt, teivas; püstandaia lõhutud roigas; *irsaid* – püstand-, roigasaed; hirtest aed, tara. Vrd *sõõr*
`irskama, irsata – lõbusalt naerma, käratsema, hullama
isi ~ *isi|`paik|as* ~ *-es* ~ *-äranis* – omaette, eraldi
`it´si (andma, saama) – vingerpussi, kelmust (tegema); alt tõmbama

jada ~ *jäda* om *jaa* ~ *jäe* – jada, püüniste rida, rivi meres
jakk om *jaku* – jätk. Vrd *jäkk*; *jakkama*, *jakata* – jätkama; *jakkuma* – jätkuma
jalg om *jala* – endisaegne pikkusmõõt, u 30 cm
jamama – jätkama, ühendama
jooba|kas om *-ka* – joodik, ulakas
`jordan om *-i* – kolmekuningapäev
juder om *judra* – tuder, linas kasvav umbrohi; *judra|ne* om *-se* – jutra täis
juhet om *-i* – vabe, puu võrkude kuivatamiseks; *juhetiaid* – võrgu-, vabeaed
`juhmima, (ta) *juhmib* – mitte taipama; poolikult, arutult tegema v vaeva nägema
julk om *julgu* – julk, jupp
jumm om *jummi* – lühike ümmargune puupakk
`juńla|ne om *-se* ~ *juńnumi̯i̯s* – Pärnumaa põhjaosa, eeskätt Mihkli khk elanik v mees
juńts om *juńtsi* – vanapagan
jupp-jubinal – kiiresti üksteise järel, ükshaaval väikeste vaheaegadega
jurts om *jurtsu* – jõnks; *jurtsutama* – katkendlikult tegema
juudasitt – asaföötida-, juudavaik; endisaegne peamiselt lahtisti ja rahustina tarvitatud raviaine
`ju̯u̯ni andma* – hoogu andma, ässitama; *`ju̯u̯nis – joones, korras
juurepul´l – juuretisekakk
ju̯u̯sk om *joosu* – jooks, kulgemine; *`ju̯u̯sma,* (ta) *jooseb* – jooksma; liikuma, voolama; kergesti liuglema v lõhenema; *`ju̯u̯sva* – jooksva
jõńtsi|kas om *-ka* – jõmpsikas
jäda → *jada*
jäkk om *jäku* – jätk. Vrd *jakk*
jämmu|ne om *-se* – jämedune; *jämudus* om *-e* – jämedus

järeltuul – päri-, taganttuul
järk om *järgu* keskv *järgem* – 1) keerdus, krussis; 2) jäik, paks (kanga k)

kaabepul'l – kaapekakk; juuretisekakk. Vrd *kakepul'l*
kaabitsema – siblima
`kaap|er om *-re* – kokkukraapija, ihne inimene
kaapsas om *`kaapsa* – kapsas
mitm *kaarid* – kraasid; *kaarilaud* – kraasilaud, kraaside pealmine külg; *`kaarima,* (ta) *kaarib* – kraasima; *kaaritäis* – kraasitäis
kada → *ka*(*u*)*da*
kada|kas om *-ka* – asperaagus
kadriksed – (silmuskoes) sissekootud muster; riidele sissekootud kolmevärviline kvadreeritud poort
kaeltagu|ne om *-se* – kaelus, krae
kaeraagu – kaerapööris
kaheobusemaa – talumaa teat suurus
kahessa om *kahessama* – kaheksa; *kahessa|kand* – kaheksa terava nurgaga kujund; *-kannale|ne* om *-se* – kaheksakannaga muster; *kahessama|ne* om *-tse* – kaheksane
kaibukaśs – kaebaja
kail om *kaelu* – rabataim (*Ledum*)
`kainluauk – kaenlaauk
kaju – kaev; *kajukuuk* – kaevukook
kakepul'l – kaapekakk. Vrd *kaabepul'l*
kakestama – (ennast) katkestama; viimase jõuga, üle jõu tõstma
kakkema – katkema
kakkuma, (ta) *kakub* – katkuma
kaksipidi – kahes(t) suunas(t)
mitm *kakutsed* ~ *kakutse|lõng* – näpped; *-vill* – villa sekka kedratud näpped
kala|kups – kalade (räimede) ülesostja. Vrd *räimekups*; *-noodal* (käima) – noodaga kala püüdmas (käima); *-saba* – kindakiri, sukamuster
`kaldama, kallata – kallama
kal'k om *kal'gi* – jäik, kõva
`kaltsama, kaltsata – ümber hulkuma, laaberdama
kambeldama – 1) (kambas midagi) sahkerdama, mehkeldama; 2) liiderdama
`kamsati|kas om *-ka* – vallatu laps
kana|`sel'ga* – liigselt keerdu, krussi (lõnga korrutamisel v nööri keeramisel); *-varbas* om *-`varba – võrgumärk
kand om *kanna* – hui, piiritsa tagumine osa
kand om *kannu* – känd
`kanga|riha – kangareha, puupiidega hõre suga, mis lõimepoomile aetavad lõngad korras hoiab; *-rul'l* – koelõngapool; *-vanuts* om *-e* – kanga vanutamine
kannaarud – hui, piiritsa kanna hargikujuline osa
`kańtis – täisnurgi, vinklis
kantsa|kas om *-ka* – nooruk, suurem jõmpsikas; ulakas laps
kaperdama – saamatult töötama
kapp om *kapa* – kapp, ümmarguse põhjaga laudnõu pikema küljelauaga, mis on käepidemeks
kapus om *-e* – riidest kotike kana jala ümber siblimise takistamiseks

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

karak om *-u* – ülemeelik hüplemine, karglemine, lullitamine; tööta muretu ajaviitmine; *karakut lööma* – muretult aega viitma
karima – karjuma
karismaa – maatükk, kus puhastatakse võrke
karmal'tsi|kas om *-ka* – suli, kelm; võrukael; jõmpsikas
`karme – kõva, jäik (kanga k)
`karple|ne om *-se* – karbane, krobeline, konarlik
karss om *karsi* – karske, tagasihoidlik
kartsas om *`kartsa* – 1) redel; 2) rõguredel
karu|ne om *-se* – karvane
karuperse – ungas, (õlg- v roo-)katuse viiluauk. Vrd *`ungaauk*
karvapäält – karvapealt, täpselt
karvendama – karvane olema; narmendama
kasaram om *-a* – *van* kasarm
kase`leḧte* – võrgusilmade risti olek, kus silma alumine ja ülemine nurk jääb teravaks, rombikujuliseks. Vrd ka *paju`leḧte
`kastma, (ta) *kastab* – leiba sõtkuma
kasu- – kasvu-
kasukaveśt – lambanahast vest
kasuma – kasvama
`katris`lu̯u̯dus – kadristega kaunistatud loodus
kat'satama – lapsi õpetama, kombekaks harjutama; korrale kutsuma
kat'ti – katki
katusevits – puust väät (õlg- v roo-)katuse roovlattide kinnitamiseks
ka(u)da – kaudu
kaust om *kausta* ~ *kaustapuu* – jalasega paralleelne ree pealispuu
`kautsil – kaotsis
kedast – keda
keede – allikane v vesine pinnas
keelega nurk – keeltapiga nurk
keelekoer ~ *keelik* om *-u* – keelekandja. Vrd *kiilikas*
keelik om *-u* – keelikas, vankri rattapaare ühendav vahepuu. Vrd *sia`suuline*
keeri – (voki) keder
keerus om *-e* – 1) (nööri, köie) keere; 2) (okstest, kõrtest vms) keerutatud side; 3) keeris
keesile|ne om *-se* – 1) eri värvi keedest (korrutatud lõng); 2) teat muster
keeverdama – perutama, üliedev, -erk olema
keevi – peru, ülierk, -edev
keller om *`keldre* – kelder
kengasukk – pühapäeva-, kirikuskäimise sukk. Vrd *kirikusukk*
keraalune – kerapõhi
keres om *-e* – keris
keripulk – umbes 10 cm pikkune pulk, millele keritakse kerapõhi
`kerklema – 1) kiitlema, suurustama, uhkustama; edvistama; 2) kärsitult liikuma
kesakraav – põllukraav, mida puhastati, kui põld oli kesas (3–6 a tagant)
kess|`takne – kesktakkudest tehtud; mitm *-takud* – kesktakud, keskmised takud sugemisel
ketervars – kedervars, vahend lõnga ketramiseks ja korrutamiseks

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

kiba – kangakudumisviga: 1) lahtiselt kanga peale jäänud lõimelõng; 2) tühimik kangas
kibaldama – virelema, vaevaselt, viletsalt elama
kibas – viltu kiskunud, lokkiva kangaserva k
mitm *kihlad* – peiu kingitused pruudile
mitm *kihnud* ~ *kihnukad* – kihnlased
kiibe – õhuke kiht, kirme
kiidus om *-e* – kiitleja
kiigerdama – hoolega vaatama
kiil om *kiilu* – võrgukudumisviga: kaks silma kokku kootud. Vrd *obune*
kiil om *keele* – hui, piiritsa keskmine osa
kiili|kas om *-ka* – keelikas, keelekandja. Vrd *keelik*
kiili|kas om *-ka* – kiidekas, eesmao osa
kiird om *keeru* – 1) keerd; 2) (sala)kaval, viguritega; *kiird*(*u*) – 1) keerdu(s), krussis(s); 2) ringi; *kiirdsil'm* – kudumissilm(us)
kiit om *keedu* – 1) keetmine; 2) korraga keedetav toidukogus
kikerdama – veeretama, rullima
kikitama – (kikitanu pähe) asetama (noorikule)
killa|kas om *-ka* – kild
`kińdi – kinni
kinnel om *`kindla* – kindel
`kinne|ne* om *-se* – kinnine; *`kińnine jakk v *kleit* – eest kinnine taljesse töödeldud jakk v kleit
kinnitespuu – lasik, laskepuu, lõimepoomi peas olevaisse aukudesse kinnituv puu lõimepoomi fikseerimiseks. Vrd *kül'lepuu*, *lükepuu*
kintsu|tuim ~ *-tuum* – kintsuliha
kirbu|kirik ~ *-kõrts* – *nlj* saun
kirikusukk → *kengasukk*
kirjukot'ikiri – kindakiri; *kirjukot't* – mäletsejate liitmao osa, võrkmik
kirjumemm – võõrasema
kirjutama – 1) kirjama, mustriga kaunistama; 2) välja õmblema, tikkima
kismamiis – kakleja, riiukukk
kisnid – kes, kes need
kiśsi – kes, kesse
kivislõng – võrgukivide kinnitusnöör alumise selise küljes; *kivistama* – võrgule kive kinnitama
(*k*)*laar* om (*k*)*laari* – 1) klaar; selge, puhas, korras; 2) lage, paljas
kodima – (vaevaliselt, aeglaselt) käima; hulkuma, kolama
koera|kael – koerakaelanurk, ehituse palkide tappimisel nurk, kus alumisse palgiotsa lõigatakse poolümmargune süvend pealmise palgiotsa jaoks; *-nael* – odraiva, vistrik; *koera naeru pärast* – ilmaasjata, tühise põhjuse tõttu
koer|koonukas ~ *-käpamiis* – kontvõõras
koe`võitu – kangas, mille koelõngad katavad lõimelõngu
kogus om *-a* – koondatud, koos
kohlaˋpuu – kuslapuu
`kolbama, kolvata – kõlbama
kol'gikivi – pesukolkimise kivi
kol'gispuu – lõuguti, linavarte murdmise riist

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

kol'lard om *-i* – väga suur
`kollu* – kõveraks, kiiva, kooldu; *`kollus – kiivas, kooldus
kommutama – paikama, riideaugu äärt paiga külge õmblema
komp om *komba* – puutallaga v puuking
konsa|kas om *-ka* – konts, ülejäänud ots, tüügas
końtsitama – 1) viimseni kokku kraapima, siit ja sealt kokku otsima, hankima; 2) kormi ajama, andi koguma; 3) lõpuni ära tarvitama
koonalpuu – koonlapuu, voki käsipuu
koonu|kas om *-ka* – koerakoonlane
koorutama – *van* korrutama
kootsa|kas om *-ka* – kuivetu, kõver olend
kootsutegu – temp, vigur
kopp om *kopa* – napp, käepidemega väike (puu)nõu
kord om *korru* – kurd, (madal) volt, krooge
korjus om *-e* – vana, lagunenud hoone v ese
korm om *kormi* – (almusena antud) söögikraam; riidekraam; *kormiajaja* – külast armuandide koguja; kerjus
korreldama – korraldama
korrulõng – krooklõng
korsnas om *`korsna* – korsten
`kortel* om *`kortle – (ajutine) elukoht
`kortel* om *`kortle – viinamüügi mõõdunõu
koser om *-i* – 1) kere-, nahatäis; 2) valing, saatuselöök; 3) vaevanägemine
kostal om *`kostla* – koskel
kot'itopp – kuusest ritv vilja kotti toppimiseks
kot'tkäis – alt lai kumeralõikeline värvliga käis
kotus om *-e* – koht
kraameldama – 1) sahmerdama, askeldama; 2) ahnitsema
kraat's om *kraat'si* – linaraats
`kraat'sima, (ta) *kraat'sib* – lina kupardama
krebi – lusikanuga
krinulii·ni|pael ~ *-traat* – krinoliini all olev pael v traat
kriuka – vigurivänt, kaval, riugastega inimene
krui – 1) kruvi; 2) voki kruvi, pingutusvahend
`kruńtnik om *-u* – krundiomanik
kubelik om *-u* – varda ümber seatud viljakuhi
kuhelava – kuhjalava, heinakuhja (hagudest) alus
kuht om *kuha* – koht
kuhta – naiste kerge ülejakk, suvejakk. Vrd *suijakk*
kuiva- – kuivatatud
kukar om *`kukra* – kupar
kula – suur (puu)kulp, -lusikas
`kul'pi (*jääma*) – kiiva, kõveraks; lõdvalt (õmbluse k)
`kul'tima, (ta) *kul'dib* – *hlv* suguliselt koos elama
kumm om *kummi* – võlvjas auto v muu sõiduki kong
kunaajalgi – kunagi
kupardama – kupraid eemaldama
kupauba – soolakas vees keedetud põldoad kuivalt söömiseks

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

kuperdama – kuppu laskma; kuppe panema
kupiksüld – kuupsüld
kupits om *-a* ~ *-e* – kupik; kuup-, kantsüld
kups om *kupsi* – (rändkaupmees; üles-, kokkuostja
kurde – vöö. Vrd *kurt*
kuripatt – kirumissõna
kuripidi – vastupidi, -päeva
kurn om *kurna* – tuulamissõel
kurss om *kursi* – 1) liikumissuund; 2) komme, tava, viis; 3) kavatsus, plaan
kurt om *kurdi* – vöö. Vrd *kurde*
kusepõll – põll, mille peigmees viis kosja minnes pruudi emale
kussa|kas om *-ka* – varrastel kootud proovilapp
kuśsi – kus, kus see; kuhu
kutsar om *`kutsre* – kutsar
`kuukama, kooga- – koogutama
kuukord – menstruatsioon
`kuunlaork – koonlapulk, koonlalauast läbi käiv pulk (koonla kinnitamiseks)
`kuutima, (ta) *kuudib* – kõlbama, sobima
ku uts om *kootsu* – vigur, temp; *`kuutsu tegima* – tembutama, vigurit tegema
kuuts|puul(') om *-pooli* – süstik. Vrd *süśti, uikoda*
kõbjas om *-e* ~ *kõbja* – tael
kõhualune – *hlv* vallasema
mitm *kõlad* – vöökudumisvahend, õhukesed nelinurksed lauakesed ümmarguste aukudega igas nurgas
`kõmpama, kõmbata – ebaühtlaselt liikuma; lonkama; lõnkuma, kõikuma
kõnder|mańn om *-mańni* – jõngermann, jõnglane
kõputama – 1) koputama, kergelt lööma; 2) sõidule ergutama, kihutama
kõre – kruusane v liivane maa; kuusikualune kuiv maa
kõru – kõrvuti
kõruli|ne om *-se* – maata, *lahtine,* talu kõrval elav inimene; majuline; pops, saunik
kõrvali|ne om *-se* ~ *kõrvatsenaine* – pruuttüdruk, pruudi saatja
mitm *kõrvatsed* – leivakõrvane
kõsal (olema) – salajast vimma pidama; *kõsane* – pahur, pahane, tusane
`kõõksuma, (ta) *kõõksub* – haigena ägama, hinge vaakuma
käba – võrguujuk
käetark – käejoonte järgi ennustaja
kägaskaela – käkaskaela, uperkuuti
käher om *-a* – kähar
mitm *käimad* – *nlj* jalad
käisepiht – 1) kitsam osa; 2) vooder
käitama – kõnnitama, talutama
käks om *käksa* – pootshaak
käper|des om *-dse* – käpardis, saamatu
käpile|ne om *-se* – käpataoline, hargnev (muster)
käpitu – saamatu
kärakas – 1) viin, viinasuutäis; 2) löök, raskus, põnts
kärbilene – kindakiri. Vrd *`riśtilapilene* ~ *riśtilene*
kärbsekiri – ristiline kindakiri

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

käritu – kärsitu, püsimatu
kärtsa|kas om *-ka* – äkiline, kärsitu
käsikannel – alati abiks või käsualuseks olev inimene
käsi|la|ne ~ *-le-* ~ *-li-* om *-se* – abiline
käsi|puu – püstpuu vokipingis koonlalaua v takuhargi kinnitamiseks. Vrd *koonalpuu*; *-süld* – endisaegne pikkusmõõt, väljasirutatud käte keskmiste sõrmede otste vahemaa, 5–6 jalga
käte`päälne – kätetööst elatuv, palgav päevatööline
käu – hoop, löök
kääl om *kääli* – suur rammus hobune. Vrd ant *luks*
`kääm|er om *-re* – puurimisriist, põigitise käepidemega suur kooniline kahapuur
`käänma, käända – käänama; painutama, koolutama; punudes v kokku keerates valmistama
käär om *käära* – 1) käänak, käänukoht; 2) aas, silmus; 3) keere, kiud; 4) õnarus
käärlaud – käepidemega lauake, mille aukude kaudu lõimelõngad käärpuudele juhitakse
kögus – kössis, kõveras
köides om -e – köidis, side
kört om *kördi* – seelik
köömel om *`kṷṷmli* – köömen
kübaramuste – raudvitriol, must värvaine
kügelema – kehvasti, viletsalt elama v olema, läbi ajama
küinar om *`küin(d)ra* – küünar, endisaegne pikkusühik (umbes pool meetrit)
küinasnukk – küünarnukk
`küinla|puna – küünlapäeval joodav (puna)viin; *-päe* – küünlapäev (2. II)
kükal – roojama, sitale minema
kükitama – 1) istutama; 2) linapeosid pleekima laotama
külakatse – külakost
külatama – külastama, külaskäigul olema
külimet om *-u* – külimit
kül'le|lṷṷk – korvi külgvits; *-puu* – lasik, laskepuu. Vrd *lükepuu*, *kinnitespuu*
künnaˀpuu – ristühendus ree kodarapaaride vahel, painard
`küünlapäe* → *`küinlapäe

laaberdama – alpima, lärmama
`laager* om *`laagre – tala
laagerdama – raiskama, asjata kulutama
`laaksima, (ta) *laaksib* – laasima
laam`vanker – plaanvanker, suur veovanker
laba|ne om *-se* – kangasidus, kus kõik koe- ja lõimelõngad põimuvad
labind|as om *-a* – labidas
laduma, (ta) *laub* – kiiresti ühtlaselt tegema (nt kuduma)
laguma – lagunema
`lahkam om *-a* – lahmakas
`lahke – lahe, avar; lõtv
lahmerdama – tühja juttu, lobajuttu rääkima

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

laḱti – lahtiselt; *`laḱtine inimene* – maata inimene; *`laḱtine jakk* v *kleit* – eest kinnitatav taljesse töötlemata jakk v kleit
lahutama – eraldama, lahku viima (villu, takku vms)
mitm *laisad* – kudumisebemed kangaspuude all
laiskvaras – laiskvorst
laisõl'm – teat sõlm, "mille otsad teise keeru sõlmimisel *pööravad säält pu̯u̯lt tagasi, kust nad `tul'lidki*"
lama – pahmas, peksmiseks mahalaotatud suviviljalade
lambieli – petrooleum. Vrd *eli*
lamema – laiali vajuma, tükkideks lagunema
`lampis – lame
lamu – adru
lapili|ne om *-se* – kudumismuster
laṕp om *laṕi* – lapakas
lapsekoda – *van* emakas
lasek om *-u* – suur kiirus, hoog
lasin om *-a* – lasila, põikpuu hobuste kinnisidumiseks
latastama – lagastama, raiskama
later|des om *-dse* – 1) laterdaja, latatara; 2) lagastaja, pillaja
latse ~ *lat'stükk* – klatstükk, (särgi, kleidi) selja- v õlapasse
lat(t)er om *`latre* – latern
`latvama – oskamatult, latvu puutudes niitma
`laudi – rehealuse latt- v laudlagi
`lauke* om *`laukse – kalasi, võrgukudumisvahend
`lausali|ne om *-se* – laugjas, lausik, aeglaselt süvenev
ledima – liduma, lippama
leeberdama – hulkuma
leebuśki – leib, leivake
leelis om *`li̯i̯lse* – lehelis, tuhavesi
leesi|kas om *-ka* – leisikas, endisaegne raskusmõõt: pool puuda
lein om *leinu* – leil
leivalest – leivataignast pannkook. Vrd *lestaleib*
`lendva – rabandus, surmav haigus; kurja inimese saadetud haigus
lestaleib → *levalest*
letku – *van* ristladu (puude laadimisel)
leva|labindas – leivalabidas; *-laud* – leivalõime kaas; *-lest* – leivataignast pannkook. Vrd *lestaleib*; *-lõime* – leivaküna; *-riie* – riie kerkiva leiva katmiseks
libe om *-da* – sile (koekirja, riide k)
ligi – lisaks, juurde
liik om *liigu* – 1) jagu; 2) rida; 3) järk, kord, puhk
liin om *liini* – (omavahel ühendatud) rida
liip om *liibu* – lõik
`liivima, (ta) *liivib* – *van* puid laevaruumis laduma
limps om *limpsa* – peenike adru; peentest õrnadest niidikestest koosnev adru
lina|pund ~ *-puńt* – linaleisikas, (20naelane) linapeode kogus; *-süda* – takkudest puhtad linakiud
lirts keskv *lirtsem* – õhuke, hõre, vähe vastupidav (riide k)
lisna – lisa-, liigne
littu – tihedalt kokku
loba – lobamokk

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

lobi – võrgu väiksem vahepealne jadamärk
lodamus om *-e* ~ *logaśki* – logard, looder; lohakas
lohakuli – lohakalt
lohe – (voki) lüht
lohva – lohinal
lokse – kerge lainetus, loksumine
`loksima, (ta) *loksib* – katki lööma, katki kukkuda laskma
loṅt`maak|er om *-re* – köietegija
lonts keskv *lontsem* – lõtv; *`lontsu* – lonti
loogapaine – seadeldis looga painutamiseks, painepakk
loomus om *-e* – 1) kalasaak; 2) noodatäis kalu; 3) üks noodaveo kord
`lopsima, (ta) *lopsib* – (häälekalt) lööma, kõrvakiile andma
lorukapukas – loru, saamatu; lohakas, hooletu
`loskuma – (lössi) vajuma, vormituks muutuma
lud'a – soasulane, luust v puust konksuga vahend lõimelõngade soapiide vahelt läbitõmbamiseks
lugu om *lu̯u̯* – lõngasalk (30 lõimelõnga), mille abil käärimisel arvestatakse kanga laiust
lugulõng – vaheliku ristumiskohta põimitud lõng lugude loendamiseks
luhe – tööosa või -järk, ettevõtmine
luisul käima – ehal käima
luks om *luksi* – väike kõhn hobune. Vrd ant *kääl*
lupard om *-i* – kalts, narts
lusikanuga – väike kõverateraline nuga puulusikate ja -kulpide õõnestamiseks. Vrd *krebi*
`luudama, luuata – põldu harima, siluma väikese adraga, mille küljes selleks otstarbeks haokimp
`lu̯u̯dus* om *-e* – loodus, kinda v suka alustus; randme- v sääreosa; *`lu̯u̯dussukk – looduskoes kootud sukk
lu̯u̯k om *looga* – vitstest (v juurtest) punutud korvi külgvitsad, ribivitsad
`lu̯u̯kama, loogata – loogeldes liikuma
luukoṅt – luud-liikmed, keha
mitm *`lu̯u̯tsed* < oms *lugu*
lu̯u̯t'stääv – esitääv
`lõhkuma,* (ta) *lõhub* – vahelikku looma (kanga käärimisel). Vrd *`tihvama
lõhn om *lõhna* – lõsn, rehetoa tala, parte aluspalk
mitm *lõhud* – 1) lõhkiaetud, lõhestatud puu, tükk; 2) vahelik
lõjake < dem *lõõg*
lõksutama – kangast kuduma
lõmm om *lõmmu* – kooritud puuhalg peergude kiskumiseks; *lõmmupuu* – peerupuu
lõngapu̯u̯m – kangastelgede lõimepoom
mitm *lõngohjad* – nööridest ohjad
lõugerdama – lobisema, lorama; *lõuger|des* om *-dse* ~ *lõuge|tes* om *-tse* – lobiseja
lõõbisõna – lõõpimiseks öeldud
läbi`käitav – omavahel läbi käiv

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`lähkam* om *-a* – hoop, löök; *`lähkama, *lähata* – (suure hooga) lööma; virutama, vastu kõrvu andma
`lämm|e ~ -i – soe
läpp om *läpu* – leitsak; sumbunud õhk
löra|kas om *-ka* – lörts; märja laia lumesaju k
löörendama – (riideid) lörtsima
lüdi – puu kõva ja vaigukas osa
lüke om *lükke* – kangalüke, kanga ja ühtlasi lõimede edasilüke, ümber kangapoomi edasikeeramine; *lükepuu* – lasik, laskepuu. Vrd *kinnitespuu*, *küĺlepuu*
lu̯u̯t´ om *löödi* – suuresilmaline räimenoot, -võrk; suurkalavõrk, mutt

`maale|ne om *-se* – *hrl mitm* maast saadud nahahaigus
`maaline – lamandunud (vili)
`maarjapäe – maarjapäev (25. III)
`maarjas* om *`maarja – maarjajää
magaśkiait – magasiait
magatse- – magamis-
mahkendama – tegutsema, askeldama
mahutu – väga suur
`mannama, mannata – manguma
mańt om *mańdi* – igasugune toidu- v muu kraam; kaup
manuvar om *-i* – samovar
`martis (käima) – marti jooksma, mardisandiks käima
masinarihi – rehepeksumasinaga viljapeks
mat´i|kas om *-ka* – putukas
mat´si|kas om *-ka* – põngerjas
mat´t om *mat´i* – matt, väiksem madal ümmarguse põhjaga puunõu
maukiri – maokiri (muster, kiri)
`maurima, (ta) *maurib* – rahutult edasi-tagasi, ühest kohast teise käima
om *mede* – meie
mestu – koht
`meuke* om *`meukse – mihuke
mia om *miu* – *mina*
miiliauk – söepõletusauk; *`miilima,* (ta) *miilib* – puitu sepasöeks põletama
miśka – mõnusa, heaolemise k (võrdlusena)
mit´tima, (ta) *mit´ib* – nägu ilusaks tegema, võõpama
mo͡l´d om *mo͡l´li* – küna; *mo͡l´li|kirves* – moldide õõnestamise kirves; *-meister* – künategija
mudi – hobusesõnnik
`muhkus – künklik, konarlik
mulima – muljuma, pitsitama
`multse`aegne – väga vana, endis-aegne
murema – 1) muretsema; 2) hankima, soetama
murre`toim|ne om *-se* – murdtoimne kangasidus
murss om *mursi* – turris isik; *murs(´)sis* – turris
`murtav om *-a* – painepakk
must (võrk) – kaladest tühi (võrk meres)
muste – must riidevärv

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

musteldama – manguma, nuruma
mustendama – mustaks värvima
muts om *mutsu* – mõistus
mutsa|kas om *-ka* – lollakas; *mutsujuurikas* – poole aruga inimene, tobu
muuk om *muuga* – sõnakehv, kinnine v tusane inimene
mu̯u̯n om *moona* – toidukraam
muutsutama – muisutama, kinniste huultega sisseimevat häält tegema
mõlgutama – keelitama, oma mõttesse pöörama
`mõrdama, tud-kesks *mõrratud* – 1) mõrraga kalastama; 2) teistelt endale hankima, otsima
mõrts om *mõrtsi* – võrkkott, võrgu moodi kootud kott; roguskkott; hõredalt kootud v punutud kott
mõõdupuu – pilbas tampsajalgade vahepikkuse mõõtmiseks
mäda – pehme (pinnas)
mähk om *mäha* – puu koorealune kude
`mällama, mällata – mässama, möllama
mätsa|kas om *-ka* – ebamäärase suurusega tomp, kuhi
möön om *mööni* – mõõn
mügam om *-i* – ebamäärane kogu
mükerdama – 1) kohmerdama, midagi kusagil tegema, mis teisele pimeduse vms tõttu arusaamatuks jääb; 2) vaevaliselt liikuma
mütsutama – mütsutades liigutama
`mü̯ü̯rama, möörata – käratsedes rüselema, hullama
naaris om *`naari* – naeris
naba – voki süda, kabi
nabavars – nabanöör
nael om *naela* – endisaegne massiühik, 409,5 g
naerus om *-e* – naeruväärne, naljakas asi
naga – kerilaua jala otsas olev võllike, mille otsas kerilaua rist pöörleb
nahapalav – palavus
`nahkla|ne om *-se* – *van hlv* usuvahetaja kohta
nakk om *naki* ~ *naks* om *naksi* – vistrik, kubel
nammits om *-a* ~ *`namsati|kas* om *-ka* – väike laps
nare – nari, magamislavats
mitm *`narmad* – kanga otsnarmad, mis kangal pärast valmiskudumist ära lõigatakse
narmaskest – marrasknahk
nasv om *nasva* – nasv, meremadalik, leetseljak
`neu|ke* om *-kse* – nihuke. Vrd *`nõuke
niie|jalg – niietegemise vahend; *-puu* – kangastelgede külgpuude vahel olevad ristpuud, mille küljes ripuvad niied; *-roop* – niietegemise vahend
ni̯i̯lima, (ta) *neelib* – (üles) neelduma, tõmbuma (tule k)
`niitsima, (ta) *niitsib* – niide panema
nikk om *niki* – *van* harilikult kumera põhjaga suur laadimispaat
niks om *niksi* – lõngakerimise pulk
nimetsi – nimelt

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

nina – eseme eesosa; hui esimene ots; *nina|lõng* ~ *-mees* – lapilise kanga niidepanemisel vahele jäänud kaks lõnga
niťt om *niťi* – lõige, snitt
`noidlema, nojelda – luurama, varitsema, juurde hiilima
noodale|ne om *-se* – noodalkäija; *nooda|lina* – 1) nooda osa; 2) jämedamast võrguniidist valmistatud võrk; *-pańt* om *-pańdi* – pärnakoorest vöö noodavedaja ümber; *-reis* – noodatiib, üks nooda kahest pikast külgmisest osast; *-räim* – noodaga püütud (varakevadine) räim
`norgama, norata – luurama, peale passima; kellegi järel nuuskima
nosu – nohu
nukerdama – hõõruma, nühkima; nokitsema
nukitsema – nokitsema
nups om *nupsi* – nubul, (lõnga)kerake
nuttur om *-i* – kergesti nutma hakkav inimene, palju nutja
nutumagu – nutumaitse
`nu̯u̯kus – longus, ettepoole kaldu
nuuśt om *nuuśti* – soetud linapeo; soetud linadest kokkukeeratud kimp
nõelelõng – nõelamislõng
nõgas – nõgus, sissepoole kumer, lohkus
nõrgutama – painutama
`nõu|ke* om *-kse* – nihuke. Vrd *`neuke
nägu – nagu
`näl'gima – igatsema, esile kutsuma
nämm om *nämmu* – valmisnäritud toit imikule
näńn om *näńni* – vanaema; memm; ema
näpuamet – varastamine
närutekk – näpetest kootud tekk
näruvana – kaltsukaupmees
näsu – käsn (puul); *näsupenk* – näsust tehtud pink
`nätsu – pulsti (villa k)
nääk om *näägu* – *van* lameda põjaga paat madalas vees sõitmiseks
nööri|kirjad – näpunööriga tehtud kaunistus; *-raamat* – 1) hingeraamat; 2) kiriku-, meetrikaraamat

obu – hobune; *obu|ne* om *-se* – kangakäärimise v -kudumise, võrgukudumise viga. Vrd *kiil*; *obusemokka `õmlus* – lotendama jäänud õmblus. Vrd *sea`lõuga `õmlus, sia`moľki*
oedes om *`oete* – voodi
oher|di ~ *-t* om *-di* – vanemaaegne puur
ohmetu – ohmu, vähese taibuga inimene
ohutama – rahvatarkuse v nõidusega haigust arstima, mingi ohu puhul vastuabinõusid tarvitama
`oiguma, (ta) *oigub* – oigama
mitm *oimutsed* – kaunistus jaki äärel
oimerdama – uimerdama, vaevaselt, abitult liikuma
os *oitsud* – mõistus
oki – vokk; *okipenk* – voki osa, mille külge on kinnitatud teised osad

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

oksäki – karuäke, okspiidega äke
oma`nohki – omaette
omatsed – omaksed
oni – onu
oome – homme
oop om *oobi* – lühike sajuhoog; üksik vihmapilv; tuulepuhang, -iil
oorasõl'm – teat ristsõlm, mis hargneb. Vrd *pordi*(*ku*)*sõl'm*
ora – käärpuude võll. Vrd *püśtpuu, varras*
orjutama – hurjutama
osandama – 1) osatama; tänitama; 2) vihjama, mõistu ütlema; 3) saladust välja nuuskima
oste- – ostetud (lõng vm)
otsa|kord – jämedamast lõngast kord võrgul; *-takud* ~ mitm *ot'siksed* – otstakud, kõige jämedamad takud

paar om *paari* – 1) kaksik, kangaviga, kus kaks lõimelõnga on kõrvuti; 2) mitm *paarid* – sarikad
paasatall – paasapühal ohverdatud tall
pajakook – endisaegne vahend, konksuga puu koldes või tuleaugus, mille otsas rippus pada
paju`leĺte* – võrgusilmade pikuti olek. Vrd ka *kase`leĺte
pakk om *paku* ~ *pakkäki* – pakkäke, liikuvalt ühendatud puupakkudest koosnev äke
pakk om *paki* – kiirus
pala|kas om *-ka* – voodilina
pamiil' om *-i* – perekond
pangele|ne om *-se* – pange-, ämbrisuurune
pantsa|kas om *-ka* ~ *`pants|kas* om *-ka* ~ *-ke* – komps, pakk, nutsakas; suur raske ese, kolakas
paper om *`papre* – paber
para|nd om *-nda* ~ *-ńd* om *-ńdi* – põrand
paraśki – peru, väga äge inimene v loom (eriti hobuse k)
pargis`nahka – pargitud nahast
pari om *parve* – parv, kõrvuti palkide kogum nende edasiujutamiseks; palkidest moodustatud alus v sõiduk
park om *parga* – prügi, puru
park om *pargi* – parkaine
`parlara|kas om *-ka* – trall, joomapidu
parmas om *`parma* – sidumata vilja vms sületäis, hunnik; viljavihkude hunnik
partsil, -e – parsil(e), partel(e)
pasa|ne om *-se* – porine, sopane
pask om *pasa* – 1) pori, sopp; 2) vana, kõlbmatu ese; 3) halb jutt
pasmas om *`pasma* – 1) lõngavihi osa ja vastavalt ka kangasoa osa, 30 lõngapaari; 2) lõnga pikkuse ühik (100 m)
paśs om *paśsi* – tagumik
passa|kas om *-ka* – laimujutt, tühi jutt; *passakavidaja* – tühja jutu tegija
pata|kas om *-ka* – suur tükk, kolakas
pat's om *pat'si* – rätikust v õlgedest nuut mängimisel; *`pat'si lüüma* – õlgedest keeratud *pat'siga*, nuudiga üksteist lööma (teat jõulumäng, imiteerib pintamist)

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

pat′sitama – 1) patsutama; 2) kohendama, uuendama, parandama (vanu riideid)
pat′sitama –
pauť si|kas om *-ka* – väike laps, põngerjas
pedu → *pidu*
pee- – argipäeva-, töö- (riie, kingad vm)
peening om *-u* – pööning
`peetus om *-e* – pide, pidepunkt
peial om *`peidla* – 1) pöial; 2) tööriistaosa; *`peidlakoṅt* – kahe pöidlalüli pikkus (mõõtmisel)
`peikel* om *`peikle – peitel
`pesteslaṕp – pesulapp
pesumol′d – pesuküna
pet′sik om *-u* – pentsik, veider, naljakas
pidu om *piu* – vastupidavus; kestvus (nt lumetee kevadel)
pigimuste – teat must värv
piht om *pihi* – pilak, raudklamber, mis hoiab põlevat peergu
pihu – kübemeke, raas; *pihugi* – sugugi; *pihuke* – natuke
piimavill – esimene tallevill
`piirama, piirata* ~ *`piirima, (ta) *piirib* – ravitsemise eesmärgil ringe tõmbama, ringidega ümbritsema; *piiritama* – 1) ümber liikuma, käima; 2) ringikujulisi jooni tõmbama; *piiritse-* <nimis *piiritama*
pikatla|ne om *-se* – pikaldane
pikka `nurka [*pal′gid*] – ristnurk, kus palgid ulatuvad üle seinapinna
pikka`toime – jämeda toimega kangas
pikkkuub – rüü v kasuka pealiskuub
`pikle|ne om *-se* – piklik
pikude – pikuti
pilgus om *-e* – pilkamine, pilge
pilgusõna – pilkesõna
pillakul – pilla-palla, segamini
`pillama, pillata – ära, laiali ajama; raiskama
`pintama, pindata – koodiga, pindaga reht peksma
os *`pirka ja `parka* – sodi, mittevajalik
pisu – väga (valge, soolane)
pittaagel – ulakus, temp
`plaartsima – plartsatades lööma
plot′t om *plot′i – van* 1) palkidest parv, alus; 2) kohmakas laev või paat
`plähvima, (ta) *plähvib* – lööma
poluvärnik om *-u* – millegi poolest erinev, kentsakas inimene
ponks om *ponksi* – kompvek
poogat′s om *-i* – pook, seeliku v särgi äärispael; kitsas vöö
pooledteľled – liht- e maateljed, mille esimesed sambad olid madalamad kui tagumised
pooliork – poolivarras
`poost|el om *-le* – kade ja kuri inimene, kes teist kahjustades üleloomulikul viisil enesele kasu hangib; nõid, kaetaja
pordik om *-u* – 1) lits; 2) vallasema; *pordi*(*ku*) *sõľm* – teat ristsõlm. Vrd *oorasõľm*
pot′isinine – uriini sees värvitud tumedapoolne sinine
potulogadi – hüüatus

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

pragi ~ *prakk* om *praki* – prügi, praht; *prakki* – kõlbmatuks (jätma, jääma, minema)
`prange – kange, järsk
`praukuma, (ta) *praugub* – kärkima, käredalt pragama
preśsraud – endisaegne triikraud
`priitumalt – vabalt, piisavalt
puhas nurk – ehituse palkide tappimisel nurk, kus palgiotsad lõigatakse seinaga ühte tasapinda. Vrd *vene nurk*
puhastsed – järelsünnitis. Vrd *teised*|*pooled, -`pu̯u̯lsed, viimatsed*
`puhtas – puhta, täiesti
puhvkäis – puhvitud käis
puju – mõrra neel
mitm *pukad* – saepukk
pukkveski – kividest puki peal käänatav veski
`pulkama – pulkadega tihendama
pul'l om *pul'li* – kakk, päts(ike)
pulm om *pulma* – lärm, kära; segadus, möll
`pump|*el* om *-le* – käbi
puna – punaviin
pund om *punna* – linaleisikas, -kimp, -punt
pune – lõngast, takust v linast käsitsi punutud vöö vm pael
`puntram ~ *puntsa*|*kas* om *-ka* – 1) viirg; 2) pundar, nutsak; 3) mütsakas, paksult riidesse topitud inimene
puri om *purju* – võrgu kudumisviga, ühte silma pistetud kaks võrguniiti
purimised `ambad – purihambad
puśa – kärnkonn, roomaja konn
pusema – puskima
puserdama – pigistades väänama, muljuma
`put'nik om *-u* – vabadik, putka elanik
`putrama, pudrata – puterdama, segaselt, halvasti arusaadavalt rääkima
(`)*puträ*|*śsik* ~ *-t'sik* om *-u* – töödejuhataja, järelevaataja. Vrd *ü̯ü̯stjuht*
puudik om *-u* – osmik, väike maja
puukäi – puust vankriratas
pu̯u̯mvillane – puuvillane
`puutsama, puutsata – puusast lonkama. Vrd *tilpama*
põdelik om *-u* – põdur
põhe- ~ *põhilaud* – vankri põhjalaud
põlendik om *-u* – põlenud v põletatud metsaala
põle|*tes* ~ *-tis* om *-tse* – põletamine
põrk om *põrga* – ühenduspuud ladumisel puude või laudade otste peal
põtk om *-u* – (sobiva sügavusega) püügikoht; *`põtkus* – redus; *põtkutama* – püügikohal viibima, ööseks võrkude juurde jääma
`põõnama – põõna puunõule peale panema
pähl(*e*) – peale; pealegi
päkkjalg – viipsipuu e viipsiku alus, millele oli kinnitatud jalg
pära ~ *pärakot't* – noodapära, nooda tihedasilmaline kotjas päraosa
pärast – peast (oleva käände väljendaja)
pärmipul'l – pärmiga kergitatud kakk, pätsike
om *pääl'tsi* – peats
pääots – otsmik

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

päärind – võrgujada algus
`püilima, (ta) *püilib* – (kestaga viljast) jahvatatud jahu läbi peene sõela laskma
mitm *`püised* – kalapüünis (eriti võrgu k)
pükerdama – poris sumama
püśtoki – vokitüüp, mille lüht asub vokiratta kohal
püśtpuu – käärpuude võll. Vrd *ora, varras*
pütt om *püta* ~ *püt′t* om *püt′i* – pütt, puunõu; *püt′ti* (viima, tooma) – sünnitajale külakosti (viima, tooma)
pu̯u̯r om *pööra* – 1) noodavedamise keskkohalt kinnitatud pööratav sulus; 2) vints; 3) köiepöör, riist köie sõõrete kokkukeerutamiseks
pu̯u̯r om *pööra* ~ *pu̯u̯raak* – kangasõlg, -tempel

`raaksima, (ta) *raaksib* – raagseks tegema, lehtedest vabastama
mitm *raamjalad* – pukk
rabakaraski – äge, äkiline (inimene)
rabama – viljavihke terade eraldamiseks vastu seina v rabamispinki lööma
raba|ne om *-se* – rabe
rabapüśs – peeretamine
rabatsepenk – rabamispink, käsitsi rehepeksul kasutatud kaldpink, mille vastu viljavihke löödi
rage om *-da* – tragi, käre (looma, inimese k)
ragun om *-i* – väiksem erk laps
rahn om *rahnu* – suur kivikamakas; suur puupakk
raiesmaa – raiesmik
rakat′s om *-i* – väike erk koer. Vrd *rakk*
rakendama – 1) lõimelõngu kangaspuudele panema; 2) võrgulina ülemise v alumise äärenööri külge kinnitama
mitm *rakid* – plokkidega niiekolgid, -pöörad
rakk om *raka* – väike erk koer. Vrd *rakat′s*
raṕpima, (ta) *raṕib* – kalu rookima, puhastama
rapsa|kas om *-ka* – löök, obadus; äkiline hoog (nt tormiiili k)
ratast| `ringi* ~ *- `rinki – ümberringi
raudkäsi – isamees
rauetama – rautama
rauts om *rautsi* – lühikese varrega läti vikat rukki lõikamiseks
rava – kivine veealune madalik
reba – hrl mitm reie ülaosa, puusa alaosa
redukaśs – redutaja
reeńa|kas om *-ka* – kelm, petis, kaval; hulkur, logeleja. Vrd *reinakas*
reha `piile|ne om *-se* – kindakiri
`rehnung om *-i* – matemaatika
mitm om *`reide* – reid, sadamaeelne ankrukoht
reina|kas om *-ka* – hulgus, redutseja, luusija; võrukael. Vrd *reenakas*
`rep(ʼ)ne|auk – räpnaauk, suitsu- ~ leitseauk rehetoa v sauna seinas. Vrd *reppeń*; *-roṕis* – 1) kalts, vana riidetükk, millega räpnaauk kinni

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

topiti; 2) määrdunud riietuses inimese k; *reppeń* om *`rep(')ne* – räppen, räpnaauk, leitse-, suitsuauk. Vrd *rep(')neauk*

rihats om *-e* – rehealune; *rihatse `alla* – rehe alla

rihirul'l – reherull, hobusega veetav jäme puurull peamiselt suvivilja peksmiseks

`riidepu̯u̯m – kangastelgede kangapoom. Vrd *emapu̯u̯m*

rind om *rinna* – 1) ahju esikülg; 2) võrgujada otsaosa; 3) suurem otsmine jadamärk; *rind|pael* – nöör võrguotsa tugevdamiseks, otsapael; *-puu* – voki osa, mille sisse käivad lühipostid

rinnaköis – võrgu rinna küljest kiviga veepõhja lastud köis

mitm *rintsud-räntsud* – kimpsud-kompsud

ripakuli – ripakil

`riśtide tegimene – vaheliku loomine (kanga käärimisel)

riśtiksed – ristsed

`riśtilapile|ne ~ *riśtile|ne* om *-se* – kindakiri

`riśti|riie – kangas, mille koe- ja lõimelõngad on ühepinnalised, võrdselt nähtaval; *-sõl'm* – ristsõlm

ristnurk – ehituse palkide tappimisel nurk, kus mõlemasse palgiotsa lõigatakse järsk tapp ja palgiotsad ulatuvad seinapinnast välja

robisema – krobisema, krudisema (nt kidi puhul). Vrd *`ru̯u̯ksuma*

rogusk om *-i* – 1) niinetuust; 2) niinest riie

roks om *roksu* – krapp, puust karjakell (loomal)

roṅda|kas om *-ka* – ront

rooviroegas – katuselatt

roṕis om *-e* – tropp, topp

ropsimõõk – puust riist, millega puhastati luudest e ropsiti murtud linavarsi

`rundul om *-i* – lühike ümmargune puust pakk

rus(s)u – püss

ruudile|ne om *-se* – ruuduline

`ru̯u̯ksuma, (ta) *rooksub* – krudisema (nt kidi puhul). Vrd *robisema*

ru̯u̯ś om *roosi* – 1) roos, teat nahahaigus; 2) *hrl mitm* suka kaunistus

`ru̯u̯v(i)ma, (ta) *roovib* – kroovima, puhastama

rõks om *rõksi* – sälk, hammas

`rõukepakk – vankri teljepaku peale kinnitatud pakk

räimekups – räimede ülesostja. Vrd *kalakups*

räisk om *räisa* – puru, risu, praht

rängatu – suur, ränk, raske

`ränkama, rängata – ränkrasket tööd tegema

räntsu om *räntsu* – kalts

`rätnik om *-u* – urjadnik, politsei

`rääśtima, (ta) *rääśtib* – purustama, (maha) kraapima

rüip om *rüibu* – 1) jook; 2) lonks, sõõm

`rüistama, rüistata – (riideid) kulutama, tröömpama

`rüit|el om *-le* – rikkuja, lõhkuja, purustaja

rüki – rukis

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

saade`mu̯u̯di – niimoodi
saagerdama – edasi-tagasi liigutama
saat om *saadu* – ale
sagaras – kobaras
sage om *-da* – 1) tihe, väiksesilmaline (võrk); 2) tihedapiiline (kangasuga, linahari jne)
sahkerdama – edasi-tagasi liigutama
`sahmis – sassis, kohevil
salaju – salaja
salapulk – salajane pulk millegi sulgemiseks
sat´s om *sat´si* – 1) salk, grupp; 2) volang
`saugla|ne om *-se* – saugalane, Sauga elanik
sea`lõuga `õmlus – lotendama jäänud õmblus. Vrd *obusemokka, sia`mol´ki `õmlus*
sebima – (jätkude kaupa) kokku panema v palmitsema
sehe – sees
sehkendama – 1) joonistama; 2) juurde, välja lõikama (õmblustöös)
sein om *seina* – pikkusmõõt kangakäärimisel, 1–3 käärpuuringi lõimelõngu; *seinamärk* – lõimelõngade ühe käärpuuringi tähis (nt lõngaga)
sekk om *seki* – kott
selka – neitsilik, süütu
sel´latuśt – pesunuustik
`servi – serviti
setu ku – varsti, peatselt
`setvär|k om *-gi* – setverik, endisaegne kuivainemõõt, 26,24 l
sia|juurikas – mgi taim; *-`mol´ki* (jääma) – lotendama (jääma). Vrd *obusemokka*; *sea`lõuga*; *-sabanüür* – näppude vahel hargi abil tehtav nöör; *-`suuli|ne* om *-se* – keelikas, vankri rattapaare ühendav vahepuu. Vrd *keelik*
sigevil – pingul
`siid|er* om *-re* – teat võrgulõng; sellest kootud võrk; *`siider- ~ *`siidre|võrk* – *siiderlõngast* võrk
`si̯i̯dima – läbi tõmbama (tuule k)
si̯i̯samu – seesama
`siiv|er om *-re* – siiber
sika-saka – siksak
sikke – sitke
silga-solgalene – ebaühtlane (nt kangas venitamisel)
sil´m om *sil´ma* – rannalähedane sügavam koht meres
sil´makivi – vaskvitriol
silmile|ne om *-se* – aukliku toimega kangas
`sind|er* om *-re* – sindel, soonega katuselauake; *`sindre|peńk – sindlipink
`singuma, (ta) *singub* – vinguma, virisema
sinikivi – indigo, tumesinine värvaine
sinkkäis – õlast lai, alt kitsenev käis
sipi|le|ne ~ *-li-* om *-se* – nelja niiega kootud villane kangas, väike ristiline, pealt seotud labaseks ja alt toimseks. Vrd *säpulene*
`sirgus – sirgelt
sitsitama – linapeosid istutama kuivamiseks
`siutes om *-e* – side, seotud koht v asi, ühendamisviis
slepe – vedik

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

sobin om *-a* – tegu, töö; tehing, ettevõte
sohe|laps – vallaslaps. Vrd *`vär(d)jas. -naine* – vallasema; *-raha* – salaja teenitud raha
soṅn om *soṅni* – väike üleujutatud pinnas, loik; pehme vesine maakoht v mudane merekäär
sualagi – soalaad, raam, millesse kinnitatakse suga
sugilina – soetav lina; *sugima,* (ta) *soeb* – 1) sugema; 2) takkusid linaharja abil linakiust eemaldama
sugu`vaimu – mitte sugugi
suhkar om *-i* – kuivik
suijakk – suvejakk. Vrd *kuĺ́ta*
`suile|ne om *-se* – suviline, suveks palgatav põllutööline
suitsutoru – algeline korsten suitsu ärajuhtimiseks
mitm *sukaroosid* – sukakaunistus
suletüi – suleroots
suśtepühad – suviste-, nelipühad
`sut'sima, (ta) *sut'sib* – *lstk* peksma
`sut'si saama – *lstk* peksa saama
`su̯u̯gras – keerdu, krussi
`su̯u̯g|ur* om *-ru* ~ *`su̯u̯k|er om *-re* ~ *-ra* – liigsest keerust krussis tomp lõngas, keerdunud osake
su̯u̯rtii̯ – maantee
sõkelaud – (voki, kangastelgede) sõtke-, tallalaud; *sõkkuma,* (ta) *sõkub* – sõtkuma; *sõkutama* – reht tallama
sõra – jäme liiv, kruus; küürimisvahend (tuhk, lubi jm); *sõramol'd* – küürimismold; *sõratama* – sõraga (tuhaga, lubjaga) küürima (puunõusid, põrandat)
sõu – sõudmine
sõõr om *sõõru* – teat püstandaed. Vrd *irsaid*
`sähkam om *-a* – sahmak
säpule|ne om *-se* – nelja niiega kootud villane kangas, väike ristiline, pealt seotud labaseks ja alt toimseks. Vrd *sipilene*
`säukama, säugata – viskama, sahmama
säär om *sääre* – kinda osa looduse ja pöidlapealse vahel
söeraud – sütega kuumutatav triikraud
söömaisaldus – söögiisu
söömerdama – laisklema, vedelema
söönili|ne om *-se* ~ *söörile|ne* om *-se* – sooniline
söööõg – hõõguvad, vingu tekitavad söed
süld om *sülla* – endisaegne pikkusmõõt, 2,13 m
sülepoiss – pulmas pruudi sülle istuma pandud poiss, et esimene laps sünniks poeglaps
süśti – süstik. Vrd *ku̯u̯tspu̯u̯l'*, *uikoda*
`sü̯ü̯m|er om *-re* – 1) õgard; 2) laiskvorst
`sü̯ü̯m|er om *-re* – aluspuu, (ladumisel) aluseks pandav puu; sillatala
sü̯ü̯r om *sööri* – 1) lõige, täke; 2) nahavolt
`sü̯ü̯rima, (ta) *söörib* – soonima

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

taade`mu̯u̯di – teistmoodi
taar om *taari* – kali; *taari|`aste* – kaljaastja; *-aue* – kalja jaoks keeva veega hautatud jahu v linnased; *-laśs* – kaljalähker; *-leib* – odra- ja kaerajahudest eriline leib, millest tehakse kalja
taaś om *taasi* – 1) järk, kiht, kord; 2) viis, komme
taband|us om *-se* – 1) tugev kahekeermeline lõng, mis teatud arvu silmade tagant läbi võrgulina ääre põimub ja lina ülaäärt ülemise paelaga ja/või alumist äärt alumise paelaga ühendab; 2) koht, kus võrgulina paela külge kinnitatakse
tagantnõela – õmbluspiste
tagatsipidi – tagaspidi
tagavus om *-e* – (sala)tagavara; peiduv panipaik
tahe om *taheda* – tugev, hästi hoidev (nt seelikuäär)
mitm *tahendsed* – kalade kuivatamise alus
tahmatama – tahmama
tahveldama – (puid) riita laduma, korrad ristamisi
tald om *talla* – töövahendi vm alus, põhi
`talgus om *-e* – *hrl mitm* talgud
tal'litaja – loomade eest hoolitseja; *tal'litama* – toimetama (majapidamises); askeldama; hoolitsema (loomade eest)
talvejakk – vateeritud kuub. Vrd *tuśka*
tamps om *tampsa* – tamsa, võrguniit; teat jäme korrutatud lõng v nöör, mida kasutatakse võrgulina rakendamisel; *tampsa|jalg* ~ *-käär* – 5–7 võrgusilma vahe ühest kinnitussilmast teise; *tampsatama* – võrgulinale paelu külge kinnitama
tanev om *-a* ~ *-i* – aedadega piiratud külatee, tänav
`tangus [siga] – tangtõves
tanumat't – juurikatest punutud anum, kus hoiti tanusid; *tanutama* – mõrsjat tanuga ehtima, mõrsjale tanu pähe panema; *tanutus* om *-e* – tanutamine
tarasaid – püstandaed
tari om *tarja* – kannikas, näkk
`tassa – tasa
mitm *teised|pooled* ~ *-`pu̯u̯lsed* – järelsünnitis, päramised. Vrd *puhastsed, viimatsed*
tek'ivah't – vahikord
tekklaadung – laevatekil olev laadung, last
telkavu̯u̯ – sedelgarihm
os *tend* – teda
tera|ke om *-kse* – pooleterake, poole viljasaagist rendiks tasunud renditalupoeg
`tessel* om *`tesle – küna- ja paaditegemise kirves
teter om *tedre* – teder
tihi – masinõmbluspiste
tihv om *tihva* – 1) vahelik, kangalõimede ristlemise, vaheldumise, lahkumise koht (kus tihvapiirud lõimi lahus hoiavad). Vrd *tihvavahe*; 2) vahelikupulk; *`tihvama, tihvata* – lõnga vaheliku- v tihvapulkade ümber põimima,

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

vahelikku looma. Vrd *`lõhkuma*; *tihva|pi̯i̯rg* – vahelikuvarb, -peerg; *-pulk* – vahelikupulk; *-puu* – käärpuude osa, millesse on kinnitatud vahelikupulgad; *-vahe* – vahelik. Vrd *tihv*

`tiim|er om *-re* – aurik

tikuvakk – van tuletikkude hoiuanum

`tilpama, tilbata* – kergelt jalast lonkama. Vrd *`puutsama

tinks om *tinksu* – väike tükike, raasuke; *tinksutama* – väikeste osadena, jaokaupa, natukehaaval andma, jagama

tinoop – (laeva kiiruse k) ?sõlm

tipu-täpule|ne om *-se* – täpiline

tiriliťti (lööma) – karglemise, hüplemise, tantsu k

titejalga (andma) – titevarbaid, vastsündinuliikusid (andma)

tits om *titsi* – tugipuu

tohkendama – askeldama, (sahker-mahker) toimetama, seadma

toimendama – toimetama; talitama

`toim|ne om *-se* – kangasidus, kus koelõng katab järjest mitut lõimelõnga v lõimelõng mitut koelõnga

tolgen|des om *-dse* – looder, päevavaras, vedelvorst

tolk om *tolgu* – aru, mõistus

`tolkama, tolgata – kergelt pilkama

toṅn om *toṅni* – tünn; (väike tünnikujuline) puunõu; *toṅnid-taṅnid* – tünnid-tõrred

`toore, -s, -st* → *`tuare, -s, -st

tooris om *`tu̯u̯ri* – toober. Vrd *`tu̯u̯ri*

topits om *-e* – hark- v konksotsaga teivas, ale tegemise vahend

topitud – vateeritud

topus om *-e* – topp, tups

tota – ennäe

traaklõng – traagelniit

`treima – mässima; *treiratas* – ratas-treipink

trepp-trepelt – kord-korralt

tri̯i̯k om *treegi* – rida

troi – kihnu üleni kirjatud meeste-kampsun

`trotʹsima, (ta) *trotʹsib* – laimama, halvustama

trukk om *truki* – surve, sundus

trump om *trumbi* – truup, kraavisild, sillake

trumpohjad – hargil nn ohjanöörist tehtud ohjad

`tuare, -s, -st* – toa, elumaja juurde, juures, juurest. Vrd *`toore, -s, -st

`tuargas* om *`tuarga – kalja-, taari-astja (Kihnu)

keskv *tugedam* – tugevam

tuhk(a)päe – tuhkapäev, vastlapäevale järgnev kolmapäev

tuhk|pu̯u̯lg om *-a* – leesikas

tuhu|naine – nurganaine, lapsevoodis olev naine; *-voodi* – lapse-, nurga-voodi

tuisu|tes om *-tse* – tuuseldis, tuhlaja

tulepisu – tulesäde

tulʹp om *tulʹbi* – kätis, mansett

tuma|kas om *-ka* – müks, hoop

tuṅd om *tuṅni* ~ *tuṅnikell* – kell

tuṅts om *tuṅtsi* – pussnuga

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

turbal om *`turbl|a ~ -i* – turvas, rohujuurtega läbikasvanud mullamätas
`tursus – turris
tuśka – vateeritud jakk. Vrd *talvejakk*
tuśt om *tuśti* – *tuust*
tuulenuuśt – 1) tuuleiil; 2) tuulispask
`tu̯u̯mapäe – toomapäev (21. XII)
`tu̯u̯ri → *tooris*
tõngesmaa – tõngermaa
tõri|kas om *-ka* – jäme, rinnakas mees
tõstameń|t om *-di* – testament
täh – (ebamärasust väljendav) (ei) tea. Vrd *tää*
täiedteĺled – ühekõrguste sammastega liht- e maateljed
täisi – täis, ääretasa; täielikult
täiskimp – veimevakka ettenähtud esemete kogum
täńk om *tänga* – kõva, tihe tomp
täps om *täpsi* – nupp
tää → *täh*
`täädaval – (minu, sinu...) teada, teades; *täädu* – teada
tökand om *-i* – tökat
törkima, (ta) *törgib* – torkima
tüiŕman om *-i* – tüürimees

ubasamalt – mõnusamalt
ui – hui, piirits, võrkude, vaipade, vööde jm kudumisel tarvitatav nõel; *uikoda* – süstik. Vrd *ku̯u̯tspu̯u̯l(ʼ), süśti*; *`uitama* – hui abil kuduma
`uĺtuseäär – hargnematu kangaserv
`umbusenõu → *ummik*
umm`uhtu – vahepidamata, kaua ühtejärge
ummik om *-u* – õõnestatud kerega puunõu, umbpuunõu. Vrd *`umbusenõu*
ummuses – ummukses
unetama – unustama
`ungaauk – ungas, (õlg- v roo)katuse viiluauk. Vrd *karuperse*
uriluu – vurriluu
urk om *urga* – merekäär allpool jooma või mereveelomp kuivamaa sees
uruauk – pärak
uśsiviga – teat kaasasündinud haigus, liigutamishäire
utʼsa|kas om *-ka* – juhmakas, loll
utʼsitama – peksma
`u̯u̯lima, ooli- ~ `u̯u̯lma, (ta) *oolab* – voolima; mitm *`u̯u̯lmed* – voolmed, kõverateraline nuga, millega vooliti laiemaid nõguspindu, eriti puunõude sisemust; *`u̯u̯lmeänd* – voolmete käepide
u̯u̯p om *oobi* – hoog
uuri|nuga ~ -raud ~ -tuńts – uurdenuga, uurde lõikamise nuga, tera 4–5 cm ja vars u 0,5 m pikk

vaa – vaga, mitte tormine
vaanas om *`vaana* – puust õõnestatud kauss, vaagen, liud
`vaaram om *-i* – suur hunnik, lasu
vaart seesütl *`vaardis* – hoog, sõidukiirus
`vaega – vaja
vahelik om *-u* – (kanga) tallamisel moodustuv lõimelõngade V-kujuline tunnel, millest kudumisel süstik läbi käib

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

vaheoodik om *-u* – õhtuoode, vahepala
`vahvelkude – vahvlit meenutava ruudulise pinnaga kude
vaim – põrm, raas; *mitte üks vaim* – mitte üks põrm, mitte sugugi
vaist – vahest
vaks om *vaksa* – endisaegne pikkusmõõt, väljasirutatud pöidla ja esimese v keskmise sõrme vahe
valama – kiiresti töötama
vale om *-da* – harv; suuresilmaline (võrk); hõredapiiline (kangasuga, linahari vm). Vrd *ere*
`valge (võrk) – kalu täis (võrk meres)
`val'ju – hooga, kiiresti
valk om *valgu* – välk
vanaduini – vanaduseni; igavesti
vanainimene – vanem naine, kes abistas sünnitusel. Vrd *abitajaeit*
vanus- ~ *vanuts*(*e*)|*puu* – vanutusvahend, mis koosnes künast (*mol'list*) ja kaanest
`vardi kuduma – silmuskuduma
vare – suur hunnik, lasu
mitm *varid* – mahavarisenu, pudemed (kalad)
varin om *-a* – tihe, ühtlane tume mürin; ühtlane kõnekõmin
varnas om *`varna* – varn
varras om *`varda* – käärpuude võll. Vrd *ora, püśtpuu*
varva – varb
vastakult – vastamisi
vee – lõim, kanga põhikude
`veed*|*er* om *-re* – vedru. Vrd *`vi̯i̯der
veelõng – lõimelõng
veenus om *-e* – laisk, lohakas inimene
vee`võitu – kangas, mille lõimelõngad katavad koelõngu
veimesukk – sukad, mis pandi veimevakka
vekki (viskama) – ära viskama
vene nurk ~ *puhas nurk* – ehituse palkide tappimisel nurk, kus palgiotsad lõigatakse seinaga ühte tasapinda. Vrd *puhas nurk*
veri- – täiesti, päris, väga; *verimuidu* – jumalamuidu, põhjuseta, täiesti asjata
vesi- – täiesti, päris, väga; *vesiilma`süita* – süütu; *vesilibe* – täiesti sile
vesu – laisk, venivorst
vihalehed – vihaoksad
`vi̯i̯d*|*er* om *-re* – vedru. Vrd *`veeder
viiesõrmik – leivale tehtav märk enne ahjupanemist. Vrd *viiskäpp*
`vi̯i̯lima, (ta) *veelib* – raatsima, täidima; lubama; sallima
viimandi – viimati
viimatsed – järelsünnitis. Vrd *puhastsed, teised*|*pooled, -`pu̯u̯lsed*
viinutama – *van* viina eest andi koguma. (*Lahtised* inimesed käisid viinapudeliga veel 20. sajandi algul maapidajate juures õlgi, kartuleid, linu, villa viinutamas.)
`viipsima, (ta) *viibsib* – lõnga viipsipuu peale kerima; *viibsip̀uu* – lõnga poolilt kerimise (viipsimise) vahend
`viisima, (ta) *viisib* – viitsima
viiskäpp → *viiesõrmik*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

vilk om *vilgu* – järsk, lühike peen koht lõngas (ebaühtlase ketruse k); *`vilklene* – vilgurikas, vilklik, ebaühtlase jämedusega lõng
`vilta – viltu
`vinkel`rehnung – nurkade arvutamine
virinina – viriseja
virr om *virri* – linaropsimismasin
viśs om *viśsi* – kindel
`vorstima, (ta) *vorstib* – raiskama, kulutama, lõhkuma
võl'l om *võl'li* – endisaegse saunaahju sisemine kivikiht, 2–3 paari vastamisi asetatud laia raudkivi
võra|kas om *-ka* – suur, jäme asi
võrgu|ark – abinõu võrgukudumiseks, jalale toetuv haraline puu, millele kinnitati kootav v parandatav võrk; *-kord* – võrgusilma küljelõng v selle pikkus; mitm *-korrad* – võrgusilmade rida; jämedamast lõngast silmad võrgul vastu võrgu paela; *võrgule|ne* om *-se* – võrguga kalapüüdja; *võrgu|räim* – võrguga püütud räim; *-ui* – hui, võrgukudumisvahend
välile|ne om *-se* – väljas töötav teenija
väl'lakuiv – õhu käes, väljas kuivanud (vili, puu jm)
väl'lal, -t – väljas, väljast
`väl'lalaev – kaugsõidulaev
väl'lasiga – väljas, õues, mitte aedikus kasvav siga
`väl'les – väljas
vända|puu – voki osa, mis on vända küljes; *-raud* – voki osa, mis käib ratta keskelt läbi
`väntsuma – pulstuma
`vär(d)jas* om *`vär(d)ja – vallaslaps. Vrd *sohelaps*
värkstuba – töötuba, -koda
värm om *värmi* – värv; *`värmima,* (ta) *värmib* – värvima
`värpima, (ta) *värbib* – ümber mässima
värrel om *`värdle* – värvel
`väärpal'k – puutöö tegemisel kinnitamiseks vajalik lisapakk vm
(v)üü̯ – vöö

õbe`valge – hõbedakaabe, hõbeesemelt kaabitud puru, mida kasutati rohuks haiguste vastu
õide – õite, õige
`õige – sirge
õisile|ne – om *-se* – menstruatsioon
õle|nuust ~ -tuśt – õlgedest pesunuustik
õpik om *-u* – õpilane
`õrna – õrnalt
õŕtsil – õrtel, õrsil
õõgutama – hõõguma panema
õõnitsema – õõnestama
`õõnus om *-e* – õõnsus

äbendama – 1) häbenema; 2) häbistama
ädalt – hädavaevu, vaevalt
ädapoolik – hädapärane, viletsavõitu
ädatsema – hädaldama
äiaperse – lõngapoom
äisatu – tugev (tuule k); märatsev, tulivihane
äisk om *äisa* – ila
äki – äke
äkk om *äka* – väljaheide

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

äks om *äksi* – väike kirves
älde – alp, kerglane, rumaluhke
äldestama – alpima, ülemeelikult käituma
`ältus om *-e* – alpus, kergatslus
ämmaperse – kangapoom
ämmeldama – võrku, hõredat sukka kuduma
änam|ast ~ -esti ~ -ist – enamasti
änamjau – enamjagu
änd om *änna* – 1) (töö)vahendi osa; 2) parvetatavate puude, palkide lõpuosa
ängastama – 1) ahnitsema; 2) kägistama
ära`karjumine – sõnamine
ää-kuri – hea-halb
äärekord – võrgu kudumiskord, mis tehtud suuremate, jämedamast lõngast silmadega
äärelaev – rannasõidulaev, kohalikke sõite tegev laev

üa – hea
ühe vääri pääl – võrdne
`ühte|`taudu – ühtemoodi; *-tasa* – ühetasaselt
`ühte umm`uhtu – pikka aega, vahetpidamata
`ühte`vääri – ühevõrra, võrdselt
üipidi – parempidi
üipu̯u̯l – hüva, parem pool
üksipidi – ühes(t) suunas(t)
üksitadu ~ üksitud – ühepiiline kangas, mil kudumisel on üks lõimelõng igas piivahes
üleloomispiste – riide lõigatud ääre v õmblusvarude äärestusõmblemise piste
üle `lu̯u̯ma – hargnemise vältimiseks riide lõigatud äärt vm äärestusõmblema
üles `ütlema – peale kaebama, üles andma
ületsipidi – ülespidi
üleääre|piste ~ -õmblus – teat äärestuspiste lõikeservade hargnemise vältimiseks
ülikond – kogu (mehe) pealisriietus
`ül'pima, (ta) *ül'bib* – hulpima, õõtsuma
ümarik|ne om *-se* – ümmargune
`ümber`ki̯i̯rdu – ümberringi. Vrd *ümmert`ki̯i̯rdu*
`ümmerkauda – ümberkaudu
`ümmer`rinki – ümberringi
ümmert`ki̯i̯rdu* → *`ümber`ki̯i̯rdu
üńnakas ~ `üńnis – paksult riidesse topitud
üsa – üsna
u̯u̯ü → (*v*)*u̯u̯ü*
u̯u̯üt' om *öödi* – vööt

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

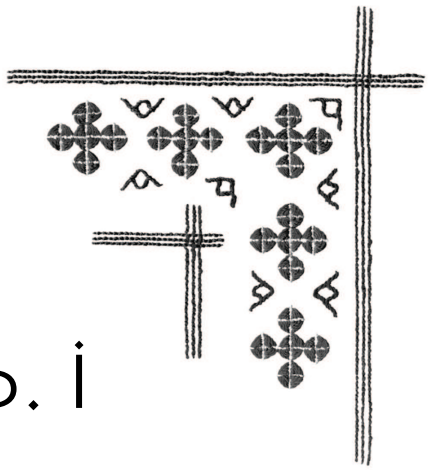

Lisad. I

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1. Murdekeele märkimisest

Kogumikus esitatud murdetekstides on järgitud kirjakeele traditsiooni. Murdekeele häälduslähedaseks edastamiseks on kasutatud mõningaid foneetilise transkriptsiooni märke. Marta Mäesalu on tähelepanu juhtinud sellele, et peaaegu kõikide keelejuhtide keel on suuremal või vähemal määral mõjustatud kirjakeelest. Seepärast ja ajas muutuva murdekeele enese tõttu võib ka ühe keelejuhi tekstides esineda nii häälduse- kui ka vormivariante (*`ol'li ~ ol'li* 'oli', *ole ~ olen, `ol'lim ~ `ol'lime* 'olime', *`saunes ~ `saunas, `Pärnus ~ Pärnus, öid* 'vöid' ~ *vüü̯* 'vöö' jne). Sõnaalgulist *h*-d pole koguja enamasti märkinud, kuigi see võib noorematel mõnikord esineda. Mõneti on aja jooksul muutunud üleskirjutamise nõuded.

ERA ja RKMi kaastöödes pole koguja transkriptsiooni ühtlaselt järginud, samuti pole seal märgitud kolmandat väldet.

1. Rõhumärk e graavis (`) sõna või rõhulise sõnaosa ees osutab, et sõna on häälduslik kolmandas vältes: *`aelama* 'aelema', *`lahkam* 'lahmakas', *`kaarima* : (ta) *kaarib* 'kraasima', *loṅt`maaker* 'köietegija'.

Kolmanda välte märki ei kasutata a) ühesilbiliste sõnade puhul, nt *aks* 'vankri telg', *jakk* 'jätk', *sõkelaud* 'tallalaud'; b) sõnades, kus lühikesele täishäälikule järgneb kolmandavälteline *kk, pp, tt* ning kus teine välde on märgitud *k-, p-, t*-ga: om *lükke* : n *lüke* 'kangalüke', os *kappa* : om *kapa* 'kapp, ümmarguse põhjaga laudnõu', os *küt'ti* : om *küt'i.*

2. Nõrgenema kalduv tugev sulghäälik liitsõna teise osise algul on üldiselt märgitud *k-*, *p-*, *t*-ga, sõnuti ja naaberhäälikuist sõltuvalt ka *b-*, *d-*, *g*-ga (eriti lühenenud vormi puhul), nt *`küünlapäe* 'küünlapäev', aga *päälbulne* 'pealpoolne'.

Samas asendis tekkinud kaksiksulghäälik antakse edasi poolpikkusmärgiga (`) vastaval sulghäälikul: *kohlaṗuu* 'kuslapuu', *sennaṗu̯u̯l* 'sinnapoole'. Samamoodi antakse edasi ka pikk *s* kaugemal sõna sees: *ühesṡasaja* 'üheksasaja'.

3. Kaashäälikute peenendust tähistab akuut (´) vastava tähe kohal või kõrval (*teśed* 'teised', *ul'akas* 'ulakas'). Konsonantühendis märgitakse see kokkuleppeliselt harilikult esimesele konsonandile (ka *r*-ühendi puhul). Nt *sil'mad*, *jõńtsikas* 'jõmpsikas', *kat'ti* 'katki', os *supṕi* 'suppi', mitm os *`sõśsa* 'süsi', *lahti* 'lahti'. Harva võib nn epenteetilise palatalisatsiooni puhul tekkida

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

peenendatud konsonandi ette *i*: *me*(*e*)*śte* > *meiste* ‘meeste’. Peenendust ei märgita *i* ees asuva üksikkaashääliku puhul ega pikale silbiainesele järgneva ja harilikult ka kaugemal sõnas esineva kaashääliku puhul. Koguja pole palatalisatsiooni märkimisel alati olnud järjekindel ning see erineb mõnevõrra teiste kogujate kirjapanekuist.

4. a) Üks murraku omapärasid on täishääliku kadu, mistõttu näiteks sisseütleva ja seesütleva ning alaleütleva ja alalütleva käände lõpud võivad kokku langeda (*elus* ‘elusse, elus’; *rihil* ‘rehele, rehel’). Vokaal on kadunud ka nt: *obun* ‘hobune’, *inimest* ‘inimesed’, *kaks nädalt* ‘nädalat’, (nad) *akkast* ‘hakkasid’, *`laśsim* ‘lasime’, *magasim* ‘magasime’, *tuhkpäev* ‘tuhkapäev’, *ädemeśtlane* ‘häädemeestelane’. Murrakus esineb mitmesuguseid vokaalivaheldusi: *kand* ‘känd’; *nägu* ‘nagu’, *vidama* ‘vedama’, *tiha* ‘teha’, om *kuha* ‘koha’ jt; *põhe* ‘põhi’, *ahe* ‘ahi’, *ei tohe* ‘tohi’; *nime* ‘nimi’, *nare* ‘nari’.

Tahkuranna alal on *i* täishäälikuühendis madaldunud või assimileerunud ja järgnev konsonant palataliseerunud: *teeśe* ‘teise’, *käeńu* ‘käinud’, *nääńu* ‘näinud’, *suuťsetadi* ‘suitsetati’. Kogu alal võib diftongi *i* ka kaduda: *teśte* ‘teiste’, *seśta* ‘seista’, *suśtepühad* ‘suviste-’.

Ülipikkade keskkõrgete täishäälikute kõrgenemist tähistab vaheldus *ee* : *i̯i̯*, *oo* : *u̯u̯*, *öö* : *ü̯ü̯*: nt *si̯i̯* ‘see’, *`ju̯u̯nis* ‘joones, korras’, *nü̯ü̯r* : *nööri* ‘nöör’.

b) Sõnaalgulisest kaashäälikuühendist võib sulghäälik olla kadunud: *laaside* ‘klaaside’, *roonus* ‘kroonusse’, *laťs* ‘plats’, *reľlid* ‘trellid’.

v-hääliku kadu on omane sõna mitmes positsioonis: *oedes* ‘voodi’, *`tüide* ‘tüvede’, *lae* ‘laev’, *pari* ‘parv’.

5. Kogu murrakualale on omane nõrgaastmeline mitmus (*jalade* ‘jalgade’, *tük'ideks* ‘tükkideks’). Tahkuranna keelepruugis esineb tegijanimega sarnane kaudse kõneviisi lõpp *-ja* (*`lähja* ‘minevat’, *`tohtja* ‘tohtivat’, *`tehtaja* ‘tehtavat’), murraku lõunapoolses osas *-va* (*tuleva* ‘tulevat’). Tahkurannas tuleb ette ka lõunaeestiga ühine eitussõna *es* (*es ole* ‘ei olnud’, harva ‘ei ole’). Lõunaeestiga ühtivad veel *nud*- ja *tud*-kesksõna lõpud (*läinu* ‘läinud’, *`kuivenu* ‘kuivanud’, *`murdnu* ‘murdnud’; *`pekstu* ‘pekstud’, *värvitu* ‘värvitud’, *parandu* ‘parandatud’).

Keeles kohtab harva esinevaid vorme, nt *mi*-lõpulist mitmuse osastavat (*lapsemi* ‘lapsi’), *na*-tunnusega kaudset kõneviisi (*ei sööna* ‘ei söövat’), sisekaota *jas*-lõpulist tegijanime (*tü̯ü̯`murdajas* ‘töömurdja’). Leidub enesekohaseid (*tõi `väľla ennast laťsi pääl* ‘kolis välja platsi peale’) ja *tav*-väljendeid (*läbikäitav* ‘omavahel läbi käiv’) ning kirjakeelest erinevat käändekasutust (*läkśi Pajupäral kaks `aastat karjane* ‘läksin Pajupärale kaheks

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

aastaks karjaseks'; *mina uvitasi* 'mind huvitas'; *sületäis sületäiest* 'sületäie kaupa' jt).

6. Ühenduskaar ‿ seob a) eitavas kõnes eitussõna kuluvormi eelneva või järgneva sõnaga: *nimesi‿s* (*es*), 'nimesid ei', *laiali‿i* 'laiali ei' , *i‿mäletagi* 'ei mäletagi'; b) osutab lühenenud sõna või kiirkõnevormi kokkukuuluvusele eelneva või järgneva sõnaga: *viimatsel‿al* 'viimasel ajal', *kodu‿bul* 'kodu poole', *`tüide‿bult* 'tüvede poolt', *`ol'li‿nd* 'oli nüüd', *vaata‿t* 'vaata et', *s‿sai* 'siis sai'.

7. Punkt sõna sees täishääliku järel osutab sõna pearõhku, kui see ei lange esimesele silbile ja kui nii on originaalis märgitud: *kale·ndre* 'kalendri', *kogu`ni·sti* 'kogunisti'.

8. Ümarsulud a) sõna alguses või sees osutavad mingi hääliku või märgi kahetist esinemust: (*v*)*ü̯ü̯ 'vöö',* (*k*)*laar* 'klaar', *`ru̯u̯v*(*i*)*ma* 'kroovima', *mur*$^{(s')}$*sis* 'turris'; b) ümbritsevad selgitavaid või täpsustavaid märkusi: *`pal'li* (paljaid), *õpik* (õppija), *maamõõdud* (-mõõtjad), *laevamed* (-mehed), *kõige esimene* (esmalt), *Kilingi* (Kilingi-Nõmme); c) koos hüüu- või küsimärgiga mingi sõna või sõnavormi järel juhivad tähelepanu selle ebamurdepärasusele või küsitavusele: *Kraat'sib pääd või kammib pääd, kudas `ki̯i̯gi reageerib* (!).

9. Tärn (*) mingi tekstilõigu algul ja lõpul osutab mõnest teisest tekstiköitest või sõnavarakogust üle toodud tekstiosa.

10. Kolm punkti (...) tähistab jutustaja lause katkemist.

11. Katkendjoon (- - -) osutab raamatu koostajate poolt tehtud väljajätet tekstis.

12. Suunamismärk (→) juhib sõnastikus teise märksõna juurde.

13. Tilde (~) seisab sõnade, sõna või fraseemi osade vahel, mis võivad üksteisega asenduda, ilma et tähendus muutuks.

14. Tulenemismärk (<) näitab, et 1) sellele eelnev sõna on mõistetav märgile järgneva sõna tähenduse kaudu; 2) väljend esineb märgitaguse väljendi all.

15. Võrdusmärk (=) eelneb mõistatuse lahendamisele või näitab väljendi sünonüümsust.

16. Püstkriips (|) eraldab sõnastikus sõna muutuva osa.

17. Nurksulgudes ([ ]) esitatakse raamatu koostajate poolt lisatud täiendused: *vana `Aulik ol'li* [Laiksaare] *metsaärra.*

Murdekeele lugemise hõlbustamiseks on sõnade kokku- ja lahkukirjutamisel ning kirjavahemärkide kasutamisel jälgitud üldiselt kirjakeele ortograafiatava.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

2. KEELEJUHTIDE NIMESTIK

Andmed pärinevad Marta Mäesalult. Keelejuhtidega seotud külanimed on esitatud nii, nagu korrespondent on need kogumise ajal kirja pannud ega ole ajakohastatud. Häädemeeste ja Tahkuranna valla piiri jm muudatuste kohta vt: *L. Uuet*. Eesti haldusjaotus 20. sajandil. Teatmik. Tallinn 2002.

Marta Aasa (neiuna Akkermann), s 7. augustil 1895. Elanud Häädemeeste (kuni 1939 Tahkuranna) v Muhu külas. Haridus 2klassiline ministeeriumikool. Hea jutustaja.

Nikolai Abaja (end nimi Madisson), s 13. veebruaril 1880 Häädemeeste (kuni 1939 Tahkuranna) v praeguses Kägiste külas Teekäära (rahvasuus Abaja) krundil, kus elas kogu elu. Ta isa oli pärit samast, ema Häädemeeste vallast. Nikolai Abaja on õppinud kolm talve vallakoolis, olnud kalur ja põllumees. Oli tragi, töökas vanake. Kõneles kirjakeelega segatud Tahkuranna murret. Ilmekas jutustaja. Srn 1969.

Maria Adamson, s 1868 Häädemeeste v Padina külas, üles kasvanud Krundikülas. Keskeas on teeninud mõned aastad Tahkurannas, muidu elanud Häädemeeste vallas, kust ka vanemad pärit. Murdeainese küsitlemise aegu elas Häädemeeste v Pulgoja külas Piku talus. Temalt on suurem osa tekstikogus esitatud kindakirju, üks vöökiri ja kaelasalli tööproov.

Maria Adamson (neiuna Siimann), s 1878 Häädemeeste (kuni 1939 Tahkuranna) v Rannametsa külas. Pärast abiellumist elanud 12 aastat Pärnu linnas "Waldhofi" töölismajades. Muu osa eluajast on veetnud sünnivallas Kägiste külas. M. Adamsonil, nagu suuremal osal noorematelgi, on endine Tahkuranna murre kõnes vähenenud. Teda tunti külas osava käsitöötegijana, kelle emagi olnud samal alal osav. Jutustaja oskas vöökudumist ja särgikirjamist. Temalt on *käpiliste* ja *ammiliste* triipudega kördiriide proov, näpu- ja harginöör, *pikka`triipu* ja *ammilene* säärepael, pooltekirjadega vöö, katris (*`katris*) ja põimik kindaloodus, sukarooside ja sokisääre proovilapp. Srn 1976.

Maria Akkermann (neiuna Klein), s 8. (? 7.) juulil 1898 end Orajõe v Räägu külas. Vanemad põlised orajõelased. 1924. aastal abielludes asus elama Häädemeeste (kuni 1939 Tahkuranna) v Kägiste külla. Algharidusega (4 klassi). Elavaloomuline hea jutustaja, keele mõjustajaks raadiosaadete ja ajalehekeel. Oli piiratud liikumisvõimega.

Jüri Allikas, s 1887 end Orajõe vallas. Elanud Kägiste külas. Olnud puutöömees ja põllumees. Jutustaja isa pärit end Orajõe, ema Häädemeeste vallast. (Jutustatud 1956. a suvel, vana rehetoa lammutamise puhul. – Tema jutud leiduvad ES KT 141s. *Toim.*)

Emilia Aun (neiuna Endrikson), s 1877 Häädemeeste v Suurkülas, kus ka elas. Vanemad olid põlised häädemeestlased. Saanud vallakooli hariduse.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Aleftina Avamere (neiuna Kingissepp), s 5. mail 1915. Keelejuht Amalia (Maali) Kingissepa tütar. Elanud Häädemeeste (kuni 1939 Tahkuranna) v Kägiste külas. Algharidusega, hea jutustaja. Keele mõjustajaks kirjakeel.

Juulia Born, s 6. märtsil 1890. Vallaline. Elas Häädemeeste v Kalju külas. Suri 14. jaanuaril 1971.

Liina Endrikson (neiuna Vaher), s 1. aprillil 1878 Häädemeeste v Kalju külas, 22aastaselt abiellunud samasse külla. Haridus kolm klassi vallakooli. Kõneles kirjakeelega segatud Häädemeeste murrakut. Vanemad olid põlised kohalikud.

Maria Gustavson (neiuna Silling), s 1. juulil 1894 Häädemeeste v Suurkülas põliste häädemeestlaste (*ädemeśtlaste*) peres, srn 1. mail 1977. Oli invaliid, elas üksi. Oli kihelkonnakooli haridusega, luges ajalehte, kuulas raadiosaateid ja vaatas televiisorit. Elavaloomuline ja jutukas.

Juulia Jakobson, s (vkj) 19. augustil 1891 Häädemeeste v Viira külas, kus elas vallalisena oma surmani 17. juulil 1976. Algharidusega. Oli erk ja tegev elu lõpuni: tal oli *raudkasukas*, mida rahvas ütleb olevat inimesel, kes on kõrges vanuses hariliku tervisega. Polnud raadiokuulaja ega televiisorivaataja.

Anna Juhanson (neiuna Loorents), s aprillis 1896. Algharidusega. Erksa loomuga ja jutukas keelejuht. Elas oma sünnikohas Häädemeeste (kuni 1939 Tahkuranna) v Kägiste külas.

Olümpiada Juhanson, s 13. oktoobril 1884. Häädemeeste v Kalju külas. Algharidusega. Vanemad põlised kohalikud inimesed. On teeninud Viira külas jm.

Kristjan Jõekäär, s 1888 Häädemeeste v Kalju külas, kust keskealisena asus naabrusse Aleviku külla. Algharidusega, endine päevatööline. Tema vanemad olid põlised kohalikud inimesed, isa häädemeestlane, ema orajõelane. Rääkis kirjakeelesugemetega Häädemeeste murrakut.

Anna Jürgenson (neiuna Jürgens), s 25. jaanuaril 1898. Lesk. Elas Häädemeeste v (kuni 1939 Tahkuranna) Rannametsa külas.

Jüri Jürgenson, s 12. jaanuaril 1885 end Orajõe vallas Kura külas, kus ka elas. Heinaste merekooli haridusega. Aastail 1913–1930 sõitis kaptenina merd. Vanemad olid põlised kohalikud inimesed.

Lilli Jürgenson (neiuna Grant), s 24. detsembril 1885. Elanud end Orajõe vallas Treimanis. Oli vanaduses nõrga kuulmisega.

Ilma Kahiste, s 14. septembril 1895 end Orajõe v Räägu külas, kuhu jäigi elama. Algharidusega. Keele mõjustajaks ajalehe- ja raadiokeel. Invaliidina kodust väljas ei käinud.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Emiilia Kallas (neiuna Tisler), s 27. novembril 1888 end Orajõe v Penu külas. 1910. aastal abielludes asus naabrusse Kura külla. Õppinud valla- ja kihelkonnakoolis. Kõneles kirjakeelest mõjustatud Häädemeeste murrakut. Vanemad põlised kohalikud. Srn 1976.

Maria Kallas (neiuna Andresson), s 22. jaanuaril 1871 Häädemeeste v Suurkülas põlises häädemeestlaste perekonnas nn lahtiste inimeste lapsena. 1876. a said ta vanemad koos teiste maatutega talu sama valla Pulgoja külla. Siit siirdus M. Kallas 1892. aastal seoses abiellumisega end Orajõe v Kura külla, kus elas oma surmani 1955. aastal. Koolis ta käinud ei olnud, lugemist ja kirjutamist õppis kodus vanemailt. Raamatusõbrana oli hoolas lugeja, mistõttu kõneles kirjakeelega segatud Häädemeeste murrakut. Temalt on osa kangaproove. Srn 30. jaanuaril 1955. Marta Mäesalu ema.

Maria Kallas (neiuna Soots), s 1901 Häädemeeste v Viira külas. Ema põline kohalik inimene, isa sisserännanu. M. Kallas oli ministeeriumikooli haridusega koduperenaine. Pärast sõda elas naabruses Kalju külas. Ta kõneles kirjakeelest mõjustatud Häädemeeste murrakut.

Marta Kallas, s 4. juunil 1899. Algharidusega, vallaline. Elas pensionärina Häädemeeste v Viira külas. Oli ajalehelugeja ja raadiokuulaja.

Nikolai Kallas, s 10. detsembril 1876 end Orajõe v Penu külas. Koolis polnud käinud, lugeda-kirjutada oskas. Vanemad kohalikud põlised. Keel kirjakeelest mõjustatud.

Ott Kallas, s 22. oktoobril 1865 end Orajõe vallas Kura külas, kus elas isaisade põlistalus. Ka jutustaja ema ja vanaema olid orajõelased. Oli oma vanuse kohta tervise poolest võrdlemisi kõbus, kuid napisõnaline, ei armastanud pikki jutuajamisi. Srn 9. märtsil 1946. Marta Mäesalu isa.

Peeter Kalmet, s 1899 Häädemeeste v Kalju külas, kus ka elas. Vanemad olid pärit samast. Algharidusega jutustaja kõne kirjakeelest mõjustatud.

Martin Kalmuk (end nimega Brakman), s 23. oktoobril 1890 end Orajõe vallas Krundikülas, kus ka elanud. Vanemad, samuti naine põlised orajõelased. M. Kalmuk oli õppinud Heinaste merekoolis ja nooremas eas kaptenina meredel sõitnud. Kõneles kirjakeelega segatud Häädemeeste murrakut. Srn 1971.

Maria Kama, s 1881. Oli Kablis kooliteenija.

Amalia (Maali) **Kingissepp** (neiuna Hendrikson), s 10. märtsil 1884 Häädemeeste (kuni 1939 Tahkuranna) v Rannametsa külas. Vanemad tahkurandlased. Käinud kaks talve vallakoolis, armastanud väga lugeda. Et A. Kingissepa maja põletati sõja ajal maha, elas ta 1941. aastast alates naabruses Kägiste külas, mis on olnud Rannametsa küla osa. Oli hoolas, töökas ja elavaloomuline inimene. Kõneles kirjakeelega segatud Häädemeeste-Tahkuranna murrakut (välteerinevused *`ol'li ~ ol'li, sakste ~`sakste, -lene ~ -line,* mõnikord *h* sõna algul). Hea jutustaja.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Mats Klein, s 186[2]. Kogu elu elas end Orajõe valla keskosas, ka ta vanemad olid orajõelased. Nooremana elas M. Klein Räägu külas, hiljem Kabli külas. Olnud mölder, hilisem asundustalu omanik.

Marie Kohv, s 2. detsembril 1875. Elas oma sünnikohas end Orajõe vallas Mõisa külas. Vanemad olid põlised kohalikud elanikud. Kooliharidust polnud M. Kohv saanud, kuid lugeda ja kirjutada oskas. Kõneles kirjakeelega segatud Häädemeeste murrakut.

Andres Kuusik, s 6. septembril 1872 end Orajõe v Kabli külas, kus ka elanud. Oli talupidaja. Vanemad olid põlised kohalikud. Vallakooli haridus (2 kl). Kõneles kirjakeelesugemetega Häädemeeste murrakut. Nooruses sõitnud laevas, tegelnud põllutöö kõrval ka tislerina ja *tõld`maakerina* (tõldsepana).

Marta Laater (neiuna Siimann), s 3. juulil 1906. Elas end Orajõe vallas Kabli külas.

Maria Lepp, hüüdnimega Rikka Mari, s 186[5] end Orajõe v Kablis. Noorena teeninud 12 aastat Lätis, pärast seda elanud jälle Kablis. M. Lepa vanemad olid samuti orajõelased.

Melania Lille, s 1893. Vanemad põlised tahkurandlased. Elanud kogu aja Kägiste külas (1939. aastast Häädemeeste, enne Tahkuranna v). Tegelnud põllutööga.

Augustin Madisson, s 28. mail 1913. Elanud Kägiste külas (1939. aastast Häädemeeste, enne Tahkuranna v). 5klassiline haridus, põllutööline.

Maria Madisson (neiuna Johanson), s 25. aprillil 1907 Häädemeeste (kuni 1939 Tahkuranna) v Kägiste külas, kus elanudki. Tema vanemad olid põlised tahkurandlased. Alghariduseg a. M. Madissoni murdekõne on kirjakeelest tugevasti mõjustatud. Keskmise jutukusega.

Johannes Martinson (Selja Juhan) oli Häädemeeste alevikus Selja talu omanik**,** tuntud jõukas laevaomanik.

Maria Martinson (neiuna Strandson), s 1891. aastal Häädemeeste (kuni 1939 Tahkuranna) v Rannametsa külas, kus elanud kogu aja. Vallakooli haridus. Tegelnud põllutööga. Vanemad olid põlised tahkurandlased. M. Martinson kõneles kirjakeelega segatud Tahkuranna murrakut.

Ekaterina Meibaum (neiuna Mängel), s (vkj) 21. detsembril 1892 Laiksaare v Mõisakülas. Elas Häädemeeste v Sookülas. Alghariduseg a. Ema pärit Laiksaare v-st, isa Häädemeestelt. Küllalt huvitav vanapärane murdekeel, kõikuvusi vokaalide osas.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Melania Meriloo (neiuna Jaanson), s 2. juulil 1887 Häädemeeste (kuni 1939 Tahkuranna) v Muhu külas. Vanemad põlised tahkurandlased. Algharidus (4 kl). Kirjakeele sugemetega Tahkuranna-Häädemeeste keelepruuk. Raamatusõber.

Jaan Mihkelmann, s 1900 Häädemeeste vallas. Elas Kägiste külas. Vanemad häädemeestlased. Tegeles põllutööga.

Marta Mäesalu, keelejuhtide Maria ja Ott Kallase tütar. Tema kohta vt Lisad. II lk 329–334.

Marie Nepste (neiuna Aak), s 1882. a maikuus Heinastes, kus ta vanemad ajutiselt elasid. Algharidus (3 talve kooli). 1901 abiellus end Orajõe v Piiri külla kohalikku põlisesse eesti perekonda. Suri Piiri külas 21. aprillil 1961.

Alviine Post, s 1888. aastal end Orajõe v Loigu külas, kus ka elas. Ema põline laiksaarlane, isa Pärnu linnast. Loigu küla oli tsaariajal Laiksaare v osa. Algharidusega, vallaline. Kirjakeelega segatud Häädemeeste murrak.

Emiilia Ratas (neiuna Jung), s 10. augustil 1877 Häädemeeste v Arumetsa külas. Elanud naabruses Aleviku külas. Käinud kolm talve koolis. Olnud taluteenija ja päevatööline. Oli elava loomuga jutukas inimene, kõneles kirjakeelega segatud Häädemeeste murrakut.

Rosalie Saareleht (neiuna Saar), s 1884 Häädemeeste (kuni 1939 Tahkuranna) v Muhu külas. Noorena asunud end Orajõe v Ranna (Treimani) külla, kust 1961. aasta aprillis lahkus Ameerikasse oma ainsa tütre juurde. Kõneles kirjakeelest mõjustatud Häädemeeste murrakut.

Natalie Saate (neiuna Holland), s 18. mail 1899 Tahkuranna v Pihnurme külas. Viimased aastakümned elas Häädemeeste v Pulgoja külas. Isa pärit Tahkurannast Tausti talust, ema Pulgoja külast. Elavaloomuline inimene, kuid kukkumise tagajärjel oli üle kümne aasta voodihaige. Oli tuntud kui sõnadega ravija ja nõiduse tõrjuja.

Veera Simson, s 1889. aastal Häädemeeste (kuni 1939 Tahkuranna) v Kägiste külas, kus ka elanud. Vanemad põlised tahkurandlased. Algharidusega. Kõneles vanema põlvkonna Tahkuranna murrakut, mis kirjakeelest mõjustatud.

Maria Sirelpuu (neiuna Andresson), s 13. aprillil 1896. Algkooliharidusega. Elanud end Orajõe v Kura külas. Olnuks hea jutustaja, kuid kahjuks oli pikaldane haige.

Voldemar Strandson, s 1880. aastal Häädemeeste (kuni 1939 Tahkuranna) v Muhu külas, kus ka elanud. Vanemad olid põlised tahkurandlased. Algharidusega. Elatus põllutööst. Olnud ladus jutustaja, kahjuks vanadusest kahanenud kuulmise tõttu muutus kinnisemaks.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Mart Tormilind (end nimega Strandson, hüüdnimega Laeva-Mart), s 1862. aastal selleaegses Tahkuranna v Pihnurme külas, mis ühendati 1939. aastal Häädemeeste vallaga. Vanemad olid põlised tahkurandlased. Oli õppinud tüürimeheks. Meremehena teenis pikka aega Eesti laevadel: kuni I maailmasõjani kaugsõidul, pärast sõda lähisõidul. Oli oma vanuse kohta haruldaselt kõbus ja tegev. Kõneles kirjakeelega segatud Tahkuranna murret. Suri 1957. a.

Olümpiada Tähendus (neiuna Kuusik), s 24. mail 1896. Lesk. Elas Häädemeeste (kuni 1939 Tahkuranna) vallas Kägiste külas.

Veera Tähendus (neiuna Vaher), s 1873. aastal end Orajõe v Räägu külas. Haridus 3 talve vallakooli. Tema vanemad olid põlised orajõelased. Sajandi lõpust elas koos emaga Rannametsa piirkonnas Kägiste külas vanemate õdede juures. Noorena teeninud mitmel pool Orajõe, Tahkuranna ja Tali valla taludes. Abiellunud päevatöölisega, jäi 1914. aastal leseks ning kasvatas üksi nelja 3–13 aasta vanust last. Pärast pimedaksjäämist 1958. aasta sügisel elas kuni oma surmani 9. märtsil 1970 põdura tervisega poja juures. Oli elavaloomuline ja töökas inimene, hoolas põllu- ja käsitöös (ketramine, kangakudumine). Kõneles kirjakeelega segatud Orajõe-Häädemeeste keeletavas. Hea jutustaja. Oli lõpuni selge mõistusega ja hea meelespidamisega. Oma eluloo jutustanud 1955. aastal. Vt tekstis lk 21–22.

Emiilia Vaher (neiuna Barnovski), s 188(?). aastal, kasvanud Häädemeeste v Viira (Jaagupi) külas, abiellus naaberkülla Kalju külasse. Oli ladusa jutuga ja elavaloomuline inimene.

Maria Varm (neiuna Strandberg), s 1884 Häädemeeste v Padina külas ja seal elanud. Vanemad põlised kohalikud. Algharidusega (3 kl). Nooruses olnud Pärnus õmblust õppimas, töötanud õmblejana. M. Varm kõneles kirjakeelega segatud Häädemeeste murrakut.

Alviine Veide (neiuna Vaher), s 1. jaanuaril 1884. Oli väiketalu perenaine end Orajõe v Majaka k Suuremetsa talus, elanud vahepeal ka naaberkülas Kablis. Vanemad põlised orajõelased. Haridus 4 talve vallakooli. Srn 1959.

Alviine Veide (neiuna Martinson), s 5. augustil 1885. Algharidusega. Elas end Orajõe v Ikla külas.

Maria Vool (neiuna Koks), s 1875. aastal Häädemeeste v Kalju külas, kus möödus kogu ta elu. Vanemad põlised kohalikud. Jutustaja oli vallakooli haridusega, töökas inimene. Kõneles Häädemeeste murrakut. Suri 28. novembril 1958.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

3. KASUTATUD ALLİKAD

a) Käsikirjalised allikad

EAA.P-1049. 1.23. Enda **Kallas.** Marta Mäesalu elulugu. 1986.
ERA II. 269. Marta **Mäesalu.** (Häädemeeste) 1940.
ES KT 14. Marta **Mäesalu.** Vanaaegsest põllupidamisest. (Häädemeeste) 1940. 19 lk.
ES KT 15. Marta **Mäesalu.** Endisaegsest naiste käsitööst. (Häädemeeste). Kogutud 1941, ESi laekunud 1942. 95 lk.
ES KT 138. Marta **Mäesalu.** Endisaegsest meeste käsitööst. (Häädemeeste). Kogutud 1942, ESi laekunud 1943. 22 lk.
ES KT 139. Marta **Mäesalu.** Saun. I–III. (Häädemeeste) 1950–1956. 64+IV+9 lk.
ES KT 140. Marta **Mäesalu.** Vana meremehe jutustusi. Peremeeste ja teenijate vahekorrast möödunud sajandi lõpul. Veera Tähendus oma elust. (Häädemeeste) 1956. 41+1 lk.
ES KT 141. Marta **Mäesalu.** /Murdetekste Häädemeestelt./ 1956. 15+1 lk.
ES KT 142. Marta **Mäesalu.** Murdetekste Häädemeestelt. 1957. 44+4 lk.
ES KT 197. Marta **Mäesalu.** Murdelisi kilde. (Häädemeeste) 1958–1961. 91+1 lk.
ES KT 220. Marta **Mäesalu.** Murdelisi palasid. (Häädemeeste) 1961–1965. 46+2 lk.
ES KT 246. Marta **Mäesalu.** Koduloomad rahvasuus. (Häädemeeste) 1968. 61 lk.
ES KT 252. Marta **Mäesalu.** Rahvapäraseid võrdlusi, sõnapaare ja kõnekäände. Mõistatusi ja kavalaid küsimusi. (Häädemeeste) 1969. 158+1 lk.
ES KT 257. Marta **Mäesalu.** Murdepalu. (Häädemeeste) 1955–1969. 25+1 lk.
ES KT 258. Marta **Mäesalu.** Kõnekäände, väljendusi ja murdesõnu. (Häädemeeste) 1970–1971. 37+1 lk.
ES KT 266. Marta **Mäesalu.** Õmblust õppimas. Murdekõnet Häädemeestelt. 1972. 16+1 lk.
ES KT 269. Marta **Mäesalu.** Murdesõnu ja kõnekäände. Pilkesalme isikunimedest. (Häädemeeste) 1972–1973. 30+1 lk.
ES KT 277. Marta **Mäesalu.** Piltlikke väljendusi. (Häädemeeste) 1975. 50+2 lk.
ES KT 278. Marta **Mäesalu.** Kõnekäände ja muid ütlemisi. (Häädemeeste) 1974–1975. 79+2 lk.
ES KT 283. Marta **Mäesalu.** Piltlikke väljendeid ja kõnekäände. (31+1 lk). Maakohtade elanike nimetusi rahvasuus. (11 lk). (Häädemeeste) 1977. 42+1 lk.
ES KT 284. Marta **Mäesalu.** Rahvalikke väljendusi. (Häädemeeste) 1978. 25 lk.
KKI ÜS. Eesti murdesõnavara üldkartoteek Eesti Keele Instituudi eesti murrete ja läänemeresoome keelte sektoris.
KN. Emakeele Seltsi kohanimekogu. (Häädemeeste)
KS. Emakeele Seltsi korrespondentide sõnavara. (Häädemeeste)
Riigiarhiiv. Fond R-2362, n 1, 2.
RKM II 23. Marta **Mäesalu.** (Häädemeeste) 1949.
RKM II 42. Marta **Mäesalu.** (Häädemeeste) 1955.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

b) Kasutatud kirjandus

Astel, Eevi 1971. Kangakäärimine Eestis. – Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXV, 150–169. Tallinn.
Eesti kirjakeele seletussõnaraamat I–VII. Tallinn 1988–2007.
Eesti murrete sõnaraamat I–. Tallinn 1994–.
Emakeele Seltsi aastaraamat I–. Tallinn 1955–.
Häädemeeste Elu. Marta Mäesalu 100. Toim Sulev Kasvandik. *s. a.*
Juhkam, Evi, Sepp, Aldi 2000. Läänemurde keeleline iseloomustus ja liigendus. – Läänemurde tekstid. Toim Anu Haak. Eesti murded VIII, 9–62. Tallinn.
Kallas, Enda, Kiil, Arnold, Mõis, Ilmar 1978. Pärnust Ainažini. Tallinn.
Keem, Hella 1976. Akadeemilise Emakeele Seltsi korrespondentide võrgu loomisest ja esimestest murdekogumisvõistlustest. – Keel, mida me harime, 79–93. Koostanud Mart Mäger. Tallinn.
Kodumurre 1–21. 1960–1989 (2002). Tallinn.
Mälksoo, Liidia 1973. Kangakudumine. Tallinn.
Pajusalu, Karl 2010[A]. Jäljed Liivimaa liivi keelest. – Sirp 24. sept.
Pajusalu, Karl 2010[B]. Keeleline kujunemine. – Pärnumaa. 2. Loodus. Aeg. Inimene, 421–425. Peatoim Aldur Vunk. Eesti Entsüklopeediakirjastus. [Tallinn.]
Pajusalu, Karl, Hennoste, Tiit, Niit, Ellen, Päll, Peeter, Viikberg, Jüri 2009. Eesti murded ja kohanimed. 2., täiendatud trükk. Toim Tiit Hennoste. Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn.
Pukk, Tiiu 2000. Ikla, Häädemeeste, Uulu. Maalehe Raamat. Tallinn.
Saareste, Andrus 1958–1968. Eesti keele mõisteline sõnaraamat. I–IV. Stockholm.
Tilk, Mihkel 1977. Muistne parvetus Pärnumaa jõgedel. – EL 10, 643–648.
Uuet, Liivi 2002. Eesti haldusjaotus 20. sajandil. Teatmik. Eesti Omavalitsusliitude Ühendus. Riigiarhiiv. Tallinn.
Viires, Ants 2007. Eesti rahvakultuuri leksikon. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn.
Ziius, Reeli 2010. Murded. – Pärnumaa. 2. Loodus. Aeg. Inimene. 426–448. Peatoim Aldur Vunk. Eesti Entsüklopeediakirjastus. [Tallinn.]

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

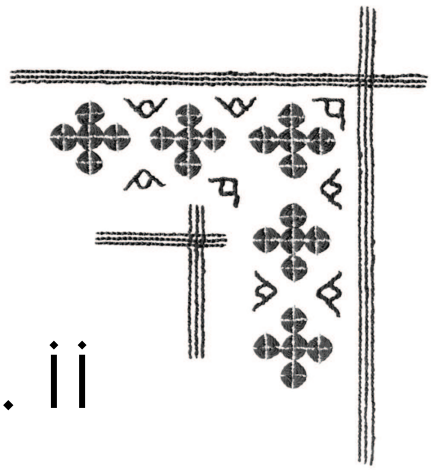

Lisad. II

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

1. Marta Mäesalu elulugu

EAA.P–1049. 1.23

MARTA MÄESALU, sünd. KALLAS
19. I 1893 – 2. IV 1984

Marta Mäesalu on sündinud 19. jaanuaril 1893. a. Pärnumaal tollases Orajõe vallas Penu külas Võtsi talu ääremaal. (Vahepeal kandis see Penu küla rannaäärne osa pikemat aega Kura küla nime.)

Oma päritolust meenutas Marta Mäesalu ise: *"Mu isa Ott Kallas oli küll sündinud vanatalus, aga et ta oli noorem poeg, siis ta seal peremeheks ei saanud,* [minu] *vanaisa andis talle elamiseks mereäärse väikese maalapi. Vanaisa Jüri Kallas oli oma aja kohta haritud mees. Ta polnud koolis käinud, aga lugemisoskus oli nende peres põlvest põlve edasi antud. Temal käinud ka ajaleht "Sakala", hiljem ka "Aeg". Kirjaoskajana valitud ta sageli vallaametitesse, ta olnud vallavanem ja valla kohtumees. Suri 79. eluaastal.*

Ka ema kodus Häädemeestel Saaremaa talus olnud põlvest põlve lugemisoskus. Minu isa oli käinud vallakoolis ja natuke ka kihelkonnakoolis, aga ema polnud rohkem koolis käinud kui kaks nädalat vallakoolis, kuid luges vabalt ja kirjutas nagu isagi väikeste kirjavigadega.

Ma olevat sündinud nõrgukesena, nii et peetud vajalikuks teha hädaristimine. Sellest hoolimata olen kõigist oma sugulastest kauem elanud." (Mälestused pärinevad M. Mäesalu 90. sünnipäevast.)

Marta Mäesalu koolipõlv oli lünklik ning hüppeline. Kodus oli ema hoolel selgeks saanud lugemine, kirjutamine, käsud, palved ja kirikulaulud, seega polnud tal siis, kui 8-aastasena 19[*0*]*1. a. kooli läks, tollases Kabli õigeusu abikooli I klassis muud vaja juurde õppida kui vene keele tähti tundma, ning poolest talvest pandi ta juba II klassi.*

Järgmisel õppeaastal hüppas ta juba III klassist üle kohe neljandasse, ja sellega oligi kool läbi. Et ta oli aga alles väike ja kodus temast talvel töötegijat polnud, siis pani ema ta kolmandal talvel IV klassi kordama. Isa arvates oli sellisest haridusest tütarlapse jaoks küllalt, kuid koolijuhataja Jaan Martinson hakkas vanemaid keelitama, et nii hea õpilane on vaja ka kihelkonnakooli panna. Nii saigi ta siis Häädemeeste õigeusu kihelkonnakooli. Selleski kaheklassilises koolis sai ta kohe vanemasse klassi, mille lõpetas 19[*0*]*5. aasta kevadel 12-aastasena. Jälle näis haridustee sulgunud olevat.*

Aga ta oli andeka õpilasena meelde jäänud ka kihelkonnakooli õpetajale-juhatajale Peeter Laredeile. Kui viimane paar aastat hiljem oma koolile ühe osakonna juurde asutas, käis ta isiklikult Marta kodus teda kooli kutsumas. Kuna juba isa oli olnud Laredei õpilane ja suhtus temasse lugupidamisega, siis saavutatigi luba ja Marta sai sammukese edasi. Jälle aastake kodus, siis tuli Häädemeeste kihelkonnakooli uus juhataja Antonius Laar. Tema vaatas žurnaalidest järele, kes olid olnud viimastel aastatel edukamad õpilased, ja laskis nende vanematele teatada, et tema õpetab

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

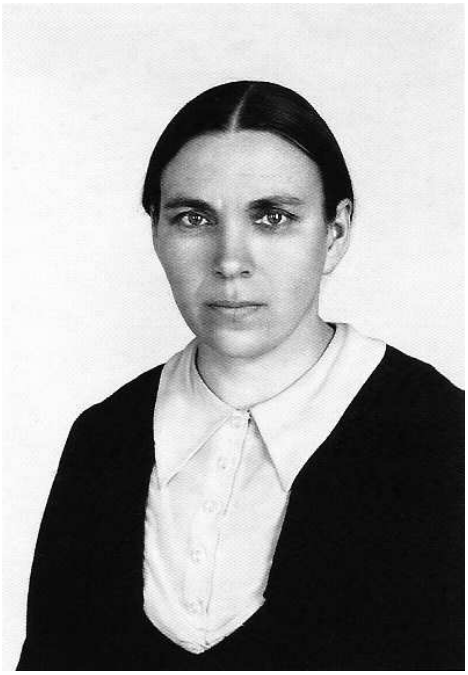
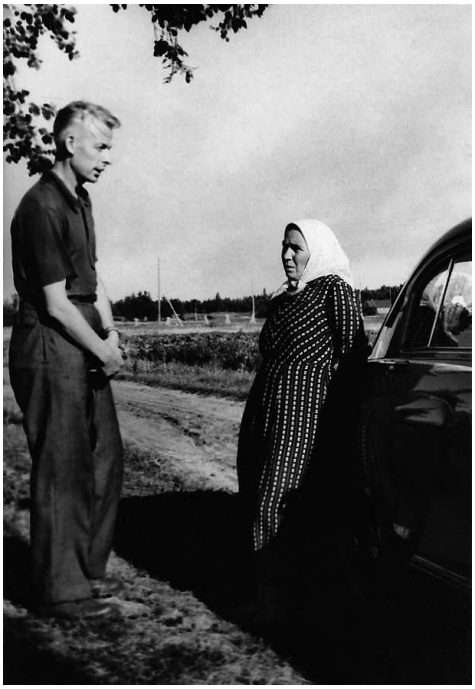

Marta Mäesalu oma koduaias; foto 17. märtsist 1940; koos Heino Ahvenaga Rannametsas augustis 1959; esinemas murdeseminaril Tallinnas 14. mail 1964.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

kutseeksami jaoks, kui talvel tullakse kihelkonnakooli. Ja õpetaski A. Laar nelja tüdrukut kihelkonnakooli kõrval eriprogrammi järgi kutseeksami jaoks, töötas nendega veel kogu suve ja sügisel läksid tütarlapsed Pärnu meesgümnaasiumi juurde eksameile.

Seekord taotles algkooliõpetaja kutset 41 inimest, enamasti täiskasvanud noormehed. Nende hulgast said sel sügisel kutsetunnistuse ainult seitse, nende hulgas ainukese tüdrukuna 16-aastane Marta Kallas. Ja samas Kabli koolis, kus ta oli oma kooliteed alustanud, oli parajasti õpetaja koht vaba. Kohalik preester panigi ta sinna ametisse.

Nii oli Marta Kallas kaheksa aasta pärast astunud oma esimese kooli kooli-pingist pinkide ette "kafedrasse", esimese õpetaja käe alla. Paar aastat hiljem sai temast sama koolijuhataja Jaan Martinsoni naine. Kabli koolis töötas ta 31 aastat. 1935. aastal eestistati perekonnanimi Mäesaluks.

1940. a. asus pensionärist Jaan Mäesalu Rannametsa oma isakoju elama. Martast sai üheks aastaks Häädemeeste Võiduküla algkooli juhataja, seejärel töötas ta veel kuus aastat Rannametsa algkooli juhatajana. Ühtekokku oli koolitööl 38 aastat. Lahkus tervislikel põhjusil – kannatas raske silmahaiguse all.

Koolitöö kõrval sai Marta Mäesalust Emakeele Seltsi staažikas murde-korrespondent, samuti Kirjandusmuuseumi ja Etnograafiamuuseumi (praegu Eesti Rahva Muuseum – toim) *innukas kaastööline. Andmeid Häädemeeste murraku kohta hakkas ta saatma Andrus Saarestele 1921. aastal. Kui 1938. a. Akadeemilise*[s] *Emakeele Seltsis kerkis päevakorrale murdekorrespondentide võrgu organiseerimise kavatsus, oli Marta Mäesalu esimesi, kes AES küsitluslehele vastas. Emakeele Seltsi töötaja Hella Keem iseloomustab teda järgmiselt*: *Kõik, mis ta rahvasuust paberile on pannud, on sajaprotsendiliselt usaldusväärne. Ta märkimisviis on täpne, murdesõnade seletused täpp-täpilt tõele vastavad. Pikka aega sellist tööd teha suudab inimene, kellel on sünnipärased vaimsed huvid.*[1]

Pensionärina elas Marta Mäesalu edasi oma mehekodus Rannametsas ja osales jõukohaselt kolhoositöös. Paar viimast eluaastat veetis Tartus poja peres. Suri Pärnus õe juures.

Järelhüüdes ütleb Helju Kaal: *Emakeele Seltsile on M. Mäesalu saatnud üle 6200 sedeli sõnavaratöid ja üle 1000 lk. tekste. Etnograafiamuuseumis on temalt sadu lehekülgi Häädemeeste elu-olu käsitlevat materjali, tema kaasabil on täienenud ka muuseumi esemelised kogud. Olli Kõiva lisab*: *Kirjandusmuuseumi fondides on tema saadetud rahvaluulet üle 7000 lk., mis sisaldavad kokku ligi 12 000 kirjapanekut – rahvalaule ja -jutte, vanasõnu, kõnekäände ja mõistatusi, rahvamängude, -tantsude, -uskumuste ja -kommete kirjeldusi jm. Lisaks sellele on temalt üle 250 kodukoha rahvalaulu ja muu pärimuse ka helilindil jäädvustatud. Kirjapanekute rahvaehtsuselt, teaduslikult täpsuselt ja vormistuse korrektsuselt ei ületa Marta Mäesalut küll ükski kohalik koguja.*[2]

Ta oli Emakeele Seltsi auliige ja Etnograafiamuuseumi aukorrespondent.

---

[1] Vrd *H. Keem.* Vestlus Marta Mäesaluga. – ESA 29 1983. Eesti keelest mustlaskeeleni, 84. Tallinn 1985.

[2] M. Mäesalu kaastöödest täpsemalt vt nt: Häädemeeste Elu. Marta Mäesalu 100, 2–16. Seal leidub täiendust ka teistele elulooandmetele.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Noorusliku vaimuerksusega jätkas ta kogumistööd ka kõrges eas. Marta Mäesalu viimne rahvaluulesaadetis – sisukas ja täpsete kommentaaridega nagu alati – jõudis Kirjandusmuuseumi tema surmapäeval.

Käesoleva on kirja pannud Marta Mäesalu õde Enda Kallas.[1]

Pärnus, 14. septembril 1986. a.

[1] Enda Kallas (19. 02. 1910 Orajõe v – 18. 05. 2003 Pärnu). Õppinud Läänemaa Õpetajate Seminaris. Töötas õpetajana, sh Häädemeestel a-tel 1941–1963. Oli Emakeele Seltsi tegevliige alates 1963. a. Koduloohuvilisena on tal valminud mitu uurimust Häädemeestest, millest "Pärnust Ainažini" (kaasautorid Arnold Kiil ja Ilmar Mõis) ilmus 1978. a. Oli oma õe vaimsete huvide jagaja. Abistas õde viimastel eluaastatel ka tema kogude vormistamisel. Elu lõpuaastad veetis E. Kallas Häädemeeste hooldekodus.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

2. Marta Mäesalu ja (akadeemiline) emakeele selts

Kronoloogiat

1921 Algas murdealane korrespondents Andrus Saarestega, (A)ESi murdekogumise üldkoordineerijaga. Vaheaegadega jätkus murdeainestiku saatmine A. Saarestele 1955. aastani.
1940 16. juunil kirjalik nõusolek tegutseda AESi murdekorrespondendina. Võttis osa esimesest seltsi väljakuulutatud korrespondentide murdekogumisvõistlusest tööga "Vana-aegsest põllupidamisest" (17 lk; II auhind).
1941 Osavõtt teisest murdekogumisvõistlusest tööga "Endisaegsest naiste käsitööst" (75 lk teksti + tööproovid; I auhind).
1947 23. novembril vastas seltsi üleskutsele jätkata murdekorrespondendina.
1954 9. mail esines ESi murdekorrespondentide seminaril ettekandega "Kohanimede kogumisest Rannametsas (Kilingi-Nõmme rajoonis)".
1955 12. detsembril sai seltsi juhatuse aukirja kauaaegse ja eduka kaastöö eest.
1956 15.–16. detsembril ESi, TRÜ ja KKI korraldatud keeleteaduslikul konverentsil ettekandega "Isiklikke kogemusi murdematerjalide kogumisel".
1961 Osales 1957. a taaselustatud murdekogumisvõistlusel tööga "Kohanimesid Kabli külanõukogust" (982 sed; I auhind).
1963 Jaanuaris sai seltsi aukirja 70. sünnipäeva puhul kauaaegse kaastöö eest. 17. veebruaril võeti vastu seltsi tegevliikmeks. Osales murdekogumisvõistlusel tööga "Inimese keha ja selle osad" (721 sed; II auhind).
1964 14. mail esines ESi murdeseminaril ettekandega "Tõrksaid murdesõnu".
1965 Kinkis seltsi raamatukogule rariteetse A. Saareste "Eesti keele mõistelise sõnaraamatu" 1–19 vihiku.
1970 29. märtsil ESi 50. aastapäeva puhul aukiri kauaaegse kaastöö tegemise eest.
1973 21. jaanuaril Tartus kirjandusmuuseumis ESi, kirjandus- ja etnograafiamuuseumi (praeguse Eesti Rahva Muuseumi) ühine koosolek teeneka kirjasaatja 80. sünnipäeva tähistamiseks.
1974 17. märtsil valiti ESi auliikmeks.
1975 Võttis murdekogumisvõistlusest osa tööga "Kõnekäände ja saksa laensõnu Häädemeestelt" (101 lk; II auhind).
1981 Murdekogumisvõistlustel töö "Murdesõnu ja rahvapäraseid väljendeid" (171 sed; III auhind). Viimane kaastöö.

Marta Mäesalu oli seltsi pikaajalisim korrespondent. Enamiku murdekogudest on ta saatnud väljaspool võistlust. Ta jälgis väga hoolsalt ESi küsitluskavu ja soovitusi selle kohta, mida keelejuhtidelt koguda. Ta on ka oma murdepädevust kirja pannud. Kokku on Marta Mäesalu Häädemeeste murrakualalt kogunud sõnavara ja kohanimesid 6255 sedelit ning murdetekste ja -kirjeldusi 1057 lehekülge. Täpsem tekstide loend vt lk 324.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

ESi väljaannetes ilmunud kirjutised

Näiteid murdetekstidest. Elust rehetoas (Läänemurre, Häädemeeste). – Kogumistöö juhendaja eesti keele alal 5, 16–17. Tartu 1955.
Kohanimede kogumisest Rannametsas (Kilingi-Nõmme rajoonis). – Kogumistöö juhendaja eesti keele alal 6, 30–33. Tartu 1955.
Isiklikke kogemusi murdematerjalide kogumisel. – Kogumistöö juhendaja eesti keele alal 7, 33–39. Tartu 1958.
Kadevast ajast. Teatmeid Häädemeestelt. – ESA VI 1960, 142–144. Tallinn 1960.
Mõtteid murdekogumisest. – Kodumurre 5, 40–42. Tallinn 1962.
Tõrksaid murdesõnu. – Kodumurre 7, 77–80. Tallinn 1965.
Keskmise põlvkonna kõnekeele näiteid Häädemeestelt (1964). – ESA 11 1965, 263–264. Tallinn 1965.
Soola viskamisest kaevu (Häädemeeste). – Kodumurre 8, 59–60. Tallinn 1967.
Murdepalu Häädemeestelt. – Kodumurre 9, 71–76. Tallinn 1969.
Murdeainestiku ja rahvaluule kogumisest. – ESA 24 1978, 63–65. Tallinn 1980.
Vestlus Marta Mäesaluga (Hella Keem). Loodushäälte sõnastusi. – ESA 29 1983, 84–93. Tallinn 1985.

Kirjutised temast

Marta Mäesalu 70-aastane. – ESA IX 1963, 222–223. Tallinn 1963.
H. A[*hven*]. Marta Mäesalul seitsekümmend eluaastat. – Kodumurre 6, 71–73. Tallinn 1963.
A. Valmet. Marta Mäesalu ja murdekogumine. – Kodumurre 12, 57–67. Tallinn 1975.
H. Ahven. Marta Mäesalu. *In memoriam* (1893–1984). – ESA 30 1984. Keelest ja rahvaluulest, 231–232. Tallinn 1986.
A. Sepp. Marta Mäesalu 19. 01. 1893–02. 04. 1984. – Kodumurre 19, 117–120. Tallinn 1988.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

3. Marta Mäesalu kiri (akadeemilisele) emakeele seltsile

Ulatuslik korrespondents Marta Mäesalu ja (A)ESi vahel vältas Riigiarhiivi arhivaalide põhjal 19. novembrist 1940 kuni 20. jaanuarini 1982. Oli ka mõningaid vaheaegu. Teadmata jääb, kas M. Mäesalu oli AESiga veel kirja teel ühenduses pärast 13. juunil 1943 saadetud kirja (vt allpool) kuni 1944. a lahinguteni Tartus, sest sõjamöllus hävis koos teiste seltsi dokumentidega ka kirju. Ühtlasi sattus sel ajavahemikul poliitilise vaenamise alla korrespondentide võrgu juhendaja Hella Keem ega saanud enam pidevalt olla kirjasaatjate sidepidaja. Kirju pole samuti aastaist 1945–1946, mil selts toibus sõjaajast ja elas üle suuri ümberkorraldusi. 1947. a võttis korrespondentidega taas ühenduse seltsi vastutavaks sekretäriks saanud Heino Ahven ning tema pöördumisele vastas M. Mäesalu kohe. Järgnes aasta vaikust ja edasi pidev kontakt kuni 1982. aastani. Algusaastatest on säilinud üksnes M. Mäesalu kirjad, 1947. aastast on tallel mõlema osapoole sõnumikud, sest selts on säilitanud ka oma kirjade koopiad.

Kirjavahetus avab kahe partneri töösuhte: ühelt poolt selle, mida selts oma kirjasaatjalt ootab ja kuidas püüab teda igati abistada, teiselt poolt murdekoguja andunud soovi täita võimalikult hästi seltsi ootusi, saades ühtlasi ise sellest tööst nii vaimset rahuldust kui ka elukindlust. Kaua väldanud kirjavahetusest ilmneb vastastikune lugupidamine, sügav huvi teise elu ja töö vastu, kaasaelamine ühiskonnas toimuvale, aitamispüüd raskuste puhul. Usalduslik kontakt kestis üle neljakümne pika aasta olenemata riigikorrast. Ja läbivalt selgub kirjadest M. Mäesalu kõige sügavam ja teadusliku käsitamiseni ulatuv keelehuvi. Kirjad sisaldavad ka niisugust infot, mida murdearhiivist ei leia. Olgu lisatud, et korrespondentide kirjavahetus on seni jäänud vähe kasutatud allikaks.

Alljärgnevalt näevad trükivalgust M. Mäesalu kirjad AESile 17. novembrist 1940 kuni 13. juunini 1943. See oli dramaatiline aeg, mil Eesti oli kaotanud iseseisvuse ja tema pinnale tuli sõda. Vaatamata sellele – võib ka öelda, et nimelt siis – korraldas AES justkui eelkõige rahuajale omaseid murdekogumisvõistlusi, püüdes unustusest päästa esivanemate keele- ja elutava. Keelehariduseta kirjasaatjad, sh talunaised ja -mehed, kooliõpilased jt, küsitlesid murdekõnelejaid ja õppisid peaaegu ilukirjas ja häälduslmärkide varal kuuldut kirja panema. Võistluste hing, väsimatu kirjasaatjate õpetaja ja julgustaja ning nende töö range kontrollija oli Hella Keem. Tema käivitatud aktsioon saavutas paljude inimeste, eriti noorte suure poolehoiu. Seda tajuti omamoodi vastupanuna ja tihtipeale ainsa võimalusena näidata oma truudust isamaale. Paljud selleaegsed korjandused on eesti murdearhiivi pärlid.

Hilisemast ajast on pärit M. Mäesalu kiri 23. novembrist 1947 sooviga jätkata koostööd AESiga ja veel kolm kirja, mis näitavad tema sisulist sisseelamist seltsi töösse ning valmisolekut jagada oma murdeteadmisi, kui tema alaline mure – silmahaigus – seda vähegi võimaldab. Kirjavahetuse lõpetab teeneka murdekoguja viimane kiri seltsile, kust ühtlasi selgub tema "nägemise ajalugu".

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Riigiarhiiv, f R-2362, n 2, s 122, l 72–91

Võidukülas, 17. 11. 40.[1]

V. a. Kodanik H. Keem.

Palju, palju tänu Teile hääde soovide eest! Kuid mina ei saa vist oma tööd tähtajaks[2] *esitada, kuigi tahaksin. Ma olen 6-kl. algkooli juhatajaks, see ala annab praegusel ajal eriti rohkesti tööd ja mul on isiklik takistus – tulevalgel kirjutamise võimetus. Lisaks koolitööle on tegevus uue organisatsiooni, rahvamaja, juhatuses, ja päevavalgus on napp talisel ajal. Paberist*[3] *igatahes puudu ei tule. Teemaks valisin endise põllutöö kirjelduse ja sain Kablis ühelt vanataadilt*[4] *mõndagi üles märkida (see oli septembri algul), praegu alles ümber kirjutamata. Esitatud sõnade kohta*[5] *saadan ka seletusi esimesel võimalusel, s.o., kui aega saan ja oma Orajõe keelejuhtide jutule pääsen.*

Me oleme vahepääl terve perekonnaga ränga pettumuse üle elanud, nimelt mind aeti "rahvavaenlasena" Orajõelt välja.[6] *Suurnike seltskonna mõjualune kehvik-vallavanem vabastas kohta Kabli algkoolis ühele seltskonnaprouale. Maakoolivalitsus ei saanud astuda vallavalitsuse otsuse vastu, aga jättis kinnitamata vallaval*[itsuse] *soovitatud kandidaadi (seda mainin kahjurõõmsalt) ja paigutas minu teise valda koolijuhatajaks, kuigi see aukõrgendus mind ei meelita, sest ma pole juhataja-tüüpi inimene. Olen nüüd Häädemeeste valla Võiduküla algkoolis. Koht on Kablist 20 klm eemal, Häädemeeste alevikust 11 klm kirde pool, Timmkanali harude vahel. Keeleline ümbrus on väga segane*: *asunduspiirkond, elanikke mitmest vallast ja maakonnast kokku valgunud. Tsaari ajal oli siin põline mets ja maaala kuulus Laiksaare valla piiresse, 1921. a. on asustamine alanud ja maa arvati Häädemeeste valla juurde. Laiksaare ja Häädem*[eeste] *valdadest pärinebki elanike enamus. – Mu perekond asub teisal, nimelt Häädem*[eeste] *valla Rannametsa külas, kus mu abikaasa sünnikodu-*

[1] Saabunud AESi 19. 11. 1940.

[2] 1940. a esimesel poolel kuulutas AESi murdekorrespondentide võrgu juhendaja Hella Keem seltsi juhatuse nimel omaalgatuslikult välja esimese korrespondentide murdekogumisvõistluse, et hoogustada kirjasaatjate tööd. Võistlustööde teemad olid "Endisaegne põllupidamine", "Vanad jutud", "Vanaaegsed söögid ja joogid" ja "Endisaegsed naiste käsitööd" ning võistluse tähtaeg 1. jaanuar 1941. Andmeid võistluste kohta siin ja edaspidi vt: *H. Keem*. Akadeemilise Emakeele Seltsi korrespondentide võrgu loomisest ja esimestest murdekogumisvõistlustest. – Keel, mida me harime, 79–93. Koostanud Mart Mäger. Tallinn 1976.

[3] AES varustas kirjasaatjaid kõige vajalikuga alates sisulistest teemakavadest ja murdekeele märkimise juhtnööridest kuni kindlaformaadilise paberi (eraldi tekstide ja murdesõnade jaoks), jooniste paberi, joonpaberi, tindi, kuivatuspaberi, ümbrike, postmarkide jm välja.

[4] Põllutööst rääkis 78aastane Mats Klein Kabli külast. Vt Keelejuhtide nimestik.

[5] Rahvakeele sõnaraamatu koostamist silmas pidades saatis AES ühtlasi kirjasaatjatele küsitluslehti murdesõnade kohta, millele ka M. Mäesalu vastas (nt 1940. a saatis ta 131 sõnasedelit).

[6] Sellest lähemalt: *M. Mäesalu*. Ajaloolisi viperusi. – Häädemeeste Elu. Marta Mäesalu 100, 25–27. M. Mäesalu nimetatud kehvik-vallavanem oli Arkadi Koodi (1918–1944), kirjas nimetatud õpetaja Helene Neudorf (1903–1941).

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

väikekoht. Aino on Oru Kodunduskeskkoolis, noorem tütar Pärnus keskkoolis ja väimees Tallinnas merekoolis.[1] *Nende "kurnajate" pärast peangi edasi teenima.*

Tunnen meelekibedust enese väljajuurimise pärast. Olin Orajõel sündinud ja 31 a. Kabli algkoolis töötanud, ainult joomarite-suurnike seltskonnaga ei suutnud liituda. Just uue valitsuse algul tröösti sin ennast, et nüüd ei tule enam kannatada alahindamist madala päritolu ja ametlikult ainult algkooli hariduse pärast, aga mu kõrgestiharitud tuttavad olid siiski targemad. – Vabandage, et nii palju sellest kirjutan, aga ma häbenen, et olen rahvavaenlane, ja tahan seda rohkem valgustada.

Mind huvitab, kuidas on AES-i seisukord ja töövõimalused uutel aegadel.[2] *Kui Teil kunagi jälle põhjust on siiapoole kirjutada, palun, jagage uudiseid ka sellest küljest. Ma ise ripun küll AES-i ülesannete küljes oma südamega, aga välised tingimused nende täitmiseks on praegu ebasoodsad. Loen endale auasjaks jõukohast kaastööd AES-ile, ja see ning kaastöö ERA-le olid mulle õhuakendeks Kabli oma-pärases miljöös. Kui ma teateid edaspidi saadan, siis loomulikult ei unusta märkimast nende päritolu.*

Parimat Teile ja tervele AES-ile!

MMäesalu.

Mu aadress: *Sooküla pk., Häädemeeste.*

Võidukülas 14. jaan. 1941.[3]

Armas prl. Keem!

(Te lubate ju, et seekord nimetan Teid nõnda). Mul on tõsiselt piinlik oma kirjutise[4] *pärast ja Teie veel hoolitsete tema eest ... Ma sain suure pingutusega ümber kirjutada selle natukese, mis olin Orajõel üles märkinud. Varemini hellitasin lootust, et saan talvisel vaheajal Orajõele, tegelikult ei saanud oma perekonna juurdegi rohkem kui kaks poolikut päeva. Palun uskuda, et ma teinuksin hää meelega korraliku töö, aga*

[1] Kirjas nimetatud perekonnaliikmed: abikaasa Jaan Martinson, aastast 1935 Mäesalu (04. 10. 1877–03. 09. 1950), tütar Aino Mäesalu (abielus Orsel) (04. 08. 1923–18. 12. 1960), tütar Juta Mäesalu (abielus Beauchamp) (s 17. 07. 1925), väimees Eduard Saar (mõrvatud 1941). – Kõik andmed kirjavahetuse kommentaarides perekonna kohta vt: Häädemeeste Elu. Marta Mäesalu 100, 18–19. Lisaandmeid saadud Häädemeeste muuseumi juhatajalt Tiiu Pukilt kirja teel 19. 09. ja 10. 10. 2011.

[2] 1940. aastaks oli murdekogumises ja -uurimises tekkinud kummastav seis: sellele pretendeerisid nii Eesti TA (asut 1938) initsiatiivil loodud Eesti Murdeuurimise Instituut, Tartu ülikooli eesti ja sugukeelte arhiiv (1930) kui ka AES, kusjuures juba 1920. aastal asutatud seltsil olid murdekogud ja pädev tööjõud, kuid tegutsemiseks kõige vähem raha. EV presidendi otsusega likvideeriti 17. juulil 1940 teaduste akadeemia ja murde-uurimise instituut. Paradoksaalsel kombel tõi eesti rahvale saatuslik riigikorra muutus 1940. a suvel AESile rahaliselt lahedama tegutsemisaja. Vt *H. Rätsep*. Tartu ülikooli eesti keele arhiivi saamisloost ja saatusest. – 200 aastat eesti keele ülikooliõpet. Juubelikogumik, 162–167. Tartu 2003; *A. Kask*. Pool sajandit Emakeele Seltsi. – ESA 16 1970, 13. Tallinn 1970.

[3] Saabunud 16. 01. 1941.

[4] Silmas on peetud võistlustööd "Vana-aegsest põllupidamisest" (17 lk), mis pälvis teise auhinna (vt allpool).

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

kõik olud olid selle vastu. Et Teie siiski soovisite mu kirjutise esitamist, siis saadan selle. Saadan Teie nimele seepärast, et see töö on võistluseks nõrk. Kuid ehitise juures vajatakse vahest ka poolikuid kive, olgu siis mu kirjutis üheks niisuguseks kivipoolikuks. Kui jatkub elupäevi, täidan ka sügisel saadud sõnasedelid.

Ega ma ei õnnista seda päeva, mil mind paigutati koolijuhatajaks, ja ootan igatsusega aega, mil saan need rangid kaelast. Ei ole tasu suhteski meelitavat: ajutise juhendi § 37. alusel said kõik juhatajad vähem rublasid kui õpetajad. – Meil oli majas valimisjaoskond, agitpunkt, lugemislaud; minu käes on rahvamaja vene keele õpiring ja nüüd veel noorsõdurid 3 korda nädalas à 3 tundi. Jaan[uari] *algupoolel tuli täita nädalas kaks ja pool tosinat (2+6) aruandeid, enne valimisi polnud vabu öidki. Igavust igatahes ei saa tunda.*

Mu kehv kirjutis teeb mulle tuska. Mõned leheküljed ei ole ka tehniliselt korralikud, aga uuestitegemiseks ei jatku aega. Lehtede nurgad olid kooldunud postil enne Kablisse jõudmist. Poolikuks jäi kirjeldus, aga ma ei näe täiendamise võimalust enne suvet, seepärast saadan selle osa ära, aga mitte võistluse mõttes, nagu ma rääkisin suusõnalgi Tartus.

Soovin Teile ja AES-ile paremat uut aastat, edu tööle ja häid korrespondente!

Parimate tervitustega

MMäesalu.

P.S. Palun mitte muretseda kirjamarkide pärast, nende tagasisaatmist ma ei igatse. Aga kui saaksite tähetorni kaudu ööpäeva kas või paari tunni võrra pikemaks tellida, oleksin väga tänulik.

MM.

P.P.S. Mul on pildistatud paar vakka Orajõelt. Võib-olla sobib see minu poolt saadetud vakk-sõna juurde.

Ikka MM.

Võidukülas, 11. II 41.[1]

Armas prl. H. Keem.

Teie (samuti AES) panete mu jälle piinlikku seisukorda. Ma ei julenud tööd saatagi võistlustööna, kuid mu lühike ja poolik töö on arvatud koguni II kohale, ja Teie veel arvate, et see on minu suhtes ülekohtusevõitu ... Mitte nii, ennemini on ülekohtusevõitu nende korrespondentide suhtes, kel olid pikemad ja lõpetatud tööd. Mina olen hinnanud õpilasi just samal põhimõttel, et pikem ja lõpetatud töö on parem kui lühike ja poolik, kuigi esimesel on mõni trükiviga rohkem. Ja et Teie kinnitate, AES-il olnud kasu minu kirjutise võtmisest võistlustööde hulka, siis loobun pahandamisest, et ma ka AES-i "vaenlaseks" ei saaks. Olen endamisi mõelnud, et suvel, kui jälle Orajõele pääsen, lõpetan oma kirjutise, kui AES-il midagi selle vastu pole.

Mis mind kõige rohkem käesoleval juhul rõõmustab, on see, et Teie ütlesite, mu kirjutis osutunud sisult hääks. Ma olen saatnud oma teateid kahel pääpõhjusel, need on isiklik huvi keeleliste küsimuste vastu ja tahe päästa unustusest oma sünnikohta,

[1] Saabunud 14. 02. 1941.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Orajõed, seda "jumalast mahajäetud nurka" (Jürgenstein "Mälestused" I)[1]*. Kui siis Orajõelt midagi huvitavat olen leidnud, on mul nii hää meel, nagu oleks "lind peosse teinud" (nõnda öeldakse rahva seas, kui keegi näiliselt põhjuseta rõõmustab). – Muidugi rõõmustun ka selle üle, et AES üldiselt võistluste tulemustega*[2] *rahule sai jääda. AES-i soovi minu pildi ja eluloo suhtes täidan edaspidi.*

Nüüd lubage, et tülitan Teid ühe küsimusega. Rahva seas igapäevases kõnekeeles liigub sõnu ja sõnakujusid, mis erinevad kirjakeelest. Kas on vajalik neid sedeleile kanda ja kuidas sel juhul märkida keelejuhi suhtes (ega ometi iga inimese kohta, kelle suust murdesõna kuuldud, ei tule täita erisedelit)?[3] *Ja kui sõna praegu tarvitatakse, aga mitte päris üldiselt, vaid "arvikud" räägivad, siis kas ta on vana või harilik?*

Näiteks väike valimik sääraseist sõnust:

arvik – harv,	*kukar – kupar (lina-),*
ahaldama – ahastama,	*sokk, -i – 60 asja,*
jämmmus – jämedus,	*sõimus – sõim (looma-),*
jäśśakas – palgikelk,	*tosinas – tosin,*
kahl, -u – 30 asja,	*veier ja veiidrik – veider.*[4]

Kui Teil on kunagi aega või asja siiapoole kirjutada, siis ehk avaldate oma arvamist ses suhtes. Loodan kevadepoole oma armsaks saanud harrastusi jatkata.

Palun, andke AES-ile edasi minu tänu meeldiva ja väärtusliku raamatu[5] *eest, mille sain hiljuti. Mulle tuli see hindamine küll täiesti ootamatult, ma lihtsalt ei arvestanud sellega, aga eks mu enesearmastus ole siiski omajagu meelitatud ka.*

Parimaid tervitusi AES-ile, prof. Saarestele (ma ei nimeta teda mitte enamasti endise nimega)[6] *ja Teile kõige enam!*

Marta Mäesalu.

Võidukülas, 24. veebr. 1941.

V. a.

Akadeemiline Emakeele Selts.

Vastuseks Teie viimasele ringkirjale teatan, et jään AES-i alatiseks korrespondendiks ja täidan ülesandeid nii palju kui suudan. Ühtlasi tänan AES-i mulle saadetud väärtusliku raamatu eest ja soovin Seltsile parimat edu.

Austavalt

Marta Mäesalu.

---

[1] Kihelkonnakohtunik von zur Mühlen, teada saanud, et on Orajõe vallakirjutajaks kinnitanud seaduses nõutava vähemalt 25aastase inimese asemel 23aastase Anton Jürgensteini, lausus talle: "Olgu peale, ma näen, Te olete haritud inimene ja see vald on üks Jumalast mahajäetud maanurk *(eine gottverlassene Ecke)*." *A. Jürgenstein*. Minu mälestused I–II, 79. Eesti Päevaleht. Akadeemia. 2011. *s.l.*

[2] Tähtajaks oli 12 võistlejat saatnud 15 võistlustööd.

[3] Murdesõna saatmisel arhiivi peab tõepoolest olema märgitud ka keelejuht.

[4] Murdekeele häälduslähedane märkimine erines hilisemast, nt III väldet märgiti kolme või kahe tähega, mitte rõhumärgiga nagu hiljem: *jämmmus* pro *jämmus, veiidrik* pro *veìdrik.*

[5] Võistlustest osavõtjaid autasustati raamatutega.

[6] Andrus Saareste endine eesnimi oli Albert (a-ni 1935), perekonnanimi Saaberk (a-ni 1921).

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Akadeemilisele Emakeele Seltsile.[1]

Võtsin hiljuti vastu Teie poolt saadetud väärtkingi "Tervise Käsiraamatu"[2] *kolm köidet. Et ma ei tunne sobivaid sõnu selle tähelepanu hindamiseks, mis AES mulle osutanud, siis ütlen lihtsalt "suur tänu!" ja soovin, et mul oleks võimalust seda kuidagi tasa teenida. Veel kord "palju tänu!"*

Soovin AES-ile edu töös meie emakeele hääks.

Marta Mäesalu.

Võidukülas, 9. III 41.[3]

Armas prl. Hella Keem.

Suur tänu Teile hääde soovide eest, millised post mulle hiljuti tõi. Muidugi oli mul väga hää meel saadud raamatute üle, aga sinna juurde seguneb tunne, et mind on üle hinnatud, sest need aastad ei olnud ju kõik tegevusaastad.[4] *Samuti olen Teie soojast suhtumisest meelitatud. Loodan, et kevadel saan ära saata AES-ile sõnaseletused detsembrikuu küsimuskava järgi. Praegu ei ole veel selleks võimalusi jäänud, ametalalist tegevust on nii palju, et tuleb tulevalget appi võtta, ja mina ei saa tulevalgel kuigi palju kirjutada. Meeleolu parandamiseks oleks küll hää, kui saaksin tegeleda oma meeldivate harrastustega, siis ei tunneks nii suurel määral üksiolekut, lahusolekut perekonnaliikmetest. Sügisel registreerisin end ka koduõppelisele ettevalmistusele mittetäieliku keskkooli õpetaja õiguste saamiseks, aga eeltöid suvisteks katseteks pole veel teha saanud, veeretan ka ses asjas lootused kevadele.*

Leian, et mõttejärg ses kirjas on õige hüppeline, kuid andestage, ma ei viitsi uuesti kirjutada. Ajalehtedest leidsin, et AES korraldab k. a. uue võistluse.[5] *Mulle meeldivamaks teemaks oli "Endisaegsest naiste käsitööst" (umbes nii see vist oli), kuid teostamine jääb küll suveks, osalt ajaküsimuse, osalt ka sellepärast, et tahan kirjutada ikka orajõe keeles.*

Metsades on juba kevadekohinad, s.o., tuul mühab puieladvus hoopis teisiti kui talvel. Vanurid ennustavad, et tänavu tuleb soe kevade, sest "soe tuli üle maa; kui soe üle mere tuleb, siis on külm kevade". See tähendab seda, et veebruarikuu soojalaine tuli ida poolt, idatuulega (järelikult Tartu poolt).

Mulle isiklikult on küll Tartu poolt palju sooja tulnud, rohkem kui olen ära teeninud. Aga kui AES-is ustaks, et ma ka ilma nende väliste tunnustusavaldusteta tahaksin kaasa töötada oma võimetekohaselt, siis on mul kergem vastu võtta neid tüsedaid saadetisi.

Soovin Teile jõudu, õnne ja edu!

Marta Mäesalu.

---

[1] Kirjale pole märgitud ei kuupäeva ega kohta.

[2] *V. Sumberg.* Tervise käsiraamat I–III. *s.l.* 1939.

[3] Saabunud 17. 03. 1941.

[4] Ilmselt on silmas peetud M. Mäesalu pikaajalist kaastöö saatmist A. Saarestele (alates 1921. a-st).

[5] Teine korrespondentide murdekogumisvõistlus kuulutati välja 1941. aasta veebruaris; tähtajaks määrati 1. jaanuar 1942, mida hiljem pikendati 1. aprillini 1942. Lisaks eelmistele teemadele soovitati kirja panna meeste käsitööd ja lisandus sõnavarateema – 200 haruldast või vanapärast murdesõna.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Võidukülas 19. juunil 1941.[1]

Armas sms H. Keem.

Oleks suur huvi kuulda, kuidas elate Teie viimasel ajal ja mis uudist AES-is. Kas puudutas AES-i viimane ümberasumine?[2] *– Talvel arvasin esialgsete teadete põhjal, et saan sel suvel Tartusse kursustele, aga eesti keele kursus, millele mina end registreerisin, peetakse Pärnus, ja ma ei pääse Taaralinna.*

Mina ja mu lähemad omaksed oleme endisel elujärjel. Üldse on siin vallas õige vähe ümberpaigutusi. Avaldasin Maakoolivalitsusele, et soovin loobuda koolijuhataja aust (siis jääks mul rohkem aega ja võimalusi "eralõbudeks") ja mulle öeldi, et võiksin nüüd Orajõele tagasi saada. Asi on lahtine, sest perekond elab mul Häädemeeste vallas, kus mu abikaasal isalt päritud väikekoht; perekonna soovil eelistaksin olla neile lähemal. Vanem poeg[3] *on mul parajasti kutsealune, 20-aastane.*

Praeguseni pole veel jatkunud aega AES-i 1941. a. võistlustöö tegemiseks, aga ma tahan sellest ikkagi osa võtta. Aprilli algupoolel saatsin talvel esitatud sõnade kohta seletusi, oli vist 138 sedelit, loodetavasti jõudis saadetis kohale. Praegu elame 21. juuni pidustuste tähe all ja 24. juunil algavad kursused Pärnus.

Ma ei tea ju, kuidas on Teil aega, aga palun teateid Teie ja AES-i kohta. Kas prof. Saareste on ikka omal kohal? Tema ju alustas eile 50-ndat eluaastat.[4] *– Kui kohtate vahest noort sms A. Olm'i*[5]*, palun tervitage minu poolt.*

Teile ja AES-ile südamest kõige paremat!

Marta Mäesalu.

P.S. Just praegu sain telefoniteate, et 21. juuni pidustused on edasi lükatud 21. juuliks.

MM.

Häädemeeste, 28. sept.1941.

Armas prl. H. Keem.

Väeti elab veel[6] *ja tervitab teisi elavaid.*

---

[1] Saabunud 21. 06. 1941.

[2] 14. juunil 1941 toimunud Eesti elanike suurküüditamine Siberisse ei puudutanud otseselt AESi juhatust ega töötajaid.

[3] Leo Mäesalu (17. 09. 1920–18. 08. 1986).

[4] A. Saareste oli sündinud 18. juunil 1892.

[5] Arnold Olm (Osolin), s 29. 01. 1916 Pihkvas, rahvuselt lätlane. Õppinud a-tel 1936–1942 Tartu ülikooli arsiteaduskonnas. Registreeriti arstina 1943 kui Leisi jaoskonnaarst. 1944 põgenes Rootsi. – *H. Merila-Lattik*. Eesti arstid 1940–1960. Tallinn 2000.

[6] Nii reageerib M. Mäesalu 1941. a juuli traagilistele sündmustele oma kodukohas Nõukogude Liidu okupatsiooniaja lõpul ja Teise maailmasõja lahingute jõudmisele Eestisse ning Eesti allutamisele uuele võõrvõimule. 7. juulil ületasid Saksa väeüksused Saarde valla piiripunktis Eesti piiri, 8. juulil vallutasid Pärnu. – Vt nt *Ü. Mäe*. 1941: suvesõda Lõuna-Pärnumaal. – Postimees 8. 07. 11; *E. Kallas, A. Song.* Häädemeeste paikkonna ja kooli ajaloost, 132. Käsikiri Tallinna Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus. 1978. Vt ka 25. 08. 42 kirja kommentaari 4.

Mis on Tartu Ülikooliga, Raadi muuseumiga, AES-iga?[1]
Südamlikke tervitusi!

MMäesalu.

Soovin Teile samasugust tervist nagu minul!
Aino.[2]

Rannametsa, 22. II 42.[3]

Kallis preili H. Keem.

Ma olen juba mõnikümmend lehte kirjuks teinud, aga päris 1. märtsiks vist valmis ei jõua, kuigi alguses lootsin. Koduste haigused tulid vahele, need jatkuvad pikemaks ja vähendavad mu aega, sest toimetan ise ka oma karjavirtsahvti. Loodan siiski, et märtsi algupoolel saan ära saata. Mul on esimene teema "Endisaegsest naiste käsitööst". On võimalus ka kohalikke mustreid üles märkida. Siit pole kustki kangapaberit[4] *saada, kui AES-il on tagavaras, nagu kavades öeldud, siis palun 4-5 vihulehesuurust tükki, aga kui ei saa, kas sobib siis märkida harilikule ruutpaberile?*

Parimaid tervitusi Häädemeeste mailt!

MMäesalu.

Rannametsa, 25. II 42.[5]

Armas prl. Hella Keem.

Samal päeval, kui olin saatnud Teile ühe postkaardi, sain õhtul Teilt kaks kirja korraga. Nii on Teie 13. II kiri siiski tagasi Teie juurde sattunud, kes muu ta "Rannametsa-ga" varustas! Ma igatahes õnnitlen Teie hajameelsust, sest siin pisikontoris on suursündmuseks mitu kirja korraga saada. Aitäh!

Olen õige rõõmus, et kirjutiste esitamise tp. (tähtpäev) *edasi lükati. Mina poleks saanud 1. märtsiks lõpetada, ja mul oli juba nädalapäevad halb sisetunne, et pean jälle hädapoolikuna esinema, s.o., hilinema. Jaanuaris oli mul suurem osa eeltööst valmis, ümberkirjutamise jätsin veebruariks, et valget aega rohkem, aga veebr*[uari] *teisest nädalast alates olen seotud ka koduse talitusega ja nägin vastumeelsusega, et kuu lõpp saabub enne minu töö lõppu. Kirjutan endisaegsest naiste käsitööst. Praegu on valmis 34 lhk. teksti + jooniseid ja mustreid, kangakudumine on käes pooleli. Vahest arvan, et mul on seda "räntsu" seekord liiga palju, et aganaid rohkem kui teri, aga lahked jutustajad on nii jutukad ... Praegu ma usun, et 1. aprilliks saan õigeaegselt valmis. – Olen juba lapsena ilutsenud kohalike suka- ja kindakirjade, ka vöökirjade juures, nüüd neid suuremal arvul koos nähes armusin neisse uuesti.*[6] *Ja valusamini torkavad toonased mõnitused eesti kultuuri arenemtuse pärast.*

---

[1] 10. juulil 1941 jõudsid Saksa väeosad Tartusse. Puhkesid suured tulekahjud. AESi murdekogud toimetati varjule ülikooli keldritesse.
[2] Kirjutanud M. Mäesalu tütar Aino.
[3] Postkaart; saabunud 27. 02. 1942.
[4] Aluspaber mustrite (k.a kangamustrite) joonistamiseks.
[5] Saabunud 2. 03. 1942.
[6] Vt siin raamatus tahvleid ja mustreid tekstis.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Ärge mitte mõelge, et ma tööde rohkusega ülearu vaevatud olen. Ainult oma isiklike puuduste tõttu ei saa ma tulevalgel kirjutada, seepärast pean veetma pikad talveõhtud kasutu norutamisega. See Stalini päike[1] *paistis ka liiga heledasti silmi.*

See oli mulle küll uudiseks, et ma üksinda esindan kogu Pärnumaad. Arvasin ikka, et enam-vähem igas kihelkonnas on mõni auahne indiviid, kes püüab oma töö kaudu ajalikku elu üle elada. Aga ilma naljata – kus on teised keelesõbrad Pärnumaalt? Selline vähesus on ju ebaloomulik.

Teie jutt korresp[ondentide] *kokkusõidust 1. mail*[2] *on väga meelitavaks üllatuseks mulle. Kahtlen aga, kas seda saab kasutada. Siit näiteks on selliseks reisiks vaja rohkem päevi kui mõnest teisest kohast, ja kui põngerjad alles koolis käivad?...*

Olen Teile väga tänulik teadete eest prof. Saareste elust ja tegevusest. See on väga rõõmustav kuulda, et ta saab jatkata oma südamelähedasi töid.[3] *Ma ju ei teadnud, milline oli tema vahekord punaste võimudega, ja kui algasid küüditamised ja tapmised, kibeles süda kõigi nimekate eestlaste pärast. J. Parijõe surmast*[4] *kuulsime siin juhuslikult juba juulikuu lõpupoolel (keegi tuttavate tuttav oli parasti Tartus olnud ja läbi rinde siiapoole ära tulnud), aga rohkemat ei teatud, posti meil suvel ei olnud, alles Teie kirjad lõid esimese ühenduse Tartuga, pisut hiljem saabusid ERA-i küsimused, kes korrespondentidest alles on. Kibe oli kuulda, kuidas prof. Saareste pidi kannatama väiklaste urgitsuste pärast, nagu Te kirjutasite. Kas need urgitsejad ei karda saatuse kättemaksu. Mina olen siin möödunud aasta jooksul tähele pannud selliseid saatuse pöördeid, et tahtmatult värised kaasa, jälgides mõne "töörahva" liikme langust. Kuid küllalt tõprameelt on ka karistuseta jäänud, eriti need, kes kameeleonidena kärmed olid.*

Kõigest eeltoodust võite järeldada, et mul on täna aega olnud.

Südamest parimat Teile!

Marta Mäesalu.

/Kirja serval:/ *Lisan siia juurde oma foto* (vt lk 330).

[1] Irooniline vihje Nõukogude Liidu okupatsioonile.

[2] Üritus ei teostunud; vt kiri 24. maist 1942.

[3] Ülikooli rektor prof E. Kant teatas 29. augustil 1941 prof A. Saarestele, et alates 1. septembrist 1941 ta ei kuulu enam Tartu ülikooli koosseisu "kuni korralduseni keskvalitsuse poolt hariduse alal". Olukorda muutvat korraldust aga ei saabunudki. A. Saareste jätkas sel ajal oma suurtööde – "Eesti murdeatlase" ja "Eesti mõistelise (ideoloogilise) sõnaraamatu" – koostamist, saades hiljem selleks ka teaduslikku stipendiumi. Vt *H. Keem*. Andrus Saarestest. Pilk aastakümnete taha. – KK 1972, 8, 493–496; *H. Rätsep*. Tartu ülikooli eesti keele arhiivi saamisloost ja saatusest, 167.

[4] 8.–9. juulil 1941 hukati Tartu vanglas Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Rahvakomissariaadi Tartu osakonna ülema P. Afanasjevi korraldusel kohtuotsuseta 223 kinnipeetust 192, teiste seas ka kirjanik Jüri Parijõgi.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Rannametsa, 30. III 42.[1]

Kallis prl. H. Keem.

Ruttan "uhkusega" teatama, et mu kirjutis[2] *on juba valmis 25. skp. saadik. Mõned tööproovid, mis ma pidin saama, ei olevat veel valmis, sellepärast viibib postitamine võib-olla paar päeva. Niipalju kui minust oleneb, ei viida ma ühtki liigset päeva. Paratamatult pidin tööproovide kleepimise Teie mureks jätma, sest pole vastavat liimi. Ka puudub mul paar kartongi, sest esialgu oli proove vähe teada, ja ma laiutasin pisut, kuid loodan, et paar kohata eset paigutate sääl ära, ma õmblen neile tarvilised sõnad juurde. Ühtlasi arvan, et sobimata osad mahuvad AES-i paberikorvi. Teid aga volitan enesele eestkostjaks järgmisis küsimusis*: 1) *ma ei ole meister-joonistaja,* 2) *mõni osa tööst on teistega võrreldes küllalt laiem, kuid puudulikelt aladelt ei jätnud ma midagi kuuldut märkimata. Ei leidnud lähikonnast särgikirjade alalt midagi siiamaani. Vabandan ennast sellega, et märkisin kõik, mis iganes kuulsin. – Parimaid pühi Teile ja kogu AES-ile!*

MMäesalu.

Rannametsa, 24. mai 1942.[3]

Kallis preili Hella Keem.

Polnud vahepääl aega pikemaks sulevõtuks, kuigi mõtted mõlkusid sageli sinnapoole. Sain Teilt teate, et 1. mai aktus jääb pidamata, kuid mina nagu-nii poleks seekord sinna saanud, nimelt oma koduste olude nõudel. Viimasel nädalal leidsin lehtedes AES-i teate võistluse tulemuste kohta ja tunnen hääd meelt, et see töö on olnud tagajärjekas.[4] *Kuid kuidas see on tulnud, et pool kõigist töödest saabus Võrumaalt?*[5] *Miks on see maakond üksi nii hoolas? Teiseks öeldakse teates, et töis on ka palju etnograafiliselt olulist. Palun, kirjutage mulle, kas ja mida etnogaafiliselt olulist juhtus leiduma Häädemeestelt. Usun küll, et Teilgi aega üle ei jookse, aga ehk vahest leiate võimalust. Lisan igaks juhuks ka teise küsimuse. Saadan selle kaasas mõned talve jooksul märgitud vanapärased või murdelised sõnad ja palun teada, kas need on AES-ile sobivad ja nõuetekohaselt märgitud. Kahtlen sageli, kas see või teine sõna on väärt haruldaseks arvata. Et minu toodang on olude sunnil isegi kasin, siis ei tahaks praaki teha. Leian küll, et mõni õppekoosolek või lühikursus kuluks marjaks ära.*[6]

---

[1] Postkaart; saabunud 5. 04. 1942.

[2] M. Mäesalu saatis võistlusele töö "Endisaegsest naiste käsitööst" (75 lk teksti + näidised). Töö vääris esimese auhinna.

[3] Saabunud 27. 05. 1942.

[4] 1. aprilliks 1942 laekus 38 võistlustööd, millest üht ei hinnatud. Murdearhiivi laekus ligikaudu 3000 lk tekste ja 1500 sõnasedelit.

[5] Üks põhjusi oli see, et otsene võistluste organiseerija, korrespondentide võrgu juhendaja energiline H. Keem oli ise pärit Võrumaalt, seal murret kogunud ning tal oli mitme kirjasaatjaga otsene kontakt. Lisaks oli võru keeletava elav ning näiteks keelejuhtide leidminegi lihtsam kui hajusalt säilinud murdekeele puhul.

[6] Kirjasaatjate juhendamine oli H. Keemal väga suur töö: algajad huvilised tuli välja õpetada murdekeele täpseks kirjapanekuks, proovitööd parandada ja kõiki küsimusi kirja teel lahendada. Korrespondente ei õnnestunud sõjaajal kokku kutsuda, kuigi AESis selle vajadust tunnistati.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Mul on täna veel küsimusi sule pääl. Sain 18. mail Pärnu postitempliga kinnise ümbriku, milles leidus 20-margaline rahapaber ilma kaaskirjata. Jäin ootama seletust, mida seni pole saabunud. AES-i artiklist ajalehtedes loen, et esikohale tulnud korresp[ondendid] *saavad veel rahalise auhinna. Kui see on väljastamata, siis palun küll arvesse võtta minu soovi, et ma ei taha seda raha oma kätte. Pole tasu pärast kirjutama hakanud, see esiteks, ja teiseks on viimase kahe aasta jooksul AES-i poolt mulle saadetud raamatute väärtus juba niigi väga suur. Töörõõmu ei jää sugugi üle, kui iga suleliigutus nii kuhjaga kinni maksetakse. Kui aga nim*[etatud] *20 marka ongi AES-ilt (kuidas ta siis Pärnus postile anti?), siis ei saa ma aru seesuguse rahakülvamise mõttest. On siiski väheusutav, et üheainsa kirjutise autorile oleks määratud 200-rublaline autasu ja umbes samas rahalises väärtuses raamatuid ...*[1]

Viibin praegu kevadises külvipalavikus. Meil on nimelt nüüd ka oma isiklik kodu – 6-hektaariline mõisa 2 lehmaga, 1 hobusega, paari seaga. Siia asus mu abikaasa 1940. a. sügisel, kui meid Orajõelt välja aeti, siia kolisin minagi möödunud sügisel.[2] *Loss on meil küll vana ja ümbrus korrastamata, aga ta on oma ja maaomand ühes tükis. Tänavu oli mul see äpardus, et koduabiline haigestus juba talvel, uut ei saanud (rahapalgale ei tulda, tahetakse natuuras, mida meie "mõis" ei võimalda), siis möödunud nädalal külvasin oma juurvilju, sain ka paar puud-põõsast istutada. Suveks tuleb kaks tütart koju, noorem käis nüüd Tallinnas seminari sisseastumise eksameil ja keskmine, Aino, oli talvel Tallinnas oma vanemal õel*[3] *seltsiliseks ja lastehoidjaks. Aino edasine kooliminek osutus möödunud sügisel võimatuks, mis edasi saab, selgub ehk tulevikus. Äraviidutest pole mingeid uusi teateid.*

Kas olete võistlustööde sisselülitamisega vastale jõudnud? Mis suvest loota-oodata? Kas saate ka maha jätta tolmuse linna? – Parimate tervitustega

Marta Mäesalu.

Rannametsa, 27. V 42.[4]

Kallis prl. Hella Keem. Küll Teie oskate teha üllatusi, ja küll olid ootamatud need teated, mis tõi Teie viimane kiri. Olen kurb. AES tähendas mulle peamiselt kahte nime ja need siis on mõlemad säält eemal. Ja aastakümneid olen harjunud kuulma-nägema prof. Saareste't murdeuurimise tegevuse eesotsas.[5] *Arvan, et oskan aru saada, mida tunneb inimene, kes on vägivaldselt lahti kistud kohast, kuhu ta n.ö. orgaaniliselt kuulub. (Eks ma joonud isegi sellest karikast.*[6]*) Teie teade ei olnud mitte kõige väiksem nende matsude hulgas, mida viimased ajad on toonud. Mulle tundus selle lugemise järgi, et selge taevas oleks läinud äkki pilve. Kuid mulle meeldib väga, et raamatud on siiski prof. Saareste allkirjaga. Kirjutasin viimasel ajal AES-i nii Teie kui ka prof.*

[1] Kõik auhinnasaajad said tänutäheks raamatuid, esimese auhinna saajaile, kelle hulgas oli ka M. Mäesalu, lisati veel raamatuile 20 riigimarka. Marka on vääringuliselt võrreldud enne kehtinud rublaga.

[2] Vt esimene kiri (17. 11. 40). See nn mõisa asus Nõmmeotsa krundil.

[3] Ada Mäesalu (abielus Saar) (s 05. 10. 1918).

[4] Postkaart; saabunud 2. 06. 1942.

[5] 20. märtsil 1942 tagandas Tartu ülikooli rektor prof E. Kant A. Saareste AESi juhatuse esimehe kohalt. Hiljem tahtis ka H. Keem seltsist lahkuda, kuid jätkas siiski kirjasaatjate juhendamist.

[6] Vt esimene kiri (17. 11. 40) ja kommentaari 6.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Saareste nimele, mõlemas ümbrikus oli ka üksikuid sõnasedeleid. Mis puutub minusse, siis teen, mis suudan. "Meeste tööd" hakkasingi tegema paralleelselt naiste omaga, aga nähes, et tähtajaks valmis ei saa, loobusin ka sellest kirjutamast. Kavad mul on, ja et ma nüüd tean, siis võib olla küll, et ka söökide asjas saan suvel midagi ära teha. Minul on ju see puudus, et pikad vabamad talveõhtud mööduvad kasutult, seda parem siis suvel hoolas olla. Kas prof. S[aareste] *jatkab, s.o., saab edasi töötada käsilolnud teoste kallal?*[1] *Kas ta sai möödun*[ud] *suvel Pärnumaal käia, nagu Te eelmisel kevadel kirjutasite? – Jõudu ja edu Teile!*

Marta Mäesalu.

Rannametsa, 25. 08. 42.[2]

Armas preili Hella Keem.

Juba kaks nädalat tagasi saabus Teie viimane kiri, ma ei saa arugi, kuhu aeg on kadunud. Tunnen kaasa Teie muredele ja lootustele uute võistluste suhtes.[3] *Minul ei ole praegu millegagi kiidelda. "Meeste töö" on märkusis, "Söögid-joogid" – sel teemal olen küsitanud paari memme, aga nende andmed on küllalt kasinad ja ilmetud, igatahes hakkan neid ümber kirjutama alles siis, kui ma tõesti ei saa paremat jutustust. Paberi sain. See saabus 14. aug., mil valas vihma päeva läbi ja kümmekond lehte oli puhtandi jaoks kõlbmatuks ligunenud (post tuuakse Pärnust hobusega). Kui mul puudus tuleb, küll siis õigel ajal abi palun. Ootan igatsusega ka uusi kavu, millest kõnelesite oma kirjas.*

Ka mul on töörohke suvi. Meestööjõu puudumise tõttu – ka palgata pole kusagilt – tuleb meie maja naisperel teha ka töid, mis tavaliselt kuuluvad meestele, nagu sõnnikutõstmine ja kraavipuhastamine, ainult rohkem aega tuleb kulutada. Kooli alal tahtsin suve jooksul Rannametsa kooli kroonika uuesti kirjutada, see ei edene aga nii ruttu, sest arhiiv hävis viimse raasuni[4] *ja alati tuleb otsida andmeid ja daatumeid mujalt, mis teeb palju ajakulu. Aga rühin, kuipalju jõuan, ju ükskord ikka lõpule saan.*

Teie 300 tööd, või mõte neist, on tõesti väga vaimustav idee.[5] *Aga siis peaks ju olema ka rohkem kirjutajaid. Mina usun, et võin lubada 2 tööd, kolmas on kahtlane.*

[1] Vt kiri 25. II 42 ja kommentaari 3.

[2] Saabunud 3. 09. 1942.

[3] Aprillis 1942 kuulutati välja kolmas murdekogumisvõistlus tähtajaga 1. juuni 1943. Eelmistele teemadele lisandusid endisaegsest karjapidamisest, ehitustest, jahindusest, vähi- ja kalapüügist. Sõjaaja raskustes elavad inimesed reageerisid üleskutsele väga elavalt, murdekeele kogumine omandas patriootilise mõõtme. Seltsis tekkis kirjade uputus. H. Keem pidi kõigile vastama, kirjasaatjaid õpetama ja julgustama. Ta tööpäevad olid 18tunnised ja pikemadki.

[4] Rannametsa algkooli maja hävis 8. juulil 1941. Vt *Ü. Mäe.* 1941: suvesõda Lõuna-Pärnumaal. Rannametsa vana koolimaja asemel on mälestuskivi tekstiga: "8. VII 1941. Pärnu Hävituspataljon põletas sel päeval Rannametsas koolimaja ja 18 majapidamist. /Siin on mu saatus ja sugu / Mu aja ja elu lugu. / H. Runnel." – *T. Pukk.* Ikla, Häädemeeste, Uulu, 84. Maalehe Raamat. Tallinn 2000.

[5] Tähtajaks laekus loodetust vähem, 45 võistlustööd, millest neli ei pääsenud hindamisele. Võistlejate hulka vähendas 1943. a märtsis väljakuulutatud töömobilisatsioon: H. Keema järgi jäi pooleli 87 noore inimese töö. Murdearhiiv täienes ligi 4000 tekstilehekülje ja 500 sõnasedeliga.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Aga nii ulatuslik, kui oli "Naiste käsitöö", ei saa vist ükski, vähemalt seniste väljavaadete järgi.

Mul on õige hää meel, et need häädemeeste sokid sääl nii hästi meeldisid. Rääkisin kiitvast hinnangust ka nende kudujale (jutustaja Maria Siimann-Adamson[1]), kes kurtis, et praegusel ajal ei ole saada värvilisi lõngu, seepärast polevatki sokid nii toredad kui peaksid olema. Muuseas, nägin hiljuti ühe teise kuduja tehtud vanaaegseid sokke, neil oli ahendusetehnika pisut teistmoodi.

30. aug. 1942.

Need olid rukkid, mis kulutasid vahepäälse aja. Nüüd on nad lõigatud, suvevili ei ole veel küps, jääb mõni päev hõredamat tööd.

Lugesin praegu uuesti Teie kirja ja ei raatsi jätta avaldamata rahulolemist selle üle, et võistlust korraldab jälle AES.[2] On nagu soe ja kodune tunne, kui üks ja sama asutis jatkab poolikut tööd. Päälegi kui praegu peaks olema kindlasti kokkuhoidmise, ühes meeles tegutsemise aeg enam kui kunagi enne. Nagu olen võinud tähele panna, oskasid punased aastad meie rahvast seesmiselt väga lõhestada, ja järellainetus on küllalt tugev.

Üks asi kipitab veel südamel, see on see "etnograafiliselt oluline". Mina mõtlesin, et harilik igapäevsuse kirjeldus on, noh, kõigile teada-olev igapäev ja see "oluline" on siis midagi täiesti uut või jalustrabavat, kui tahate. Muidugi olen rõõmus, et mu kirjutis hääks osutus, aga liiga palju kiitust võib teha uhkeks ja – hooletuks ...

Lisan ümbrikku ka mõne sedeli vahepääl kõrvu hakanud murdeliste sõnadega. Kangesti soovin, et uus võistlus tõesti edeneks Teie soovide kohaselt. Ma ühendan üldsihiga ka oma soovi: et Pärnumaaltki leiduks rohkem osavõtjaid.

Ja siis jumalaga! (nagu ütlevad eided meie pool).

Marta Mäesalu.

Rannametsa, 1. I 43.[3]

Armas prl. Hella Keem!

Siit metsade ja soode sülest tulen Teile paremat uut aastat soovima. Ebatavaliste tööolude tõttu pole ma veel teatanudki, et sain kavad juba ammu.

"Meeste töö" oli mul siis peagu valmis. Uutes juhistes on erinevusi, võrreldes minu senise märkimisviisiga (näiteks mul on lõikude alguses ja pärisnimedel suured algustähed), ja ma värisen hirmust mõteldes, et Te ehk käsite ümber kirjutada ...?

Mul oli töörohke sügis, lisaks petrooleumipuudus,[4] seepärast ei saa murdetöid jatkata enne kui päevad pikenevad. Lapsed on mul koolis, ka Aino õpib sel aastal jälle. Olen väga rahul, et saan neid edasi aidata, ja ootan uuelt aastalt lahendust küsimustele, mis vana aasta ette jättis.

Parimat Teile ja AES-ile!

Teie Marta Mäesalu.

---

[1] Vt Keelejuhtide nimestik: Maria Adamson (neiuna Siimann).

[2] Seltsi ebamäärase seisu tõttu toimus ametlikult murdematerjali kogumine eesti ja sugukeelte arhiivi kaudu. *H. Rätsep*. Tartu ülikooli eesti keele arhiivi saamisloost ja saatusest, 162–167.

[3] Postkaart; saabunud 7. 01. 1943.

[4] Petrooleumi puuduse üle on oma kirjades AESile kurtnud paljud kirjasaatjad, tihti kirjutati tattninalambi valgusel.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Rannametsa, 10. 03. 43.[1]

Kallis preili Hella Keem.

Kui mu vaikimine tõesti tooks Teid siia, siis ma vaikiksin meeleldi. Aga et reisiolud on rasked, eriti meie bussiliinil, siis ma parem kirjutan. Ma elan ja ei ole haige, ja Teie vahepäälset kirja pole siiani saanud, äsja saabus viimane, 5-ndast skp. – Nüüd hakkan oma hädasid arutama. Ma ei ole haige, aga mu silmad on korrast ära. Seepärast on "Meeste töö" alles pooleli ja ma pean vist murdma oma sügisese lubaduse, et esitan kaks tööd, vähemalt 1. aprilliks ei saa kahte. "Meeste töö", usun, läheb umbes nädala pärast. Saan kirjutada vähehaavalt, see takistab. Pahandage minuga, kui tarvis, aga uskuge, et olen ise seejuures kõige õnnetum. Kui saan edasi kirjutada, siis võtan "Söögid-joogid". Paberi suhtes teadustan edaspidi. – Teid tänan kõigi hääde soovide eest, samuti teadete eest AES-i kohta.[2] *Prof. Saareste'le saatsin hiljuti vastused tema sügisese küsimuskava kohta,*[3] *palun, tervitage teda minugi poolt. Ma pean praegu oma isiklikke harrastusi kärpima. ERA-le pole kogunud möödunud suvest saadik. Parimate tervitustega*

Teie Marta Mäesalu.

Rannametsa, 18. 03. 43.[4]

Armas prl. H. Keem.

15. skp. alustas postiteed mu "Meeste töö".[5] *Arvatavasti on ta saabunud ja oma puudused juba ära näidanud. Mustandi järele arvasin esialgu, et 30 lhk. ümber ulatub, aga sai tükis lühem. – Paberit ma esialgu ei vaja, mul on veel 70 puhast lehte, igatahes "söögid, joogid"*[6] *mahutan ära. Mis edaspidi ette tuleb, eks saab siis jälle. Ma saan kirjutada piiratud määral iga päev ja lõviosa sellest kulub koolitööle. Vaim on küll valmis, aga ...*

Kevad on juba suures hoos ja lõokeste laulust heliseb kogu õhk nurmede kohal. Mul on käia 1 km põldudevahelist teed oma kodust koolimajani – armas reis nüüd kevadel. – Südamlikult tervitades

Teie MMäesalu.

---

[1] Postkaart; saabunud 15. 03. 1943.

[2] Pärast A. Saareste tagandamist AESi juhatuse esimehe kohalt määrati seltsi hooldajaks dr J. V. Veski. Samas ei tohtinud selts ametlikult tegutseda, juhatus ei saanud pidada koosolekuid ega kokku kutsuda üldkoosolekut. Alles 1943. aasta lõpul tuli Sise-direktooriumilt teade, et selts võib oma tegevust jätkata Tartu ülikooli alluvuses juriidilise isiku õigusteta. *A. Kask.* Pool sajandit Emakeele Seltsi, 14.

[3] M. Mäesalu vastas A. Saareste küsitluslehtedele vajadusel 1955. aastani. 1956. aastast alates oli A. Saarestel pidev suhtlus algul ESi, hiljem Keele ja Kirjanduse Instituudiga. Ühendatud murdearhiivi põhjal saadeti vastuseid üle kahe tuhandele küsimusele, mis autoril mõistelise sõnaraamatu koostamisel tekkisid. *M. Must.* Kokkupuuteid prof. Andrus Saarestega. – KK 1992, 6, 340.

[4] Postkaart; saabunud 22. 03. 1943.

[5] ESi arhiivis on töö pealkirja all "Endisaegsest meeste käsitööst" (21 lk).

[6] "Söögid-joogid" jäi M. Mäesalul teostamata.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Rannametsa, 18. mai 1943.[1]

Armas prl. Hella Keem.

Pean tunnistama, et ma mitte ei saa lähipäevil ega -nädalail oma "Meeste tööd" jatkata. Mul on niipalju otseseid tegemisi, et aega ja tervist ei jatku kõigeks. Ei taha ega oskagi kirjalikult kõike seletada. Olin vahepääl tervisliselt raskustes, nii et puudusin oma kooli lõpetajatepäevalt ja õppenõukogu protokollidki on alles kirjutamata. Kodustes töödes abilist veel ei ole, üks tütar tuleb suveks koju, aga saab alles mai lõpu eel vabaks. Kurb mulle enesele on lugu sellepoolest, et ma ise tahaksin hää meelega ka midagi muud teha kui ainult noppesti siblida ja ausasti muneda.[2] *Viimasest on vanadus mind küll juba vabastanud, aga siblimist on erakorraliselt rohkesti. Nii pea, kui saan, jatkan, s.o., lõpetan selle "Meeste töö",*[3] *aga tähtaega määrata ei oska. Palun mulle mitte väga kuri olla, sest siin pole põhjusiks mitte laiskus ega hooletus.*

Tahaksin Teile hääd suve soovida.

Parimate tervitustega

Marta Mäesalu

Rannametsa, 13. 06. 43.[4]

Armas prl. Hella Keem.

Nagu näete, ei ole mul praegu midagi saata, sest ma tõesti ei ole saanud. Mul ei ole isegi pühapäevi juba mitu kuud. Esialgu tõesti mõtlesin, et saan kirjutada, kui Te märkisite, et võiks veel 8. juunini esitada. Kuid koolitöö lõpul oli mul oma tervisega paar päeva tegemist ja päeval, mil jälle täiesti jalule jäin, saabusid mulle tütrelapsed, 3½ ja 1½-aastased.[5] *Ning saatusele meeldis tahta, et see pisem haigestus varsti, ja nii juhtus, et ma jäin üsna jänni (oma aedviljad külvasin näiteks siis, kui naabritel haljendasid juba tõusmed). Ja nii on üks alaline rabelemine.*

Pean purustama Teil mõne illusiooni. Esiteks, meie Aino ei ole kodus, ta on Tallinnas teenistuskohal, seega ei ole tal võimalusi murdekogumiseks. Ja Arno Olm[6] *– kui Leisi jsk.-arstil on samapalju tööd nagu Häädemeeste omal, siis ei ole temal mitte vaba aega. Arstid näivad üldse ülekoormatud olevat.*

Teie kirjutasite veel, et loodate suvel siiapoole liikuda. Suurima rõõmuga ootan Teid, ja kui Te tõepoolest saabute siinseile maile, ärge siis küll mööda minge! Elan Pärnu-Ikla maantee ääres 4 km Häädemeeste alevikust põhja poole või 1,5 km Timmkaanali (!) *sillast lõuna poole. Teisi Mäesalusid Rannametsas ei ole, ja mina jään ootama. See ümbrus aga, millest Aino Teile soojalt on kõnelenud, see on siit 14 km lõuna poole, Orajõe valla Kabli külas, kus oli mu laste kodu. Nad kõik tunnevad Rannametsa vastu võõristust, ehkki siin on omad ilud. – Nägemiseni!*

Marta Mäesalu

---

[1] Saabunud 21. 05. 1943.

[2] M. Mäesalu on niimoodi humoorikalt iseloomustanud ennast kui naist ja ema. Ta oli sünnitanud seitse last, kellest kaks esimest – Paul Mäesalu ja Tamara Mäesalu – surid väikelapsena (16. 06. 1914–19. 12. 1916 ja 23. 09. 1916–18. 04. 1918).

[3] "Endisaegsele meeste käsitööle" ei saabunud AESile järge.

[4] Saabunud 16. 06. 1943.

[5] Ada ja Eduard Saare lapsed Valdur (21. 08. 1939–30. 03. 1988) ja Merike (s 05. 09. 1941).

[6] Vt 19. juuni 1941. a kirja kommentaari 5.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Riigiarhiiv, f R-2362, n 2, s 144, l 35.

23. 11. 47.

V. a. Akadeemiline Emakeele Selts.

Olen saanud AES-i ringkirja korrespondentidele 1947. a. septembrist.[1] *Elan alles oma viimases asukohas – Rannametsas – ja olen meeleldi valmis murdekogumises kaasa aitama kui palju suudan. Mul oli aga juba aastaid silmahaigus, mis arenes nii suureks, et lahkusin käesoleval aastal õpetajaametistki ja praegu ei suuda nimetamisväärset teha. Palun siiski esialgu arvata mind korrespondentide hulka, loodan kevadepoolel paraneda. – Teiste kaastööliste kohta ei ole mul andmeid.*

Austavalt

Marta Mäesalu.

Riigiarhiiv f R-2362, n 2, s 230, l 33–34.

V. a. sm. H. Ahven.[2]

Emakeele Seltsi poolt saadetud reisiraha võtsin vastu.[3] *Teie allkirjaga sõnumikus oli üks hukkamõistmist või mahakraapimist vääriv lause*: *päevaraha pole võimalik ... Kas neid päevarahasid polegi juba "üle hammaste" antud?*

"Aastaraamat" II lk 138 tegi üllatuse: *seal ei teata, miks vesi on seotud ahjuga.*[4] *"Vesi ahjus" tähendab ju "häda käes*; *hädas, raskuses, kimbatuses olek".*

Vesi ja ahi tähendavad siin tõelist vett ja ahju. Vesi pole seotud ämbri või toobriga sellepärast, et see pole häda, kui vesi on ämbris või toobris, aga siis on häda, kui vesi on ahjus: *ei saa tuld teha, kui vesi katab ahju põhja, ja niistunud* (niiskunud) *põrandaga ahjus ei saa tükil ajal leiba küpsetada.*

Reheahjude põrandad olid ju kas maaga tasa või "auku võetud", s.o., maapinnast pisut madalamal. Sel ajal, kui reheahi oli elamu ainus ahi, oli vesi ahjus tuntavamaks halbuseks kui uuemal ajal ja see igapäevase elu häda on võetud muudegi hädade nimetamiseks. Olgu märgitud, et olen isiklikultki näinud vett rehetoa ahjus.

Vesi võib ahju tulla kahel põhjusel: *tugevate sadude järel või lumelagunemisel võib pealtmaa vesi ahju valguda ja tugeva külma puhul võib altmaa vesi sellekohastel tingimustel üles tõusta. Kui juhtub, et maa kõvasti, kraavid põhjani külmunud, siis surub vesi end üles igast kohast, kus maapind sula on, nagu ahjude, keldrite,*

---

[1] 16. septembril 1947 saatis AESi vastutav sekretär Heino Ahven (11. 11. 1919–22. 04. 1988) korrespondentidele, kellest mõni veel peaaegu sõja lõpuni oli seltsiga ühenduses olnud, ringkirja (Üleskutse nr. 1), et kutsuda neid jälle seltsile kaastööd tegema ja püüda nii taastada korrespondentide võrk.

[2] Saabunud 7. 01. 1957.

[3] Nn reisiraha oli seotud sellega, et M. Mäesalu esines 16. detsembril 1956 Tartus ESi, TRÜ ja Eesti NSV TA KKI läbiviidud teaduslikul konverentsil ettekandega "Isiklikke kogemusi murdematerjalide kogumisel" (vt Kogumistöö juhendaja eesti keele alal 7, 33–39. Tartu 1958).

[4] Vt *E. Päll*. Infinitiiv eesti keele fraseoloogia allikana. – ESA II 1956, 138–145. Tallinn 1956.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

kartulikuhjade alt madalal, lamedal maastikul. "Merikullas"[1] *juhtub sageli, et vesi tõuseb kartulikuhjadesse, isegi purskab üles, kui kuhja harjast esimene tükk lahti raiutakse. 1954. a. veebruaris ja märtsis oli meil vähemalt kahes elamus vesi nii kõrgel ahju all, et veenired voolasid põrandale*; *kuna ahjupõrand on nüüd kõrgel, siis vesi ahju ei pääsenud. Aga öeldi ikka*: *meil on vesi ahjus.*

16. dets. 1956. a. ütles minu kaasmaalane Elisabet Rääk,[2] *et tema polevat kuulnud sõna "rüütel". See õhutas mind siin "Merikullas" rüütel-sõna järele kuulama. Küsitlesin u. paarkümmend inimest, mõned ka ei teadnud, enamus siiski teadis. Märkisin mõned vastused.*[3]

Kas on vajalik selgitada selle kirja algul tarvitatud väljendust "üle hammaste"? See tähendab 'ülearu palju, liiga palju'. Kui vesi tõuseb üle hammaste, siis ulatub ta suhu voolama ja teda on ülearu palju.

Minu ettekandes[4] *tarvitatud "tee tõusis püsti" on ka rahvakeelest, tähendab ülesaamatut raskust. Seda tarvitatakse ka otseses mõttes. Näiteks keegi kahtleb*: *ma tahaksin sinna minna, teine vastab*: *eks sa mine, ega tee püsti põle ...*

Märkisin ka "tuli takus, tuli taga"[5] *kohta nende väljenduste tekkeloo. (Sest "vesi ahjus" tegi selleks kihutustööd.)*

Lisa: *9 sõnasedelit.*

Hääd uut aastat!

M Mäesalu.

---

[1] Kalurikolhoosi Merikuld ala oli Tahkuranna valla osa, mis 1939 ühendati Häädemeeste vallaga.

[2] End Orajõe vallast pärit Elisabet Rääk (s 1893), M. Mäesalu kooliõde.

[3] KS Hää: *`rüitel* 'rikkuja, lõhkuja, purustaja'. Harilikud väljendid: *`rõõva- ~ `riide`rüitel.* Esineb ka *`riide`rüistel.*

[4] Vt eelmisel lk-l kommentaar 3.

[5] KS Hää: *tuli takkus, tuli taga* 'kiire sundus, kibe rutt'. *Minu pulma aeg `ol'li ka ajumehe* (peiupoolsete pulmaliste eessõitja) *obusel tuli taga, siś `tul'li ku tuliänd. Minu pulma aeg – si̯i̯ `ol'li viiskümmend viis `aastat tagasi, mina `ol'lin kolme`kümne kahe `aastane, nüid olen kahes`sakümmend seitse – , siś `ol'li lõngakera, lobedalt kokku keritud, `petrooli või `peńsiini kallati pääl, siś ei `kustunu ära. Nööriga `siuti obuse änna `kül'gi, nii parajasti, et ta obuse kannade taga maad `mü̯ü̯da taga `ju̯u̯sis, siś obune `tul'li ku tuliänd. Taku`lońti on ka põlema pantu, aga si̯i̯ põleb ruttu ära, kera piab kauem `vasta. Jah, sellest `öeldaks*: *kus sa joosed, ega sul tuld jala päält taga i ole, ega sul tuld takkus põle, nägu sina tuled korraks meil ja tahad jala päält `jälle ajama `panna, jusku tule i̯i̯st jooseks, et ei või seśta või `seisma jääda. Mina küll ei tää, mis `täh́tsust sel ajumehel `ol'li, aga enne `ol'li ik'ki ajumi̯i̯s, i̯i̯st`sõitja, i̯i̯stjuh́t. Ik'ki ära `ol'lid ehitadu*: *obusel `valge lina üle ja mehel `valge lina `ümmer. Ta `ol'li üks `rahva pruuk ja komme – ajumi̯i̯s!* – Andres Kuusik, s 1872. Kabli k

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Riigiarhiiv f R-2362, n 2, s 336, l 55–56.

04. 10. 70.[1]

Lugupeetav H. Kaal![2]

Ühes "Kodumurde" numbris oli küsimusi eesnimede kohta.[3] *Mõtlesin märkida andmeid Kabli k/n. (end. Orajõe v.) Kura külas esinenud eesnimesid* (*sic*! – toim) *ja palun Teie arvamust, kas sobib säärasel kujul.*

Kõigepealt märgiksin täielikult pilkesalmid, mida kohandatakse kõigile nimedele, ja edaspidi annaksin ainult alguse.

1. Pilkelaul kõigile mehenimedele, mille esimeses silbis häälik a.

Aadu, kaadu, kanavaras,/ musta kuke muna varas,/ viis munad liǹna,/ sai sada saija,/ an̆dis naisel natukse,/ pojal poole, tüt̀rel tüki,/ ise sõi siasit̀ta.

2. Pilkesalm kõigile nimedele, olgu mehe- või naisenimi ja ükskõik millise täishäälikuga esimeses silbis.

Aadu aa apadu̯u̯ / aabelik̀kus al̀'lis kuk̀kus ašsi ja ašsi.

Pe̯e̯ter pee pepadu̯u̯,/ peebelik̀kus pel̀'lis kukkus pešsi ja `peśsi.

Ü̂lle üü üpadu̯u̯,/ üübelik̀kus ül̀'lis kuk̀kus üšsi ja üšsi.

Üksikutele nimedele kuuluva märgin vastava nime juurde. Näiteks nimedest:

Aleksa·nder (kirjakeelne kuju ja rõhk).

Aleksander (rahvasuus rõhk esimesel silbil).

Aleks ja Alleks, Aleksi, Aleksit; *Aleks valeks kanavaras ...*

Saǹder, Saǹdre, Saǹdert; *Saǹder kaǹder kanavaras ...*

Sańnu, Sańnu, Sańnut; *Sańnu kańnu kanavaras ...*

Sańnu saa sapadu̯u̯ ...

Saśs, Saśsi, Sašsi; *Saśs kaśs kanavaras ...*

Mart̀in

Maàrtin ja Maàrdin, Maàrtini ja Maàrtina, Maàrtinit, ~ nat

Mart, Mardi, Mart̀i; *Mart maa mapaduu ...*

Mart lart labakinnas,/ Sõõru eide sõrmkinnas. (Öeldakse ka kõrtsieide ...).

Maat´su, Maat´su, Maat´sut – pisemale poisile. Maat´su kaat´su kanavaras ...

Toomas

Toomas,Toòma, Toomast; *Toomas taèvas, taba kaèlas.*

Toomas too topadu̯u̯ ...

Kaasajal on tihti väikesi Toomaid, kuid nüüd öeldakse om. Toomase.

Niisiis palun, teatage, kas kõlbaks kuhugi.[4]

Parimate tervitustega

Marta Mäesalu.

---

[1] Saabunud 14. 10. 1970.

[2] Alates 1. septembrist 1958 juhendas murdekorrespondente Helju Kaal.

[3] *E. Rajandi*. Kogugem ka eesnimesid. – Kodumurre 9, 85–87. Tallinn 1969.

[4] Vrd tekst ES KT 269 lk 190. Säilitatud on originaali transkriptsioon.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Riigiarhiiv f R-2362, n 2, s 257, l 87.

09. 06. 76.[1]

Armas Helju Kaal!

Olen tänuga vastu võtnud kutsed ja uue võistluse kava, nad saadeti Tartust siia.[2] *Kahjatsen väga, et ma ei saa midagi suuremat ette võtta, nägemine ei lase. Olen ainult kogunud kohalikke hüüdnimesid ja rahvalikke väljendusi.*[3]

Üks asi kipitab mul südamel. Lennart Meri "Hõbevalge" lk 275 on öeldud, et kunagine laeva nimetus "snäkkia" elab Häädemeestel edasi nikina.[4] *Seoses sellega meenub, et professor Andrus Saareste "Mõistelises sõnaraamatus" märksõna "Laev" all on trükitud, et nikk on lameda põhjaga.*[5] *See on eksitus (võibolla asjatundmatu keelejuhi süü). Nikk, sajandi algul suurim paat siinses rannas, oli tehtud ema peale, s. o., kumera kerega kordehitus, sai liikuda aerude ja purje abil, masti sai tarbekorral maha võtta. Nikkidega viidi puid laevade juurde. Niki pikkuseks annavad vanemad mehed 5–6 sülda, kandejõud kaks kupikut puid (kupik on kantsüld). Kahjuks pole enam ühtgi nikki alles.*

Lameda põhjaga paat oli nääk, nikist väiksem, temal on püstjad seinehitusega küljed ja näägu juures ei saa kasutada aerusid ega purje, ainult lükatakse hudjaga edasi madalas vees. Väike lameda põhjaga lootsikuke on pläńn, neid esines harva, kasutati ojade ületamiseks. Isiklikult nägin pläńni sajandi algul Kablis Linnu "jõel".

Ühes Rootsist saadetud kirjas ütles professor Saareste, et temal on seal keelejuht Häädemeestelt, kapten Lääne. See kapten Lääne on pärit Võiste külast. Võiste rannas polnud laadimist, suur laadimispunkt oli Timmkanali all mõniteistkümmend km Võistest eemal. Timmkanalist viidi puud nääkudega niki juurde, nikk ei pääsenud kalda lähedale madala vee tõttu. Andestage, aga ma kahtlustan seda kaptenit.

Tervitades

Marta Mäesalu.

Riigiarhiiv f R-2362, n 1, s 322, l 80–81

20. 01. 82[6]

Armas Helju Kaal!

Kõigest südamest tänan Teid ja Teie kaudu Emakeele Seltsi Juhatust heade soovide ja tasu eest, mis mulle saadeti.

Lubage, et seletan oma nägemise "ajaloo". – Looduse poolt oli mul kaug-nägemine, töö aga ikka lähivaatamisega ja pingutuse tõttu hakkasid mu silmad kartma

[1] Saabunud 16. 06. 1976.

[2] 1976. a ESi juhatuse poolt väljakuulutatud sõnavara ja kohanimede kogumise võistluse tähtaeg oli sama aasta 15. oktoober. M. Mäesalu elas talveti Tartus poeg Leo juures, suvel Rannametsas, oli *`randlane*.

[3] Vt ESi arhiivis ES 25. Hüüdnimed on kirjutatud kirjakeeles.

[4] [Laeva nimetus] ".. snäkkia - šneka, mille nimetus elab edasi Häädemeeste nikkides, lihteri tüüpi väikestes alustes; .." *L. Meri*. Hõbevalge, 275. Tallinn 1976.

[5] Vt "Paat" all: "n[ikk] on praam, laia põhjaga, suurem kui nääk." *A. Saareste*. Eesti keele mõisteline sõnaraamat III, 5. Stockholm 1962.

[6] M. Mäesalu ainus kiri 1982. aastast. Kirjutaja nägemine on juba olnud nii vähene, et tema käekiri on vaevu loetav.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

lambivalgust veebruaris 1931. a., seega olen elanud üle 50 aasta pikkadel sügise- ja talveõhtutel poolvarjus hämaras ruumis. See mõjutas palju mu harrastusi, kuna just neil õhtuil on inimesed majades, aga see oli alles pool häda. 1964. a. 19. sept. lõhkes mu paremas silmas veresoon otse nägemiskeskuse ees, haav avanes veel kaks korda, siis on hakanud kasvama liigliha, mis nüüd pimendab aeglaselt. Vasaku silma närv osaliselt kuivanud ju ammugi, aga see ei takistanud, kuni parem oli terve. – Rahvas arvab: *keda jumal armastab, seda ka karistab, seega olen ma jumalale väga armas.*

Kõige raskem on mulle, et pean kulutama aega ilma tegevuseta, ei saa vabalt jatkata oma harrastusi. Saan hästi aru, miks mu koduvalla Orajõe naised olid suurel katku ajal [haua] *augu äärel istudes varrastel kudunud, et "igav on istuda ilma tööta ja surma oodata." Vana pärimus.*

Parimate soovidega Teile ja teistele

Marta Mäesalu

Koostanud ja kommenteerinud *Eevi Ross*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

LÜHENDID

a) Asutused, kogud, väljaanded

AES – Akadeemiline Emakeele Selts (a-tel 1924–1952)
EAA – Eesti Ajalooarhiiv
EL – Eesti Loodus
ERA – Eesti Rahvaluule Arhiiv
ES – Emakeele Selts (a-tel 1920–24, 1952–)
ESA – Emakeele Seltsi aastaraamat
ES KT – Emakeele Seltsi korrespondentide tekstid
KK – Keel ja Kirjandus
KKI – Keele ja Kirjanduse Instituut
KKI ÜS – Eesti murdesõnavara üldkartoteek Eesti Keele Instituudi eesti murrete ja läänemeresoome keelte sektoris
KN – Emakeele Seltsi korrespondentide kohanimekogu. (Häädemeeste)
KS – Emakeele Seltsi korrespondentide sõnavarakogu. (Häädemeeste)
RKM – Riiklik Kirjandusmuuseum
TA – Teaduste Akadeemia
TRÜ – Tartu Riiklik Ülikool

b) Murrakud

Hää – Häädemeeste
Pär – Pärnu
Saa – Saarde

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

c) Muud

a – aasta
ant – antonüüm
dem – deminutiiv
e – ehk
end – endine
f – fond
hlv – halvustav
hrl – harilik(ult)
jm – ja muud; ja mujal
jmt – ja mõned teised
jne – ja nii edasi
k – kohta; küla
kesks – kesksõna
keskv – keskvõrre
kg – kilogramm
khk – kihelkond
kl – klass
km – kilomeeter
kn – külanõukogu
korr – korrespondent
l – leht
lk – lehekülg
lstk – lastekeelne
m – meeter
mgi – mingi
min – minevik
mitm – mitmus
määrs – määrsõna
n – nimetav; nimistu
nimis – nimisõna
nlj – naljatlev(alt)
nn – nõndanimetatud
nr – number
nt – näiteks
om – omastav
oms – omadussõna
os – osastav
peam – peamiselt
raj – rajoon
rhvl – rahvalaul
s – säilik; sündinud
s.a. – sine anno, aastaarvuta
seestütl – seestütlev
sh – sealhulgas
sisseütl – sisseütlev
sks – saksa keel
s.l. – sine loco, ilmumiskohata
s.o – see on
srn – surnud
st – see tähendab
teat – teatav
toim – toimetaja(d)
u – umbes
v – vald; või
van – vana(nenud)
vkj – vana kalendri järgi
vn – vene keel
vrd – võrdle
vt – vaata

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

SISUKORD

Saateks 5

I. Endisaja elu ja olu, kohti ja inimesi 9

Elust rehetoas. Lapsed laudil ja lõuka peal. Lätis rehetoas surmaga silmitsi. (*Maria Lepp*, *Kabli*). Naise elu ja perenaise tööpäev. Söögist. Rasvasupp. Mõisahärra ja -proua omavaheline võitlus loomade pärast. (*Maria Kallas*, *Kura*). Meeste tööpäev. Hobuse eest hoolitsemine. (*Ott Kallas*, *Kura*). Talu rajamise raskustest. Saunik, pops, putnik. (*Veera Tähendus*, *Kägiste*). Saunikud, putnikud. Keisri külaskäik. Uulu mõisahärra tegemistest. Kuivajõe kaevamisest. (*Nikolai Abaja*, *Kägiste).* Saun ja saunikud. (*Maria Kallas*, *Kura*). Muhu nimest ja kodutalu saatusest. (*Mart Tormilind*, *Muhu*). Peremeeste ja teenijate vahekorrast. Soola kaevu. Soolikasupp. Õunad ainult müügiks. Küünlapäeval (2. II) kaubeldi peret. Mokalaadad. Küünlasõit ja küünlapuna. Rändamine maarja- (25. III) ja jüripäeval (23. IV). Veel teenijate elust. Vaba heinamaarjapäev (2. VII). Heinategu. Vastastikune abistamine, talgud. Munadepühad. Tulest. Külast tuld toomas. Tule hakatamine. Tuletikud. Tikuvakad. Tulevalgus ja kukelaul äratajana. Keelejuht oma elust: karjalaps, lapsehoidja, teenija. Teenija palk. Iseseisev elu. (*Veera Tähendus*, *Kägiste*). Mälestusi 1905. aastast. (*Maria Martinson*, *Rannametsa*). Kihnlased metsatööl ja peres ööbimas. (*Amalia Kingissepp*, *Kägiste*). Kihnlaste paasatall. (*Aleftina Avamnere*, *Kägiste*). Kihnlastest. (*Voldemar Strandson*, *Muhu*). Pisut talumärkidest ja -nimedest. (*Nikolai Abaja*, *Kägiste*). Vooris käimisest. Voorivanem. Vooriga mööda merd Riiast Pärnu. Ööbimine kõrtsides. Raudtee muudab elu. (*Nikolai Abaja*, *Kägiste*). Tööst “Waldhofi" jaoks Timmkanalil ja merel. Puude ujutamine ja laadimine. Parv ja plott. Nääk ja nikk. (*Amalia Kingissepp*, *Kägiste*). Miilimisest. Seppade tegevusest. (*Veera Tähendus*, *Kägiste*). Vanu kombeid Kalju külast. Hingeõhtud. Värske piima supp külakostiks. (*Olümpiada Juhanson*, *Kalju*). Uulu paruni esimesest autosõidust. Häädemeeste mõisnikest. Voldemar Alexander Thimm, Karl Behrsin. Veidedest. (*Kristjan Jõekäär*, *Kalju*). Mõisa viina varastamine. (*Nikolai Abaja*, *Kägiste*). Vanavanemate elust. Sauniku vahekord peremehega ja eluraskused. Iseseisva elu algus. Kartulist. (*Maria Vool*, *Kalju*). Mustlastest, käe- ja kaarditarkadest. Lahkusulistest. (*Maria Varm*, *Padina*). Nikolai II kroonimisest. (*Andres Kuusik*, *Kabli*). Kärbseseen jooksvarohuks. (*Veera Simson*, *Kägiste*). Roosihaigusest. (*Veera Tähendus*, *Kägiste*). Hobuse ostmisest. Suviliste lepinguaeg – jüripäevast mardipäevani. Martis käimine. (*Nikolai Abaja*,

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Kägiste). Asuniku elust. Maa saamine ja äravõtmine. (*Nikolai Kallas*, *Penu*). Perekonnanime eestistamisest. (*Rosalie Saareleht*, *Ranna*). Jakobsoni talu asutamisest. (*Maria Kallas*, *Kalju*). Perekonnapärimusi: viies põlv prantslane. (*Peeter Kalmet*, *Kalju*). Perekonnapärimusi: poolakatest isaliin. (*Emilia Vaher*, *Kalju*). Kuidas Heinaste linnale nimi anti. (*Martin Kalmuk*, *Krundiküla*). Oma elust: sündinud Heinastes. (*Marie Nepste*, *Piiri*). Vanast Aulikust. Keelevääratus metsaoksjonil. Tuulenuust. (*Nikolai Abaja*, *Kägiste*). Magamisasemetest. (*Veera Tähendus*, *Kägiste*). Karjapõlvest. Uinak karusamblal. Karjalaste söögiaeg. Laulud. Loomad keelatud langil. (*Emiilia Kallas*, *Kura*). Vanemate elustolust, puuvankriga sõit linna ja muud. Karjalaps ja loomad-linnud. (*Liina Endrikson*, *Kalju*). Oma elust: karjaskäik, puulaadimine,võrgumeres käimine, soldatielu. Heinategu rannas vana Behrsini pilgu all. Kruntnike heinategemisnormid. (*Nikolai Abaja*, *Kägiste*). Timmkanalist halupuude väljavõtmine, riita ladumine. Arssinapuude koorimine. Händ, kupits, kupiksüld. (*Veera Tähendus*, *Kägiste*). Kosjadest ja pulmakommetest. Kaasavarast. (*Maria Adamson*, *Kägiste*). Tanutamisest. Ämm peksab ja tantsitab pruuti. (*Veera Tähendus*, *Kägiste*). Naise intiimelu, rasedus, sünnitamine, laps. (I). (*Maria Kallas*, *Kura*). Naise intiimelu, rasedus, sünnitamine, laps. (II). (*Maria Kama*, *Kabli*). Saunas sünnitamisest. Leib. Leivalest. (*Veera Tähendus*, *Kägiste*). Leibade veeretamine. (*Amalia Kingissepp*, *Kägiste*). Leivapiim ja sellega arstimine. (*Maria Martinson*, *Rannametsa*). Vorstikeetmisest. (*Veera Tähendus*, *Kägiste*).

II. Põllupidamisest 75

Endisaegne maaharimine. Saadu tegemine. Künd. Külv. Linakülv. Põllutööriistad ja -vahendid. Viljalõikus. Rauts ja pikavarrevikat. Hakid, rõugud, kartsad ja kubelikud. Kombeid. Vilja kuivatamine ja rehepeks. Rabamine, sõtkutamine, puistamine, rullimine ja pintamine. Lama. (*Mats Klein*, *Kabli*). Vankriga sõtkutamine. (*Maria Lepp*, *Kabli*). Kotitopp. (*Ott Kallas*, *Kura*). Linatöö: katkumine, kupardamine, kraatsimine, leotamine, sitsitamine, kolkimine, ropsimine ja sugemine. Punt ja leesikas. (*Maria Kallas*, *Kura*). Sõnnikuveost. (*Maria Adamson*, *Kägiste*).

III. Meri ja kalapüük 85

Meremehe mälestusi võõrastest maadest. Merekoolist. Pääsemine kroonuteenistusest. Merel näljahädas.Vastuolu kapteniga tormi ajal. (*Mart Tormilind*, *Muhu*). Räimede kuivatamisest. Tahendised. (*Melanie Lille*, *Kägiste*). Räimevõrgu kudumine, kudumisvahendid ja rakendus. Võrgulõng. Tampsatamine, käbade märkimine, kivistamine. Vabrikulõngad ja vabrikus kootud võrgud. Võrgujada laskmine merre. Päärind ja alumine ~ allrind. Toimingud merel ja randa saabumisel. Kalaõnne ennustamine. Räimesõbrad Abjast ja mujalt. (*Amalia Kingissepp*, *Kägiste*). Kalamehe laul. (*Melania*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Meriloo, *Võiste*). Veel räimevõrgust. Suurest räimesaagist. Kalanorm. Ühest jääjooksust. Laevaga Pärnu ja Riia vahet. Karilesõit. Saarikse auk. (*Nikolai Abaja*, *Kägiste*). Räimepüük. Kalasõbrad. Kalakupsid. Küpseräim. Võrkpüüniste kudumine. Kudumisvead. Noodapüük. (*Marie Kohv*, *Mõisa*). Noodapüügist nasvas. (*Emiilia Ratas*, *Aleviku*). Kalapüügiga seotud uskumusi. (*Maria Adamson*, *Kägiste*).

IV. Meeste käsi- ja tarbetöö. Ehitamine. Saun 107

Puutööriistad. Õõnestatud kerega puunõude ~ ummikute valmistamine. Tarbe- ja sööginõud. Laudnõude valmistamisest. Vitste pealepanek. Painutatud kerega nõudest. Puukoorest nõud. Vakad. Viiskude tegemine. Juurtest ja vitstest punutised. Koduseid nahatöid. Parkimine. Rangiroomade venitamine. Köitest, nööridest. Söömalaud ja näsupingid. Peerutuli, piht ja puulühtrid. Puuvankrid ja reed. Murtav. (*Ott Kallas*, *Kura*). Hirred ja hirsaiad, sõõrud. (*Veera Tähendus*, *Kägiste*). Karuperse. Hoonenurkadest. (*Jüri Allikas*, *Kägiste*). Vihusaun elupaigana. *`Mäele* ja *`tuare*. Sauna ehitusest. Vanaaegseid ehitusmaterjale ja -võtteid. Ahju ehitamisest ja kerisest. Seisupada ja toobrid. Kerise puistamine. Saunalavast ja muust sisustusest. Sauna kütmine. Saunaskäimisest ja pesemisest. Lapsepesuvesi. Soola tähtsus. Vihategu. Noore ja vana kuuga seotud tegevused. Tänamine. Lapse vihtlemine. Haiguste ravimine saunas. Piirimine. Rahvapäraseid ütlusi ja mõistatusi sauna kohta. Meenutus – lapsepõlvekodu saun. (*Veera Tähendus*, *Kägiste*). Saun (II). Saun enne ja nüüd. Partel vihtlemisest. Kerise puistamine. Äpardused vee soojendamisel ja sauna kütmisel. Sauna sisustusest. Kirpude tõrjumisest. Saunaskäimisest. Vihtade tegemine. Tänamine. Muud toimingud saunas. Lihasuitsetamine. (*Nikolai Abaja*, *Kägiste*). Saun (III). Sauna ehitus, kerise puistamine. Saunaskäik. Vihategu. Pesemisvahendid. Vihtadest ja vihtlemisest. Tänamine. Ravitsemine ja muud toimingud saunas. Keelud. (*Maria Kallas*, *Kura*). Sauna austamisest. (*Amalia Kingissepp*, *Kägiste*).

V. Naiste käsitööst ja rõivastest 137

Veimevakk, selle tegemine ja jagamine. Villakraasimise talgud. Tüdrukupalk. Takud. Linatuust. Peretütar ja vaenelaps linu ketramas. Kanepist. Lambaniit. Lammaste ja villa pesemine. Ajukas, piimavill, kangavillad.Villa kaarimine. Vokk. Lina ja villa ketramine ja korrutamine. Kangalõngad. Järk ~ keerd ja laug lõng. Kerimine. Lõngade hautamine ja pleegitamine. *Kakutsed. Käsitalgus.* Kangakudumine: käärimine, tihvimine, lugu ja sein, ülesajamine, niitsimine, sukka panemine, otsa kinnitamine. Rahvalikke ütlemisi. Kangaliigid. Kangavead. Teljed. Lapsed tülinaks kudumisel. Labane, toimne ja silmiline kangas. Kangavead. Kangasteljed. (*Maria Kallas*, *Kura*). Kördiriide kudumine. Veevõitu, koevõitu ja ristiriie.

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Käärimisvead. Ristsõlmed. (*Maria Adamson*, *Kägiste*). Veel kangakudumisest. Vee ja koe arvutamine. Lugu. Käärpuudest ja kangastelgedest. Kudumistehnikaid. Niite tegemine. Kangavead. Kombeid ja ütlusi. Kudumise ja ketramise päevanorm. (*Veera Tähendus*, *Kägiste*). Mõistatusi. (*Maria Kallas*, *Kura*; *Ott Kallas* , *Kura*). Kanga vanutamine. *Vanus- ~ vanutsepuud.* Kanga venitamine. (*Maria Adamson*, *Pulgoja*). Värvimisest. Potisinine. Kollane ja punane. Kübaramust ja pigimust. (*Maria Kallas*, *Kura*). Riiete pesemisest. Pesumold. Kurikas. Leelise ja seebi tegemine. Villase kanga pesemine. Silumisest. *Vanutspuud*. Kolgikivi. (*Maria Adamson*, *Kägiste*). Suka-kinnastest. (*Maria Kallas*, *Kura*). Suka-ja kindakudumine. Kindakirjad. Kuduma õppimine. Väiksed kirjad. Maru memme kirjad. Vana Tahkuranna kiri. (*Maria Adamson*, *Pulgoja*). Suka- ja sokikirjad. Sukaroosid. Katrisloodus. (*Maria Adamson*, *Kägiste*). Veel silmkoekirju. Salli kudumine. Kussakas. Vööd ja paelad. (*Maria Adamson*, *Pulgoja*). Kirjutamisest ja pilutamisest. Nöörikirjad. Hargi- ja näpunöör. (*Veera Tähendus*, *Kägiste*). Pitsidest. Heegeldamisest. Õmblemisest. Traageldamine ja kommutamine. Pikkkuub. (*Maria Adamson*, *Kägiste*). Pärnus õmblust õppimas. Traageldamine, üleääre loomine. Sehkendamine. Masinõmblus. Söeraud. Kleidid. Jakid. Alustalje ja -kört. Käised. Värvlid. (*Amalia Kingissepp*, *Kägiste*) Esimesed tööd õmbluse õppimisel. Topitud rõivad. *Tuśka* ja *kuĺta*. (*Maria Madisson*, *Kägiste*)

VI. Rahvasuust.....183

Hingedeaeg. (*Veera Tähendus*, *Kägiste*). Mis Riia linn maksab? (*Jaan Mihkelmann, Kägiste*). Maatargast. Kust nõidussõnu saadi. (*Veera Tähendus*, *Kägiste*). Poostled, libahunt ja lendva. Saaremaa targad. Maatargad. (*Alviine Post*, *Loigu*). Pisuhännast. (*Rosalie Saareleht*, *Ranna*). Kõnekäänulisi väljendusi. (*Andres Kuusik*, *Kabli*). Paar õpetusiva. Hüüdnimede tekkimisest. (*Rosalie Saareleht*, *Ranna; Marie Nepste*, *Piiri*). Tibu-Marilugu. (*Amalia Kingissepp*, *Kägiste*). Pilkesalme isikunimedest. (*Ott Kallas*, *Kura*). Mälestusi Häädemeeste preestrist. (*Maria Adamson*, *Kägiste*). Mitmesuguseid endeid. Maakohtade elanike nimetusi rahvasuus. Koduloomad rahvasuus. Rahvapäraseid võrdlusi, sõnapaare ja kõnekäände. Mõistatusi ja kavalaid küsimusi. Kõnekäände, rahvapäraseid väljendeid. Murdesõnu ja väljendeid. Piltlikke väljendeid. Kõnekäände ja muid ütlemisi. Riimiliste omadustega kõnekäände. Piltlikke väljendeid ja kõnekäände. Rahvalikke väljendusi. (*Marta Aasa*, *Muhu*; *Maria Akkermann*, *Kägiste*; *Aleftina Avamere*, *Kägiste*; *Juulia Born*, *Kalju*; *Maria Gustavson*, *Suurküla*; *Juulia Jakobson*, *Viira*; *Anna Juhanson* , *Kägiste*; *Lilli Jürgenson*, *Treimanni*; *Ilma Kahiste*, *Räägu*; *Marta Kallas*, *Viira*; *Ott Kallas*, *Kura*; *Amalia Kingissepp*, *Kägiste*; *Marta Laater*, *Kabli*; *Maria Madisson*, *Kägiste*; *Jekaterina Meibaum*, *Mõisaküla*; *Marta Mäesalu*,

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Rannametsa; *Natalia Saate*, *Pulgoja*; *Maria Sirelpuu*, *Kura*; *Voldemar Strandson*, *Muhu*; *Olümpiada Tähendus*, *Kägiste*; *Veera Tähendus*, *Kägiste*; *Alviine Veide*, *Ikla*).

Murdesõnade sõnastik 383

Lisad. I

1. Murdekeele märkimisest 315
2. Keelejuhtide nimestik 318
3. Kasutatud allikad
   a) Käsikirjalised allikad 324
   b) Kasutatud kirjandus 325

Lisad. II

1. Marta Mäesalu elulugu 329
2. Marta Mäesalu ja (Akadeemiline) Emakeele Selts 333
3. Marta Mäesalu kirju (Akadeemilisele) Emakeele Seltsile 335

Lühendid 355

Sisukord 357

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Tiraaž 300 eksemplari
Trükitud AS Pakett trükikojas

`Tahkuranna ü̬ü̬. Valmistatud veimede jaoks Tahkuranna v Võtsi külas u 60 a tagasi (u 1880). Vöö pikkus ilma narmasteta 2,58 meetrit

Pooltekirjadega `tahkuranna vü̬ü̬.* Valmistatud Tahkuranna v *`Leina külas u 50 a eest (u 1890)

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Käpiliste ja hammiliste triipudega kördiriie. Kootud Tahkuranna v Rannametsa külas u 15 a tagasi (u 1925) vanade kirjade järgi. Sini-valge triip on käpiline

Tahvel 2

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`Tahkuranna kördiriie. Kört tehtud ~ kootud Tahkuranna v Pikla külas 60–80 a tagasi (u 1860–1880)

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`Tahkuranna kördiriie. Riie kootud Tahkuranna v Rannametsa külas u 60 a tagasi (u 1880)

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`Riśtipidi `koetu kinda `luụdus. Kootud käimakindaks (s.t mitte töökindaks) Tahkuranna v Rannametsa külas u 40 a tagasi (u 1900). Sedaviisi on tehtud ka sukalooduseid

Sõrmkinda pöidlapäälseid. (Ülal:) *`Katris `peidla`päälne*; (all:) *Libe `peidla`päälne*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Sakilene `kinda`lu̯u̯dus

Ki̯i̯rdsilmadega `kinda`lu̯u̯dus, sääre äärel kaks rida kadriksi

Tahvel 7

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

`Katris `luudus

Põimik`luudus vitsadega

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Kaelasalli tööproov

Keerutatud silmadega ehk kitsaste palmikutega sukasääre tööproov

Loogeline muster

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Sukaroosid. Ülal *reha`piilene roos*, alumisel keelejuht nime ei tea

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Sukaroosid. Kaks väikest allotsas on *kahessakannalesed*

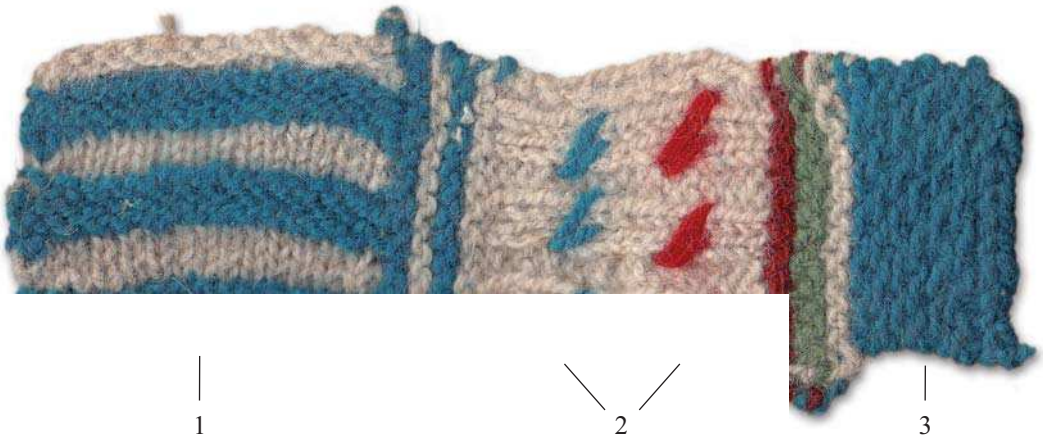

Meestesoki sääreosa: 1) *`riśtipidi `lu̯u̯dus*; 2) *üle`võetud aasad*; 3) *pu̯u̯l`vahvel kude* (sinine)

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Ruudilene säärepael, kaksipidi läbi`võetu

Pikka`triipu säärepael, üksipidi läbi`võetu

Ammilene säärepael, üksipidi läbi`võetu

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Labane linane, *vee`võitu riie*

Pikka`toime* e *`toimne osteveeriie

Tahvel 13

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Murre`toimne kotiriie, ot'sikne

Murre`toimne käterätikuriie, läbilinane

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

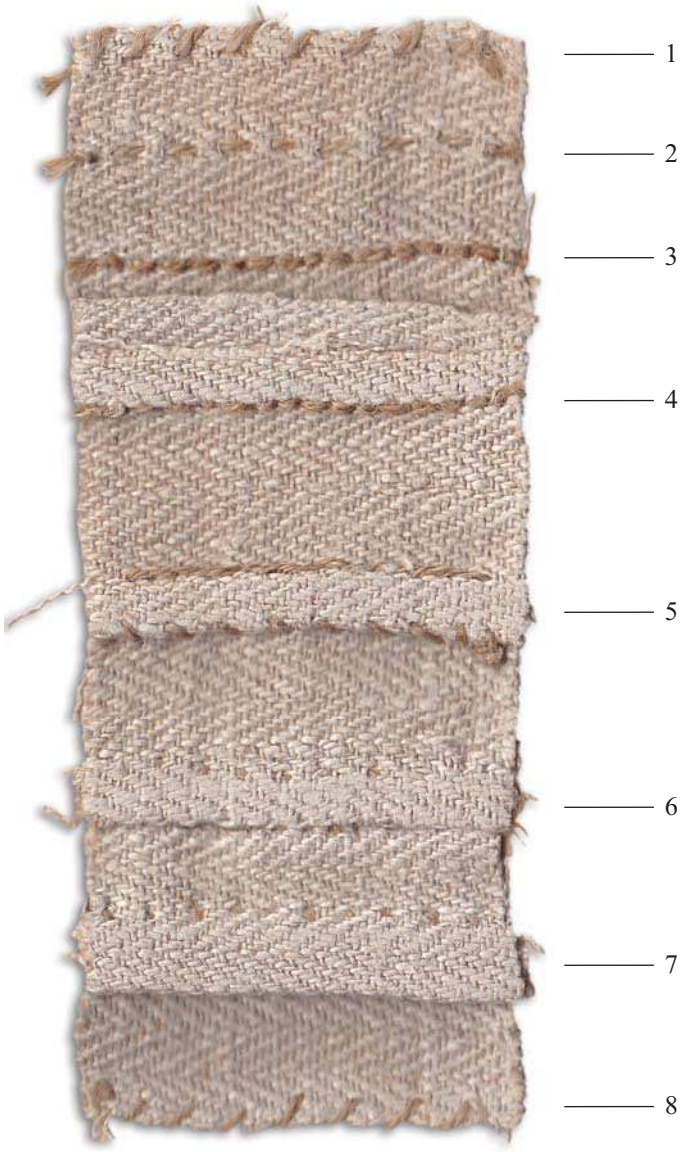

Õmbluste proove: 1) *Üle ääre `lu̬umene* e *üle ääre ajamene*; 2) *i̬istnõela ajamene*; 3) *tagandnõela `õmlemine*; 4) *topeld`õmluse esimene kord*; 5) *topeld`õmlus pahupu̬u̬lt*; 6) *topeld`õmlus parempu̬u̬lt*; 7) *sia`mo*ĺ*ki jäänud `õmlus*; 8) *üle ääre `lu̬u̬mene*

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

(Vasakul:) Sõlmi: *`umsõl'm; riśtsõl'm; linnas`ki̯i̯li sõl'm; aassõl'm; kinnel sõl'm, mis kunagi läbi ei joose.* (Paremal:) *Arginü̯ü̯r ja argimudel*

Tahvel 16

MINEVIKU-
PÄRANDIT
HÄÄDE-
MEESTELT

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR

ISBN 978-9985-9421-8-5
9 789985 942185